

TAMPEREEN YLIOPISTO
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Jari Lehtoväre

ASEVELVOLLISTEN KOULUTUS KARJALAN KANNAKSEN
SOTATOIMIIYHTYMISSÄ JATKOSODAN AIKANA

Historian lisensiaatintutkimus
Tampere 2013

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LEHTOVÄRE JARI: Asevelvollisten koulutus Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jatkosodan aikana

Lisensiaatintutkimus, 287 s., 23 liites.

Historia

Toukokuu 2013

Tutkimuksessa selvitetään, miten asevelvollisten koulutus Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jatkosodan aikana toteutettiin. Asevelvollisten koulutuksella tutkimuksessa tarkoitetaan kokonaisuutta, joka muodostui jatkosodan aikana toteutetuista koulutusratkaisuista ja -järjestelyistä Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymien asevelvollisten perus-, täydennys- ja jatkokouluttamiseksi. Aiheen laajuuden vuoksi tarkastelu on rajattu asevelvollisten koulutukseen kenttäarmeijan pääaselajissa jalkaväessä. Tarkasteltaviksi sotatoimiyhtymiksi on valittu Karjalan kannaksella koko jatkosodan aikana toimineet yhtymät eli 2.Divisioona, 10.Divisioona, 15.Divisioona ja 18.Divisioona. Kokonaisuuden hahmottamiseksi myös Kotijoukkojen jalkaväen koulutuskeskuksissa annettu peruskoulutus selvitetään pääpiirteittäin. Kronologisesti tutkimuksen alkua kesäkuun 1941 liikekannallepanosta ja päättyy Moskovan välirauhansopimukseen 19.9.1944.

Tutkimus on tehty historialliskvalitatiivisena tapaustutkimuksena. Tutkimuksen kohteiksi on valittu koulutusorganisaatio ja koulutuksen johtaminen, koulutuksen ohjeistus, koulutusolosuhteet sekä sotakokemusten hyödyntäminen koulutuksessa. Näitä voidaan pitää tärkeimpinä sodan ajan koulutukseen vaikuttavina tekijöinä. Tutkimusaineiston analyysimenetelminä on käytetty sisällönanalyysejä, jossa aineistoa on tarkasteltu eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen sekä perinteistä vertailevaa tutkimusmenetelmää. Useamman kuin yhden kohteen tutkimus on tavalla tai toisella aina vertailevaa. Samanlaisuuden ja erilaisuuden sekä jollekin alueelle, ilmiölle tai ajanjaksolle tyypillisten piirteiden etsiminen onnistuu vain vertaamalla asioita ja ilmiöitä. Tutkimuskysymysten selvittämiseksi käytetään induktiivista päättelyä, jossa edetään yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin mahdollisimman vahvaan lähdeperustaan tukeutuen.

Tutkimus perustuu lähes kokonaan suomalaisiin arkistolähteisiin, joita on täydennetty kirjallisuuslähteillä. Tutkimuksen runkomateriaalia ovat Päämajan koulutusosaston ja Kotijoukkojen Esikunnan koulustoitimiston arkistot. Olennaisen osan tästä materiaalista muodostavat asiakirjat, jotka käsittelevät yleisiä koulutusasioita, koulutuksen suuntaviivoja ja ohjeita, koulutussuunnitelmia ja -ohjelmia, aselajikoulutusta, sotakoulujen kurssitoimintaa sekä koulutustarkastuksia. Kannaksella toimineiden armeijakuntien ja divisioonien sekä Kannaksen Ryhmän aineistot muodostavat oman laajan ja sisällöltään monimuotoisen lähderyhmänsä, jota on täydennetty jalkaväkirykmenttien aineistolla pataljoona- ja jopa komppaniatasolle saakka. Yksittäinen sotapäiväkirja tai toimintakertomus ei välttämättä anna oikeaa kuvaa tapahtuneesta, minkä vuoksi eri jalkaväkijoukkojen sotapäiväkirjoja on käytetty tutkimuksessa melko runsaasti.

Tutkimuksen tärkeimpänä yleishavaintona voidaan todeta, että Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jalkaväen päällystää, alipäällystää ja miehistää koulutettiin huomattavasti enemmän, mitä jatkosodan niin sanottu virallinen historia, yhtymien ja joukko-osastojen historiikit tai veteraanien sotamuistelmat ovat antaneet ymmärtää. Jatkosodan ajan jalkaväen asevelvollisten koulutusjärjestelmä, jalkaväen koulutuskeskus – täydennyspataljoona – joukko-osasto – Upseerikoulu (reservin upseereiksi koulutettavien osalta), sai lopullisen muotonsa vuoden 1943 alkuun mennessä. Jalkaväen asevelvollisten koulutus-

järjestelmää täydensivät oleellisesti myös Karjalan kannaksella asemasotavaiheen aikana toimineiden sotatoimiyhtymien ja jalkaväkirykmenttien niin sanotut rintamakoulutuskeskukset, jotka perustettiin miehistön, alipäällystön ja päällystön kouluttamiseksi erilaisilla kursseilla. Jalkaväen asevelvollisten koulutuksen tarkoituksena oli toisaalta pitää Kannaksen sotatoimiyhtymien jalkaväkijoukot lukumääräisesti määrävahvaisina ja toisaalta taata joukoille sellainen koulutustaso, että ne pystyivät suoriutumaan niille määrätystä tehtävistä parhaalla mahdollisella tavalla. Kronologisesti tarkastellen Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymien koulutuksessa voidaan erottaa neljä painopistevaihetta: ylimääräisistä harjoituksista sotatoimien alkuun kestänyt aika, vuoden 1942 alkupuoli, vuoden 1944 alkupuoli ja kesän 1944 torjuntataistelujen jälkeinen asemasotavaihe.

Kannaksen sotatoimiyhtymien jalkaväkijoukkojen koulutuksessa oli kokonaisuutena tarkasteltuna useita puutteita, eikä sen merkitystä taistelukelpoisuuden ylläpitämisessä ymmärretty koko jatkosodan aikana. Tutkimuksen perusteella tälle löydettiin kolme merkittävää kausaliteettia. Ensinnäkin sodan ajan koulutukseen kenttäarmeijassa ei ollut valmistauduttu käytännöllisesti katsoen lainkaan. Toisena merkittävänä tekijänä oli Päämajan passiivinen asenne varsinkin kenttäarmeijan koulutuksen johtamiseen. Koko jatkosodan ajan koulutuksen ylimmän johdon toimintaa leimasi hajanaisuus, eikä jalkaväen koulutusta koordinoanut kukaan. Kolmas ja ehkä tärkein syy Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutuksen osittaiseen epäonnistumiseen oli reservin päällystön ja alipäällystön heikko kouluttamistaito.

Kun koulutuksen yleisenä päämääränä Jalkaväen ohjesäännön mukaan kuitenkin oli sotakelpoisen joukon luominen ja huomioidaan, ettei yhtään suomalaista jalkaväkipataljoonaa saarrettu tai tuhottu Karjalan kannaksen taisteluissa kesä–heinäkuussa 1944, jalkaväen koulutustasoa Kannaksen sotatoimiyhtymissä ei voi pitää heikkona. Jatkosodan aikana luotu jalkaväen asevelvollisten koulutusjärjestelmä tuotti puutteistaan ja ongelmistaan huolimatta Karjalan kannaksen jalkaväkijoukkoihin upseereita, aliupseereita ja miehiä, jotka taistelivat sodan ajan tehtävissä vähintään yhtä hyvin kuin ennen jatkosotaa koulutetut ikäluokat.

Asiasanat: asevelvollisten koulutus, jatkosota, kenttäarmeija, Karjalan kannas.

TIIVISTELMÄ

SISÄLLYS

KUVAT JA TAULUKOT

TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT LYHENTEET

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat.....	1
1.2 Tutkimustehtävä ja -menetelmä.....	5
1.3 Tutkimustraditio.....	9
1.4 Lähdemateriaali.....	15
2 JATKOSODAN KENTTÄARMEIJAN KOULUTUKSEN PERUSTEET.....	23
2.1 Asevelvollisten koulutus talvisodan jälkeen.....	23
2.1.1 Koulutuksen suuntaviivat jalkaväessä.....	23
2.1.2 Koulutuksen toteutus välirauhan aikana.....	26
2.1.3 Jalkaväkijoukkojen koulutustaso kesäkuussa 1941.....	27
2.2 Koulutusta johdettiin Päämajasta.....	30
2.2.1 Koulutusosasto avainasemassa.....	30
2.2.2 Sotakoulutuksen ylitarkastajan rooli.....	34
2.2.3 Asevelvollisten peruskoulutus Kotijoukkojen Esikunnan vastuulla.....	37
2.3 Koulutuksen ohjeistus.....	40
2.3.1 Ohjesäännöt koulutuksen perustana.....	40
2.3.2 Muut koulutusoppaat.....	45
3 SIIRTYMINEN RAUHAN AJAN VARUSMIESKOULUTUKSESTA	
SODAN AJAN KOULUTUKSEEN.....	50
3.1 Sodan ajan koulutusorganisaation perustaminen.....	50
3.1.1 Kotijoukkojen koulutuskeskukset.....	50
3.1.2 Kenttäarmeija.....	53
3.2 Koulutuksen ohjeistus ja toteutus hyökkäysvaiheen aikana.....	60
3.2.1 Miehistön ja alipäällystön peruskoulutus jalkaväen koulutuskeskuksissa....	60

3.2.2 Reservin upseereiden koulutus Upseerikoulussa.....	67
3.2.3 Jalkaväen täydennys- ja toipilaskoulutuskeskusten perustaminen.....	68
3.2.4 Koulutus II, IV ja V Armeijakunnassa YH:n jälkeen kesällä 1941.....	69
3.2.5 Koulutus Kannaksen yhtymissä hyökkäysvaiheen jälkeen.....	74
3.3 Sotakokemusten hyödyntäminen koulutuksessa.....	75
3.4 Koulutusolosuhteet.....	77
4 KOULUTUKSEN MERKITYS KASVAA ASEMASOTAVAIHEEN AIKANA.....	80
4.1 Muutokset koulutusorganisaatiossa.....	80
4.1.1 Kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyt.....	80
4.1.2 Jalkaväen koulutuskeskukset jatkuvassa muutoksessa.....	84
4.1.3 Täydennyspataljoonien perustaminen.....	85
4.1.4 Sotatoimiyhtymiin koulutuksesta vastaavat elimet.....	88
4.1.5 Esitys koulutuksen ylimmän johdon uudelleenjärjestelyksi sodan aikana....	90
4.2 Koulutuksen järjestelyt ja ohjeistus.....	92
4.2.1 Päämajan määräämät koulutuksen suuntaviivat.....	92
4.2.2 Päämajan julkaisemat sodan ajan koulutusohjeet.....	102
4.2.3 Miehistön, alipäällystön ja päällystön peruskoulutusta pidennetään.....	104
4.2.4 Jalkaväen täydennyskoulutus HTK 1:n täydennyspataljoonissa.....	121
4.2.5 Koulutus Järjestely- ja toipilaskoulutuskeskuksissa.....	134
4.2.6 Koulutuksen toteutus ja sisältö Kannaksen Ryhmän sotatoimiyhtymissä.....	138
4.2.6.1 15.Divisioona.....	141
4.2.6.2 10.Divisioona.....	149
4.2.6.3 2.Divisioona.....	152
4.2.6.4 18.Divisioona.....	158
4.2.6.5 Jalkaväkijoukkojen koulutuksen erityispiirteet.....	164
4.3 Sotakokemusten hyödyntäminen Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutuksessa.....	174
4.3.1 Omien joukkojen sotakokemukset.....	174
4.3.2 Neuvostojoukkojen toiminnan vaikutus.....	182
4.3.3 Saksalaisten taistelukokemukset itärintamalta.....	190
4.3.4 15.Divisioonan koulutukselle uudet perusteet helmikuussa 1944.....	198
4.4 Koulutusolosuhteet.....	204

4.5 Koulutuksen valvonta.....	214
5 NEUVOSTOLIITON SUURHYÖKKÄYS KESKEYTTÄÄ KENTTÄARMEIJAN KOULUTUKSEN.....	221
5.1 Uusien panssarinlähitorjunta-aseiden koulutus IV ja III Armeijakunnassa.....	221
5.2 Koulutuksen merkitys 10.Divisioonan ja 18.Divisioonan taistelukyvyn palauttamisessa.....	230
5.3 Koulutuksen ohjeistus kesän 1944 torjuntataistelujen jälkeen.....	233
5.4 Kesän 1944 torjuntataistelujen vaikutus koulutuksen sisältöön.....	238
6 PÄÄTELMÄT.....	247
LIITTEET	
1. Päämajan organisaatio 18.6.1941.	257
2. Kotijoukkojen Esikunnan organisaatio 1.1.1944.	258
3. Jatkosodan aikana palvelukseen kutsutut ikäluokat ja jalkaväen koulutuskeskusten uudelleenjärjestelyt.	259
4. Jalkaväen koulutuskeskusten toimintapaikkakunnat, toiminta-ajat ja päälliköt jatkosodan aikana.	273
LÄHTEET.....	279

KUVAT JA TAULUKOT

Kuva 1.	Tammikuun 24. päivänä 1941 voimaan tulleen lain mukainen asevelvollisuusai- ka.	4
Kuva 2.	Tutkimusasetelma.	8
Kuva 3.	Päämajan koulutusosaston kokoonpano vuosina 1941–1944.	32
Kuva 4.	Määrävahvuisen divisioonan kokoonpano vuonna 1941.	55
Kuva 5.	Määrävahvuisen jalkaväkirykmentin kokoonpano vuonna 1941.	56
Kuva 6.	Suomalaisten joukkojen ryhmitys Karjalan kannaksella 1.3.1942.	81
Kuva 7.	Suomalaisten joukkojen ryhmitys Karjalan kannaksella huhtikuun puolivälissä 1944.	84
Kuva 8.	Päämajan koulutusosaston julkaisut vuosina 1941–1944.	104
Kuva 9.	Jalkaväen asevelvollisten koulutusaika koulutuskeskuksissa ja täydennyspataljoonissa 1941–1944.	133
Taulukko 1.	Upseerikoulussa järjestetyt (reservi)upseerikurssit 1.8.1941–26.11.1944.	113
Taulukko 2.	Palvelukseen astuneet alokkaat ja varusmiesikäluokkien koulutussuhdeprosentit vuosina 1941–1944.	269

TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT LYHENTEET

A	armeija	Kar.AE	Karjalan Armeijan Esikunta
adj.	adjutantti	Kert.harj.	kertausharjoitus
AK	armeijakunta	Kev.	kevyt
AKE	armeijakunnan esikunta	Kev.Os.	kevyt osasto
AOK	Armeeoberkommando (saksal.)	Kev.Psto	kevyt patteristo
Aun.R	Aunuksen Ryhmä	Kiv.K	kiväärikomppania
Aun.RE	Aunuksen Ryhmän Esikunta	kk.	konekivääri
D	divisioona	KKK	konekiväärikomppania
DE	divisioonan esikunta	Kom.	komentaja
E	esikunta	Kom.Os.	komento-osasto
el.lääk.	eläinlääkintä	Kom.tsto	komento- ja henkilöasiaintoimisto
Er.P	erillinen pataljoona	Kotij.E	Kotijoukkojen Esikunta
Er.Pst.Os.	erillinen panssarintorjuntaosasto	Koul.	koulutus(asiat)
H-os	huolto-osasto	Koul.tsto	koulutustoimisto
HTK	henkilötäydennyskeskus	Koul.Os	koulutusosasto
HuoltoK	huoltokomppania	krh	kranaatinheitin
Huoltokoul.K	huoltokoulutuskeskus	Krh.K	kranaatinheitinkomppania
JP	jääkäripataljoona	Kss.	kaasusuojeluku
JPr.	jääkäriprikaati	Kss.K	kaasusuojelukomppania
JR	jalkaväkirykmentti	Kss.kom.	kaasusuojelukomentaja
Jv.	jalkaväki	Kss.koul.K	kaasusuojelukoulutuskeskus
Jv.Koul.K	jalkaväen koulutuskeskus	KTR	kenttätykistörykmentti
Jv.Yt.	jalkaväen ylitarkastaja	Lkp.	liikekannallepano
Järj.	järjestely(asiat)	Maa.R	Maaselän Ryhmä
Järj.K	järjestelykeskus	Maa.RE	Maaselän Ryhmän Esikunta
Järj.Os	järjestelyosasto	MaVE	Maavoimien Esikunta
Jääk.K	jääkärikomppania	Ma.VK	Maavoimien Viestikoulu
K	komppania tai koulu	Mt.Koul.K	moottoriajoneuvokoulutuskeskus
KA	Kansallisarkisto	op.	operatiivinen, operatiiviset asiat
KaJoKE	Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunta	os.	osasto
Kan.R	Kannaksen Ryhmä	Op.os.	operatiivinen osasto
Kan.RE	Kannaksen Ryhmän Esikunta	P	pataljoona
Kar.A	Karjalan Armeija	Pion.	pioneeri(asiat)
		Pion.K	pioneerikomppania

Pion.Koul.K	pioneerikoulutuskeskus	V-os	Viestiosasto
Pion.P	pioneeripataljoona	VT-asema	Vammelsuu–Taipale -asema
PM	Päämaja	VKT-asema	Viipuri–Kuparsaari–Taipale asema
Pr.	prikaati	VP	viestipataljoona
Ps.D	panssaridivisioona	vs.	viransijainen
Ps.JP	panssarijääkäripataljoona	YH	ylimääräiset harjoitukset
Ps.Jääk.K	panssarijääkärikomppania	II/JR 12	Jalkaväkirykmentti 12:n toinen pataljoona
Ps.P	panssaripataljoona		
Pst.	panssarintorjunta	2./JR 12	Jalkaväkirykmentti 12:n toinen komppania
Pst.Koul.K	panssarintorjuntakoulutuskeskus		
Psto	patteristo		
PvPE	Puolustusvoimain Pääesikunta		
Pv. Yt.	puolustusvoimain yleistarkastaja		
RajaJP/Rj.P	rajajääkäripataljoona		
Rask.Psto	raskas patteristo		
RE	rykmentin esikunta		
RO	Ryhmä Oinonen		
RUK	Reserviupseerikoulu		
Rv.	ratsuväki		
Rv.Koul.K	ratsuväen koulutuskeskus		
Ryn.Tyk.P	rynnäkkötykkipataljoona		
sal.	salainen		
Sk.PK	Suojeluskuntain Päälystökoulu		
Sk. Yt.	sotakoulutuksen ylitarkastaja		
SPK, spk	sotapäiväkirja		
tsto	toimisto		
tyk.	tykistö(asiat)		
Tyk.K	tykkikomppania		
Tyk.kom	tykistökomentaja		
Tyk.Koul.K	tykistön koulutuskeskus		
Täyd.JP	täydennysjääkäripataljoona		
Täyd.P	täydennyspataljoona		
UK	Upseerikoulu		
VK	viestikomppania		
VKom	viestikomentaja		
V.Koul.K	viestikoulutuskeskus		

1 JOHDANTO

Koulutuksen tavoitteena on joukkojen valmentaminen sotaa varten, sen päämäärä sotakelpoisen joukon luominen. Tämä saavutetaan kehittämällä ja juurruttamalla joukkoihin järkkymätön kuri ja voitontahto, velvollisuudentuntoon ja isänmaanrakkauteen perustuva henki sekä joukon ja johtajan keskeinen luja ja luottamuksellinen suhde, jotka yhdessä korkealle kehitetyn taistelutaidon kanssa luovat johtajansa tahdon mukaisesti ja taistelun järkytyksissäkin johdon hengessä oma-aloitteisesti toimivan joukon.¹

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Asevelvollisten koulutus on ollut rauhan aikana puolustusvoimien näkyvimpiä toimintoja. Mutta miten koulutus järjestettiin rintamalla sota-aikana? Miksi koulutettiin ja millä tavoin? Mikä oli koulutuksen tavoite? Kiinnostukseni teemaan heräsi 2000-luvun alkupuolella perehtyessäni muutamien sodan ajan koulutuskeskusten toimintaan. Samalla totesin, että asevelvollisten koulutus Suomessa toisen maailmansodan aikana oli kokonaisuudessaan lähes tutkimatonta aluetta. Koska kysymyksessä oli toiminta, jolla oli suuri merkitys sodan ajan puolustusvoimien taistelukyvyille, tämä lisäsi entisestään motivaatiani perehtyä teemaan tarkemmin.

Talvisodassa Suomen kenttäarmeijalta loppuivat koulutetut miehet.² Ylipäällikkö Mannerheimin muistelmissa³ todetaan, että valtion säästötoimenpiteiden vuoksi 1930-luvulla useana peräkkäisenä vuonna siirrettiin osa ikäluokasta nostoväen II luokkaan koulutettavaksi vasta sodan syttyessä. Talvisodassa liikekannalle pantu armeija oli siten pienempi kuin se olisi voinut olla, ja mahdollisuudet perustaa uusia joukkoja sekä täydentää kenttäarmeijaa valmiiksi koulutetuilla miehillä jäivät vähäisiksi. Talviso-

¹ Jalkaväen ohjesääntö I (JO I) 1932, s. 17. Ks. myös Keronen 1979, s. 28 ja liite 1.8. Rauhan ajan varusmieskoulutuksen päämäärä määriteltiin uudelleen vuonna 1932 julkaistussa Jalkaväen ohjesääntö I:ssä. JO I oli voimassa myös jatkosodan aikana.

² Ks. esim. Hietanen 2002, s. 122. Emeritusprofessori Heikki Ylikangas on useassa teoksessaan (Tie Tampereelle 1993, Suomen historian solmukohdat 2007 ja Romahtaako rintama 2007) väittänyt, että Suomi jätti 1920- ja 1930-luvuilla suuren osan asevelvollisista kouluttamatta poliittisista syistä. Aiheeseen perehtyneen Tapio Nurmisen mukaan emeritusprofessori Ylikankaan näkemys perustuu paitsi heikkoon lähdemateriaaliin myös virheellisiin tulkintoihin. Aiheesta enemmän ks. Nurminen 2008, s. 47–75. Vrt Mälkki 2008, s. 77–78. Juha Mälkki toteaa väitöskirjassaan, että asevelvollisten koulutustarvetta 1920- ja 1930-luvuilla sääтели ensisijaisesti sodan ajan joukkojen vahvuudet. Varusmiehiä koulutettiin kenttäarmeijan tarpeisiin juuri niin paljon ”mikä vastaisi sitä tarvetta, joka vuotuisesti on laskettu tarvittavan joukko-osastojen täydennykseksi”. 1920-luvun puolivälistä alkaen tarve oli noin 60 % ikäluokasta, jolloin talvisodan kannalta fyysisesti parhaassa iässä olleista ikäluokista 1912–1919 hyväksyttiin palvelukseen noin 200 000 miestä. Näistä ikäluokista jäi kouluttamatta 140 000 miestä. Edelleen Mälkki toteaa, että ”kouluttamattomuus jätti tämän joukon sosiaalistumisen kansalaisotilaiksi puutteelliseksi, millä oli todennäköisesti suuri merkitys näiden joukkojen taistelukyvyyn kannalta toisen maailmansodan olosuhteissa.” Mälkki 2008, s. 78.

³ Mannerheimin muistelmien lähdearvoa tarkasteltaessa on huomioitava, että niiden kirjoittajina toimivat marsalkan luottomiehet Erik Heinrichs ja Aladar Paasonen. Esimerkiksi Lasse Laaksosen mukaan heidän vaikutuksensa on havaittavissa lopputuloksessa. Laaksosen 2004, s. 40–41.

dan aikana miehistön tarve kasvoi koko ajan, ja käytännöllisesti katsoen kouluttamaton täydennysmiehistö joutui kärsimään suhteettoman suuria tappioita.⁴

Pekka Halosen puolustusvoimien koulutuskulttuuria käsittelevässä väitöstutkimuksessa todetaan, että puolustusvoimien koulutuskulttuurin historiaa ei ole syvällisesti tutkittu. Halosen mukaan historiallisen kehityksen tunteminen luo kuitenkin pohjan nykypäivän, toimintatapamuutosten ja koulutuskulttuurin ymmärtämiselle sekä kehittämislle.⁵ Halosen väitöstutkimuksessa luodaan katsaus puolustusvoimien koulutusnäkemysten ja koulutuskulttuurin ilmenemiseen ja kehittymiseen itsenäisyytemme aikana. Koulutuskulttuurin kehitystä ja siihen vaikuttavia tekijöitä peilataan tutkimusten, ohjesääntöjen, oppaiden sekä sotilaslehtien kirjoitusten kautta. Halonen toteaa, että puolustusvoimien koulutuskulttuurin historiallisessa kehityksessä voidaan nähdä neljä eri vaihetta: itsenäistymisen jälkeinen, sotien aikainen, sotien jälkeinen sekä 1990-luvulta alkanut aika. Halosen väitöstutkimuksessa ei kuitenkaan tarkastella varsinaisesti toista vaihetta eli sotien aikaisten koulutusnäkemysten kehitystä.⁶

Asevelvollisten koulutus puolustusvoimissa perustuu asevelvollisuuslakiin. Talvisodan aikana oli voimassa vuoden 1932 asevelvollisuuslaki, jota oli täydennetty lokakuun 27. päivänä 1939.⁷ Lokakuun 1939 ylimääräisissä harjoituksissa mobilisoitiin alle 40-vuotiaat miehet eli vuonna 1900 ja sen jälkeen syntyneet reserviläiset. Tätä vanhemmat asekoulutuksen saaneet miehet kuuluivat vuoden 1932 asevelvollisuuslain nojalla nostoväen I luokkaan. Lain mukaan heidät voitiin kutsua palvelukseen vasta liikekannallepanon jälkeen. Virallisesti tämä este poistui joulukuussa 1939, kun presidentti Kyösti Kallio antoi määräyksen Suomen sotavoimien asettamisesta liikekannalle. Joulukuun 1939 ja helmikuun 1940 välisenä aikana nostoväen I luokasta kutsuttiin palvelukseen noin 36 000 vuosina 1894–1899 syntyntä miestä. Kun koulutettu reservi oli käytetty loppuun, myös kouluttamatta jätetyt asevelvolliset eli nostoväen II luokka päätettiin kutsua palvelukseen. Käsky palvelukseen kutsumisesta annettiin 9.2.1940. Tapio Nurmisen mukaan suurin osa palveluskelpoisista nostomiehistä suoritti asepalveluk-

⁴ Mannerheim 1952, s. 237.

⁵ Halonen 2007, s. 48. Väitöstutkimuksessa puolustusvoimien koulutuskulttuurilla ymmärretään monitasoista kokonaisuutta, joka vaikuttaa ohjaavasti ja normittavasti kouluttajien toimintaan, palkatun henkilöstön sekä asevelvollisten koulutukseen ja sen toteuttamiseen. Koulutuskulttuuriin liittyy läheisesti toimintakulttuurin käsite, jolla tarkoitetaan kouluttajien jokapäiväisiä työtapoja sekä kasvatus-, koulutus- ja toimintakäytäntöjä. Koulutus- ja toimintakulttuurien keskinäinen suhde muodostaa tutkimuksen perusasetelman. Halonen 2007, s. 12.

⁶ Halonen 2007, s. 57. Tutkija ei ole perustellut rajaustaan, vaikka hän toteaa, että: ”Talvi- ja jatkosodasta saaduilla kokemuksilla on ollut merkittävä vaikutus puolustusvoimien koulutuskulttuuriin. Käydyt sodat synnyttivät ja toisaalta muokkasivat koulutuskulttuuria siten, että niiden vaikutukset näkyvät vielä nykypäivänäkin puolustusvoimien toiminnassa.” Halonen 2007, s. 48.

⁷ Asetuskokoelma n:o 367/1939.

sensa vuonna 1940 maaliskuun ja syksyn välisenä aikana, ja he osallistuivat jatkosotaan oman ikäluokkansa mukana.⁸

Kun vuonna 1940 oli todettu, ettei voimassa ollut asevelvollisuuslaki mahdollistanut sekä uudelle rajalle ryhmitettyjen suojajoukkoprikaatien pitämistä riittävän suurina että varusmieskoulutuksen tehostamista, asevelvollisuuslakia muutettiin 24.1.1941.⁹ Ajalle 1.2.1941–31.12.1945 säädetty laki koski vuoden 1940 tammikuun 1. päivän jälkeen palvelukseen astuneita sekä vuonna 1924 syntyneitä ja sitä vanhempia asevelvollisia lain voimassaoloajan jälkeen. Muutoksilla haluttiin turvata riittävän suuri varusmiesten määrä vakinaisessa väessä, kun nostoväestä koulutettavat ja vuonna 1939 palvelukseen tulleet varusmiehet vähitellen kotiutettiin. Asevelvollisuuslain muutos pidensi palvelusajan vakinaisessa väessä kaksivuotiseksi. Samalla varusmiespalveluksen alkamisikää alennettiin 21 vuodesta 20 vuoteen eli vuonna 1941 oli vuoden 1921 ikäluokan vuoro astua palvelukseen. Vuoden 1921 alkupuolisella syntyneet astuivat palvelukseen keväällä 1941. Palvelusajan pidennys koski kaikkia palvelukseen määrättyjä riippumatta annettavasta varusmieskoulutuksesta. Palvelusaika jaettiin neljään kuuden kuukauden jaksoon: peruskoulutuskauteen, nuoremman sotamiehen koulutuskauteen, vanhemman sotamiehen koulutuskauteen sekä kertauskauteen. Reserviin kuulumisaikaa pidennettiin miehistön ja ali-päällystön osalta viidellä vuodella eli 45 ikävuoteen.¹⁰

Uuden asevelvollisuuslain mukaisen yleisen asevelvollisuusajan jakautuminen ilmenee kuvasta 1. Vuoden 1941 lain mukaan asevelvollisuuden suorittamista varten asevelvollinen kuului vakinaiseen väkeen, reserviin tai nostoväkeen. Suomalainen mies oli asevelvollinen sen kalenterivuoden alusta, jolloin hän täytti 17 vuotta, sen vuoden loppuun, jolloin hän täytti 60 vuotta. Täytettyään 17 vuotta asevelvollinen kuului nostoväen III luokkaan. Asevelvollinen astui palvelemaan vakinaisessa väessä sinä vuonna, jolloin hän täytti 20 vuotta. Palvelusajan päätyttyä vakinaisessa väessä asevelvollinen kuului reserviin sen vuoden kesäkuun 1. päivään saakka, jolloin hän täytti 45 vuotta ja sen jälkeen nostoväen I luokkaan sen vuoden loppuun asti, jolloin hän täytti 60 vuotta. 50 vuotta täyttäneet, nostoväkeen kuuluvat asevelvolliset voitiin kutsua palvelukseen vain eduskunnan suostumuksella. Nostoväen II luokka käsitti rauhan aikana palveluksesta vapautetut.¹¹ Asevelvollisuuslain muutoksen ja palveluk-

⁸ Nurminen 2008, s. 62–64. Vrt. Vuorenmaa, Laakso & Soila 1979, s. 168.

⁹ Juutilainen & Koskimaa 2007, s. 79–81.

¹⁰ Asetuskokoelma n:o 81/1941.

¹¹ Asevelvollisuuslainsäädäntö selityksineen, s. 13.

seenastumisikärajan alentamisen vuoksi vuonna 1941 oli palveluksessa samanaikaisesti kolmen ikäluokan varusmiehiä – vuosina 1919, 1920 ja 1921 syntyneet – sekä erikseen kertausharjoituksiin kutsutut reserviläiset.¹² Muutos koski kipeimmin vuoden 1919 ikäluokkaa, jolla oli palvelusaikaa jäljellä vain muutama päivä ennen lain voimaantuloa.

Kuva 1. Tammikuun 24. päivänä 1941 voimaan tulleen lain mukainen asevelvollisuusaika.¹³

Ikä	17 v	20 v	22 v	30 v	45 v	60 v
Upseerit		Varusmies-		Kert.harj 120 vrk		
Aliupseerit	Nostoväen	aika	Reservi-	Kert.harj 75 vrk		Nostoväen
Miehistö	III luokka	2 vuotta	aika	Kert.harj 40 vrk		I luokka
Nostoväki					II luokka	

Talvisodan kokemusten perusteella toteutettujen erilaisten järjestelyjen sekä asevelvollisuuslaissa määritetyn palvelusajan pitenemisen seurauksena oli, ettei varusmieskoulutus vakiintunut tavanomaiseen rytmiin ennen uuden sodan alkua. Suomen ja Neuvostoliiton sodan sytyttyä jälleen kesäkuussa 1941 jäi uuden asevelvollisuuslain vaikutus asevelvollisten koulutukseen muiltakin osin perin vähäiseksi. Toisaalta kenttäarmeijan miesvahvuuden lisääminen uudessa liikekannallepanosuunnitelmassa tapahtui osittain laajentamalla armeijan ikähaarukkaa asevelvollisuuslain muutoksella. Kun talvisodan alussa kokonaan aseissa olivat ikäluokat 1900–1917, jatkosotaan mobilisoitiin kokonaisuudessaan ikäluokat 1897–1920¹⁴.

Jatkosodassa on kronologisesti erotettavissa hyökkäysvaihe, asemasotavaihe ja torjuntataistelujen vaihe. Hyökkäysvaihe päättyi käytännössä Karhumäen valtaukseseen joulukuussa 1941. Muilla suunnilla suomalaisjoukot ryhmittivät puolustukseen aikaisemmin: Karjalan kannaksella ja Rukajärven suunnalla jo syyskuussa ja Pohjois-Suomen saksalaisille alistetut joukot marraskuussa. Hyökkäysvaihetta seurasi kaksi ja puoli vuotta kestänyt asemasotavaihe. Kesäkuussa 1944 käynnistyneet torjuntataistelut alkoivat vetäytymisvaiheella ja päättyivät puolustustaistelun kautta yli kuukauden mittaiseen asemaso-

¹² Ks. esim. Vuorenmaa 1989, s. 257.

¹³ Asetuskokoelma n:o 81/1941.

¹⁴ Ylimääräisiin harjoituksiin käsketty vuoden 1896 ikäluokka kotiutettiin jo 19.7.1941. Vrt. esim. Nurminen 2008, s. 66.

taan. Karjalan kannaksella ja Laatokan pohjoispuolella asemasota alkoi heinäkuun lopulla. Ilomantsin suunnalla taistelut päättyivät elokuussa suomalaisten torjuntavoittoon. Torjuntataistelujen jälkeinen lyhyt asemasotavaihe päättyi syyskuussa aselepoon ja välirauhaan. Tutkimuksessa käytetään jatkosodan aikaisia käsitteitä ja määritelmiä sekä sanalyhenteitä. Lyhenteistä on erillinen luettelo tutkimuksen alussa.

1.2 Tutkimustehtävä ja -menetelmä

Tehtävänäni on ollut selvittää, miten asevelvollisten koulutus Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jatkosodan aikana toteutettiin. Kenttäarmeijan koulutusta käsittelevän perustutkimuksen puuttuessa tämä tutkimus on luonteeltaan deskriptiivinen tutkimus, jota jatkotutkimus voi jatkaa pidemmälle. Asevelvollisten koulutuksella tutkimuksessa tarkoitetaan kokonaisuutta, joka muodostui jatkosodan aikana toteutetuista koulutusratkaisuisista ja -järjestelyistä Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymien asevelvollisten perus-, täydennys- ja jatkokouluttamiseksi. Jatkosodan aikana voimassa olleen Sisäpalvelusohjesäännön mukaan puolustuslaitoksen sotilashenkilökunta jaettiin päällystään, alipäällystään ja miehistään. Vakinaisessa väessä asevelvollisina palvelevia sanottiin arvoon katsomatta varusmiehiksi ja reserviin kuuluvia reserviläisiksi. Edellä mainittu sotilashenkilökunnan kolmijako muodosti myös asevelvollisten eri koulutusmuodot jatkosodan aikana.¹⁵ Suomen jatkosodan ajan puolustusvoimat muodostuivat kenttäarmeijasta eli maavoimista, ilmavoimista, merivoimista ja kotijoukoista. Kenttäarmeijan sotatoimiyhtyminä olivat armeijakunnat, divisioonat ja prikaatit.¹⁶

Pekka Halonen toteaa väitöstudiumuksessaan, että suomalaisen koulutuskulttuurin sekä sotilaskoulutuksen ja -kasvatuksen periaatteet muotoutuivat vuosina 1917–1939. Suomalaisen koulutuskulttuurin rakentumisessa itsenäisyyden alkuvuosina vaikuttivat suomalainen kulttuuriperintö, saksalainen kulttuuri, muualla koulutetut upseerit, vapaussodan sotakokemukset, asevelvollisuuslaki, vakinainen sotaväki, suojeluskuntajärjestö, ohjesäännöt ja koulutuskalusto sekä sodan kuvan ja sotatilanteen vaatimukset koulutukselle.¹⁷ Vaikka Pekka Halosen tutkimus on näkökulmaltaan kasvatustieteellinen, Ha-

¹⁵ Sisäpalvelusohjesääntö 1936, s. 18–19.

¹⁶ Ks. esim. Kenttäohjesääntö (KO). Yleinen osa 1931, s. 10–15, 82 tai Huhtala 1940, s. 9–10. Vuonna 1931 käyttöön otetussa Kenttäohjesäännön yleisessä osassa ilmavoimat eivät vielä olleet itsenäinen puolustushaara.

¹⁷ Halonen 2007, s. 57–58. Halosen mukaan puolustusvoimien koulutuskulttuurin lähtökohtatilanne oli kulttuurillisesti tarkasteltuna monitasoinen. Sotatilanteen vaatimukset nähtiin keskeisenä lähtökohtana koulutuksen toteutukselle. Koulutuksessa painotettiin yksittäisen sotilaan merkitystä. Halonen 2007, s. 58.

losen määrittelemistä sotilaskoulutuksen ja -kasvatuksen periaatteista on johdettu tässä työssä tutkittavat kohteet. Tutkimuksen kohteiksi on valittu koulutusorganisaatio ja koulutuksen johtaminen, koulutuksen ohjeistus, koulutusolosuhteet sekä omien joukkojen, Neuvostoliiton ja Saksan sotakokemusten hyödyntäminen koulutuksessa. Näitä voidaan pitää tärkeimpinä sodan ajan koulutukseen vaikuttavina tekijöinä¹⁸.

Tutkimusongelma – miten asevelvollisten koulutus Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jatkosodan aikana toteutettiin – jäsenellään seuraavasti: Miten koulutusta johdettiin? Millainen oli kenttäarmeijan koulutusorganisaatio sekä miten ja miksi se muuttui? Millainen oli miehistön, alipäällystön ja päällystön koulutuksen ohjeistus ja toteutus sekä miten ja miksi se muuttui sodan aikana? Miten sotakokemukset hyödynnettiin koulutuksessa? Millaiset olivat koulutusolosuhteet?

Tutkimus on tehty historialliskvalitatiivisena¹⁹ tapaustutkimuksena. Tutkittavana oleva tapaus eli asevelvollisten jatkosodan aikainen koulutus Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä on edelleen ainoa laatuaan. Ainutkertaiseksi tämän tutkimuksen tekee se, että asevelvollisten koulutusta Karjalan kannaksen yhtymissä voidaan tarkastella useista eri lähteistä sen luonnollisessa ympäristössä eli rintamalla. Tapaustutkimuksen käsitettä on usein käytetty virheellisesti viittaamaan erilaisiin tutkimusmenetelmiin²⁰. Tapaustutkimusta on tähän mennessä käytetty sotahistorian ja muiden sotatieteiden tutkimuksessa melko vähän – varsinkin, jos tarkastellaan esimerkiksi Sotakorkeakoulun tai Maanpuolustuskorkeakoulun opinnäytetöitä ja niihin kirjattuja metodiosuuksia.²¹ Kun tapaustutkimusta käytetään kuvaamaan historiallista prosessia, tutkittavan tapauksen valinta, rajaaminen ja kontekstualisointi ovat avainasemassa.²²

¹⁸ Koivula 1950, passim. Harry Koivulan Sotakorkeakoulun diplomityössä on tutkittu sodanaikaiselle koulutukselle asetettavia vaatimuksia ja koulutuksen järjestelyä Kotijoukoissa vuosien 1939–1945 sotien kokemusten perusteella.

¹⁹ Laadullisesta tutkimuksesta enemmän, ks. esim. Metteri 2008, s. 34–63; Tuomi & Sarajärvi 2002, passim; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, s. 135–137 ja 160–166.

²⁰ Laine, Bamberg & Jokinen 2007, s. 9. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomautettava, että tapaustutkimuksen yksiselitteinen määrittely on vaikeaa, eikä rajanveto muihin tutkimusstrategioihin ole helppoa.

²¹ Kesseli 2008 b, s. 8–9. Sotatieteet ovat laaja ja monialainen kokonaisuus, joka sitoo yhteen sodat, kriisit ja niihin liittyvät turvallisuusuhat sekä pyrkimykset niiden ehkäisemiseen. Maanpuolustuskorkeakoulun sotatieteenaloja ovat sotahistoria, strategia, operaatiotaito ja taktiikka, sotatekniikka, johtaminen, sotilaspedagogiikka, sotilaspsykologia sekä sotilassosiologia; Huttunen 2008, s. 132.

²² Laine & Peltonen 2007, s. 93. Tutkittavien tapausten valinnan problematiikasta enemmän ks. Eriksson & Koistinen 2005, s. 22–25; Laine, Bamberg & Jokinen 2007, s. 10–11; Huttunen 2008, s. 128 ja 133–134.

Tapaustutkimuksen haasteellisimpia ja tärkeimpiä vaiheita on tapauksen rajaaminen. Aiheen laajuuden vuoksi tarkastelu päätettiin rajata asevelvollisten koulutukseen kenttäarmeijan pääaselajissa jalkaväessä. Temaattisessa rajauksessa tutkimukseni ulkopuolelle on jätetty kenttätykistö-, pioneeri- ja viestijoukkojen koulutus, eri sotakouluissa annettu kantahenkilökunnan²³ aliupseeri- ja upseerikoulutus sekä suojeluskuntajärjestössä annettu koulutus. Tässä tutkimuksessa ei myöskään käsitellä merivoimissa ja ilmavoimissa annettua koulutusta. Rajauksen perusteluna on meri- ja ilmavoimien erikoisluonne, jonka vuoksi molempien puolustushaarojen sodan ajan koulutus vaatii oman tutkimuksensa.²⁴ Tarkasteltaviksi sotatoimiyhtymiksi on valittu Karjalan kannaksella koko jatkosodan aikana toimineet yhtymät eli 2.Divisioona, 10.Divisioona, 15.Divisioona ja 18.Divisioona. Kokonaisuuden hahmottamiseksi myös Kotijoukkojen jalkaväen koulutuskeskuksissa annettu peruskoulutus selvitetään pääpiirteittäin. Kronologisesti tutkimukseni alkaa kesäkuun 1941 liikekannallepanosta ja päättyy Moskovan välirauhansopimukseen 19.9.1944. Myös tutkimusekonomia puoltaa valitsemiani rajauksia. Ilman edellä esitettyjä rajauksia tutkimusaineisto paisuisi liian massiiviseksi. Aineistoa ei saa päästää hallitsemaan tutkijaa, vaan tutkijan on hallittava aineistonsa.

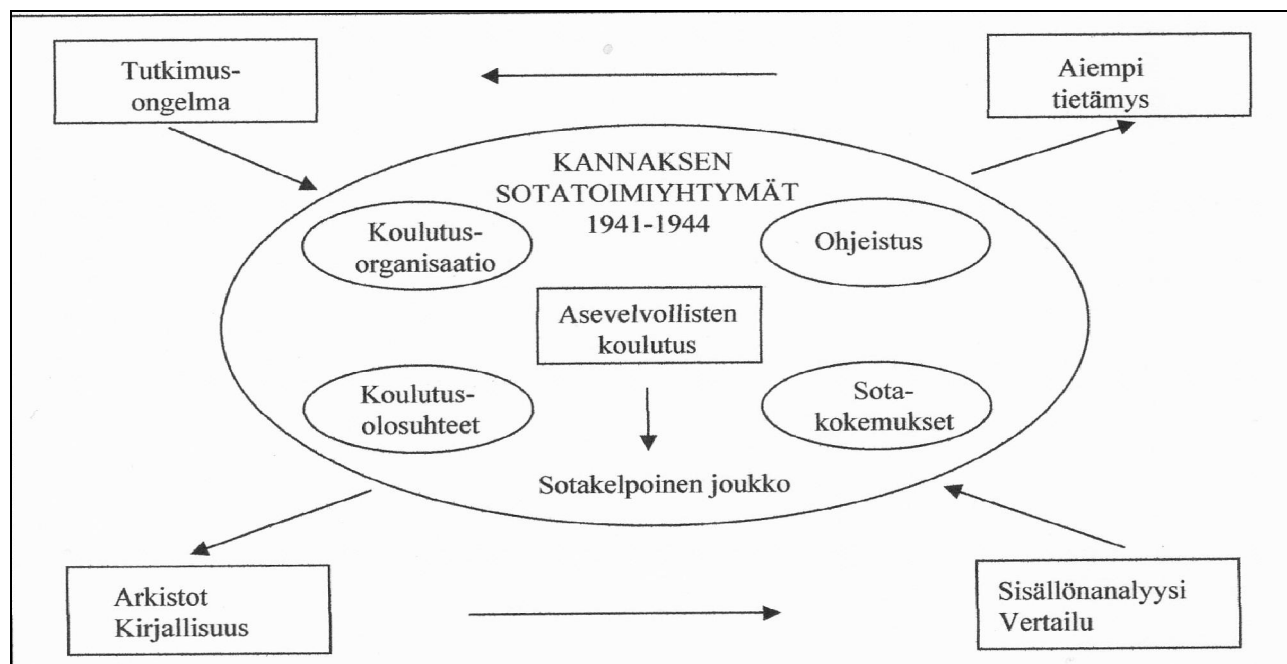
Kuvassa 2 esitetyn tutkimusasetelman lähtökohtana on asevelvollisten koulutus Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jatkosodan aikana. Aiemman tietämyksen pohjalta on muodostunut päätutkimusongelma, jonka selvittämiseksi on kehitelty täsmentävät tutkimuskysymykset, jotka ovat taas johdaneet erilaisten aineistojen pariin. Samalla on mietitty, millä keinoin tietty aineisto auttaa vastaamaan tutkimuskysymykseen. Tutkittava tapaus yhdistettynä tutkimuskohteisiin ja -kysymykseen puolestaan on määrittänyt sen, mitkä ovat tämän tutkimuksen keskeiset aineistot ja menetelmät. Toisaalta tapauksen suhde tutkijan aiempaan tietämykseen ja tutkimusongelmaan on osaltaan määrittänyt tutkimuskohteita ja -kysymyksiä. Tapaustutkimuksessa nämä syklit ovat jatkuvasti vuorovaikutuksessa, jolloin eri osat alueet jalostuvat ja sitoutuvat toisiinsa tutkimuksen edetessä.²⁵

²³ Puolustuslaitoksen viran- tai toimenhaltijoina, kadetteina tai värvättyinä palvelevat sotilashenkilöt muodostivat tutkimusajankohtana kantahenkilökunnan. Sisäpalvelusohjesääntö 1936, s. 19.

²⁴ Vaikka maavoimien sotatoimialueella toimineet rannikkojoukot, kuten Rannikkotykistörykmentti 2, Laatokan Rannikkoprikaati ja Äänisen Rannikkoprikaati, olivat operatiivisesti Päämajan tai aluevastuussa olleen yhtymän alaisia, ne eivät kuulu rajauksen perusteella tähän tutkimukseen.

²⁵ Laine, Bamberg & Jokinen 2007, s. 26–27.

Kuva 2. Tutkimusasetelma.

Tapaustutkimuksen tutkimusasetelmia voidaan luokitella monin eri tavoin ottaen huomioon työn tavoitteet, tapausten lukumäärän, tutkittavan ajanjakson ja tutkimuskysymysten luonteen. Edellä esittämani tutkimusasetelma (Kuva 2) on yksityiskohtainen, tiettyyn, rajalliseen ajan hetkeen sijoittuva tarkastelu eli niin sanottu poikkileikkaustutkimus²⁶, jossa voidaan päästä tarkastelemaan läheltä niitä olosuhteita, jännitteitä ja tapahtumakulkuja, jotka toimivat asevelvollisten koulutuksen muutoksen käynnistäjinä tai sen mekanismeina Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jatkosodan aikana²⁷.

Kaikkia laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmiä voi soveltaa myös tapaustutkimuksissa²⁸. Tässä työssä tutkimusaineiston analyysimenetelminä on käytetty sisällönanalyysia, jossa aineistoa on tarkasteltu eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen (toisin sanoen tutkittavasta kohteesta on pyritty muodostamaan tiivistetty kuvaus) sekä perinteistä vertailevaa tutkimusmenetelmää. Useamman kuin yhden kohteen tutkimus on tavalla tai toisella aina vertailevaa²⁹. Samanlaisuuden ja erilaisuuden sekä jollekin alueelle, ilmiölle tai ajanjaksolle tyypillisten piirteiden etsiminen onnistuu vain vertaamalla

²⁶ Eriksson & Koistinen 2005, s. 21–22.

²⁷ Laine & Peltonen 2007, s. 93.

²⁸ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, s. 162–164; Eriksson & Koistinen 2005, s. 30–34.

²⁹ Laine & Peltonen 2007, s. 95.

asioita ja ilmiöitä. Tutkimuskysymysten selvittämiseksi käytetään induktiivista päättelyä, jossa edetään yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin mahdollisimman vahvaan lähdepohjaan tukeutuen.

Tutkimus jakaantuu viiteen kokonaisuuteen, joissa noudatetaan sekä kronologista että temaattista rakennetta. Kun tutkimusproblematiikka on hahmoteltu ja sen perusaineisto esitelty, ensimmäisen tutkimuskokonaisuuden muodostavat kenttäarmeijan sodan ajan koulutuksen perusteet, jossa analysoidaan asevelvollisten koulutuksen kehitystä talvisodan jälkeen, koulutuksen johtamista sekä koulutuksen perustana olevia ohjesääntöjä ja oppaita jatkosodan aikana. Tämän vaiheen keskeisimmät lähteet ovat Päämajan koulutusosaston ja järjestelyosaston sekä Kotijoukkojen Esikunnan koulutustoimiston ja järjestelytoimiston arkistot ja sotapäiväkirjat, Sotakoulutuksen ylitarkastajan arkisto sekä jatkosodan aikana voimassa olleet ohjesäännöt ja oppaat.

Seuraavat kolme tutkimuskokonaisuutta jakaantuvat kronologisesti jatkosodan eri vaiheisiin, joissa asevelvollisten koulutusta tarkastellaan tutkimuskohteittain. Tällä rakenteella tutkimuksen painopiste on luonnollisesti luvussa 4, koska asemasotavaihe muodostaa ajallisesti jatkosodan pisimmän ajanjakson. Näiden kolmen tutkimuskokonaisuuden päälähteet ovat Päämajan ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosaston, Henkilötäydennyskeskus 1:n, Kannaksen Ryhmän sekä Karjalan kannaksella toimineiden armeijakuntien ja divisioonien esikuntien arkistot, joita on täydennetty jalkaväkirykmenttien arkistomateriaalilla ja sotapäiväkirjoilla. Tutkimuksen päätelmät esitellään luvussa kuusi.

1.3 Tutkimustraditio

Vaikka talvi- ja jatkosota ovat olleet ja ovat edelleen suomalaisen historian tutkimuksen keskeisiä kohteita, tutkimuksessa on yhä aukkoja.³⁰ Erityisesti sotien ajan koulutuksen tarkastelu kenttäarmeijassa on jäänyt vähäiselle huomiolle sekä sota- että muilta historian tutkijoilta. Esimerkiksi tuoreimmassa jatkosotaa käsittelevässä laajassa teoksessa ”Jatkosodan pikkujättiläinen” annetaan sotavuosien 1941–1944 Suomesta monipuolinen kuva, jossa tapahtumia, niiden syitä ja seurauksia tarkastellaan niin valtiojohdon ja kenttäarmeijan kuin kotirintamankin kannalta. Sodan ajan koulutuksesta tarkastellaan vain Suomen ja Saksan välistä koulutusyhteistyötä.³¹

³⁰ Ks. esim. Karjalainen 2009, s. 12; Kulomaa 1995, s. 16.

³¹ Leskinen & Juutilainen 2007, passim. Tynkkynen 2007, s. 761–770. Tynkkynen artikkeli perustuu hänen omaan väitöstitelmäkseen.

Kriittisesti tarkastellen suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytilaa leimaa jako vanhaan tai perinteeseen ja uuteen sotahistoriaan – osin aiheetta. Termiä vanha sotahistoria käytetään tutkimuksesta, jossa tutkija on kiinnittänyt ensisijaisen huomionsa esimerkiksi operaatioiden kulkuun, joukko-osastojen liikkeisiin, taistelukuvauksiin, sodan strategiaan, sodankäynnin teoriaan sekä poliitikkojen ja sotilasjohtajien toimintaan.³² Uusi sotahistoria (”New Military History”³³) käsitteenä tarkoittaa nykyaikaisen historiatiteen keinoin toteutettua sotien tutkimista. Ensinnäkin tutkijat ovat pyrkineet saamaan niin kutsutun tavallisen ihmisen äänen kuuluville, mistä on seurannut muun muassa naisten toiminnan ulottaminen myös sotahistorian tutkimuksen piiriin. Toiseksi, tutkijat ovat vaihtaneet tapahtumatason kuvauksen analyttisempään tarkasteluun, mikä on johtanut sodan taustalla olevien rakenteiden tutkimiseen. Molemmat yllä mainitut seikat ovat johtaneet havaitsemaan sodan kiinteänä osana rauhan ajan siviiliyhteiskuntaa sekä moniaikaisena ilmiönä, joka juontuu ajasta ennen sotaa ja jatkuu sen jälkeen. Kolmanneksi, tutkijat ovat työskennelleet poikkitieteellisesti, jossa näkyy metodologinen innovatiivisuus ja luovuus. Sosiaal historian, etnografian, antropologian, talous historian ja kulttuurin historian tutkimusteorioiden- ja metodien soveltaminen sotahistoriaan on johtanut uusien näkökulmien ja tulosten löytämiseen.³⁴

Englantilaisen professorin Joanna Bourken mukaan lukemattomat historioitsijat ovat pyrkineet määrittelemään uuden sotahistorian käsitettä. Esimerkiksi historioitsija Peter Karsten ilmaisee asian siten, että ”vanha” sotahistoria on kiinnostunut ”kampanjoista, johtajista, strategiasta, taktiikasta, aseista ja logistiikasta”, kun taas ”uusi” sotahistoria edustaa ”täyttä mielenkiintoa muuhun sotahistoriaan – sitä kiehtovat rekrytointi, koulutus, armeijahenkilöstön sosialisointi, taistelumotivaatio, asepalveluksen ja sodan vaikutukset yksittäiseen sotilaaseen, veteraanit, armeijainstituutioiden keskinäinen dynamiikka, aselajien sisäiset ja väliset jännitteet, armeijan ja siviilien suhteet sekä armeijajärjestelmien ja ympäröivän yhteiskunnan suhde.”³⁵ Peter Karstenin määrittelyn perusteella tutkimukseni voitaisiin siis luokitella uuteen sotahistoriaan. Toisaalta tätä tutkimusta olisi ollut mahdotonta sijoittaa oikeaan kontekstiin ilman Karjalan kannaksen sotatapahtumien tarkastelua jatkosodan aikana.

³² Kesseli 2008 c, s. 40–42. Sotahistorian tutkimuksen ongelmallisuudesta enemmän ks. Lauerma 1977, s. 81–82 ja 86–87.

³³ Sotahistorian ja ”uuden sotahistorian” englanninkielisistä nimityksistä tarkemmin ks. Bourke 2006, s. 21–42 teoksessa Kinnunen & Kivimäki (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta, Jyväskylä 2006.

³⁴ Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila 2008, passim.

³⁵ Bourke 2006, s. 21–22.

Jatkosodan historiankirjoitus alkoi sodan ollessa vielä käynnissä. Päämajan sotahistoriallinen toimisto kokosi sotien aikana talteen taisteluihin sekä niiden syihin liittyvää sotahistoriallista tietoa. Vuoden 1944 lopulla Mannerheim määräsi ”Suomen Sota 1941–1945” -teoksen kirjoittamisen. Laaja kymmenosainen³⁶ teossarja ilmestyi vuosina 1951–1965. Vuonna 1984 puolustusvoimain komentaja kenraali Jaakko Valtanen teki päätöksen, että ”Suomen Sota 1941–1945” -teos kirjoitetaan uudelleen. Vuonna 1994 valmistunut Sotatieteen laitoksen toimittama ”Jatkosodan historia 1–6” on täysin uudistettu laitos ”Suomen Sota 1941–1945” -teoksesta. Kuusiosainen ”Jatkosodan historia” on edustanut valmistumisestaan lähtien niin sanottua virallista jatkosodan historian tutkimusta. On kuitenkin huomattava, että molempien suurteossarjojen käytettävyyttä tieteellisessä tutkimuksessa vähentää lähdeviitteiden puuttuminen.³⁷

”Jatkosodan historiassa” painopiste on ollut sotatoimien esittämisessä ylimmän johdon toimenpiteistä aina joukko-osasto- tai jopa perusyksikköportaaseen saakka unohtamatta kotiseudun tapahtumia tai yleistä poliittista kehitystä.³⁸ ”Jatkosodan historiassa” on myös yleisluonteinen selvitys asevelvollisten koulutuksesta, joka perustuu lähes suoraan ”Suomen Sota 1941–1945” teossarjan 9. osan alalukuun henkilötäydennyksestä ja sodan ajan koulutuksesta.³⁹ Pääpaino molemmissa teoksissa on asevelvollisten peruskoulutuksen käsittelyssä Kotijoukoissa, eikä tematiikan laajempaan kehittelyyn kummassakaan teoksessa ole tunnettu mielenkiintoa. Alkuperäisen käsikirjoituksen on kirjoittanut eversti Lauri Tiainen, joka toimi jatkosodan aikana Kotijoukkojen Esikunnan järjestely- ja komento-osaston päällikkönä⁴⁰. Myös Tiaisen käsikirjoituksen käytettävyyttä heikentää lähdeviitteiden ja -luettelon puuttuminen.⁴¹ Tässä tutkimuksessa viitataan pääsääntöisesti Lauri Tiaisen alkuperäiseen käsikirjoitukseen.

Kenttäarmeijan koulutuksesta vuosina 1941–1944 ei aikaisemmin ole tehty monografiaa. Tutkimukseeni aihepiiriä sivuavia tieteellisiä esityksiä on hyvin vähän, jos tutkimuksen kriteereiksi asetetaan selvä kysymyksenasettelu, problematisointi ja lähdeviitteet. Yliopistoissa sotahistoriaa on perinteisesti vie-

³⁶ Teossarjan 11. osa, joka käsitteli sotataloutta, ilmestyi vasta vuonna 1975.

³⁷ Ks. esim. Elfvengren & Turtola 2005, s. 11–14; Karjalainen 2009, s. 15.

³⁸ Jatkosodan historia, 1. osa, s. 12–14: Teoksen syntyhistoria.

³⁹ Tiainen & Vuorenmaa: Kenttäarmeijan täydennyshenkilöstö ja sen koulutus. Teoksessa: Jatkosodan historia 6, s. 453–464; Tiainen, Lauri: Henkilötäydennys ja sodanajan koulutus. Teoksessa: Suomen Sota 1941–1945, 9. osa, s. 409–477.

⁴⁰ Ansioluettelo 24270, Tiainen, Lauri. KA.

⁴¹ Tiainen, Lauri: Kotijoukkojen toiminta sodan 1941–1944 aikana, Helsinki. Tarkka valmistumisvuosi ei ole tiedossa. Harry Koivulan diplomityön lähdeluettelossa valmistumisvuodeksi on merkitty 1949. Vaikka Tiaisen käsikirjoituksesta lähdeviitteet puuttuvatkin, teksti perustuu selvästi Kotij.E:n järjestelytoimiston ja koulutustoimiston alkuperäismateriaaliin. Tämä selviää vertaamalla esimerkiksi koulutuksen yleisjärjestelyistä annettuja käskyjä Tiaisen tekstiin.

roksuttu, ja akateeminen historiantutkimus heräsi jatkosotateemaan vasta 1970-luvulla.⁴² Sotakorkeakoulun, myöhemmin Maanpuolustuskorkeakoulun diplomitoissa ja tutkimuksissa on muutamia aihepiiriä käsitteleviä töitä. Tutkimukseni kannalta erityisesti on mainittava Ilkka Asparan Sotakorkeakoulun diplomityö ”Reservin alipäällystön ja miehistön koulutus jalkaväessä Suomen sodan 1941–1944 aikana”.⁴³ Ilkka Aspara on tutkimuksessaan selvittänyt, miten reservin alipäällystön ja miehistön koulutus oli järjestetty jalkaväen koulutuskeskuksissa sekä kenttäarmeijassa jatkosodan aikana. Asparan tutkimus jakaantuu kahteen kokonaisuuteen: koulutukseen koulutuskeskuksissa ja koulutukseen kenttäarmeijassa. Työn painopiste on koulutuskeskuksissa tapahtuneen koulutuksen käsittelyssä, joka on pääasiassa deskriptiivistä. Kenttäarmeijassa tapahtunutta koulutusta on tutkittu näytteenomaisesti Henkilötäydennyskeskus 1:n, 18.Divisioonan ja 7.Divisioonan osalta ilman analyyttistä tarkastelua ja vertailevaa metodologiaa. Perusteellinen tutkimus olisi vaatinut useamman yhtymän koulutusjärjestelyiden käsittelyn. Kokonaisuutena Ilkka Asparan tutkimus perustuu kuitenkin laajaan lähdemateriaaliin, ja työ on viitteistetty huolellisesti. Ilkka Asparan työtä on pidettävä perustutkimuksena jalkaväen koulutuskeskuksissa annetun koulutuksen osalta.

Tutkimusaihetta sivutaan myös Paavo Junntilan Sotakorkeakoulun diplomityössä ”Taistelutehon laskemiseen vaikuttaneet tekijät sodan 1941–44 aikana ja siitä tehtävät johtopäätökset”, Harry Koivulan ”Sodanaikaiselle koulutukselle asetettavat vaatimukset ja koulutuksen järjestely Kotijoukoissa”, Uolevi Kettisen ”Henkilötäydennyksen tarve ja järjestely”, Olavi Kerosen ”Puolustusvoimien rauhan ajan varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen maavoimissa vv 1919–1975 erityisesti jalkaväen kannalta tarkasteltuna” sekä Antti Leinosen ”Taistelukykyänsä menettäneen joukon taistelukyvyyn palauttaminen Suomen sotien 1939–45 kokemusten valossa”. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksella valmistuneissa tutkimuksissa aihetta sivutaan Timo Mennalan tutkielmassa ”Varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen 1918–1945”, Timo Ukkolan tutkielmassa ”Koulutus maavoimissa jatkosodan aikana”, Sakari Ilmasen pro gradu -tutkielmassa ”Panssarilähtöjoukko Tali-Ihantalan ja Äyräpää-Vuosalmen taisteluissa kesällä 1944” sekä Tomi Saikkosen pro gradu -tutkielmassa ”Henkilötappioiden täydentäminen talvi- ja jatkosodassa”.⁴⁴

⁴² Laaksonen 2004, s. 14; Karjalainen 2009, s. 15. Ks. myös Manninen 2008, s. 25–38.

⁴³ Aspara, Ilkka: Reservin alipäällystön ja miehistön koulutus jalkaväessä Suomen sodan 1941–1944 aikana. MSL 37 SKK 1515, Helsinki 1983.

⁴⁴ Junntila, Paavo: Taistelutehon laskemiseen vaikuttaneet tekijät sodan 1941–44 aikana ja siitä tehtävät johtopäätökset. MSL 19 SKK 512, Helsinki 1952; Koivula, Harry: Sodanaikaiselle koulutukselle asetettavat vaatimukset ja koulutuksen järjestely Kotijoukoissa MSL 18 SKK 441, Helsinki 1950; Kettinen, Uolevi: Henkilötäydennyksen tarve ja järjestely. MSL 20 SKK 591, Helsinki 1954; Keronen, Olavi: Puolustusvoimien rauhan ajan varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen

Ilkka Asparan tutkimusta lukuun ottamatta muut edellä mainitut Sotakorkeakoulun diplomityöt eivät täytä akateemiselta tutkimukselta vaadittavia kriteerejä. Viitteet ovat epämääräisiä, jonka vuoksi töissä on paljon argumentteja ja oletuksia ilman viittausta siihen, mihin ne perustuvat. Harry Koivulan diplomityö keskittyy otsikkonsa mukaisesti sodanaikaiselle koulutukselle asetettaviin vaatimuksiin ja koulutuksen järjestelyihin Kotijoukoissa. Työ on monessa suhteessa puutteellinen. Lähdeluettelo on ylimalkainen, koska viime sodan koulutusta koskeva arkisto oli vielä suurelta osin järjestämättä tutkimustyötä tehtäessä. Diplomityössä tyydytään selvittämään yleisesti maavoimien koulutuksen suunta-
viivat ja periaatteet. Eri aselajien koulutusta ei ole käsitelty. Esitetyt johtopäätökset perustuvat pääasiassa viime sotien kokemuksiin, mutta lähdeviitteiden puuttuessa on vaikea arvioida, mihin ne pohjautuvat. Edellä esitetyt seikat huomioiden diplomityön argumentointi jää hyvin pinnalliseksi. Olavi Kerosen diplomityön tarkoituksena on ollut löytää varusmieskoulutusjärjestelmän ja sen eri osatekijöiden kehittymisen pääsuuntaviivat ja niihin vaikuttaneet tekijät maavoimien pääaselajissa jalkaväessä. Diplomityössä tarkastellaan jalkaväen varusmieskoulutusjärjestelmän kehittymistä vuosina 1919–1939 ja 1945–1975. Koska sotien välinen aika on rajattu työstä pois, diplomityön käytettävyyys oman tutkimukseni kannalta on marginaalinen.

Uolevi Kettisen diplomityö ”Henkilötäydennyksen tarve ja järjestely” on rajattu käsittämään aiheen tutkimuksen talvi- ja jatkosodassa. Diplomityön pääpaino on henkilötäydennysjärjestelmässä ja sen toiminnassa. Tässä kokonaisuudessa käsitellään myös Kotijoukkojen koulutuskeskusten toimintaa jatkosodan aikana. Vaikka diplomityössä esitetään henkilötäydennyksen suorittaminen selvästi ja johdonmukaisesti, työn käytettävyyttä heikentää jälleen lähdeviitteiden puuttuminen. Sen sijaan Antti Leinosen diplomityö ”Taistelukuntonsa menettäneen joukon taistelukyvyyn palauttaminen Suomen sotien 1939–1945 kokemusten valossa” on oman työni kannalta huomattavasti arvokkaampi erityisesti

maavoimissa vv 1919–1975 erityisesti jalkaväen kannalta tarkasteltuna. MSL 35 SKK 1370, Helsinki 1979; Leinonen, Antti: Taistelukykyä menettäneen joukon taistelukyvyyn palauttaminen Suomen sotien 1939–45 kokemusten valossa. MSL 35 SKK 1374, Helsinki 1979; Mennala, Timo: Varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen 1918–1945. Maanpuolustuskorkeakoulun kadettitutkielma (442 sotahistoria), Helsinki 2000; Ilmanen, Sakari: Panssarilähtötorjunta Tali-Ihantalan ja Äyräpää–Vuosalmen taisteluissa kesällä 1944, Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu -utkielma (SM 72 sotahistoria), Helsinki 2005; Ukkola, Timo: Koulutus maavoimissa jatkosodan aikana. Maanpuolustuskorkeakoulun kandidaatitutkielma (SK 829 sotahistoria), Helsinki 2006; Saikkonen, Tomi: Henkilötappioiden täydentäminen talvi- ja jatkosodassa, Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu -työ (SM 369 sotahistoria), Helsinki 2007.

kesän 1944 tapahtumien vuoksi. Leinonen on valinnut kesän 1944 osalta tutkittaviksi tapauksiksi JR 1:n, JR 48:n, JR 30:n sekä 20. ja 15. Prikaatin taistelukyvyn palauttamisen.

Uusimmissa tutkimustöissä Timo Mennala käsittelee tutkielmassaan varusmieskoulutusjärjestelmän kehittymistä Suomen itsenäisyyden alkuvuosista syksyyn 1945 saakka. Tutkielman painopiste on varusmiesten koulutuskausien kehittymisessä ja varusmieskoulutusjärjestelmään vaikuttaneissa yleisissä tekijöissä. Tutkielmassa tarkastellaan lyhyesti myös varusmieskoulutuksen sisältöä miehistö-, reserviupseeri- ja reserviupseerikoulutuksessa. Kenttäarmeijan koulutusta jatkosodan aikana ei tutkimuksessa ole käsitelty. Asevelvollisten koulutuksen sisällön analysointi jää muutenkin hyvin pinnalliseksi. Tutkimus perustuu pääasiassa edellä mainittuihin Olavi Kerosen ja Ilkka Asparan diplomitöihin. Timo Ukkolan vaatimaton tutkielma on rajattu koskemaan maavoimien koulutusta jatkosodan aikana. Hyvin kapean lähdeaineiston vuoksi tutkielmaa ei voi hyödyntää tieteellisessä tutkimuksessa.

Sakari Ilmasen pro gradu -tutkimus keskittyy panssarinlähitorjunnan aseistukseen, organisaatioon ja koulutukseen keväällä ja kesällä 1944. Tutkimuksessa tarkastellaan myös panssarinlähitorjunnan toteutusta ja merkitystä Karjalan kannaksen suurtaisteluissa kesällä 1944. Ilmasen tutkimus perustuu laajaan arkistomateriaaliin ja antaa hyvän kuvan panssarintorjuntakoulutuksen kehityksestä vuonna 1944. Tomi Saikkosen pro gradu -työssä selvitetään, millainen oli talvi- ja jatkosodan kenttäarmeijan henkilötäydennysjärjestelmä. Jatkosotaa käsittelevässä osuudessa sivutaan myös Kotijoukkojen koulutuskeskusten toimintaa ja tarkastellaan kenttäarmeijan henkilötäydennyskeskusten toimintaa henkilötäydennyksen näkökulmasta. Saikkosen työssä arkistomateriaalia on käytetty lähinnä otantoina ilman vertailevaa metodia, ja tutkimus perustuu pääasiassa sekundaarilähteisiin. Lähdeviitteiden perusteella Tomi Saikkosen työn tärkeimpänä sekundaarilähteenä voidaan pitää edellä mainittua Uolevi Kettisen diplomityötä.

1.4 Lähdemateriaali

Tutkimukseni perustuu lähes kokonaan suomalaisiin arkistolähteisiin⁴⁵. Ongelmana on ollut enemmänkin lähteiden ylenpalttinen runsaus kuin niiden puute, sillä sodan ajan puolustusvoimien eri arkistonmuodostajat, perusyksiköistä Päämajaan ja suojeluskuntapiireistä Kotijoukkojen Esikuntaan, tuottivat hyllykilometreittäin asiakirjoja. Tämän vuoksi tutkimukseni aihepiiriin liittyvää tietoa on hierarkian kaikilla tasoilla. Samaan ongelmaan ovat törmänneet muutkin tutkijat.⁴⁶ Sotahistoria edellyttää tutkijoiltaan usein ennen kaikkea perinteisten lähdetaitojen⁴⁷ tarkkaa hallitsemista, ei niinkään uudempiin tutkimussuuntauksiin kuuluvaa teoreettista ja metodologista innovatiivisuutta.⁴⁸ Yleisesti ottaen primärlähteitä pidetään sotahistoriassa luotettavimpina lähteinä. Sellaiset viralliset asiakirjat, jotka ovat saaneet aikaan jonkinlaista toimintaa, kuten erilaiset käskyt ja toimeenpanoasiakirjat, ovat parhaita primärlähteitä, koska niiden aiheuttama toiminta on jäljitettävissä monista muista lähteistä. Esimerkiksi armeijakunnan antamat koulutuksen suuntaviivat voidaan tarvittaessa selvittää divisioonan ja jalkaväkirykmentin koulutusohjeiden kautta pataljoona- ja jopa komppaniatasolle saakka. Yksittäinen sotapäiväkirja tai toimintakertomus ei välttämättä anna oikeaa kuvaa tapahtuneesta, koska esimerkiksi kiivaissa taisteluvaiheissa ne on usein kirjoitettu jälkeenpäin, jolloin jotain on saattanut unohtua tai jotain – kuten omaa toimintaa – on saatettu kaunistella.⁴⁹ Tämän vuoksi eri jalkaväkijoukkojen sotapäiväkirjoja on käytetty tässä tutkimuksessa melko runsaasti.

Tutkimukseni runkomateriaalia ovat Päämajan koulutusosaston ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosaston arkistot. Olennaisen osan tästä materiaalista muodostavat asiakirjat, jotka käsittelevät yleisiä koulutusasioita, koulutuksen suuntaviivoja ja ohjeita, koulutussuunnitelmia, -ohjelmia ja -käskyjä, ase- ja lajikkoulutusta, sotakoulujen kurssitoimintaa ja koulutustarkastuksia. Oman tärkeän lähderyhmänsä muodostavat koulutuskeskusten tarkastuskertomukset, jotka on arkistoitu Sotakoulutuksen ylitarkastajan sekä Päämajan koulutusosaston ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutustoimiston materiaaliin. Tar-

⁴⁵ Tapaustutkimuksessa monenlaiset aineistot ja aineistolähteet ovat käyttökelpoisia ja niitä käytetään yleensä rinnakkain. Eriksson & Koistinen 2005, s. 27. Robert K. Yinin mukaan tapaustutkimuksessa voidaan hankkia tietoa kuudesta yleisimmästä lähteestä, jotka ovat dokumentaatiot, arkistolähteet, haastattelut, havainnointi, osallistuva havainnointi ja fyysinen tuote. Yin 2009, s. 101–114. Ks. myös Huttunen 2008, s. 128–130. Huttunen havainnollistaa artikkelissaan, miten Yinin lähdemateriaaleja voidaan soveltaa sotatieteissä.

⁴⁶ Ks. esim. Kulomaa 1995, s. 19.

⁴⁷ Kesseli 2008 a, s. 66–69. Suomalaisen perinteisen lähdekritiikin määritteli pitkäksi aikaa Pentti Renvall (Nykyajan historian tutkimus, Helsinki 1965), jolle jako ulkoiseen ja sisäiseen lähdekritiikkiin näyttäytyi olennaisena. Lähteiden käytöstä sotahistorian tutkimuksessa ks. esim. Kulomaa 2008, s. 147–162. Vrt. myös Lauerna 1977, s. 89–104.

⁴⁸ Jokisipilä 2007, s. 29.

⁴⁹ Kesseli 2008 a, s. 66–69. Ks. myös Tuunainen 2006, s. 206–208.

kastuskertomuksista saa esimerkiksi muodostettua kuvan asevelvollisten koulutustasosta sekä koulutuskeskusten koulutusolosuhteista ja -järjestelyistä. Lähdekriittisesti aineisto voidaan jakaa kahtia: koulutuskeskusten päälliköiden ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutuksen tarkastajien kertomusten lähdearvoa vähentää niiden subjektiivisuus, kun taas sotakoulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomusten näkökulma on selvästi objektiivinen.

Sotapäiväkirja on päiväkirjamuotoon laadittu esitys tietyn yksikön toiminnasta tietyinä aikana. Sotapäiväkirjoja koskevan jatkosodan aikaisen ohjeistuksen mukaan sotapäiväkirjan piti sisältää tarkat tiedot kaikesta toiminnasta, mukaan lukien alistussuhteissa, sota- ja taistelujaotuksessa, päällystössä jne. tapahtuneet muutokset. Merkinnät piti tehdä aikajärjestyksessä viipymättä. Sotapäiväkirjassa piti ilmoittaa myös sellaiset toimintaan vaikuttavat seikat ja olosuhteet kuin mieliala, sää, keli, huoltotilanne, terveydentila, marssit, majoitusolot sekä huolto- ja maastovaikeudet. Niin ikään tilanearvostelut ja toimenpiteiden perustelut sekä muut sellaiset asiat, jotka eivät käyneet tarkoin ilmi asiakirjoista, oli kirjoitettava sotapäiväkirjaan. Sotapäiväkirjaa voitiin täydentää piirroksilla, taistelukertomuksilla ja muilla liitteillä, jotka oli numeroitava ja nidottava erilliseksi vihkoksi tai niteeksi. Puutteellista sotapäiväkirjaa oli täydennettävä laatimalla toimintakertomus, joka sijoitettiin alkuperäiseen sotapäiväkirjaan liitteeksi.⁵⁰

Sotapäiväkirjoja käytettäessä lähdekritiikin merkitys on normaalia tärkeämpää, koska niitä koskevat samat ongelmat kuin esimerkiksi henkilöhistoriallista lähdeaineistoa⁵¹. Tämän vuoksi sotapäiväkirja-aineistoa käytetään tässä tutkimuksessa pääasiassa täydentävänä lähdemateriaalina. Selvästä ohjeistuksesta huolimatta sotapäiväkirjojen sisällöllinen laatu ja lähdearvo vaihtelevat suuresti. Vaikka esimerkiksi eri henkilötäydennyskeskuksissa ja täydennyspataljoonissa sotapäiväkirjaa on pidetty jopa komppaniatasolle saakka, ne eivät anna selvää kuvaa kyseisen joukon toiminnasta⁵². Sotapäiväkirja-aineistosta tämän tutkimuksen kannalta tärkeimmät ovat Päämajan eri osastojen ja toimistojen sekä Kotijoukkojen Esikunnan järjestelytoimiston (Järj. 3) ja koulutustoimiston (Koul. 1) sotapäiväkirjat.

⁵⁰ Sotapäiväkirjaa koskevia ohjeita ja määräyksiä. Viime sodissa voimassa olleiden virallisten sotapäiväkirjalomakevihkojen kanteen painettu ohjesivu. Ks. myös Tuunainen 2006, s. 201 ja Kansallisarkiston Sukututkijan sotahistorian tietopaketti 2008, s. 3.

⁵¹ Tuunainen 2006, s. 210–211; Karjalainen 2009, s. 26, Laaksonen 1999, s. 26–27; Tiihonen 2000, s. 21–22 ja erityisesti alaviitteet 2–3.

⁵² Vrt. esim. Tykistön Koulutuskeskus 4:n sotapäiväkirja 25.10.1943–14.2.1944. SPK 23940. KA ja Tykistön Koulutuskeskus 4:n toimintakertomus 25.10.1943–14.2.1944. SPK 26233. KA. Tyk.Koul.K 4:n sotapäiväkirjasta ei selviä, mitä koulutuskeskuksessa on todella tapahtunut.

Edellinen sisältää noin 1 400 sivua käskyjä, ilmoituksia sekä ohjeita, ja jälkimmäinen liitteineen noin 1 300 sivua, joista suurin osa on koulutuskeskuksia tai yleensä koulutusta koskevia saapuneita ja lähetettyjä asiakirjoja.

Sotapäiväkirjasarjaan on myös arkistoitu koulutuskeskusten toimintakertomukset muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Kotijoukkojen Esikunnan ohjeiden mukaan koulutuskeskusten toimintakertomuksiin oli kirjoitettava koulutuskeskuksen perustaminen, organisaatio eri vaiheineen, majoitus karttaliitteineen, koulutus, täydennykset, siirrot, vahvuuksien kehitys, huollon järjestely, valistustoiminta, maataloustyöt tai muut pitkät komennukset, koulutuskeskuksen lopettaminen ja tarvittaessa yleisiä huomioita.⁵³ Pääsääntöisesti koulutuskeskusten toimintakertomukset on laadittu edellä esitettyä sisältöä noudattaen, mutta osa on voimakkaan subjektiivisen näkökulman vuoksi lähdekriittisesti epäluotettavaa aineistoa. Tähän lienee syynä se, että suurin osa koulutuskeskusten toimintakertomuksista on laadittu vasta toiminnan lopettamisen jälkeen. Lisäksi toimintakertomusten sisällöllinen laatu vaihtelee paljon⁵⁴, mutta ne antavat kuitenkin hyvän kuvan tapahtuneesta toiminnasta.

Asemasotavaiheen alussa kenttäarmeijan johtosuhteet järjestettiin uudelleen. Maaliskuun alussa 1942 perustettiin IV Armeijakunnan Esikunnasta Kannaksen Ryhmän Esikunta⁵⁵, jonka tehtävänä oli Karjalan kannaksen puolustaminen. Kun Kannaksella toimivien suomalaisten joukkojen asema muuttui uhanalaisemmaksi Leningradin vapauduttua saarroksista tammikuussa 1944, ylipäällikkö Mannerheim lakkautti 4.3.1944 Kannaksen Ryhmän ja jakoi Kannaksen puolustuksen III ja IV AK:n vastuulle. Kannaksen Ryhmä toimi siis vain asemasotavaiheen ajan. Sen arkisto valaisee näin ollen lähinnä rauhallisen ajan ratkaisuja ja niiden toteuttamista. Kannaksen Ryhmän Esikunnassa ei ollut koulustoimistoa, joten sen koulutus on analysoitu tiedustelu-, operatiivisen-, pioneeri- ja viestitoimiston sekä tykistöosaston arkistomateriaalista.

Tutkimuskohteiksi valittujen sotatoimiyhtymien aineistot muodostavat oman laajan ja sisällöltään monimuotoisen lähderyhmänsä. Poikkeuksena tässä lähdeaineistossa on 10.Divisioona, jonka esikunnan

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Vrt. esim. Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus ajalta 22.6.1941–28.11.1944, jonka sisältö on 325 sivua ja Jv.Koul.K 15:n toimintakertomus ajalta 21.6.1941–28.10.1944, joka käsittää 43 sivua. SPK 8355 ja SPK 8527. KA.

⁵⁵ PMop-os 378/Op.1/5d/sal/25.2.1942. SPK 20880/Liite 413.KA.

sodan ajan arkiston pääosa hävitettiin 10.6.1944 Kannaksella⁵⁶. Esikunnan lisäksi myös 10.Divisioonan jalkaväkijoukkojen arkistomateriaalissa ja sotapäiväkirjoissa on paljon puutteita. Tämä on vaikeuttanut kokonaiskuvan muodostamista 10.Divisioonan osalta erityisesti vuosina 1943–1944. Armeijakuntien ja divisioonien asiakirjat on arkistoitu toimistoittain ja sotapäiväkirjat omana sarjanaan. Tämän lähdemateriaalin osalta on huomionarvoista, ettei armeijakuntien tai divisioonien esikuntien sodan ajan määrävahvuuksiin kuulunut koulutuksesta vastannutta toimistoa tai elintä. Vuoden 1943 syksyyn saakka koulutuksen johto edellä mainituissa organisaatioissa oli kokonaan tilapäisjärjestelyjen varassa, eikä Päämaja ollut antanut asiasta mitään määräyksiä.⁵⁷ Vuonna 1939 käyttöön otetussa ja jatkosodan aikana voimassa olleessa Esikuntaohjeessa annettiin ohjeet esikuntatyöskentelyn yhtenäistämiseksi armeijakunnan ja divisioonan esikunnassa, mutta koulutusasioita Esikuntaohjeessa ei ollut huomioitu lainkaan.⁵⁸ Koska operatiivisen toimiston yhtenä tehtävänä oli alustavasti tutkia ja käyttää hyväksi koulutuksessa ja organisaatioissa saatuja kokemuksia⁵⁹, koulutusasioita yleensä hoiti operatiivinen toimisto. Edellä mainittujen syiden vuoksi olen tutkinut Karjalan kannaksen armeijakuntien ja divisioonien esikuntien useimpien toimistojen arkistot. Koulutusta koskevia asiakirjoja on arkistoitu esikunnissa lähes kaikkien toimistojen materiaaliin.

Ohjesääntöjen tarkoitus on luoda perusta puolustusvoimien sotilaskoulutukselle ja toiminnalle taistelukentällä. Mika Huttusen mukaan ohjesääntöjä ja oppaita voidaan käyttää sotatieteellisessä tutkimustyössä primaarilähteinä, mutta niiden käyttö on riippuvainen näkökulmasta ja tutkimuskysymysten asetelusta. Huttunen toteaa, että ohjesäännön voidaan ymmärtää olevan primaarilähde silloin, kun sillä ilmaistaan voimassa olevia doktriineja ja oppeja.⁶⁰ Tässä tutkimuksessa jatkosodan aikana voimassa olleita tai laadittuja ohjesääntöjä ja oppaita käytetään pääasiallisesti täydentävänä lähdemateriaalina. Tutkimuksessa käytetty relevantti ohjesääntökirjallisuus löytyy teoksen lähdeluettelosta, joten sen laajempaan esittelyyn ei tässä yhteydessä ole tarvetta.

⁵⁶ 10.DE 125/Pion./15a.sal./4.7.1944 "10.D:n pioneerikomendantin taistelukertomus ajalta 9.6.–30.6.1944", s. 6–7. SPK 5975. KA.

⁵⁷ PMkoul-os 4596/Koul.1/7.sal/16.9.1943 "Koulutusasioista huolehtivan elimen määrääminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin". T 17653/3. KA.

⁵⁸ Esikuntaopas, 2. painos 1940. Passim. Divisioonan esikunnan osalta ohjesäännössä todetaan, että esikuntatyöskentely divisioonan esikunnassa tapahtuu samojen periaatteiden mukaan kuin armeijakunnan esikunnassakin. Ibidem, s. 24.

⁵⁹ Esikuntaopas, 2. painos 1940, s. 18.

⁶⁰ Huttunen 2008, s. 114–115.

Vesa Tynkkysen väitöstutkimuksessa⁶¹ selvitetään taktiikan kehittymisen ensimmäisiä vuosikymmeniä Suomessa. Tutkimuksen toinen osa käsittelee sotien aikaa. Vaikka Moskovan rauha jakaa ajanjakson kahteen osaan, keskeisiä teemoja käsitellään koko ajanjakson läpi ulottuvina kokonaisuuksina. Toinen osa rajautuu syksyyn 1944, kun sotatoimet Neuvostoliittoa vastaan päättyivät. Tynkkysen väitöstutkimus on tämän työn tärkeimpiä sekundaarilähteitä, sillä hän korostaa taktiikan ja koulutuksen välistä voimakasta riippuvuutta. Tynkkysen mukaan ennen talvisotaa oli nähtävissä, että Suomi ei materiaalisessa valmiudessa ja joukkojen määrässä voisi koskaan saavuttaa Neuvostoliiton tasoa. Tämän vuoksi suomalaisten joukkojen taktista ja taisteluteknillistä taitoa korostettiin useissa yhteyksissä voimasuh-teita tasoittavana tekijänä.⁶²

Tapio Tiihosen laajassa väitöstutkimuksessa⁶³ Karjalan kannaksen suurtaisteluista kesällä 1944 vastaan uudella historiantieteellisellä menetelmällä kysymykseen, toteutuivatko Neuvostoliiton operatiiviset tavoitteet kesän 1944 ratkaisuo-offensiiveissa toivotulla tavalla. Tiihonen tarkastelee aihetta monipuolisesti sekä suomalaisesta että neuvostoliittolaisesta näkökulmasta. Työssä on analysoitu muun muassa suomalaisten koulutusta, taktista puolustusta ja viivytystä, puolustushaarojen ja aselajien käyttöä yhteistoiminta mukaan lukien sekä suomalaisten saksalaisilta saamia näkemyksiä neuvosto-offensiiveista ja niiden torjumisesta.⁶⁴

Lasse Laaksosen kriittinen tutkimus⁶⁵ ylipääällikkö Mannerheimin ja tärkeimpien kenraalien henkilösuhteista ja johtamisesta avaa uusia näkökulmia myös koulutuksen johtamiseen jatkosodan aikana. Laaksosen kriittisen arvioinnin kohteena on Mannerheimin johtamistapa, jota analysoimalla hän hakee selityksiä tapahtumiin ja kehityskulkuihin. Laaksosen johtopäätöksiä ei voi sivuuttaa tarkasteltaessa jatkosodan koulutuksen johtamista Päämajassa.

⁶¹ Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Diss. Helsingin yliopisto. Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitoksen julkaisusarja 1, 1/1996. Joutsa 1996.

⁶² Tynkkynen 1996, s. 91.

⁶³ Tiihonen, Tapio: Karjalan kannaksen suurtaistelut kesällä 1944, Diss. Helsingin yliopisto, Espoo 2000. Tiihosen väitöskirja on yksi Helsingin yliopiston laajimmista väitöskirjoista ja perusteellisin yksittäinen tutkimus Karjalan kannaksen kesän 1944 suurtaisteluista.

⁶⁴ Tiihonen 2000, s. 14–16, etenkin s. 122–141 ja Liite 15.

⁶⁵ Laaksosen, Lasse: Eripuraa ja arvovaltaa. Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen. Jyväskylä 2004.

Tutkimusluonteisesta kirjallisuudesta tärkeimpiä lähteitä on Martti V. Terän ”Kesäkuun kriisi 1944”.⁶⁶ Martti V. Terä käsittelee kriittisesti ja perusteellisesti Neuvostojoukkojen läpimurtoa Karjalan kannaksella kesäkuussa 1944. Teoksessa tarkastellaan muun muassa kriisin taustana olevaa poliittista ja sotilaspoliittista tilannetta sekä sotatarvikkeiden tuontia Saksasta ja niiden ratkaisevan tärkeää merkitystä silloiselle puolustusvalmiudelle. Terä ottaa ajoittain kantaa myös joukkojen koulutukseen ja väittää, ettei kaikkia mahdollisuuksia parhaalla mahdollisella tavalla hyödynnetty. Terän mukaan kenttäarmeijan koulutuksessa ja toiminnassa ei otettu huomioon saksalaisten kokemuksia venäläisten taktiikasta itärintamalla eikä Saksan asetoimitusten antamaa tilaisuutta käytetty tehokkaasti hyväksi. Tältä pohjalta Terä erittelee silloisen sotilasjohdon ratkaisuja, kumoaa aikaisempia käsityksiä tapahtumien kulusta ja niiden taustasta sekä esittää jälkiviisaasti teoreettisen näkemyksen siitä, miten olisi pitänyt menetellä.⁶⁷

Lähdemateriaalin osalta huomionarvoista on, ettei niin Päämajasta kuin Kotijoukkojen Esikunnastakaan ja niiden toiminnasta ole tehty perusteellista tutkimusta. Päämajaa koskevasta uudemmasta tutkimuksesta nousee esiin Mikko Karjalaisen vuonna 2009 valmistunut väitöstutkimus ”Ajatuksista operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa”.⁶⁸ Otsikkonsa mukaisesti tutkimuksessa käsitellään pääasiassa Päämajan operatiivisen osaston toimintaa. Tutkimusta voidaan kuitenkin hyödyntää arvioitaessa koulutuksen johtamista ylijohdon näkökulmasta. Päämajan ja Kotijoukkojen Esikunnan lisäksi myös Kannaksen Ryhmältä sekä Karjalan kannaksella operoineilta divisioonilta puuttuvat tarinat.

Tähän mennessä julkaistut jatkosodan aikana toimineiden joukko-osastojen ja yhtymien historiikit sijoittuvat tutkimuksen ja kirjallisuuden välimaastoon. Tarkasteltavaksi valittujen yhtymien kaikista jalkaväkirykmenteistä on kirjoitettu historiikit, mutta niiden merkitys lähdemateriaalina tälle tutkimukselle on kokonaisuutena minimaalinen. Yleishavaintona tästä lähdemateriaalista voidaan todeta, että sodan ajan koulutus on sivuutettu lähes kokonaan.⁶⁹ Lisäksi suurimmasta osasta puuttuvat lähdeviitteet.

⁶⁶ Terä, Martti V.: Kesäkuun kriisi 1944. Helsinki 1967. Everstiluutnantti Martti V. Terä toimi jatkosodan aikana muun muassa Päämajan tykistöosaston asehuoltotoimiston päällikkönä. Jatkosodan historia 6, taulukko s. 376.

⁶⁷ Terä 1967, passim.

⁶⁸ Karjalainen, Mikko: Ajatuksista operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa, Diss. Helsingin yliopisto. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, N:o 12, Helsinki 2009.

⁶⁹ Erkkilä, Erkki: JR 1:n vaiheet 1941–1944, Lappeenranta 1983; Häkkinen, Edvin (et al.): Kannaksen kahlaajat. JR 6 jatkosodassa, Turku 1986; Koskimaa, Matti: Tyrjän Rykmentti. JR 7:n ja Er.P 12:n taistelut jatkosodassa, Porvoo 1996; Pekola, Antti: Karhun kämmen lyö. JR 15:n historia, Pori 1995; Sorko, Kimmo (et al): Jalkaväkirykmentti 48. Taistelut ja tapah-tumia, Saarijärvi 2009; Peitsara, Tapio (et al): 2.Divisioonan Jalkaväkirykmentti 49 sodassa vv. 1941–44, Helsinki 1981;

Pääsääntöisesti teokset perustuvat rykmenttien, pataljoonien ja komppanioiden osalta sotapäiväkirjoihin, taistelukertomuksiin, haastattelutietoihin ja taistelussa mukana olleiden miesten kirjoitelmiin. Teosten tehtävänä on enemminkin joukko-osastojen riveissä taistelleiden miesten tekojen, kokemusten ja elämysten säilyttäminen jälkipolville. Joukko-osastohistoriikit ovat näkökulmaltaan hyvin subjektiivisia, ja niiden taso on tutkimuksellisesti arvioiden muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta heikohko.⁷⁰ Kun huomioidaan teosten tehtävä ja useimpien kirjoittajien positio⁷¹, ei voi välttyä ajatukselta, että koulutus on jätetty historiikeista tarkoituksella sivuun, koska sitä ei miesten keskuudessa arvostettu. Tätä olettamusta tukee Wolf H. Halsti, jonka mukaan koulutus kenttäarmeijassa laiminlyötiin sen vuoksi, ettei kukaan pitänyt siitä, kouluttajat eivät osanneet sitä ja esimiehet välttivät sitä, koska he eivät halunneet ärsyttää alaisiaan⁷². Veli-Matti Syrjö puolestaan on päätenyt seuraavaan johtopäätökseen: ”Se sangen vähäinen muodollinen koulutus, jota näissä oloissa voitiin toteuttaa, oli lähinnä kurin ylläpitämiseksi tarkoitettua. On ymmärrettävää, että miehistö ei suuresti välittänyt näistä muodollisen sotilaskoulutuksen harjoituksista, joissa se helposti vainusi pelkkää simputusta.”⁷³

Oman lähderyhmänsä muodostavat biografiat ja muistelmat. Tutkimuksessa on hyödynnetty lähinnä yhtymien komentajina ja sotakoulutuksen tarkastajina toimineiden kenraalien elämäkerta- ja muistelmakirjallisuutta. Näistä on erityisesti mainittava Pertti Hartikaisen väitöskirja kenraaliluutnantti Hugo Östermanista⁷⁴, jossa muun muassa pohditaan Östermanin toimintaa sotakoulutuksen ylitarkastajana ja

Ratia, Viljo; Saressalo, Leo & Arosilta, Esko: Kutsui ääni isänmaan. Jalkaväkirykmentti 58 1941–1944, Vaasa 1982; Pekola, Antti: Kannaksella loppuun asti. JR 57 taistelee, Vantaa 2001. Ks. esim. Koskimaa 1996: Teoksessa ei käsitellä joukkojen koulutusta juuri lainkaan, mutta rykmentin liikuntakasvatuksesta on neljän sivun yksityiskohtainen selvitys.

⁷⁰ Selvää tutkimuksellista otetta on havaittavissa teoksissa: Hahtela, Martti; Juutilainen, Antti & Salmela, Väinö: Taisteleva JR 9. Jalkaväkirykmentti 9 1941–1944, Joensuu 1987; Sorko, Kimmo (et al): Jalkaväkirykmentti 48. Taistelut ja tapahtumia, Saarijärvi 2009 sekä Koskimaa, Matti: Tyrjän Rykmentti. JR 7:n ja Er.P 12:n taistelut jatkosodassa, Porvoo 1996. Teosten lähdeaineistosta ja merkityksestä ks. esim. Hahtela, Juutilainen & Salmela 1987, s. 9.

⁷¹ Koska suurin osa joukko-osastohistoriikkien (vast.) kirjoittajista on itse osallistunut joukon mukana taisteluihin, kirjoittajan positiolla tässä yhteydessä tarkoitetaan kirjoittajan subjektin suhdetta käsiteltävään aiheeseen, aineistoihin ja menetelmiin. Toisin sanoen kirjoittajalle on muodostunut erityinen suhde aiheeseen henkilökohtaisten motiivien, ominaisuuksien sekä kulttuuristen ja sosiaalisten taustojen ja roolien kautta. Tiedonintressit, tiedostamattomat motiivit ja ideologiat vaikuttavat myös kirjoittajan position rakentumiseen. Ks. esim. Savola 1985, s. 107: ”Tässä kertomuksessa on vuosien 1942–1944 sotapäiväkirjamerkintöjä supistettu ja osittain yhdistetty patteriston päiväkäskyjen tiedotteisiin. Näin on saatu tapahtumakalenteri, joka sisältää kaiken oleellisen asemasotavuosilta, kirjoittajan henkilökohtaisen harkinnan ja valinnan mukaan. Näitä ”virallisia tietoja” on täydennetty niillä henkilökohtaisilla muistiinpanoilla, joita on ollut käytettävissä kertomusta laadittaessa. Omakohtaiset kirjoitelmat on varustettu kirjoittajan omalla nimellä.” Olli Savola palveli koko jatkosodan ajan II/KTR 19:n 4.Patterissa lukuun ottamatta UK:n 55. Upseerikurssia vuonna 1943.

⁷² Halsti 1974, s. 256.

⁷³ Jokipii, Mauno (toim.): Tuntemattoman sotilaan rykmentti. Jalkaväkirykmentti 8:n historia, s. 237. Veli-Matti Syrjö on kirjoittanut rykmentin asemasotavaihetta käsittelevän osuuden.

⁷⁴ Hartikainen, Pertti: Hugo Viktor Österman. Sotaväen päällikkö – rakentaja ja puolustaja, Diss. Helsingin yliopisto, Helsinki 2001.

puolustusvoimain yleistarkastajana. Muut lähteinä käytetyt kenraalien elämäkerrat ovat pääosin kertovia ja kuvailevia esityksiä, minkä vuoksi niiden merkitys tämän tutkimuksen kannalta on vähäinen⁷⁵.

Vielä elossa olevien sotaveteraanien haastatteluihin ei ole ryhdytty, koska lähes seitsemänkymmenen vuoden päästä tapahtuneesta annettujen vastausten lähdearvo olisi ollut tutkimuksen luotettavuuden kannalta ongelmallinen ja toisaalta taas tilastollisesti edustavan otannan kokoaminen Karjalan kannaksen eri yhtymistä ja jalkaväkijoukoista olisi ollut vaikeaa.⁷⁶ Haastattelujen sijaan tässä tutkimuksessa hyödynnetään U.E. Moisalan ja Pertti Alasen ansiokasta tutkimusta Karjalan kannaksella sotineen suomalaisen sotilaan profiilista veteraanitutkimuksen valossa⁷⁷. Moisalan ja Alasen haastattelututkimukseen vastasi yhteensä 2 002 kesällä 1944 kannaksella taistelutta veteraania.⁷⁸

⁷⁵ Tässä lähderyhmässä poikkeuksena ovat dosentti Martti Turtolan kirjoittamat elämäkertatutkimukset jalkaväenkenraali Erik Heinrichsista, kenraaliluutnantti A.F. Airosta ja jääkärikenraali Einar Vihmasta sekä Jukka Partasen, Juha Pohjosen ja Pasi Tuunaisen kirjoittama biografia kenraalimajuri Erkki Raappanasta, jotka erottuvat tieteellisen käsittelytapansa vuoksi selvästi joukosta. Lähderyhmään eivät sisälly Robert Brantbergin kirjoittamat kenraalibiografiat (Kylmä-Kalle 2000, Ehrnrooth 2002, Korpikenraali 2006, Lagus – Ritari n:o 1 2010), jotka ovat pääasiassa aiempaan kirjallisuuteen perustuvia koonnoksia. Teoksissa on myös asiavirheitä, joten lähdekriittisesti arvioiden ne eivät kelpaa tieteellisen tutkimuksen lähdeaineistoksi. Ks. esim. Partanen, Pohjonen & Tuunainen 2007, s. 411.

⁷⁶ Vrt. Kulomaa 1995, s. 24.

⁷⁷ Moisala, U.E. & Alanen, Pertti: Kun hyökkääjän tie suljettiin. Neuvostoliiton suurhyökkäys kesällä 1944 Karjalan kannaksella veteraanitutkimuksen ja neuvostolähteiden valossa, Keuruu 1989.

⁷⁸ Moisala & Alanen 1989, s. 170–171. Tutkimus on luonteeltaan tilastollinen tutkimus, jossa on vaihtoehtoisina oletuksina joukko kesän 1944 olosuhde- ja tapahtumatekijöitä yksityisten sotilaiden tasolta tarkasteltuina. Niiden avulla on etsitty vastausta kysymykseen, miten torjuntataistelujen tulos voidaan selittää. Tutkijat korostavat, että tutkimuksen empiirisiä tuloksia tarkasteltaessa on tärkeää muistaa, että kyselyyn saatu otos on valikoitunut eikä satunnainen, mutta sen määrällinen edustavuus on tilastollisesti riittävä. Tutkimukseen vastasi vuonna 1988 noin 2 % koko kannaksen vielä elossa olevista veteraaneista. Moisala & Alanen 1989, s. 241 ja 171.

2 JATKOSODAN KENTTÄARMEIJAN KOULUTUKSEN PERUSTEET

2.1 Asevelvollisten koulutus talvisodan jälkeen

2.1.1 Koulutuksen suuntaviivat jalkaväessä

Talvisota osoitti, että puolustusvoimien koulutuksen pääperiaatteet sotaa edeltäneenä aikana olivat olleet oikein. Talvisotaa seuranneen ajan koulutuksen erityispiirteenä oli sotakokemusten mahdollisimman nopea hyödyntäminen sotilasopetuksessa ylimmästä johtajakoulutuksesta miehistökoulutukseen. Sodan päätyttyä oli palveluksessa runsaasti henkilöstöä, jonka koulutus oli keskeneräistä ja hyvin eritasoista. Osa ikäluokista oli ottanut osaa taistelutoimintaan sodan alusta alkaen, kun taas toiset olivat juuri astuneet palvelukseen alokkaina. Uudelle rajalle ryhmittyneet puolustusvoimat jäivät suojajoukkoryhmytykseen, mikä aiheutti omat haittansa ja toisaalta etunsakin asevelvollisten koulutukselle. Kenttälainnoitustöiden ja huonojen majoitusolojen vuoksi koulutukseen jäi aikaa yleisesti vain muutama päivä viikossa, minkä vuoksi asevelvollisten koulutus muistutti lähinnä pikakoulutusta.⁷⁹ Rauhan ajan koulutuksen suuntaviivat määrättiin jo huhtikuussa 1940. Koulutuksessa oli otettava huomioon päätyneen sodan antamat taktilliset ja niiden pohjalle perustuvat koulutukselliset kokemukset. Koska kokemuksia ei vielä ollut koottu, koulutuksessa oli huomioitava kunkin kouluttajan omakohtaiset sotakokemukset sekä Päämajan ja Kannaksen Armeijan Esikunnan talvisodan aikana julkaisemien ohjeiden ja taktillisten oppaiden toimintaohjeet ja suuntaviivat.⁸⁰

Koulutuksessa havaittiin myös puutteita. Suurimmat koulutuspuutteet olivat taktillisen yksikön eli pataljoonan toiminnassa, pimeätoiminnassa ja eri aselajien yhteistoiminnassa. Tämän vuoksi yöharjoitukset ja eri aselajien yhteistoimintaharjoitukset saivat korostetun aseman. Talvisodan kokemusten perusteella koulutuksen yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa kehoitettiin lisäämään seuraavia asioita: johtajien toiminnan suunnitelmallisuus ja johdonmukaisuus, tiedustelu, ilmoitusten teko, taisteluväli-

⁷⁹ Koukkunen 1965, s. 144, 150.

⁸⁰ MaVE n:o 252/XIII/12/40.sal ”Koulutuksen suuntaviivat maavoimissa v. 1940”, s. 5–6. Asiakirja liittyy PM:n kirj. N:o 994/koul.1/40.sal./12.4.1940. KA. Talvisodan Päämajan taktillisen toimiston oma julkaisusarja oli Taktillinen opas. Sarjassa ilmestyi talvisodan aikana yksitoista osaa. Sarjan tarkoituksena oli mahdollisimman nopeasti saattaa kenttäarmeijan tietoon uudet taktiset kokemukset sekä tiedot vihollisen taktiikasta ja aseistuksesta. Oppaat käsitelivät koulutuksessa ja taistelussa huomioon otettavia vihollisen toimintatapoja sekä omia toimintamahdollisuuksia. Päämajan lisäksi myös rintamavastuussa olleet joukot julkaisivat taktillisia ohjeita sisältäviä kirjasia. Laajin jakelu oli Kannaksen Armeijan esikunnan sarjalla Armeijan julkaisu, jonka todennäköisesti viimeinen numero jaettiin tammikuussa 1940 nimellä ”Joukkojen panssarintorjunta (pst.) opas”. Tynkkynen 1996, s. 130–131.

neiden tuntemus ja asekasittely, maaston hyväksikäyttö (suojautumistaito), panssarintorjunta eri tilanteissa ja välineillä, suunnistustaito, kenttätyötaito sekä kuri ja sotilaallisuus. Lisäksi jalkaväen taistelulähetti-, tähystäjä- ja tarkka-ampujakoulutushaarat lopetettiin kokonaan erikoiskoulutuksena. Ennen sotaa oli näihin tehtäviin koulutettu kutakin perusyksikköä kohti ainoastaan määrävahvuuksien edellyttämä määrä miehiä. Kun tällainen erikoiskoulutettu mies oli talvisodan aikana jostakin syystä joutunut pois rivistä, oli hänen tilalleen määrättävä pikakoulutuksen saanut mies. Jatkossa taistelulähetti- ja tähystystehtävät määrättiin kyvykkäimmille rivimiehille muun taistelukoulutuksen yhteydessä. Talvisodassa todettiin myös lyhyen tai säästölomilla lyhennetyn koulutusajan haitat. Tämä koulutusnäkökulma tuki suojajoukkotarpeen ohella vakinaisen varusmiespalvelusajan pidentämistä koskevia esityksiä.⁸¹

Puolustusvoimain Pääesikunta antoi vuoden 1941 koulutuksen suuntaviivat maa-, meri- ja ilmavoimissa tammikuussa 1941.⁸² Käskyssä annettiin muun muassa perusteet maavoimien varusmieskoulutuksen yleisistä järjestelyistä, muodollisesta koulutuksesta, teoreettisesta koulutuksesta, joukkojen taktillisesta koulutuksesta sekä aselajikoulutuksesta. Pääpaino muodollisessa koulutuksessa oli asetettava ”reippaasti suoritettavaan muodollisen avojärjestyksen harjoitteluun, liikuntasotaan ja ennen kaikkea hyökkäykseen suurissa puitteissa pystyvien joukkojen luomiseksi.”⁸³ Teoreettinen opetus oli rajoitettava mahdollisimman vähiin. Taktillisen koulutuksen järjestelyissä korostettiin joukkojen edullista sijoitusta rajan ja linnoitettujen alueiden välittömässä läheisyydessä. Harjoitukset yhteistoiminnassa eri aselajien kanssa voitiin järjestää todellisuutta vastaavissa olosuhteissa joukkojen itse rakentamissa asemissa, jolloin esimerkiksi tiedustelu ja hyökkäystaistelu voitiin saada todentuntuiseksi. Puolustustaistelua ajatellen olosuhteet tarjosivat mahdollisuudet pitkiin, varustetuissa asemissa toimeenpantuihin harjoituksiin, jolloin totuttiin toimimaan puolustusasemissa, korsuelämään, vartiointiin ja partiointiin, tähystys- ja kuuntelupalvelukseen, hälytyksiin, sodan ajan muonitukseen, asemien yhtäjaksoiseen varustamiseen sekä valelaitteiden rakentamiseen. Koulutuksen päämääränä oli ”manööverikykyisten” yksiköiden luominen, mikä edellytti runsaasti sekä liikunta- että asemasotaolosuhteissa järjestettyjä yhteis-

⁸¹ MaVE n:o 252/XIII/12/40.sal ”Koulutuksen suuntaviivat maavoimissa v. 1940”, s. 7–9. KA; Koukkunen 1965, s. 142–146, 153.

⁸² PvPEkoul-os n:o 320/Koul. 1/40/sal ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941”. KA. Asiakirjassa ei ole päiväystä, mutta sen laatimisajankohta voidaan määrittää ajalle 4.–6.1.1941. Ks. kohta VI. Maavoimien sotakoulut, s. 16:

”24.Kadettikurssin...yleisen linjan aselajivalmennuskausi *alkaa* 17.2.41 ja ilmasotalinjan ISK:ssa *7.1.41*. 25.Kadettikurssi *alkoi 3.1.41...*” [kursivointi JL].

⁸³ PvPEkoul-os n:o 320/Koul. 1/40/sal ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941”, s. 9. KA.

harjoituksia, kun riittävän muodollisen koulutuksen jälkeen oli luotu perusta varsinaiselle taistelukoulutukselle.⁸⁴

Konetuliaseiden lisääntyminen merkitsi suurta muutosta jalkaväkijoukkojen koulutuksessa. Kiväärijoukkueen olivat aikaisemmin muodostaneet kaksi kivääriryhmää ja kaksi pikakivääriryhmää, mutta uudessa kokoonpanossa joukkueen jokaisessa kivääriryhmässä oli pikakivääri. Lisäksi ryhmän tuloa lisäsivät konepistoolit. Näiden muutosten vaikutus näkyi niin ase- kuin taktillisessakin koulutuksessa, joissa varsinaisten kiväärimiesten osuus jäi entistä pienemmäksi. Kivääriryhmän koulutus siis monipuolistui ja keskittyi aiempaa enemmän konetuliaseiden käyttöön.⁸⁵

Koulutuksen tehokkuutta talvisodan jälkeen häytti ammattitaitoisten kouluttajien puute. Sodassa oli kaatunut tai vammautunut paljon 1930-luvulla perusteellisen kouluttajakoulutuksen ja -kokemuksen saanutta päällystöä. Kouluttajien tarve oli kuitenkin sodan jälkeen lisääntynyt merkittävästi puolustusvoimien rauhan ajan vahvuuden noustessa noin kaksinkertaiseksi. Nopeimmin uusia kouluttajia saatiin ottamalla reservin upseereita ylimääräisinä vakinaiseen palvelukseen, mutta heidän käyttömahdollisuutensa koulutustehtävissä olivat rajalliset. Ennen talvisotaa annettu reserviupseerikoulutus oli tähännyt vain taistelun johtamiseen.⁸⁶ Vakinaiseen palvelukseen jääneiden reservin upseereiden koulutustaso parani sekä käytännön harjoituksissa että opetustilaisuuksissa niin, että tilannetta keväällä 1941 voitiin pitää jo tyydyttävänä.⁸⁷ Sodan jälkeen toteutetut organisaatiouudistukset sekä uudet taisteluvälinehankinnat edellyttivät vanhojen opetusohjelmien uusimista ja monessa tapauksessa kokonaan uusia opetusohjelmia sekä kouluttajien erikoisvalmennusta. Uuden kaluston hankkimisesta oli seurauksena laajentunut koulutustarve, mikä puolestaan johti muun muassa jalkaväkikoulutuksen saaneiden miesten siirtämiseen tykistötehtäviin.⁸⁸

Vuosien 1940 ja 1941 koulutuksen suuntaviivoissa on havaittavissa selvä ero. Kun vuonna 1940 keskityttiin sodasta saatujen kokemusten perusteella koulutuksessa havaittujen puutteiden poistamiseen, vuonna 1941 pääpaino luotiin hyökkäystaisteluun. Vuoden 1941 koulutuksen suuntaviivat eivät kui-

⁸⁴ PvPEkoul-os n:o 320/Koul. 1/40/sal ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941”, s. 9–15. KA; vrt. Koukkunen 1965, s. 151–152.

⁸⁵ PvPEkoul-os n:o 320/Koul. 1/40/sal ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941”, s. 8–9. KA; Koukkunen 1965, s. 149.

⁸⁶ Ks. esim. Keronen 1979, s. 44–46, Liite 1.11 tai Hersalo 1940, s. 11–13.

⁸⁷ Koukkunen 1965, s. 152–153.

⁸⁸ Koukkunen 1965, s. 149. Tämän alaluvun osalta vrt. Koskimaa 1996, s. 23–24.

tenkaan tarkoita Suomen aktiivista osallistumista Saksan suunnitteilla olleeseen hyökkäykseen Neuvostoliittoon. Esimerkiksi Mikko Karjalainen toteaa väitöstudiumuksessaan, että 18.6.1941 saakka operatiiviset suunnitelmat Neuvostoliiton vastaisella rajalla olivat selvästi puolustuksellisia⁸⁹. Todellisudessa hyökkäystaistelun korostamisella maavoimien koulutuksessa pyrittiin parantamaan edellytyksiä laajamittaisten hyökkäysoperaatioiden toteuttamiseksi, sillä suomalaisilta puuttui riittävä kokemus tällaisten operaatioiden suunnittelusta ja johtamisesta. Ainoa talvisodan aikana toteutettu useamman divisioonan hyökkäysoperaatio II AK:n vastahyökkäys Karjalan kannaksella joulukuun 23. päivänä 1939 epäonnistui. Vesa Tynkkynen mukaan talvisota ei puolustuspainotteisista taisteluistaan huolimatta ollut syrjäyttänyt hyökkäystaistelua. Ratkaisuun katsottiin edelleen päästävän vain puolustuksesta hyökkäykseen siirtyvillä sotatoimilla.⁹⁰

2.1.2 Koulutuksen toteutus välirauhan aikana

Tammikuussa 1941 voimaan astuneen kahden vuoden palvelusajan mukaiset koulutusohjelmistot saatiin valmiiksi huhtikuussa. Niitä oli noudatettava toistaiseksi, ja kaikki erikoiskoulutushaarojen koulutusohjelmat olivat yhtäpitäviä ensimmäisenä laaditun kiväärikomppanian ohjelmiston kanssa. Ohjelmistojen laatiminen oli tapahtunut nopeasti, koska ne olivat kokeiluluonteisia. Koulutusta antavien joukko-osastojen oli tehtävä muutosehdotuksensa ohjelmistoihin jokaisen kuuden kuukauden koulutusjakson jälkeen.⁹¹ Miehistön palvelusaika oli jaettu neljään kuuden kuukauden jaksoon. Ensimmäinen kuuden kuukauden jakso oli peruskoulutuskausi, jonka aikana alokkaille annettiin mieskohtainen sekä ryhmän ja joukkueen koulutus ja ammuttiin kouluammunnat. Peruskoulutuskautta seurasi kuusi kuukautta kestänyt nuoremman sotamiehen koulutuskausi ja samanpituisen vanhemman sotamiehen koulutuskausi. Kuuden viimeisen kuukauden jakso oli kertauskausi.⁹²

Reservin alipäällystön koulutus tapahtui perusyksiköissä miehistökoulutuksen yhteydessä. Ryhmänjohtajakoulutukseen valitut määrättiin neljän kuukauden peruskoulutuksen jälkeen toimimaan ryhmien

⁸⁹ Karjalainen 2009, s. 89. Ks. myös Turtola 1988, s. 164–165. Maavoimien 18.5.1940 annetuissa suunnitteluohjeissa puolustustaisteluun nojautuva perusajatus sisälsi myös hyökkäyksellisiä valmistautumistehtäviä armeijakunnille. Karjalainen 2009, s. 89; Tynkkynen 1996, s. 190–191.

⁹⁰ Tynkkynen 1996, s. 191. II AK:n vastahyökkäyksen epäonnistumisen syistä enemmän ks. esim. Karjalainen 2009, s. 89–90; Tynkkynen 1996, s. 189–190.

⁹¹ III AKE 395/II/4a./21.4.1941. T 17651/8. KA.

⁹² PvPEkoul-os n:o 320/Koul. 1/40/sal ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941”, s. 8–9. KA; Vrt. Koukkunen 1965, s. 153 ja 167.

varajohtajina perusyksiköissään. Ryhmänjohtajan tehtävässä tarvittava teoreettinen opetus annettiin erikoisoppitunneilla. Tavoitteena oli kouluttaa hyvän käytännön opetuksen saaneita aliupseereita, jotka kykenivät eri tilanteissa johtamaan ryhmäänsä sekä joukkueen osana että erillisenä ryhmänä. Kun uudessa kahden vuoden koulutusjärjestelmässä oppilaat oli tarkoitus komentaa reserviupseerikurssille kymmenen palveluskuukauden jälkeen, aliupseerikoulutukseen oli käytettävissä kuusi kuukautta. RUK:n pääsyaatimuksena oli edelleen aliupseerikurssin suorittaminen.⁹³

Varusmieskoulutus ei lyhyen välirauhan aikana ehtinyt vakiintua säännölliseksi. Edes helmikuussa 1940 palvelukseen astuneet alokkaat eivät ehtineet saada uuden palvelusajan mukaista koulutusta ennen uutta sotaa.

2.1.3 Jalkaväkijoukkojen koulutustaso kesäkuussa 1941

Päämajan koulutustoimistolle vuonna 1942 lähetetyissä eri yhtymien ja joukkojen sotakokemuksissa käsiteltiin erityisesti kesäkuun 1941 liikekannallepanoa.⁹⁴ Yhtenä asiakokonaisuutena arvioitiin palvelukseen määrättyjen reserviläisten koulutustasoa kesällä 1941. Esimerkiksi kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyjen yhteydessä 6.Divisioonasta muodostettu 12. Prikaati⁹⁵ ilmoitti, että YH:ssa perustettujen jalkaväkijoukkojen koulutustaso oli tyydyttävä lukuun ottamatta kranaatinheitin- ja panssarintorjuntayksiköitä, joista puuttui paljon erikoiskoulutettuja miehiä.⁹⁶ 1.Divisioona puolestaan ilmoitti, että jalkaväen koulutustaso oli kokonaisuutena hyvä, paitsi kranaatinheitin- ja panssarintorjuntayksiköissä.⁹⁷ Maaselän Ryhmän kaasusuojelukomentajan ilmoituksesta selviää, että kaasusuojelujoukkojen henkilöstö oli komppanian päälliköitä lukuun ottamatta kokonaan kouluttamatta tehtäviinsä. Lisäksi kaasusuojelutehtäviin oli sijoitettu pääasiassa vanhempia ja muihin tehtäviin sopimattomia miehiä. Henkilöstövaihdoksia ei kuitenkaan tarvinnut tehdä liikekannallepanon jälkeen, koska ennen sotatoimien alkua oli riittävästi aikaa kouluttaa kaasusuojeluhenkilöstö tehtäviinsä.⁹⁸

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ PMkoul-os:n koottuja sotakokemuksia 1942, passim. T 18002/1. KA.

⁹⁵ 12. Prikaati (entiset JR 33 ja JR 54) lakkautettiin tammikuussa 1943, jolloin Päämaja antoi käskyn 6.D:n palauttamisesta divisioonakokoonpanoon. PMop-os 66/Op.1/5 d/15.1.1943. PM:n spk 15.1.1943. SPK 20811. KA; ks. myös PM:n spk 15.1.1943. SPK 20811. KA. Vrt. Jatkosodan historia 4, s. 146–149 taulukot, 152.

⁹⁶ 12.PrE 880/II/3 d/L. 803.sal/18.6.1942 ”Sotakokemuksia”. T 18002/1. KA.

⁹⁷ 1.DEop-os 1309/III/2 sal./22.6.1942 ”Sotakokemuksia”. T 18002/1. KA.

⁹⁸ Maa.RE 3076/Kss.kom./5 sal./22.6.1942 ”Sotakokemuksia”. T 18002/1. KA.

8.Divisioonan lausunnossa todettiin, että eräiden joukko-osastojen koulutustasossa ilmenneet puutteellisuudet johtuivat ennen kaikkea siirtymisestä uuteen ala-aluejakoon talvisodan jälkeen ja sen myötä tapahtuneista perustamistehtävien muutoksista. Toisin sanoen sellaisilla alueilla, joiden perustamistehtäviin ei aikaisemmin ollut kuulunut esimerkiksi pioneeri- tai viestijoukkoja, jouduttiin kesäkuussa 1941 perustamaan kyseisiä aselajijoukkoja. Koko suojeluskuntapiirin alueelta ei olisi saatu riittävästi kokoon vastaavan koulutuksen saanutta henkilöstöä, jolloin joukon keskitysvalmius olisi kasvanut huomattavasti. 8.Divisioonan osalta suurimpia epäkohtia oli kaksikielisyyden aiheuttamat vaikeudet, joiden vuoksi koulutussuhteiden vajausten tasauksia ei voitu tehdä eri kieliryhmien kesken. Esimerkiksi suomenkielistä tykistöhenkilöstöä oli liian vähän, kun taas ruotsinkielistä tykistöhenkilöstöä oli yli tarpeen. Jalkaväen koulutustasossa ei erikoishenkilöstön kertausharjoitusten jälkeen ollut huomattavia puutteita lukuun ottamatta sitä, että ruotsinkieliseen jalkaväkeen oli sijoitettava huomattavasti rannikkotykistö-koulutuksen saaneita miehiä.⁹⁹

4.Divisioona ilmoitti, että heti liikekannallepanon jälkeen oli vaihdettava kaksi pataljoonan komentajaa ja seitsemän yksikön päällikköä. Joukkueen johtajiksi oli sijoitettu liian vanhoja reservin upseereita. Jalkaväen kivääri- ja konekiväärihenkilöstön koulutustaso oli tyydyttävä, mutta miehistön suurten ikäerojen vuoksi hyvin epätasainen. Kranaatinheitinhenkilöstön koulutus ei ollut riittävä, eikä ennen hyökkäysvaihetta järjestetyn lyhyen kertausharjoituksen aikana eri aselajeista kootuista miehistä ehditty kouluttamaan pätevää kranaatinheitinhenkilöstöä. Divisioonan Kevyessä Osastossa vain 30 % oli saanut polkupyöräkoulutuksen.¹⁰⁰

12.Divisioonasta perustetun 3. Prikaatin¹⁰¹ lausunto perustui osittain I/JR 47:n (myöhemmin IV/3.Pr) kokemuksiin. Prikaatin IV Pataljoona totesi kesäkuun 1941 liikekannallepanosta, että alkuperäiseen rykmenttiin oli pakko sijoittaa runsaasti laivaston ja rannikkotykistön reserviläisiä, jotka eivät olleet saaneet jalkaväkikoulutusta. Noin 10 % miehistä oli fyysisesti täysin palvelukseen kelpaamattomia ja noin 20 % aliupseereista sekä kuusi upseeria oli siirrettävä toisiin tehtäviin, koska he eivät kyenneet toimimaan johtajina. Lausunnon mukaan muihin tehtäviin siirretyillä oli erityisen huonot kouluttajataidot, heikko kyky ylläpitää kuria ja järjestystä sekä opettaa alaisiaan huolehtimaan varusteista ja aseista. Pataljoonan miehistön koulutustaso oli pääasiassa heikko. Pataljoonassa oli noin 50 miestä,

⁹⁹ 8.DEop-os 913/III/213 sal./21.6.1942 ”Sotakokemuksia”. T 18002/1. KA.

¹⁰⁰ 4.DE:n os 2/879/III/18 sal./25.6.1942 ”Sotakokemuksia”. T 18002/1. KA.

¹⁰¹ Jatkosodan historia 4, s. 144–149 taulukot, 152.

jotka esimerkiksi eivät osanneet ladata kivääriä ja 10 miestä, jotka eivät koskaan olleet käyttäneet minkäänlaista asetta. Noin 20 % miehistöstä oli saanut tyydyttävän taistelukoulutuksen. Näistä erityisesti mainittiin aikaisemmin jääkäripataljoonissa ja ratsuväessä palvelleet, jotka yleensä sijoitettiin vaativimpiin tehtäviin. Kaasusuojeluhenkilöstö oli erittäin heikkotasoisista, ja alkuvaiheessa noin puolet heistä oli *ilmiömäisiä pelkureita* [kursivointi JL].¹⁰²

Maaselän Ryhmä totesi yhteenvedona omien joukkojensa koulutustasosta, että se oli yleisesti tyydyttävä, mikäli henkilöstö oli sijoitettu saamansa koulutuksen edellyttämään tehtävään. Joissakin tykistö-, viesti- ja pioneerijoukoissa, joihin oli sijoitettu paljon täysin kouluttamatonta henkilöstöä, koulutustaso oli suorastaan heikko. Erityisen heikko koulutustaso oli kaikissa kaasusuojelujoukoissa.¹⁰³

Vaikka edellä mainitut lausunnot muodostavat pelkän otannan kenttäarmeijan joukoista, niistä voidaan päätellä, että erityisesti reserviläisistä perustettujen joukkojen käyttöarvo kesäkuussa 1941 ei ollut kouluksellisesti paras mahdollinen. Yhtymien antamat lausunnot kuvaavat myös hyvin talvisodan jälkeen toteutettuja kenttäarmeijan organisaatiomuutoksia. Koulutettua reserviä ei yksinkertaisesti ollut riittävästi kaikkiin perustettuihin joukkoihin, eikä kertausharjoituksia järjestetty välirauhan aikana niin paljon kuin olisi ollut tarve. Vakinaisessa palveluksessa olleista varusmiehistä perustettujen joukkojen koulutustaso ei välttämättä ollut yhtään parempi. Kuten tässä tutkimuksessa on jo aikaisemmin todettu, talvisodan jälkeen vakinaiseen palvelukseen jääneille asevelvollisille oli pystytty antamaan hyvin epäyhtenäinen ja osittain jopa pikakoulutuksen luonteinen koulutus. Tapio Nurmisen mukaan kesän 1941 reserviläisyksiköt olivat aivan toisennäköisiä kuin talvisodan ensi linjan reserviläisjoukot. Monissa tapauksissa asevelvollisia oli sijoitettu täysin toisiin tehtäviin, mihin heidät oli alun perin koulutettu. Perehtyneisyys ja osaaminen uudessa tehtävässä ei ollut vaaditulla tasolla. Toisaalta joukkojen koulutustasoa nostivat reserviläisten tuoreet sotakokemukset runsaan vuoden takaa. Ainoastaan vakinaisessa palveluksessa olleilla nuorimmilla ikäluokilla eli vuosina 1919 ja 1920 syntyneillä ei ollut sotakokemusta.¹⁰⁴

¹⁰² 3.PrE 1218/Op/5 sal./19.6.1942 ”Sotakokemuksia”. T 18002/1. KA; IV/3.Pr 578/sal./18.6.1942 ”Sotakokemuksia”. T 18002/1. KA.

¹⁰³ Maa.RE 3192/III/7 sal./20.7.1942 Liite 9: Kokemuksia liikekannallepanosta ja osittaisesta kotiuttamisesta. SPK 4868. KA.

¹⁰⁴ Nurminen 2008, s. 69.

Kaakkoisrajalle ryhmitetyn IV Armeijakunnan esikuntapäällikkö eversti Valo Nihtilä tiivisti AK:n joukkojen koulutustason kesäkuun puolivälissä 1941 seuraavasti:

Miehistöainees on epätasaista ja sekä miehistö että päällystö, joka koostui enimmäkseen reserviläisistä, ovat hyökkäyssodan taitojen suhteen heikkotasoisia. Puutteellinen taito johtaa suuriin tappioihin, varsinkin jos kysymyksessä on hyökkäys varustettua asemaa vastaan, ja tappiot voivat vaikeuttaa lamaannuttavasti yritteliäisyyteen. Jos YH-vaihe muodostuisi pitkäksi, saisimme aikaa kouluttaa joukkojamme.¹⁰⁵

2.2 Koulutusta johdettiin Päämajasta

2.2.1 Koulutusosasto avainasemassa

Sodan ajan puolustusvoimien johtoesikunnan, Päämajan¹⁰⁶, kokoonpano uudistettiin huhtikuussa 1941. Ylipäällikön lähimpänä apulaisena oli yleisesikunnan päällikkö. Ylipäällikkö Mannerheim noudatti jatkosodan Päämajassa talvisodan aikana syntynyttä käytäntöä, jonka mukaan päämajajoitustimestari esitteli sotatoimia koskevat asiat suoraan hänelle. Yleisesikunnan päällikön puolestaan tuli esitellä järjesty-, tiedustelu- ja valvonta-asiat sekä tärkeimmät henkilö- ja koulutuskysymykset, mutta käytännössä yleisesikunnan päällikön tärkeimmäksi tehtäväksi vuosina 1941–1944 nousi yhteistyö saksalaisten kanssa. Yleisesikunnan päällikkönä toimi 29.6.1941 asti kenraaliluutnantti Erik Heinrichs, sitten 16.7. saakka kenraalimajuri Wiljo Tuompo, 16.7.1941–28.1.1942 kenraaliluutnantti Edvard Hanell ja hänen jälkeensä sodan loppuun saakka jalkaväenkenraali Erik Heinrichs¹⁰⁷. Komentoesikunnan päällikkö esitteli ylipäällikölle henkilö-, päiväkäsky-, kunniamerkki- ym. komentoasiat sekä koulutus- ja tiedustelusastojen periaatteelliset kysymykset. Komentoesikunnan päällikkönä oli lähes koko sodan ajan kenraalimajuri (11.12.1941 alkaen kenraaliluutnantti) Wiljo Tuompo. Tärkeimmät koulutusta koskevat asiakirjat allekirjoittivat Erik Heinrichs ja Wiljo Tuompo.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Eversti Valo Nihtilän kirje eversti K.A. Tapolalle 17.6.1941. PK 1664/6. KA.

¹⁰⁶ Ylipäällikkö Carl Gustaf Emil Mannerheimin johtoesikuntana toimineesta Päämajan yleisesikunnasta käytetään tässä tutkimuksessa nimitystä Päämaja. Päämajan yleisesikunta toimi ylipäällikön ja maavoimien operatiivisena johtoesikuntana. Päämajan yleisesikunnan yhteydestä oli erotettu Sotatalousesikunta, josta käytettiin myös nimitystä Päämaja II. Käytännössä Sotatalousesikunta hankki tarvittavan materiaalin ja harkitsi yhdessä hallituksen kanssa taloudelliset ja kansanhuollolliset näkökohdat, mutta materiaalin käytöstä päätti Päämajan yleisesikunnan ylipäällikkö. Ks. esim. Karjalainen 2009, s. 13.

¹⁰⁷ Ansioluettelot 7292 Heinrichs, 24935 Hanell ja 1291 Tuompo. KA.

¹⁰⁸ Viljanen, s. 2–3; Karjalainen 2009, s. 37–39; PM:n koulutusosaston koulutuksen suuntaviivat ja yleiset koulutusasiat vuosilta 1942–1944. T 17652/1 passim. KA; T 17653/1 passim. KA; T 17654/1 passim. KA; Päämajan sodanajan määrävahvuudet vuonna 1941. T 22104/Hh 120.

Koulutustoiminnan johto oli keskitetty Päämajan komentoesikunnan koulutusosastoon (ks. Liite 1), joka perustettiin kesäkuun 18. päivänä 1941.¹⁰⁹ Päämajan työjärjestyksen mukaan osaston yleisen koulutustoimiston (Koul.1) tehtäviin kuului puolustusvoimissa toteutettavan koulutuksen suuntaviivojen laatiminen maa-, meri- ja ilmavoimissa sekä koulutuksessa tarvittavien yleisten koulutussuunnitelmien laatiminen. Lisäksi koulutustoimisto käsitteli asiat, jotka koskivat päällystön täydennyskoulutusta, sotakouluihin määrättäviä oppilaita, koulutus- ja havainto-opetusvälineiden tarvetta ja jakoa sekä vastasi rintaman välittömässä läheisyydessä toimeenpantavien erikoisaselajikurssien suunnittelusta.¹¹⁰ Aselajikomentajat (tykistön tarkastaja tykistönkenraali Vilho Nenonen, pioneerikomantaja kenraaliluutnantti Unio Sarlin, viestikomentaja eversti Leo Ekberg ja kaasusuojelukomentaja eversti Uolevi Poppius¹¹¹) toimivat paitsi oman aselajinsa kaikkien joukkojen koulutuksen tarkastajana myös antoivat aselajilleen ohjeita ja suuntaviivoja niin aselajiteknisissä kuin aselajitaktillisissakin asioissa yhteistoiminnassa koulutusosaston kanssa.¹¹² Sodan ajan koulutuksen johtamisen kannalta on huomionarvoista, ettei kenttäarmeijan pääaselajilla jalkaväellä ollut omaa aselajikomantajaa Päämajassa.

Päämajan koulutusosastoon kuului koulutustoimiston lisäksi valistustoimisto (Koul.2). Vaikka koulutusosaston kokoonpanossa ei ollut talvisodan Päämajassa toimineita taktillista toimistoa ja ohjesääntötoimistoa, taktillisen toimiston tehtävistä korostettiin erityisesti taktillisten ohjeiden ja oppaiden laatimista sotakokemusten perusteella.¹¹³ Koulutusosaston päällikkönä lähes koko jatkosodan ajan toimi everstiluutnantti (eversti 31.8.1943) Harry Hirki¹¹⁴. Hirkin johtama koulutusosasto supistettiin kuitenkin pelkäksi koulutustoimistoksi jo 19.6.1941, kun valistustoimisto lakkautettiin ja siihen kuulunut henkilöstö siirrettiin Valtioneuvoston Tiedotuslaitokseen. Vuoden 1942 alkupuolelle saakka koulutus-

¹⁰⁹ PM:n koul-os:n sotapäiväkirja 18.6.1941. SPK 20908. KA.

¹¹⁰ Päämajan työjärjestys KD n:o 144/Järj.1/1939.sal. 29.11.1939. T 9102/19. KA; Päämajan työjärjestys/Koulutusosasto. T 22316/2. KA. Kysymyksessä on sama työjärjestys, jota käytettiin Päämajassa myös jatkosodan aikana. Ks. esim. Heinrichs 1959, s. 314. Ilkka Asparan tutkimuksessa (s. 50) koulutusosaston tehtävä on pelkistetty seuraavasti: ”..., joka hoiti yleiset koulutusasiat sekä maavoimien koulutuksen.”. Aspara käyttää lähteenään Kilkki 1978, s. 320, mutta tulkinta on kyseenalainen. Vrt. Päämajan työjärjestys/Koulutusosasto. T 22316/2. KA ja Karjalainen 2009, s. 59. Esim. PM:n koulutusosasto käski vuoden 1944 koulutuksen suuntaviivat ajalle 1.1.–30.6. niin maa-, meri- kuin ilmavoimillekin. PMkoul-os N:o 330/Koul.1/1.sal/14.1.1944. T 10559–10560/26. KA.

¹¹¹ Ansioluettelot 29504 Nenonen, 8076 Sarlin, 19929 Ekberg ja 21774 Poppius. KA. Nenonen ylennettiin tykistönkenraaliksi 3.10.1941, Sarlin kenraaliluutnantiksi 16.1.1942 ja Ekberg kenraalimajuriksi 4.6.1944. Päämajan tykistökomentajana toimi kenraalimajuri Väinö Svanström. Ansioluettelo 8078 Svanström. KA.

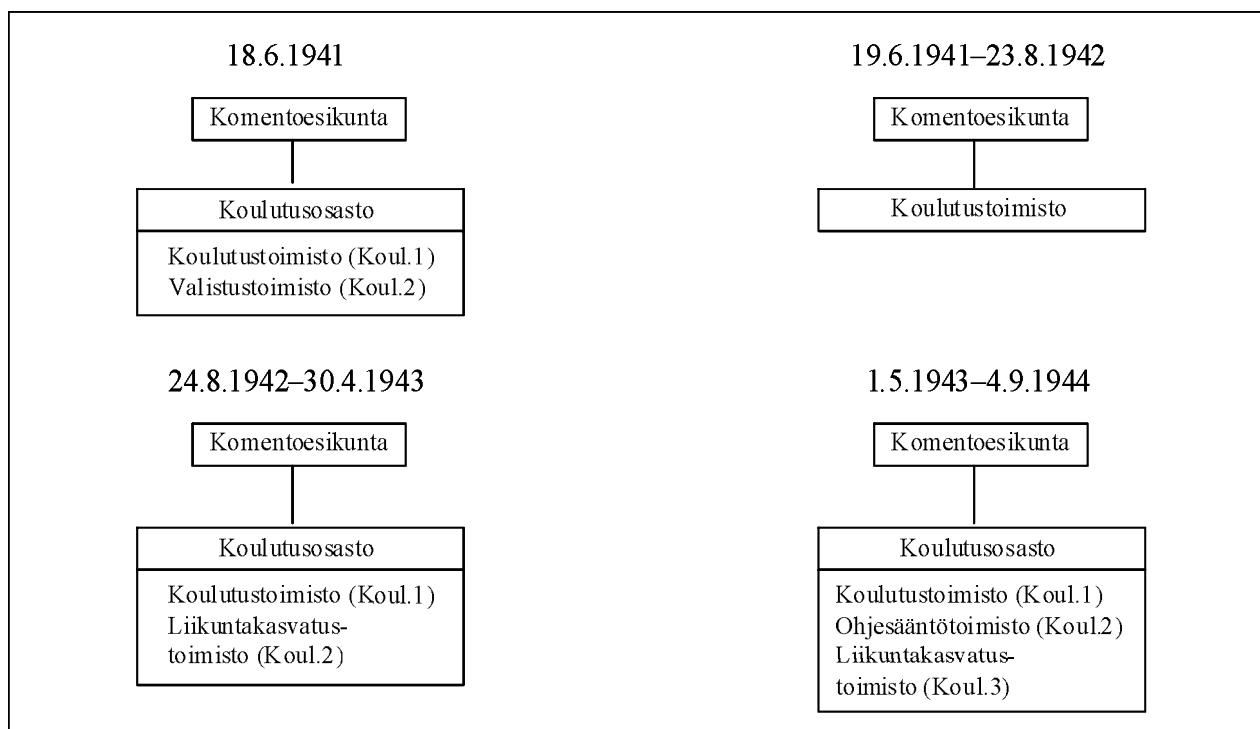
¹¹² Päämajan työjärjestys KD n:o 144/Järj.1/1939.sal. 29.11.1939. T 9102/19. KA; Päämajan työjärjestys/Aselajien komentajat. T 22316/2. KA.

¹¹³ PvPE n:o 32/Koul.1/11/sal/15.1.1941. T 17651/5. KA.

¹¹⁴ Ansioluettelo 43780 Hirki, KA. Hirki oli rintamapalveluksessa touko–syyskuussa 1943 2.D:ssa, jossa hän muun muassa toimi I/JR 58:n komentajan sijaisena kaksi kuukautta. Ks. myös Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 167. On kyseenalaista, kuinka paljon Hirki sai sotakokemusta muutamassa kuukaudessa. JR 58:n rintamaloikka ei tuolloin tapahtunut juuri mitään merkittävää. Joka tapauksessa Hirki ylennettiin everstiksi rintamakomennuksensa aikana.

toimiston henkilöstössä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia.¹¹⁵ Päämajan koulutusorganisaatio jatkosodan alkaessa oli siis huomattavasti vaatimattomampi kuin talvisodan aikana, eikä Päämajan koulutustoimiston kokoonpano enää vastannut työjärjestyksen mukaisia tehtäviä.

Kuva 3. Päämajan koulutusosaston kokoonpano vuosina 1941–1944.

Elokuun 24. päivänä 1942 itsenäinen toimisto laajennettiin jälleen koulutusosastoksi, johon koulutustoimiston lisäksi liitettiin liikuntakasvatustoimisto. Organisaatiomuutoksen jälkeen kenttäarmeijan liikuntakasvatustoiminnan kehittämiseen panostettiin voimakkaasti¹¹⁶. Varsinaisen koulutustoimiston upseerien määrä oli laskenut kesäkuusta 1941 puoleen, ja talvisodan aikana ohjesääntötyöhön tottuneet reservin upseerit oli siirretty muihin tehtäviin. Vaikka koulutusosaston uudessa kokoonpanossa oli kaksi toimistoa, sen kokonaisvahvuus oli neljätoista henkilöä, kun pelkän koulutustoimiston vahvuus kesällä 1941 oli ollut kaksikymmentä henkilöä.¹¹⁷ Uudessa kokoonpanossa yleisiä koulutusasioita hoiti yksi upseeri, taktilliset koulutusasiat olivat kahden upseerin vastuulla ja ohjesääntöasioista vastasi yksi

¹¹⁵ PM:n koul-os:n sotapäiväkirja 1941–1942. SPK 20908. KA.

¹¹⁶ Ks. esim. PMkoul-os 1581/Koul.2/25 sal./3.4.1943 ”Kesäkauden liikuntakasvatustoiminta v. 1943”. T 19134/11. KA.

¹¹⁷ PMjärj-os 1738/Järj. 1/4 a/sal/3.8.1942 ”Päämajan koulutustoimiston tilalle perustettava koulutusosasto”. T 5968/3. KA; PM:n koul-os:n sotapäiväkirja 24.8.1942. SPK 20908. KA; Tynkkynen 1996, s. 138.

upseeri.¹¹⁸ Toukokuussa 1943 koulutusosaston kokoonpanoon lisättiin vielä ohjesääntötoimisto.¹¹⁹ Tässä kokoonpanossa Päämajan koulutusosasto toimi jatkosodan loppuun saakka.

Mikko Karjalaisen tutkimuksen mukaan Päämajan koulutusosastolla ja operatiivisella osastolla oli tiivis yhteistyö. Esimerkiksi koulutusosasto pyysi usein operatiiviselta osastolta sen näkemyksiä, ennen kuin lähetti laatimiaan ohjeita tai pyyntöjä sotatoimiyhtymiin. Yleisimmin operatiiviselle osastolle lähetetyissä tiedusteluissa todettiin, onko ”operatiivisella osastolla jotain huomautettavaa esitetyn asian suhteen”.¹²⁰ Myös aselajitoimistot olivat koulutusasioissa tiiviissä yhteistyössä koulutusosaston kanssa. Käytännössä aselajitoimistot esittivät koulutusosastolle tarpeen mukaan tietyn erikoiskurssin järjestämistä, ja koulutusosasto laati kurssista toimeenpanokäskyn Kotijoukkojen Esikunnalle¹²¹. Suoraan ylipäällikön alaisina toimivat myös sotakoulutuksen ylitarkastaja ja myöhemmin erikoistehtävään määrätty puolustusvoimain yleistarkastaja. Alokkaiden perus- ja täydennyskoulutuksen rytmiä sääteli puolestaan Päämajan järjestelyosasto, joka määräsi alokkaiden palvelukseenastumisajat ja saapumiserien siirrot henkilötäydennyskeskuksiin sekä kenttäarmeijan joukko-osastoihin.¹²²

Päämajan esikuntatyöskentelyyn ja ylipäällikön johtamistapaan on myöhemmin suhtauduttu kriittisesti. Esimerkiksi Mikko Karjalaisen väitöstutkimuksen mukaan Päämajan organisaatiokaaviosta näkyy selvästi, miten ylipäällikkökeskeisesti Päämaja oli jatkosodan aikana järjestetty. Yleisesikunnan päällikön asema oli heikko, sillä esimerkiksi aselajikomentajat toimivat suoraan ylipäällikön alaisuudessa.

¹¹⁸ PM:n koul-os:n sotapäiväkirja 24.8.1942. SPK 20908. KA.

¹¹⁹ Tynkkynen 1996, s. 139, 141. Tynkkynen toteaa väitöstutkimuksessaan, että eversti Eino Virkin tammikuussa 1943 laattima mielintö ”Sotilaskoulutuksen suunnitteluun vaikuttavien perustekijöiden selvittelystä” ja esitys ohjesääntöjen uusimiseksi hyväksyttiin Päämajassa. Tämän vuoksi Virkki siirrettiin Päämajan koulutusosastoon maaliskuussa 1943 ja määrättiin osaston päälliköksi Hirkin rintamakomennuksen ajaksi. Syyskuussa 1943 Virkki siirrettiin Suojeluskuntain Päälystökoulun johtajaksi. Tässä tutkimuksessa käytettyjen asiakirjojen perusteella PM:n koulutusosaston Koul.1 oli yleinen koulutustoimisto, Koul.2 ohjesääntötoimisto ja Koul.3 liikuntakasvatustoimisto.

¹²⁰ Karjalainen 2009, s. 59. Ks. esim. PMkoul-os 3107/Koul.1/1 sal/9.5.1944. T 17654/1. KA ja PMop-os 1155/Op.1/14.c/sal./12.5.1944. T 17654/1. KA. Aselajitoimistojen yhteistyöstä ks. esim. PM:n tykistöosaston yleiset koulutusasiat 1942. T 19134/4. KA; PM:n viestiosasto I:n yleiset koulutusasiat 1943. T 17174/9, passim. KA; PM:n pioneeri-osasto I:n pioneerikoulutusta koskevat asiat 1943. T 19180/104–105, passim. KA; PM:n kaasusuojelutoimiston koulutusasiat 1944. T 15180/10, passim. KA.

¹²¹ Kotij.E koulsto/Fa 32, passim: Päämajan määräämiä kouluja ja kursseja. KA.

¹²² Ks. esim. PMjärj-os 34/Lkp.sal./5.1.1942 ”Palvelukseen astuvat alokkaat”. T 17652/1. KA; PMjärj-os 429/Lkp.sal./15.3.1943 ”Henkilöstön komentaminen Lääkintäkoulutuskeskukseen ja Autokoulutuskeskukseen”. T 17653/3. KA. Jälkimmäisellä asiakirjalla sotatoimiyhtymien täydennyspataljoonista määrättiin 200 miestä Lääk.Koul.K:een ja 180 miestä Autokoul.K:een (ts. Mt.ajon.Koul.K:een). Vrt. PMkoulsto 88/Koul./1.sal./8.1.1942 ”15.1. palvelukseen astuvien alokkaiden koulutus” ja PMkoulsto 2937/Koul./1.sal./23.7.1942 ”Vuoden 1923 ikäluokan koulutus HTK:ssa”. T 17652/1. KA. PM:n järjestelyosastolla oli vielä vuoden 1942 alussa vankka käsitys, että kahden ja puolen kuukauden peruskoulutuksen jälkeen alokkaat voidaan siirtää suoraan kenttäarmeijan joukko-osastojen täydennykseksi. PMjärj-os 34/Lkp.sal./5.1.1942 ”Palvelukseen astuvat alokkaat”. T 17652/1. KA.

Myös tiedusteluosaston päällikkö esitteli asiat suoraan ylipäällikölle. Näin ollen Päämajalla ei ollut varsinaista päällikköä, joka olisi vastannut sen toiminnasta ylipäällikölle. Toisaalta Karjalainen korostaa, ettei yleisesikunnan päällikön asema ollut missään tapauksessa vähäarvoinen tai esimerkiksi päämajoituspäällikön verrattuna jotenkin toissijainen.¹²³ Päämajoituspäällikön kenraaliluutnantti Aksel Airo ei pitänyt Päämajan esikuntatyöskentelyä esimerkiksi kelpaavana, koska työskentely oli niin henkilöidonnaista.¹²⁴

2.2.2 Sotakoulutuksen ylitarkastajan rooli

Päämajassa koulutuksen valvonnasta vastasi suoraan ylipäällikön alaisena toiminut sotakoulutuksen ylitarkastaja.¹²⁵ Talvisodassa Kannaksen Armeijan komentajan tehtävästä vapautettu kenraaliluutnantti Hugo Österman nimitettiin 28. helmikuuta 1940 uuteen tehtävään sotakoulutuksen ylitarkastajaksi.¹²⁶ Talvisodan aikana II AK:n komentajana Karjalan kannaksella toiminut kenraaliluutnantti Harald Öhquist siirrettiin myös hallinnollisiin tehtäviin ”puolustusvoimien koulutuksen ylitarkastajaksi” 11. huhtikuuta 1940.¹²⁷ Näiden kahden tarkastajan välistä tehtäväjakoja ei täsmennetty sotien välisenä aikana. Kesäkuussa 1941 Päämajassa ei nähty tarvetta kahdelle koulutuksen tarkastajalle, ja ylipäällikkö Mannerheim määräsi Harald Öhquistin yhteysupseeriksi Saksaan.¹²⁸

Kenraaliluutnantti Österman hoiti sotakoulutuksen ylitarkastajan tehtävää kesäkuuhun 1942 saakka, jolloin ylipäällikkö määräsi hänet uuteen erityistehtävään puolustusvoimain yleistarkastajaksi. Puolustusvoimain yleistarkastajan tehtävät eivät enää liittyneet suoranaisesti koulutuksen tarkatustoimintaan

¹²³ Karjalainen 2009, s. 37–39. Karjalaisen tulkinta on lähellä Erik Heinrichsin omaa näkemystä. Heinrichs 1959, s. 315. Myös muut suomalaiset tutkijat ovat ottaneet kriittisesti kantaa Mannerheimin ylipäällikkökeskeiseen organisaatioon. Ks. esim. Martti Turtolan kenraalibiografiat (Turtola 1988, s. 166–176 ja Turtola 1997, s. 275), Laaksonen 2004, s. 248–258 tai Koskimaa 1993, s. 24. Vrt. Heinrichs 1959, s. 314–316 ja Juhola, Paulaharju & Strömberg 2004, s. 19–42. Georg-Eric Strömberg, joka palveli vuosina 1942–1944 Päämajan tiedusteluosastolla, on kirjoittanut jälkimmäiseen teokseen Päämajan toimintatapaa ja henkilöitä koskevan osuuden.

¹²⁴ Turtola 1997, s. 172–173.

¹²⁵ Tynkkynen 1996, s. 141; Aspara 1983, s. 52.

¹²⁶ Ylipäällikön päiväkäsky N:o 26/salainen 19.2.1940. KA. Lasse Laaksonen on analysoinut tyhjentävästi Östermanin eroon johtaneita syitä, joita ei tässä yhteydessä ole tarpeen käsitellä. Laaksonen 2004, s. 105–112. On kuitenkin huomioitava, että tämän jälkeen Mannerheim ei enää ollut halukas antamaan ”mielestään erikoiskohtelua saaneelle ja huonosti omaan henkilökohtaiseen johtamiseensa soveltuneelle kenraalille minkäänlaista asemaa rintamakomentajana”. Toisaalta Sotakoulutuksen ylitarkastajan tehtävä soveltui Östermanille erinomaisesti. Hän oli ollut merkittävimpiä vaikuttajia Suomen armeijan kehittämisessä ja kouluttamisessa 1920- ja 1930-luvuilla. Laaksonen 2004, s. 177–178.

¹²⁷ Ylipäällikön päiväkäsky N:o 44/salainen 11.4.1940. KA.

¹²⁸ Ks. esim. Laaksonen 2004, s. 182. Öhquist kutsuttiin takaisin Suomeen vuonna 1942 ja määrättiin Kannaksen Ryhmän komentajaksi. Ks. myös Ansioluettelot 46830 Öhquist ja 8082 Österman. KA.

vaan puolustusvoimien taloudenhoitoon, jota hallitus oli arvostellut.¹²⁹ Joulukuuhun 1942 saakka sotakoulutuksen ylitarkastajan viransijaisena toimi kenraalimajuri Selim Isakson, kunnes kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuo otti tehtävän vastaan. Siilasvuo määrättiin alkuvuodesta 1944 takaisin rintamalle III AK:n komentajaksi, ja hänen tilalleen sotakoulutuksen ylitarkastajaksi ylipäällikkö määräsi Kannaksen Ryhmän komentajana parin vuoden ajan toimineen kenraaliluutnantti Harald Öhquistin.¹³⁰

Ylipäällikön alaisuudessa toimineiden tarkastavien kenraalien välinen työnjako oli pitkään epäselvä. Sotakoulutuksen ylitarkastajan tehtävät tarkennettiin vasta marraskuussa 1942. Sotakoulutuksen ylitarkastajan toiminnan kohteena olivat erityisesti sotakoulujen ja koulutuskeskusten koulustoitinta sekä niiden yleiset olosuhteet. Kenttäarmeijan kannalta oleellista oli se, että ylipäällikkö Mannerheim kehotti tarkastustoiminnan ulottamista myös yhtymien täydennyspataljooniin, mikäli tämä oli mahdollista. Täydennyspataljoonien tarkastuskäynneistä oli ilmoitettava asianomaisen yhtymän komentajalle.¹³¹ Päämajan ohjeistuksesta huolimatta vuoden 1943 lopulla vallitsi vielä melkoinen epäselvyys siitä, kenen tehtävänä oli vahvistaa koulutuskeskusten, eri kurssien ja sotakoulujen koulutusohjelmat. Siihen saakka koulutusohjelmat oli vahvistanut puolustusvoimain yleistarkastaja ja eräissä tapauksissa Päämajan aselajikomentaja tai osastopäällikkö. Sotakoulutuksen ylitarkastajana tuolloin toiminut kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuo esitti yleisesikunnan päällikölle käytännön yhtenäistämistä ja toiminnan keskittämistä itselleen, koska hän virassaan kaikkein eniten joutui seuraamaan koulutusta.¹³²

¹²⁹ PMjärj-os N:o 1266/Järj. 1/23/sal./10.6.1942. T 10559–10560/14. KA; Tuompo 1969, s. 136. Tuompon päiväkirjan mukaan Mannerheim olisi alun perin suunnitellut tehtävään kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuota. Tauno Kuosa mainitsee tässä yhteydessä, että Tuompon mainitsemat hankaukset Siilasvuon ja saksalaisten kanssa johtuivat osaksi siitä, että Siilasvuo suhtautui ylipäällikön ohjeiden mukaisesti pidättyväisesti suomalaisten joukkojen käyttöä koskeviin saksalaisten vaatimuksiin. Ibidem.

¹³⁰ Ks. esim. Hartikainen 2001, s. 378–340. Ansioluettelot 8082 Österman, 23626 Isakson, 46830 Öhquist sekä 8520 Siilasvuo. KA. Öhquist oli erityisen tyytymätön ylipäällikön ratkaisuun siirtää hänet rintamakomentajan tehtävästä takaisin hallinnolliseen tehtävään. Laaksonen 2004, s. 241–248. Tynkkysen väitöstutkimuksessa todetaan, että sotakoulutuksen ylitarkastaja Siilasvuo toimi Östermanin alaisuudessa, mutta tämä ei siis pidä paikkaansa. Tynkkynen 1996, s. 142. Tässä tapauksessa ei kuitenkaan voida puhua selkeästi määrittelystä esikunnasta tehtävään. Ks. esim. Tiihonen 2000, s. 100.

¹³¹ PMknto-os 5614/Kom 1/a/sal/14.11.1942 ”Sotakoulutuksen ylitarkastajan toiminta”. Kotij.E koulsto/Fa 31. KA.

¹³² Sk. Yt 1211/Y.t/224 sal./4.12.1943 ”Koulutusohjelmien vahvistaminen”. T 17652/1. KA. Kenraaliluutnantti Siilasvuon esitys oli perusteltu. Siilasvuon mielestä toiminnan hajanaisuus oli johtanut siihen, että yleissotilaallisten aineiden osuus erikoisajelajien koulutusohjelmissa oli kovin erilainen ja joissakin tapauksissa sivuutettu kokonaan. Kuten aikaisemmin on jo todettu, puolustusvoimain yleistarkastajan tehtävät eivät liittyneet koulustoitintaan, mutta siitä huolimatta kenraaliluutnantti Österman oli koulutusasioissa varsin aktiivinen. Kesäkuusta 1941 vuoden 1943 loppuun Kotijoukoissa laadittiin yhteensä 31 koulutusohjelmistoa tai ohjesääntöluontoista työtä, joista Österman oli vahvistanut käyttöön viisi ja ollut mukana 14:n eri koulutusohjelmiston valmistelussa. Luettelo laadituista sodan- ja rauhanajan harjoitusohjelmistoista ja ohjesääntöluontoisista töistä vuodesta 1941 alkaen. Ei tunnistetietoja. Kotij.E koulsto/Fa 55. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 52.

Mannerheim korosti tarkastavien kenraalien merkittävää työtä ja heidän arvovaltaista asemaansa, mutta kenraaleilla ei Lasse Laaksosen tutkimuksen mukaan ollut minkäänlaisia harhakuvia asianomaisten virkojen todellisesta luonteesta. Esimerkiksi päämajoitustemestari kenraaliluutnantti Aksel Airo pyysi ylipäälliköltä saamiensa nuhteiden jälkeen siirtoa ”vaikka johonkin tarkastajan toimeen”.¹³³ Laaksosen päättelee kriittisesti, että ”nämä tehtävät olivat monessa tapauksessa epäonnistuneille tai soveltumattomille rintamakomentajille osoitettuja kasvojen säilyttämisen taanneita suojatyöpaikkoja.”¹³⁴ Vaikka Laaksosen vertaus suojatyöpaikkoihin on anakronistinen, hänen tutkimustuloksensa eivät jätä sijaa muille tulkinnoille. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Mannerheim siirsi hänen luottamuksensa menettäneet tai johtamistyyliinsä sopimattomat kenraalit eri tarkastajan tehtäviin.¹³⁵ Myös Saksan yhteysupseeri Päämajassa, jalkaväenkenraali Waldemar Erfurth kuvasi sotapäiväkirjassaan tehtävää epäkiitolliseksi.¹³⁶

Esimerkiksi kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuon siirrosta III Armeijakunnan komentajan tehtävästä sotakoulutuksen ylitarkastajaksi Helsinkiin on esitetty kaksi eri näkemystä. Ensimmäisen näkemyksen¹³⁷ mukaan Siilasvuo ”hyllytettiin”, koska hänellä oli huonot välit saksalaisten kanssa. Toisen näkemyksen¹³⁸ mukaan Siilasvuo siirrettiin odottamaan tärkeämpiä tehtäviä, kun III AK luovutti Kiestingin suunnan saksalaisille ja esikunta alistettiin 3.Divisioonan komentajalle. Selustatehtäviä johtanut armeijakunnan esikunta oli käytännössä Päämajan reservinä. Mika Kulju on päätenyt Siilasvuobiografiassaan johtopäätökseen, ettei teoria Siilasvuon hyllytyksestä vaikuta rationaaliselta. Kuljun

¹³³ Tuompo 1969, s. 167, 170; Turtola 1997, s. 263; Hartikainen 2001, s. 380. Ks. myös Laaksosen 2004, s. 248

¹³⁴ Laaksosen 2004, s. 249.

¹³⁵ Laaksosen 2004, passim. Tässä yhteydessä on Laaksosen tavoin korostettava, että Päämajan tykistön tarkastajana toiminut tykistönkenraali Vilho Petter Nenonen oli poikkeus. Matti Alajoen Nenonen-biografian mukaan tykistönkenraali Nenonen nautti suurta arvostusta sekä ylipäällikön että muiden kenraalien taholta. Ks. Alajoki 1975, passim. Edelleen on huomattava, että sotakoulutuksen ylitarkastajan tehtäviin määrätty kenraalimajuri Selim Isakson ja kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuo siirrettiin myöhemmin takaisin yhtymien komentajiksi, kun taas VII AK:n lakkauttamisen myötä tarkastavaksi kenraaliksi määrätty kenraaliluutnantti Woldemar Hägglund ei enää saanut siirtoa rintamakomentajaksi. Ansioluettelot 23626 Isakson, 8520 Siilasvuo ja 33457 Hägglund. KA. Tuompo arvelee, että Hägglundin siirto tarkastajan tehtävään joihtui osaksi Hägglundin henkilökohtaisten ominaisuuksien vuoksi, joista Mannerheim oli saanut jotakin kautta kuulla. Tuompo 1969, s. 167. Mannerheimin talvisodan alussa ”hyllyttämä” kenraalimajuri Juho Heiskanen puolestaan toimi lähes koko jatkosodan ajan sotakoulutuksen ylitarkastajan erikoistehtävissä Päämajassa eli toisin sanoen sotakoulutuksen ylitarkastajan apulaisena. Ansioluettelo 25026 Heiskanen. KA.

¹³⁶ Erfurth 13.2.1944, s. 39.

¹³⁷ Tuompo 1969, s. 12, 121, 136, 167; Hartikainen 2001, s. 379–380. Hartikaisen näkemys perustuu Wiljo Tuompon päiväkirjamerkintöihin.

¹³⁸ Kulju 2011, s. 185; Seppälä 1984, s. 155–156. Raimo Seppälän mukaan päämajoitustemestari A.F. Airo oli todennut henkilökohtaisesti haastattelussa, että ylipäällikkö ei ”hyllyttänyt” Siilasvuota syksyllä 1942. Airon mielestä Siilasvuon omasta johtamisesta ei löytynyt perustetta siirrolle. Sen sijaan Mannerheim oli halunnut päästää kenraalinsa lepovuoroon, kun vapaita armeijakunnan komentajan paikkoja ei ollut tarjolla uudelleenjärjestelyjen vuoksi. Vastaavasti Siilasvuon siirrosta todetaan myös Mannerheimin muistelmissa. Ks. Mannerheim 1952, s. 410–411.

mukaan Lapin sota osoitti, että Hjalmar Siilasvuo oli Mannerheimin luottokenraaleja.¹³⁹ Laaksosen mukaan

Mannerheimille ominaista johtamista ajatelleen on selvää, että Siilasvuo siirrettiin hänen ympärilleen muodostuneiden jännitteiden ja hankauksien vuoksi toistaiseksi sivummalle rauhoittumaan hallinnollisiin tehtäviin. Toista vuotta myöhemmin Siilasvuolle oli kuitenkin jälleen käyttöä Mannerheimin individualistisessa järjestyksessä armeijakunnan komentajana.¹⁴⁰

Palattuaan Saksasta takaisin Suomeen heinäkuussa 1944 kenraaliluutnantti Hugo Österman nimitettiin jalkaväen ylitarkastajaksi.¹⁴¹ Elokuussa yleisesikunnan päällikkö Erik Heinrichs vahvisti Östermanin johdettavaksi määrätyn organisaation kokoonpanon. Jalkaväen ylitarkastajan tehtävät eivät enää liittyneet koulutuksen tarkastustoimintaan, vaan hän toimi aselajin ylimpänä edustajana suoraan puolustusvoimain ylipäällikön alaisena. Jalkaväen ylitarkastaja johti jalkaväkiosastoa, johon kuuluivat järjesty-, taktillinen ja ohjesääntötoimisto. Jalkaväkiosaston taktillisen toimiston tehtävänä oli jalkaväen taktiikan ja taistelutekniikan pitäminen ajan tasalla sekä niiden kehittäminen sotakokemusten, ulkomailla tapahtuvan kehityksen ja Päämajan operatiivisen osaston antamien tavoitteiden perusteella. Jalkaväen sotakokemusten kerääminen ja niistä tehtävät johtopäätökset olivat yksi taktillisen toimiston tärkeimpiä tehtäviä.¹⁴² Tämän tutkimuksen perusteella voidaan siis selvästi osoittaa, että vasta jatkosodassa saatujen kokemusten myötä kenttäarmeijan pääaselaji jalkaväki sai oman aselajikomentajansa Päämajaan.

2.2.3 Asevelvollisten peruskoulutus Kotijoukkojen Esikunnan vastuulla

Kotijoukot perustettiin rauhan ajan suojeluskuntajärjestyksestä 18.6.1941 johtamaan kotialueen sotilaallista toimintaa. Sotilaallisissa asioissa Kotijoukot olivat Päämajan alaisia, mutta hallinnollisissa asioissa puolustusministeriön alaisia. Sodan ajan kokoonpanoon siirryttäessä suojeluskuntajärjestyksen runko pysyi muuttumattomana, ja sotilasläänien sekä suojeluskuntapiirien lukumäärä ja rajat jäivät ennalleen. Suojeluskuntain Päälystökoulu, Upseerikoulu, Asekoulu, Ratsukoulu, Kengityskoulu sekä myöhemmin toimintansa aloittaneet Jalkaväen Aliupseerikoulu, Tykistön Aliupseerikoulu, Maavoimien Viesti-

¹³⁹ Kulju 2011, s. 186.

¹⁴⁰ Laaksonen 2004, s. 240–241. Laaksosen tulkinta lienee lähimpänä totuutta.

¹⁴¹ Ansioluettelo 8082 Österman. KA.

¹⁴² PM Jv. Yt. 233/Henk./3 a sal./30.8.1944 ”Jv:n Ylit:n alaisten osastojen toimintaohje”. Jalkaväen ylitarkastajan sal. ja henk.koht. paperit v. 1944–1945. T 17815. KA; Hartikainen 2001, s. 397–398; Tynkkynen 1996, s. 143. Vrt. Aspara 1983, s. 52.

koulu ja Asentajakoulu kuuluivat myös Kotijoukkoihin¹⁴³, mutta ne olivat koulutusasioissa Päämajan johdossa. Suojeluskuntain päällikkö kenraaliluutnantti Lauri Malmberg toimi Kotijoukkojen komentajana, ja Suojeluskuntain Yliesikunta laajennettiin Kotijoukkojen Esikunnaksi. Kotijoukkojen Esikunnan esikuntapäällikkönä toimi 15.5.1942 saakka kenraalimajuri Armas-Eino Martola ja hänen jälkeensä 4.12.1944 saakka kenraalimajuri Woldemar Oinonen.¹⁴⁴

Kotijoukkojen tärkein tehtävä oli kenttäarmeijan henkilötäydennys ja sen koulutus. Kesällä 1941 täydennyshenkilöstö muodostui sijoittamatta jääneestä ylimääräisestä reservistä, joka koottiin Kotijoukkojen perustamiin koulutuskeskuksiin. Myöhemmin uutta täydennyskelpoista henkilöstöä saatiin kutsumalla palvelukseen uusia varusmiesikäluokkia ja aikaisemmin palveluksesta vapautettuja.¹⁴⁵ Päämaja määräsi myös asevelvollisuusasioiden toimeenpanon Kotijoukkojen Esikunnalle. Asevelvollisuusasioiden suunnittelukin siirrettiin pääosin tammikuun alussa 1944 Kotijoukkojen Esikunnalle, jonka järjestely- ja komento-osastoon perustettiin asevelvollisuusasiaintoimisto. Asevelvollisuusasioihin kuuluivat kutsuntojen toimeenpano, palvelukseen määrääminen, jälkitarkastukset, lykkäys- ja vapautusasiat, lomauttamiset palveluksesta, asevelvollisten valvonta sekä heistä laadittujen kortistojen ja tilastojen ylläpito.¹⁴⁶

Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosasto perustettiin 18.6.1941. Koulutusosaston päätehtävänä oli koulutuskeskuksissa ja sotakouluissa annettavan alokas- ja täydennyskoulutuksen johtaminen sekä valvonta. Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosasto jakaantui koulutustoimistoon (Koul.1), urheilutoimistoon (Koul.2), sotilaspoikatoimistoon (Koul.3), valistustoimistoon (Koul.4) ja rovastintoimistoon (Koul.5).¹⁴⁷ Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosaston päälliköinä jatkosodan aikana toimivat eversti Väinö Forsberg, eversti Martti Vihma ja eversti Aarne Kiira.¹⁴⁸ Toisin kuin Päämajassa Kotijoukkojen

¹⁴³ Kotij.E 2106/Järj.3/2.sal/20.6.1941 ”Koulutuskeskukset ja alistetut koulut”. SPK 17472. KA.

¹⁴⁴ Tiainen, s. 9–10.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Kotij.E 4764/Järj.3/2.sal/29.12.1943 ”Asevelvollisuusasiaintoimiston perustaminen Kotij.E:aan”. SPK 17476. KA. Päämaja oli jo kesäkuussa 1941 määrännyt osittain asevelvollisuusasioiden hoitamisen Kotijoukkojen Esikunnalle. PM 84/Järj.1/8a/25.6.1941. T 17749/3. KA.

¹⁴⁷ Kotij.E 2913/Järj.3/2.sal/31.8.1943 ”S.a. Kotij.E:n työnjako”. SPK 17475. KA. Kirjelmässä vahvistettiin Kotijoukkojen Esikunnan uusi kokoonpano ja työjärjestys, joka tuli voimaan 1.9.1943. Eri lähteissä urheilutoimistosta käytetään myös nimitystä liikuntakasvatustoimisto ja sotilaspoikatoimistosta nimitystä poikatoimintatoimisto. Ks. esim. Aspara 1983, s. 51. Kesäkuun 1941 liikekannallepanon jälkeen nimet olivat urheilutoimisto ja poikatoimintatoimisto. PvPE n:o 180/Järj.1/sal/25.1.1941 ”Kotiesikuntien ja koulutuskeskuksien sodanajan määrävahvuudet”. T 22104/Hh 119. KA. Vrt. Koulutusosaston toimintakertomus. Ei tunnistetietoja. T 14898/2. KA. Ilmeisesti syyskuussa 1944 laaditussa koulutusosaston toimintakertomuksessa nimet olivat liikuntakasvatustoimisto ja sotilaspoikatoimisto; Tiainen 1960, s. 398.

¹⁴⁸ Kotij.E:n koulutustoimiston toimintakertomus, s. 1. SPK 17485/Liite 422. KA.

Esikunnan koulutusosaston organisaatio pysyi muuttumattomana koko jatkosodan ajan. Kotijoukkojen Esikunnan kokoonpano vuoden 1944 alussa on esitetty liitteessä 2.

Kotijoukkojen Esikunnan koulutustoimiston kokonaisvahvuus oli sodan alkaessa yksitoista henkilöä. Jalkaväki-, tykistö- ja pioneerikoulutusasioita sekä ampumakoulutusasioita hoiti kutakin yksi upseeri.¹⁴⁹ Viestikoulutusasioista vastasi puolestaan Kotijoukkojen viestikomentaja.¹⁵⁰ Koulutusosaston työjärjestyksen mukaan koulutustoimiston tehtäviin kuului muun muassa tarpeellisten koulutusohjeiden ja -ohjelmistojen laatiminen, saapumiserien koulutussuhdelaskelmat yhteistyössä järjestelytoimiston kanssa, opetus- ja havaintovälineiden, koulutuskirjallisuuden, ohjesääntöjen ja karttojen hankinta ja jako, kenttäarmeijan hankkimien taktillisten ja teknillisten kokemusten ja esittämien toivomusten soveltaminen koulutuksessa, sotakouluihin ja kursseille komennettavia oppilaita koskevat asiat, koulutuksen valvonta ja tarkastukset sekä suojeluskuntien koulutusta koskevat asiat. Tosin kesäkuun 1941 liikekannallepanon jälkeen koulutus suojeluskuntapiireissä jäi miltei olemattomaksi.¹⁵¹

Asemasotavaiheessa miehistön ja alipäällystön peruskoulutusta pyrittiin yhtenäistämään koulutuskeskusten päälliköiden ja koulutusupseerien neuvottelupäivillä. Ensimmäinen koulutuskeskusten päälliköiden neuvottelutilaisuus järjestettiin kaksipäiväisenä marraskuussa 1942.¹⁵² Neuvottelutilaisuuksissa, joita järjestettiin säännöllisesti sodan loppuun saakka, verrattiin kokemuksia, keskusteltiin tärkeimmistä koulutuskysymyksistä ja yhtenäistettiin menettelytapoja. Esimerkiksi koulutuskeskusten päälliköiden ensimmäisessä neuvottelutilaisuudessa käsiteltiin koulutuksen yleisjärjestelyitä, koulutusohjelmistoja, koulutusta edistäviä ja tehostavia kokemuksia, koulutuskeskusten viihdytystoimintaa, konetuliase- ja ampumakoulutusta sekä kranaatinheitin- ja panssarintorjuntakoulutusta.¹⁵³

Kokonaisuutena tarkasteltuna jalkaväen koulutuksen johtaminen oli koko jatkosodan ajan hajanaista. Määrätietoinen ote jalkaväen koulutuksen suunnittelusta puuttui vuoteen 1943 saakka. Vasta toukuussa 1943 tapahtui selvä muutos, kun ohjesääntötoimiston perustamisen jälkeen Päämajan koulutus-

¹⁴⁹ Kotij.E:n koulusto:n spk 18.6.1941. SPK 17482. KA.

¹⁵⁰ Kotij.E 2913/Järj.3/2.sal/31.8.1943 ”S.a. Kotij.E:n työnjako”. SPK 17475. KA.

¹⁵¹ Kotijoukkojen toimintakertomus 1944. Ei tunnistetietoja. PMkoul-os:n saap.sal kertomuksia ja selostuksia v.1944. T 17644/81. KA; Kotij.E:n koulutustoimiston toimintakertomus, s. 1–2. SPK 17485/Liite 422. KA.

¹⁵² Kotij.E:n koulusto:n (Koul.1) sotapäiväkirja 2.11.1942, 15.2.1943 ja 26.3.1943. SPK 17482. KA.

¹⁵³ Kotij.E 2224/Koul.1/281.sal/2.11.1942 ”Koul.kesk:ien päälliköiden kokouksen ohjelma”. SPK 17485/Liite 388. KA; Kotij.E 560/Koul.1/281.sal/26.3.1943 ”Koul.upseerien puhuttelutilaisuus”. SPK 17485/Liite 407. KA. Vrt. Kotij.E:n koulutustoimiston (Koul.1) toimintakertomus, s. 2. SPK 17485/Liite 422. KA.

osaston rooli sekä Kotijoukkojen että kenttäarmeijan koulutuksen johtamisessa vahvistui huomattavasti. Esimerkiksi Päämajan koulutusosasto julkaisi ensimmäiset jalkaväen koulutusohjeensa vasta ohjesääntötoimiston perustamisen jälkeen¹⁵⁴.

2.3 Koulutuksen ohjeistus

2.3.1 Ohjesäännöt koulutuksen perustana

Vuonna 1932 käyttöön otetussa ja edelleen jatkosodan aikana voimassa olleessa Jalkaväen ohjesääntö I:ssä määriteltiin yleiset koulutusperiaatteet ja -menetelmät, miehistön, reservin alipäällystön ja reserviupseereiden koulutuksen tavoitteet sekä päällystön ja alipäällystön velvollisuudet ja tehtävät kouluttajina¹⁵⁵. Ohjesääntö sisälsi monia sotilaspedagogiikan kannalta keskeisiä elementtejä. Jalkaväen ohjesäännön ensimmäisessä osassa korostettiin kurin merkitystä, voitontahdon luomista, luottamuksen rakentumista, velvollisuudentuntoa, isänmaanrakkautta ja korkeaa taistelutaitoa. Oikealla tavalla aloitetun ja jatkuvasti suoritettun kasvatusta ja koulutustyön tehtävänä oli kehittää itsenäistä ajattelua ja toimintaa. Koulutuksen pääpaino oli yksilön ja joukon taistelukoulutuksessa. Myös ampumakoulutus ja kenttäpalvelus olivat tärkeitä opetusaiheita. Suljetun järjestyksen harjoittelu oli kurin juurruttamiskeino, joka mahdollisti joukon hallitsemisen. Koulutuksen oli oltava tehokasta ja suunnitelmallista, sen oli tapahduttava sodan kuvan mukaisesti ja sodan ajan yksiköissä. Koulutustapahtumista oli tehtävä vakaita ja täsmällisiä, jotka etenevät helposta vaikeaan. Kaikessa koulutuksessa oli noudatettava yleisen kasvatusopin periaatteita: havainnollisuutta, jaksoittaisuutta ja omatoimisuutta.¹⁵⁶ Ohjesäännön mukaan ”koulutus on tehtävä vaihtelevaksi, koska samojen asioiden toistaminen samassa järjestyksessä päivästä päivään väsyttää ja kuolettaa harrastuksen”¹⁵⁷.

Jalkaväen ohjesäännön mukaan neljän kuukauden pituisen alokaskoulutuskauten jälkeen miehillä oli oltava sellainen koulutustaso, että heitä voitiin käyttää sodassa yhdessä vanhempien sotamiesten kanssa. Asevelvollisten aliupseerien koulutuksen tarkoituksena oli kouluttaa aliupseerioppilaista alansa hal-

¹⁵⁴ Sodan ajan koulutusohjeista ja Päämajan koulutusosaston muuttuneesta roolista tarkemmin luvussa 4.2.

¹⁵⁵ Jalkaväen ohjesääntö I (J.O. I) 1932, s. 7. Ohjesäännön keskeisin sisältö oli jalkaväkijoukkojen kokoonpanot ja taisteluvälineet sekä suljetun järjestyksen harjoittelu yksittäisestä miehestä pataljoonaan. Ohjesääntöön myöhemmin tehdyt lisäykset käsittelivät harjoittelua suksilla (J.O. I lisäys, Helsinki 1935) ja harjoittelua pyörällä (J.O. I lisäys 2, Helsinki 1938).

¹⁵⁶ Ibidem, s. 15–20.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 19.

litseviä ja sotakelpoisia aliupseereita, ennen kaikkea taitavia johtajia, mutta lisäksi heidät oli valmennettava kouluttajiksi. Reserviupseerien koulutuksen päämääränä oli kouluttaa sotaa varten kykeneviä ja alansa hallitsevia joukkueenjohtajia ja antaa osalle heistä riittävä koulutus huolto- ym. alojen eri tehtävissä.¹⁵⁸

Myös vuonna 1932 käyttöön otetussa Jalkaväen ohjesäännön toisessa osassa ”Taistelun yleiset perusteet” korostettiin koulutustason merkitystä yhtenä joukon taistelukelpoisuuden määräävistä tekijöistä¹⁵⁹. Ohjesäännön mukaan *koulutuksen korkea taso ja perinpohjaisuus tehostavat joukon taistelukykyä sekä asevaikutusta, pienentävät tappioita ja suojelevat joukkoa taistelun järkytyksiltä ja hajottavilta vaikutuksilta* [kursivointi JL]¹⁶⁰. Mieskohtainen taistelukoulutus loi perustan joukon taistelukelpoisuudelle. Mieskohtaisessa taistelukoulutuksessa oli tärkeää, että mies kasvatettiin toimimaan ”itsenäisesti, mutta samalla taistelevan ryhmän jäsenenä”¹⁶¹. Mieskohtainen taistelukoulutus edellytti seuraavien asioiden oppimista: maaston arvostelu, maalien havaitseminen sekä etäisyyksien arvioiminen, maaston hyväksikäyttö, aseiden käyttö tulitaistelussa, työaseiden käyttö, käsikranaattien käyttö, käsikähmä, käyttäytyminen viholliskoneiden ilmestyessä sekä vihollisen hyökkäysvaunujen vaikutuspiirissä, yllätyksen hyväksikäyttö, käyttäytyminen pimeässä, sumussa ja savussa, partiotoiminta, suojautuminen taistelukaasuja vastaan sekä toiminta kaasussa ja suojasavuja käytettäessä ja käyttäytyminen erikoisolosuhteissa.¹⁶² Ryhmän koulutuksesta ohjesäännössä todettiin, että harjaantuminen taistelussa esiintyvien tehtävien suorittamiseen edellytti sodanmukaista ja perusteellista taistelukoulutusta, jossa ryhmä oli harjoittelemaan opetettava siirtymään suljetusta järjestyksestä avojärjestyksen eri muotoihin sekä päinvastoin, liikkumaan avojärjestyksessä ryhmänjohtajan johdolla, suorittamaan asemaan meno, tulenavaus ja vihollistullessa etenemistä varten tarpeelliset valmistelut sekä käyttämään hyväksi maastoa sekä paikalla että liikkeessä.¹⁶³

Talvisodan jälkeen oli tarkoitus uusia kaikki keskeisimmät ohjesäännöt, mutta jatkosodan alkaessa ohjesääntötyö jäi kesken. Erityisesti jalkaväen ohjesääntöihin haluttiin muutoksia, koska organisaatioihin

¹⁵⁸ Ibidem, s. 28, 31 ja 34.

¹⁵⁹ Jalkaväen ohjesääntö II₁ (J.O. II₁) 1932, s. 38. Muut joukon taistelukelpoisuuden määräävät tekijät ovat sen voitonahonta ja hyökkäyshenki, kuri, luottamus johtajiin, sisu ja sitkeys sekä taisteluvälineet. Ohjesäännön sisältö käsitteli taistelun yleisiä perusteita, kuten johtamista, tiedustelua, taistelun yleistä kulkua, yhteistoimintaa, hyökkäysvaunuja, kemiallisia taisteluvälineitä ja huoltoa.

¹⁶⁰ Jalkaväen ohjesääntö II₁ (J.O. II₁) 1932, s. 39.

¹⁶¹ Jalkaväen ohjesääntö II₂ (J.O. II₂) 1932, s. 14. Jalkaväen ohjesääntö II₂ :ssa käsiteltiin yksiköiden taistelua.

¹⁶² Ibidem, s. 14–15.

¹⁶³ Ibidem, s. 45. Tästä harjoittelusta käytettiin nimitystä muodollinen taistelukoulutus.

oli tullut lisää aseita ja koulutuksen perusteiksi tarvittiin uudet ja tarkennetut ohjeet. Vuonna 1941 jalkaväen ohjesääntöihin tehdyistä muutoksista ja lisäyksistä¹⁶⁴ huolimatta niiden perusteellista uusimista pidettiin tarpeellisena. Suunnitelmien mukaan tärkeimmät taktiset ohjesäännöt aiottiin saada valmiiksi joko syksyllä 1941 tai viimeistään vuoden 1942 aikana. Aikataulun ongelmana oli, ettei aselajiohjesääntöjä päästy laatimaan, koska toiminnan perustana olevien kenttäohjesääntöjen ja jalkaväen ohjesääntöjen uusiminen oli vielä kesken.¹⁶⁵

Kotijoukkojen Esikunnan koulutuksen tarkastajaksi joulukuun alussa vuonna 1942 siirretty eversti Eino Virkki¹⁶⁶ käsitteli uusien ohjesääntöjen tarvetta tammikuussa 1943 jättämässään mietinnössä. Mietintö oli erittäin laaja, eikä sitä tässä yhteydessä ole tarpeen analysoida tarkemmin. Kenttäarmeijan koulutuksen kannalta oleellisinta Virkin mietinnössä oli, että uudet aseet ja sodassa saadut kokemukset muuttaisivat nimenomaan jalkaväen organisaatioita. Tämän vuoksi Virkki esitti, että osa ohjesäännöistä olisi uusittava ja laadittava niiden perusteella kokonaan uudet koulutusohjelmat.¹⁶⁷ Vesa Tynkkynen on päätellyt tutkimuksessaan, että Virkin mietintö ja kokonaisesitys saivat Päämajan hyväksynnän, koska hänet siirrettiin Päämajan koulutusosaston päälliköksi maaliskuussa 1943. Tynkkynen johtopäätöstä voitaneen pitää oikeana, sillä tätä argumenttia tukee koulutusosastoon saman vuoden toukokuussa perustettu ohjesääntötoimisto¹⁶⁸. Virkin laatima esitys ja työskentely koulutusosastossa ei kuitenkaan johtanut ohjesääntötyön aloittamiseen ja hänet siirrettiin syyskuussa 1943 Suojeluskuntain Päälystökoulun johtajaksi.¹⁶⁹

Lokakuussa 1943 puolustusvoimain yleistarkastajan esikunnassa laadittiin muistio ”P.M. ohjesääntöluontoisesta työstä sodan aikana”¹⁷⁰. Muistiosta todettiin, että suomalainen taktiikka oli jäämässä jälkeä muiden sotaa käyvien maiden kehityksestä. Tärkeimpänä tehtävänä pidettiinkin taktisen ohje-

¹⁶⁴ Muutokset ja lisäykset JO I:een ja JO II:een. Helsinki 1941. Muutokset ja lisäykset koskivat suljettua järjestystä ja muodollista taistelukoulutusta.

¹⁶⁵ Tynkkynen 1996, s. 133–136. Tynkkynen tutkimuksen mukaan puolustusvoimissa oli työn alla ennen jatkosodan alkua 93 ohjesääntöä tai opasta, joista varsinaisten ohjesääntöjen osuus oli 55 kappaletta. Talvisodan jälkeen ennen jatkosodan alkua julkaistiin 19 ohjesääntöä. Tynkkynen 1996, s. 136. Ks. myös ”Ohjesääntöjen laadinta- ja uusintatyö (tilanne 17.5.1941)”. T 17651/11. KA.

¹⁶⁶ Ansioluettelo 47958 Virkki. KA.

¹⁶⁷ Eversti Eino Virkin mietintö ”Sotilaskoulutuksen suunnitteluun vaikuttavien perustekijöiden selvittelyä”. T 10559–10560/14. KA. Asiakirja on taltioitu myös PM:n koulutusosaston arkistoon. T 18002/5. KA.

¹⁶⁸ Tynkkynen 1996, s. 141. Vrt. Kotij.E koulusto:n toimintakertomus. SPK 17482/Liite 422. KA.

¹⁶⁹ Tynkkynen 1996, s. 141. Ks. myös Ansioluettelo 47958 Virkki. KA.

¹⁷⁰ Everstilutnantti Erkki Taran muistio ”Organisaatiokysymys sekä ohjesääntö- ja koulutusohjelmistotyö” 5.2.1945. T 18002/5. KA; P.M. ohjesääntöluontoisesta työstä sodan aikana. T 18002/5. KA.

säännön kirjoittamista vahvennetun jalkaväkirykmentin taistelusta. Siinä olisi erityisesti otettava huomioon yhteistoiminta eri aselajien kanssa. Omien sotakokemusten lisäksi ohjesäännössä olisi huomioitava Neuvostoliitossa, Saksassa ja Ruotsissa julkaistu kirjallisuus.¹⁷¹ Muistio oli puolustusvoimain yleistarkastajan kenraaliluutnantti Hugo Östermanin esityksen pohjana, kun hän lähetti marraskuun 25. päivänä 1943 ylipäällikkö Mannerheimille osoitetun esityksen ohjesääntötyön aloittamisesta. Österman esitti, että hänen alaisuudessaan laadittaisiin uusi jalkaväen ohjesääntö. Työskentelyä varten olisi perustettava toimikunta, johon nimettäisiin yksi rykmentin komentajana ollut upseeri, jalkaväen ja pioneeriaselajin taisteluun perehtyneet upseerit sekä sihteeri. Lisäksi työhön olisi otettava mukaan Päämajan koulutusosaston päällikkö sekä eri aselajien upseereita lyhyemmiksi ajoiksi. Österman esitti, että koulutusta palveleva jalkaväen ohjesääntö olisi uusittava ensimmäiseksi. Kenttäohjesääntöjen uusintaa ei pidetty etusijalla, vaikka ne ohjesääntöinä olivat vanhimpia.¹⁷²

Ohjesääntötyö ei kuitenkaan käynnistynyt Östermanin esittämällä tavalla, vaan joulukuun 15. päivänä 1943 ylipäällikkö määräsi hänet henkilökohtaisesti suunnittelemaan ja johtamaan sotakokemusten keräämisen. Tarkoituksena oli hankkia perusteet organisaation, aseistuksen ja taktiikan kehittämiseksi. Kerätyn aineiston perusteella laadittaisiin yhteistoiminnassa aselajitarkastajien kanssa katsaus, jossa käsiteltäisiin kehittämistarpeita. Tämän jälkeen käynnistettäisiin ohjesääntöjen tarkistaminen ja uusiminen, jotta koulutuksen perustaksi saataisiin ajanmukaiset ohjesäännöt.¹⁷³ Näillä perusteilla kenraaliluutnantti Österman esitti, että puolustusvoimain yleistarkastajan esikunnan kokoonpanoon lisättäisiin myös ohjesääntötoimisto.¹⁷⁴

Mannerheim ei suostunut Österman esitykseen. Sen sijaan vuoden 1944 alkupuolella Päämajassa todettiin, että puolustusvoimain yleistarkastaja esikuntineen oli käynyt kokonaan tarpeettomaksi ja kenraaliluutnantti Hugo Österman siirrettiin Päämajan erikoistehtäviin.¹⁷⁵ Östermanin esikunnan lakkauttamisen myötä sen jäljelle jääneet tehtävät määrättiin sotakoulutuksen ylitarkastajan hoidettavaksi. Tehtävään määrätty entinen Kannaksen Ryhmän komentaja, kenraaliluutnantti Harald Öhquist esitti, että lakkautettavasta esikunnasta siirrettäisiin hänen alaisuuteensa joukko upseereita, joista muodostet-

¹⁷¹ P.M. ohjesääntöluontoisesta työstä sodan aikana. T 18002/5. KA.

¹⁷² Pv. Yt.E:n 1178/Y.t./224./25.11.1943. T 18002/5. KA. Ks. myös Tynkkynen 1996, s. 141–142.

¹⁷³ PM 5031/Kom 1/a/sal/15.12.1943. T 17616/6. KA.

¹⁷⁴ Pv. Yt.E:n 1269/Y.t./II/223/21.12.1943. T 10559–10560/23. KA. Österman oli esittänyt ohjesääntötoimiston perustamista jo marraskuun alussa. Pv. Yt.E:n 1086/Y.t./222/1.11.1943. T 10559–10560/20. KA. Ks. myös Tynkkynen 1996, s. 142.

¹⁷⁵ PM 890/Kom 1/a/sal/25.2.1944. T 17616/6. KA.

taisiin sotakokemusten keräystoimisto.¹⁷⁶ Öhquistin esikunta pieneni kuitenkin kevästä 1944 alkaen, ja elokuun lopulla esikuntaan kuului Öhquistin lisäksi vain esikuntapäällikkö everstiluutnantti H. Åkerblom ja kaksi reservinupseeria. Öhquist lähetti kuitenkin maaliskuussa 1944 ensimmäisen asiakirjan, jolla jatkosodan aikana pyrittiin järjestelmälliseen sotakokemusten keräämiseen. Tässä asiakirjassa esitetään ne periaatteet, mitä kussakin armeijakunnassa ja divisioonassa oli noudatettava. Erikseen painotettiin sitä, että kysymyksessä oli ensimmäisen kerran asiakirja, jolla pyrittiin kartoittamaan talvi- ja jatkosodan kokemuksista tehtäviä johtopäätöksiä. Asiakirjassa todetaan, että rintamalla toimitaan sodassa muotoutuneiden periaatteiden mukaan. Ohjesääntöjen osin vanhentuneet periaatteet eivät enää pitäneet paikkaansa, sillä eri rintamalohkoilla taistelleet joukot olivat päätyneet toisistaan poikkeaviin toimintaperiaatteisiin. Lisäksi pitkään kestäneen asemasodan vuoksi taktisessa ajattelussa otettiin yleensä huomioon vain puolustustaistelun asettamat vaatimukset. Tämän perusteella kunkin divisioonan oli laadittava raportti, jossa otettaisiin perustellusti kantaa kokoonpanoihin, aseistukseen, jalkaväkirykmentin ja -pataljoonan taisteluun, eri aselajien ja jalkaväen yhteistoimintaan sekä eräisiin muihin kysymyksiin. Kehittämisen keskeisenä lähtökohtana pidettiin jalkaväen taktiikan uudistamista, joka muodostaisi perustan muiden aselajien kehittämiseksi. Toisin sanoen painopiste oli jalkaväkijoukkojen käsittelyssä. Kokemuksista haluttiin raportit jo vuoden 1944 kevään aikana, mutta Neuvostoliiton suurhyökkäys kesäkuussa keskeytti työn.¹⁷⁷

Vesa Tynkkynen toteaa väitöskirjassaan, että erityisesti asevelvollisten peruskoulutuksessa havaitut puutteet johtivat vuodesta 1942 alkaen lukuisiin esityksiin ohjesääntötyön käynnistämiseksi, mutta tästä huolimatta Suomessa ei kyetty jatkosodan aikana uusimaan sen enempää 1920-luvun lopulla kuin seuraavan vuosikymmenen alussa ilmestyneitä keskeisimpiä taktisia ohjesääntöjä¹⁷⁸. Lokakuussa 1943 Päämajan koulutusosasto julkaisi kiväärijalkaväen koulutuksen helpottamiseksi ohjesäännön ”Jalkaväen koulutus I”. Ohjesäännössä ei ollut varsinaisesti mitään uutta, vaan siihen oli koottu jalkaväen koulutuksessa tarvittavat tärkeimmät perustiedot ”Jalkaväen ohjesääntö I:stä”, ”Ratsuväen ohjesääntö I:stä” (jalkaväkeä koskevat kohdat) sekä ”Muutoksista ja lisäyksistä JO I:een ja JO II₂:een”.¹⁷⁹ Jos edellä mainittuja ohjesääntöjä tarkastellaan koulutuksen näkökulmasta, voidaan todeta, että niiden

¹⁷⁶ Sk. Yt.E 228/Y.t./II/223.sal/6.2.1944. T 10559–10560/25. KA.

¹⁷⁷ Everstiluutnantti Erkki Taran muistio ”Organisaatiokysymys sekä ohjesääntö- ja koulutusohjelmistotyö” 5.2.1945. T 18002/5. KA. Ks. myös Tynkkynen 1996, s. 143.

¹⁷⁸ Tynkkynen 1996, s. 143–144.

¹⁷⁹ Jalkaväen koulutus I (Jv.Koul. I), Helsinki 1943. PMkoul-os 1549/Koul.2/27/16.10.1943.

yleiset koulutusperiaatteet ja -menetelmät sekä päällystön ja alipäällystön velvollisuudet ja tehtävät kouluttajina olivat edelleen ajanmukaisia jatkosodan aikana.

Muista jalkaväen koulutuksen perustana olleista tärkeimmistä ohjesäännöistä ja oppaista voidaan mainita ”Kenttäohjesääntö I” vuodelta 1927, ”Sotilaskuljetusohjesääntö” vuodelta 1930, ”Kenttäohjesääntö III” vuodelta 1934, ”Sisäpalvelusohjesääntö” vuodelta 1936, ”Telттаohjesääntö” vuodelta 1938, ”Kaasusuojeluohjesääntö” vuodelta 1938, ”Tiedusteluopas” vuodelta 1939, ”Syöksyjoukko-opas” vuodelta 1939, ”Aseopas I ja III” vuodelta 1940, ”Jalkaväen pikatuliaseiden käyttöopas” vuodelta 1941, ”Sotilaan talviopas” vuodelta 1941, ”Sotilaskuljettajan käsikirja” vuodelta 1941, ”Ampumaohjelmisto” vuodelta 1941 ja ”Varuskuntaohjesääntö” vuodelta 1941.¹⁸⁰ Kaikki edellä mainitut ohjesäännöt olivat koulutuskäytössä koko jatkosodan ajan.¹⁸¹

2.3.2 Muut koulutusoppaat

Edellä mainittujen ohjesääntöjen lisäksi 1930-luvulla julkaistiin useita reservin alipäällystölle ja päällystölle tarkoitettuja koulutusoppaita, joiden kirjoittajina toimivat yksittäiset upseerit.¹⁸² Juha Mälkki

¹⁸⁰ Kenttäohjesääntö I (K.O. I), Helsinki 1927. Keskeisin sisältö muun muassa joukkojen johtaminen, tiedustelu, marssit, marssivarmistus, majoitus, lepovarmistus ja etuvartioidet; Sotilaskuljetusohjesääntö (S.K.O.), Helsinki 1930; Kenttäohjesääntö II (K. Työ O. II) teknillinen osa, Helsinki 1931. Keskeisin sisältö kenttävarustustyöt, majoitustyöt sekä töiden suunnittelu ja suoritus; Kenttäohjesääntö III (K.O. III), Helsinki 1934. Keskeisin sisältö huollon yleinen toimiala ja eri huoltolajit; Sisäpalvelusohjesääntö (S.O.), Helsinki 1936. Keskeisin sisältö muun muassa sotilaan velvollisuudet ja oikeudet, sotilashenkilökunnan jaoitus sekä arvoluokat ja -asteet, käskyvaltasuhteet, sotilaallinen käytös, joukko-osaston sisäpalvelus ja kasarmijärjestys. Kun tässä ohjesäännössä puhutaan joukkueesta, komppaniasta, pataljoonasta jne., tarkoitetaan sillä paitsi jalkaväen myöskin muiden aselajien sekä huoltojoukkojen vastaavia yksiköitä ellei toisin mainita. Esikunnat, virastot, koulut ja erinäiset sotilaslaitokset noudattavat soveltuvin kohdin myöskin luvuissa VI-IX annettuja määräyksiä ja ohjeita; Telttäohjesääntö (Telttä O.), Helsinki 1938. Keskeisin sisältö majoitusvälineet, majoittuminen telttäan ja sisäjärjestys, majoitusvälineiden kuljetus ja hoito sekä telttamajoituksen salaaminen; Kaasusuojeluohjesääntö (Kss. O.), Helsinki 1938. Keskeisin sisältö taistelukaasut ja niiden käyttö, kaasusuojelu sekä suojasavut ja niiden käyttö; Tiedusteluopas, Helsinki 1939. Keskeisin sisältö tiedustelutoiminta, liikkuva maatiedustelu, maatahystys, ilmatiedustelu, sotavankien, yliloikkareiden ja paikallisten asukkaiden käsittely ja kuulustelu sekä asiakirjojen talteenotto ja käsittely; Syöksyjoukko-opas, Helsinki 1939. Keskeisin sisältö syöksyjoukon (eli iskuosaston) toiminta- ja käyttöperiaatteet; Aseopas I ja III, Venäläisiä aseita, Helsinki 1940; Jalkaväen pikatuliaseiden käyttöopas, Helsinki 1941. Suomi-konepistooli, L/S-pikakivääri sekä konekivääri 09 ja 09/32; Sotilaan talviopas, Mikkeli 1941. Uudistetun painoksen keskeisin sisältö talviolosuhteiden vaikutus omaan toimintaan; Ampumaohjelmisto, Helsinki 1941. Keskeisin sisältö asevelvollisten ja kantahenkilökunnan ampumakoulutuksen järjestely ja eri aseilla suoritettavat ammunnat; Varuskuntaohjesääntö (V.O.), Helsinki 1941. Keskeisin sisältö varuskunnan vartiopalvelus. Vrt. Aspara 1983, Liite 13.

¹⁸¹ Ks. esim. Kotij.E 951/Koul.1/29 sal./7.5.1942 ”Koulutuskirjallisuusluettelo”. Sk.PK Fa 7. KA; VII AKE:n os.1 1430/I/15./29.3.1942 ”Kirjatilaus”. T 2072/22. KA; VII AKE 1120/Tyk.1/6 j/28.3.1942 ”Kirjatilaus” Liite. T 2072/22. KA; VII AKE:n os.1 859/I/15/21.2.1942 ”Kirjatilaus”. T 2072/22. KA. VII AKE:n kirjatilauksista voidaan päätellä, ettei yhtymillä ollut koulutuksessa tarvittavaa ohjesääntökirjallisuutta.

¹⁸² Huhtala, Pauli: Jalkaväen ryhmänjohtaja. Opas nuorelle aliupseerille, Helsinki 1932 (oppaasta tehtiin kuusi painosta); Huhtala, Pauli: Kivääri- ja pikakivääriyryhmä taistelussa, Porvoo 1935 (oppaasta tehtiin toinen ja uudistettu painos talvisodan jälkeen nimellä ”Ryhmänjohtajan taisteluopas I. Kivääri- ja pikakivääriyryhmän koulutus ja taistelu”); Hersalo, Niilo:

on arvioinut väitöstutkimuksessaan erityisesti Pauli Huhtalan ja Niilo Hersalon kirjoittamien oppaiden merkitystä uudesta näkökulmasta. Pauli Huhtalan¹⁸³ ”Jalkaväen ryhmänjohtaja” sekä ”Kivääri- ja pikakivääriryhmä taistelussa” ja Niilo Hersalon ”Reserviupseeri johtajana” sekä ”Kiväärijoukkueen johtaja” antavat Mälkin mukaan viitteen siitä sota- ja johtamistaidollisesta ymmärryksestä, mitä rintamatehtävissä palvelleet suomalaiset aktiiviupseerit omasivat toisen maailmansodan aikana. Mälkin mukaan edellä mainittujen oppaiden lähtökohtana oli saada rauhan aikainen koulutus mahdollisimman lähelle taistelukentän olosuhteita. Varsinkin Huhtala sovelsi suljetun järjestyksen muotoja taistelukentälle, jossa taistelukyvyyn kannalta keskeisinä elementteinä olivat kurinalaisuus sekä kontrolli.¹⁸⁴ Mälki toteaa, että:

Huhtalan teoksessa subjekti on johtaja, jonka luonnetta haluttiin kasvattaa, jotta hänellä olisi mahdollisimman hyvät edellytykset antaa käskyjä alaisilleen ja jotta he oppisivat luottamaan häneen. Ryhmänjohtajan kehittyminen taistelunjohtajaksi nähtiin rakentuvan kasarmiympäristössä, jossa hän harjaantuisi toimimaan esimiesasemassa. Ryhmänjohtajan alaiset eli objektit oli saatava tottellemaan annettuja käskyjä. Heidän toimintakykynsä nähtiin riippuvan kurinalaistamisen tasosta, koska vain kurinalaisella joukolla nähtiin pystyttävän toteuttamaan menestyksellisiä taistelutehtäviä.¹⁸⁵

Vuonna 1940 julkaistu Pauli Huhtalan kirjoittama ”Reserviupseeri” oli tarkoitettu lähinnä reserviin siirtyneiden reserviupseereiden ja -aliupseerien kertaus- ja jatko-opiskelukirjaksi. Kuten tutkimuksen johdannossa on jo todettu, erityisesti reservin upseereiden käyttömahdollisuudet kouluttajina olivat rajalliset, koska ennen talvisotaa annettu reserviupseerikoulutus oli tähännyttä vain sodan ajan johtajakoulutukseen¹⁸⁶. Oleellista kenttäarmeijan koulutuksen kannalta on, että talvisodan jälkeen julkaistu opas sisälsi myös 26-sivuisen luvun joukkojen koulutuksesta. Oppaassa selvitettiin yksityiskohtaisesti

Reserviupseeri johtajana. Periaatteita ja soveltamisesimerkkejä kiväärijalkaväen nuoremmalle upseeristolle, Helsinki 1935; Hersalo, Niilo: Kiväärijoukkueen johtaja. Johtajatoiminnallinen oppikirja alemmalle päällystölle, Helsinki 1939. Hersalon molemmista oppaista tehtiin toinen ja uudistettu painos talvisodan jälkeen. Roos H., Ekman T. ja Susi S.: Upseerin käsikirja, Helsinki 1935. Upseerin käsikirja (teoksesta otettiin viisi painosta) puolestaan sisälsi muun muassa runsaasti johtamisesta tarvittavia tietoja taktillisista merkeistä, joukkojen vahvuuksista ja niiden toiminnasta sekä eri taisteluvälineiden ominaisuuksista ja myös käskykesimerkkejä.

¹⁸³ Pauli Huhtala toimi ennen sotia Suojeluskuntain Yliesikunnan koulutustoimiston toimistoiesiupseerina. Jatkosodan hyökkäysvaiheeseen Huhtala osallistui VI AKE:ssa. Kotij.E esitti Huhtalan siirtoa takaisin koulutusosastolle, mutta hänet siirrettiin Sotakoulutuksen Ylitarkastajan käyttöön. Kotij.E 1525/Koul.1/281.sal./20.11.1941 ”Maj. Huhtalan s.a. siirto”. SPK 17483/Liite 101. KA; Tynkkynen 1996, s. 142.

¹⁸⁴ Mälki 2008, s. 162–163.

¹⁸⁵ Mälki 2008, s. 163. Mälkin mukaan myös Hersalon 1930-luvulla kirjoittamat uudet oppaat näyttävät suuntautuneen Huhtalan oppaiden kaltaisesti kulutussodankäyntiin ja varautumiseen käskyjä antavaan johtamislogiikkaan.

¹⁸⁶ Ks. esim. Keronen 1979, s. 44–46, Liite 1.11. Niilo Hersalon mukaan nuoremmilla reservinupseereilla oli monia heikkouksia. ”Suurimmalta osalta puuttuu itsehuottamus ja omatoimisuus (aktiivisuus). Tietoa ei osata hyödyntää johdonmukaisesti. Toimenpiteissä seurataan koulutuksessa omaksuttua kaavaa, joka ei useissa tapauksissa sovellu tilanteen vaatimukseen. Annetut käskyt eivät perustu omaan suunnitteluun, vaan asioihin, joiden tiedetään muodollisesti kuuluvan käskyyn.

tärkeimmät eri koulutuksessa noudatettavat periaatteet, koska ”sodan ajan johtajan tulee kyetä sekä johtamaan osastoaan taistelussa että myös kouluttamaan sitä”¹⁸⁷. Koulutusta käsittelevässä luvussa oli myös esimerkkejä oppitunti-, harjoitus- ja taisteluammuntasuunnitelmista.¹⁸⁸

Niilo Hersalon¹⁸⁹ ”Kiväärijoukkueen johtaja. Johtajatoiminnallinen oppikirja alemmalle päällystölle” oli tarkoitettu edistämään reservin upseerien jatkokoulutusta sekä yhdenmukaistamaan kiväärijoukkueen toimintamenetelmiä, joiden osaaminen kuului kaikille perusyksikön johtajille komppanian päälliköistä ryhmänjohtajaan saakka. Rauhan ajan sotilaskoulutuksessa oli kehitettävä taidollisesti ja kunnollaan sotaan valmiita miehiä.¹⁹⁰ Hersalon mukaan sotatoimialueella oleva joukko joko taistelee tai valmistautuu siihen erilaisissa olosuhteissa (hyökkäys, puolustus, viivytys), marssii jalan, hiihtäen, auto- tai rautatiekuljetuksin tai on levossa taisteluasemissa, majoittuneena tai leiriytyneenä lähempänä tai kauempana rintamasta. Jos levossa oloon sisällytetään lisäksi koulutus ja huolto, Hersalon mielestä muuta oleellista ei rintamaelämän ”päiväohjelmaan” mahtunut. Päähuomio koulutuksessa oli kiinnitettävä varsinaisen taistelutoiminnan opettamiseen. Tällä saavutettaisiin samalla suurimmaksi osaksi myös se taito ja kyky, joka tarvittiin varsinaisen taistelun ulkopuolella.¹⁹¹ Hersalo painotti johtajakoulutuksessa kasvatuksellista päämäärää.¹⁹² Huhtalan ja Hersalon koulutusoppaat olivat alun perin tarkoitettu käytettäväksi suojeluskuntien koulutuksessa, mutta ne otettiin 1930-luvun lopulla yleisesti käyttöön myös puolustusvoimien kertausharjoituksissa.

Vuonna 1943 julkaistiin ensimmäinen varsinainen koulutusopas, joka oli tarkoitettu kaikille sotilaskouluttajille virka-asemaan ja sotilasarvoon katsomatta¹⁹³. Muun muassa Kadettikoulussa opetusupsee-

Vähäisen kokemuksen vuoksi myös joukon käsittelytaito on heikkoa. Näissä asioissa tarvitaan paljon koulutus- ja kasvatustyötä.” Hersalo 1940, s. 12.

¹⁸⁷ Huhtala 1940, s. 503.

¹⁸⁸ Ibidem, s. 503–528.

¹⁸⁹ Niilo Hersalo (aik. Sigell) kirjoitti 1920-luvun lopulla kolme jalkaväen taistelua käsittelevää ohjesäännöksi luokiteltavaa kirjaa Suojeluskuntien käyttöön. ”Jalkaväen taistelutaito” (1927), ”Jalkaväen taistelutaito II” (1928) ja ”Jalkaväen taistelutaito III” (1929) olivat myös sotaväen käytössä ennen Jalkaväen ohjesäännön II osan ilmestymistä vuonna 1932. Ansioluettelo 7520 Hersalo, KA; Tynkkynen 1996, s. 136 ja alaviite 65.

¹⁹⁰ Hersalo 1940, s. 11–13.

¹⁹¹ Ibidem, s. 16–17.

¹⁹² Ibidem, s. 20. Hersalo korosti, että erityisesti nuoremmat upseerit tarvitsevat ennen kaikkea johdonmukaisen koulutuksen ja kasvatuksen avulla hankittua taidollista harjaantumista ja taistelutekniikan varmaa hallitsemista kuin pelkkää tiedollista osaamista. ”On opetettava vähän asioita, vain pelkkiä pääasioita, mutta ne on opetettava hyvin ja perusteellisesti.

Joka tätä periaatetta ei ymmärrä, hänen on turhaa odottaa työnsä tuloksena rintamakelpoisia taistelijoita.” Hersalo 1940, s. 20–21.

¹⁹³ Ratia, Viljo: Kouluttajan kirja. Sotilaskoulutuksen ja -opetuksen opas, Helsinki 1943.

rina toimineen majuri Viljo Ratian¹⁹⁴ kirjoittama teos jakaantuu viiteen kokonaisuuteen, joista ensimmäinen käsittelee kasvatuksen ja koulutuksen tieteellistä perustaa, toinen itse opetusta, kolmas osa muodostaa oppitunnin perusteet ja neljäs harjoituksen perusteet eri lajeineen. Viimeisessä luvussa annetaan periaatteita alaisten käsittelyyn.¹⁹⁵ Ratian ”Kouluttajan kirja” on poikkeuksellisen edistysellinen sotilaskoulutuksen ja -opetuksen opas verrattuna aikaisempiin ohjesääntöihin ja oppaisiin.

Ratian mukaan harjoitus oli sotilaskoulutuksen päämuoto ja taistelukoulutus armeijan tärkein koulutus-tehtävä¹⁹⁶. Ratia toteaa, että suomalaisen kouluttajan perusvirheenä oli liiallinen puhuminen ja selittäminen. ”Kouluttajan kirja” korosti erityisesti suljetun järjestyksen merkitystä. Suljetun järjestyksen harjoittelulla miehistöön luotiin kuri ja sotilaallinen henki ja heistä tehtiin *sotakelpoinen joukko* [kursivointi JL]¹⁹⁷. Ratian mielestä 1930-luvulla suljettua järjestystä harjoiteltiin vain sen verran, että joukko pystyi jollain tavoin esiintymään sotilaallisesti, kun taas viime aikoina kouluttajien käsitykset olivat kallistuneet suljetun järjestyksen lisäämisen kannalle. Suljetun järjestyksen harjoitusten määrä ei vielä ratkaissut, millä tasolla joukko sotilaallisuudessa oli, vaan ennen kaikkea koulutuksen tehokkuus. Tehokas koulutus taas edellytti innostuneita kouluttajia, mutta Ratian mielestä moni kouluttaja piti suljettua järjestystä välttämättömänä pahana, jossa oli vain oltava paikalla.¹⁹⁸ Taistelukoulutuksessa puolestaan joukko opetettiin toimimaan erilaisissa sodan ajan taistelutehtävissä. Koska taistelukoulutuksessa ei kuitenkaan voitu kouluttaa joukkoa kaikkien mahdollisten tilanteiden varalle, oli koulutuksessa Ratian mielestä rajoitettava vain kunkin taistelulajin peruseriaatteiden ja -menettelytapojen opettamiseen. Kun aikaisemmin taistelukoulutuksen päämuotona oli ollut tilanteeseen perustunut sovellettu harjoitus, oli taisteluharjoitteluun perustuva harjoitusmuoto saamassa yhä vahvempaa kannatusta. Viimeksi mainitussa harjoitusmuodossa yksityisen miehen ja ryhmän toiminta oli paljon tarkemmin säännöstelty komennoilla ja muistutti suuresti suljettua järjestystä. Ratian mukaan muodollisen koulutuksen oli oltava kaiken taistelukoulutuksen perustana ja lähtökohtana niin mieskohtaisessa kuin joukko-kohtaisessakin koulutuksessa. Miehillä oli ensin opetettava suoritustekniikka, jonka jälkeen aloitettiin sovellettu harjoittelu. ”Kouluttajan kirjan” viimeisen luvun alussa todetaan, että ”oikea miehistön kä-

¹⁹⁴ Ansioluettelo 8706 Ratia. KA. Ratia toimi myös I/JR 58:n komentajana vuosina 1942–1943. Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 150 ja 179.

¹⁹⁵ Kouluttajan kirja. Sotilaskoulutuksen ja -opetuksen opas, Helsinki 1943.

¹⁹⁶ Ratia 1943, s. 148, 167.

¹⁹⁷ Ibidem, s. 149. J.O. I:ssä todetaan, että ”suljetun järjestyksen tarkoituksena on tehdä mahdolliseksi joukon järjestyminen ja siirtäminen paikasta toiseen siten, että johtajan välitön vaikutus joukon alayksiköihin säilyy kiinteänä.” Jalkaväen ohjesääntö I (J.O. I) 1932, s. 49.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 150. Ratian tarkoituksena on yksinomaan kiinnittää huomiota suljetun järjestyksen tärkeyteen koulutusmuotona, joka hänen mielestään on valitettavan usein aliarvioitu.

sittelytapa on kouluttajan ja esimiehen vaikeimpia tehtäviä”¹⁹⁹. Tämän vuoksi korostettiin oikeaa alaisten käsittelytaitoa, luottamuksen saavuttamista, määräämisvallan oikeaa käyttöä, persoonallisuuden tärkeyttä sekä sotilaallisen kurin merkityksen erikoisluonnetta kaikessa koulutuksessa.²⁰⁰

Ratia oli siis taistelukoulutuksen osalta samoilla linjoilla Hersalon kanssa. Toisaalta on huomionarvoista, että edellä mainituista ohjesäännöistä ja oppaista välittyi vain niin sanottu virallinen koulutuskulttuuri. Se ei välttämättä anna todellista kuvaa siitä, miten asiat ovat olleet tai miten niitä on sovellettu käytännössä kenttäarmeijan koulutuksessa jatkosodassa. Lisäksi on huomioitava, että Ratian ”Kouluttajan kirja” ilmestyi liian myöhään jatkosodan aikana toimineiden kouluttajien koulutustason parantamiseksi ja kehittämiseksi. Yhteistä oppaille ja kirjoille oli se, että niissä korostettiin kouluttajien pedagogisten taitojen merkitystä, opetusmenetelmien oikeaa käyttöä ja kasvatuksellisten päämäärien merkitystä. Sodan ja taistelun kuvan asettamien vaatimusten nähtiin olevan keskeisessä asemassa koulutuksen sisältöjen ja tavoitteiden määrittämisen kannalta.²⁰¹

Sotilaspedagogiikan näkökulmasta tarkasteltuna ohjesääntöihin ja oppaisiin kirjoitetut jatkosodan ajan koulutuksen perusteet sisälsivät monia hyviä elementtejä, vaikka Juha Mälkki toteaaakin väitöstudiumuksessaan, että suomalaisen koulutuskulttuurin ja sotilaspedagogiikan keskeneräisyys ilmenee varsin selvästi ennen talvisotaa²⁰². Jatkosodan kenttäarmeijan koulutuksen kannalta ongelmana oli se, ettei perusteita kyetty sisällyttämään ennen talvisotaa ja varsinkin lyhyen välirauhan aikana reservin aliupseerien ja -upseerien koulutukseen.

¹⁹⁹ Ibidem, s. 255.

²⁰⁰ Ibidem, s. 255–258.

²⁰¹ Halonen 2007, s. 52.

²⁰² Mälkki 2008, s. 174.

3 SIIRTYMINEN RAUHAN AJAN VARUSMIESKOULUTUKSESTA SODAN AJAN KOULUTUKSEEN

Koulutuksen tulee olla tehokas. Sen onnistumisen ehtona on, että se tapahtuu harkitun suunnitelman perusteella sodan mukaisesti ja mahdollisuuksien mukaan sodan vahvuissa yksiköissä. Täten perehdytetään päällystö, alipäällystö ja miehistö parhaiten sodanai-
kaisiin tehtäviinsä.²⁰³

3.1 Sodan ajan koulutusorganisaation perustaminen

3.1.1 Kotijoukkojen koulutuskeskukset

Talvisodan aikana luodusta koulutuskeskusjärjestelmästä saatujen kokemusten perusteella sotilasläänien uusiin perustamistehtäviin sisällytettiin myös asevelvollisten koulutuksessa tarvittavien koulutuskeskusten perustaminen. Liikekannallepanossa tai ylimääräisissä harjoituksissa sotilasläänien oli lähetettävä koulutuskeskuksiin sellainen henkilöstö, jota ei tarvittu sodan ajan joukkojen saattamiseksi määrävahvuuteen. Vakinaisessa palveluksessa olevat varusmiehet oli sijoitettava koulutustasonsa perusteella joko suoraan kenttäarmeijan täydennykseksi tai siirrettävä henkilötäydennys- ja koulutuskeskuksiin saamaan jatkokoulutusta.²⁰⁴

Päämajan valmistelukäskyn perusteella Kotijoukkojen Esikunta antoi omat ohjeensa koulutuskeskusten perustamiseksi. Sotilasläänien oli suunniteltava kunkin koulutuskeskuksen esikunnan ja sen alaisen joukkojen sijoitus- ja majoituspaikat, henkilöstön vastaanottojärjestelyt sekä muonitusjärjestelyt. Kotijoukkojen Esikunnan liikekannallepanosuunnitelmaan kuului yhteensä kaksikymmentäneljä koulutuskeskusta, joista kuusitoista oli jalkaväen koulutuskeskuksia.²⁰⁵ Kotijoukkojen koulutuskeskusten tehtävänä oli kouluttaa täydennykseksi tarkoitettu henkilöstö täydennyskelpoiseksi ja lähettää Kotijoukoista tilattu täydennyshenkilöstö kenttäarmeijan henkilötäydennyskeskuksiin.²⁰⁶ Koulutuskeskusten

²⁰³ Jalkaväen Ohjesääntö I (J.O. I) 1932, s. 20.

²⁰⁴ PvPE n:o 300/Järj.2 sal/5.2.1941 ”Pääesikunnan käsky n:o 17 lkp.valmisteluja varten”. T 22520/Hh 29. KA.

²⁰⁵ Kotij.E 539/II b/52 sal/28.2.1941 ”Kotijoukkojen esikunnan käsky n:o 8 lkp.valmisteluja varten”. T 22520/Hh 29. KA; PvPE n:o 300/Järj.2 sal/5.2.1941 ”Pääesikunnan käsky n:o 17 lkp.valmisteluja varten”. T 22520/Hh 29. KA.

²⁰⁶ PMjärj-os n:o 32/Järj.3.sal/20.6.1941. Kotij.E koul.tsto/Fa 24. KA; ks. myös Tiainen, s. 23.

perustamisvalmistelut olivat vasta alkuvaiheessa kesäkuun 1941 ylimääräisten harjoitusten alkaessa, minkä vuoksi niiden perustamisessa ja erityisesti toiminnan käynnistämässä oli vaikeuksia.²⁰⁷

Koulutuskeskusten sodan ajan kokoonpano oli vahvistettu vuonna 1941 ”Kotiesikuntien ja koulutuskeskusten sodan ajan määrävahvuuksissa”. Jalkaväen koulutuskeskuksen kokoonpano perustui sodan ajan jalkaväkirykmentin organisaatioon. Koulutuskeskukseen kuului esikunta, jossa oli kaksi koulutusupseeria, komentotoimisto, huoltotoimisto ja toimitusryhmä, kolme jalkaväkipataljoonaa, joista jokainen käsitti kolme kiväärikomppaniaa ja yhden konekiväärikomppanian sekä suoraan keskuksen johdossa olleen kranaatinheitinkomppanian. Kuhunkin jalkaväkipataljoonaan kuului esikunta, jossa oli adjutanttin ja taloudenhoitajan lisäksi komentoryhmä ja toimitusryhmä. Kiväärikomppanian ja konekiväärikomppanian runkohenkilöstöön kuului päällikön lisäksi vääpeli, kaksi koulutusaliupseeria, lääkintäaliupseeri ja muonitushenkilöstö. Kranaatinheitinkomppaniaan puolestaan kuului päällikkö, koulutusupseeri, vääpeli, kaksi koulutusaliupseeria, lääkintäaliupseeri ja muonitushenkilöstö.²⁰⁸ Käytännössä jalkaväen koulutuskeskusten kokoonpanot noudattivat tätä perusrakennetta, mutta ne vaihtelivat toisinaan huomattavasti muun muassa keskuksen vahvuuden, paikallisten olosuhteiden tai henkilöstötilanteen mukaan.²⁰⁹ Koulutuskeskuksen esikunta jakoi koulutuskäskyt tai koulutusohjelmat pataljoonille tai suoraan yksiköille. Näiden ohjelmien perusteella pataljoonien komentajat ja yksiköiden päälliköt laativat yksityiskohtaiset viikko-ohjelmat.²¹⁰

Jalkaväen panssarintorjuntatykkikoulutus keskitettiin jatkosodan alkaessa Panssarikoulutuskeskukseen. Panssarikoulutuskeskuksen määrävahvuuteen kuului esikunnan (koulutusupseeri, komentotoimisto ja toimitusryhmä) lisäksi panssarivaunukomppania, kaksi panssarintorjuntatykkikomppaniaa (moottoroitu ja hevosvetoinen) ja korjaamo. Panssarivaunukomppanian runkohenkilöstöön kuului päällikön, vääpelin ja huoltohenkilöstön lisäksi yksi koulutusupseeri ja neljä koulutusaliupseeria. Panssarintorjuntatykkikomppanioiden runkohenkilöstössä oli kolme koulutusaliupseeria. Keskuksessa koulutettavien yksiköiden kokoonpanossa, aseistuksessa ja varustuksessa oli noudatettava soveltaen vastaavia taiste-

²⁰⁷ Kotij.E 171/Järj.4/65.sal/29.6.1941 ”Koulutuskeskuksiin siirrettävät”. SPK 17472. KA; Kotij.E 339/Järj.3/19.sal/3.7.1941 ”Jv.Koul.K 3”. SPK 17472. KA; Tiainen, s. 62–63. Perustamisvaiheen aikana siirrettiin jo niin paljon reserviläisiä täydennyksenä kenttäarmeijaan, että yksi jalkaväen koulutuskeskus jätettiin tyhjäksi. Jalkaväen Koulutuskeskus 3 pidettiin kuitenkin vastaanottovalmiina Karkkilassa, vaikka sen runkohenkilöstö siirrettiin lähes kokonaan muihin koulutuskeskuksiin.

²⁰⁸ PvPE 180/Järj.1/sal/25.1.1941 ”Kotiesikuntien ja koulutuskeskusten sodanajan määrävahvuudet”. T 22104/Hh 119. KA. Vrt. Jalkaväkirykmentin kokoonpano: Jatkosodan historia, osa 1, s. 86.

²⁰⁹ Vrt. eri jalkaväen koulutuskeskusten toimintakertomukset ja erityisesti kokoonpanot. KA.

²¹⁰ Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus, s. 2. T 6708. KA sekä muiden Jv.Koul.K:ien toimintakertomukset. KA.

lujoukkojen sodan ajan määrävahvuuksia.²¹¹ Perustamisvaiheen jälkeen Panssarikoulutuskeskuksen esikunnan muodosti komento-, koulutus-, ase-, huolto- ja henkilöasiaintoimisto. Koulutuskeskuksen kokoonpanoon oli myös lisätty toimitusjoukkue ja heinäkuussa 1941 perustettiin kolmas panssarintorjuntatykkikomppania. Syyskuussa 1941 komppanioiden määrää lisättiin vielä kahdella.²¹²

Syyskuussa 1941 palvelukseen määrättiin niin paljon asevelvollisia, etteivät toiminnassa olleet jalkaväen koulutuskeskukset enää riittäneet. Täydennyshenkilöstön koulutuksessa oli myös huomioitava sotasairaaloista ja suojeluskuntapiireistä takaisin palvelukseen palaavat jalkaväen toipilaat. Syyskuun loppuun mennessä toteutettujen uudelleenjärjestelyjen jälkeen toiminnassa oli jo 21 jalkaväen koulutuskeskusta, joista 17 oli niin sanottuja alokaskoulutuskeskuksia, kaksi täydennyskoulutuskeskuksia ja kaksi toipilaskoulutuskeskuksia.²¹³

Koulutuskeskusten runkohenkilöstön perusongelmana oli kouluttajien vähäinen lukumäärä. Sitä vastoin jokaisen koulutusyksikön kaaderiin oli sijoitettu runsaasti huoltohenkilöstöä. Tämä viittaa siihen, että yksiköt pystyisivät tarvittaessa toimimaan itsenäisesti hajasijoituksessa, kuten talvisodan aikana oli tapahtunut. Erityisesti jalkaväen koulutuskeskusten kouluttajahenkilöstön määrävahvuus oli suunniteltu aivan liian pieneksi. Kiväärikomppanian määrävahvuuteen kuului vain kaksi koulutusaliupseeria, mutta komppanian koulutussuhdelaskelmassa koulutettavia oli yhteensä 174 neljässä joukkueessa. Konekiväärikomppanian kahdella koulutusaliupseerilla puolestaan koulutettavia oli 140 (kolme konekiväärijoukkuetta ja panssarintorjuntajoukkue), kun taas kranaatinheitinkomppanian koulutussuhdelaskelmassa oli 136 miestä, joiden koulutushenkilöstönä oli koulutusupseeri ja kaksi koulutusaliupseeria.²¹⁴ Joulukuun 1941 alussa Kotijoukkojen Esikunta ilmoitti, että ”tähänastinen alokaskoulutus on osoittanut, ettei määrävahvuuksien mukaisella koulutushenkilökunnalla ole lyhyestä koulutusajasta johtuen voitu päästä täysin tyydyttäviin tuloksiin, ei edes sillä määrällä, mikä 1.9.1941 alkaen sovellettiin käytäntöön.” Kotijoukkojen Esikunta määritteli koulutushenkilökunnan tarpeen koulutuskeskuksissa seuraavasti: yksi upseeri/joukkue, yksi ryhmänjohtaja/ryhmä sekä yksi koulutusaliupseeri.

²¹¹ PvPE 180/Järj.1/sal/25.1.1941 ”Kotiesikuntien ja koulutuskeskuksien sodanajan määrävahvuudet”. T 22104/Hh 119. KA.

²¹² Pst.Koul.K:n toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1944. SPK 19126. KA.

²¹³ Kotij.E 2570/Järj.3/48.sal./23.9.1941 ”Koul.keskuksien uudelleenjärjestely”. SPK 17473. KA.

²¹⁴ Kotij.E N:o 940/Koul.1/sal./21.6.1941 ”Käsky koulutuksen järjestelystä koulutuskeskuksissa”. T 17651/13. KA tai SPK 17483/Liite 1. KA.

ri/joukkue. Huonosta kouluttajatilanteesta huolimatta Päämaja ei muuttanut jalkaväen koulutuskeskusten sodan ajan määrävahvuuksia.²¹⁵

3.1.2 Kenttäarmeija

Kenttäarmeijan taistelujoukot muodostuivat pääosin divisioonista ja prikaateista, joissa suurimpina aselajeina olivat jalkaväki ja kenttätykistö. Jatkosodan aikana divisioonien ja prikaatien yhteismäärä vaihteli 18:n ja 21:n välillä. Vuoden 1941 kesäkuun liikekannallepanossa perustettiin 16 divisioonaa ja kolme keveisiin joukkoihin kuulunutta prikaatia. Hyökkäysvaiheen aikana divisioonat ja prikaatit alistettiin Päämajan johdossa ollutta 14.Divisioonaa lukuun ottamatta armeijakunnille. Karjalan kannaksen vastaiselle rajalle ryhmitettiin kesäkuussa 1941 kolme armeijakuntaa: II AK vasemmalle, V AK keskelle ja IV AK oikealle²¹⁶. Asemasotavaiheen alussa kenttäarmeijan johtosuhteet järjestettiin uudelleen²¹⁷. Maaliskuun 1942 alusta Päämajan alaisiksi johtoportaisiksi tulivat Karjalan kannaksella Kannaksen Ryhmän Esikunta, Syvärillä ja Äänisellä Aunuksen Ryhmän Esikunta, Maaselän kannaksella Maaselän Ryhmän Esikunta ja Rukajärven suunnalla 14.Divisioonan Esikunta. III AK säilyi alistettuna saksalaiselle AOK Laplandille (myöhemmin 20. Vuoristoarmeija). Ryhmien vastuualueilla divisioonat ja prikaatit olivat ryhmien esikuntien johdossa lukuun ottamatta Aunusta, jossa Ryhmän Esikunnan ja yhtymien välissä oli V ja VI AK:n Esikunnat. Maaliskuussa 1944 Maaselän Ryhmän Esikunnasta tuli jälleen II AK:n Esikunta ja Kannaksen Ryhmän Esikunnasta muodostettiin jälleen IV AK:n Esikunta. Sen johtoon tulivat Länsi-Kannaksen yhtymät, ja Itä-Kannaksen yhtymät alistettiin Pohjois-Suomesta alueelle siirretylle III AK:n Esikunnalle.

Armeijakunnan esikunnan sodan ajan kokoonpano vahvistettiin vuonna 1941. Suoraan armeijakunnan komentajan alaisina toimivat esikuntapäällikkö ja aselajikomentajat (tykistö-, ilmatorjunta-, pioneeri-, viesti- ja kaasusuojelukomentaja). Esikuntapäällikön alaiset osastot oli numeroitu arabialaisin ja toimistot roomalaisin numeroin. Tykistökomentajan alaisuudessa olivat tykistö- ja taisteluvälinetoimistot

²¹⁵ PMjärj-os N:o 2516/Järj.1/4a sal/11.11.1942 ”S.määrävahvuuksien yhteenveto”. T 17652/2. KA. Ks. myös Kotij.E 684/Koul.1/281.sal/4.12.1941 ”Koul.keskusten kaaderitarve”. SPK 17483/Liite 120. KA. Ks. myös Kotij.E N:o 45/Koul.1/281.sal/7.1.1942. T 17652/2. KA. Kotij.E:n koulutustoimiston Päämajalle laatima tilasto 3.1.1942 tilanteesta kertoo, että jalkaväen koulutuskeskusten kiväärikomppanioissa oli keskimäärin 2,5 joukkueenjohtajaa ja konekiväärikomppanioissa keskimäärin vain 1,7 joukkueenjohtajaa.

²¹⁶ Ylipäällikön päätettyä aloittaa hyökkäyksen Laatokan pohjoispuolelle V AK lakkautettiin ja sen joukot alistettiin vahvennettuna 10.D:na IV AK:lle. Ks. esim. Juutilainen 1989, s. 90–91.

²¹⁷ PMop-os 378/Op.1/5d/sal./25.2.1942. SPK 20880/Liite 413. KA.

sekä säähavaintoasema²¹⁸, ilmatorjuntakomentajan alaisuudessa puolestaan olivat ilmasuojelu- ja ilmatorjuntatoimistot, viestikomentajan viesti- ja viestitystoimistot, pioneerikomentajan pioneeri- ja tietoimistot sekä kaasusuojelukomentajan kaasusuojelutoimisto ja kenttälaboratorio.²¹⁹ Armeijakunnan esikunnan tavoin divisioonan esikunnalle vahvistettu kokoonpano mahdollisti laajan esikuntatyöskentelyn sekä suunnitelmien laatimisen. Kenttätykistörykmentin komentaja toimi divisioonan tykistökomentajana, jonka alaisuudessa oli myös taisteluvälinetoimisto, ja kaasusuojelukomppanian päällikkö kaasusuojelukomentajana. Pioneeri- ja viestikomentajat johtivat samalla pioneeri- ja viestitoimistoa. Ilmasuojelutoimisto liitettiin divisioonan esikuntaan vain erikseen käskettäessä. Myös divisioonan esikuntapäällikön alaiset osastot oli numeroitu arabialaisin ja toimistot roomalaisin numeroin.²²⁰

Armeijakuntien kokoonpanot vaihtelivat, mutta pääsääntöisesti niihin kuului kahdesta kolmeen perusyhtymää eli divisioonaa ja prikaatia, erillisiä pataljoonia, raskaita patteristoja, linnoituspataljoonia ja patteristoja, pioneeripataljoona, silta-, auras- ja pioneerivarastokomppania, viestipataljoona sekä huoltojoukkoja. Divisioona (ks. Kuva 3) säilyi kolmijakoisena ja siihen kuului vuoden 1942 kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyihin saakka kolme jalkaväkirykmenttiä (kussakin esikunta, kolme jalkaväkipataljoonaa, tykkikomppania, raskas kranaatinheitinkomppania ja rykmentin kolonna²²¹), kevyt osasto, kevyt kenttätykistörykmentti, raskas kenttätykistöpatteristo, pioneeripataljoona, viestipataljoona, tyk-

²¹⁸ Nämä yhdistettiin toukokuussa 1942 tykistökomentajan alaiseksi tykistöosastoksi. PMjärjstön spk 12.5.1942. SPK 20902. KA.

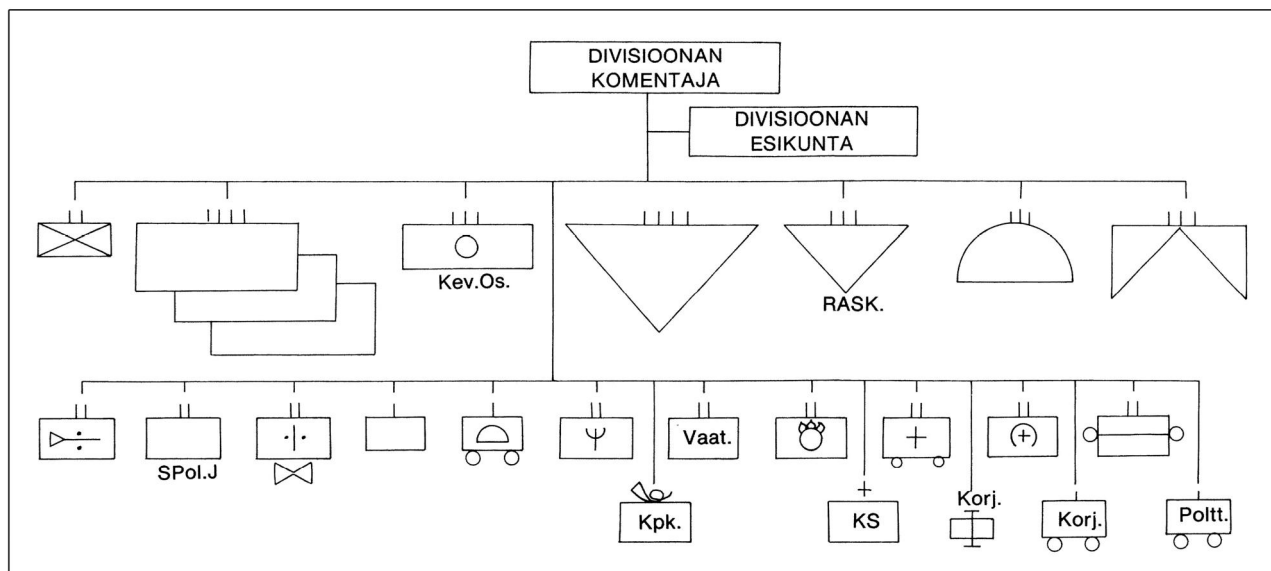
²¹⁹ Keskijohdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet vuonna 1941. T 22104/Hh 117. KA; Jatkosodan historia osa 1, organisaatiokuva s. 84. AKE:aan kuului komento-osasto Os. 1 (komento- ja henkilöstö I, komendantisto IX, hallinto- ja oikeudenhoitotsto X, kirjaamo), operatiivinen osasto Os. 2 (tiedustelutsto II, operatiivinen tsto III), huolto-osasto Os. 3 (yleinen huolto- ja kuljetuststo IV, kuljetusvälinetsto V, talouststo VI, lääkintätsto VII, eläinlääkintätsto VIII, kenttäpostitsto) sekä linnoitusosasto Os. 4 (yleisten asiaintsto XI, suunnittelutsto XII, rakennuststo XIII, linnoitus-huoltotsto XIV). Ibidem.

²²⁰ Keskijohdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet vuonna 1941. T 22104/Hh 117. KA; Jatkosodan historia osa 1, organisaatiokuva s. 85. DE:aan kuului komento-osasto Os. 1 (komento- ja henkilöstö I, komendantisto IX, hallinto- ja oikeudenhoitotsto X, kirjaamo), operatiivinen osasto Os. 2 (tiedustelutsto II, operatiivinen tsto III), huolto-osasto Os. 3 (yleinen huolto- ja kuljetuststo IV, kuljetusvälinetsto V, talouststo VI, lääkintätsto VII, eläinlääkintätsto VIII). Ibidem.

²²¹ Jalkaväen miehistön tärkeimmät koulutushaarat olivat: taistelulähetti, kaasutiedustelija, panssarijääkäri (panssarintorjuntamies), konepistooliampuja, pikakivääriampuja, pikakivääriampujan apulainen, tarkka-ampuja, kiväärimies, konekivääriampuja, konekivääriampujan apulainen, tähyistäjä (konekivääri), patruunankantaja, panssarintorjuntakivääriampuja, panssarintorjuntakivääriampujan apulainen, panssarintorjuntakivääriin patruunankantaja, panssarintorjuntamies, suuntakehäemies, tähyistäjä (kranaatinheitin), viestimies, suuntaaja, apusuuntaaja, laukaisija (raskas krh), lataaja, ammusmies, heitinajomies ja ammusajomies. Kotij.E 940/Koul.1/sal./21.6.1941 ”Käsky koulutuksen järjestelystä koulutuskeskuksissa”, Liite 1: Kiväärikomppanian koulutussuhdelaskelma. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA. Käsky kaikkine liitteineen on myös koulutustoimiston sotapäiväkirjan liitteenä. SPK 17483/Liitteet 1–3. KA; Kotij.E 940/Koul.1/sal./21.6.1941, Liite 2: Konekiväärikomppanian koulutussuhdelaskelma. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA; Kotij.E 940/Koul.1/sal./21.6.1941, Liite 3: Kranaatinheitinkomppanian koulutussuhdelaskelma. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA.

kikomppania, kaasusuojelukomppania, ilmatorjuntakonekiväärikomppania, sotapoliisijoukkue, pioneerikolonna ja huoltomuodostelmat.²²²

Kuva 3. Määrävahvuisen divisioonan kokoonpano vuonna 1941.²²³

Merkkien selitykset:

Ylärivi vas. esikuntakomppania, kolme jalkaväkirykmenttiä, kevyt osasto, kevyt kenttätykistörykmentti, raskas kenttätykistöpatteristo, pioneeripataljoona ja viestipataljoona.

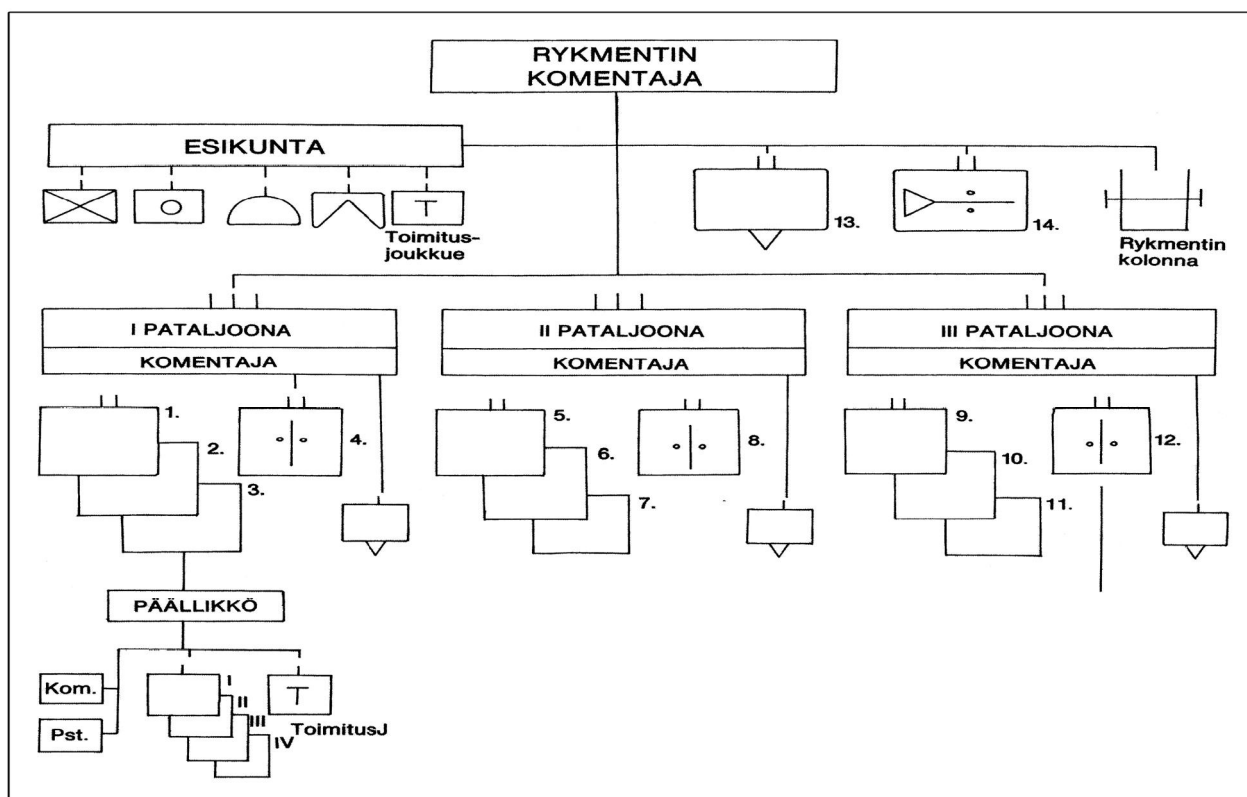
Alarivi vas. tykkikomppania, kaasusuojelukomppania, ilmatorjuntakonekiväärikomppania, sotapoliisijoukkue, pioneerikolonna, talouskomppania (lakkautettiin toukokuussa 1943 ja tilalle perustettiin elintarvikevarastokomppania), kenttäpostikonttori, vaatetuskomppania (perustettiin vasta toukokuussa 1943²²⁴), ampumatarvikevarastokomppania, kenttäsairaala, lääkintäkomppania, kuormastonkorjausryhmä (myöh. joukkue), eläinlääkintäkomppania, autokorjaamo, autokomppania ja polttoaineosasto.

²²² Ks. esim. Jatkosodan historia osa 1, organisaatiokuva s. 85 ja Koskimaa 1996, s. 21.

²²³ Ibidem. SPol.J:n lyhenne on organisaatiokaaviossa väärässä paikassa. Sen kohdalla pitäisi olla Kss.K.

²²⁴ Tirronen, Hämäläinen & Viinikainen 1988, s. 675.

Kuva 4. Määrävahvuisen jalkaväkirykmentin kokoonpano vuonna 1941.²²⁵

Merkkien selitykset:

Yläriivi vas. esikunta: komentojoukkue, jääkärijoukkue, pioneerijoukkue, viestijoukkue ja toimitusjoukkue (Huom! Nämä joukkueet muodostivat rykmentin esikuntakomppanian, jonka taktinen merkki puuttuu kuvasta); kranaatinheitinkomppania, tykkikomppania ja rykmentin kolonna.

Keskellä vas. kolme pataljoonaa, joissa kussakin esikunta, esikuntakomppania, kolme kiväärikomppaniaa, konekiväärikomppania ja kranaatinheitinjoukkue.

Alarivi vas. kiväärikomppania: komentoryhmä, panssarintorjuntaryhmä, neljä kiväärijoukkuetta ja toimitusjoukkue.

Jalkaväkirykmentit (ks. Kuva 4) olivat divisioonan iskuvoima. Jalkaväkirykmentin esikunta, joka käsitti komentotoimiston ja huoltotoimiston, palveli vain välitöntä johtamista.²²⁶ Jalkaväen ohjesäännön

²²⁵ Ks. esim. Jatkosodan historia osa 1, organisaatiokuva s. 86 ja Koskimaa 1996, s. 27.

²²⁶ Ks. esim. Huhtala 1940, s. 16–18; Hahtela, Juutilainen & Salmela 1987, s. 12–13. Jalkaväkirykmentin määrävahvuus oli 119 ups + 543 au + 2 954 m = 3 616 ja taisteluvahvuus 2 530 miestä (toimitusjoukkueet ja kolonna eivät kuuluneet taisteluvahvuuteen). Jalkaväkirykmentin iskuvoima muodostui kolmesta kivääripataljoonasta (kussakin esikunta, esikuntakomp-

mukaan päävastuu koulutuksen johtamisesta rykmentissä oli rykmentin komentajalla, pataljoonien komentajilla ja komppanioiden päälliköillä.²²⁷ Rykmentin komentajalla oli kokonaisvastuu joukko-osastonsa päällystön, alipäällystön ja miehistön koulutuksesta ja kasvatuksesta. Rykmentin komentaja johti henkilökohtaisesti päällystön koulutusta tai antoi pataljoonien komentajille vastaavat ohjeet. Alipäällystön ja miehistön koulutuksesta rykmentin komentaja antoi tarvittavat koulutusohjeet ja valvoi koulutustasoa tarkastuksin. Pataljoonan komentaja osallistui päällystön koulutukseen rykmentin komentajan ohjeiden mukaan. Pataljoonan komentajan päätehtävä oli koulutuksen jatkuva ohjaaminen ja valvominen perusyksiköissä. Pataljoonan komentaja vastasi erityisesti kanta-alipäällystön ja reserviupseerikokelaiden kasvatuksesta ja koulutuksesta. Komppanian päällikkö oli miehistön ja alipäällystön koulutuksen keskeisin johtaja. Komppanian päällikkö vastasi komppaniansa koulutuksesta voimassa olevien ohjesääntöjen ja koulutusohjeiden perusteella.²²⁸ Tapio Tiihonen toteaa väitöskirjassaan, että eräät Karjalan kannaksella keväällä 1944 toimineet komppanian päälliköt olivat edelleen siinä käsityksessä, että heille kuului ainoastaan vastuu yksikkönsä taistelun johtamisesta²²⁹. Kuten Jalkaväen ohjesääntö I:stä voidaan yksiselitteisesti todeta, yksikön päällikkö vastasi oman yksikkönsä koulutuksesta ja kasvatuksesta koko jatkosodan ajan.

Jalkaväen miehistö jaettiin rivimiehistöön ja toimitusmiehistöön. Rivimiehistöön kuuluivat kiväärimiehet ja tarkka-ampujat, pikakiväärimiehet, konekiväärimiehet, kranaatinheitinmiehet, konepistoolimiehet, taistelulähetit, tähystäjät, etäisyydenmittaajat, tiedustelijat, viestimiehet sekä kaasutiedustelu- ja -suojelumiehet. Toimitusmiehistö käsitti lääkintäsotamiehet, sairaankantajat, ajajat, ajo- ja kuormastomiehet sekä hevosenhoitajat, muonittajat, keittäjät, kirjurit, asesevät sekä käsityöläiset.²³⁰ Jalkaväen asevelvollinen alipäällystö puolestaan jaettiin rintama-aliupseereihin ja toiminta-aliupseereihin. Rintama-aliupseereihin kuuluivat kiväärikomppanian ryhmänjohtajat, konekiväärikomppanian kiväärinjohtajat ja mittausaliupseerit, kranaatinheitinjohtajat, suuntakehäaliupseerit ja tulenjohtajat, viestijoukkueen ryhmänjohtajat, tähystäjä- ja taistelulähettialiupseerit sekä kaasusuojelualiupseerit. Toiminta-

pania, kolme kiväärikomppaniaa, konekiväärikomppania ja kranaatinheitinjoukkue). Kivääripataljoonan vahvuus oli 31 ups + 177 au + 722 m = 1 022 ja taisteluvahvuus 870 miestä. Ibidem.

²²⁷ Jalkaväen ohjesääntö I (J.O. I) 1932, s. 36. Vaikka J.O. I:n yleiset koulutusperiaatteet sekä päällystön ja alipäällystön velvollisuudet ja tehtävät kouluttajina oli tarkoitettu rauhan ajan koulutukseen, ne olivat voimassa myös jatkosodan aikana.

²²⁸ Ibidem, s. 36–37. J.O. I:n yleiset koulutusperiaatteet sekä päällystön ja alipäällystön velvollisuudet ja tehtävät kouluttajina koskivat myös muita aselajeja.

²²⁹ Tiihonen 2000, s. 130. Tiihosen argumentti perustuu Päämajan operatiivisen osaston päällikön eversti Valo Nihtilän tarkastuskertomukseen. Nihtilä tutustui toukokuun lopulla 1944 Karjalan kannaksella suurhyökkäyksen torjuntaa varten laadittuihin puolustus suunnitelmiin ja -valmisteluihin.

²³⁰ Jalkaväen ohjesääntö I (J.O. I) 1932, s. 27.

aliupseereihin kuuluivat talous-, ase-, lääkintä-, kirjuri-, aseseppä- ja kengitysaliupseerit sekä kuormasto- ja eläinlääkintäaliupseerit.²³¹ Toisin sanoen toimitusmiehistön ja toiminta-aliupseereiden tehtävät olivat pääasiassa huollon eri toimialojen tehtäviä, joita ei huomioitu jalkaväkirykmenttien tai pataljoonien varsinaisessa taisteluvahvuudessa. Jalkaväkirykmentin koulutuksen monipuolisuutta kuvaa parhaiten Päämajan järjestelyosaston laatima jalkaväkirykmentin alipäällystön ja miehistön koulutussuhdelaskelma, jonka mukaan jalkaväkirykmentissä oli yhteensä 52 erilaista alipäällystö- tai miehistötehtävää²³².

Talvisodasta saatujen kokemusten perusteella kenttäarmeijan henkilötäydennys keskitettiin armeijakuntiin. Kesäkuun 1941 liikekannallepanossa kullekin armeijakunnalle perustettiin oma henkilötäydennyskeskus.²³³ Elokuun alkuun mennessä henkilötäydennyskeskukset oli perustettu myös erillisille divisioonille (14.Divisioona, 17.Divisioona), Ryhmä Oinoselle ja AOK Norwegenille (Saksan Norjan armeijalle) alistetuille joukoille. Päämajan antaman käskyn mukaan henkilötäydennyskeskusten tehtävänä oli täydentää yksiköistään divisioonien jalkaväkimiehistön puute kyseisen armeijakunnan esikunnan antamien ohjeiden mukaisesti. Henkilötäydennyskeskukset vastasivat Kotijoukkojen Esikunnan lähettämän täydennyshenkilöstön sekä sairaaloista, lomilta ja komennuksilta palaavien miesten ohjaisesta divisioonien opastus- ja täydennyselimien kautta joukko-osastoihinsa. Henkilötäydennyskeskuksessa oli myös jatkuvasti koulutettava asevelvollisia pääpainon ollessa erikoishenkilöstön koulutuksessa. Henkilötäydennyskeskusten oli toimittava kiinteässä yhteistoiminnassa armeijakunnan esikunnan toimisto I:n, Kotijoukkojen Esikunnan järjestely- ja komento-osaston sekä armeijakunnan alaisten divisioonien opastus- ja täydennyselimien kanssa.²³⁴ Henkilötäydennyskeskuksille voitiin myös määrätä desantti- ja kulontorjuntatehtäviä.²³⁵ Henkilötäydennyskeskukset sijoitettiin usein rautateiden läheisyyteen, jotta henkilöstön täydennyskuljetukset Kotijoukoista voitiin toteuttaa rautateitse.²³⁶

Sodan ajan määrävahvuuksien mukaan armeijakunnan henkilötäydennyskeskuksen runkohenkilöstön kokoonpanoon kuului keskuksen päällikkö, talousupseeri, aselajiupseerit sekä toimitusjoukkue, joka

²³¹ Ibidem, s. 31.

²³² VII AKE os. 2 n:o 160/III/111.sal./12.1.1942 ”Jv.rykmentin alipäällystön ja miehistön erikoiskoulutus”. T 4916/22. KA. (Alkuperäinen asiakirja on PMjärj-os 19/Lkp.sal./5.1.1942).

²³³ Kettinen 1954, s. 32.

²³⁴ PMjärj-os n:o 32/Järj.3.sal/20.6.1941 ”Käskey henkilötäydennyksen järjestelyä varten”. Kotij.E koulsto/Fa 24. KA.

²³⁵ II AKE ”Käskey henkilötäydennyskeskuksen lkp-valmisteluita varten, käskey n:o 11”. Liite 1. 13.6.1941. T 5981. KA.

²³⁶ Kotij.E:n koulsto:n sotapäiväkirjan liitteet 1–142. Passim. SPK 17483. KA; Ks. myös Aspara 1983, Liite 14.

koostui keskuksen väepelistä, koulutusaliupseereista ja toimitusryhmästä. Henkilötäydennyskeskukseen kuului yleensä yksi jalkaväkipataljoona kutakin divisioonaa kohti. Mikäli armeijakunnalle alistettiin lisää divisioonaa, oli täydennyspataljoonia oltava divisioonaa vastaava määrä. Jalkaväen täydennyshenkilöstö sijoitettiin pataljooniin. Pataljoonaan kuului kolme kiväärikomppaniaa, konekiväärikomppania, kranaatinheitinjoukkue ja panssarintorjuntatykkijoukkue.²³⁷ Erikoisaselajijoukkojen henkilöstö oli tilattava Kotijoukkojen Esikunnalta. Kotijoukkojen Esikunta lähetti tarvittavan henkilöstön erikoisaselajien koulutuskeskuksista. Erikoisaselajien täydennyshenkilöstön ja materiaalin valvontaa varten henkilötäydennyskeskukseen oli sijoitettu yksi tykistöupseeri, pioneeriupseeri sekä viestiupseeri. Koulutuksesta vastasi neljä jalkaväkialiupseeria (kivääri-, konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjunta-aliupseeri), kolme tykistöaliupseeria, kaksi viesti- ja pioneerialiupseeria sekä neljä huoltoaliupseeria.²³⁸ Henkilötäydennyskeskuksen runkohenkilöstöä ei käytetty täydentämiseen, vaan tehtäviin valittiin yleensä rintamapalvelukseen kelpaamattomia, mutta järjestelytaitoisia henkilöitä.²³⁹

Henkilötäydennyskeskusten sijaintipaikat vaihtuivat useita kertoja hyökkäysvaiheen aikana.²⁴⁰ Vuoden 1942 syksyyn saakka henkilötäydennyskeskusten toiminta keskittyi täydennykseen koulutuksen jäädessä lähes kokonaan taka-alalle.²⁴¹ Esimerkiksi IV AK:n henkilötäydennyskeskuksen kokoonpanoa supistettiin jo elokuussa 1941 täydennyshenkilöstön ja koulutettavien pienen määrän vuoksi. Runkohenkilöstöksi jätettiin ainoastaan välttämätön henkilöstö. Täydennyspataljooniin jätettiin vain jalkaväen komppanian ja erikoisaselajien osalta joukkueen kokoisten osastojen kouluttajat.²⁴² Lokakuussa 1941, jolloin IV AK:n henkilötäydennyskeskus tyhjentyi jälleen täydennyshenkilöstöstä, täydennyspataljoonat muutettiin komppanioiksi. Samalla henkilötäydennyskeskukselle annettiin valmistautumistehtävä kenttäarmeijasta kotiutettavien joukkojen vastaanottamiseksi.²⁴³ IV AK:n henkilötäydennyskeskuksen toiminta varsinaisena henkilötäydennyselimenä lakkautettiin 30.10.1941, ja se muutettiin

²³⁷ PvPE n:o 300/Järj.2 sal/5.2.1941 ”Pääesikunnan käsky n:o 17 lkp.valmisteluja varten”. T 22520/Hh 29. KA; Aspara 1983, s. 57.

²³⁸ PvPE K.D.N:o 2800/40.Järj.1.sal./4.10.1940. ”Keski johdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet”. T 22104/114. KA; PMjärj-os n:o 32/Järj.3.sal/20.6.1941. Kotij.E koulsto/Fa 24. KA.

²³⁹ II AKE: Käsky henkilötäydennyskeskuksen lkp-valmisteluita varten, käsky n:o 11, Liite 1. 13.6.1941. T 5981. KA.

²⁴⁰ PMjärj-os:n arkisto vuosilta 1941–1942. T 22520/F 23, 28, passim. KA; Kotij.E:n koulsto:n sotapäiväkirjan liitteet 1–142. Passim. SPK 17483. KA. Ks. myös Aspara 1983, Liite 14.

²⁴¹ Ks. esim. Aspara 1983, s. 57.

²⁴² IV AKE n:o 847/I/204.sal/18.8.1941. T 5981. KA. Ks. myös Saikkonen 2007, s. 69–70.

²⁴³ E/HTK/IV AK K.D. n:o 1945/I/2.sal/21.10.1941 ”HTK:n järjestely ja tehtävät”. T 5981. KA. Ks. myös Saikkonen 2007, s. 70.

pelkäksi armeijakunnan henkilöstön opastuselimeksi. Ylimääräinen henkilöstö lähetettiin täydennykseksi divisiooniin.²⁴⁴

3.2 Koulutuksen ohjeistus ja toteutus hyökkäysvaiheen aikana

3.2.1 Miehistön ja alipäällystön peruskoulutus jalkaväen koulutuskeskuksissa

Päämajan ilmoituksen mukaan koulutuskeskuksiin siirrettävistä asevelvollisista ei perustettaisi uusia joukkoja, vaan heidät käytettäisiin kenttäarmeijan täydennykseen yksittäisinä miehinä. Tällä perusteella Päämaja määräsi täydennyshenkilöstön koulutusajan pituudeksi enintään kaksi kuukautta. Myös palvelukseen määrättäville alokkaille oli kahdessa kuukaudessa annettava sellainen koulutus, että heidät voitaisiin siirtää kenttäarmeijan täydennykseen.²⁴⁵

Kotijoukkojen Esikunta suunnitteli Päämajan antamilla perusteilla miehistön ja alipäällystön koulutuksen järjestelyt ja laati tarvittavat koulutusohjelmistot kesäkuussa 1941. Jalkaväen osalta annettiin yleisohjeet koulutuksen läpiviennistä, koulutuksen päämäärä ja kahdeksan viikon koulutusohjelmisto yksittäisen harjoitusaiheen tarkkuudella. Jalkaväen koulutuksen päämääränä oli *mahdollisimman hyökkäyskelpoisen joukon luominen* [kursivointi JL]²⁴⁶. Koulutus oli järjestettävä pääasiassa käytännön harjoitteluna, ja oppitunnit oli rajoitettava minimiin. Aseiden käsittelyä sekä ampuma- ja marssikoulutusta korostettiin koko koulutuskauden ajan. Koulutusaiheet oli jaettu muodolliseen taistelukoulutukseen, aseiden käsittelyyn, taistelukoulutukseen, kenttätöihin, suljettuun järjestykseen, kenttäpalvelukseen, kaasusuojelukoulutukseen ja sotamiehen yleiskoulutukseen. Näitä eri koulutusaiheita painottamalla luotiin viikoittainen painopiste. Ohjelmisto oli laadittu yhden viikon koulutusjaksoihin, joista kaksi viimeistä viikkoa muodostivat yhteisen taisteluharjoitusjakson. Ohjelmisto käsitti kivääri-, konekivääri- ja kranaatinheitinyksiköiden koulutuksen, mutta sitä ei ollut yksityiskohtaisesti ryhmitelty kunkin perusyksikön koulutussuhdelaskelman osoittamia koulutushaaroja varten.²⁴⁷

²⁴⁴ IV AKE n:o 1875/I/204.sal/30.10.1941 ”HTK:n supistaminen”. T 5981. KA. Ks. myös Saikkonen 2007, s. 70.

²⁴⁵ Tiainen, s. 66–67; Kotij.E 940/Koul.1/sal./21.6.1941 ”Käsky koulutuksen järjestelystä koulutuskeskuksissa”. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 1. KA.

²⁴⁶ Kotij.E 10/Koul.1/sal./21.6.1941 ”Käsky koulutuksen suorituksesta jalkaväen koulutuskeskuksissa”. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 2. KA.

²⁴⁷ Ibidem. Ks. myös Aspara 1983, s. 9–10.

Hyökkäystaistelun keskeistä merkitystä korosti jokaiseen jalkaväen koulutuskeskukseen jaettu Savo-Karjalan sotilasläänin komentajan eversti Antero Svenssonin laatima ohje ”Hyökkäystaistelu metsämaastossa”, joka oli otettava käyttöön harjoiteltaessa ohjelmiston mukaista muodollista taistelukoulutusta ja jota oli sovellettava metsämaastossa suoritettaviin hyökkäystaisteluharjoituksiin.²⁴⁸

Ensimmäisen viikon koulutuksen painopiste oli muodollisessa taistelukoulutuksessa sekä eri aseiden käsittely- ja käyttöharjoituksissa. Muodollisessa taistelukoulutuksessa oli ensimmäisistä harjoituksista lähtien kiinnitettävä huomiota ryhmän lähestymismuotoihin sekä paikalla että liikkeessä ja etenemiseen pääasiassa peitteisessä maastossa. Suljettu järjestys oli opetettava muun palveluksen yhteydessä.²⁴⁹ Toisen viikon koulutuksen painopiste oli ampumakoulutuksessa²⁵⁰. Taistelukoulutuksessa puolestaan oli harjoitettava vain hyökkäystaistelua, johon sisältyi aseiden käytön, tulituen sekä nopean etenemisen harjoittelu. Suljettua järjestystä lukuun ottamatta kaikki toisen viikon harjoitukset oli pyrittävä pitämään metsämaastossa.²⁵¹

Kolmannen viikon koulutuksessa pääpaino oli ryhmän ja joukkueen hyökkäystaistelukoulutuksessa. Erityishuomio harjoituksissa oli hyökkäyksen nopeudessa, konetuliaseiden nopeassa tulenavauksessa sekä nopeissa ja varmoissa aseman vaihdoissa. Muodollista taistelukoulutusta jatkettiin edelleen varmemman ja nopeamman ryhmittymisen saavuttamiseksi. Taistelukoulutuksen harjoitukset oli järjestettävä metsämaastossa. Taistelukoulutuksessa oli myös huomioitava vihollisen panssariaseen vaikutus ja kaasusuojele. Muita koulutusaiheita kolmannella viikolla olivat muun muassa marssikoulutus, tiedustelupartion toiminta ja suunnistaminen.²⁵² Neljännellä viikolla koulutuksen painopiste oli joukkueen taistelukoulutuksessa ja komppanian muodollisessa taistelukoulutuksessa. Yksi taistelukoulutuksen harjoitusaiheista oli joukkueen puolustus ja panssarintorjunta tilapäisvälineillä. Suljettuun järjestykseen ei enää varattu koulutustunteja, vaan harjoitukset pidettiin muun koulutuksen yhteydessä.²⁵³

²⁴⁸ Kotij.E 21/Koul.1/sal./24.6.1941 ”Hyökkäystaistelu metsämaastossa”. T 14898/2. KA tai SPK 17483/Liite 2. KA; Aspara 1983, s. 9–10.

²⁴⁹ Kotij.E 10/Koul.1/sal./21.6.1941 ”Käsky koulutuksen suorituksesta jalkaväen koulutuskeskuksissa”, Liite 1, s. 1–4. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 2. KA.

²⁵⁰ Ampumakoulutuksen perusteet annettiin Kotij.E:n 37/Koul.1/sal./25.6.1941 ”Käsky jv.aseiden ampumakoulutuksesta koulutuskeskuksissa” asiakirjalla, joka sisälsi yksityiskohtaiset ohjeet ampumakoulutuksen läpiviennistä ampumaohjelmistoon. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 3. KA.

²⁵¹ Kotij.E 10/Koul.1/sal./21.6.1941 ”Käsky koulutuksen suorituksesta jalkaväen koulutuskeskuksissa”, Liite 2, s. 1–5. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 2. KA

²⁵² Ibidem, Liite 3, s. 1–4.

²⁵³ Ibidem, Liite 4, s. 1–4.

Viidennellä viikolla koulutuksen painopiste oli joukkueen ja erityisesti vahvennetun kiväärijoukkueen hyökkäystaisteluharjoituksissa. Muodollisessa taistelukoulutuksessa jatkettiin komppanian siirtymistä lähestymismuotoihin ja etenemistä ryhmittyneenä varsinkin metsässä ja pimeällä. Viidennen viikon ohjelmassa oli myös 20–30 kilometrin marssiharjoitus.²⁵⁴ Kuudennella viikolla koulutusaiheet olivat pääasiassa edellisten viikkojen kertausta. Muodollisessa taistelukoulutuksessa oli kertauksen lisäksi harjoiteltava pataljoonan marssia ja lähestymismuotoja.²⁵⁵ Seitsemäs ja kahdeksas viikko muodostivat taisteluharjoitusjakson, joka alkoi vahvistetun komppanian taisteluharjoituksilla ja päättyi pataljoonan taisteluharjoituksiin. Koulutusaiheina oli muun muassa vahvistettu kiväärikomppania puolustuksessa ja hyökkäyksessä, kiväärikomppania pataljoonan reservinä puolustustaistelussa sekä pataljoona puolustuksessa ja hyökkäyksessä. Taisteluharjoitusten yhteydessä oli harjoiteltava marssi- ja lähestymismuotojen käyttöä erilaisessa maastossa.²⁵⁶

Ilkka Asparan mukaan jalkaväen kahdeksan viikon koulutusohjelmistossa oli sekä vahvuuksia että heikkouksia. Koulutusohjelmiston tärkeimpänä vahvuutena voidaan pitää sitä, että koulutusaiheet harjoituksineen oli annettu hyvin yksityiskohtaisesti ja kunkin koulutusaiheen yhteyteen oli liitetty eri ohjesääntöjen tai Taktillisten oppaiden aihetta koskevat kohdat²⁵⁷. Tämä auttoi kouluttajajhenkilöstöä harjoitusten suunnittelussa. Lisäksi ohjelmisto painottui selvästi käytännön harjoituksiin, ja oppitunteja oli vain muutama viikossa. Ohjelmisto oli myös suoraviivainen painopisteen ollessa jatkuvasti taistelukoulutuksessa, muodollisessa taistelukoulutuksessa sekä marssikoulutuksessa. Koulutuksen nousujohteisuus oli toteutettu ohjelmistossa erittäin hyvin alkaen mies- ja ryhmäkohtaisista harjoituksista päättyen vahvistetun komppanian ja jopa pataljoonan harjoituksiin.²⁵⁸

Koulutusohjelmiston heikkouksina Aspara toteaa, että muodollista taistelukoulutusta painotettiin liikaa. Hyökkäystaistelun voimakas korostaminen johti puolestaan puolustustaistelun harjoittelun laiminlyöntiin. Kiväärijoukkueen taistelukoulutuksessa kahdeksan viikon aikana oli vain kaksi puolustushar-

²⁵⁴ Ibidem, Liite 5, s. 1–2.

²⁵⁵ Ibidem, Liite 6.

²⁵⁶ Ibidem, Liite 7, s. 1–4.

²⁵⁷ Kotij.E 10/Koul.1/sal/21.6.1941 ”Käsky koulutuksen suorituksesta jalkaväen koulutuskeskuksissa”, Liite 6. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite2. KA. Tärkeimmät koulutuksessa noudatettavat ohjesäännöt olivat Jalkaväen ohjesääntö I (J.O. I), Jalkaväen ohjesääntö II₂ (J.O. II₂), Muutokset ja lisäykset J.O. I:een ja J.O. II₂:een sekä talvisodan aikana julkaistut Taktilliset oppaat I–II ja IV–XI. Numero III käsitteli taktillisiä kuulusteluohjeita. PMkoulusto 117/Koul./24 sal/29.6.1941 ”Aineiston kerääminen ja muokkaaminen taktillisten oppaiden julkaisemista varten”. T 17651/22. KA.

²⁵⁸ Aspara 1983, s. 10–11. Vrt. Kotij.E 10/Koul.1/sal/21.6.1941 ”Käsky koulutuksen suorituksesta jalkaväen koulutuskeskuksissa”. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 2. KA.

joitusta. Jos kuitenkin huomioidaan, että koulutuksen päämääränä oli mahdollisimman hyökkäyskel-
poisen joukon luominen, painotusta on pidettävä täysin oikeana. Talvisodan kokemuksista huolimatta
kaikille jalkaväkimiehille tarkoitettuja panssarintorjuntaharjoituksia oli ainoastaan neljä kappaletta.
Sitä vastoin kaasusuojelukoulutukseen oli varattu yhteensä kuusi harjoituskertaa. Lisäksi toimintaa
kaasujen vaikutuksen alaisena harjoiteltiin myös muun koulutuksen yhteydessä. Harjoitusten ajallista
kestoa ei ollut määrätty, mikä vaikeutti viikko-ohjelmien laatimista. Lisäksi jalkaväen koulutusohjel-
misto oli fyysisesti vaativa, eikä sitä Asparan mukaan kyetty viemään sellaisenaan läpi missään jalka-
väen koulutuskeskuksessa.²⁵⁹

Heinäkuun lopulla Kotijoukkojen Esikunta antoi erityisohjeet koulutuksen tehostamisesta sekä kone-
pistooli-, pikakivääri-, konekivääri- ja kranaatinheitinkoulutuksesta. Ensimmäiset sotaviikot olivat
osoittaneet, että varsinkin pikakivääriampujia ja ampujan apulaisia oli koulutettu riittämättömästi täy-
dennystarpeeseen nähden. Koska jalkaväen koulutuskeskuksissa ei ollut riittävästi pikakivääreitä, Ko-
tijoukkojen Esikunta määräsi jokaisessa koulutuskeskuksessa järjestettäväksi 5–7 päivää kestävä pi-
kakiväärikurssit ampujille ja heidän apulaisilleen. Koulutuskeskuksen koko pikakiväärikalusto koottiin
kurssin käyttöön. Myös konepistoolimiesten koulutus oli järjestettävä kurssimuotoisesti pataljoonittain.
Lisäksi Kotijoukkojen Esikunta painotti, että jokaiseen jalkaväen koulutuskeskukseen oli perustettava
yksi määrävahvuinen kranaatinheitinkomppania ja yksi määrävahvuinen konekiväärikomppania patal-
joonaa kohti.²⁶⁰

Jalkaväen koulutuskeskusten panssarintorjuntakoulutuksessa oli suuria ongelmia heinäkuusta 1941
lähtien kaluston vähyyden ja osaamattoman kouluttajahenkilöstön vuoksi. Elokuussa 1941 Panssari-
koulutuskeskuksessa järjestettiin panssarintorjuntakurssi, jonka tarkoituksena oli luoda yhtenäinen
pohja koulutuskeskuksissa annettavalle panssarintorjuntakivääri- ja panssarinlähitorjuntakoulutukse-
lle.²⁶¹ Lisäksi Kotijoukkojen Esikunta antoi ohjeet panssarintorjuntakoulutuksen järjestämisestä jalka-
väen koulutuskeskuksissa. Sekä kiväärikomppanioiden panssarintorjuntaryhmille että konekivääri-

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Kotij.E 369/Koul.1/281.sal/22.7.1941 ”Koulutuksen tehostaminen sekä pk.-, kk.- ja krh.koulutus”. SPK 17483/Liite 17. Krh-komppania oli perustettava määrävahvuuisena riippumatta koulutuskeskuksen miesvahvuudesta ja pataljoonien luku-
määrästä ja huolimatta siitä, että krh-koulutukseen oli käytettävissä vain yksi heitin suuntaus- ym. välineinen. Krh-
koulutus oli järjestettävä niin tehokkaaksi kuin se vähäisellä koulutuskalustolla suinkin oli mahdollista pääpainon ollessa
liikuntasodan edellyttämien yksinkertaisten ampumamenetelmien opettamisessa. Vrt. Aspara 1983, s. 11.

²⁶¹ Kotij.E 519/Koul.1/281.sal/2.8.1941 ”Pst.kursseille komennettavat”. SPK 17483/Liite 25. KA. Kustakin jalkaväen kou-
lutuskeskuksesta kurssille komennettiin yksi pst-joukkueenjohtaja, neljä pst-joukkueen ryhmänjohtajaa ja neljä pst-
joukkueen pst-kivääriampujaa. Kurssin kokonaisvahvuus oli 135 miestä (15 upseeria, 60 aliupseeria ja 60 miestä).

komppanioiden panssarintorjuntajoukkueille piti järjestää pataljoonittain yhteinen kurssi 4.–7. koulutusviikolla. Kurssin kestoksi määrättiin kuusi vuorokautta.²⁶²

Myös muu jalkaväen erikoiskoulutus, kuten tarkka-ampuja-, taistelulähetti- ja kaasusuojelukoulutus annettiin yleensä muutaman päivän tai enintään viikon kestäneillä kursseilla.²⁶³ Ilkka Asparan tutkimuksen mukaan kaikissa jalkaväen koulutuskeskuksissa kursseja ei järjestetty lainkaan, joten erikoiskoulutusta on annettu muun koulutuksen ohella tai jopa jätetty kokonaan pois.²⁶⁴ Syyskuussa 1941 Hämeenlinnassa järjestettiin kranaatinheitinampumakurssi, jolle komennettiin kaikista jalkaväen koulutuskeskusten kouluttajista yksi upseeri ja aliupseeri. Muutaman päivän kurssin tavoitteena oli kranaatinheitinkoulutuksen yhdenmukaistaminen ja ampumamenetelmien opettaminen hyökkäystaistelussa ja takaa-ajossa.²⁶⁵

Syyskuussa 1941 palvelukseen määrätyn jatkosodan ensimmäisen alokassaapumiserän koulutus jalkaväen koulutuskeskuksissa järjestettiin myös kahdeksan viikon koulutusohjelman ja muiden jaettujen jalkaväen koulutusohjeiden perusteella. Elokuun lopulla Kotijoukkojen Esikunta jakoi jalkaväen koulutuskeskuksille lisäyksiä ja muutoksia kahdeksan viikon koulutusohjelmistoon. Ohjeissa oli pyritty huomioimaan siihen mennessä saadut kokemukset sekä koulutuskeskusten toiminnasta että rintamalta. Jalkaväen eri koulutushaarojen edellyttämä erikoiskoulutus oli aloitettava neljännen viikon alusta perusyksiköittäin ja koulutuskaluston puutteen vuoksi järjestettävä tarvittaessa kurssimuotoisena. Kranaatinheitin- ja konekiväärimiesten täydennyspuutteen poistamiseksi koulutuskeskuksissa oli perustettava alokkaista kahdesta kolmeen määrävahvuista konekiväärikomppaniaa ja yksi kranaatinheitinkomppania. Kiväärikomppanioiden vahvuus määräytyi jäljelle jääneiden alokkaiden lukumäärän mukaan. Taistelukoulutuksessa korostettiin sotakokemusten huomioon ottamista. Sotakokemuksilla viitattiin erityisesti Päämajan julkaisusarjaan ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta”. Alkuperäisessä kahdeksan viikon koulutusohjelmistossa olleet pataljoonan harjoitukset oli poistettu ja korvattu kaksipuolisilla

²⁶² Kotij.E 1060/Koul.1/281.sal/25.9.1941 ”Pst.koulutus jv.koul.keskuksissa”. SPK 17483/Liite 56. KA. Jalkaväen koulutuskeskusten panssarintorjuntakurssien koulutusohjelma käsitti yhteensä 54 tuntia, joista teoriaa oli 12 tuntia. Kurssin painopiste oli taistelukoulutuksessa, ase käsittelyssä ja kenttätöissä. Kullekin jalkaväen koulutuskeskukselle voitiin jakaa vain yksi 20 millimetrin panssarintorjuntakivääri L/39 ja 100 patruunaa. Ibidem.

²⁶³ Jv.Koul.K 2:n toimintakertomus, s. 173–174. SPK 25897. KA ja Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus, liite 3. T 6708. KA

²⁶⁴ Aspara 1983, s. 17.

²⁶⁵ Kotij.E 888/Koul.1/281.sal/6.9.1941 ”Krh.ampumakurssi”. SPK 17483/Liite 48. KA. Jalkaväen koulutuskeskus 19 ja 20 olivat toipilaskoulutuskeskuksia, joissa ei annettu krh-koulutusta. Kotij.E 814/Koul.1/281.sal/27.8.1941 ”Reserviläis- ja toipilaskoulutuskeskusten koulutusohjelmistot”. SPK 17483/Liite 44. KA.

komppanian harjoituksilla.²⁶⁶ Ilkka Aspara on päätenyt oikeaan johtopäätökseen todetessaan, etteivät koulutuskeskukset kyenneet kokemattomalla kouluttajenkilöstöllään järjestämään pataljoonataso harjoituksia.²⁶⁷ Kokonaisuutena jalkaväen miehistön peruskoulutuksesta hyökkäysvaiheen aikana voidaan todeta, että kahdeksan viikon koulutusohjelmisto soveltui erinomaisesti niin sanotun ylimääräisen reservin koulutukseen kesällä 1941, mutta alokkaiden peruskoulutukseen ohjelmisto osoittautui liian tiiviiksi ja raskaaksi.

Kotijoukkojen Esikunta antoi jalkaväen aliupseerikoulutuksen perusteet 21.6.1941. Alipäällystöaines oli koulutettava ryhmänjohtajiksi komppanioissa yhdessä miehistön kanssa. Valinta ryhmänjohtajakoulutukseen tehtiin toisen palvelusviikon jälkeen.²⁶⁸ Ryhmänjohtajakoulutusta oli siis tarkoitus jatkaa samalla periaatteella kuin välirauhan aikana. Ylimääräisen reservin osalta ryhmänjohtajakoulutus kuitenkin epäonnistui. Tärkeimmät syyt huonoon lopputulokseen olivat koulutettavien epäyhtenäinen koulutustaso, kouluttajien ammattitaidottomuus ja Päämajan täydennykseen käskemät suuret aliupseerimäärät²⁶⁹. Tämän vuoksi aliupseerikoulutuksen toteutusta muutettiin jo elokuussa. Kuhunkin koulutuskeskukseen oli perustettava neljä viikkoa kestävä ryhmänjohtajakurssi. Ensimmäisellä viikolla oli opetettava jalkaväen kahdeksan viikon koulutusohjelman 1. ja 2. viikon tärkeimmät kohdat, toisella viikolla 3. ja 4. viikon tärkeimmät opetusaiheet ja niin edelleen.²⁷⁰ Tällä periaatteella koulutettiin elokuussa 1941 koulutuskeskuksissa olleesta varusmiesikäluokasta aliupseereiksi valitut miehet, jotka si joitettiin syyskuussa palvelukseen astuvan alokassaapumiserän ryhmänjohtajiksi ja kouluttajiksi²⁷¹.

Kotijoukkojen Esikunta tarkensi syyskuun 1941 saapumiserän ryhmänjohtajakoulutuksen järjestelyitä. Ryhmänjohtajakurssi oli aloitettava alokaskauden neljännellä viikolla, ja sen kestoksi määrättiin neljä viikkoa. Kurssin jälkeen oppilaat osallistuivat yksiköidensä harjoituksiin ryhmänjohtajina saadakseen käytännön kokemusta tehtävissään. Ryhmänjohtajakurssin läpivientiin tai ohjelmasisältöön ei puutut-

²⁶⁶ Kotij.E 760/Koul.1/281 sal/26.8.1941 ”Lisäyksiä ja muutoksia koulutusohjelmistoihin”. T 14898/2. KA tai SPK 17483/Liite 41. KA. Vrt. myös Aspara 1983, s. 15–16.

²⁶⁷ Aspara 1983, s. 16.

²⁶⁸ Kotij.E 940/Koul.1/sal./21.6.1941 ”Käsäy koulutuksen järjestelystä koulutuskeskuksissa”. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 1. KA.

²⁶⁹ Aspara 1983, s. 29 ja 32.

²⁷⁰ Kotij.E 505/Koul.1/281 sal/2.8.1941 ”Ryhmänjohtajakurssit”. SPK 17483/Liite 24. KA.

²⁷¹ Aspara 1983, s. 29–30; Jv.Koul.K 1 toimintakertomus, liite 3. T 6708; Jv.Koul.K 2:n toimintakertomus, s. 59. SPK 25897; Jv.Koul.K 4:n toimintakertomus, liite 4, s. 7. P 10463; Jv.Koul.K 5:n toimintakertomus, s. 6. SPK 8431; Jv.Koul.K 6:n toimintakertomus, s. 14–17. SPK 8450; Jv.Koul.K 7:n toimintakertomus, liite ”Koulutus”, s. 1. P 10463 ja Jv.Koul.K 13:n toimintakertomus, s. 10. P 10463. KA.

tu.²⁷² Jalkaväen koulutuskeskusten ryhmänjohtajapuutteen poistamiseksi annettiin ohjeet myös ryhmänjohtajapikakurssien järjestämisestä. Ohjeiden mukaan koulutuskeskukset voivat kouluttaa aikaisemmin sotilaskoulutusta saaneista alokkaista ryhmänjohtajia erityisillä ryhmänjohtajapikakursseilla. Tällainen alipäällystöaine erotettiin jo ensimmäisen palvelusviikon päättyessä, ja oppilaille annettiin vain kaksi viikkoa kestänyt ryhmänjohtajakoulutus.²⁷³

Edellä esitetty ohjeistus oli jalkaväen ryhmänjohtajakoulutuksen perusteena lokakuuhun 1942 saakka, mutta jalkaväen koulutuskeskusten toimintakertomusten mukaan aliupseerikurssien toteutus ja läpivienti poikkesivat toisistaan huomattavasti.²⁷⁴ Esimerkiksi syksyllä 1941 joissakin koulutuskeskuksissa kurssi kesti noin kaksi viikkoa määrätyn neljän viikon sijasta, kun taas muutamassa koulutuskeskuksessa kurssien pituudet olivat yhdestä jopa kahteen kuukauteen tai koulutuskeskuksissa järjestettiin koulutuskauden aikana useampia ryhmänjohtajakursseja²⁷⁵. Suurin ongelma jalkaväen aliupseerikoulutuksessa oli ryhmänjohtajakoulutusohjelmiston puute. Kotijoukkojen antamat vähäiset perusteet mahdollistivat käytännössä lähes minkälaisen kurssiohjelman tahansa.

Ylipäällikkö jatkoi syyskuussa palvelukseen astuneiden koulutusta 1.12.1941 saakka. Kahden kuukauden peruskoulutuksen jälkeen saapumiserälle alkoi kertauskoulutuskausi, jonka aikana oli koulutettava uudelleen tärkeimmät opetusaiheet. Keskeisimpiä aiheita olivat ampumakoulutus, liikkuminen eri muodoissa ja hyökkäystaistelu. Lisäksi painotettiin pimeäharjoituksia, marssikoulutusta sekä majoitumista talviolosuhteissa.²⁷⁶ Kun miesten lähettäminen kenttäarmeijaan yhä siirtyi, antoi Päämajan koulustoimisto uusia suuntaviivoja koulutukselle, jossa korostettiin edelleen sodan hyökkäyksellistä

²⁷² Kotij.E 760/Koul.1/281 sal/26.8.1941 ”Lisäyksiä ja muutoksia koulutusohjelmistoihin”. T 14898/2. KA tai SPK 17483/Liite 41. KA.

²⁷³ Kotij.E 866/Koul.1/281 sal/5.9.1941 ”Ryhmänjohtajien koulutus”. SPK 17483/Liite 46. KA.

²⁷⁴ Aspara 1983, s. 31. Ks. myös jalkaväen koulutuskeskusten toimintakertomukset, erityisesti Jv.Koul.K 1 toimintakertomus, liite 3. T 6708. KA; Jv.Koul.K 4:n toimintakertomus, liite 4, s. 8. P 10463; Jv.Koul.K 7:n toimintakertomus, liite ”Koulutus”, s. 2. P 10463; Jv.Koul.K 13:n toimintakertomus, s. 12. P 10463; Jv.Koul.K 16:n sotapäiväkirja ajalta 18.10.1941–27.10.1942, merkintä 2.11.1941. SPK 8540. KA; Jv.Koul.K 2:n toimintakertomus I osa, s. 174 ja 182. SPK 25897; Jv.Koul.K 11:n toimintakertomus ajalta 21.6.1941–25.11.1944, s. 7. SPK 8480 ja Jv.Koul.K 21:n toimintakertomus ajalta 1.10.1941–20.1.1942, s. 1. P 10463. KA.

²⁷⁵ Ibidem.

²⁷⁶ Kotij.E 1397/Koul.1/281 sal/3.11.1941 ”Koulutus”. T 17651/13. KA tai SPK 17483/Liite 88. KA. Ohjetta täydennettiin asiakirjalla Kotij.E 1504/Koul.1/281.sal./17.11.1941 ”Talvikoulutus koulutuskeskuksissa”. SPK 17483/Liite 100. KA.

luonnetta.²⁷⁷ Syyskuun 1941 saapumiserän koulutus jatkui lopulta tammikuuhun 1942 saakka, jolloin se siirrettiin kenttäarmeijaan.²⁷⁸

3.2.2 Reservin upseereiden koulutus Upseerikoulussa

Kesäkuun 1941 liikekannallepanosta huolimatta maavoimien reservin upseerien peruskoulutus jatkui Upseerikoulussa Niinisaalossa²⁷⁹. Huhtikuussa 1941 alkaneen Upseerikurssi 51:n pituudeksi oli suunniteltu kuusi kuukautta, mutta oppilaat siirrettiin uuden sodan vuoksi upseereiksi ylennettyinä kenttäarmeijaan jo heinäkuun puolessa välissä.²⁸⁰ Upseerikoulun organisaatio jakaantui koulutushaaroittain linjoihin ja säilyi jatkosodan aikana pääpiirtein samanlaisena. Upseerikoulun kokoonpanoon kuului esikunnan ja toimituskomppanian lisäksi pataljoona, joka jakautui kolmeen kiväärikomppaniaan, konekiväärikomppaniaan ja tykkikomppaniaan (koulutushaaroittain kivääri-, konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntalinjoihin) sekä tykistöpatteri, viestikomppania ja pioneerikomppania. Myöhemmin tykistöpatteri laajennettiin patteristoksi.²⁸¹ Upseerikoulun pioneerilinja, jonka virallinen nimi oli Pion.K/UK, toimi koko sodan ajan Pioneerikoulutuskeskuksen yhteydessä aluksi Ähtärissä ja sen jälkeen Koriolla.²⁸² Vuonna 1942 pataljoonan yhteydessä toimi myös panssarilinja, jolla saivat aselajikoulutuksensa kunkin kurssin viimeisen kuukauden aikana jääkäri-, ratsuväki- ja panssarijoukoista komennetut oppilaat.²⁸³ Panssarilinja jouduttiin lakkauttamaan puutteellisten koulutusmahdollisuuksien vuoksi, ja UK 56:sta alkaen Panssaridivisioonasta komennettujen upseerioppilaiden aselajikoulutus

²⁷⁷ PMkoulusto 2625/Koul./sal/27.11.1941 ”Koulutuskeskuksissa suoritettavan koulutuksen suuntaviivat”. SPK 17483/Liite 111. KA; Kotij.E 1631/Koul.1/281 sal/29.11.1941 ”Koulutus 1.12.1941 alkaen”. T 17651/13. KA tai SPK 17483/Liite 113. KA.

²⁷⁸ Tiainen, s. 74; Aspara 1983, s. 16 ja Liite 3. Ks. myös esim. Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus, liite 2, s. 4. SPK 6708. KA ja Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirja 23.8.1941–29.7.1942. SPK 8372. KA. 14.Divisioona vastaanotti ainoana yhtymänä alokkaat jo joulukuussa 1941. SPK 6071/Sivu 85.

²⁷⁹ UK:n päiväkäsky n:o 28/2.7.1941. T 17651/15. KA. Reserviupseerikoulun nimenmuutos Upseerikouluksi vahvistettiin virallisesti asetuksella heinäkuun 25. päivänä. Suomen asetuskokoelma 570/1941.

²⁸⁰ PMkoulusto 189/Koul./9.sal/2.7.1941 ”RUK:n toiminta”. Kotij.E koul.tsto/Fa 24. KA tai SPK 17483/Liite 7. KA.

²⁸¹ Sk. Yt 628/I/224.a.sal./25.5.1944 ”UK:n tarkastus”. T 10559–10560/26. KA. Upseerikoulun 57. kurssin viestilinja jaettiin kokeilutarkoituksessa lokakuun alussa 1943 puhelin- ja radiolinjoihin. PMkoul-os 4810/Koul.1/9.sal./28.9.1943 ”UK:n viestilinjan jakaminen puh. ja radiolinjoihin”. T 17653/4. KA. Ks. myös Kilkki 1978, s. 331–332, 334. Vrt. Mikola 1960, s. 136.

²⁸² Ks. esim. Pion.Koul.K:n toimintakertomus 16.6.1941–12.11.1944. SPK 19366. KA; Saarinen 1975, s. 415.

²⁸³ Vahv. 1.JPr.E 174/I/17./17.1.1942 ”Kev. linjan perustaminen UK:un”. T 17652/3. KA; E/UK 248/II/1a/sal./3.2.1942 ”Kev. linjan perustaminen UK:un”. T 17652/3. KA; PMkoulusto 760/Koul./9.sal./19.2.1942 ”Ps. ja kev.joukkojen ups.oppilaiden koulutus UK:ssa”. T 17652/3. KA.

järjestettiin Panssaridivisioonassa.²⁸⁴ Lentoyoukkojen reserviupseerit saivat yleissotilaallisen upseerikoulutuksensa Upseerikoulun kiväärilinjalla.²⁸⁵

Jatkosodan ensimmäinen kurssi Upseerikoulussa alkoi elokuun alussa 1941. Kotijoukkojen koulutuskeskusten upseerivajauksen poistamiseksi kurssilta siirrettiin jo kahden kuukauden opiskelun jälkeen 200 upseerioppilasta asevelvollisten koulutustehtäviin Kotijoukkojen koulutuskeskuksiin muiden jatkaessa Upseerikoulussa vielä kuukauden ajan²⁸⁶. Hyökkäysvaiheen suurten upseeritappioiden täydentämiseksi supistettiin seuraavankin marraskuun 12. päivänä alkaneen kurssin pituus kolmeen kuukauteen. Samalla tästä Upseerikurssi 53:sta muodostui suurin sotien aikana koulutettu reserviupseerikurssi, jonka aloitusvahvuus oli 1 369 oppilasta.²⁸⁷

3.2.3 Jalkaväen täydennys- ja toipilaskoulutuskeskusten perustaminen

Elokuussa 1941 jalkaväen täydennyskoulutuskeskuksiksi määrättyjen Jalkaväen Koulutuskeskusten 10 ja 18 toiminta alkoi Merivoimien, Ilmavoimien ja Päämajan linnoitus- ja pioneerimuodostelmien asevelvollisten kouluttamisella jalkaväen täydennyshenkilöstöksi. Kotijoukkojen Esikunnassa laadittiin miehille oma koulutusohjelmisto, mutta kirjelmässä ei annettu kiinteää opetussuunnitelmaa, vaan edellä mainittujen koulutuskeskusten päälliköiden oli laadittava viikko-ohjelmat koulutettavien tason mukaisesti. Koulutus vastasi lähinnä kertausharjoitusta, sillä henkilöstö sai noin kahden viikon täydennyskoulutuksen ennen siirtoaan kenttäarmeijaan. Pääpaino koulutuksessa oli ase käsittelyssä, muodollisessa taistelukoulutuksessa sekä ryhmän, joukkueen ja komppanian hyökkäystaistelukoulutuksessa.²⁸⁸

²⁸⁴ PMkoul-os 460/Koul.1/9 sal./4.2.1943 ”UK:n ps.linjan koulutus”. T 17653/4. KA; E/UK 92/II/2a/sal./25.1.1943 ”UK:n ps.linjan koulutus”. T 17653/4. KA; Ps.DE 22/III/315 sal./16.1.1943 ”UK:n ps.linjan koulutus”. T 17653/4. KA. Aloite panssarilinjan lakkauttamiseksi tuli Ps.D:n komentajalta kenraalimajuri Ruben Lagukselta, joka totesi, ettei UK:n ps. linja kahden kurssin kokemuksen perusteella vastaa tarkoitustaan. Ps.DE 22/III/315 sal./16.1.1943 ”UK:n ps.linjan koulutus”. T 17653/4. KA.

²⁸⁵ Kilkki 1978, s. 333; Mikola 1960, s. 132.

²⁸⁶ PMkoulsto 1355/Koul./9.sal./6.9.1941 ”Päällystötilanteen parantaminen Kotijoukoissa”. T 17651/15. KA; PMknto-os 1329/Kom.2/26/sal./12.9.1941 ”Päällystötilanteen parantaminen Kotijoukoissa”. T 17651/15. KA; Kotij.E 2359/Järj.3/49 sal/11.9.1941 ”UK:n oppilaiden siirto jv.koulutuskeskuksiin”. SPK 17483/Liite 49. KA.

²⁸⁷ E/UK 1646/I/2a sal./24.11.1942 ”UK:n kurssitilastoja”. T 17653/4. KA. Päämajan koulutusosastolle lähetetyssä aineistossa sisälsi tilastot UK:n 51.–56. kurssilta. Vrt. Kilkki 1978, s. 333.

²⁸⁸ Kotij.E 814/Koul.1/281 sal/27.8.1941. T 17483/Liite 44. KA. Ilkka Aspara on myös käsitellyt tutkimuksessaan koulutustoimintaa toipilas- ja täydennyskoulutuskeskuksissa. Ks. tarkemmin Aspara 1983, s. 40–43.

Tämän lyhyen vaiheen jälkeen jalkaväen täydennyskoulutuskeskuksiin siirrettiin sotasairaaloissa ja suojeluskuntapiireissä rintamakelpoisiksi tulleet haavoittuneet ja sairaat joko palautettavaksi automaattisesti suoraan entiseen rintamayksikköönsä tai ellei se ollut tiedossa, lähetettäväksi eri käskyllä jonkun sotatoimiyhtymän henkilötäydennyskeskukseen. Jalkaväen Koulutuskeskus 18:n vastuulla olivat Karjalan kannaksella toimineet joukot ja Jalkaväen Koulutuskeskus 10 toimi Laatokan pohjoispuolelle sijoitettujen joukkojen täydennyskoulutuskeskuksena.²⁸⁹

Jalkaväen toipilaskoulutuskeskuksiksi, joihin koottiin palveluskelpoiset, mutta eivät vielä rintamapalvelukseen kykenevät jalkaväen toipilaat, varattiin Jalkaväen Koulutuskeskukset 19 ja 20. Määräaikoina toimitetuissa tarkastuksissa rintamakelpoisiksi todetut toipilaat siirrettiin täydennyskoulutuskeskuksiin täydennysmiehiksi.²⁹⁰

3.2.4 Koulutus II, IV ja V Armeijakunnassa YH:n jälkeen kesällä 1941

Syksyllä 1939 kenttäarmeijan saattaminen täyteen toimintavalmiuteen tapahtui käyttämällä lain sallimaa mahdollisuutta kutsua asevelvolliset palvelukseen ylimääräisten harjoitusten (YH) nimellä – mikä tosiasiaassa vastasi liikekannallepanoa. Kenttäarmeijan pääosa oli puolustusryhmityksessä valtakunnan rajoilla lokakuun 23. päivään mennessä. Useissa yhteyksissä on todettu, että noin puolitoista kuukautta kestäneillä ylimääräisillä harjoituksilla oli merkittävä vaikutus puolustuskyvyn ja -tahdon lujittumiseen puolustusvoimissa. Tehtäviin ja maastoon tutustuminen, harjoittelemine ja puolustusasemien varustaminen lisäsivät osaltaan kenttäarmeijan suorituskykyä ennen talvisodan syttymistä.²⁹¹ Toisaalta dosentti Silvo Hietanen on todennut, että ”siitä kuinka joukkojen sotilaallisia taitoja niiden viikkojen ai-

²⁸⁹ Kotij.E 2570/Järj.3/48 sal/23.9.1941. T 10559–10560/6. KA ja Kotij.E 3700/Järj.3/2 sal/18.11.1941. T 10559–10560/6. KA; PMjärj-os N:o 1625/Järj.1/18/sal./20.11.1941. T 10559–10560/5. KA.

²⁹⁰ Kotij.E 1858/Järj.4/54 sal/23.8.1941. T 10559–10560/6. KA; Kotij.E 2570/Järj.3/48 sal/23.9.1941. T 10559–10560/6. KA; Jv.Koul.K 19–HTK/Kotij.–HTK 12 toimintakertomus 5.9.1941–30.11.1944. SPK 7183. KA; Jv.Koul.K 20:n toimintakertomus 28.8.–15.1.1942. P 10463. KA. Ks. myös Tiainen, s. 71. Taavetin Kivijärven kasarmialueelle sijoitetun Jv.Koul.K 19:n määrääminen jalkaväen toipilaskeskukseksi oli virhe. Kotijoukkojen Esikunnan Järjestelytoimiston toimistoupseeri luutnantti V. Kerkkosen tarkastuskertomus 19.9.1941 oli suorastaan lohduton: miehistö piti itseään ”erämaahan unohdettuna”, vaikka he olivat jo kertaalleen haavoittuneet, parakeissa oli illalla kuuma ja aamulla kylmä, luteita esiintyi jonkun veran, miehistö kaipasi virkistystä, ohjelmaa yms., mutta sitä ei ollut Taavetissa tarjolla, suurin osa toipilaista makasi laudoilla, koska patjapusseja ei ollut, myös keittiövälineistä oli pulaa ja keskuksen lääkärin avuksi tarvittiin heti kaksi apulaislääkärää. Luutnantti V. Kerkkosen tarkastuskertomus 19.9.1941. Ei tunnistetietoja. SPK 17473. KA. Jv.Koul.K 19 siirrettiin lokakuun alussa Lahteen Hennalan kasarmialueelle. Jv.Koul.K 19–HTK/Kotij.–HTK 12 toimintakertomus 5.9.1941–30.11.1944. SPK 7183. KA

²⁹¹ Klefström 1999, s. 74; Tervasmäki, Vuorenmaa & Juutilainen 1977, s. 199–201.

kana koulutuksella kohotettiin, on saatavilla erittäin vähän tutkittua tietoa”²⁹². Hietasen mukaan tosi-asiassa näyttää siltä, että YH:n tarjoama koulutusmahdollisuus jätettiin lähes kokonaan käyttämättä. Asiakirjoihin dokumentoitu koulutus oli pääsääntöisesti suljettua järjestystä sotilaallisen kurin ylläpitämiseksi. Parhaassakin tapauksessa viikoittaisia koulutuspäiviä oli vain muutama.²⁹³

Kenttäarmeijan liikekannallepano kesäkuussa 1941 toteutettiin myös ylimääräisinä harjoituksina. Suomen sotilaalliset ratkaisut kesäkuussa 1941 eivät kuitenkaan antaneet sotatoimiyhtymille samantyyppistä koulutusmahdollisuutta suorituskyvyn parantamiseksi kuin ennen talvisotaa. Esimerkiksi III Armeijakunta aloitti Saksan Norjan-armeijan (AOK Norwegen) eteläsiivellä hyökkäyksensä jo 1. heinäkuuta 1941 – siis vain kaksi viikkoa AK:n joukkojen perustamiskäskyn jälkeen. Lisäksi on huomioitava, että perustamisvaiheen jälkeen suoritettavat keskitysmarsit ja joukkojen ryhmittäminen hyökkäykseen vähensivät merkittävästi koulutukseen käytettävissä olevaa aikaa.

Tutkimuksessa käytetyn lähdemateriaalin perusteella Karjalan kannaksen vastaiselle rajalle ryhmitettyjen jalkaväkijoukkojen perustamisvaiheen koulutus jäi hyvin vähäiseksi. Parhaimman käsityksen YH:n aikaisen koulutuksen tavoitteesta saa I AKE:n²⁹⁴ laatimasta koulutusohjeesta. Tämän tutkimuksen kannalta merkillepantavaa on, että koulutusohje on päivätty jo 13.6.1941 eli hyvissä ajoin ennen joukkojen perustamista. Koulutuksen tärkeimpänä tavoitteena oli, että jokainen mies hallitsee täysin oman sijoituksensa mukaiset tehtävät. Kun tämä vaatimus oli saavutettu, erikoismiehille oli koulutettava varamiehiä. Ampumakoulutuksen minimitavoitteeksi asetettiin, että jokainen mies tuntee täysin oman henkilökohtaisen aseensa ja ryhmäaset. Taistelukoulutuksen pääpaino oli hyökkäystaistelussa, jonka harjoittelussa painotettiin muun muassa iskujoukkotoimintaa, taisteluhaudan vyörytystä sekä eri aseiden ja aselajien yhteistoimintaa. Erityisesti koulutusohjeessa korostettiin, että miehille oli opetettava vain välttämättömin ja karsittava koulutuksesta pois kaikki sellainen, josta ei ollut vastaavaa hyötyä.²⁹⁵

Alun perin V AK:aan kuulunut 5.Divisioona laati oman koulutusohjeensa suoraan edellä mainitun asiakirjan perusteella.²⁹⁶ Divisioonaan kuuluneet jalkaväkijoukko-osastot puolestaan antoivat tarkemmat koulutusohjeet omille joukoilleen. Käytännössä divisioonan antamat koulutusvaatimukset oli

²⁹² Hietanen 2002 a, s. 27.

²⁹³ Hietanen 2002 a, s. 27–28.

²⁹⁴ I AKE:sta muodostettiin sodan ajan V AKE. Ks. esim. Jatkosodan historia 1, taulukot s. 99 ja 103.

²⁹⁵ I AKE 603/II/4 sal./13.6.1941 ”Reserviläisten koulutus”. T 13510/5. KA.

²⁹⁶ 5.DE 4/II/44./22.6.1941 ”Reserviläisten koulutus”. T 13510/5. KA.

huomioitu ohjeissa melko hyvin. Pataljoonien komentajien oli laadittava yksityiskohtaiset koulutusohjelmat kullekin yksikölle.²⁹⁷ 5.Divisioonan koulutusvaihe YH:n aikana jäi lopulta noin viikon pituiseksi, kun yhtymä siirrettiin heinäkuun alussa Karjalan Armeijaan.

18.Divisioonan JR 6:n koulutusohjelmassa 16.–22.6.1941 oli taistelukoulutusta sekä ase- ja ampumakoulutusta. Koulutus annettiin kenttävarustustöiden ohessa. III Pataljoonassa myös kenttävarustustöihin varattu aika oli käytettävä koulutukseen, koska suurin osa pataljoonan reserviläisistä oli talvisodan aikana toiminut ilmatorjuntajoukoissa. II Pataljoona oli rykmentin reservinä 10.–26.7. välisen ajan, joka käytettiin koulutukseen ja huoltoon. Koulutuksen pääpaino oli taistelukoulutuksessa ja erityisesti iskuryhmäkoulutuksessa.²⁹⁸

Kaakkoisrajalle ryhmitetty IV AK antoi määräyksen joukkojen koulutuksesta perustamisen ollessa vielä käynnissä. AK:n komentajan kenraaliluutnantti Lennart Oeschin ja esikuntapäällikkö eversti Valo Nihtilän allekirjoittamassa asiakirjassa määrättiin armeijakunnan joukoissa aloittamaan viipymättä koulutus, jonka pääpaino oli hyökkäystaistelussa. Asiakirjan lienee laatinut eversti Valo Nihtilä, joka oli muutama päivä aikaisemmin ollut huolissaan joukkojen koulutuksellisesta tilasta²⁹⁹. Asiakirjan liitteenä olivat operatiivisessa osastossa laaditut yksityiskohtaiset koulutusohjeet, jotka jaettiin pataljoonatasolle saakka.³⁰⁰ IV AK:n koulutuksen yleisinä tavoitteina oli saada heterogeeniset joukot mahdollisimman yhtenäisiksi taisteluyksiköiksi, opettaa yksittäinen mies hallitsemaan oma tehtävänsä ja riittävä taisteluvälineiden käsittelytaito, kehittää jalkaväen, tykistön ja taistelupioneerien yhteistoimintaa, totuttaa joukot taistelemaan varustetussa asemassa sekä hyökkäyksessä että puolustuksessa ja kouluttaa johtajat suorittamaan pysyväismääräyksiensä luontoiset tehtävät eli niin sanotut ohjesääntöasiat käskemättä. Erityisesti ohjeissa korostettiin, että miehille ja joukoille on koulutettava vain taistelukentällä tarvittavat välttämättömimmät asiat. Taistelukoulutuksen ehdoton pääpaino oli hyökkäystaistelussa. Koulutuksen perusteiksi ohjeessa esitettiin harjoituksissa huomioitavat hyökkäystaistelun periaatteet, kuten hyökkäyksen huolellinen valmistelu, tehokas tulituki, tukikohtien ja betonilinnotteiden nopea valtaaminen (joukoille jaettiin liitteenä ohje ”Taistelukorsun valtaus”), aukkojen avaaminen estei-

²⁹⁷ JR 22 7/I/23.6.1941 ”JR 22:n koulutusohje”. T 13510/5. KA; JR 23 16/I/41/24.6.1941 ”JR 23:n koulutusohje 1/41”. T 13510/5. KA; Kev.Os. 4:n palvelus ajalla 30.6.-6.7.1941, ei tunnistetietoja. T 13510/5. KA.

²⁹⁸ JR 6:n, I/JR 6:n, II/JR 6:n ja III/JR 6:n taistelukertomukset vuodelta 1941. SPK 9379. KA. 18.Divisioonaan kuulunut JR 6 muodostettiin rauhan ajan 6. Prikaatista, joka kuului maavoimien suojajoukkoihin.

²⁹⁹ Eversti Valo Nihtilän kirje eversti K.A. Tapolalle 17.6.1941. PK 1664/6. KA.

³⁰⁰ IV AKEop-os 12/III/216 sal./21.6.1941 ”Joukkojen koulutus”. T 3092/28. KA. Koulutusohjeissa oli merkintä ”Ei saa viedä etulinjaan.”

siin ja sulutetun vyöhykkeen mahdollisimman nopea läpäiseminen, tiedustelu sekä viestiyhteydet. Joukon hyökkäyskelpoisuus riippuisi olennaisesti siitä, missä määrin koulutuksessa syvennyttäisiin edellä mainittujen yksityiskohtien taisteluteknilliseen harjoitteluun.³⁰¹ Sekä V AK:n että IV AK:n koulutusohjeet olivat tavoitteiltaan ja sisällöltään hyvin samanlaiset.

IV AK:aan kuulunut 8.Divisioona antoi puolestaan oman koulutusohjeensa 22. kesäkuuta. Divisioonan jalkaväkijoukkojen päiväpalvelus järjestettiin siten, että aamupäivällä oli koulutusta, kun taas iltapäivä käytettiin kenttävarustustöihin puolustusasemissa. Heikon koulutustason vuoksi erikoiskoulutusta oli koko päivä. Koska konekiväärikomppanioiden panssarintorjuntajoukkueilla ja kiväärikomppanioiden panssarintorjuntaryhmillä ei vielä ollut panssarintorjunta-aseita, ne koulutettiin toistaiseksi talvisodan kokemusten perusteella ”taisteluun hyökkäysvaunuja vastaan kasapanoksin, miinoin ja polttopulloin”. Ampumakoulutuksessa korostettiin ampumateknillistä koulutusta ja kaikkien aseiden kohdistusammuntoja.³⁰² Elokuun alussa 8.Divisioonassa aloitettiin sulutuskoulutus joukkojen perehdyttämiseksi vihollisen käyttämiin tavallisimpiin sulutusvälineisiin sekä miina- ja ansapelon poistamiseksi. Yhden vuorokauden kestäneissä koulutustilaisuuksissa kullekin yksikölle esiteltiin vihollisen tavallisimmat miinat ja ansat sekä niiden vaarattomaksi tekeminen, selvitettiin miinoituksia ja ansoituksia paljastavat merkit, poistamismenetelmät sekä miinoitettujen alueiden merkitseminen.³⁰³

4.Divisioona jakoi keskitysmarssien jälkeen joukoilleen käskyn, jonka mukaan reserviläisjoukkojen toiminnan painopiste ryhmitysalueella oli joukkojen järjestelyssä ja koulutuksessa. Koulutuksen päämääränä oli saada nopeasti joukot kiinteiksi sekä liikunta- ja taistelukelpoisiksi yksiköiksi, joissa oli oikea taisteluhenki ja sotilaallinen kuri. Koulutuksen pääpaino oli suljetussa järjestyksessä ja muodollisessa taistelukoulutuksessa, kuten eri ryhmitysmuotojen ja niiden muutosten harjoittelussa pienimmästä yksiköstä pataljoonaan saakka. Joukkojen koulutuksessa korostettiin myös hyökkäystaistelua ja asekasittelyä.³⁰⁴ 4.Divisioonaan kuulunut JR 46 saapui ryhmitysalueelleen 21.6.1941. Rykmentissä

³⁰¹ Ibidem.

³⁰² 8.DE 45/III/216 sal./22.6.1941 ”Divisioonan koulutus”. T 1831/14. KA. Käsitettä panssarintorjuntajoukko ei vielä tässä vaiheessa tunnettu. Erikoiskoulutusryhmillä tarkoitettaneen muun muassa jalkaväen erikoiskoulutusta. Seuraavana päivänä 8.DE lähetti joukoilleen ”Ohjeita koulutusta ja hyökkäystaistelua varten” sekä ohjeen ”Taistelukorsun valtaus”. Lisäksi joukoille tiedotettiin sulutusvaarasta ja määrättiin ottamaan koulutuksessa huomioon hyökkäys sulutetun alueen halki. 8.DE 55/III/216 sal./23.6.1941. T 1831/14. KA.

³⁰³ 8.DE 525/Pion./205.b.sal/5.8.1941 ”Sulutuskoulutus”. T 1831/14. KA.

³⁰⁴ 4.DE os.2 5/III/16 sal./21.6.1941 ”Divisioonakäskey”. SPK 12062/Liite 6. KA. Muutaman päivän kuluttua 4.DE ilmoitti, että joukot saavat ampuu alueillaan kaikki tarpeelliset jalkaväkiaseiden tarkistusammunnat määräysten mukaiset varovaisuustoimenpiteet huomioon ottaen. 4.DE os.2 48/III/16 sal./25.6.1941 ”Divisioonan käskey”. SPK 12062/Liite 9. KA.

aloitettiin heti koulutus, jonka pääpaino oli hyökkäystaistelussa. Koulutus aloitettiin muodollisella taistelukoulutuksella, johon osallistuivat kaikki. Yksi tunti päivässä käytettiin suljetun järjestyksen harjoitteluun sotilaallisen kurin parantamiseksi. JR 46:n sotapäiväkirjan mukaan juhannuksen jälkeisellä viikolla 23.–28.6.1941 joukkoja koulutettiin tiukasti.³⁰⁵ Kun 4.Divisioonassa siirrettiin elokuussa armeijakunnan reserviksi, 4.DE määräsi elokuun 18. päivänä, että koulutus oli koko divisioonassa tehtävä säännölliseksi, suunnitelmalliseksi ja etukäteen laadittujen ohjelmien mukaiseksi. Pääpaino jalkaväkijoukkojen koulutuksessa oli hyökkäyksessä kenttävarustettua asemaa vastaan, mottien purkamisessa, ryhmittyneenä liikkumisessa erilaisissa maastoissa (myös miinoitetussa) sekä päivällä että yöllä, pienten osastojen rajoitetuin päämäärin tekemissä hyökkäyksissä erityisesti yöllä sekä partiotoiminnassa yöllä.³⁰⁶

Päämajan reserviksi heinäkuussa 1941 IV AK:sta siirretty 10.Divisioonassa antoi käskyn joukkojensa koulutuksesta 28. heinäkuuta. Kaikissa 10.Divisioonan jalkaväkijoukoissa oli aloitettava 29.7. alkaen säännöllinen taistelukoulutus hyökkäystaistelua varten. Erityishuomio koulutuksessa kiinnitettiin marsseihin tarpeellisen taistelukestävyyden saavuttamiseksi, etenemiseen metsämaastossa ja valmistellun hyökkäyksen toteuttamiseen, jossa painotettiin rynnäkön nopeutta ja eri aselajien yhteistoimintaa. Kaikissa joukoissa ja jokaisessa harjoituksessa oli huomioitava myös johtajakoulutus. Pioneerijoukkojen koulutustason yhtenäistämiseksi ja koulutuksen täydentämiseksi jalkaväkirykmenttien pioneeri-joukkueet koottiin viikoksi Pioneeripataljoona 26:n yhteyteen. 10.Divisioonan koulutusohjeiden perusteella suurimmat epäkohdat olivat viestikoulutuksessa, josta annettiin hyvin yksityiskohtaiset ohjeet. Vastaavalla tavalla ohjeistettiin myös huoltomuodostelmien ja -elinten koulutus. Jokaisen huoltotehtävässä olevan sotilaan toiminta rinnastettiin täysin taistelujoukkojen toimintaan, joka taas oli välittömästi riippuvainen huollon suorituskyvystä. Jokainen divisioonan huoltomies oli tämän vuoksi koulutettava ehdottomaksi ammattimieheksi omalla alallaan. Erikoiskoulutuksesta annettiin yksityiskohtaiset ohjeet huoltolajeittain.³⁰⁷

³⁰⁵ JR 46 sotapäiväkirja 18.6.1941 ja 23.–28.6.1941. SPK 12062. KA.

³⁰⁶ 4.DE:n os 2. 559/III/18.sal/18.8.1941 ”Divisioonan käsky koulutusta varten”. T 3092/28. KA. Käskyssä korostettiin konekiväärien, kranaatinheittimien, panssarintorjuntakiväärien ja -tykkien sekä ilmatorjuntakonekiväärien ja -tykkien tulituen merkitystä kiväärikomppanian hyökkäyksessä. Lisäksi painotettiin tykistön ja jalkaväen yhteistoimintaa ja suojasavujen käyttöä. Vrt. Kuosa 1984, s. 69.

³⁰⁷ 10.DE 331/II/101.sal/L/28.7.1941 ”Joukkojen koulutus”. T 3092/28. KA.

Kaakkois-Suomeen ryhmitetty IV AK odotti hyökkäyskäsäkyä lähes kaksi kuukautta ja II AK kuukauden. Ajanjaksoon sisältyi ajoittain kiivastakin taistelutoimintaa, mutta erityisesti IV AK käytti tämän ajan tehokkaasti joukkojen koulutukseen. Hyökkäyksen alettua IV AK eteni muutamassa viikossa Länsi-Kannaksen läpi tavoitteeseensa. Martti Turtolan mukaan Karjalan kannaksen nopeaa valtausta on tutkittu suomalaisessa sotahistoriassa yllättävän vähän, vaikka se osoitti, että Suomen armeija ja suomalainen sotilas kykenevät taistelemaan menestyksellä muuallakin kuin korpimaastossa³⁰⁸. Ylimääräisten harjoitusten aikaisen koulutuksen tavoitteena oli nopea taistelukelpoisuuden luominen. Joissakin joukoissa hyvin lyhyeksi jääneen koulutusvaiheen tärkeimmät opetusaiheet olivat miesten henkilökohtainen taistelutaito, eri taisteluvälineiden käyttö, kunkin miehen sodan ajan sijoituksen edellyttämät tehtävät ja sotilaallisen kurin palauttaminen. Yhteistoimintaharjoituksia komppanioissa tai pataljoonissa ei juurikaan järjestetty. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että yksi tärkeimmistä tekijöistä IV AK:n joukkojen taistelukelpoisuuden parantamisessa oli suunnitelmallinen koulutus.

3.2.5 Koulutus Kannaksen yhtymissä hyökkäysvaiheen jälkeen

Hyökkäysvaihe Karjalan kannaksella päättyi jo syyskuussa 1941 joukkojen saavutettua niille asetetut tavoitteet. Jalkaväkijoukkojen toiminnan painopiste koko loppuvuoden ajan oli kenttävarustustöissä³⁰⁹. Muun toiminnan ohessa Kannakselle hyökänneissä yhtymissä käynnistettiin myös koulutus. Koulutuksen järjestäminen ja toteuttaminen oli täysin yhtymien ja joukko-osastojen komentajien harkinnassa. Päämajan koulustuomisto ei vielä ollut antanut mitään suuntaviivoja tai ohjeita joukkojen koulutuksesta rintamalla³¹⁰.

2.Divisioonassa kiinnitettiin huomiota miehistön kurin heikentymiseen jo syyskuussa 1941. Alkaneen rauhallisemman taisteluvaiheen aikana todettiin useita omavaltaisia poistumisia majoitusalueilta ja jopa etulinjan jalkaväkirykmenteistä. Toimettomuuden välttämiseksi divisioonan komentaja eversti Aarne Blick määräsi, että reservissä olevien joukkojen miehistölle oli järjestettävä palvelusta päivittäin. Osa päivästä käytettiin koulutukseen sekä aseiden ja varusteiden kunnostamiseen ja osa työpalveluk-

³⁰⁸ Turtola 2005, s. 123–124.

³⁰⁹ Ks. esim. Müller 1956, s. 108–140, passim.

³¹⁰ PMkoul-os:n salaista ja yleistä kirjeistöä 21.6.–31.12.1941, passim. T 17651/13. KA.

seen.³¹¹ Koulutuksen aloittaminen ei kuitenkaan ollut helppoa. Esimerkiksi Kevyt Osasto 6:n lokakuun alkuun suunnittelema koulutus peruttiin kokonaan työpalveluksen vuoksi.³¹² JR 48 puolestaan järjesti lokakuun lopulla ryhmänjohtajakurssin, koska sodan aikana ylennettyjen aliupseerien joukossa oli paljon sellaisia, jotka eivät olleet saaneet varusmiehenä minkäänlaista ryhmänjohtajakoulutusta. Kurssin kesto oli viisi päivää, ja kurssille osallistui 70 oppilasta.³¹³ JR 7, joka oli lähes koko marraskuun ajan divisioonan reservinä, aloitti myös joukkojensa päivittäisen koulutuksen. Tärkeimmät koulutusaiheet olivat aseiden käsittely, taistelukoulutus ja suljettu järjestys. Lisäksi kerran viikossa järjestettiin kompanioittain 25–30 kilometrin marssiharjoitus.³¹⁴

Myös muiden yhtymien jalkaväkijoukkojen koulutuksesta on erityisesti sotapäiväkirjoissa mainintoja. Koulutusjaksot olivat kuitenkin hyvin lyhyitä, yleensä noin viikon pituisia, ja koulutusta järjestettiin vain reservipataljoonissa – mikäli muut työt sen sallivat³¹⁵. Esimerkiksi I/JR 6:n koulutus painottui syyskuussa suljetun järjestyksen harjoituksiin kurin palauttamiseksi ja ase käsittelyyn. Päähuomio kiinnitettiin miehistön virkistämiseen ja taistelukunnan palauttamiseen raskaan hyökkäysvaiheen jälkeen.³¹⁶ Kokonaisuutena loppuvuoden 1941 koulutuksesta Kannaksen jalkaväkijoukoissa voidaan todeta, ettei se ollut kovinkaan suunnitelmallista eikä tehokasta.

3.3 Sotakokemusten hyödyntäminen koulutuksessa

Talvisodan aikana aloitettua taktillisten oppaiden³¹⁷ julkaisemista ja jakelua joukoille päätettiin jatkaa uuden sodan alettua, sillä sotakokemusten hyödyntämistä pidettiin tärkeänä. Päämajan koulutustoimis-

³¹¹ 2.DE 755/III/9 sal./L/10.9.1941 ”Kurin höltyminen”. T 1692/7. KA.

³¹² Kev.Os. 6 K.D. N:o 176/2.10.1941 ”Koulutus”. T 1692/7. KA. Koulutusohjeessa annettiin yksityiskohtaiset harjoitus- ja oppituntiaiheet.

³¹³ E/JR 48 1040/I/3c/sal./15.10.1941 ”Ryhmänjohtajakoulutus”. T 1692/7. KA.

³¹⁴ E/JR 7 1021/I a/7 sal./5.11.1941 ”Rykmentin käsky koulutuksesta”. T 1692/7. KA. Pataljoonien sotapäiväkirjojen perusteella koulutus toteutettiin pääsääntöisesti rykmentin esikunnan ohjeen mukaisesti. 2./JR 7:n sotapäiväkirja 24.10.–26.11.1941. SPK 9603. KA; II/JR 7:n sotapäiväkirja 28.10.–25.11.1941. SPK 9653. KA; III/JR 7:n sotapäiväkirja 29.10.–25.11.1941. SPK 9666. KA. Päivittäiset harjoitusaiheet selviävät komppanioiden sotapäiväkirjoista. Ks. esim. 2./JR 7:n sotapäiväkirja 24.10.–26.11.1941. SPK 9603. KA.

³¹⁵ Ks. esim. E/JR 6 502/II/2 sal./24.9.1941 ”Rykmentin käsky etulinjasta vaihtoa varten”. SPK 9377/Liite 55. KA; E/JR 6 520/II/2 sal./4.10.1941 ”Rykmentin käsky puolustuksen järjestelystä”. SPK 9377/Liite 56. KA;

³¹⁶ I/JR 6:n taistelukertomus ajalta 31.8.–8.9.1941. SPK 9377/Liite 52. KA.

³¹⁷ Talvisodan Päämajan koulutusosastoon kuuluneen taktillisen toimiston julkaisusarja oli ”Taktillinen opas”. Sarjan tarkoituksena oli mahdollisimman nopeasti saattaa kenttäarmeijan tietoon uudet taktiset kokemukset sekä tiedot vihollisen taktiikasta ja aseistuksesta. Sarjassa ilmestyi talvisodan aikana yksitoista osaa, jotka käsittelivät laajasti koulutuksessa ja taistelussa huomioon otettavia vihollisen toimintatapoja sekä omia toimintamahdollisuuksia. PMkoulusto 117/Koul./24.sal/29.6.1941 ”Aineiston kerääminen ja muokkaaminen taktillisten oppaiden julkaisemista varten”. T 17651/22. KA. Ks. myös Tynkkynen 1996, s. 130.

ton laatima ja yleisesikunnan päällikön kenraaliluutnantti Erik Heinrichsin allekirjoittama käsky aineiston keräämisestä ja muokkaamisesta taktillisten oppaiden julkaisemista varten jaettiin kenttäarmeijan joukoille jo 29.6.1941. Toiminnan tarkoituksena oli saada selville uusia yksityiskohtia vihollisen taktiikasta, aseiden käyttöperiaatteista sekä menetelmistä, joiden tunteminen edistäisi omien joukkojen taistelutoimintaa ja jotka voitaisiin ottaa huomioon taistelu- sekä muussa toiminnassa, kuten erityisesti koulutuksessa. Tämän vuoksi sotakokemusten kerääminen oli aloitettava heti.³¹⁸

Armeijakuntien ja erillisten yhtymien oli lähetettävä kokoamansa aineisto Päämajaan siten, että aselajeja koskevat kokemukset ja havainnot toimitettiin suoraan asianomaiselle osastolle tai toimistolle ja jalkaväkeä tai taktiikkaa yleensä koskeva materiaali koulutustoimistolle. Sellaiset sotakokemukset, havainnot ja tiedot, jotka koskivat vain aselajin omaa erikoisalaa ja joiden jakelu ei ollut tarpeellinen kaikille joukoille, oli julkaistava kyseisen aselajin toimesta omina ammattialan oppaina. Kaikkien tietoon jaettava taktillisiin menettelytapoihin liittyvä materiaali muokattiin ja lähetettiin joukoille Päämajan koulutustoimistosta (myöhemmin koulutusosastosta). Päämajan eri osastoille korostettiin, että lähetettävien ohjeiden oli oltava lyhyitä.³¹⁹ Päämaja julkaisi ensimmäisen taktillisen oppaansa heinäkuun 10. päivänä 1941. Julkaisusarja sai nimen ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta”.³²⁰ Vuoden 1941 heinäkuusta joulukuuhun ilmestyi keskimäärin kuusi numeroa kuukaudessa (ks. Kuva 8, s. 104).

Ennen jatkosodan ensimmäisen alokassaapumiserän palvelukseen saapumista Kotijoukkojen Esikunta jakoi jalkaväen koulutuskeskuksille lisäyksiä ja muutoksia kahdeksan viikon koulutusohjelmistoon. Taistelukoulutuksessa korostettiin sotakokemusten huomioon ottamista. Koulutuksen kannalta ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” -julkaisusarjan tärkeimpiin kohtiin viitattiin lyhyesti eri opetusaiheiden kohdalla. Esimerkiksi mies- ja ryhmäkohtaisessa taistelukoulutuksessa oli huomioitava vihollisen puolustuksen järjestelyt viivytystaistelussa, vihollisen luovuttamaan maastoon jätettyjen ja jääneiden partioiden sekä väijytyspesäkkeiden vastatoimenpiteet, omien joukkojen käyttämät harhauttamismenetelmät, tuliasemien vaihto ja tulikurin tärkeys.³²¹

³¹⁸ PMkoulusto 117/Koul./24.sal./29.6.1941. T 17651/22 ”Aineiston kerääminen ja muokkaaminen taktillisten oppaiden julkaisemista varten”. KA. Vrt. Tynkkynen 1996, s. 139.

³¹⁹ Ibidem.

³²⁰ PMkoulusto 320/Koul./22.sal./10.7.1941 ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta N:o 1”. T 17654/14. KA.

³²¹ Kotij.E 760/Koul.1/281.sal./26.8.1941 ”Lisäyksiä ja muutoksia koulutusohjelmistoihin”. SPK 17483/Liite 41. KA. Vrt. myös PMkoul-os 629/Koul./22.sal./28.7.1941 ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta N:o 8/1”; PMkoul-os 781/Koul./22.sal./4.8.1941 ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta N:o 10/1-2, 5-7”. T 17654/14. KA.

Kun Päämajan koulutustoimisto antoi uusia suuntaviivoja asevelvollisten peruskoulutukselle marraskuun 1941 lopussa, *koulutuskeskuksien päälliköt* [kursivointi JL] määrättiin jatkuvasti seuraamaan sodassa saatuja kokemuksia julkaisusarjasta ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” sekä Päämajan aselajikomentajien taktillisista tai muista vastaavista määräyksistä. Päämajan näkemyksen mukaan kaikkia tällaisia yksityiskohtia ei voitu sisällyttää Kotijoukkojen Esikunnan laatimiin koulutusohjeisiin, joten ne oli huomioitava koulutuskeskusten koulutuskäskyissä ja -ohjeissa.³²² Sotakokemusten soveltaminen käytännön koulutukseen siirrettiin siis jo vuoden 1941 lopulla suoraan koulutuskeskuksien päälliköiden vastuulle. Vastaavasti kenttäarmeijassa tämä vastuu oli joukko-osastojen tai pataljoonien komentajilla. Lähdemateriaalin perusteella sotakokemusten hyödyntäminen Kannaksen yhtymien koulutuksessa jäi hyvin vähäiseksi hyökkäysvaiheen päätyttyä.

3.4 Koulutusolosuhteet

Ylimääräisen reservin koulutuksessa oli suuria vaikeuksia. Jalkaväen koulutuskeskuksissa oli koulutettavana paljon sellaisia reserviläisiä, jotka olivat saaneet peruskoulutuksensa jossain muussa aselajissa kuin jalkaväessä tai jopa eri puolustushaarassa. Reserviläisiä saapui koulutuskeskuksiin kesäkuun lopulta lähtien koko heinäkuun ajan.³²³ Täydennyslähetykset kenttäarmeijaan alkoivat jo heti heinäkuussa³²⁴, ja toisaalta taas noin 14 650 reserviläistä määrättiin työvoimapulan vuoksi maataloustöihin³²⁵. Koulutuskeskusten toiminta muistutti heinä–elokuussa 1941 lähinnä henkilötäydennyskeskuksia.³²⁶ Koulutuskeskuksissa oleva täydennyskelpoinen henkilöstö siirrettiin kenttäarmeijaan 26.–31.8.1941 pois syyskuussa palvelukseen astuvan alokassaapumiserän tieltä.³²⁷

³²² Kotij.E koulusto:n (Koul.1) sotapäiväkirja 29.11.1941. SPK 17482. KA. PMkoulusto 2625/Koul/sal/27.11.1941 ”Koulutuskeskuksissa suoritettavan koulutuksen suuntaviivat”. SPK 17483/Liite 111. KA. Kirjelmän allekirjoittajina olivat yleisesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Edvard Hanell ja komentoesikunnan päällikkö kenraalimajuri Wiljo Tuompo. Ks. myös Kotij.E 1631/Koul.1/281.sal/29.11.1941 ”Koulutus 1.12.1941 alkaen”. SPK 17483/Liite 113. KA. Kirjelmässä Kotijoukkojen Esikunnan koulutustoimisto antoi tarkennukset koulutukseen 1.12.1941 alkaen.

³²³ Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus, liite 1, s. 1. T 6708. KA; Kertomus Jv.Koul.K 6:n toiminnasta ajalta 18.6.1941–28.11.1944, s. 1. SPK 8450. KA; Jv.Koul.K 12:n toimintakertomus ajalta 25.6.1941–20.11.1944, s. 4. SPK 8497. KA; Jv.Koul.K 13:n toimintakertomus ajalta 18.6.1941–1.2.1942, s. 1. P 10463. KA.

³²⁴ Kotij.E 866/Järj.3/46.sal/17.7.1941 ”Täydennykset”. SPK 17472. KA. Ks. myös Kotij.E:n järjsto:n sotapäiväkirja 30.6.–1.7.1941. SPK 17461. KA. Heinäkuun kahden ensimmäisen viikon aikana Kotijoukkojen Esikunta lähetti koulutuskeskuksista kenttäarmeijan täydennykseksi yhteensä 8 408 miestä.

³²⁵ PMjärj-os 906/Järj.3/sal/27.7.1941. Kotij.E koulsto/Fa 24. KA. Koska taistelujoukoista ei voitu vapauttaa henkilöstöä, Päämaja käski irrottamaan välttämättömiin maataloustöihin tarvittavat miehet jalkaväen ja tykistön koulutuskeskuksista sekä Upseerikoulusta. Koulutuskeskuksiin jäi noin 15 500 reserviläistä täydennyshenkilöstöksi.

³²⁶ Aspara 1983, s. 12.

³²⁷ PMjärj-os 1642/Järj.3/2/XII sal./21.8.1941 ”Koulutuskeskuksista siirrettävä täydennyshenkilöstö”. T 10559–10560/6. KA; Kotij.E 1855/Järj.3/46.sal./22.8.1941 ”Koulutuskeskuksista siirrettävä täydennyshenkilöstö”. SPK 17472. KA.

Jalkaväen koulutuskeskusten kouluttajahenkilöstön määrä ja ammattitaito oli hyvin heikko koko hyökkäysvaiheen ajan. Koulutuskeskuksissa oli vain muutamia vakinaisessa palveluksessa olleita upseereita ja kanta-aliupseereita, jotka olivat jääneet sijoittamatta kenttäarmeijaan esimerkiksi ikänsä tai jonkun muun syyn vuoksi. Heinä–elokuussa 1941 kouluttajat olivat pääasiassa ylimääräiseen reserviin kuuluneita upseereita ja aliupseereita, joilla ei käytännössä ollut lainkaan kouluttajakokemusta. Koulutuksen kannalta tilanne huononi entisestään elokuun lopulla, jolloin koulutuskeskusten rintamakelpoinen ja koulutustehtävissä jo hieman kokemusta saanut päällystö ja alipäällystö siirrettiin lähes kokonaan kenttäarmeijaan. Päämaja määräsi kuitenkin kenttäarmeijasta vastaavan määrän upseereita ja aliupseereita kouluttajiksi koulutuskeskuksiin³²⁸. Tilannetta pyrittiin parantamaan siirtämällä myös Upseerikoulusta 200 oppilasta kouluttajatehtäviin.³²⁹ Kouluttajien taso ei suinkaan noussut, sillä uudella kouluttajahenkilöstöllä ei taaskaan ollut minkäänlaista kouluttajakokemusta. On selvää, että kouluttajien kokemattomuus ja osaamattomuus vaikutti jatkosodan ensimmäisen alokassaapumiserän koulutuksen tasoon heikentävästi.

Talvisodan kokemusten perusteella suurin osa jalkaväen koulutuskeskuksista perustettiin pääasiassa maaseudulle. Tämä aiheutti varsinkin toiminnan alkuvaiheessa suuria vaikeuksia esimerkiksi majoitus- ja muonitusjärjestelyissä. Yksiköiden sijoittaminen kilometrien tai jopa kymmenen kilometrin päähän toisistaan teki koulutuksen järjestelyt ja johtamisen vaikeaksi. Koulutuskeskusten perustamista ja toiminnan käynnistämistä olisi huomattavasti helpottanut niiden sijoittaminen liikekannallepanosuunnitelmassa rauhan ajan joukko-osastoilta vapautuneille kasarmialueille. Eniten ongelmia koulutuksessa aiheutti konetuliaseiden, kranaatinheittimien ja panssarintorjuntakiväärien puute. Koulutuksessa tarvittavat konepistoolit ja konekiväärit lainattiin alkuvaiheessa suojeluskuntapiireiltä, mutta pikakiväärien ja varsinkin panssarintorjuntakiväärien osalta tilanne oli erittäin huono. Harjoituksissa oli käytettävä jopa puusta valmistettuja panssarintorjuntakiväärejä. Vuoden 1941 lopulla suurin osa koulutuksessa käytetyistä pikakivääreistä oli ranskalaisia pikakivääreitä, joita ei ollut lainkaan rintamajoukoilla. Koulutus tällaisella kalustolla oli turhaa. Kun vielä kaikenlaisesta varustuksesta ja muusta materiaalista oli

³²⁸ Kotij.E 1512/Järj.3/46.sal/12.8.1941 ”Henkilöstön vaihto Kotijoukkojen ja kenttäarmeijan välillä”. SPK 17472. KA. Jalkaväen koulutuskeskuksista kenttäarmeijaan siirrettiin 200 upseeria ja 400 aliupseeria.

³²⁹ Muistio 30.7.1941. Ei tunnistetietoja. Sisällön perusteella muistio on laadittu Kotij.E:n koulustuomistossa. SPK 17483/Liite 22. KA; Kotij.E 489/Koul.1/313.sal./31.7.1941 ”Koulutustarkastukset”. SPK 17483/Liite 23. KA; Aspara 1983, s. 13 ja 43.

puutetta, koulutusolosuhteet miehistön ja alipäällystön peruskoulutuksen osalta vuonna 1941 olivat vaikeat.³³⁰

Hyökkäysvaiheen päätyttyä Karjalan kannaksella yhtymät keskittyivät saavuttamiensa asemien linnoittamiseen ja majoituskorsujen sekä muiden toiminnassa tarvittavien tilojen rakentamiseen ennen talven tuloa. Lisäksi selustassa oli tehtävä sadonkorjuu- ja muita maataloustöitä³³¹. Toisaalta Päämaja ei ollut antanut kenttäarmeijan koulutuksesta minkäänlaisia suuntaviivoja tai ohjeita. Tämä on luonnollisesti ymmärrettävää, koska sotatoimet Laatokan pohjoispuolella olivat vielä täydessä käynnissä. Lokakuun lopulla Kannaksen yhtymissä aloitettiin Päämajan suunnittelemat ja määräämät joukkojen uudelleenjärjestelyt. Käytännössä kaikki edellä mainitut asiat merkitsivät sitä, ettei Karjalan kannaksella toimineiden jalkaväkijoukkojen koulutukseen jäänyt kovinkaan suuria mahdollisuuksia vuoden 1941 lopulla.

³³⁰ Aspara 1983, s. 13–14 ja erityisesti 46–50. Vrt. Muistio 30.7.1941. Ei tunnistetietoja. Sisällön perusteella muistio on laadittu Kotij.E:n koulutustoimistossa. SPK 17483/Liite 22. KA; Kotij.E 489/Koul.1/313.sal./31.7.1941 ”Koulutustarkastukset”. SPK 17483/Liite 23. KA.

³³¹ Ks. esim. Ojala 1972, s. 181–191; Peitsara (et.al.) 1981, s. 80–85; Häkkinen 1986, s. 190–202; Pekola 1995, s. 72–75; Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 141–146; Pekola 2001, s. 90–93; Sorko (et.al.) 2009, s. 150–159 ja 168–172; Koskimaa 1994, s. 92–94.

4 KOULUTUKSEN MERKITYS KASVAA ASEMASOTAVAIHEEN AIKANA

Koulutussuunnitelma käsittää koko koulutuksen, opetussuunnitelma yhden koulutushaaran ja oppitunti- tai harjoitussuunnitelma yhden oppitunnin tai harjoituksen kulkua esittävän ohjelman. Koulutussuunnitelman ja rykmentinkomentajan ohjeiden perusteella antaa pataljoonankomentaja kuukausittain yksityiskohtaisemmat koulutusohjeet, jotka sisältävät ne osat eri koulutushaarojen opetussuunnitelmasta, mitkä seuraavan kuukauden aikana on opetettava. Koulutussuunnitelman ja kuukausiohjeiden perusteella laatii komppanianpäällikkö viikko-ohjelman, joka sisältää päivittäisen palvelusohjelman seuraavalle viikolle.³³²

4.1 Muutokset koulutusorganisaatiossa

4.1.1 Kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyt

Jatkosodan hyökkäysvaihe muodostui lyhytaikaisimmaksi Karjalan kannaksella. Kaakkoisrajalle ryhmitettyjen armeijakuntien hyökkäys tavoitteeseen kesti heinä–elokuun vaihteesta syyskuun alkuviikolle. Hyökkäyksen Karjalan kannakselle aloitti kenraaliluutnantti Taavetti Laatikaisen komentama II AK ja siihen liittyi kenraaliluutnantti Lennart Oeschin komentama IV AK elokuun lopulla. II AK:n joukot alistettiin lokakuun alussa IV AK:n komentajalle, ja Laatikainen esikuntineen siirrettiin Karjalan Armeijaan. Karjalan kannaksen valtauksen loppuvaiheeseen osallistui myös eversti Einar Mäkisen komentama I AK, jonka toiminta kannaksen asemasotavaiheessa ei muodostunut pitkäaikaiseksi. Helmikuun alussa kenraalimajuriksi ylennetty Mäkinen siirtyi Karjalan Armeijan V AK:n komentajaksi. Samalla siirrettiin myös I AKE, joka muuttui V AKE:ksi. Kannaksen Ryhmän toiminnan voidaan katsoa alkaneeksi 1.2.1942, jolloin kenraaliluutnantti Harald Öhquist otti komentoonsa kaikki Karjalan kannaksella olevat joukot. Virallisesti IV AK:n nimi muuttui maaliskuun alussa Kannaksen Ryhmäksi. Ryhmään kuuluivat tällöin 15.Divisioona, 10.Divisioona, 2.Divisioona ja 18.Divisioona, jotka olivat vuoden 1942 alussa tässä järjestyksessä etulinjassa vasemmalta lukien (ks. Kuva 6).

³³² Jalkaväen ohjesääntö I (J.O. I) 1932, s. 23. Vrt. Ratsuväen ohjesääntö I (Rv.O. I) 1939, s. 23.

toiseen. Kannaksen yhtymiin vuoden 1942 alussa muodostetut kaksipataljoonaiset niin sanotut alokasrykmentit (myöhemmin varusmiesrykmentit) olivat 2.Divisioonan JR 49 ja JR 58, 15.Divisioonan JR 57 sekä 18.Divisioonan JR 48 ja JR 46,³³⁵ joista JR 46 siirrettiin vielä tammikuussa 10.Divisioonaan.³³⁶

Uudelleenjärjestelyjen viimeisen vaiheen jälkeen kaikkiin divisiooniin kuului kaksi kolmipataljoonaisia jalkaväkirykmenttiä ja yksi erillinen pataljoona³³⁷. Lakkautettujen rykmenttien kranaatinheitin- ja tykkikomppaniat nimettiin uusiksi divisioonan yksiköiksi.³³⁸ Useissa yhteyksissä on todettu, että muutos merkitsi divisioonan taisteluarvon heikkenemistä ja vaikeutti suuresti sen joustavaa johtamista erilaisissa taktisissa tilanteissa³³⁹. Kenttäarmeijan koulutuksen kannalta oleellista oli, että kun vuonna 1942 divisioonan vahvuudesta poistettiin kevyt osasto ja kaksi pataljoonaa, reservejä oli käytettävissä entistä vähemmän. Rintamavastuussa olleiden jalkaväkirykmenttien reservit olivat entistä useammin suoraan divisioonan reservejä, joiden tehtäviin ja käyttöön rykmentin komentaja ei kyennyt vaikuttamaan. Useimmiten etulinjan divisioonat pystyivät pitämään enintään pataljoonan kokoisia reservejä, kun taas jalkaväkirykmenttien reservi supistui yhteen komppaniaan.³⁴⁰ Koska reservissä olevien jouk-

³³⁵ Petramaa 1956, s. 52–59. Vrt. 18.DE 37/III/3 sal./8.1.1942 ”Divisioonan käsky JR 48:n henkilöstön vaihdosta (kotiuttamisesta) ja joukkojen uudelleenryhmytyksestä”. SPK 12206. KA ja Ks. myös Kan.REop-os 64/III/201 sal./1.2.1943 ”Kannaksen Ryhmän käsky” Liite 1: Kan.R:n tilapäisjaoitus 1.2.1943. SPK 20880/Liite 585. KA. Tarkemmin alokasrykmenttien henkilöstöjärjestelyistä ks. esim. E/JR 46 32/I/3.sal./9.1.1942 ”Rykmentin käsky henkilöstön vaihdosta”. SPK 12062/Liite 117. KA.

³³⁶ 18.DE 66/III/3.sal./12.1.1942 ”Divisioonan esikäsky joukkojen uudelleenjärjestelyä ja puolustusta varten”. SPK 12062/Liite 118. KA. Vuoden 1943 lopulla JR 46 hajotettiin muihin joukko-osastoihin ja sen tilalle 10.D:aan siirrettiin 2.D:sta JR 58. Ks. esim. Müller 1956, s. 148–149, 157, 161.

³³⁷ PMjärj-os 728/Lkp.sal./29.3.1944 ”Sotatoimiyhtymien yhdenmukaistamisen aiheuttamat joukkojen nimenmuutokset”. SPK 20881/Liite 727. KA. Divisioonien hajotettujen kolmansien rykmenttien jäljelle jääneet jalkaväkipataljoonat määrättiin divisioonien orgaanisiksi erillisiksi pataljooniksi ja nimettiin Kannaksen yhtymien osalta seuraavasti: 2.D – Er.P 12 (ent. I/JR 28), 10.D – Er.P 20 (ent. II/JR 32), 15.D – Er.P 25 (ent. III/JR 36), 18.D – Er.P 28 (ent. III/JR 27).

³³⁸ PMjärj-os 706/Lkp.sal./23.3.1944 ”Vanhennettujen joukkojen uudelleenjärjestely”. SPK 20881/Liite 723. KA; Tynkkynen 1992, passim. Kannaksen joukkojen osalta ks. myös Petramaa 1956, s. 52–58 ja Müller 1956, s. 108–175.

³³⁹ Ks. esim. Järvinen 1950, s. 304 tai Talvela II 1977, s. 337. Kenraaliluutnantti Paavo Talvela otti maaliskuussa 1944 vastaan II AK:n komentajan tehtävät Maaselän kannaksella. Huhtikuussa Mannerheimille lähettämässään tilannekatsauksessa Talvela piti suurimpana puutteena suomalaisten joukkojen epätarkoituksenmukaista organisointia. Talvela totesi armeijakuntansa kokonaisvahvuuden olevan noin 59 000 miestä, mutta varsinainen taisteluvahvuus oli vain 18 000 miestä liian suurten selustajoukkojen vuoksi. II AKE 1209/III/5 sal./15.4.1944 ”Operatiivisen tilanteen arvostelu”. SPK 4176/Liite N:o K/187 a. KA. Ks. myös Talvela II 1977, s. 328.

³⁴⁰ 15.DEop-os 721/III/45 f.sal./22.7.1943 ”Divisioonan käsky jatkuvaa puolustusta varten”. SPK 6167/Liite 26. KA; 15.DEop-os 843/III/45 c.sal./23.8.1943 ”Divisioonan käsky uudelleenjärjestelyistä”. SPK 6167/Liite 29. KA; 18.DEop-os 752/III/3 sal./22.5.1943 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtoa varten”. SPK 6262. KA; 18.DEop-os 1286/III/3 sal./9.9.1943 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtoa varten”. SPK 6262. KA; 18.DEop-os 1873/III/3 sal./23.12.1943 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtoa varten”. SPK 6262. KA; Tynkkynen 1996, s. 170.

kojen päätehtävänä yleensä olivat kenttävarustustyöt puolustusasemien taaemmissa osissa, rintamajoukkojen koulutusta voitiin käytännössä antaa komppanioittain³⁴¹.

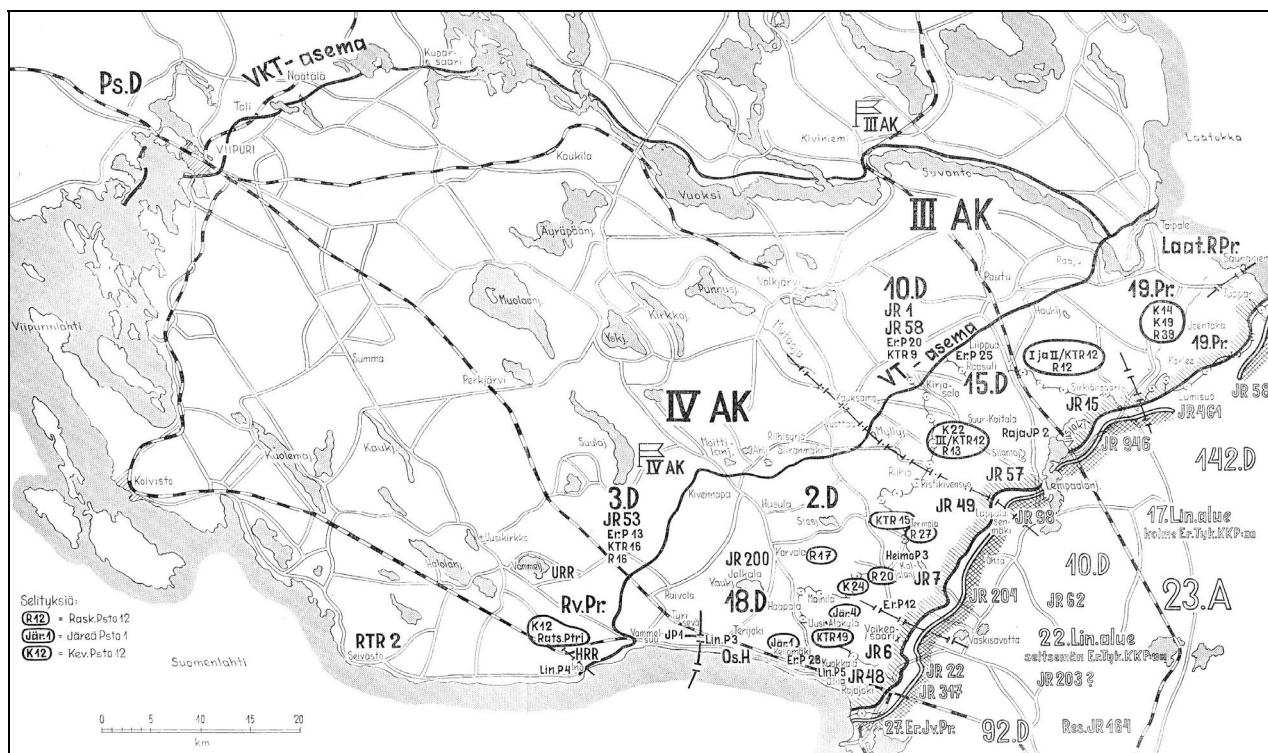
Jalkaväkijoukkojen ja miesten vähyiden vuoksi asemasodan myöhemmässä vaiheessa joukkueet ja komppaniat sitoutuivat kaikilla osillaan etulinjaan erityisesti leveillä rintamanlohkoilla. Näin haluttiin estää venäläisten vanginsieppausyritykset. Vartiointia oli tehostettava öisin ja sijoitettava runsaasti miehiä etulinjaan. Keväällä 1944 komppanioilla oli yleensä vain ryhmän vahvuiset reservit ja joukkueilla korkeintaan muutamasta miehestä erikseen nimetty partio reservinä.³⁴²

Kenttäarmeijan uudelleenjärjestely heikensi myös Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutusmahdollisuuksia. Divisioonan pataljoonien määrän supistuessa yhdeksästä seitsemään, divisioona jäi käytännöllisesti katsoen lähes ilman reserviä. Suurempi reservi olisi mahdollistanut puolustuksen syventämisen, säännöllisemmät etulinjan joukkojen vaihdot, lähiselustan linnoittamistyöt ja mikä oleellisinta myös joukkojen tehokkaamman koulutuksen. Tosin tämä olisi samalla vaatinut reservijoukkojen toiminnan painopisteen muuttamista linnoittamis- ja muista töistä enemmän koulutuksen hyväksi.

³⁴¹ Kan.REop-os 671/III/217 sal./12.8.1943 "Koulutusasioiden hoidosta huolehtivan elimen perustaminen sotat.yht. johtoportaisiin". T 17653/3. KA. Kan.RE:n asiakirjassa todetaan, että "*koulutus muodostuu vallitsevasta tilanteesta riippuen toisissa yhtymissä (ei kaikissa) jonkinlaiseksi sesonkitoiminnaksi. Ernen kaikkea runsaat kenttävarustus-, mutta sen ohella myös maa- ja metsätaloustyöt, tietyt jne. pakottavat ajoittain, etenkin kesällä, lopettamaan koulutuksen kokonaan ja keskittämään kaikki voimat sanottujen töitten suoritukseen.*" Ks. myös 2.DEop-os 1285/III/10 sal./22.10.1943 "Koulutus". T 8516/80. KA; JR 7 1329/371/III/92.sal./27.5.1943 "Koulutussuunnitelma kesäkautta varten". T 8516/79. KA. Esimerkiksi JR 7 ilmoitti, että "*erittäin kiireellisten ja laajojen kenttävarustustöiden takia ei varsinaista koulutusta voida suorittaa etulinjassa olevassa rykmentissä ilman että kenttävarustus- ym. joukkojen suoritettavaksi määrätyt työt siitä tulisivat kärsimään. Koulutusta etulinjassa ei voi ajatella muille kuin reservissä oleville (lohkolla yksi kiväärikomppania ja konekiväärijoukkue), mutta mainittu reservi muodostaa samalla varsinaisen työvoiman.*" JR 7 1329/371/III/92.sal./27.5.1943 "Koulutussuunnitelma kesäkautta varten". T 8516/79. KA.

³⁴² Majuri A. Aholan alustus Kouvolassa 16.5.1945. T 18002/6. KA; Järvinen 1950, s. 310.

Kuva 7. Suomalaisten joukkojen ryhmitys Karjalan kannaksella huhtikuun puolivälissä 1944.

Lähde: Suomen sota, osa 6. Karttaliite 3: Suomalaisten ryhmitys Karjalan kannaksella huhtikuun puolivälissä 1944.

4.1.2 Jalkaväen koulutuskeskukset jatkuvassa muutoksessa

Asemasotavaiheen aikana jalkaväen koulutuskeskuksia perustettiin, siirrettiin, yhdistettiin ja lakkautettiin tilanteen mukaan. Tärkeimmät syyt usein tehtyihin uudelleenjärjestelyihin olivat joidenkin koulutuskeskusten heikot majoitus- ja koulutusolosuhteet, palvelukseen kutsuttujen asevelvollisten lukumäärä sekä kenttäarmeijan henkilötäydennykset. Jatkosodan aikana palvelukseen kutsutut ikäluokat ja jalkaväen koulutuskeskusten uudelleenjärjestelyt on selvitetty pääpiirteittäin liitteessä 3. Liitteessä 4 puolestaan on esitetty kaikkien jalkaväen koulutuskeskusten toimintapaikkakunnat, toiminta-ajat ja päälliköt jatkosodan aikana. Jalkaväen koulutuskeskusten toistuvat uudelleenjärjestelyt asemasotavaiheen aikana aiheuttivat koulutuskeskuksissa runsaasti ylimääräistä työtä haitaten niiden päätehtävää eli asevelvollisten koulutusta. Koulutuskeskusten määrän vähentäminen ja toisaalta taas lisääminen ei ollut suunnitelmallista. Koulutettavien vähentyessä huonoimmassa olosuhteissa toimineiden koulutuskeskusten toiminnan lakkauttaminen oli perusteltua, mutta osa niistä olisi voitu jättää vastaanottoval-

miiksi, jos heti seuraavan saapumiserän astuessa palvelukseen oli jälleen perustettava uusia koulutuskeskuksia tilapäismajoitukseen.

4.1.3 Täydennyspataljoonien perustaminen

Kun täydentämisen edellytykset paranivat hyökkäysvaiheen jälkeen, Päämaja sijoitti koulutuskeskuksista henkilöstöä henkilötäydennyskeskuksiin yli joukkojen täydentämistarpeen. Vaikka tämä henkilöstö ei osallistunut välittömästi taisteluihin, henkilöstölle voitiin antaa täydennyskoulutusta sotatoimi-alueella. Kun koulutettavat koottiin pataljooniksi tai komppanioiksi, niitä voitiin tarvittaessa käyttää Päämajan tai yhtymän reserveinä. Huhtikuussa 1942 henkilötäydennyskeskusten oli varattava Päämajan käyttöön tietyt minimimäärät jalkaväen täydennyshenkilöstöä, joka oli varattava Järjestelykeskus 1:stä ja 2:sta saapuvasta täydennyksestä. Sotatoimiyhtymien komentajat saivat käyttää jalkaväkijoukkojensa täydennykseen ainoastaan minimivahvuuden ylittävän osan. Minimivahvuudet oli saavutettava 25.4.1942 mennessä. Kannaksen ja Maaselän Ryhmän henkilötäydennyskeskusten oli varattava 1 000 miestä, Aunuksen Ryhmän 1 300 miestä (HTK/VI AK 800, HTK/V AK 400, HTK/Ryhmä O 100), 14.Divisioonan 400 ja III Armeijakunnan 500 miestä. Kaikkiaan Päämajan välittömässä käytössä oli yhteensä 4 200 miestä. Sotatoimiyhtymän komentaja sai muodostaa tästä henkilötäydennysreservistä yksiköitä, joiden koulutusta oli jatkettava ottamalla tarvittaessa kouluttajat kenttäarmeijasta.³⁴³ Edellä mainitut henkilötäydennyskeskukset toimivat tämän jälkeen komppaniakokoonpanossa. Esimerkiksi Kannaksen Ryhmän Henkilötäydennyskeskuksen johdossa oli neljä kiväärikomppaniaa ja raskas komppania, jossa koulutettiin jalkaväen raskasasehenkilöstöä.³⁴⁴

Kannaksen Ryhmän Henkilötäydennyskeskuksen uudelleenjärjestelyt toteutettiin siten, että järjestelykeskuksista 2.Divisioonaan saapuvat miehet sijoitettiin 1.Komppaniaan, 10.Divisioonaan saapuvat 2.Komppaniaan, 15.Divisioonaan saapuvat 3.Komppaniaan ja 18.Divisioonaan saapuvat 4.Komppaniaan. Konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntakoulutuksen saaneet miehet sijoitettiin Raskaaseen Komppaniaan. Kunkin komppanian määrävahvuus oli 200 miestä, ja ne muodostettiin sitä mukaa, kun henkilöstöä saapui. Kannaksen Ryhmän Esikunnan käskyssä korostettiin, että miesten te-

³⁴³ PMjärj-os n:o 760/Lkp.sal./7.4.1942 ”Henkilötäydennyskeskuksien minimivahvuus”. T 2211/5. KA.

³⁴⁴ Kan.RE 1231/I/204.sal/10.4.1942 ”HTK:n minimivahvuus”. T 3199/7. KA. Raskaaseen komppaniaan perustettiin konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntajoukkue. Vrt. Aspara 1983, s. 57; Saikkonen 2007, s. 69.

hokas koulutus oli aloitettava viipymättä ja että järjestelykeskuksista saapuvat tykistö-, viesti- sekä pioneerikoulutuksen saaneet miehet oli lähetettävä suoraan divisioonien aselajijoukkoihin.³⁴⁵

Kenttäarmeijan uudelleenjärjestely kotiuttamisineen ja henkilöstövaihdoiksineen sekä Kotijoukoista saapuneet täydennyserät lisäsivät henkilötäydennyskeskusten työmäärää vuonna 1942 niin paljon, etteivät ne enää selviytyneet laajentuneista tehtävistään. Päämaja muutti henkilötäydennyskeskusten kokoonpanoja sekä määräsi niiden alistussuhteet ja tehtävät uudelleen lokakuussa 1942. Kun henkilötäydennyskeskukset oli aikaisemmin nimetty sotatoimiyhtymien mukaan, nyt ne saivat järjestysnumeroinnin. Henkilötäydennyskeskusten uudelleenjärjestelyt toteutettiin 20.10.1942 mennessä.³⁴⁶

Päämajan käskyn mukaisesti henkilötäydennyskeskuksen uuteen kokoonpanoon kuului esikunta, vaihteleva määrä täydennyspataljoonia ja täydennysosasto. Ylipäällikkö määräsi muodostettavat täydennyspataljoonat vahvuuksineen ja piti täydennyspataljoonien käyttöoikeuden taistelujoukkona itsellään. Komento-, koulutus- ja huoltoasioissa henkilötäydennyskeskukset olivat sotatoimiyhtymien komentajien alaisia. Uolevi Kettinen on tutkimuksessaan päätenyt johtopäätökseen, että henkilötäydennyskeskusten uudelleenjärjestelyn taustalla oli Päämajan tarve saada välittömään käyttöönsä täydennysreservi, joka olisi nopeammin käytettävissä kenttäarmeijan joukko-osastojen täydennykseen kuin koulutuskeskuksissa koulutettavana oleva täydennyshenkilöstö³⁴⁷. Henkilötäydennyskeskuksen täydennysosastoon sijoitettiin Kotijoukoista saapuva täydennyspataljoonien määrävahvuuden ylittänyt henkilöstö. Osasto jaettiin yhteen tai useampaan komppaniaan, ja sen henkilöstö oli tarkoitettu joukkojen välittömäksi täydennykseksi. Sotatoimiyhtymän komentaja määräsi täydennysosaston käytöstä.³⁴⁸

Henkilötäydennyskeskusten uudet sodan ajan määrävahvuudet määrättiin keskuksen tehtävien ja sijainnin mukaan. Viipurissa toimineeseen Kannaksen Ryhmän Henkilötäydennyskeskus 1:een kuului esikunnan, kolmen täydennyspataljoonan ja täydennysosaston lisäksi toimituskomppania ja järjestely-

³⁴⁵ Kan.RE 1231/I/204.sal/10.4.1942 "HTK:n minimivahvuus". T 3199/7. KA ja Kan.RE 1231/I/204.sal/11.2.1942 "HTK:n minimivahvuus". T 13596/10. KA. Jälkimmäisessä asiakirjassa on väärä päiväys. Kannaksen Ryhmän HTK:n päällikölle osoitettu käsky on annettu 10.4.1942. Ks. HTK/Kan.R:n esikunnan KD N:o 4/I/henk./14.4.1942 "HTK:n järjestely". T 13596/10. KA.

³⁴⁶ PMjärj-os N:o 1952/Lkp.sal/5.10.1942 "Käsky sotatoimiyhtymien henkilötäydennyskeskusten uudestijärjestelystä". T 22520/F 28. KA; Päämajan käskyn aiheuttamista toimenpiteistä ks. esim. V AKEop-os 3698/III/92 a sal/10.10.1942 "Henkilötäydennyskeskuksen kokoonpano". T 6978/10. KA.

³⁴⁷ Kettinen 1954, s. 37. Kettisen tulkintaa voidaan pitää oikeana.

³⁴⁸ PMjärj-os N:o 1952/Lkp.sal/5.10.1942 "Käsky sotatoimiyhtymien henkilötäydennyskeskusten uudestijärjestelystä". T 22520/F 28. KA. Ks. esim. V AKEop-os 3540/III/92 a sal/29.9.1942 "Käsky täydennyspataljoonien perustamisesta". T 6978/10. KA.

komppania. Esikunta koostui komento- ja henkilöasiainoimistosta, koulutustoimistosta, järjestely- ja täydennystoimistosta, taloustoimistosta, taisteluvälinetoimistosta, kuljetustoimistosta, oikeudenhoito- toimistosta ja lääkintätoimistosta. Toimituskomppaniaan kuului kuljetusjoukkue, lähetti-, lääkintä-, varastonhoito-, kasarminhoito- ja toimitusryhmä sekä vastaanotto- ja jakoelin. Koulutuksen suunnittelusta vastasi käytännössä koulutustoimistoon kuulunut koulutusupseeri.³⁴⁹ HTK 1:n suuri kokoonpano selittyi Viipurin varuskunnallisilla tehtävillä.

Henkilötäydennyskeskusten täydennyspataljoonien kokoonpano vaihteli henkilöstövahvuuden ja täydennystilanteen mukaan. Määrävahvuuden mukaan täydennyspataljoonaan kuului esikunta, kolme kiväärikomppaniaa (kussakin komento- ja panssarintorjuntaryhmä, neljä kiväärijoukkuetta ja toimitusjoukkue), konekiväärikomppania (komentoryhmä, kolme konekiväärijoukkuetta, panssarintorjuntajoukkue ja toimitusjoukkue), kranaatinheitinjoukkue sekä panssarintorjuntatykkijoukkue.³⁵⁰ HTK 1:n kunkin täydennyspataljoonan vahvuudeksi määrättiin 800 miestä.³⁵¹ Joihinkin täydennyspataljooniin perustettiin raskas komppania, johon kuului kranaatinheitinjoukkue, panssarintorjuntakiväärijoukkue ja panssarintorjuntatykkijoukkue.³⁵² Keväällä 1944 järjestelyä muutettiin panssarintorjuntatykkien henkilöstön osalta siten, että Panssarintorjuntakoulutuskeskus toimi tämän henkilöstön henkilötäydennyskeskuksena, ja kaikkien täydennyspataljoonien panssarintorjuntatykkijoukkueet lakkautettiin.³⁵³ Henkilötäydennyskeskuksien täydennysosastoon kuului päällikön ja järjestely- ja opastuselimen lisäksi vaihteleva määrä täydennysyksiköitä.³⁵⁴

Päämajan järjestelyosasto sääтели täydennyspataljoonien minimivahvuutta tarkasti. Helmikuussa 1943 annetun kenttäarmeijan henkilötäydennyskäskyn mukaan sotatoimiyhtymien henkilötäydennyskeskusten oli siirrettävä 15.2.–20.2.1943 välisenä aikana täydennyspataljoonista alaisiinsa nuorennnetun jalka-

³⁴⁹ Keskijohdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet vuonna 1942. T 22104/Hh 121.KA. Ks. myös Aspara 1983, s. 57.

³⁵⁰ PMjärj-os 2190/Järj.1/4a/sal/17.10.1942. T 2790/1. KA. Vrt. HTK 1 572/II/2.sal/11.3.1943 ”Koulutus 15.3.–25.4.43”. T 7507/D/14. KA. Ks. myös Täyd.P 1:n sotapäiväkirja 20.10.1942. SPK 24130. KA; Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 20.10.1942. SPK 24138. KA ja Täyd.P 3:n sotapäiväkirja 20.10.1942. SPK 24158. KA.

³⁵¹ PMjärj-os N:o 1952/Lkp.sal/5.10.1942 ”Käsky sotatoimiyhtymien henkilötäydennyskeskuksien uudestijärjestelystä”. Liite 1. T 22520/F 28. KA. Vrt. Aspara 1983, Liite 15.

³⁵² Ks. esim. Täyd.P 3 303/II/2 sal/20.5.1943. T 7507/D/14.KA; HTK 1 440/II/2 sal/25.2.1943. T 7507/D/14. KA; V AKE-op-os 3558/III/92 a sal/30.9.1942 ”Korjaus käskyyn täydennyspataljoonien perustamisesta”. T 6978/10. KA. V AKE:n alaisen HTK 4:n Raskaassa komppaniassa oli krh-joukkue, pst-tykkijoukkue ja toimitusjoukkue. Ibidem. Vrt. Aspara 1983, s. 57.

³⁵³ PMjärj-os 729/Lkp.sal/29.3.1944. T 17654/2. KA; Kotij.E 881/Järj.3/2.sal/5.4.1944. Kotij.E koul.tsto/Fa 52. KA; IV AKE op-os 166/III/207 sal/31.3.1944. T 7518/23. KA; Aspara 1983, s. 57.

³⁵⁴ PMjärj-os 2190/Järj.1/4a/sal/17.10.1942. T 2790/1. KA.

väen joukko-osastoihin 4 670 miestä. Kotijoukkojen Esikunnan oli puolestaan lähetettävä 18.2.–25.2.1943 välisenä aikana jalkaväen koulutuskeskuksista lokakuussa 1942 palvelukseen astuneesta saapumiseraasta 8 850 miestä kenttäarmeijan täydennyspataljooniin ja aselajikoulutuskeskuksista 2 800 miestä sotatoimiyhtymien henkilötäydennyskeskusten kautta aselajijoukkoihin. Siirtojen jälkeen täydennyspataljoonien uusi minimivahvuus oli 12 550 miestä.³⁵⁵ Lokakuussa 1943 kenttäarmeijalle lähetettiin vastaavalla tavalla kaksi henkilötäydennystä.³⁵⁶

Vuosina 1943–1944 henkilötäydennyskeskusten sijoituspaikkakuntien muutokset olivat vähäisiä.³⁵⁷ Kun Ratsuväkiprikaati siirrettiin tammi–helmikuussa 1943 ja Panssaridivisioona sekä 3. Divisioona vuoden 1944 alkupuolella Karjalan kannakselle, myös yhtymien henkilötäydennyskeskukset siirtyivät Kannakselle³⁵⁸. Kesän 1944 torjuntataistelujen alettua osa täydennyspataljoonista määrättiin kokonaan kenttävarustustöihin, ja asevelvollisten koulutus näissä pataljoonissa lopetettiin.³⁵⁹ Tappioiden aiheuttama suuri täydennystarve vähensi nopeasti täydennyspataljoonien henkilöstövahvuutta³⁶⁰, minkä vuoksi kesällä 1944 henkilötäydennyskeskuksia ja täydennyspataljoonia lakkautettiin tai yhdistettiin keskenään. Heinäkuussa 1944 täydennyspataljoonia oli jäljellä yhdeksän, joiden kaaderihenkilöstöksi määrättiin yksi upseeri ja viisi aliupseeria sataa miestä kohti. Täydennyspataljoonista vapautunut kaaderihenkilöstö käytettiin sotatoimiyhtymien täydennykseen.³⁶¹

4.1.4 Sotatoimiyhtymiin koulutuksesta vastaavat elimet

Kenttäarmeijan koulutuksen kannalta merkittävä epäkohta oli varsinaisen koulutusta hoitavan elimen puuttuminen armeijakunnan ja divisioonan esikunnan sodan ajan kokoonpanosta. Toisaalta sodasta ei

³⁵⁵ PMjärj-os 210/Lkp.sal/7.2.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä”. T 22520/F 29. KA.

³⁵⁶ PMjärj-os 1680/Lkp.sal/21.9.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä” ja PMjärj-os 1824/Lkp.sal/12.10.1943 ”Käsky kenttäarmeijan nuorennetulle jalkaväelle annettavasta täydennyksestä”. T 22520/F 29. KA.

³⁵⁷ Ks. esim. Aspara 1983, s. 57 ja Liite 14.

³⁵⁸ Kan.REop-os 53/III/201 sal./27.1.1943 ”Kannaksen Ryhmän käsky ylipäällikön reservin sijoittamisesta Karjalan kannakselle”. SPK 14273. KA; PMop-os 696/Op.1/5 c/sal/23.3.1944. SPK 5335/Liite 538. KA.

³⁵⁹ PMop-os 1499/Op./5.d.sal/13.6.1944. SPK 20881/Liite 774. KA. Tällä asiakirjalla määrättiin Täyd.P:t 1, 2, 3 ja 13 kenttävarustustöihin Karjalan kannakselle käsketyin täydennyksen tultua suoritetuksi joukoille.

³⁶⁰ PMLkp-tsto:n sotapäiväkirjan merkinnät kesäkuussa 1944. SPK 20907. KA.

³⁶¹ PMjärj-os 1798/lkp sal/9.7.1944. T 22520/F 41. KA; PMjärj-os 2107/Lkp.sal/30.7.1944 ”Henkilötäydennyskeskuksien sijoituspaikat”. T 22520/Hh 4. KA. Täydennyspataljoonat olivat: IV AK:n Täyd.P 1 (entiset Täyd.P:t 1, 10, 13), III AK:n Täyd.P 3 (entiset Täyd.P:t 2, 3), Aun.R:n Täyd.P 4 (entiset Täyd.P:t 4, 5, 7), V AK:n Täyd.P 6 (ruotsinkielinen) ja Täyd.P 8 (entiset Täyd.P:t 8, 9), II AK:n Täyd.P 11, 14.D:n Täyd.P 12, Ps.D:n Täyd.P 14 sekä Kotijoukkojen alainen Täyd.P 14, joka oli perustettu 15.6.1944 palvelukseen astuneista vuosina 1907–1908 syntyneistä Helsingin ja Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiiriin aliupseereista ja miehistä. E/Täyd.P 14:n sotapäiväkirja 15.6.1944. SPK 24329. KA.

vuonna 1941 uskottu tulevan usean vuoden mittaista, eikä tämän vuoksi kenttäarmeijan koulutukselle nähty todennäköisesti edes tarvetta. Yleensä koulutusasioista vastasi sotatoimiyhtymien esikunnissa operatiivinen osasto³⁶². Koulutusta tärkeämpänä pidettiin joukkojen liikuntakasvatusta. Liikuntakasvatustoiminnan tehostamiseksi Päämaja oikeutti kesäkuussa 1943 määräämään ryhmien, armeijakuntien, divisioonien ja rykmenttien esikuntaan sodan ajan määrävahvuuksiin kuulumattomana liikuntakasvatustupseerin.³⁶³

Aunuksen Ryhmän komentaja kenraaliluutnantti Lennart Oesch esitti kesäkuussa 1943 Päämajalle, että armeijakuntien esikuntien operatiivisiin osastoihin lisättäisiin koulutus- ja järjestelytoimisto. Oesch perusteli esitystään sillä, että jatkuvasti laajentuvan koulustoittoiminnan suunnittelu ja valvonta sekä rintamajoukoissa että täydennyspataljoonissa oli AKE:ssa pääasiallisesti keskittynyt operatiiviseen osastoon, mutta osaston työmäärää lisäsivät myös henkilöstövaihdokset sekä joukkojen uudelleenjärjestelyt.³⁶⁴ Anuksen ja Maaselän Ryhmän esitysten perusteella Päämaja pyysi elokuussa 1943 lausuntoa koulutusasioita hoitamaan tarkoitetun elimen tarpeellisuudesta ja sen kokoonpanosta yhtymien esikunnissa.³⁶⁵ V AKE:n lausunto on tyhjentävä:

Sodan aikana ei ole syytä perustaa enempää AK:n kuin Div:kaan esikuntaan erikoista koulustoimistoa, koska rintamajoukoissa ei kuitenkaan ole tilaisuutta laajempaan yhtenäiseen koulustoittoimintaan. Sen sijaan näissä on tarpeen koulustupseeri, joka on liitetty mieluummin os. 2:een. Tämän koulustupseerin tulisi olla vanhempi aktiiviupseeri, jolla on koulutuksen järjestelyistä kokemusta. Nykyisissä olosuhteissa ei ole mahdollisuuksia yhtenäisten koulutusohjelmien laatimiseen kaikkia joukkoja varten. Näin ollen AK:n ja Div:n esikunnat yhtenäistävät koulutusta mahdollisuuksien rajoissa ja antavat koulutuksen suuntaviivat, kun sen sijaan joukko-osastoissa vasta voidaan laatia yksityiskohtaiset koulutusohjelmat vallitsevien olosuhteiden ja koulustarpeen mukaan.³⁶⁶

³⁶² PMkoul-os 4596/Koul 1/7 sal/16.9.1943 ”Koulutusasioista huolehtivan elimen määrääminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin”. T 17653/3. KA.

³⁶³ PMkoul-os 3144/Koul.3/25 sal./28.6.1943 ”Liikuntakasvatustupseerin määrääminen joukkoihin”. Kotij.E koul.tsto/Fa 43. KA.

³⁶⁴ Aun.REOp-os 2720/Op.IIIb/43 sal/15.6.1943 ”Koulutusasioista huolehtivan elimen perustaminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin”. T 4931/10. KA.

³⁶⁵ PMkoul-os 3901/Koul 1/7 sal/7.8.1943 ”Koulutusasioista huolehtivan elimen perustaminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin”. T 4931/10. KA.

³⁶⁶ V AKEOp-os 2912/III/116.sal/17.8.1943 ”Koulutusasioista huolehtivan elimen perustaminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin”. T 4931/10. KA. Lisäksi V AKE esitti, että koulustupseerin tehtäviin kuuluisi oman sotatoimiyhtymän joukkojen koulustarpeen seuraaminen ja erilaisten tilapäisten kurssien suunnittelu ja toimeenpano. Samoin hänen tehtäviinsä kuuluisi ylempää käskettyjen koulu- ja kurssikomennusten hoitaminen. Ibidem.

Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta yhtymät kuitenkin olivat sitä mieltä³⁶⁷, että myös koulutuksesta huolehtiva elin tarvitaan esikunnissa. Lausuntojen perusteella sotatoimiyhtymien esikuntiin määrättiin perustettavaksi koulutustoimisto, jonka vahvuus oli kahdesta kolmeen upseeria. Ryhmän esikunnassa koulutustoimisto alistettiin komento-osaston päällikölle, armeijakunnan ja divisioonan esikunnassa operatiivisen osaston päällikölle ja prikaatin esikunnassa esikuntapäällikölle. Kaikissa esikunnissa valistustoimistoon sijoitettu liikuntakasvatusupseeri siirrettiin koulutustoimistoon, koska liikuntakasvatusasiat kuuluivat läheisesti koulutustoimintaan. Ryhmän esikunnan koulutustoimiston tehtävänä oli yleisluontoisten koulutusasioiden ja ryhmän ulkopuolella järjestettävien kurssien asioiden käsittely. Armeijakunnan ja divisioonan esikunnan koulutustoimiston tehtävänä oli yksityiskohtaisten koulutussuunnitelmien laatiminen ja koulutuksen johtaminen, kurssitoiminnan järjestely sekä sotakokemusten muokkaaminen koulutuksessa sovellettaviksi.³⁶⁸ Käytännössä järjestely toteutui eräiden yhtymien, kuten IV AK:n osalta vasta keväällä 1944.³⁶⁹ Päämajan ohjeistuksesta huolimatta Kannaksen Ryhmän Esikuntaan koulutustoimistoa ei perustettu. Tutkimuksessa käytettyjen lähteiden perusteella tälle ratkaisulle ei löytynyt selitystä.

4.1.5 Esitys sodan ajan koulutuksen ylimmän johdon uudelleenjärjestelyksi

Vesa Tynkkynen on väitöstutkimuksessaan päätenyt johtopäätökseen, että jatkosodan aikainen *koulutusala oli selvästi kahtiajakoinen* [kursivointi JL] Päämajan koulutusosaston keskittyessä enemmän kenttäarmeijan koulutukseen, kun taas Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosasto toteutti vastuullaan ollutta asevelvollisten peruskoulutusta. Tätä argumenttia tukee myös Pertti Hartikainen Östermanbiografiassaan.³⁷⁰ Tämän tutkimuksen perusteella päätelmä ei kuitenkaan ole looginen. Vertailtaessa molempien koulutusosastojen toimintaa esimerkiksi ensimmäisen vuoden aikana ilman syvällisempää

³⁶⁷ PMkoul-os 4596/Koul 1/7 sal/16.9.1943 ”Koulutusasioista huolehtivan elimen määrääminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin”. T 17653/3. KA. Vain III AKE:n ja 14.DE:n mielestä yhtymän esikunnassa ei tarvittu koulutuksesta huolehtivaa elintä. III AKE:n esikuntapäällikkö totesi, että koulutusasiat voidaan hoitaa nykyisin voimin. 3.DE 126/II/15/13.8.1943. T 17653/3 ”Koulutusasioista huolehtivan elimen määrääminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin”. KA. 14.DE perusteli esitystään sillä, että operatiivisen osaston päällikkö vastasi jo oman toimensa ohella myös koulutusasioista. 14.DE 704/I/3 b/L. 8634/sal./18.8.1943 ”Koulutusasioista huolehtivan elimen määrääminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin”. T 17653/3. KA.

³⁶⁸ PMkoul-os 4596/Koul 1/7 sal/16.9.1943 ”Koulutusasioista huolehtivan elimen määrääminen sotatoimiyhtymien johtoportaisiin”. T 17653/3. KA. Ryhmän ja AK:n esikunnan koulutustoimistossa oli toimistopäällikkö, liikuntakasvatusupseeri ja toimistoupseeri, kun taas DE:n ja PrE:n koulutustoimistoon kuuluivat toimistopäällikkö ja liikuntakasvatusupseeri. Ibidem. Jalkaväenkenraali Erik Heinrichs on merkinnyt yleisesikunnan päällikölle lokakuussa 1943 lähetettyyn asiakirjaan: ”Onko aihetta ja onko varaa mennä tähän?” T 17750/10. KA.

³⁶⁹ IV AKEop-os 110/II/223 sal/21.3.1944 ”Yl. koulutusasioiden käsittely IV AKE:ssa”. T 13595/13. KA.

³⁷⁰ Tynkkynen 1996, s. 144; Hartikainen 2001, s. 376. Hartikaisen näkemys perustuu suoraan Tynkkynen argumenttiin.

analyysia tällaiseen johtopäätökseen on helppo päätyä. Faktisesti sodan ajan koulutus oli jaettu koulutukseen kotialueella ja koulutukseen kenttäarmeijassa, mutta kokonaisvastuu toiminnasta oli Päämajan koulutusosastolla. Mitä kauemmin sota kesti, sitä selvemmin Päämajan koulutusosaston asema tuli esiin. Päämajan ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosastojen toiminta oli kuitenkin osittain päällekkäistä. Vuoden 1942 alusta Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosaston päällikkönä toiminut eversti Martti Vihma oli havainnut keskitetyn johtoelimen puutteen koulutuksessa sekä siitä aiheutuneet ongelmat ja päällekkäisyydet. Vihma esitti elokuun 8. päivänä 1942 päivätyssä muistiossaan koko sodan ajan koulutuksen johdon uudelleenjärjestelyjä. Vihma totesi muistiossaan, että sodan ohella ja sen sallimissa kaikissa tilanteissa sotilaskasvatus ja koulutus oli pidettävä ajan vaatimusten tasalla. Tämän vuoksi olisi valmisteltava ja suoritettava laajoja ja aikaa vieviä tehtäviä ja toimenpiteitä, joita varten olisi mahdollisimman pian perustettava kokonaan uusi johtoelin, jonka työnimeksi Vihma antoi ”Sotakoulutuksen ylitarkastajan esikunta”.³⁷¹

Vihman esittämään ”Sotakoulutuksen ylitarkastajan esikuntaan” olisi kuulunut sotakoulutuksen ylitarkastajan, esikuntapäällikön, adjutanttin ja tarvittavan kansliahenkilöstön lisäksi kolme osastoa, joihin kuhunkin olisi siirretty eri alojen vanhempia ja kokeneempia upseereita (eversti, everstiluutnantti, majuri). Esikunnan kokoonpanoon olisi sisältynyt ehdotuksen mukaan yhteensä kaksi kenraalia ja kymmenen upseeria. Vihma korosti muistiossaan, että esikunnan työskentelyn kannalta olisi tärkeää, ettei siihen sijoitettavia upseereita vaihdettaisi usein. I osaston tehtävinä oli koulutuksen yleiset suunnittelu- ja järjestelyasiat, koulutusohjelmistot ja eri aselajien yhteistoiminta, II osaston vastuulla ohjesääntöjä ja niiden muutoksia koskevat asiat sekä sotilaskirjallisuus, sotakoulujen opetussuunnitelmat ja opettajavoimien valmentamiskysymykset, kun taas III osasto olisi vastannut sotakokemusten seulomisesta ja soveltamisesta koulutukseen sekä tarkastus- ja kokeilutoiminnasta.³⁷²

Vihman esitystä ei hyväksytty.³⁷³ Pertti Hartikaisen mukaan ylipäällikkö Mannerheim torjui esityksen koulutustoiminnan johdon keskittämisestä vetoamalla yleisesikuntaupseerien puutteeseen.³⁷⁴ Pertti Hartikaisen esittämä ylipäällikön perustelu ei kuitenkaan ole vakuuttava, sillä kokoonpano olisi ollut

³⁷¹ Eversti Martti Vihman muistio 8.8.1942: ”Nykytilanteen ja lähitulevaisuuden sotilaskasvatuksellisesta ja koulutuksellisesta johtotoiminnasta puolustusvoimissa.” T 18002/5. KA.

³⁷² Ibidem.

³⁷³ Everstiluutnantti Erkki Taran muistio 5.2.1945: ”Organisaatiokysymys sekä ohjesääntö- ja koulutusohjelmistotyö.” T 18002/5. KA.

³⁷⁴ Hartikainen 2001, s. 384.

helposti muodostettavissa sotakoulutuksen ylitarkastajan ja puolustusvoimain yleistarkastajan esikuntien sekä Päämajan ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosastojen henkilöstöstä. Koska ylipäällikkö torjui jatkossakin kaikki Östermanin esitykset esimerkiksi ohjesääntötyön aloittamisesta, Mannerheimin toimintaa on arvioitava henkilösuhteiden näkökulmasta. Lasse Laaksosen tutkimuksen perusteella onkin todennäköisempää, että talvisodassa Mannerheimin luottamuksen menettäneelle Östermanille ei yksinkertaisesti haluttu antaa vaativampia tehtäviä edes kotirintamalla.³⁷⁵ Päinvastoin tammikuussa 1944 puolustusvoimain yleistarkastajan esikunta nähtiin kokonaan tarpeettomaksi ja lakkautettiin. Kenraaliluutnantti Österman siirrettiin Päämajaan Mannerheimin määräämiin erikoistehtäviin.³⁷⁶

Toteutuessaan Martti Vihman esitys olisi merkinnyt sitä, että Päämajan ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosastot olisivat supistetussa kokoonpanossa hoitaneet vain hallinnollisia koulutusasioita, kuten erilaisten kurssien toimeenpanoa koskevia asioita, kun taas kaikki koulutuksen suunnittelu-, kehittämis-, ohjesääntö- ja tarkastusasiat olisivat olleet sotakoulutuksen ylitarkastajan johtamassa kolmiosastoisessa esikunnassa.

4.2 Koulutuksen järjestelyt ja ohjeistus

4.2.1 Päämajan määräämät koulutuksen suuntaviivat

Päämajan antamat koulutuksen suuntaviivat oli tarkoitettu sotatoimiyhtymien koulutussuunnitelmien perustaksi.³⁷⁷ Päämajan koulutustoimisto antoi ensimmäiset koulutuksen suuntaviivat kenttäarmeijalle jo heinäkuussa 1941 ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” -julkaisusarjan numerossa kahdeksan. Kyseisessä julkaisussa todettiin, että etenkin rintamantakaisissa joukoissa ja jossain määrin myös rauhallisilla rintamilla [tarkoittanee II ja IV AK:a kaakkoisrajalla; JL] miehistö kulutti aikaansa laiskottelemalla ja täysin toimeettomana, minkä seurauksena sotilaallinen kuri oli heikentynyt. Tämä näkyi muun muassa kunnianteon laiminlyönteinä, velttona esiintymisenä ja huolimattomana pukeutumisena. Päämajan mukaan tämä johtui ennen kaikkea perusyksiköiden ja sitä pienempien yksiköiden päälliköiden tottu-

³⁷⁵ Laaksonen 2004, passim. Ks. myös Turtola 1997, s. 185–189 ja Turtola 2005, s. 103. Myös Martti Turtola on päätenyt johtopäätökseen, ettei Österman saanut enää koskaan toisen maailmansodan aikana todellisia kykyjään vastaavia tehtäviä. Turtola 2005, s. 103.

³⁷⁶ Hartikainen 2001, s. 378. Österman lähetettiin Saksaan kenraaliluutnantti Paavo Talvelan tilalle. Ks. esim. Hartikainen 2001, s. 384.

³⁷⁷ Ks. esim. PvPEkoul-os n:o 320/Koul. 1/40/sal ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941”. KA.

mattomuudesta ja välinpitämättömyydestä joukkojen johtamisessa. Päämaja määräsi esimiehiä ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin *puutteellisesta koulutuksesta* [kursivointi JL] aiheutuneen epäkohdan pikaiseksi poistamiseksi. Tilanteen salliessa osa päivästä oli käytettävä miesten koulutukseen, jonka pääaiheiksi määrättiin ase käsittely (erityisesti pikatuliaseiden), etenemis- ja taistelumuodot, partiointi ja suunnistaminen, pesäkkeen valtaus (taistelevat joukot), huolto- tai muiden muodostelmien puolustus yllätyshyökkäyksiä vastaan sekä suljettu järjestys kurin parantamiseksi.³⁷⁸ Tämä kertoo osaltaan siitä, etteivät reserviläisjohtajat ymmärtäneet vastuutaan joukkojen koulutuksessa. Näillä suuntaviivoilla olisi kuitenkin ollut enemmän painoarvoa, jos Päämaja olisi jakanut ne joukoille erilliskäskynä.

Marraskuun 1941 lopulla Päämajan koulutustoimiston antamien suuntaviivojen mukaan asevelvollisten koulutuksen päämääränä oli ”itsenäisesti toimivien, maaston ja vuodenajan rasitukset kestävien, kekseliäiden, aseiden ja varusteiden talvihuollon täydellisesti hallitsevien ja hyökkäyshengen läpikäymien eräsotilaiden ja alijohtajien kasvattaminen.” Yleisesikunnan päällikön kenraaliluutnantti Edvard Hanellin ja komentoesikunnan päällikön kenraalimajuri Wiljo Tuompon allekirjoittamassa asiakirjassa korostettiin, että koulutusohjelmista oli karsittava kaikki epäolennainen ja sellaiset rauhan ajan koulutukseen kuuluvat harjoitukset, jotka eivät välittömästi edistäneet edellä mainitun koulutusmäärän saavuttamista.³⁷⁹

Tykistön johtosuhteiden uudelleenjärjestelyjen yhteydessä vuonna 1942 tykistön tarkastajan tehtäviin lisättiin jalkaväen pyynnöstä kranaatinheittimistön johtaminen ja käytön kehittäminen.³⁸⁰ Tykistönkenraali Vilho Nenosen johdolla sekä kranaatinheittimien ampumamenetelmät että yleinen ampumakoulutus muuttuivat huomattavasti. Jotta kranaatinheittimien käytöstä annetut uudet määräykset sekä ohjeet omaksuttaisiin nopeasti ja jotta kranaatinheitinjoukoissa voitaisiin aloittaa tehokas koulutus, Päämajan koulutusosasto antoi marraskuussa 1942 suuntaviivat kranaatinheitinkoulutuksen järjestämisestä kenttäarmeijassa. Tehokkaan kranaatinheitinampumakoulutuksen mahdollistamiseksi aluksi koulutettiin kranaatinheitinupseerit. Kranaatinheitinupseerikurssit järjestettiin yhtymien komentajien harkinnan mukaan joko ryhmittäin tai divisioonittain. Kurssin opettajiksi määrättiin Suojeluskuntain Päälystökoulun Jalkaväen raskasasekurssi I ja II:n kranaatinheitinlinjalla oppilaina olleet upseerit, jotka olivat

³⁷⁸ PMkoul-os 629/Koul./22.sal./28.7.1941 ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta N:o 8”. T 10559–10560/7. KA.

³⁷⁹ PMkoulsto 2625/Koul./sal/27.11.1941 ”Koulutuskeskuksissa suoritettavan koulutuksen suuntaviivat”. SPK 17483/Liite 111. KA. Asiakirja jaettiin myös sotatoimiyhtymille.

³⁸⁰ PMjärj-os 2396/Järj. 1/23 sal./25.10.1942 ”Tykistön johto- ja palvelussuhteet”. T 19134/4. KA. Ks. myös Paulaharju 1994 a, s. 506–507 ja Alajoki 1975, s. 289.

saaneet Tykistön tarkastajan käskyn n:o 7 (”Yleistä kranaatinheittimien tulitoiminnasta”) ja Tykistön palvelusohjeiden määräysten mukaisen kranaatinheitinampumakoulutuksen. Kaikki kranaatinheitinupseerit, jotka eivät vielä olleet osallistuneet Jalkaväen raskasasekursseille ja joita ei ollut tarkoitus komentaa Suojeluskuntain Päälystökoulussa marras–joulukuussa järjestettävälle kolmannelle kurssille, määrättiin kenttäarmeijan kursseille. Päämajan koulutusosaston asiakirjan liitteenä oli myös kaksiviikkoisen kurssin opetusohjelma.³⁸¹

Ensimmäiset suuntaviivat kenttäarmeijan kaasusuojelukoulutuksesta annettiin kevätkaudelle 1942.³⁸² Koska Kotijoukkojen Kaasusuojelukoulutuskeskus ei kyennyt kouluttamaan koko kenttäarmeijan puutetta vastaavaa henkilöstömäärää, sotatoimiyhtymissä oli koulutettava lisää kaasusuojeluhenkilöstöä. Jokaiseen joukko-osastoon ja joukkoyksikköön nimettiin kaasusuojelukoulutuksen saanut kaasusuojelu-upseeri. Yhtymien oli tarvittaessa järjestettävä kaasusuojelu-upseereille jatkokoulutusta siten, että he pystyisivät huolehtimaan ja vastaamaan koko yhtymän kaasusuojelualan tehtävistä.³⁸³ Muun kaasusuojeluhenkilöstön koulutus oli suunniteltava siten, että joukkoyksiköiden kaasusuojeluryhmät ja perusyksiköiden kaasusuojeluelimet koulutettiin kahden viikon kursseilla toukokuun loppuun mennessä. Kaasusuojelualan muuttuneet tehtävät oli huomioitava kurssin ohjelmassa. Tavallisten kaasusuojeluasioiden lisäksi kursseilla opetettiin yksinkertaiset desinfektio menetelmät sekä savumateriaali ja sen käyttö. Joukkojen kaasusuojelukoulutus rajoitettiin siihen, että jokainen mies tuntee kaasunaamarin ja perehtyy sen käyttöön. Koulutus oli pyrittävä järjestämään levossa olevalle joukolle, jolle oli helpompi jakaa kaasunaamarit harjoittelua varten.³⁸⁴

³⁸¹ PMkoul-os 4754/Koul.1/11.sal/10.11.1942 ”Krh.kurssit yhtymissä”. T 19134/4. KA. Kurssin koulutussuunnitelma oli alun perin laadittu Suojeluskuntain Päälystökoulussa. Sk.PK 839/Adj.sal/4.11.1942 ”Krh.koulutus”. T 19134/4. KA. Kaksiviikkoisen kurssin ajasta 90 % käytettiin krh-ampumakoulutukseen. Ibidem.

³⁸² Vesa Tynkkynen toteaa väitöstudiumissaan, että kaasusuojelu oli saanut ennen talvisotaa aselajiin verrattavan aseman niin Suomessa kuin muualla Euroopassa. Neuvostoliitto ei käyttänyt talvisodan aikana taistelukaasuja, joten kenttäarmeijan kaasusuojeluorganisaatio ei joutunut niihin tehtäviin, joita varten se oli suunniteltu. Talvisodan päätyttyä kaasusuojelun voimakas asema heikkeni Suomessa ainoana aselajeihin verrattavana toimialana. Kaasusuojelun tehtäväkenttä muuttui ja painottui uudella tavalla jatkosodan alusta alkaen. Kun varsinaisia kaasusuojelutehtäviä ei ollut, Päämaja joutui jo elokuussa 1941 antamaan täydentäviä ohjeita divisioonille kaasusuojeluyksiköiden käytöstä. Kaasusuojelullisten tehtävien saama painoarvo väheni edelleen syksyn 1941 aikana, sillä Neuvostoliitto pidättäytyi edelleen taistelukaasujen käytöstä. Päämaja antoi syyskuun lopulla käskyn koota kaasusuojelumateriaali kenttävarastoihin. Joukoille oli tarkoitus jättää vain henkilökohtaiset suojeluvälineet, mutta lopulta nekin kerättiin varastoihin. Tynkkynen 1996, s. 222–224. Esimerkiksi Aunuksen Ryhmä perusteli toimenpidettä sillä, että kaasunaamarit säilyisivät paremmin asiallisesti varastoituna.

³⁸³ PMkss.kom 1910/Kss.1/sal./4.4.1942 ”Päämajan kss.käsky N:o 4/42. Kss.koulutus kevätkaudella 1942.” T 17652/1. KA.

³⁸⁴ Ibidem. Kurssin kokonaistuntimäärä oli 98 tuntia, josta 80 tuntia harjoituksia. Koulutusaiheet olivat taistelukaasut ja niiden käyttö, henkilökohtainen kaasusuojelu ja kss.välineet, kaasusuojelupalvelus, kss.elinten johtamisharjoitukset, savutuskoulutus ja desinfektio koulutus. Kaasusuojelualan uusien tehtävien osuus kurssista oli n. 26 %. Liite PMkss.kom 1910/Kss.1/sal./4.4.1942 ”Päämajan kss.käsky N:o 4/42”: Kss.aliupseeri- ja -miehistökurssin ohjelma. T 17652/1. KA.

Keväällä 1943 ylipäällikkö Mannerheim määräsi yhtymien komentajia ryhtymään toimenpiteisiin joukkojen kaasusuojelunvalmiuden tehostamiseksi ”vihollisen taholta kesän aikana mahdollisesti esiintyvän kaasujen käytön varalta”.³⁸⁵ Päämajan operatiivisen osaston laatiman määräyksen mukaan erityisesti oli huolehdittava siitä, että jokainen mies tuntee kaasunaamarinsa ja sen käytön, pystyy antamaan itselleen henkilökohtaisen ensiavun sekä osaa toiminnan kaasun ja savun vaikutuksen alaisena. Joukkojen kaasusuojeluhenkilöstö oli saatava määrävahvuiseksi ja koulutettava kaasusuojelupalvelusta varten. Kaasusuojelukomppaniat oli saatettava kaasusuojelutehtäviensä mukaiseen valmiuteen henkilöstön, erikoisvälineistön ja kuljetusvälineiden osalta. Divisioonien tai vastaavien haltuun varastoitu kaasusuojelumateriaali oli jaettava joukoille koulutuksen ajaksi.³⁸⁶ Päämajan operatiivinen osasto palasi samaan asiaan vielä kesäkuussa, jolloin yhtymien komentajat määrättiin jatkuvasti huomioimaan vihollisen mahdollisuus kaasujen käyttöönnotossa.³⁸⁷ Vuoden 1944 alussa julkaistu ”Sodanajan koulutusohjeita N:o 6” korosti entisestään kaasusuojelukoulutuksen merkitystä kenttäarmeijassa.³⁸⁸

Asemasotavaiheen aikana panssarintorjunta ei ollut merkittävässä asemassa rintamalla. Vuosina 1942–1943 panssarintorjuntatykkejä käytettiin lähes yksinomaan jalkaväkitykkien tapaan neuvostojoukkojen asepesäkkeiden ja bunkkereiden miehistöjen tuhoamiseen. Vesa Tynkkysen mukaan kenttäarmeijan panssarintorjunta oli vuonna 1943 samassa tilanteessa kuin talvisodassa. Tehokasta panssarintorjunta-aseistusta ei ollut käytettävissä. Saksalaisten sotakokemukset itärintamalla olivat osoittaneet, että pelk-

³⁸⁵ PMop-os 598/Op.1/10.d.sal/22.4.1943. SPK 20881/Liite 609. KA. Asiakirjan on allekirjoittanut yleisesikunnan päällikkö jalkaväenkenraali Erik Heinrichs ja päämajoitustemestari kenraaliluutnantti Aksel Airo. Tällä perusteella voidaan olettaa, että määräys on tullut suoraan Mannerheimilta. Vesa Tynkkysen tutkimuksen mukaan yhteistoiminta saksalaisten kanssa muutti suomalaisten ajattelua kaasusuojelussa. Suomalaisten ja saksalaisten kaasukomission vastavuoroisten vierailujen ja neuvottelujen jälkeen kesällä 1943 kaasusuojelun ylin johto Päämajassa vakuuttui siitä, että Neuvostoliitto tulisi käynnissä olevan sodan aikana turvautumaan taistelukaasuihin. Saksalaisten näkemyksen mukaan Neuvostoliitolla oli erittäin suuri valmius taistelukaasujen levittämiseen lentokoneista. Tynkkynen 1996, s. 224. Mannerheim on todennäköisesti perustanut arvionsa vihollisen mahdollisesta kaasujen käytöstä PM:n kaasusuojelukomentajan eversti Uolevi Poppiuksen esittelyyn. Tässä yhteydessä on kuitenkin todettava, että suomalaisten omat sotakokemukset Neuvostoliiton mahdollisesta kaasujen käytöstä olivat päinvastaisia. Ks. esim. Aun.REkss.tsto 282/Kss.2 sal./24.8.1942 ”Sotakokemukset”. SPK 4868. KA; Maa.REop-os 3192/III/7 sal./20.7.1942 Liite 5: ”Kaasusuojelusta, savun käytöstä ja desinfektiosta saatuja sotakokemuksia.” SPK 4868. KA. ”Mitään kss.elimiä ei ole tavattu, eikä niiden olemassaolostakaan ole saatu tietoja. Vihollisen ks.käyttövalmiudesta ei ole saatu tarkempia tietoja.”

³⁸⁶ PMop-os 598/Op.1/10.d.sal/22.4.1943. SPK 20881/Liite 609. KA.

³⁸⁷ PMop-os 949/Op.1/10.d.sal/15.6.1943. SPK 20881/Liite 625. KA. Tämänkin kaasusuojelua käsittelevän asiakirjan on allekirjoittanut yleisesikunnan päällikkö jalkaväenkenraali Erik Heinrichs ja päämajoitustemestari kenraaliluutnantti Aksel Airo. Asiakirjan mukaan: ”Henkilökohtaisen kaasusuojelun toteuttamiseksi on jokaisen jatkuvien harjoitusten koulutettava käsittelemään henkilökohtaisia kaasusuojeluvälineitään nopeasti ja määrätietoisesti.”

³⁸⁸ PMkoul-os 179/Koul.2/23 sal/18.1.1944. T 17654/13. KA; Sodanajan koulutusohjeita. N:o 6. Kaasusuojelukoulutus. T 17654/13. KA.

kien passarintorjuntatykkien varaan rakennettu panssarintorjuntajärjestelmä ei enää ollut riittävä.³⁸⁹ Kun saksalaiset olivat itärintamalla saamiensa kokemusten jälkeen siirtyneet tehokkaampien panssarintorjuntatykkien käyttöön, päätettiin myös Suomeen hankkia keväällä 1943 Saksasta uutta kalustoa. Ensimmäiset 75 mm:n panssarintorjuntatykit saapuivat maahan toukokuussa 1943³⁹⁰, ja kesäkuussa aloitettiin kahdentoista tykkikomppanian kaluston vaihto sekä koulutus³⁹¹.

Panssarintorjuntakoulutuskeskuksen päällikkö majuri Aku Vuontela esitti maaliskuussa 1943 jalkaväen panssarinlähitorjuntakoulutuksen laajentamista ja tehostamista³⁹². Myös Suojeluskuntain Päälystökoulun panssarintorjunnan opettaja majuri Kaarle Haataja kiinnitti talvella 1943 huomiota jalkaväen koulutuskeskusten panssarintorjuntakoulutuksen puutteisiin³⁹³. Vuontelan ja Haatajan asiakirjat eivät aiheuttaneet merkittäviä toimenpiteitä, mutta kesällä 1943 Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosaston päällikkö eversti Martti Vihma antoi Suojeluskuntain Päälystökoululle tehtäväksi laatia esityksen panssarinlähitorjuntakoulutuksen toteuttamiseksi. Haataja käytti laatimassaan muistiossa perusteluina saksalaisten saamia sotakokemuksia panssarinlähitorjunnan tärkeydestä. Vuontelasta poiketen Haataja esitti lähitorjuntakoulutuksen ulottamista kaikkiin kenttäarmeijan joukkoihin. Tällä perusteella Suojeluskuntain Päälystökoulu esitti kouluttajakurssien aloittamista jo syyskuussa 1943.³⁹⁴ Päämaja hyväk-

³⁸⁹ Pst.Koul.K 400/19/27.3.1943. Kotij.E koulusto/Fa 52. KA. Jatkosodan alkaessa kenttäarmeijan panssarintorjunta oli kalustollisesti ja taidollisesti kohtuullisessa kunnossa. Kuitenkin jo hyökkäysvaiheen aikana todettiin, että läpäisyltään heikoimmat panssarintorjuntakiväärät olivat tehottomia. Ne vedettiin pois rintamajoukoilta ja sijoitettiin joko sivusuuntiin tai varastoitiin. Vuoden 1942 aikana viimeisetkin näistä aseista oli otettu pois etulinjasta. Vuoteen 1943 mennessä todettiin, että myös suomalaiset 20 mm:n panssarintorjuntakiväärät eivät enää kyenneet läpäisemään taistelupanssarivaunuja. Organisaatoratkaisussa päädyttiin lokakuussa 1942 siihen, että komppanioiden panssarintorjuntaryhmiin sijoitettiin poistettavan keveimmän kaluston tilalle kaksi 20 mm:n kivääriä. Marraskuussa 1943 komppaniaan sijoitettiin enää yksi. Näiden aseiden tärkeimpänä tehtävänä oli jatkosodan loppupuolella vihollisen asepesäkkeiden tuhoaminen eikä niinkään panssarintorjunta. Panssarintorjuntatykkien, lähinnä 37 mm:n tykkien, valmistus lopetettiin vuoden 1941 kuluessa. Tähän oli syynä hyökkäysvaiheen aikana todettu riittämätön läpäisy. Lisäksi oli sotasaaliina saatu niin runsaasti 45 mm:n neuvostoliittolaista tykkikalustoa, että jatkuvaa tykkituotantoa ei enää tarvittaisi. Täydennys voitaisiin hankkia ulkomailta. Tynkkynen 1996, s. 177 ja Terä 1967, s. 30–31. Vrt. Ilmanen 2005, s. 13.

³⁹⁰ PM 2871/Ase 2/45 B sal./27.5.1943 ”Pst.tykkien vaihdon aiheuttama koulutustarve”. T 17653/7. KA. Modernisoituja 75 K/97–38 tykkejä tuli aluksi 30 kappaletta. Niiden lopullinen määrä oli 46 kappaletta. Uutta tykkimallia 75 K/40 tuli aluksi 25 kappaletta. Niiden lopullinen hankintamäärä vuonna 1943 oli 50 kappaletta, mutta vuonna 1944 näitä tykkejä hankittiin runsaasti lisää. Uudet 75 mm:n tykit olivat erittäin korkealaatuisia ja tehokkaita, mutta suuren painon vuoksi niiden siirtäminen miesvoimin taistelumaastossa oli hyvin vaikeaa. Tykit soveltuivat parhaiten defensiiviseen ja passiiviseen taistelutoimintaan. Tynkkynen 1996, s. 177. Vrt. Terä 1967, s. 30–35 ja Liite 3.

³⁹¹ PMkoul-os 2640/Koul.1/11 sal./2.6.1943 ”Pst.tykkien vaihdon aiheuttamat kurssit”. T 17653/7. KA. Tykit jaettiin siten, että Kan.R sai neljän tykkikomppanian kaluston, Aun.R kolmen ja Maa.R kahden sekä Ps.D, 14.D ja III AK kukin yhden komppanian kaluston. Varsinaisen tykkikoulutuksen lisäksi kullekin tykkikomppanialle oli koulutettava panssaritraktorinkuljettajat, joiden koulutus toimeenpantiin Panssarikoulutuspataljoonassa Varkaudessa kahdessa erässä kesä–heinäkuussa 1943. Ibidem.

³⁹² Pst.Koul.K 400/19/27.3.1943. Kotij.E koulusto/Fa 52. KA.

³⁹³ Sk.PK 121/Adj.sal/19.2.1943. Kotij.E koulusto/Fa 10. KA.

³⁹⁴ Sk.PK 673/Adj.sal/E/20.8.1943 ”Panssarintorjunta”. T 17653/6 ja Sk.PK Fa 10. KA; Sk.PK 674/Adj.sal/E/20.8.1943 ”Panssarintorjunta”. T 17653/6 ja Sk.PK Fa 10. KA. Ks. myös Tynkkynen 1996, s. 177, Tiihonen 2000, s. 135–136 ja Il-

syi esityksen, ja elokuun lopulla annettiin käsky ensimmäisten panssarinlähitorjuntakurssien toimeenpanosta Suojeluskuntain Päälystökoululla. Ensimmäiset kaksi kurssia järjestettiin kenttäarmeijan tykkikomppanioiden päälliköille ja joukkueenjohtajille syys–lokakuussa. Kurseille osallistui yhteensä 61 upseeria. Suojeluskuntain Päälystökoulun esityksestä vuoden 1943 lopulla pidettiin vielä kolme Panssarinlähitorjuntakurssia, joille osallistui yhteensä 87 upseeria.³⁹⁵ Näillä viidellä kurssilla koulutetut kenttäarmeijan upseerit johtivat myöhemmin rintamajoukkojen panssarinlähitorjuntakoulutusta ”Sodanajan koulutusohjeita N:o 2:n” mukaisesti.³⁹⁶

Päämajan operatiivisen osaston yhtymiltä tekemien kyselyjen mukaan nimenomaan panssarinlähitorjuntaan tarkoitettujen tykkikomppanioiden lähitorjuntajoukkueiden, konekiväärikomppanioiden panssarintorjuntajoukkueiden ja kiväärikomppanioiden panssarintorjuntaryhmien miehet olivat suurimmaksi osaksi sijoitettu panssarintorjunnan kannalta hiljaisen asemasodan aikana muihin tehtäviin. Esimerkiksi 12 tykkikompaniasta puuttui kokonaan lähitorjuntajoukkue ja 16 tykkikompaniassa henkilöstön vajaus oli 30–80 % määrävahvuudesta. Lisäksi kymmenen tykkikompanian lähitorjuntajoukkueet olivat kokonaan muissa taistelutehtävissä. Kun 75 mm:n kalustolla varustettujen tykkikomppanioiden organisaatiosta puuttui kokonaan lähitorjuntajoukkue, vain noin 37 % kenttäarmeijan panssarinlähitorjuntaan tarkoitetuista joukoista oli edes teoreettisesti käyttökelpoisia tehtäväänsä huhtikuussa 1944.³⁹⁷

manen 2005, s. 13. Haatajan mukaan ”*Sotakokemusten perusteella saksalaiset ovat tulleet siihen tulokseen, että lähitorjuntakoulutus ainoastaan määrätylle erikoismiehistölle ei riitä, vaan koulutusta on annettava ensisijassa mahdollisimman monelle jv.miehelle, pioneerille ja panssarijääkäreille. Saksalaisten mukaan on lähitorjuntatehtäviin koulutettava sopivia miehiä myöskin kuormasto- ja huoltomuodostelmista sekä esikunnista. --- Tämän sodan aikaisessa koulutuksessa lienee lähitorjuntakoulutus ollut verrattain vähäistä. Sitä paitsi meillä ei päälystö yleensä ole saanut suunnitelmallista ja tarkoituksenmukaista lähitorjuntakoulutusta, jotta se pystyisi sitä edelleen antamaan miehistölle ja alipäälystölle.*” Sk.PK 674/Adj.sal/E/20.8.1943 ”Panssarintorjunta”. T 17653/6 ja Sk.PK Fa 10. KA.

³⁹⁵ Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA; Kotij.E 1634/Koul.1/303.sal./21.8.1943. T 17653/6. KA; PMkoul-os 4169/Koul.1/11 sal/26.8.1943. T 17653/6. KA; Sk.PK 280/Adj.sal./E/5.11.1943 ”Sk.PK käyttö”. Sk.PK Fa 10. KA. Ks. myös Tynkkynen 1996, s. 178; Ilmanen 2005, s. 19. Tynkkynen ilmoittaa ensimmäisen kouluttajakurssin vahvuudeksi 18 upseeria, mutta oikea oppilasmäärä on 45 upseeria. Panssarinlähitorjuntakurssi 1:lle osallistui 22 upseeria sotakouluista ja eri aselajien koulutuskeskuksista, 2:lle 29 upseeria pääasiassa kenttätykistön tuliportaiden patterinpäälliköitä ja 3:lle 36 upseeria kenttäarmeijan pioneerijoukoista. Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA.

³⁹⁶ PMkoul-os 5419/Koul.1/11.sal./1.11.1943 ”Ps.lähitorjuntakoulutus”. T 17653/6 ja Sk.PK Fa 10. KA.

³⁹⁷ PMop-os 977/Op.1/9.a/sal./19.4.1944. T 17654/2. KA; PM:n sotapäiväkirja 21.4.1944. SPK 20812, s. 1183. KA. Muistiossa myös todetaan, että konekiväärikomppanioiden pst.joukkueet, joiden 20 millimetrin pst.kiväärejä ei millään tavoin voitu enää pitää panssarintorjunta-aseina, miehitti yleensä pataljoonian puolustusasemissa olevat ylimääräiset konekiväärit. Yhtymien ilmoitusten mukaan noin puolet näistä joukkueista oli ko. tehtävissä. Kiväärikomppanioiden panssarintorjuntaryhmien vajaus on keskimäärin 2–4 miestä, mutta on sellaisiakin rykmenttejä, joista panssarintorjuntaryhmät puuttuvat kokonaan. Martti Turtola on päätenyt johtopäätökseen, ettei ”panssarintorjunnan kriisiä” täysin ymmärretty Päämajassa vuonna 1944. Turtola 2005, s. 176. Tämän tutkimuksen perusteella Turtolan argumenttia voidaan pitää oikeana. Tilannetta kuvaa hyvin se, että Päämaja antoi määräyksen 20 mm:n pst.kiväärikoulutuksen lopettamisesta Kotijoukkojen jalkaväen koulutuskeskuksissa vasta 11.7.1944. Kotij.E:n Koul.1:n sotapäiväkirja 11.7.1944. SPK 17482. KA.

Jalkaväkijoukkojen panssarintorjunnan heikko tilanne oli tullut esille Suojeluskuntain Päälystökoulun vuoden 1943 tykkikomppanian päällikkökurseilla. Koulun johtajan eversti Eino Virkin laatiman muistion mukaan tykkikomppanioiden päälliköiden saama koulutus panssarintorjunnassa oli ollut kirjavaa ja 40 % kurssilaisista ei ollut aikaisemmin saanut minkäänlaista panssarintorjuntakoulutusta. Eri-tyisesti venäläisen panssariaseen ja panssarivaunujen ominaisuuksien tunteminen oli osoittautunut heikoksi, kuten panssarintorjuntataktiikkakin. Divisioonien tykkikomppanioiden miehistöksi oli siirretty ikäluokkien kotiuttamisten tai muiden järjestelyjen yhteydessä kiväärikomppanioista ja muista yksiköistä vanhempia miehiä, jotka eivät olleet aikaisemmin saaneet minkäänlaista panssarintorjuntakoulutusta. Myös jalkaväkijoukkojen henkilötäydennyksessä oli ollut ongelmia, sillä osa tykkikomppanioihin lähetetystä täydennyshenkilöstöstä oli tavallista kiväärijalkaväkeä, kun taas Panssarintorjuntakoulutuskeskuksessa tykkikoulutuksen saaneita asevelvollisia oli siirretty täydennyksenä kiväärijalkaväkeen. Tykkikomppanioiden alipäälystö ja miehistö oli suurimmaksi osaksi saanut panssarintorjuntakoulutuksen välirauhan aikana järjestetyissä lyhyissä kertausharjoituksissa. Virkki totesi muistiossaan, että vaikka he olivatkin saaneet paljon taistelukokemusta, panssarintorjunnan kehitys ja taistelun asettamat vaatimukset huomioiden heidän koulutuksessaan oli paljon puutteita, jotka oli ehdottomasti korjattava. Suuresta koulutustarpeesta huolimatta esimerkiksi Kannaksen Ryhmän yhtymissä ei annettu tilaisuutta tykkikomppanioiden koulutukseen, vaan ne määrättiin kaikenlaiseen työpalvelukseen silloinkin, kun taistelu- ja muut olosuhteet olisivat mahdollistaneet koulutuksen. Tykkikomppanioiden päälliköt myös valittivat voimassa olevan ja yksityiskohtaisen panssarintorjuntaohjesäännön puuttamista.³⁹⁸

Marraskuun alussa 1943 Päämaja antoi suuntaviivat panssarinlähitorjuntakoulutuksen aloittamisesta rintamajoukoissa³⁹⁹. Panssarinlähitorjuntakoulutus jalkaväessä oli aloitettava heti Suojeluskuntain Päälystökoulussa kouluttajakoulutuksen saaneiden kouluttajien johdolla. Koulutus käsitti apukouluttajien, erikoishenkilöstön eli panssarintorjuntaelimien ja jääkärijoukkueiden sekä pioneerijoukkueiden perusteellisen koulutuksen ja kaikkien muiden yleiskoulutuksen. Muissa aselajeissa panssarinlähitorjun-

³⁹⁸ Sk.PK 1081/Adj.sal./E/30.11.1943 "Tyk.K pääll.kurseilla esiintulleita asioita". Sk.PK Fa 10. KA. Kotijoukkojen Esi-kunta lähetti Sk.PK:n muistion Päämajaan "toimenpiteitä varten". Kotij.E 2342/Koul.1/303.sal./2.12.1943 "Tyk.K pääll.kurseilla esiintulleita asioita". Kotij.E koulsto/Fa 48. KA.

³⁹⁹ PMkoul-os 5419/Koul.1/11.sal/1.11.1943 "Ps.lähitorjuntakoulutus". T 17653/6 ja Sk.PK Fa 10. KA.

takoulutus oli annettava edellä mainittuja periaatteita soveltaen, mikäli päteviä kouluttajia oli käytettävissä.⁴⁰⁰

Vaikka panssarinlähitorjuntakoulutus laajeni nopeasti, useiden tutkijoiden mielestä kenttäarmeijassa järjestetty koulutus kasapanoksineen, polttopulloineen ja sokaisuvälineineen oli vuonna 1944 täysin vanhentunutta⁴⁰¹. Kyseinen johtopäätös pitää paikkansa, mutta tällainen tulkinta on vain osa totuutta. Panssarinlähitorjuntakoulutuksen merkitystä ei voi aliarvioida, sillä se muodosti erittäin hyvän lähtökohdan keväällä 1944 Saksasta hankittujen uusien lähitorjunta-aseiden panssarinyrkkien ja panssarinkauhujen koulutukselle. Kenttäarmeijan kaikissa joukoissa käynnistetyn laajan lähitorjuntakoulutuksen ansiosta perusasioita, kuten neuvostopanssarivaunujen ominaisuuksia ja tuhoajapartion toimintaa eri tilanteissa, ei tarvinnut enää kouluttaa miehille uudelleen.

Vasta tammikuussa 1944 eli kaksi ja puoli vuotta sodan alkamisen jälkeen Päämaja määräsi kootusti maa-, meri- ja ilmavoimien sekä eri aselajien koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssitoiminnan järjestelyt 1.1.–30.6.1944 väliseksi ajaksi.⁴⁰² Koulutuksen tärkeimpiä suuntaviivoja oli kuitenkin käytännössä noudatettu jo vuodesta 1942 lähtien. Sodan ajan varusmieskoulutus jaettiin alokaskoulutuskauteen ja täydennyskoulutuskauteen. Varusmiesten koulutus jatkui alokaskoulutuskauden jälkeen joko Kotijoukkojen koulutuskeskuksissa tai kenttäarmeijan täydennyspataljoonissa ja erikoisaselajien joukko-osastoissa. Kenttäarmeijan täydennystarve määräsi pituuden täydennyskoulutuskaudelle, jonka aikana oli kerrattava ja täydennettävä edellisen kauden aikana annettua koulutusta.⁴⁰³

Koulutus kenttäarmeijassa puolestaan jaettiin koulutukseen täydennyspataljoonissa sekä koulutukseen sotatoimiyhtymissä ja joukko-osastoissa. Kenttäarmeijassa ryhmien, erillisten divisioonien tai vastavien komentajat ohjeistivat koulutuksen suunnittelun ja järjestelyt. Kenttäarmeijan täydennyspataljoonissa jatkettiin Kotijoukoissa annettua peruskoulutusta. Koulutus jakaantui Kotijoukoissa saavutetun koulutustason ja koulutuskeskusten koulutuslausuntojen perusteella kahteen jaksoon. Ensimmäi-

⁴⁰⁰ PMkoul-os 5419/Koul.1/11.sal/1.11.1943 ”Ps.lähitorjuntakoulutus”. T 17653/6 ja Sk.PK Fa 10. KA.Asiakirjassa todetaan, että Sk.PK:ssa tullaan toimeenpanemaan 11 päivän kouluttajakursseja tykistö-, pioneeri- ja viestiupseereille, joista tiedotetaan tarkemmin myöhemmin. Vrt. Kan.REop-os 1546/II/214 a sal./12.11.1943 ”Ps.lähitorjuntakoulutus”. T 17653/1. KA.

⁴⁰¹ Ks. esim. Tiuhonen 2000, s. 136.

⁴⁰² PMkoul-os 330/Koul.1/1.sal/14.1.1944 ”Koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssitoiminta ajalla 1.1.–30.6.1944.” T 10559–10560/26. KA.

⁴⁰³ PMkoul-os 330/Koul.1/1.sal/14.1.1944 ”Koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssitoiminta ajalla 1.1.–30.6.1944.” T 10559–10560/26. KA. Vrt. myös Aspara 1983, s. 77.

sellä jaksolla koulutus jatkui Kotijoukkojen Esikunnan laatimien ”Vuoden 1924 ikäluokan koulutusohjelmistojen” mukaan. Toisella jaksolla kerrattiin asianomaisten yhtymien komentajien vahvistamien koulutusohjelmistojen mukaisesti yleissotilaallista, ase- ja ampuma- sekä taistelukoulutusta. Taistelukoulutuksessa oli harjoitettava yksittäisen miehen taistelutaitoa sekä hänen toimintaansa joukon osana ja pyrittävä asteittain rintamaolosuhteita vastaaviin harjoituksiin. Erityishuomio täydennyspataljoonien koulutuksessa oli kiinnitettävä riittävän suuren alipäällystön kouluttamiseen.⁴⁰⁴

Rintamajoukkojen koulutuksen vaikeudet oli todettu myös Päämajassa. Päämajan mukaan rintamajoukkojen koulutukseen vaikutti ensi sijassa taistelutoiminta sekä siihen liittyvät tekijät, jotka vaihtelivat eri rintamanosilla. Yleensä koulutus jäi joukko-osastojen reservissä olevien osien eli reservipataljoonien ja -komppanioiden vastuulle. Erikoishenkilöstön koulutus tapahtui yleensä keskitetysti joukko-osastojen tai yhtymien järjestämällä kursseilla sekä sotakoulujen tai koulutuskeskusten kursseilla. Päämajan ohjeistuksen mukaan joukko-osastojen koulutuksen pääpaino oli oltava paikallisten olosuhteiden vaatimien koulutusaiheiden lisäksi joukon liikuntakyvyn kehittämisessä ja ylläpitämisessä. Eriyisesti painotettiin alipäällystön täydennyskoulutusta, jonka tavoitteena oli opettaa ryhmänjohtajat käskemään, ylläpitämään kuria ja kaikin tavoin huolehtimaan alaisistaan.⁴⁰⁵

Päämajan koulutuksen suuntaviivojen mukaan erikoiskoulutus oli keskitettävä kenttäarmeijan eri johdotoportaiden järjestämille kursseille. Aliupseerien ja miehistön kranaatinheitin-, panssarintorjunta-, kaasusuojelu- ja tarkka-ampujahenkilöstön koulutus oli järjestettävä irrottamisvaikeuksien vuoksi joukko-osastojen omilla kursseilla ja muun erikoishenkilöstön koulutus puolestaan yhtymien kursseilla. Lisäksi Päämajan suuntaviivoissa todettiin, että upseerien täydennyskoulutuksen ja erityisesti kouluttajakoulutuksen tehostamiseksi yhtymien oli järjestettävä myös komppanianpäällikkö- ja joukkueenjohtajakursseja, joiden avulla koulutus joukko-osastoissa yhdenmukaistettaisiin.⁴⁰⁶ Sotakoulujen ja Kotijoukkojen kurssisuunnitelmassa vuoden 1944 alkupuolella oli yhteensä 115 asevelvollisille tarkoitettua

⁴⁰⁴ PMkoul-os 330/Koul.1/1.sal/14.1.1944 ”Koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssitoiminta ajalla 1.1.–30.6.1944.”. T 10559–10560/26. KA.

⁴⁰⁵ PMkoul-os 330/Koul.1/1.sal/14.1.1944 ”Koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssitoiminta ajalla 1.1.–30.6.1944.”. T 10559–10560/26. KA. Reserviupseerikoulutuksesta korostettiin, että esikunnissa (pataljoonien tai vastaavien esikunnat ml.) ja huoltomuodostelmissa palvelevat ja upseereiksi koulutettaviksi ehdotettavat henkilöt oli viimeistään neljä kuukautta ennen UK:n kurssin alkua siirrettävä kenttäarmeijaan rintamapalvelukseen taistelutehtäviin, mistä heidät komennetaan yhtymien toimeenpanemille valmennuskursseille. *Ibidem*, s. 4.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, s. 10–11.

kurssia. Kurssisuunnitelma ei kuitenkaan ollut sitova, ja jokaisesta kurssista annettiin tarkemmat määräykset erikseen.⁴⁰⁷

Toukokuussa 1944 Päämajan koulutusosasto aloitti valmistelut koulutuksen yleisten suuntaviivojen ja kurssisuunnitelman julkaisemiseksi 1.7.–31.12.1944 väliseksi ajaksi. Päämajan eri osastoja pyydettiin lähettämään tiedot oman alansa loppuvuoden kursseista ja koulutuksen suuntaviivat oman aselajin tai toimialan osalta.⁴⁰⁸ Lisäksi koulutusosasto pyysi operatiivista osastoa antamaan ohjeet joukkojen taktillisesta koulutuksesta.⁴⁰⁹ Esimerkiksi Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosasto ja Suojeluskuntain Päälystökoulu lähettivät loppuvuoden kurssiohjelmansa Päämajaan⁴¹⁰, mutta Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalan kannaksella kesäkuussa 1944 keskeytti tämän koulutusohjeen valmistelutyön.

Vuoden 1944 kesäkuun alussa Päämajan operatiivinen osasto muutti kokonaan kenttäarmeijan taktisen koulutuksen painopisteen:

Koulutuksessa on pääpaino pantava puolustustaisteluun, jossa kuitenkin on erikoisesti korostettava aktiivisen toiminnan osuutta.⁴¹¹

Mikko Karjalaisen väitöstutkimuksen mukaan Päämajan operaatiosuunnitelmat muuttuivat puolustukselliseksi vuoden 1942 lopulta lähtien.⁴¹² Operatiivisen suunnittelun painopisteen muutos vaikutti kenttäarmeijan koulutukseen vasta puolitoista vuotta myöhemmin. Puolustustaistelun merkityksen vähentäminen on vaikea käsittää sen perusteella, että Päämajan operatiivinen johto oli tietoinen neuvostotaktiikan uusiutumisesta vuonna 1942 ja syksyllä 1943 alkaneesta saksalaisten liikkuvasta puolustus- ja viivytystaistelusta⁴¹³. Asiakirjan on laatinut ja allekirjoittanut operatiivisen osaston maavoimatoimiston päällikkö, everstiluutnantti Usko Haahti. Mielenkiintoista on, ettei asiakirjaa reunamerkitöiden perus-

⁴⁰⁷ Ibidem, s. 4–7. Puolet suunnitelluista kursseista oli huollon eri kursseja. Kurssisuunnitelmassa oli myös harvinaisempia kursseja, kuten sotakoirapseerikurssi ja palontorjuntaupseerikurssi.

⁴⁰⁸ PMkoul-os 3106/Koul.1/1 sal/9.5.1944 ”Koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssitoiminta ajalle 1.7.–31.12.44”. T 17654/1. KA. Asiakirjassa huomautettiin kurssitoiminnan osalta, että PM:n koulutusosastolle tehtävät lopulliset kurssien toimeenpanoehdotukset oli lähetettävä viimeistään 16 vuorokautta ennen suunnitellun kurssin alkamisaikaa. Tämä oli välttämätöntä kurssikäskyn antamiseksi ja lähettämiseksi yhtymille.

⁴⁰⁹ PMkoul-os 3107/Koul.1/1 sal/9.5.1944 ”Joukkojen taktillinen koulutus”. T 17654/1. KA.

⁴¹⁰ Kotij.E:n koul-os 921/Koul.1/233.sal/17.5.1944 ”Sk.PK:ssa toimeenpantavat kurssit”. Kotij.E koulsto/Fa 60. KA; Kotij.E:n koul-os 889/Koul.1/233.sal/29.5.1944 ”Kurssitoiminta vuoden jälkipuoliskolla”. Kotij.E koulsto/Fa 60. KA.

⁴¹¹ PMop-os 1362/Op.1/14.c/sal./2.6.1944. T 17654/1. KA.

⁴¹² Karjalainen 2009, s. 278.

⁴¹³ Tiihonen 2000, s. 100.

teella ole esitelty lainkaan operatiivisen osaston päällikölle eversti Valo Nihtilälle eikä päämajoitusmestarille kenraaliluutnantti Aksel Airolle.

Päämajan koulutustoimiston ja -osaston arkistomateriaalin perusteella Kotijoukkojen, sotakoulujen ja kenttäarmeijan koulutusta ohjattiin pääasiassa erilliskäskeillä⁴¹⁴ ja koulutusohjeilla. Päämaja ei antanut sellaisia laajoja koulutuksen yleisiä suuntaviivoja vuosina 1942–1943 kuin esimerkiksi sotien välisenä aikana, vaan toiminnan painopiste vuoden 1943 kesään saakka oli kenttäarmeijan päällystölle, alipäällystölle ja miehistölle järjestettävien erilaisten kurssien toimeenpanossa.

4.2.2 Päämajan julkaisemat sodan ajan koulutusohjeet

Päämajan koulutusosasto alkoi syyskuussa 1943 julkaista sarjaa ”Sodanajan koulutusohjeita” yhtenäistääkseen kenttäarmeijan koulutusta. Päämajan koulutusosasto totesi lähetekirjelmässään syyskuussa 1943, että koulutuksen ensiarvoinen merkitys rintamajoukkojen sotilashengen, kurin ja korkeatasoisen toimintakyvyn ylläpitämisessä oli ymmärretty kaikkialla. Suurimmat vaikeudet koulutusosalalla Päämajan mukaan olivat etulinjassa olevan joukon koulutuksessa. Päämajan koulutusosaston kirjelmässä kenttäarmeijan etulinjan joukkojen sotilaallinen koulutus jaettiin yleissotilaalliseen koulutukseen ja taistelukoulutukseen. Taistelukoulutuksen aiheet määräytyivät paikallisten olosuhteiden ja kulloinkin vallitsevan tilanteen mukaan. Sitä vastoin yleissotilaallinen koulutus, jonka tarkoituksena oli ensisijaisesti sotilashengen ja kurin säilyttäminen sekä tehostaminen, oli kaikissa joukoissa samanlaista. Yleissotilaallinen koulutus käsitti sotilaallista peruskoulutusta, kuten suljettua järjestystä, taisteluvälineiden mieskohtaista käsittelyä ja käyttöä sekä muodollista taistelukoulutusta. Yleissotilaallisen koulutuksen tavoitteena oli myös taistelutoiminnassa vaadittavien mieskohtaisten taitojen säilyttäminen ja tehostaminen ennen kaikkea niissä aiheissa, joita puolustustaistelun jokapäiväiset tehtävät eivät sisältäneet. Taistelukoulutus puolestaan käsitti yleisen taistelukoulutuksen, tietyn taistelutehtävän edellyttämän erikoiskoulutuksen sekä erikoismiesten harjoittamisessa tarvittavan erikoiskoulutuksen.⁴¹⁵

”Sodanajan koulutusohjeita” -julkaisusarja sisälsi rintamajoukkojen sotakokemuksiin perustuvia ohjeita sotilaskoulutuksen eri aloilta. Koulutusohjeet oli tarkoitettu yleensä etulinjaan sijoitetun pataljoonan

⁴¹⁴ Ks. esim. PMkoul-os 3767/Koul.1/1.sal/11.9.1942. T 10559–10560/6. KA; Kotij.E 308/Koul.1/281.sal/16.2.1943. T 17653/1. KA; PMkoul-os 1209/Koul.1/1.sal/10.3.1943. T 17653/1. KA.

⁴¹⁵ PMkoul-os 4878/Koul.2/3 sal./29.9.1943 ”Sodanajan koulutusohjeita”. T 17654/13. KA.

koulutuksen suunnitteluun ja toteutukseen, mutta niitä voitiin soveltaen käyttää muuallakin kuin rintamaolosuhteissa.⁴¹⁶ Tämän vuoksi ohjeet jaettiin myös Kotijoukkojen koulutuskeskuksille. Sarjassa julkaistiin yhteensä seitsemän koulutusohjetta. Numero 1 käsitteli tarkka-ampujakoulutusta (pataljoonan tarkka-ampujakurssi), numerossa 2 annettiin ohjeet jalkaväkipataljoonan panssarilähtörjuntakoulutuksesta, numerossa 3 oli kenttäjoukkojen jalkaväen ampumaohjelmisto (väliaikainen), numero 4 puolestaan käsitteli jalkaväkipataljoonan iskuosastokoulutusta, numerossa 5 annettiin etulinjassa olevan jalkaväkijoukon koulutusohjeet ja numero 6 sisälsi ohjeet kaasusuojelukoulutuksesta. Sarjan viimeinen ohje käsitteli ampumatekniikkaa Suomi-konepistoolilla.⁴¹⁷ Neljä ensimmäistä koulutusohjetta julkaistiin vuoden 1943 lopulla ja loput kolme vuonna 1944 (ks. Kuva 8).

Syksyllä 1943 Päämajan koulutusosasto alkoi julkaista sarjaa ”Sodanajan pikkukeksintöjä”. Vaikka julkaisuja ei suoranaisesti voi pitää koulutusohjeina, Päämajan mukaan rintamalla oli tehty paljon niin sanottuja pikkukeksintöjä, jotka usein olivat olleet suureksi avuksi ja hyödyksi taistelutoiminnassa, vartiopalveluksessa tai muussa toiminnassa. Päämaja koulutusosasto pyysi joukkoja lähettämään ”pikkukeksinnöistä” tarkat työpiirustukset ja selostukset ja julkaisi käyttökelpoisimmat yleiseen käyttöön. Tällaisilla keksinnöillä Päämajan koulutusosasto tarkoitti sellaisia laitteita ja taisteluvälineitä, jotka voitiin helposti valmistaa kenttäjoukkojen välineillä saatavilla olevasta materiaalista, kuten ansat, panssarintorjuntavälineet, kenttävarustuslaitteet ja hälytyslaitteet.⁴¹⁸ ”Sodanajan pikkukeksintöjä” julkaistiin yhteensä kuusi (ks. Kuva 8).⁴¹⁹

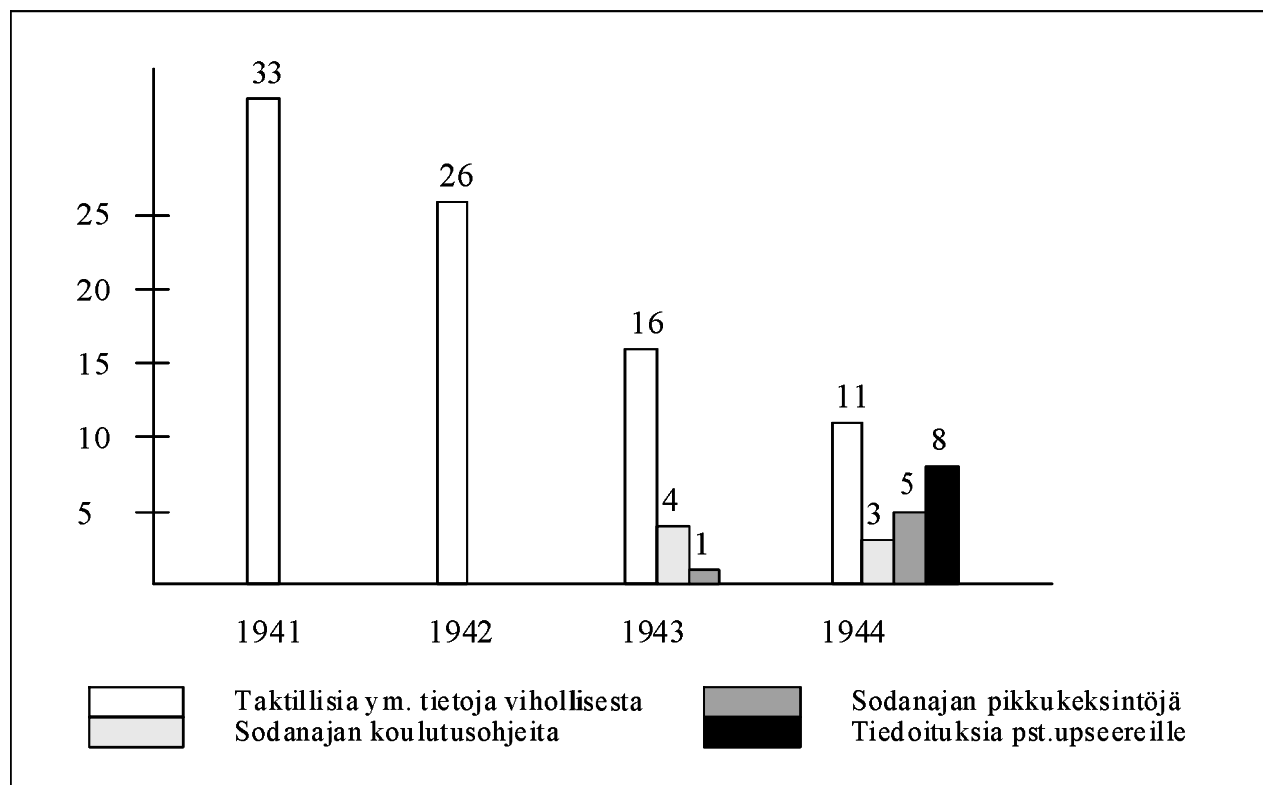
⁴¹⁶ Ibidem.

⁴¹⁷ Koko julkaisusarja on arkistoitu luonnoksineen ja lausuntoineen Päämajan koulutusosaston materiaaliin T 17654/13. KA, mutta julkaisut on löydettävissä myös muusta arkistomateriaalista. Ks. esim. PM:n viestiosasto I:n arkisto vudelta 1944. T 17208/7. KA. Sodanajan koulutusohjeita. N:o 1. Tarkka-ampujakoulutus (Pataljoonan tarkka-ampujaperuskurssi). PMkoul-os 4879/Koul.2/3 sal./29.9.1943. T 17654/13. KA; Sodanajan koulutusohjeita. N:o 2. Jv.pataljoonan ps.lähtörjuntakoulutus. PMkoul-os 5420/Koul.2/3 sal./28.10.1943. T 17654/13. KA; Sodanajan koulutusohjeita. N:o 3. Kenttäjoukkojen jv.ampumaohjelmisto (väliaikainen). PMkoul-os 5430/Koul.2/3 sal./28.10.1943. T 17654/13. KA; Sodanajan koulutusohjeita. N:o 4. Jv.pataljoonan iskuosastokoulutus. PMkoul-os 6793/Koul.2/3 sal./27.12.1943. T 17654/13. KA; Sodanajan koulutusohjeita. N:o 5. Etulinjassa olevan jv.joukon koulutusohje. PMkoul-os 179/Koul.2/23 sal./18.1.1944. T 17654/13. KA; Sodanajan koulutusohjeita. N:o 6. Kaasusuojelukoulutus. PMkoul-os 1072/Koul.2/23 sal./25.2.1944. T 17654/13. KA; Sodanajan koulutusohjeita. N:o 7. Ampumatekniikka Suomi-konepistoolilla. PMkoul-os 4181/Koul.2/23 sal./15.6.1944. T 17654/13. KA. Koulutusohjeiden allekirjoittajina olivat komentoesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Wiljo Tuompo ja koulutusosaston päällikkö eversti Harry Hirki. Kaikissa ohjeissa oli erityiskorostuksena ”Ei saa viedä pataljoonaporrasta edemmäs”. Ks. myös Aspara 1983, Liite 11.

⁴¹⁸ PMkoul-os 4691/Koul.2/24 sal./23.9.1943 ”Pikkukeksinnöt”. T 17654/14. KA.

⁴¹⁹ PMkoul-os 6305/Koul.2/4 sal./7.12.1943 ”Sodanajan pikkukeksintöjä n:o 1” (hälytyslaitteita, valopistoolin korvikkeita); PMkoul-os 512/Koul.2/24 sal./24.1.1944 ”Sodanajan pikkukeksintöjä n:o 2” (kenttävarustuslaitteita); PMkoul-os 1180/Koul.2/24 sal./19.2.1944 ”Sodanajan pikkukeksintöjä n:o 3” (kenttävarustuslaitteita); PMkoul-os 1794/Koul.2/24 sal./15.3.1944 ”Sodanajan pikkukeksintöjä n:o 4” (kenttävarustuslaitteita); PMkoul-os 2820/Koul.2/24 sal./27.4.1944 ”Sodanajan pikkukeksintöjä n:o 5” (hälytyslaitteita, kenttävarustuslaitteita); PMkoul-os 6037/Koul.2/24 sal./1.9.1944 ”Sodanajan pikkukeksintöjä n:o 6” (piikkilankapukkieste). T 17654/14. KA.

Kuva 8. Päämajan koulutusosaston julkaisut vuosina 1941–1944.

Kuvasta 8 näkyy selvästi, miten julkaisusarja ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” hallitsi Päämajan koulustoitimiston ja myöhemmin koulutusosaston julkaisutoimintaa jatkosodan aikana. Julkaisujen määrä olisi ollut huomattavasti pienempi vuosina 1942–1943 ilman saksalaista materiaalia. Jalkaväen koulutuksen kannalta tärkein julkaisusarja ”Sodanajan koulutusohjeita” alkoi ilmestyä vasta Päämajan koulutusosaston organisaatiomuutoksen jälkeen syksyllä 1943. ”Tiedoituksia pst.upseereille” julkaisua, joka alkoi ilmestyä heinäkuussa 1944, käsitellään tarkemmin luvussa 5.4.

4.2.3 Miehistön, alipäällystön ja päällystön peruskoulutusta pidennetään

Vuonna 1923 syntyneiden ikäluokka ja sen kanssa samoissa kutsunnoissa hyväksytyt uudelleen tarkastetut asevelvolliset astuivat palvelukseen tammikuun lopulla 1942. Koulutusajaksi määrättiin edelleen kaksi kuukautta.⁴²⁰ Syyskuun 1941 ja tammikuun 1942 saapumiserien koulutuksen perusteella Koti-

⁴²⁰ PMjärj-os 34/Lkp.sal./5.1.1942 ”Palvelukseen astuvat alokkaat”. T 17652/1. KA; PMkoulusto 82/Koul./1.sal./8.1.1942 ”15.1.42 palvelukseen astuvien alokkaiden koulutus”. T 17652/1. KA. Päämajan ja Kotijoukkojen Esikunnan välisissä neuvotteluissa 27.12.1942 oli sovittu, että alokkaiden koulutusaika olisi ollut kolme kuukautta, joista kaksi kuukautta olisi perustunut jalkaväen kahdeksan viikon koulutusohjelmistoon ja kolmannen koulutuskuukauden aikana olisi kerrattu taistelu-

joukkojen Esikunta esitti alokaskoulutuskauden pidentämistä kolmeen kuukauteen, mihin Päämaja suostui syyskuussa 1942⁴²¹. Vuonna 1924 syntyneiden ikäluokka ja sen kanssa samoissa kutsunnoissa hyväksytyt uudelleen tarkastetut asevelvolliset astuivat palvelukseen kahdessa saapumiserässä: ensimmäinen lokakuussa 1942 ja toinen maaliskuussa 1943. Päämaja määräsi kummankin saapumiserän peruskoulutusajaksi kolme kuukautta.⁴²² Maaliskuun 1943 saapumiserän koulutustavoite oli ensimmäistä kertaa määrätty selvästi: miesten oli oltava käytettävissä kolmen kuukauden koulutuksen jälkeen yksittäisinä miehinä kenttäjoukoissa kesäolosuhteissa.⁴²³

Lokakuussa 1942 Kotijoukkojen Esikunnassa valmistui ”Jalkaväen kuuden kuukauden peruskoulutusohjelmisto kivääri-, konekivääri- ja kranaatinheitinjalkaväen vuoden 1924 ikäluokkaa varten”.⁴²⁴ Se sisälsi kolmen kuukauden peruskoulutusohjelmiston ja kolmen kuukauden täydennyskoulutusohjelmiston kivääri-, konekivääri- ja kranaatinheitinkomppanialle. Koulutusohjelmisto otettiin käyttöön 12.10.1942 ja pienin muutoksin sitä noudatettiin sodan loppuun saakka.⁴²⁵ Kranaatinheitinkomppanioita varten jaettiin edellä mainitun yleisen jalkaväen koulutusohjelmiston lisäksi erillinen ”Koulutus kranaatinheitinkomppanioissa” -ohjelmisto, jossa sisälsi kranaatinheitinjalkaväen yleis- ja erikoiskoulutuksen. Vastaavasti Panssarintorjuntakoulutuskeskukselle jaettiin ”Koulutus panssarintorjuntakomppanioissa” -ohjelmisto.⁴²⁶ Samalla kun jalkaväen alokaskoulutuskauden ohjelma uusittiin, Kotijoukkojen Esikunnassa laadittiin koulutusohjelma myös kolmen kuukauden täydennyskoulutusta varten. Siten ohjelma palvelisi paitsi jalkaväen koulutuskeskuksissa annettavaa täydennyskoulutusta, myös täyden-

koulutuksen tärkeimmät asiat. Vrt. Kotij.E 41/Koul.1/281.sal./7.1.1942 ”15.1.42 saapumiserän koulutuksen järjestely”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA.

⁴²¹ PMkoul-os 3767/Koul.1/1.sal./11.9.1942 ”1924 ikäluokan koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17653/1. KA. Päämajan koulutusosaston antamien suuntaviivojen mukaan vuoden 1924 ikäluokan koulutuskausi jaettiin kolmen kuukauden alokaskauteen ja täydennyskoulutuskautteen, jonka pituus määräytyisi kenttäarmeijan täydennystarpeen mukaan. Ks. myös Kotij.E 2067/Koul.1/281.sal./12.10.1942 ”Käsky v:n 1924 ikäluokan, 27.10.42 saapumiserän koulutuksesta”. T 17652/1. KA; Kotij.E 308/Koul.1/281.sal./16.2.1943 ”Käsky v:n 1924 ikäluokan, 8.–10.3.43 saapumiserän koulutuksesta”. T 17653/1. KA.

⁴²² PMkoul-os 3767/Koul.1/1.sal./11.9.1942 ”1924 ikäluokan koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17653/1. KA; Kotij.E 2067/Koul.1/281.sal./12.10.1942 ”Käsky v:n 1924 ikäluokan, 27.10.42 saapumiserän koulutuksesta”. T 17652/1. KA; Kotij.E 308/Koul.1/281.sal./16.2.1943 ”Käsky v:n 1924 ikäluokan, 8.–10.3.43 saapumiserän koulutuksesta”. T 17653/1. KA.

⁴²³ Kotij.E 308/Koul.1/281.sal./16.2.1943 ”Käsky v:n 1924 ikäluokan, 8.–10.3.43 saapumiserän koulutuksesta”. T 17653/1. KA.

⁴²⁴ Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA; Luettelo laadituista sodan- ja rauhanajan harjoitusohjelmistoista ja ohjesääntöluontoisista töistä vuodesta 1941 alkaen. Ei tunnusteteitoja. Kotij.E koulsto/Fa 55. KA.

⁴²⁵ Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA. PMkoul-os 1209/Koul.1/1.sal./10.3.1943 ”1925 ikäluokan I erän koulutus koul.keskuksissa”. T 17653/1. KA; Tiainen, s. 82. Vrt. Aspara 1983, s. 23–24. Ilkka Aspara käyttää tutkimuksessaan termiä jatkokoulutusohjelma, mutta oikea termi Päämajan ja Kotij.E:n kirjelmien perusteella on täydennyskoulutusohjelma.

⁴²⁶ Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA; Aspara 1983, s. 27.

nyspataljoonissa annettavaa koulutusta saapumiserän siirtyessä henkilötäydennyskeskuksiin. Kun koulutuskeskuksissa ja täydennyspataljoonissa oli sama koulutusohjelmisto, se mahdollisti jalkaväen koulutuksen jatkamisen täydennyspataljoonissa siitä kohdasta, mihin koulutuskeskuksissa oli päästy.⁴²⁷

Koulutuksen painottamista käytäntöön ja oppituntien vähyyttä korostettiin uudessa koulutusohjelmistossa kuten ennenkin, samoin harjoitusten valmistelun tärkeyttä. Tärkeimpiä koulutusaiheita olivat ase- ja ampumaoppi, aseiden käsittely, taistelukoulutus, suljettu järjestys ja suunnistuskoulutus. Muodollisessa taistelukoulutuksessa korostettiin ryhmän, joukkueen ja komppanian ryhmittymistä sekä liikkumista ryhmittyneenä eri lähestymismuodoissa. Sekä muodollisessa että sovelletussa taistelukoulutuksessa pääpaino oli edelleen hyökkäystaistelussa. Päämääränä oli mahdollisimman hyökkäyskelpoisen joukon luominen. Ilkka Aspara on todennut, että koulutuksen tavoitetta ja painotuksia voidaan pitää varsin yllättävinä, koska asemasotavaihe oli jo kestänyt lähes vuoden.⁴²⁸

Uudessa kuuden kuukauden koulutusohjelmistossa oli jokaisen yksittäisen harjoitusaiheen kohdalla merkittynä opetukseen käytettävissä oleva aika. Koulutusajan pidentäminen johti koulutusrytmin hidastumiseen, mutta toisaalta myös harjoitusten lukumäärä lisääntyi. Alokaskoulutuksen ensimmäinen kuukausi oli varattu kokonaan mieskohtaiselle koulutukselle, ja joukkueen muodollinen taistelukoulutus alkoi vasta täydennyskoulutuskaudella neljännellä kuukaudella. Taistelukoulutuksen painopiste oli peruskoulutuskaudella mies- ja ryhmäkohtaisessa koulutuksessa. Sama järjestely koski kiväärijoukkueiden lisäksi myös konekivääri- ja kranaatinheitinjoukkueita.⁴²⁹ Muissa koulutusaiheissa tapahtui vastaavanlainen kehitys. Uuden ohjelmiston mukaan edettiin hitaammin ja perusteellisemmin ja harjoitukset olivat opetuskohteineen yksilöity tarkasti. Painopiste oli edelleen käytännön koulutuksessa. Taiste-

⁴²⁷ Pv. Yt 133/Y.t./II/9.2.1943 ”V. 1924 ikäluokan ensimmäisen saapumiserän siirto koulutuskeskuksista täydennyspataljooniin”. T 17653/1. KA. Puolustusvoimain yleistarkastaja kenraaliluutnantti Hugo Österman teki helmikuussa 1943 Päämajalle aloitteen täydennyskoulutusohjelmiston käyttöönotosta täydennyspataljoonissa vuoden 1924 ikäluokan ensimmäisen saapumiserän siirtyessä koulutuskeskuksista täydennyspataljooniin. Östermanin esityksen mukaan ”... *syntyy koulutuksessa haitallinen keskeytys, ellei työ jatku mainitsemiäni ohjelmistojen mukaisesti. Ehdotan, että täydennyspataljoonissa otettaisiin käyttöön vahvistamani ohjelmistot, jotta koulutus jatkuisi aikaisempaan koulutukseen kiinteästi liittyen ja jotta koulutus tapahtuisi yhdenmukaisesti eri täydennyspataljoonissa.*” Päämaja hyväksyi Östermanin aloitteen 12.2.1943. PMkoul-os 700/Koul.1/1.sal/12.2.1943. T 17653/1. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 23–24.

⁴²⁸ Aspara 1983, s. 24. Vrt. Kotij.E 10/Koul.1/sal/21.6.1941 ”Käsky koulutuksen suorituksesta jalkaväen koulutuskeskuksissa”. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 2. KA ja Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koul.tsto/Fa 35. KA.

⁴²⁹ Vrt. Kotij.E 10/Koul.1/sal/21.6.1941 ”Käsky koulutuksen suorituksesta jalkaväen koulutuskeskuksissa”. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA tai SPK 17483/Liite 2. KA ja Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koul.tsto/Fa 35. KA; Aspara 1983, s. 24–25.

lukoulutuksen, kenttäpalvelun, kenttätöiden ja ampumakoulutuksen yhteinen tuntimäärä ensimmäisen kolmen kuukauden aikana eli peruskoulutuskaudella oli kaksi kolmasosaa koko tuntimäärästä.⁴³⁰

Puolustusharjoitusten ja panssarintorjuntaharjoitusten määrä oli edelleen pieni. Muutosta vanhaan ohjelmistoon verrattuna ei näiden opetusaiheiden osalta tapahtunut. Taistelukoulutuksen selvä painopiste oli hyökkäystaisteluharjoituksissa. Peruskoulutuskauden aikana oli vain muutama selvästi puolustus-taisteluun kuulunut mieskohtainen harjoitus ja vain yksi kuuden tunnin taisteluharjoitus ”ryhmä puolustuksessa”. Täydennyskoulutuskaudella, jolloin keskityttiin vain ryhmä- ja joukkuekohtaiseen koulutukseen, oli muutamia kiväärijoukkueen ja vahvistetun kiväärijoukkueen yhteistoimintaharjoituksia puolustuksessa.⁴³¹ Hyökkäystaistelun voimakas painottaminen ja puolustusharjoitusten vähäisyys voidaan selittää kahdella tavalla: myös asevelvollisten koulutuksessa huomioitiin mahdollisuus jatkaa lii-kuntasotaa tai sitten Kotijoukkojen Esikunnassa ei yksinkertaisesti havaittu muuttuneen sotatilanteen vaatimuksia uutta ohjelmistoa laadittaessa.

Lukuun ottamatta panssarintorjuntaryhmiä ja panssarintorjuntajoukkueita tavallisen kiväärijalkaväen panssarintorjuntakoulutusta oli edelleen hyvin vähän. Peruskoulutuskaudella oli ainoastaan yksi mieskohtainen ja yksi ryhmäkohtainen panssarintorjuntaharjoitus, ja täydennyskoulutuskaudella panssarintorjunta oli liitetty joukkueen sekä vahvistetun joukkueen puolustusharjoituksiin.⁴³² Kivääri- ja konekiväärikomppanioiden panssarintorjuntaryhmien koulutus järjestettiin siten, että ensimmäinen kuukausi oli normaalia alokaskoulutusta omassa yksikössä, jonka jälkeen alkoi kahden kuukauden erikoiskoulutusjakso. Sovellettu taistelukoulutus yhdistettiin komppanioiden harjoituksiin. Kolmen viimeisen kuukauden eli täydennyskoulutuskauden panssarintorjuntakoulutus jätettiin koulutuskeskuksen päällikön suunniteltavaksi.⁴³³ Heinäkuussa 1943 koulutuskeskusten panssarintorjuntakivääriryhmille jaettiin jälleen uusittu koulutusohjelmisto⁴³⁴ ja marraskuussa 1943 koulutuskeskuksiin lähetettiin lopulta ”Jalkaväen panssarintorjuntaelimien koulutusohjelmisto I ja II”. Edellinen käsitteli kiväärikomppanian ja

⁴³⁰ Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA. Asiakirja on arkistoitu myös Päämajan koulutusosaston materiaaliin T 17653/2. Vrt. Aspara 1983, s. 25.

⁴³¹ Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA; Aspara 1983, s. 25–26.

⁴³² Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA; Aspara 1983, s. 26.

⁴³³ Kotij.E 2261/Koul.1/281.sal./5.11.1942 ”Pst.ryhmien erikoiskoulutus”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA; Aspara 1983, s. 27.

⁴³⁴ Kotij.E 1324/Koul.1/281.sal./8.7.1943 ”Uusittu pst.ohjelma”. T 17653/1. KA. Ohjelmiston suuntaa-antavan tunti-laskelman mukaan kalustokoulutukseen oli varattu 42 tuntia, muodolliseen koulutukseen 40, ampumakoulutukseen 62, kenttätöihin 28 ja taistelukoulutukseen 127 tuntia.

jälkimmäinen konekiväärikomppanian panssarintorjuntaelimien koulutusta⁴³⁵. Jalkaväen panssarintorjuntamiesten peruskoulutus vakiintui koulutuskeskuksissa vasta vuoden 1943 lopulla.

Kaasusuojelukoulutuksen vähäinen merkitys oli sen sijaan havaittu. Kaasusuojelukoulutus, jota vanhassa ohjelmassa oli ollut paljon suhteessa koulutusaikaan, oli uudessa ohjelmassa jaettu siten, että peruskoulutuskaudella sitä oli vain kaksi tuntia ja loput oli siirretty täydennyskoulutuskauden neljännelle ja viidennelle kuukaudelle. Harjoitusten lukumäärää ei kuitenkaan ollut vähennetty. Kiväärikomppanioiden erikoishenkilöstö, kuten pikakivääri- ja konepistooliampujat, oli valittava ensimmäisen palveluskuukauden jälkeen, jonka jälkeen heidän koulutuksensa painottui perusyksiköissä eriytyvään koulutukseen.⁴³⁶

Samaan aikaan jalkaväen koulutuskeskuksiin jaettu ”Kranaatinheitinkomppanian koulutusohjelmisto” oli tarkoitettu täydennykseksi kranaatinheitinkomppanioiden viikko- ja päiväpalvelusohjelmien suunnitteluun koko kuuden kuukauden ajaksi. Ohjelmistossa oli otettu huomioon Päämajan tykistön tarkastajan antamat käskyt ja ohjeet kranaatinheitinohjesääntöjen täydennyksiksi ja muutoksiksi. Kranaatinheitinkoulutus jaettiin yhteiskoulutukseen ja erikoiskoulutukseen. Yhteiskoulutuksen tärkeimmät koulutusaiheet olivat kalustokoulutus, suljettu järjestys, muodollinen taistelukoulutus, taistelukoulutus ja ampumakoulutus. Erikoiskoulutus sisälsi tulenjohto-, tuliasema- ja viestikoulutuksen.⁴³⁷ Kaikki edellä mainitut kuuden kuukauden koulutusohjelmistot antoivat kokonaan uuden perustan jalkaväen miehistön peruskoulutukselle, ja niitä käytettiin lokakuusta 1942 jatkosodan loppuun saakka.⁴³⁸ Vuonna 1944 kahdessa saapumiserässä palvelukseen astuneen vuoden 1926 ikäluokan jalkaväen asevelvollisten peruskoulutusaika pidennettiin vielä neljään kuukauteen.⁴³⁹

⁴³⁵ Kotij.E 2281/Koul.1/281.sal./24.11.1943 ”Jalkaväen panssarintorjuntaelimien koulutusohjelmisto”. Kotij.E koul.tsto/Fa 46 tai T 17653/1. KA; Aspara 1983, s. 29.

⁴³⁶ Kotij.E 2067/Koul.1/281.sal./12.10.1942 ”1924 ikäluokan koul.ohjelmisto”. Kotij.E koul.tsto/Fa 35. KA; Aspara 1983, s. 26.

⁴³⁷ Kotij.E 2190/Koul.1/281.sal./28.10.1942 ”Krh.koulutusohjelmisto”. Kotij.E koul.tsto/Fa 35. KA.

⁴³⁸ PMkoul-os 1209/Koul.1/1.sal./10.3.1943 ”1925 ikäluokan I erän koulutus koul.keskuksissa”. T 17653/1. KA; PMkoul-os 4748/Koul.1/1.sal./25.9.1943 ”v.1925 ikäluokan II erän koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17653/1. KA; PMkoul-os 434/Koul.1/1.sal./19.1.1944 ”v.1926 ikäluokan I erän koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17654/1. KA; Kotij.E 141/Koul.1/201.sal./4.2.1944 ”Käskey vuoden 1926 ikäluokan 21.–23.2.44 saapumiserän koulutuksesta”. T 17654/1. KA; PMkoul-os 2109/Koul.1/1.sal./31.3.1944 ”v.1926 ikäluokan II erän koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17654/1. KA.

⁴³⁹ PMkoul-os 434/Koul.1/1.sal./19.1.1944 ”v.1926 ikäluokan I erän koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17654/1. KA; Kotij.E 141/Koul.1/201.sal./4.2.1944 ”Käskey vuoden 1926 ikäluokan 21.–23.2.44 saapumiserän koulutuksesta”. T 17654/1. KA; PMkoul-os 2109/Koul.1/1.sal./31.3.1944 ”v.1926 ikäluokan II erän koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17654/1. KA.

Loka–marraskuussa 1943 jalkaväkeen palvelukseen määrätyille B II -miehille laadittiin oma koulutusohjelma. Koulutusaika oli noin kaksi kuukautta, jonka jälkeen miesten oli kyettävä huolto- ja vartiotehtäviin. Koska B II -palveluskelpoisuusluokkaan kuuluneet asevelvolliset eivät olleet täydennyskelpoisia kenttäarmeijaan, koulutuksen painopiste oli suljetussa järjestyksessä, asekasittelyssä, vartiokoulutuksessa ja mieskohtaisessa taistelukoulutuksessa.⁴⁴⁰

Oman koulutushaaransa jalkaväessä muodosti panssarintorjuntatykkikoulutus, joka oli koko jatkosodan ajan keskitetty Panssarintorjuntakoulutuskeskukseen (helmikuuhun 1942 saakka Panssarikoulutuskeskus⁴⁴¹). Koulutuskeskuksessa annettiin panssarintorjuntatykkimiehistön ja -alipäällystön perus- ja täydennyskoulutus ja järjestettiin kursseja jalkaväen koulutuskeskusten panssarintorjuntakouluttajille jalkaväen panssarintorjuntaelimien koulutuksen yhtenäistämiseksi. Lisäksi Panssarintorjuntakoulutuskeskuksessa annettiin kenttäarmeijan henkilöstölle jatko- ja täydennyskoulutusta.⁴⁴²

Syksyyn 1942 saakka asevelvollisten koulutus Panssarintorjuntakoulutuskeskuksessa perustui muun jalkaväen peruskoulutuksen tavoin kahden kuukauden ohjelmaan. Neljän viikon pituisella peruskoulutuskaudella noudatettiin Kotijoukkojen Esikunnan antamia jalkaväkikoulutuksen suuntaviivoja. Kolmannella viikolla alkoi alustava panssarintorjuntakoulutus, joka käsitti tykkikalustokoulutusta ja muodollista tykkikoulutusta sekä neljännellä viikolla lisäksi valmistavaa ampumakoulutusta panssarintorjuntatykeillä. Varsinainen panssarintorjuntakoulutus alkoi viidennellä viikolla käsittäen edellisten koulutusaiheiden lisäksi panssarintorjuntataistelukoulutusta ja kovapanosammunnat. Tykkikoulutuksen ohella miehistö perehdytettiin panssarinlähitorjuntaan. Muodollisessa tykkikoulutuksessa harjoitusaiheina olivat muun muassa tykin irrottaminen ajoneuvosta, tykin ampumakuntoon laittaminen sekä tykin asemaanmeno ja tykin asemasta vienti. Ampumakoulutuksessa harjoiteltiin suuntaamista, etäisyyden ja nopeuden arvioimista, tulikomentoja sekä taistelunmukaista suuntausta erilaisiin vaunuryhmiin. Taistelukoulutuksen aiheita olivat muun muassa tykkiryhmä ja joukkue marssilla, asematiedustelu, asemaanajo ja tykkiryhmän työt tuliasemassa, tykkiryhmän lähitaistelu, viivytystaistelu ja toiminta panssarintorjuntareservinä. Lokakuussa 1942 myös Panssarintorjuntakoulutuskeskuksessa

⁴⁴⁰ Kotij.E 2393/Koul.1/201.sal./14.12.1943 ”Käskey joulukuussa 1943 suoritettun uudelleenjärjestelyn jälkeisestä koulutuksesta”. T 17653/1. KA. B II -miesten koulutusohjelma jaettiin asiakirjan liitteenä. Vrt. Aspara 1983, s. 28.

⁴⁴¹ Kotij.E 1316/Järj.3/2 sal/2.3.1942 ”Panssarikoulutuskeskuksen muuttaminen Panssarintorjuntakoulutuskeskukseksi”. SPK 17474. KA; Pst.Koul.K:n toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1944. SPK 19126. KA.

⁴⁴² Pst.Koul.K:n toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1944. SPK 19126. KA; Pst.Koul.K 1405/II/26 sal/9.9.1944. Kotij.E koulusto/Fa 61. KA; Aspara 1983, s. 8.

laadittiin uusi kuuden kuukauden koulutusohjelmisto, jonka ensimmäisen kuukauden koulutus perustui kiväärijalkaväen peruskoulutusohjelmaan.⁴⁴³

Kun jalkaväen uudet koulutusohjelmat otettiin käyttöön lokakuussa 1942, uudistettiin samalla ryhmänjohtajakoulutus. Uuden ”Ryhmänjohtajakurssin koulutusohjelmiston” mukaan jalkaväen alipäällystöaines oli edelleen valittava ensimmäisen palveluskuukauden kuluessa.⁴⁴⁴ Tärkeimmät muutokset aikaisempaan ryhmänjohtajakoulutukseen olivat kahteen kuukauteen pidentynyt kurssiaika ja uusi koulutusohjelmisto. Uusittu ryhmänjohtajakurssi käsitti kaksi kuukauden pituista jaksoa. Ensimmäisen jakson jälkeen puolet oppilaista komennettiin perusyksiköihin harjoittelemaan käytännön ryhmänjohtajatehtäviä heikommin menestyneiden jäädessä toiselle jaksolle. Kuukauden kuluttua palasi toinen puolisko kuukaudeksi kurssille toisen puolen lähtiessä vuorostaan yksiköihin. Merkittävä uudistus oli ryhmänjohtajakurssia varten laadittu uusi koulutusohjelmisto, joka käsitti molemmat jaksot jakaantuen kivääri-, konekivääri-, panssarintorjuntakivääri- sekä kranaatinheitinohjelmistoihin. Koulutuksen painopiste ensimmäisellä jaksolla oli ryhmän johtamisen ja suljetun järjestyksen koulutuksessa ja toisella jaksolla ryhmän taistelussa. Oppilaat koulutettiin myös perusteellisesti eri jalkaväkiaseiden käsittelyyn. Ensimmäisellä jaksolla keskityttiin sellaiseen harjoitteluun, jonka avulla aliupseerioppilaat koulutettiin ”ylläpitämään ryhmässään sotilaallista kuria, johtamaan ryhmäänsä avotuntumaan eri lähestymismuodoissa sekä johtamaan ryhmänsä tulitoimintaa”.⁴⁴⁵

Taistelukoulutuksen, kenttäpalvelun, kenttätöiden, panssarintorjuntakoulutuksen ja ampumakoulutuksen osuus ryhmänjohtajakurssin koko tuntimäärästä oli kaikilla linjoilla yli kaksi kolmasosaa. Huomionarvoista ryhmänjohtajakoulutuksessa oli kuitenkin johtamis- ja kouluttamistaidon sekä puolustus- taisteluharjoitusten ja panssarintorjuntakoulutuksen vähäinen tuntimäärä. Esimerkiksi ryhmän, joukkueen ja vahvistetun joukkueen puolustusharjoitusten tai puolustusta palvelevien harjoitusten määrä oli vain kolmasosa hyökkäystaisteluun varatusta ajasta. Kaikille linjoille annettuun yleiseen panssarintorjuntakoulutukseen, joka käsitti panssarimiinan ja sen käsittelyn sekä polttopullojen ja kasapanosten käytön panssarintorjunnassa, oli varattu ainoastaan seitsemän tuntia. Mieskohtaisessa taistelukoulutuksessa luotiin pohja ryhmän johtamiselle taistelussa. Mieskohtaisen koulutuksen oli oltava mahdolli-

⁴⁴³ Pst.Koul.K:n toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1944, s. 17–19. SPK 19126. KA.

⁴⁴⁴ Kotij.E 2233/Koul.1/281 sal/2.11.1942 ”Ryhmänjohtajakurssin koulutusohjelmisto”. T 17652/1. KA.

⁴⁴⁵ Ibidem. Vrt. Aspara 1983, s. 33. Ryhmänjohtajakurssin suorittaneet oppilaat voitiin ylentää korpraaleiksi neljän palveluskuukauden jälkeen.

simman perinpohjaista ja selvää, jonka vuoksi opetuksesta oli karsittava kaikki tarpeeton pois ja keski-tyttävä vain pääasioihin, jotka oppilaiden oli hallittava. Mieskohtaisessa taistelukoulutuksessa opetettiin harjoittelemalla ryhmänjohtajan taistelussa käyttämät tavallisimmat ja yksinkertaisimmat käskyt, komennot sekä sovitut merkit. Johtamis- tai kouluttamistaidon teoriaa ja käytäntöä koulutusohjelmisto ei sisältänyt.⁴⁴⁶

Vuoden 1924 ikäluokan ja vuonna 1925 syntyneiden ensimmäisen saapumiserän jalkaväen asevelvollisten ryhmänjohtajakoulutus järjestettiin jalkaväen koulutuskeskuksissa edellä esitettyjen ohjeiden perusteella.⁴⁴⁷ Ryhmänjohtajakurssit jalkaväen koulutuskeskuksissa jakaantuivat kivääri-, konekivääri- ja panssarintorjuntalinjoihin, kun taas kranaatinheitinryhmänjohtajakoulutus keskitettiin valtakunnallisesti Jalkaväen Koulutuskeskus 1:een Tuusulaan.⁴⁴⁸ Kahteen jaksoon jaetusta ryhmänjohtajakoulutuksesta saatiin kuitenkin huonoja kokemuksia. Suurin kritiikki kohdistui harjoitteluvaiheeseen perusyksiköissä, sillä oppilaiden valmiudet toimia ryhmänjohtajina yhden kuukauden aliupseerikoulutuksen jälkeen olivat vaatimattomat. Lisäksi esitettiin ryhmänjohtajakurssin aloittamista myöhemmin, jotta tuleville oppilaille kyettäisiin antamaan riittävä mieskohtainen peruskoulutus ennen ryhmänjohtajakoulutusta. Myös kurssiajan pidentämistä vaadittiin.^{449 450}

Kenttäarmeijan täydennykseksi siirrettyjen ryhmänjohtajien heikon tason vuoksi Päämaja kiinnitti toukokuussa 1943 huomiota asevelvollisten aliupseeriyllennyksiin koulutuskeskuksissa. Koska oli todettu, ettei lyhyen ryhmänjohtajakoulutuksen saanut mies kyennyt täyttämään rintamatehtävissä aliupseereille asetettuja vaatimuksia, ei koulutuskeskusten ryhmänjohtajakurssin läpäisseitä oppilaita saanut enää ylentää aliupseereiksi. Sitä vastoin kurssin läpäisseet miehet voitiin ylentää korpraaleiksi, mutta aikaisintaan viiden kuukauden palveluksen jälkeen.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ Kotij.E 2233/Koul.1/281 sal/2.11.1942 ”Ryhmänjohtajakurssin koulutusohjelmisto”. T 17652/1. KA.

⁴⁴⁷ Jv.Koul.K:ien 1, 5 ja 15 toimintakertomukset. KA; Aspara 1983, s. 34.

⁴⁴⁸ Kotij.E 2239/Koul.1/281 sal/17.11.1942 ”Krh.au.-kurssin toimeenpano”. Kotij.E koul.tsto/Fa 35. KA. Ks. myös Aspara 1983, s. 34.

⁴⁴⁹ Sk. Yt.v.s. 85/Y.t/II sal/224/25.1.1943. T 10559–10560/21. KA. Vrt. Sk. Yt.v.s. 206/Y.t/II sal/224/27.2.1943 ”Aliupseerikoulutus”. T 17653/7. KA. Puolustusvoimain Ylipäällikölle osoitetussa asiakirjassa todettiin: ”Nykyään käytössä oleva tapa, jonka mukaan ryhmänjohtajakoulutus tapahtuu alokaskoulutuskeskuksissa rinnan peruskoulutuksen kanssa, ei pysty tydyttämään aliupseereille asetettavia vaatimuksia. Sotilaallista peruskoulutusta vailla olevat nuorukaiset eivät saa ryhmänjohtajakurssilla riittävää koulutusta pystyäkseen toimimaan ryhmänjohtajina koulutuskeskuksissa tai vielä vähemmän kenttäarmeijassa. Täten ei myöskään koulutuskeskuksissa uuden ikäluokan koulutusta saada niin tehokkaaksi kuin tarpeellista olisi, koska pystyvistä ryhmänjohtajista on puute.”

⁴⁵⁰ Aspara 1983, s. 35.

⁴⁵¹ Kotij.E 967/Koul.1/281.sal/19.5.1943 ”Aliups. ylennykset koulutuskeskuksissa”. T 17653/2. KA.

Ryhmänjohtajakoulutuksessa todettujen ongelmien vuoksi koulutusta muutettiin lokakuussa 1943. Uusien ohjeiden mukaan II/1925 -saapumiserän päällystö- ja alipäällystöaines erotettiin heti palveluksen alussa ja siirrettiin ryhmänjohtajakurssille, joka toimi aluksi tavallisena alokaskomppaniana. Kolmen ensimmäisen kuukauden aikana ryhmänjohtajiksi sopimattomat miehet karsittiin pois ja korvattiin sopivilla. Varsinainen ryhmänjohtajakoulutus aloitettiin neljännen palveluskuukauden alussa. Kurssin kesto oli edelleen kaksi kuukautta.⁴⁵² Tammikuussa 1944 koulutuskeskuksiin jaettiin uusittu ryhmänjohtajakurssin koulutusohjelmisto. Tavoitteiltaan, sisällöltään ja tuntimäärältään uusi ohjelmisto vastasi edellisen vuoden ohjelmistoa. Kurssien linjajako pysyi entisenä, mutta uusi ohjelmisto sisälsi vain kivääri- ja konekiväärilinjojen opetusohjelmat. Kranaatinheitinryhmänjohtajakoulutus annettiin edelleen keskitetysti Jalkaväen Koulutuskeskus 1:ssä Tuusulassa.⁴⁵³ Näillä periaatteilla jalkaväen ryhmänjohtajakoulutus järjestettiin jatkosodan loppuun saakka.

Asemasotavaiheen upseerikurssien pituudet vakiintuivat 4½–5½ kuukauteen. Vuosina 1942–1943 Upseerikoulussa järjestettiin kurssit 54–57. Tammikuussa 1944 alkanutta Upseerikurssi 58:aa lyhennettiin muutamalla viikolla Kotijoukkojen koulutuskeskusten kouluttajapulana poistamiseksi, mutta koulutus-tehtävän sijasta kurssilta valmistuneet upseerit joutuivat suoraan taistelutehtäviin kesäkuussa 1944. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen vuoksi seuraava kurssi alkoi vasta viisi viikkoa edellisen päättymisen jälkeen.⁴⁵⁴ Upseerikoulussa jatkosodan aikana koulutetuista noin 7 600:sta reservin upseerista jalkaväkikoulutuksen sai 71,3 % oppilaista.⁴⁵⁵

⁴⁵² Kotij.E 1950/Koul.1/281 sal/12.10.1943. T 10559–10560/21. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 35–36.

⁴⁵³ Kotij.E 118/Koul.1/203 sal/21.1.1944 ”Uusittu 1925-ikäluokan ryhmänjohtajakurssin koulutusohjelmisto”. T 17654/1. KA. Kranaatinheitin-alipäällystön koulutuksesta Jv.Koul.K 1:ssä tarkemmin ks. Aspara 1983, s. 36–38.

⁴⁵⁴ Kilkki 1978, s. 332–333; Mikola 1960, s. 136–137. Syksyllä 1944 heti aselevon solmimisen jälkeen Maasotakoulussa Santahaminassa toimeenpantiin vielä lyhyt noin kolmen kuukauden reserviupseerikurssi jalkaväkiupseerien suurten tappioiden täydentämiseksi, ja jotta mahdollisimman moni päällystöneekseen kuuluva varusmies ehdittäisiin kouluttamaan reservin upseeriksi ennen kotiuttamistaan. PMkoul-os 5710/Koul.1/9.sal/17.8.1944 ”Käsky 60. upseerikurssin toimeenpanosta”. T 15810/10. KA; Mikola 1960, s. 137. Keijo Mikolan mukaan UK 60:lla huomiota herättää panssarintorjuntalinjan suuri vahvuus. Kurssilla oli ainoastaan jalkaväkilinjat: kuusi kiväärijoukkuetta, kaksi konekiväärijoukkuetta, kaksi kranaatinheitinjoukkuetta ja neljä panssarintorjuntajoukkuetta. Syksyn 1944 kurssi jäi tuloksiltaan tilastojen mukaan heikoimmaksi. Joka neljäs oppilas 455:stä jäi ilman hyväksyttyä todistusta. Ibidem.

⁴⁵⁵ E/UK 1646/1/2a sal./24.11.1942 ”UK:n kurssitilastoja”. T 17653/4. KA. Päämajan koulutusosastolle lähetetyssä aineistossa sisälsi tilastot UK:n 51.–56. kurssilta; Kilkki 1978, s. 339–340.

Taulukko 1. Upseerikoulussa järjestetyt (reservi)upseerikurssit 1.8.1941–26.11.1944.⁴⁵⁶

Kurssi	Aika	Pituus kk	Oppilaat		Ikäluokat (%:a kurssin vahvuudesta)				
			Jv.	Yht.	1921	1922	1923	1924	1925
52	1.8.1941–7.11.1941	3	717	1 009					
53	12.11.1941–14.2.1942	3	1 007	1 214					
54	28.2.1942–15.7.1942	4½	493	697	34,18				
55	1.8.1942–21.12.1942	4½	638	888		37,30	8,10		
56	8.1.1943–14.6.1943	5½	434	693	15,57	38,62	26,83		
57	9.7.1943–21.12.1943	5½	652	858		12,93	47,29	2,97	
58	7.1.1944–29.5.1944	5	588	884	10,00	16,53	31,34	20,44	0,35
59	4.7.1944–15.11.1944	4½	715	1 049					
60 ^{*)}	7.9.1944–26.11.1944	3	339	339					

*) Kurssi järjestettiin Maasotakoulussa Santahaminassa. PMkoul-os 5710/Koul.1/9.sal./17.8.1944 ”Käsky 60. upseerikurssin toimeenpanosta”. T 15810/10. KA; Mikola 1960, s. 137. Oppilaiden lukumäärät tarkoittavat kurssilta valmistuneita. Aloitusvahvuudet olivat yleensä suuremmat.

Päämajan koulutustoimiston valintaohjeiden mukaan Upseerikoulun 54. kurssille oppilaita ehdotettaessa huomioitaisiin vuoden 1921 ikäluokkaan kuuluvat varusmiehet ja vain poikkeustapauksissa sitä vanhemmat asevelvolliset. Koska vasta puolet vuoden 1921 ikäluokasta oli saanut rintamakokemusta, kurssille valituista oppilaista vain 34,2 % oli vuonna 1921 syntyneitä (ks. Taulukko 1).⁴⁵⁷ Tilanne ei oleellisesti muuttunut seuraavallakaan kurssilla. Upseerikoulun 55. kurssille oppilaita ehdotettaessa oli huomioitava vuoden 1922 ikäluokkaan kuuluneet varusmiehet ja jälleen vain poikkeustapauksissa sitä vanhemmat asevelvolliset. Vaikka koko vuoden 1922 ikäluokka oli siirretty rintamapalvelukseen vuoden 1942 alussa, vain 37,3 % oppilaista oli vuonna 1922 syntyneitä.⁴⁵⁸ UK:n seuraavan eli 56. kurssin oppilasvalinnoissa puolestaan piti huomioida vuosien 1922 ja 1923 ikäluokkiin kuuluvat varusmiehet

⁴⁵⁶ E/UK 1646/I/2a sal./24.11.1942 ”UK:n kurssitilastoja”. T 17653/4. KA. Päämajan koulutusosastolle lähetetyssä aineistossa sisälsi tilastot UK:n 51.–56. kurssilta. Vrt. Kilkki 1978, s. 333.

⁴⁵⁷ PMkoulsto 2960/Koul./9.sal./31.12.1941 ”UK:n toiminta”. SPK 17484/Liite 145. KA. Vrt. Taulukko ”Upseerikoulun eri kurssien vuosiluokat”. Ei tunnistetietoja. T 17654/7. KA.

⁴⁵⁸ PMkoulsto 1980/Koul./9.sal./21.5.1942 ”UK:n toiminta”. SPK 17484. KA. Vrt. Taulukko ”Upseerikoulun eri kurssien vuosiluokat”. Ei tunnistetietoja. T 17654/7. KA. UK:n 55. kurssin oppilaista 54,6 % oli vanhempia ikäluokkia ja 8,1 % vuonna 1923 syntyneitä.

ja vain poikkeustapauksissa muut asevelvolliset. Upseerikoulun eri kurssien vuosiluokkatilaston mukaan 56. kurssin oppilaista vuonna 1922 syntyneitä oli 38,6 %, vuonna 1923 syntyneitä 26,8 %, vuonna 1921 syntyneitä 15,6 % ja muita 19 %.⁴⁵⁹

Upseerikoulun 57. kurssi oli tarkoitettu pääasiassa vuoden 1923 ikäluokan varusmiehille. Heidän ohellaan kurssille voitiin vielä ehdottaa rajoitettu määrä vuosien 1921 ja 1922 ikäluokkaan kuuluneita asevelvollisia sekä rintamalla johtajatehtävissä ansioituneita. Ennen vuotta 1921 syntyneille varattiin 75 oppilaspaikkaa.⁴⁶⁰ Upseerikoulun eri kurssien vuosiluokkatilaston mukaan 57. kurssin oppilaista vuonna 1923 syntyneitä oli 47,3 %, vuonna 1922 syntyneitä 12,9 % vuonna 1924 syntyneitä 3 % ja muita 36,8 %.⁴⁶¹ Vuoden 1944 ensimmäisen kurssin eli 58. kurssin oppilasvalinnan periaatteena oli, että kurssille hyväksyttävät oppilaat olisivat vuoden 1923 ikäluokan ja vuoden 1924 ensimmäisen saapumiserän varusmiehiä. Vuonna 1922 ja 1921 syntyneitä kurssille hyväksyttäisiin korkeintaan 15 % ja ennen vuotta 1921 syntyneitä korkeintaan 10 % kokonaismäärästä.⁴⁶² Tämäkään oppilasvalinta ei toteutunut suunnitellusti. Upseerikoulun 58. kurssille hyväksytyjen oppilaiden ikäluokkatilaston mukaan vuosina 1923 ja 1924 syntyneitä oppilaita oli 51,8 %, vuosina 1921 ja 1922 syntyneitä 26,5 % ja ennen vuotta 1921 syntyneitä oppilaita 21,7 % kurssille hyväksytyistä.⁴⁶³

Kaikki edellä mainitut esimerkit osoittavat, että rintamajoukot esittivät Upseerikoulun kurseille oppilaisiksi huomattavasti vanhempia ja kokeneempia asevelvollisia kuin Päämajan valintaohjeet edellyttivät. Toisaalta ohjeet myös osoittavat, että Päämajan tarkoituksena oli johdonmukaisesti kouluttaa jatkosodan aikana palvelukseen määrätystä varusmiesikäluokista varsinainen päällystöainees. Etusija valinnoissa annettiin kuitenkin vanhemmille ja taistelukokemusta saaneille oppilaille, jolloin jatkosodan aikana palvelukseen kutsuttujen ikäluokkien päällystövajaus kasvoi koko ajan. Päämajan järjestelyosasto kiinnitti asiaan huomiota jo marraskuussa 1942⁴⁶⁴.

⁴⁵⁹ PMkoul-os 4530/Koul.1/9.sal/1.11.1942 ”UK:n toiminta”. T 17653/4. KA. Vrt. Taulukko ”Upseerikoulun eri kurssien vuosiluokat”. Ei tunnistetietoja. T 17654/7. KA.

⁴⁶⁰ PMkoul-os 2210/Koul.1/9.sal/7.5.1943 ”UK:n toiminta”. T 17653/4. KA. Valintaohjeissa määrättiin, että täydennyspatiljoonissa palvelevat vuonna 1923 syntyneet varusmiehet, jotka olivat sopivia koulutettaviksi upseereiksi, oli viipymättä siirrettävä rintamajoukkoihin ja sijoitettava heti sellaisiin tehtäviin, että joukko-osastojen komentajat voivat arvostella heidän sopivuuttaan upseerioppilaisiksi. Ibidem.

⁴⁶¹ Taulukko ”Upseerikoulun eri kurssien vuosiluokat”. Ei tunnistetietoja. T 17654/7. KA.

⁴⁶² PMkoul-os 5018/Koul.1/9.sal./8.10.1943 ”UK:n toiminta ja valmennuskurssit”. Kotij.E koulsto/Fa 48. KA.

⁴⁶³ Tilasto UK:n 58. kurssille hyväksytyjen oppilaiden ikäluokista 11.1.1944. Ei tunnistetietoja. T 17654/7. KA.

⁴⁶⁴ Kilkki 1978, s. 328. Vanhemmista ikäluokista eli 1909–1919 syntyneistä oli koulutettu upseereita suhteellisesti enemmän kuin nuoremista ikäluokista.

Upseerikurssin oppilaille asetetut keskeiset vaatimukset säilyivät koko jatkosodan ajan samana. Päämaja antoi yleensä uuden kurssin oppilasvalintaohjeet muutama kuukausi ennen kurssin alkua. Upseerikurssille otettiin oppilaiksi vain sellaisia, joilla oli rintamakokemusta ja jotka täyttivät upseeriksi koulutettavalle asetettavat yleiset vaatimukset ja olivat käyneet vähintään keskikoulun. Mikäli joku oli kuitenkin osoittanut esimerkiksi joukkueen tai ryhmän johtamisessa erityisiä ansioita rintamalla taistelu-tehtävissä, sotakokemus korvasi heikomman koulusivistyksen. Yläikärajana oli 25 vuotta, mutta tästä tingittiin huomattavasti. Keski-ikä kurseilla lähenteli usein 30 vuotta ja ikäerot oppilaiden kesken olivat suuret. Oppilaat valitsi Päämaja, jolle joukko-osastojen ehdotukset lähetettiin armeijakunnittain yhdistettyinä.⁴⁶⁵

Kurssien pituuden vaihdellessa jouduttiin linjojen opetusohjelmia muuttamaan tilanteen mukaan. Uuden asevelvollisuuslain perusteella laadittu 22 viikon kurssiohjelma valmistui keväällä 1941, mutta sitä ei voitu jatkosodan aikana sellaisenaan noudattaa.⁴⁶⁶ Asemasotavaiheen pitkien 20–23 viikkoa kestäneiden Upseerikurssien 54–58 opetussuunnitelman opetusaineet voidaan jakaa neljään pääryhmään: yhteisiin sotilasaineisiin, oman linjan pääaineisiin (aselajiaineisiin), muiden aselajien aineisiin ja yleisaineisiin.⁴⁶⁷ Keijo Mikola ja Pertti Kilkki ovat tarkastelleet opetusaineiden yleistä jakautumista ja keskituntimääriä asemasotavaiheen kurssien eri linjoilla, joten tässä yhteydessä ei ole tarvetta vastaavaan analyysiin⁴⁶⁸. Joitakin tämän tutkimuksen kannalta merkittäviä havaintoja opetusaineista on kuitenkin otettava esiin. Upseerikurssien koulutuksen painopiste oli koko ajan käytännön harjoittelussa, johon kokonaistuntimäärästä käytettiin keskimäärin 80 %⁴⁶⁹. Opetuksen painopiste keskittyi kunkin linjan muuttamaan pääaineeseen. Rauhan ajan opetusohjelmiin kuuluneita aineita jätettiin kokonaan pois tai niihin varattuja oppitunteja vähennettiin merkittävästi, esimerkiksi sotalaitosoppia, sotilastopografiaa ja lääkintäoppia. Vastaavasti jatkosodan asemasotavaiheessa opetussuunnitelmiin lisättiin niiden ainei-

⁴⁶⁵ Ks. esim. PMkoulusto 1354/Koul./9.sal./3.9.1941 ”UK:n toiminta”. T 17651/15. KA; PMkoulusto 2960/Koul./9.sal./31.12.1941 ”UK:n toiminta”. SPK 17484/Liite 145. KA tai PMkoulusto 1980/Koul./9.sal./21.5.1942 ”UK:n toiminta”. T 17652/3. KA. Vrt. Kilkki 1978, s. 339.

⁴⁶⁶ Kilkki 1978, s. 335; RUK:n I ja II jakson koulutussuunnitelma v. 1941. T 20441/Dd 2. KA.

⁴⁶⁷ Mikola 1960, s. 132–133. Vrt. Tiuhonen 2000, s. 124. Tiuhonen toteaa, että: ”UK:n pitempien kurssien opetussuunnitelman peruslinja oli entinen perustuen vanhoihin taktisiin käskyihin, ei saksalaisten tai vastapuolen ohjesääntöjen muutoksiin.”

⁴⁶⁸ Mikola 1960, s. 133. Taulukko n:o 7: Opetusaineiden yleinen jakautuminen ja keskituntimäärät eri linjoilla kurseilla 54–59, v. 1942–44, kurssien pituus 20–23 viikkoa. Vrt. Kilkki 1978, s. 336: kivääri-, konekivääri-, panssarintorjunta- ja kranaatinheitinlinjojen opetusaineet tuntimäärineen ja s. 338: tykistö- viesti- ja pioneerilinjojen aselajiaineet tuntimäärineen. Keijo Mikola käyttää UK 57:n opetusohjelmaa esimerkkinä siitä, millaiseksi Upseerikoulun kurssien sisältö jatkosodan asemasotavaiheen aikana muodostui. Vrt. UK:n 56. ja 57. kurssin eri linjojen koulutusohjelmat. T 20441/Dd 2. KA.

⁴⁶⁹ Mikolan mukaan kokonaistuntimäärät eri linjoilla vaihtelivat, mikä johtuu vara- ja asehuoltotuntien merkitsemisestä viikko-ohjelmiin eri linjoilla erilaisen käytännön mukaan. Mikola 1960, s. 133.

den osuutta, jotka olivat osoittautuneet taistelun johtamisessa tärkeiksi. Jalkaväkilinjoilla kokonaistuntimäärästä käytettiin aselajikoulutukseen 55–60 %, ja sotakokemusten perusteella kenttätöiden sekä ase- ja ampumakoulutuksen tuntimäärää lisättiin merkittävästi. Kokonaan uusina aineina sodan ajan kursseilla opetettiin ilmasota- ja ilmatorjuntaoppia sekä venäjän kieltä, kun taas yhteisiin sotilasaineisiin lisättiin oppitunnit valvonnasta, tiedustelusta ja kansainvälisistä säännöksistä. On myös huomattava, että kiväärilinjan niin sanottuihin erikoisaineisiin oli lisätty yhdeksän tunnin luentosarja ”Taktilliset tiedot vihollisesta”.⁴⁷⁰

Sellaiset oppitunnit kuin ”Voiton perusedellytykset”, ”Taistelun päätekijät” sekä ”Johto ja joukot” muodostivat henkisen lähtökohdan johtajakasvatukselle. Teoreettisen pohjan taas antoivat oppitunnit eri taisteluesimerkeistä. Tällaisina lueteltiin ohjelmassa myös maahanlaskut, sissitoiminta ja mottitaislut.⁴⁷¹ Tapio Tiihonen toteaa väitöstutkimuksessaan, että kyseisillä oppitunneilla annettiin pääpaino talvisodan esimerkeille ja jatkosodan hyökkäysvaiheen taisteluille. Tällä perusteella Tiihonen on myös päätyneet johtopäätökseen, että uusien sotakokemusten kerääminen yhtenäiseksi ohjesäännöksi olisi auttanut Upseerikoulun opetuksen uudenaikaistamisessa ja antanut etulinjaan tulleille uusille upseereille aivan toisenlaisen teoreettisen valmiuden.⁴⁷² Tiihonen on periaatteessa oikeassa. Esimerkiksi kiväärilinjaa lukuun ottamatta muiden linjojen opetusohjelmassa ei ollut sotakokemuksiin perustuneita luentoja ”Taktillisia tietoja vihollisesta”. Vaikka kaikilla oppilailta oli tai ainakin olisi pitänyt olla rintamakokemusta ja kenttäarmeijasta komennettiin upseereita säännöllisesti luennoimaan aselajinsa sotakokemuksista koulun henkilökunnalle⁴⁷³, se ei poistanut tosiasiaa, että kaikkien aselajien toiminnan perustana ollut jalkaväkitahtiikan opetus perustui jo vanhentuneisiin esimerkkeihin.

Asemasotavaiheen aikana upseerikurssin opetusohjelmasta muodostui lyhyeen kurssiaikaan nähden tiivis ja raskas. Sotakoulutuksen ylitarkastaja kenraaliluutnantti Harald Öhquist kiinnitti asiaan huomiota keväällä 1944. Öhquistin mielestä kurssin työtahti oli niin tiukka, että oppilaiden vastaanottokyky joutui liian suurelle koetukselle. Hän ehdotti, että opetusohjelmasta vähennettäisiin teoreettisia aineita opetuksen yksinkertaistamiseksi ja oppiaineiden vähentämiseksi. Öhquist totesi, että Upseerikou-

⁴⁷⁰ UK:n 56. ja 57. kurssin kiväärilinjan koulutusohjelma. T 20441/Dd 2. KA. Oppituntien nimestä voidaan päätellä, että luennot perustuivat Päämajan julkaiseman ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” -sarjan aineistoon.

⁴⁷¹ Mikola 1960, s. 134–135; Tiihonen 2000, s. 124.

⁴⁷² Tiihonen 2000, s. 124, 127.

⁴⁷³ PMknto-os 3243/Kom. I/a/sal./24.11.1941 ”Majuri E.E. Saarisen ja E.O.A. Tirrosen komennukset”. T 17651/15. KA. Esimerkiksi Saarisen luentojen aiheena oli: ”Kokemuksia pioneerien toiminnasta nykyisessä sodassa” ja ”Venäläisten suorittamat pioneerityöt.” E/UK 59/II/1a/sal./18.1.1943 ”UK:n ups. koulutussuunnitelma”. T 17653/4. KA.

lussa sodan aikana annettavan opetuksen pääpainon tulisi olla aselajeittain niissä aineissa, joita upseeri käytännössä tarvitsee rintamalla kurssilta valmistuttuaan. Tarpeettomat oppiaineet oli poistettava ohjelmasta kokonaan, teoria oli supistettava minimiin ja erikoiskoulutus annettava myöhemmin täydennyskoulutuksena.⁴⁷⁴ Ennen sodan päättymistä upseerikurssin ohjelmia ei kuitenkaan enää ehditty tarkistaa.

Kenttärmeijan kouluttajapuutteen ja reservin upseereiden huonon kouluttamistaidon vuoksi oppilaiden kouluttajakoulutusta oli lisätty huomattavasti kaikilla muilla linjoilla paitsi viestilinjalla. Kouluttajakoulutuksen tavoitteena oli antaa upseerioppilaille asevelvollisten koulutuksessa tarvittavat oikeat ja tehokkaat kasvatuseritykset, opettaa sotilaskurin merkitys sekä kehittää esimerkiksi kelpaavaa esiintymistaitoa. Koulutus annettiin yleensä kurssin lopulla tiiviinä kokonaisuutena, jossa pidettiin oppitunteja muille oppilaille sekä suunniteltiin ja johdettiin erilaisia harjoituksia maastossa. Oppilaille annettiin valmisteltavaksi oppituntisuunnitelmat ja koulutusharjoitukset linjoittain, ja opetus tapahtui joukkueittain tai koulutusryhmittäin. Valmistelutehtävät annettiin joukkueen kaikille oppilaille, ja vasta oppitunnin tai harjoituksen alussa määrättiin sen pitäjän. Kullakin linjalla pidettiin vähintään viisi harjoitusoppituntia ja vähintään kahdeksan koulutusharjoitusta. Yhteen koulutusharjoitukseen käytettiin arvosteluineen yleensä koko aamu- tai iltapäivä.⁴⁷⁵ Tämän tutkimuksen perusteella kouluttajakoulutusta ei kuitenkaan ollut Upseerikoulussa riittävästi, sillä esimerkiksi Kannaksen yhtymien nuorempien upseerien täydennyskursseilla keskityttiin jatkuvasti parantamaan reservin upseereiden kouluttajataitoja. Toisaalta on huomioitava, että ennen jatkosotaa valmistuneiden reservin upseereiden koulutustaitoa voidaan pitää vieläkin heikompana.

Vuonna 1943 reserviupseerikoulutukseen ja Upseerikoulun oppilaiden valintaan kiinnitettiin entistä enemmän huomiota. Oppilasvaatimuksista ja Upseerikoulussa suoritettua karsinnasta huolimatta kursseilta oli valmistunut muutamia rintamajoukoissa päällystötehtäviin kykenemättömiä upseereita⁴⁷⁶.

⁴⁷⁴ Sk. Yt 628/I/224.a.sal./25.5.1944 "UK:n tarkastus". T 17654/2. KA.

⁴⁷⁵ RUK:n II jakson kouluttajakoulutussuunnitelma v. 1941. T 20441/Dd 2. KA.

⁴⁷⁶ Ks. erityisesti V AKEknto-os 6/I/5.henk/12.1.1943 "Nuor.ups. valintaa ym." T 17653/4. KA. "Joukkoihin on sodan kuluessa UK:sta tullut eräitä erilaisten syiden vuoksi täysin kelvottomia nuoria upseereita, jotka eivät kykene hoitamaan alinta upseerivakanssia taistelevissa joukoissa. Myös heidän sijoittamisensa huoltojoukkoihin tai esikuntiin ja heidän käyttöarvonsa niissä on usein kyseenalaista. [...] Tosin täysin käyttökeltomina upseereita on suhteellisen vähän; erään div:n komentajan havaintojen mukaan vain n. 2-3 % [...] Minulle on esitetty havainto, että useimmat myöhemmin kykenemättömiksi havaitut olisivat sellaisia, jotka eivät ole ennen UK:uun menoaan palvelleet taistelevissa joukoissa, vaan olleet koulutuskeskuksissa, kotijoukkojen alaisissa yksiköissä jne." V AKE:n komentaja kenraalimajuri Einar Mäkinen esitti lopuksi, että luovutettiin käytössä olleesta tavasta ylentää oppilaita upseeriksi heti koulusta päästyään ja palattavaksi vanhaan kokelassysteemiin. Koulusta päästyään kaikki oppilaat palvelisivat joukko-osastoissa lyhyen aikaa upseerikokelaina ja

Päämajan koulutusosaston laatimassa asiakirjassa, jonka oli allekirjoittanut komentoesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Wiljo Tuompo, korostettiin esimiesten vastuuta Upseerikoulusta valmistuneiden upseerien ohjauksessa ja koulutuksessa. Upseerikoulusta valmistuneet upseerit oli aluksi määrättävä joukkueen varajohtajiksi, joissa he saisivat tarpeellista kokemusta tulevaa itsenäistä toimintaansa varten. Päämajan mukaan useimmissa joukko-osastoissa oli ymmärretty oikein Upseerikoulusta valmistuneiden upseerien koulutustaso ja annettu tarpeellista täydennyskoulutusta eri kursseilla. Tiedossa oli kuitenkin tapaus, jonka mukaan Upseerikoulusta kenttäarmeijaan määrättyjä vänrikkejä ei eräässä joukko-osastossa otettu vastaan, vaan heidät palautettiin takaisin henkilötäydennyskeskukseen, koska he eivät tunteneet paikallisia olosuhteita eivätkä miehiä. Päämaja korosti, että Upseerikoulusta valmistuneiden upseereiden taso ei määräytynyt yksinomaan koulussa annetusta opetuksesta, vaan sopivan oppilasaineksen valinta kursseille oli hyvin ratkaiseva tekijä. Jotteri päällystötehtäviin koulutettavaksi ehdotettaisiin sopimattomia, Päämaja määräsi, että esikunnissa ja rintamantakaisissa tehtävissä palveleva upseeraines oli siirrettävä viimeistään kaksi kuukautta ennen kurssin alkua etulinjan joukko-osastoihin, jotka vastasivat ehdotuksien tekemisestä.⁴⁷⁷ Edelleen sopimattoman päällystöaineksen karsimiseksi Päämaja määräsi helmikuussa 1943, että upseerikokelaat siirretään Upseerikoulusta päästyään kahden kuukauden jatkokoulutusajaksi joukko-osastoihin, jonka jälkeen heidät ylennettäisiin upseeriksi. Mikäli upseerikokelas tuona aikana osoittautui kykenemättömäksi suorittamaan upseerilta vaadittavia tehtäviä, täysin saamattomaksi, huomiota herättävän araksi, käytökseltään kelvottomaksi tai muulla tavalla sopimattomaksi ylennettäväksi upseeriksi, hänet jätettiin ylentämättä. Käytäntö oli voimassa jatkosodan päättymiseen saakka.⁴⁷⁸

Vuoden 1942 elo–joulukuussa järjestetty Upseerikurssi 55 oli ensimmäinen kurssi, jolle komennettiin edellissyksynä peruskoulutuksen saaneita asevelvollisia⁴⁷⁹. Kun huomioidaan myös rintamapalvelus, näiden varusmiesten koulutus reservin upseeriksi kesti noin viisitoista kuukautta. Upseerikoulussa havaittiin nopeasti, että sodan ajan puutteellisen miehistö- ja aliupseerikoulutuksen vuoksi upseerikursseille komennettujen oppilaiden koulutustaso vaihteli erittäin paljon, mikä vaikeutti opetustavoitteiden saavuttamista. Koska upseerioppilaiden perustiedoissa olleita puutteita ei pystytty kokonaan poista-

ylentäminen suoritettaisiin vasta joukko-osastojen komentajien lausuntojen perusteella. Asiakirja oli osoitettu Aunuksen Ryhmän komentajalle, joka lähetti sen puollettuna Päämajaan.

⁴⁷⁷ PMkoul-os 919/Koul.1/9.sal./21.2.1943 ”Upseerikoulutus”. T 17653/4. KA.

⁴⁷⁸ PMkoul-os 546/Koul.1/9 sal./1.2.1943 ”Ups.kokelaiden ja -oppilaiden ylentäminen jne.” T 17653/4. KA; PMkoul-os 950/Koul.1/9 sal./23.2.1943 ”Ups.kokelaiden ja -oppilaiden ylentäminen jne.” T 17653/4. KA.

⁴⁷⁹ Ks. esim. JR 57:n sotapäiväkirja 31.12.1942. SPK 13209. KA; E/JR 15:n sotapäiväkirja 31.12.1942. SPK 10628. KA.

maan kurssilla, Upseerikoulun johtaja eversti Väinö Kauppila teki huhtikuussa 1943 Päämajalle aloitteen kurssille esitettyjen miesten valmennuskurssien järjestämisestä sotatoimiyhtymissä.⁴⁸⁰ Päämajan koulutusosasto hyväksyi Upseerikoulun esityksen toukokuussa, mutta ei kuitenkaan antanut sotatoimiyhtymille määräystä kurssien järjestämisestä. Päämajan koulutusosaston laatimassa asiakirjassa todettiin:

...olisi suotavaa, että UK:un oppilaisiksi ehdotettaville järjestettäisiin sotatoimiyhtymissä valmennuskurssit. Mikäli tämä on mahdollista, jää ryhmien harkittavaksi, missä portaassa kyseiset kurssit on käytännöllisintä toimeenpanna. Tykistö-, pioneeri- ja viestilinjoihin nähden olisi toivottavaa, että ne olisivat asianomaisen aselajikomentajan valvonnassa.⁴⁸¹

Yhdenmukaisten valmennuskurssien järjestämiseksi Päämajan koulutusosasto laati Upseerikoulusta saatujen tietojen ja ohjelmaluonnosten perusteella yhteistoiminnassa aselajikomentajien kanssa 3–4 viikon runko-ohjelmat, jotka lähetettiin yhtymille. Ensimmäiset valmennuskurssit järjestettiin Upseerikurssi 57:lle ehdotetuille oppilaille kesällä 1943. Valmennuskoulutusta annettiin kivääri-, konekivääri-, kranaatinheitin-, panssarintorjunta-, pioneeri-, viesti- ja tykistölinjoilla. Viestilinjan valmennuskurssin pituus oli noin neljä viikkoa ja muiden kolme viikkoa.⁴⁸² Kannaksen, Aunuksen ja Maaselän Ryhmä järjestivät valmennuskurssit hieman eri tavalla ja eripituisina, mutta totesivat lausunnoissaan kurssien tarpeellisuuden.⁴⁸³ Kannaksen Ryhmän kursseilla

kurssilaisten koulutuksellisen tason huomattava ero haittasi suuresti annettavaa opetusta ja sen tarkoituksenmukaisuutta. Kuri, yleinen esiintyminen sekä komentamis- ja johtamistaito olivat kuitenkin kurssien päättyessä tyydyttävällä tasolla. Koulutuksessa päähuomio oli kiinnitettävä lähinnä juuri heikompien oppilaitten valmennukseen, mutta kun otetaan huomioon tiivistetty oh-

⁴⁸⁰ E/UK 581/II/1a/sal./30.4.1943 ”Alkuvalmennuskurssi UK:un komennettaville oppilaille”. T 17653/4. KA.

⁴⁸¹ PMkoul-os 2350/Koul 1/9 sal/17.5.1943 ”UK:un oppilaisiksi ehdotettujen valmennuskurssit”. T 17653/4. KA.

⁴⁸² PMkoul-os 2350/Koul 1/9 sal/17.5.1943 ”UK:un oppilaisiksi ehdotettujen valmennuskurssit”. T 17653/4. KA; Ks. myös Kilkki 1978, s. 339–340. Runko-ohjelmien tuntimäärät olivat suuntaa antavia, ja valmennuskurssien johtajille annettiin vapaus muuttaa eri aineiden tuntimääriä kurssilaisten osoittaman tason mukaan.

⁴⁸³ Kan.REop-os 906/II/216 a sal./4.7.1943 ”UK:un ehdotettavien valmennuskurssit”. T 17653/4. KA; Kan.REop-os 1043/II/216 a sal/31.7.1943 ”UK:un oppilaisiksi ehdotettavien valmennuskoulutus”. T 17653/4. KA; Aun.RE knto-os 5698/I c/24 d/26.7.1943 ”UK:un oppilaisiksi ehdotettavien valmennuskoulutus”. T 17653/4. KA; Maa.REop-os 2473/III/26 sal./28.7.1943 ”UK:un oppilaisiksi ehdotettavien valmennuskoulutus”. T 17653/4. KA; Ps.DE 903/II/14 b.sal./28.7.1943 ”UK:n valmennuskurssi Ps.D:ssa”. T 17653/4. KA. Kannaksen Ryhmässä kukin divisioona järjesti jalkaväkikurssin, jolle osallistuivat myös pioneeri- ja viestilinjalle ehdotetut yleissotilaallisten aineiden opetuksen ajaksi, sekä tykistökurssin. Kan.REop-os 1043/II/216 a sal/31.7.1943 ”UK:un oppilaisiksi ehdotettavien valmennuskoulutus”. T 17653/4. KA. Aunuksen Ryhmässä puolestaan kurssit järjestettiin kokeiluluontoisesti joukko-osastossa, divisioonassa ja armeijakunnassa, joista armeijakunnan järjestämät kurssit osoittautuivat parhaiksi keskitetyn koulutuksen ja kouluttajavoiman säästön vuoksi. Aun.RE knto-os 5698/I c/24 d/26.7.1943 ”UK:un oppilaisiksi ehdotettavien valmennuskoulutus”. T 17653/4. KA.

jelma, voidaan yleensä sanoa, että koulutustasossa ollut suuri epätasaisuus tasoittui tuntuvasti loppuun mennessä.⁴⁸⁴

Valmennuskursseilla oli tarkoitus myös karsia heikoin oppilasaines pois kurssien tason kohottamiseksi, mutta kun valmennuskoulutus toteutettiin jo Upseerikouluun esitetyille, ei oppilaiden karsintaa valmennuskurssien aikana enää tehty.⁴⁸⁵

Päämaja antoi uudet ohjeet valmennuskurssien toimeenpanosta lokakuussa 1943 kesän kurseista saatujen myönteisten kokemusten vuoksi. Sotatoimiyhtymiä kehoitettiin järjestämään valmennuskurssit seuraavallekin upseerikurssille ehdotettaville oppilaille. Ryhmät saivat jälleen itse suunnitella kurssien toimeenpanon, mutta kurssien järjestäminen joukko-osastoissa kiellettiin. Ensimmäisten valmennuskurssien perusteella viestilinjan sopivimmaksi pituudeksi oli osoittautunut kuusi viikkoa ja muiden linjojen neljä viikkoa. Päämajan koulutusosasto laati valmennuskursseille uudet koulutusohjelmat, joissa oli huomioitu ensimmäisillä kurseilla saadut kokemukset. Jalkaväkilinjojen ohjelmiin oli lisätty sovellettua taistelukoulutusta, suunnistusta sekä ase- ja ampumakoulutusta⁴⁸⁶. Valmennuskursseille oli komennettava noin 20 % suurempi oppilasmäärä, mikä yhtymästä tultaisiin Upseerikouluun hyväksymään. Tämä menettely mahdollisti myös oppilaiden karsinnan valmennuskursseilla.⁴⁸⁷ Maaliskuussa 1944 Päämaja vihdoinkin määräsi sotatoimiyhtymät järjestämään Upseerikoulun valmennuskurssit. Vaikka Päämaja edelleen lopullisesti hyväksyi oppilaat, oppilaiden valinta seuraavalle kurssille eli 59. Upseerikurssille suoritettiin valmennuskursseilla, joille komennettiin noin 25 % suurempi oppilasmäärä kuin yhtymän oppilaskiintiö olisi edellyttänyt. Samalla kaikkien linjojen valmennuskurssien kesto määrättiin kuudeksi viikoksi.⁴⁸⁸ Jatkosodan viimeiselle upseerikurssille ei valmennuskursseja enää järjestetty.⁴⁸⁹ Upseerikoulun valmennuskurssien järjestäminen on myös konkreettinen osoitus ryhmänjohtajakoulutuksen vaikeuksista ja heikosta tasosta jatkosodan aikana.

⁴⁸⁴ Kan.REop-os 1043/II/216 a sal/31.7.1943 ”UK:un oppilaiksi ehdotettavien valmennuskoulutus”. T 17653/4. KA; 18.DE 674/II/9 sal/7.6.1943. T 8119/10, Kan.RE 1424/II/216 a sal/14.10.1943. T 8119/10 sekä IV AKE op-os 10/Koul/202 sal/27.3.1944. T 8119/13. KA.

⁴⁸⁵ Kan.REop-os 906/II/216 a sal./4.7.1943 ”UK:un ehdotettavien valmennuskurssit”. T 17653/4. KA; 18.DE 859/II/9 sal/24.7.1943. T 8119/10; Vrt. Kilkki 1978, s. 340.

⁴⁸⁶ PMkoul-os 2350/Koul 1/9 sal/17.5.1943 ”UK:un oppilaisiksi ehdotettujen valmennuskurssit”. T 17653/4. KA; PMkoul-os 5018/Koul.1/9.sal./8.10.1943 ”UK:n toiminta ja valmennuskurssit”. T 17653/4. KA. Vrt. asiakirjojen liitteenä olevat taulukot valmennuskurssien koulutusaineiden jakautumisesta.

⁴⁸⁷ PMkoul-os 5018/Koul.1/9.sal./8.10.1943 ”UK:n toiminta ja valmennuskurssit”. T 17653/4. KA; vrt. Kan.REop-os 1424/II/216 a sal./14.10.1943 ”Käsky UK:n valmennuskurssien toimeenpanosta”. T 17653/4. KA.

⁴⁸⁸ PMkoul-os 1740/Koul.1/9.sal./13.3.1944 ”Käsky UK:n valmennuskurssien toimeenpanosta”. T 15810/10. KA. Vrt. IV AKEop-os 10/Koul./202 sal./27.3.1944 ”Käsky UK:n valmennuskurssien toimeenpanosta”. T 13595/13. KA.

⁴⁸⁹ PMkoul-os 5710/Koul.1/9.sal./17.8.1944 ”Käsky 60. upseerikurssin toimeenpanosta”. T 15810/10. KA.

4.2.4 Jalkaväen täydennyskoulutus HTK 1:n täydennyspataljoonissa

Päämajan kesällä 1941 antaman henkilötäydennyksen järjestelyä koskevan käskyn mukaan kenttäarmeijan henkilötäydennyskeskusten tehtäviin sisältyi asevelvollisten täydennyskoulutus, jonka pääpaino oli erikoishenkilöstön koulutuksessa⁴⁹⁰. Kuten henkilötäydennyskeskusten kokoonpanoa käsittelevässä luvussa on jo todettu, vuonna 1941 henkilötäydennyskeskusten toiminnan painopiste oli lähes kokonaan kenttäarmeijan täydennystoiminnassa. Esimerkiksi HTK 1 lähetti 5.7.–26.8. välisenä aikana tuhansia miehiä täydennyksenä rintamajoukkoihin. Kukin täydennyserä oli HTK 1:n kirjoissa vain muutamia päiviä, jotkut vain tunteja. Tämän vuoksi koulutuksen järjestäminen oli hyvin vaikeaa.⁴⁹¹ Keväällä 1942 koulutusmahdollisuudet henkilötäydennyskeskuksissa paranivat, kun niihin sijoitettiin tietty minimimäärä täydennyshenkilöstöä. Kannaksen Ryhmän Henkilötäydennyskeskuksen Esikunta antoi yksiköilleen koulutusohjeet, joiden perusteella komppanian päälliköt laativat viikko-ohjelmansa. Koulutus käsitti suljettua järjestystä, muodollista ja sovellettua taistelukoulutusta, kenttäpalvelusta, ampumakoulutusta, ammuntoja, liikuntakasvatusta, yleissotilaallista koulutusta, valistusoppitunteja ja erikoiskoulutusta. Ryhmänjohtajakoulutus käsitti pääasiassa komppanian päällikön puhutteluja seuraavan päivän palveluksesta. Tuntimääriä ei koulutusohjeessa yksilöity tarkasti, vaan harjoitukset määrättiin lukumääräisesti tai ohjeellisesti, jolloin yksiköiden päälliköille jäi suuri vapaus viikko-ohjelmien laatimisessa⁴⁹². Koulutuksen merkitys täydennyspataljoonissa kasvoi vasta henkilötäydennyskeskusten uudelleenjärjestelyjen jälkeen.

Päämajan koulutusosasto antoi lokakuussa 1942 uudet koulutuksen suuntaviivat täydennyspataljoonille.⁴⁹³ Ohjeistus koski vuoden 1923 ikäluokkaa, jonka siirrot henkilötäydennyskeskuksiin oli aloitettu jo heinäkuussa 1942.⁴⁹⁴ Koulutus täydennyspataljoonissa oli jaettava kahteen jaksoon. Ensimmäisen jak-

⁴⁹⁰ PM 32/Järj.3.sal/20.6.1941 ”Käskey henkilötäydennyksen järjestelyä varten”. Kotij.E koul.tsto/Fa 24. KA.

⁴⁹¹ E/HTK 1:n sotapäiväkirja 22.8.1941. SPK 7161. KA. Tämä HTK perustettiin alun perin VII AK:n HTK:ksi, mutta se liitettiin 13.8.1941 I AKE:n alaiseksi. Helmikuussa 1942 toiminta jatkui V AK:n HTK:na. E/HTK 1:n sotapäiväkirja 13.8.1941 ja 21.2.1942. SPK 7161. KA. Kun koulutuskeskuksista ei enää syksyllä saapunut suuria täydennyseriä, HTK:n vahvuus pysyi melko pienenä ja toiminta rajoittui lähinnä sairaaloista, sotakouluista ja erilaisilta kursseilta kenttäarmeijaan palaavien opastamiseen.

⁴⁹² Kan.R:n HTK:n esikunta 777/I/27 sal/6.8.1942 ”Koulutusohje n:o 1”. T 7507/D/13. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 58.

⁴⁹³ PMkoul-os 4217/Koul 1/1 sal/9.10.1942 ”Koulutus täydennyspataljoonissa”. T 17652/I. KA.

⁴⁹⁴ PMjärj-os 1440/Lkp.sal/12.7.1942 ”Kenttäarmeijalle annettava täydennys”. T 17750/2. KA; PMjärj-os 1477/Lkp.sal/17.7.1942 ”Käskey henkilöstön lähettämistä koulutuskeskuksista henkilötäydennyskeskuksiin”. T 17750/2. KA; Kotij.E 4043/Järj.3/46.sal/22.7.1942. ”Henkilöstön siirtäminen koulutuskeskuksista henkilötäydennyskeskuksiin”. SPK 17474. KA. Päämajan määräyksestä ilmavoimiin sekä tykistö- ja viestijoukkoihin siirrettiin heinäkuussa 1 700 ja henkilötäydennyskeskuksiin 4 400 rintamakelpoista alokasta. Kotij.E 6100/Järj.3/46.sal/11.10.1942. ”V. 1923 ikäluokan siirtäminen koulutuskeskuksista henkilötäydennyskeskuksiin”. SPK 17474. KA. Ks. myös Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus,

son päämääränä oli saavuttaa ”täysin tyydyttävä taso mieskohtaisessa ja ryhmän koulutuksessa (suljettu järjestys ja taistelukoulutus)”. Erityisesti oli kiinnitettävä huomiota ase- ja ampumakoulutukseen sekä aseiden käsittelyyn. Ryhmänjohtajakoulutuksesta todettiin vain, että riittävän suuren alipäällystömäärän kouluttamisesta oli huolehdittava. Koulutukseen oli varattava aikaa koko viikko. Koulutuskeskusten oli lähetettävä yhtymille tiedot annetusta koulutuksesta, koska täydennyspataljooniin siirrettyjen koulutusaika ja -taso olivat muun muassa maatalouslomiin vuoksi hyvin erilaiset.⁴⁹⁵ Vastaavaa ilmoitusmenettelyä oli noudatettu jo heinäkuusta 1942 alkaen.⁴⁹⁶ Siirtyminen toiselle koulutusjaksolle tapahtui sitä mukaa, kun eri koulutusosastot osoittivat saavuttaneensa ensimmäisen jakson koulutustavoitteen. Toisen koulutusjakson päämääränä oli edellisen jakson aikana opitun lujittaminen ja koulutuksen jatkaminen aina vahvennetun komppanian harjoituksiin saakka. Ase- ja ampumakoulutukseen sekä aliupseerikoulutukseen oli edelleen kiinnitettävä huomiota, ja koulutukseen oli käytettävä viikoittain vähintään neljä arkipäivää.⁴⁹⁷

Päämajan koulutuksen suuntaviivojen perusteella Kannaksen Ryhmän Esikunnassa olisi periaatteessa pitänyt laatia oma koulutussuunnitelma tai -ohje HTK 1:lle. Kannaksen Ryhmän Esikunta jakoi kuitenkin Päämajan koulutuksen suuntaviivat sellaisenaan HTK 1:lle.⁴⁹⁸ Tällainen toiminta kertoo selvästi siitä, ettei Kannaksen Ryhmän Esikunnassa juurikaan kiinnitetty huomiota asevelvollisten koulutukseen tai mikä todennäköisempää, koulutuksen suunnitteluun ei ollut lainkaan resursseja. Joka tapauksessa edellä mainituilla perusteilla HTK 1:n esikunta laati täydennyspataljoonilleen koulutusohjelman. Koulutusohjelmistojen tarkkuus vaihteli pääpiirteisestä hyvin yksityiskohtaiseen ja niiden ajallinen kesto yleensä viikosta kuukauteen.⁴⁹⁹ Koska Kannaksen Ryhmän Esikunnan linjaukset puuttuivat ko-

liite 1, s. 2–3. T 6708. KA; Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirja 30.7.1942–31.12.1942. SPK 8373. KA; Tiainen, s. 79–80; Aspara 1983, Liite 3.

⁴⁹⁵ PMkoul-os 4217/Koul 1/1 sal/9.10.1942 ”Koulutus täydennyspataljoonissa”. T 17652/1. KA. HTK 1:n siirrettyjen koulutustasosta tarkemmin ks. esim. Jv.Koul.K 2 N:o 3528/III/6/sal./20.10.1942 ”Täydennyspataljooniin siirrettävien koulutustaso”. T 7507/D/13. KA tai Kan.RE 3901/I/213.sal./23.10.1942 ”Täydennyspataljooniin siirrettävien koulutustaso”. T 7507/D/13. KA. Viime mainitun asiakirjan liitteenä oli selvitys Jv.Koul.K 8:sta HTK 1:een siirrettävien miesten koulutustasosta.

⁴⁹⁶ PMkoul-os 2937/Koul/1 sal/23.7.1942 ”V. 1923 ikäluokan henkilöstön koulutus henkilötäydennyskeskuksissa”. T 17652/1 ja Kotij.E 1550/Koul 1/250 sal/23.7.1942 ”Siirrettävän henkilöstön koulutustaso”. T 17652/1. KA.

⁴⁹⁷ PMkoul-os 4217/Koul 1/1 sal/9.10.1942 ”Koulutus täydennyspataljoonissa”. T 17652/1. KA.

⁴⁹⁸ Kan.RE 3682/I/204 sal/11.10.1942 ”Koulutus täydennyspataljoonissa”. T 7507/D/13. KA. Päämajan toisen koulutusjakson suuntaviivoissa todettiin, että ”*mikäli välttämättömät sotilaalliset näkökohdat vaativat, voidaan siis enintään 3 päivää viikossa käyttää työpalvelukseen yhtymän komentajan harkinnan mukaan*”. Kan.RE:n asiakirjassa tämä kohta oli muutettu muotoon ”...*HTK:n päällikön harkinnan mukaan. Suurempiin työkomennuksiin on saatava Kan.RE:n lupa.*”

⁴⁹⁹ Ks. esim. HTK 1 1347/I/27 sal./6.11.1942 ”2.koulutusviikon ohjelmisto”. T 7507/D/13.KA; HTK 1 1346/I/27 sal./6.11.1942 ”Ampumakoulutuskäskey N:o 1”. T 7507/D/13; HTK 1 1412/I/27 sal./13.11.1942 ”3.koulutusviikon ohjelma”. T 7507/D/13. KA ja HTK 1 1599/I/27 sal./10.12.1942 ”7.–9.koulutusviikon ohjelmisto”. T 7507/D/13. KA. Ensin mainitun asiakirjan liitteenä oli HTK 1:n päiväohjelma.

konaan, koulutuksen suunnittelu oli HTK 1:n päällikön everstiluutnantti Aarne Hirvan ja koulutusupseerin kapteeni Olavi Rossin vastuulla. Käytännössä HTK 1:n esikunnan laatima koulutusohjelma käsitti viikoittaiset opetus- ja harjoitusaiheet, joiden perusteella pataljoonat laativat omat viikko-ohjelmansa. Vuoden 1923 ikäluokan täydennyskoulutuksen pääpaino HTK 1:ssä oli aseiden käsittelyssä, taistelukoulutuksessa, muodollisessa taistelukoulutuksessa ja suljetussa järjestyksessä.⁵⁰⁰ Taistelu-lähettiläiden, tähtystäjien ja tarkka-ampujien erikoiskoulutus järjestettiin vuorotellen pataljoonittain pidentyillä kursseilla tammi–helmikuussa 1943. Kullekin kurssille, joiden kesto vaihteli viidestä kahdeksaan päivään, osallistui pataljoonasta määrävahvuuden mukainen henkilöstö.⁵⁰¹ Helmikuussa 1943 taistelukoulutuksen harjoitusaiheina oli muun muassa puolustustaistelun asemapalvelus, vahvistettu kiväärijoukkue puolustuksessa sekä kaksipuolisena harjoituksena vahvistettu kiväärikomppania hyökkäyksessä/puolustuksessa ja vahvistettu kiväärikomppania kohtaamishyökkäyksessä/tilapäisessä puolustuksessa. Vahvistetun komppanian harjoitukset oli tarkoitettu joukkojen yhteistoimintaharjoituksiksi sekä upseerien ja aliupseerien johtajakoulutustilaisuuksiksi.⁵⁰² HTK 1:n esikunnan ja täydennyspataljoonien koulutusohjeiden perusteella koulutus oli selvästi nousujohteista.

Seuraavan saapumiserän jalkaväkimiehet siirrettiin henkilötäydennyskeskuksiin noin neljän kuukauden peruskoulutuksen jälkeen 20.–25.2.1943. HTK 1:n täydennyspataljoonista siirrettiin Kannaksen jalkaväkijoukkoihin yhteensä 1 400 miestä, mutta koulutukseen jäi vielä 850 vuoden 1923 ikäluokan miestä. Kun koulutuskeskuksista siirrettiin yhteensä 2 150 miestä vuoden 1924 ikäluokan ensimmäisestä saapumiserästä, HTK 1:n vahvuus nousi 3 000:een mieheen.⁵⁰³ Päämajan koulutusosasto antoi jälleen suuntaviivat vuoden 1924 ikäluokan ensimmäisen saapumiserän koulutuksesta täydennyspataljoonissa. Samalla täydennyspataljoonissa otettiin käyttöön ”Vuoden 1924 ikäluokan jalkaväen koulutusohjelmisto”, ”Krh-komppanian koulutusohjelmisto” ja ”Vuoden 1924 ikäluokan ryhmänjohtaja-

⁵⁰⁰ HTK 1 1347/I/27 sal./6.11.1942 ”2.koulutusviikon ohjelmisto”. T 7507/D/13.KA; HTK 1 1412/I/27 sal./13.11.1942 ”3.koulutusviikon ohjelma”. T 7507/D/13. KA; HTK 1 1448/I/27.sal./14.11.1942 ”4.koulutusviikon ohjelma”. T 7507/D/13.KA; HTK 1 1495/I/27.sal./25.11.1942 ”5. ja 6.koulutusviikon ohjelma”. T 7507/D/13.KA ja HTK 1 1599/I/27 sal./10.12.1942 ”7.–9.koulutusviikon ohjelmisto”. T 7507/D/13. KA. Pataljoonien koulutuksesta tarkemmin ks. esim. Täyd.P 3 61/I/II.sal./6.2.1943 ”Täyd.P 3:n käsky koulutuksesta”. T 7507/D/14. KA.

⁵⁰¹ HTK 1 135/II/2.sal./18.1.1943 ”Erikoishenkilöstön koulutus”. T 7507/D/14. KA.

⁵⁰² Täyd.P 3 61/I/II.sal./6.2.1943 ”Täyd.P 3:n käsky koulutuksesta” Liite 1. T 7507/D/14. KA. Tarkemmin komppanioiden koulutuksesta ks. esim. 6./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 21.10.1942–19.5.1943, passim. SPK 24168. KA ja 10./Täyd.P 3:n sotapäiväkirja 20.10.1942–25.8.1944, passim. SPK 24172. KA.

⁵⁰³ PMjärj-os 210/Lkp.sal/7.2.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä”. T 22520/F 29. KA. Ks. myös Tiainen, s. 83; Aspara 1983, Liite 3. PMjärj-os 210/Lkp.sal/7.2.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä” Liitteet 1 ja 2. T 22520/F 29. KA. Ks. myös Kotij.E 455/Järj.3/46.sal./12.2.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä”. SPK 17475. KA. HTK 1:een siirrettävä henkilöstö tuli Jv.Koul.K:sta 3, 5, 12, 17 ja Pst.Koul.K:sta.

kurssin ohjelmisto”. Helmikuussa 1943 täydennyspataljoonissa käyttöön otetut uudet koulutusohjelmistot merkitsivät jalkaväen koulutuksen yhtenäistämistä koulutuskeskuksissa ja täydennyspataljoonissa. Koska saapumiserän koulutuksessa oli menossa neljäs kuukausi, ensimmäisen koulutusjakson pituus täydennyspataljoonissa oli 2½–3 kuukautta, jonka jälkeen miesten oli hallittava edellä mainittuihin koulutusohjelmistoihin sisältyvät asiat. Päämajan suuntaviivoissa korostettiin edelleen ase- ja ampumakoulutuksen merkitystä ja riittävän suuren alipäällystön kouluttamista. Ensimmäisellä jaksolla koulutukseen varattiin aikaa koko viikko. Toisen koulutusjakson päämääränä oli edellisen jakson aikana opitun lujittaminen ja varsinkin taistelukoulutuksen jatkaminen yhtymien komentajien ohjeiden mukaan. Jakson pituutta ei määritelty, koska se määräytyi kenttäarmeijan täydennystilanteen mukaan. Koulutusajaksi määrättiin vähintään viisi arkipäivää viikossa, jolloin enintään kaksi päivää viikossa voitiin käyttää työpalvelukseen. Koulutuksessa oli erityisesti pyrittävä kohottamaan koulutettavien hyökkäyshenkeä muun muassa iskujoukkotoiminnalla sekä totuttamaan alipäällystä itsenäiseen toimintaan.⁵⁰⁴

Uudet kuuden kuukauden koulutusohjelmistot muodostivat HTK 1:n täydennyspataljoonien koulutuksen perustan sodan loppuun asti. Vuoden 1924 alkupuolella syntyneiden saapumiserän koulutus HTK 1:n täydennyspataljoonissa alkoi koulutuskeskusten lausuntojen ja suoritettujen koulutustarkastusten perusteella neljännen kuukauden koulutusjaksosta. Aluksi täydennyspataljoonissa järjestettiin muutama viikon kertausjakso, jonka aikana kerrattiin ohjelmiston kolmen ensimmäisen kuukauden keskeisimpiä asioita.⁵⁰⁵ Menettely oli järkevä, sillä näin saatiin myös käytännössä käsitys koulutettavien tasosta ja todettiin suurimmat erot eri koulutuskeskusten peruskoulutuksessa.⁵⁰⁶ Kunkin pataljoonan oman koulutusohjeen liitteenä jaettiin kyseisen koulutuskuukauden yksityiskohtainen tuntilaskelma opetus- ja harjoitusaiheineen.⁵⁰⁷ Koulutuksessa oli myös huomioitava ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta N:ot 61 ja 62”, joissa muun muassa käsiteltiin omien joukkojen toimintaa ja venäläisten suur-

⁵⁰⁴ PMkoul-os 700/Koul 1/1 sal/12.2.1943 ”Koulutus täydennyspataljoonissa”. T 17653/1. KA.

⁵⁰⁵ HTK 1 440/II/2 sal/25.2.1943. T 7507/D/14. KA; HTK 1 572/II/2 sal/11.3.1943 ”Koulutus 15.3.–25.4.43”. T 7507/D/14. KA.

⁵⁰⁶ Aspara 1983, s. 61.

⁵⁰⁷ Ks. esim. E/Täyd.P 3 226/II/2.sal./22.4.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 4 ajalla 26.4.–6.6.43”. T 7507/D/14. KA. Tarkemmin komppanioiden koulutuksesta ks. esim. 6./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 21.10.1942–19.5.1943, passim. SPK 24168. KA; 6./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 20.5.1943–26.12.1943, passim. SPK 24169. KA; 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirjat 1943–1944. SPK 24141, 24142, 24143, 24144, 24145, 24146, 24147. KA ja 10./Täyd.P 3:n sotapäiväkirja 20.10.1942–25.8.1944, passim. SPK 24172. KA.

hyökkäystä Saksan itärintamalla sekä Kannaksen Ryhmän ohjeet partisaanitorjunnan tehostamisesta ja panssaritorjunnan tehostamisesta⁵⁰⁸.

HTK 1:n täydennyspataljoonien koulutuksen järjestelyissä tapahtui merkittävä muutos vuoden 1943 tammikuun alussa, kun Kannaksen Ryhmän Esikunta määräsi Viipurin varuskuntapataljoonan tehtävät HTK 1:lle.⁵⁰⁹ Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että HTK 1:n vastuulle siirtyi muun muassa Viipurin varuskunnan vartiopalvelus. Kannaksen Ryhmän Esikunnan määräys oli täysin ristiriidassa Päämajan antamien täydennyspataljoonien koulutuksen suuntaviivojen kanssa. Hyvin nopeasti selvisi, että HTK 1:n lisääntyneiden tehtävien vuoksi koulutusta ei enää kyetty järjestämään ohjelmiston mukaisesti. HTK 1:n kolmesta täydennyspataljoonasta yksi toimi jatkuvasti Viipurin vartiopataljoonana, kun taas toisesta pataljoonasta komennettiin miehiä halkotöihin tai muihin työtehtäviin. Tämän vuoksi koulutusohjelmiston mukaisen yhden kuukauden koulutuksen läpivieminen kesti HTK 1:ssä kuusi viikkoa. Vartiopalveluksessa ollut täydennyspataljoona jäi lisäksi kuukauden muista jälkeen, mikä oli huomioitava koulutuksen suunnittelussa.⁵¹⁰ Vartiopalveluksen ohessa pyrittiin järjestämään koulutusta, jonka pääpaino oli suljetussa järjestyksessä, muodollisessa taistelukoulutuksessa ja yleissotilaallisissa oppitunneissa. Vartiopalvelun ja muiden komennustehtävien vuoksi aikaisempien kuukausien ohjelmistoja oli kerrattava koko ajan.⁵¹¹ Kaiken lisäksi Täydennyspataljoona 3 siirrettiin kesäkuussa 1943 Aunuksen Ryhmään.⁵¹²

Ei siis ollut yllättävää, kun Sotakoulutuksen ylitarkastajan elokuussa 1943 tekemässä tarkastuksessa todettiin, että Täyd.P 1 ja Täyd.P 2 eivät olleet koulutuspataljoonia, vaan vartio- ja työpataljoonia. Yhdenäistä koulutusta oli käytännössä mahdotonta toteuttaa, koska kokonaiset komppaniat olivat useita viikkoja, jopa kuukausia poissa rivistä. Toiminnalle oli Kannaksen Ryhmän komentajan hyväksyntä vastoin Päämajan ohjeistusta. Koulutushenkilöstöä olisi kuitenkin ollut riittävästi säännölliseen koulu-

⁵⁰⁸ HTK 1 572/II/2.sal./11.3.1943 ”Koulutus 15.3.–25.4.1943”. T 7507/D/14. KA.

⁵⁰⁹ Kan.REop-os 888/III/203 sal./28.12.1942 ”Kannaksen Ryhmän käsky eräistä joukkojen siirroista ja niiden aiheuttamista toimenpiteistä”. SPK 14273. KA. Viipurin varuskuntatehtävistä vastannut III/JR 47 luovutti tehtävänsä HTK 1:lle 3.1.1943 alkaen ja siirrettiin takaisin 18.D:aan.

⁵¹⁰ HTK 1 572/II/2 sal/11.3.1943 ”Koulutus 15.3.–25.4.43”. T 7507/D/14. KA. Kuten viiteasiakirjan otsikosta voidaan todeta, HTK 1:n koulutusohjeet käsittivät kuuden viikon koulutusjakson.

⁵¹¹ Ks. esim. Täyd.P 3 138/I/11.sal./14.3.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 3 ajalla 15.3.–25.4.43”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 226/II/2.sal./22.4.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 4 ajalla 26.4.–6.6.43”. T 7507/D/14. KA; HTK 1 1337/Koul./2 sal/2.6.1943 ”Koulutus 7.6.–18.7.43”. T 7507/D/14. KA; HTK 1 1835/Koul./2 sal/18.7.1943. T 7507/D/14. KA.

⁵¹² Sk.yt 880/Y.t./II sal./1.9.1943 ”HTK 1:n tarkastuskertomus”. T 10559–10560/16. KA. Täyd.P 3 siirrettiin takaisin HTK 1:een lokakuussa 1943. Ks. PMjärj-os 1680/L.kp.sal./21.9.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta täydennyksestä”. T 22520/F 29. KA.

tukseen. Tarkastuksen yhteenvedona HTK 1:n koulutuksesta todettiin, että tällainen järjestely merkitsi miesten koulutustason laskemista, koulutus täydennyspataljoonien miehistötilanteen vuoksi muodostui yksitoikkoiseksi sekä tilapäiseksi ja että täydennyspataljoonat eivät olleet koulutuksellisesti valmiita toimimaan tarvittaessa taistelupataljoonina.⁵¹³

Sotakoulutuksen ylitarkastajan negatiivisesta tarkastuskertomuksesta huolimatta tilanteessa ei tapahtunut muutosta, sillä koulutuksessa ollut saapumiserä siirrettiin Kannaksen yhtymien jalkaväkijoukkoihin ja puolestaan vuoden 1924 loppupuolella sekä vuoden 1925 alkupuolella syntyneet varusmiehet saapuivat HTK 1:n täydennyspataljooniin lokakuussa 1943 muutaman viikon välein. Noin 1 000 miestä vuoden 1924 saapumiserästä siirrettiin jo kahden viikon kuluttua saapumisestaan Kannaksen jalkaväkijoukkoihin. Näiden henkilöstöjärjestelyjen jälkeen HTK 1:n koulutusvahvuus oli 2 400 miestä.⁵¹⁴ Koska molemmat saapumiserät olivat saaneet koulutuskeskuksissa lähes koko kuuden kuukauden ohjelmiston mukaisen koulutuksen, aloitettiin täydennyspataljoonissa kertauskoulutus.⁵¹⁵ II/1924 saapumiserästä täydennyskoulutukseen jääneillä miehillä kerrattiin marraskuun loppuun mennessä ohjelmiston kolme ensimmäistä kuukautta ja I/1925 saapumiserällä yhden kuukauden aikana ohjelmiston kaksi ensimmäistä kuukautta. Kertauskoulutuksen ja tarkastusten perusteella todettiin, ettei miesten koulutustaso ollut niin hyvä kuin se saatujen ilmoitusten mukaan olisi pitänyt olla. Tämän vuoksi täydennyspataljoonissa jatkettiin kertauskoulutusta painopisteen ollessa ohjelmiston kolmen ensimmäisen kuukauden ohjelmissa ennen kaikkea mieskohtaisessa ja ryhmän taistelukoulutuksessa.⁵¹⁶ Erikoishenkilöstön koulutus järjestettiin jälleen pataljoonittain kursseilla.⁵¹⁷

⁵¹³ Sk.yt 880/Y.t./II sal./1.9.1943 ”HTK 1:n tarkastuskertomus”. T 10559–10560/16. KA.

⁵¹⁴ PMjärj-os 1680/Lkp.sal/21.9.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä”. T 22520/F 29. KA; PMjärj-os 1824/Lkp.sal/12.10.1943 ”Käsky kenttäarmeijan nuorennetulle jalkaväelle annettavasta henkilötäydennyksestä”. T 22520/F 29. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 21 ja Liite 3. HTK 1:n II/1924 saapumiserän vahvuus oli 1 695 ja I/1925 saapumiserän 1 758 miestä.

⁵¹⁵ HTK 1 2375/Koul./2.sal/15.9.1943 ”Koulutus ja järjestelyt”. T 7507/D/14. KA; HTK 1 2854/Koul./2.sal/31.10.1943 ”Koulutus 1.–30.11.43”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 698/II/2.sal./11.1943 ”Täyd.P 3:n koul.ohje n:o 1 ajalle 1.11.–31.12.43”. T 7507/D/14. KA. Koulutuskeskusten ilmoitusten mukaan molemmat saapumiserät olivat saaneet täydellisen kuuden kuukauden peruskoulutuksen. Tosiasiassa II/1924 saapumiserä oli ollut koulutuskeskuksissa noin seitsemän kuukautta ja I/1925 saapumiserä noin kuusi kuukautta, mutta saapumiserien peruskoulutusta olivat haitanneet elo–syyskuussa noin kuukauden kestäneet maatalouslomat. Jv.Koul.K 24 1188/III/40.a.sal./12.10.1943 ”Siirrettävän täydennysmiehistön koulutus”. T 7507/D/14. KA; Jv.Koul.K 12 1303/I/Koul.sal./29.9.1943 ”Kenttäarmeijaan siirrettyjen maaliskuussa palvelukseen astuneiden koulutustaso”. T 7507/D/14. KA; Jv.Koul.K 1 1143/IIa sal./30.9.1943 ”KA:an siirrettävien koulutus”. T 7507/D/14. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 21.

⁵¹⁶ HTK 1 3153/Koul./2.sal./27.11.1943 ”Koulutus 1.12.43–31.1.44”. T 7518/23. KA; HTK 1 3432/Koul./2 sal/16.12.1943 ”Koulutus ja järjestelyt”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 769/II/2.sal./20.12.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 2 ajalle 27.12.43–27.1.44”. T 7507/D/14. KA.

⁵¹⁷ Ks. esim. Täyd.P 3 226/II/2.sal./22.4.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 4 ajalla 26.4.–6.6.43”. T 7507/D/14.KA.

Koulutusjärjestelyt HTK 1:ssä vaikeutuivat entisestään, kun HTK 1 joutui marraskuusta 1943 alkaen sitomaan yhden täydennyspataljoonan kenttävarustustoihin Kuuterselkään Karjalan kannaksella. Kun Viipurin varuskuntapalvelu sitoi edelleen yhden pataljoonan, oli käytännössä vain yksi pataljoona koulutuksessa kuukauden kerrallaan joka kolmas kuukausi.⁵¹⁸ Kenttätöleirin ohjelmassa oli myös koulutusta. Kenttätöökoulutuksen lisäksi leirin ohjelmaan sisällytettiin asemasota- ja pimeätoimintakoulutusta.⁵¹⁹ HTK 1 järjesti kaikille täydennyspataljoonille yhteisen kaasusuojelukoulutuksen tammikuussa 1944, ja muun erikoishenkilöstön pataljoonat kouluttivat jälleen omilla taistelulähetti- sekä tähystäjä- ja tarkka-ampujakursseilla. Myös panssarinlähitorjunnan yleiskoulutus aloitettiin pataljoonittain.⁵²⁰ Uusien järjestelyjen vuoksi lokakuussa 1943 HTK 1:een täydennyskoulutukseen siirretyt varusmiehet saivat siis noin kolmen kuukauden koulutuksen, vaikka osa miehistä oli täydennyspataljoonissa lähes kuusi kuukautta.

Samoilla periaatteilla koulutettiin HTK 1:ssä saapumiserän II/1925 varusmiehet, jotka siirrettiin täydennyspataljooniin huhtikuussa 1944⁵²¹. Ennen tämän saapumiserän siirtoa HTK 1:n täydennyspataljoonissa tehtiin uudelleenjärjestelyitä. Täydennyspataljoona 2 siirrettiin Viipurista Keravalle Osasto H:n käyttöön⁵²². Suoraan HTK 1:n alaisuuteen jäivät Täyd.P 1 ja uusi Täyd.P X, joka sijoitettiin Uuraaseen, kun taas III AK:n täydennyspataljoonaksi määrätty Täyd.P 3 siirrettiin Käkisalmeen⁵²³. Kun

⁵¹⁸ HTK 1 3432/Koul./2 sal/16.12.1943 ”Koulutus ja järjestelyt”. T 7507/D/14. KA.

⁵¹⁹ Täyd.P 1 448/III/1/2.sal./12.11.1943 ”Kenttätöökoulutus”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 2 521/III/2.sal./13.12.1943 ”Selostus kenttätöleiriltä”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 746/II/2.sal./8.12.1943 ”Kenttätöökoulutus”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 107/II/2 sal./26.2.1944 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 4 ajalle 1.–30.3.44”. T 7518/23. KA.

⁵²⁰ HTK 1 3432/Koul./2 sal/16.12.1943 ”Koulutus ja järjestelyt”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 769/II/2.sal./20.12.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 2 ajalle 27.12.43–27.1.44”. T 7507/D/14. KA; HTK 1 648/Koul./2 sal./28.2.1944 ”Koulutus ja järjestelyt HTK 1:ssä”. T 7518/23. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 61–62.

⁵²¹ Kotij.E 850/Järj.3/4b sal/31.3.1944 ”V. 1925 jälkipuoliskolla syntyneiden siirto henkilötäydennyskeskuksiin”. Kotij.E koul.tsto/Fa 62 tai SPK 17476. KA; HTK 1 1753/Koul./2.sal./24.5.1944 ”Koulutus kesäkuulla”. T 7518/23. KA; Aspara 1983, Liite 3. Tämä oli viimeinen saapumiserä, joka siirrettiin jalkaväen koulutuskeskuksista täydennyspataljooniin. Ylipäällikkö ei suostunut käyttämään vuoden 1926 ikäluokkaa täydennykseen, vaan se kotiutettiin Kotijoukoista marraskuussa 1944. Kotij.E 3567/Järj.3/2.sal/8.11.1944 ”Koulutuskeskuksien lopettaminen”. SPK 17476. KA; Aspara 1983, s. 22–23 ja Liite 3. Huhtikuussa 1944 HTK 1:een siirrettiin noin 1 600 varusmiestä. HTK 1 958/Koul.10.sal./29.3.1944 ”HTK 1:n majoitus vahvistuksen jälkeen huhtik. 1944”. T 7518/23. KA.

⁵²² PMop-os 764/Op.1/5d/sal./28.3.1944. SPK 20881/Liite 726. KA; PMjärj-os 946/Lkp.sal./24.4.1944 ”Käsky Os.H:n joukkojen perustamisesta”. SPK 20881/Liite 734. KA. Ks. myös Manninen 1996, s. 21. Osasto H suunniteltiin ja muodostettiin suojaamaan Helsinkiä Saksan maihinnousu- ja maahanlaskuhyökkäyksiltä. Osasto H:n joukot koottaisiin vasta tarvittaessa (”uhka- tai hälytysvaiheessa”) pääkaupunkiseudun puolustamista varten. Täyd.P 2:n koulutus jatkui Keravalla suunnitelmien mukaisesti kesäkuun 13. päivään saakka, jolloin se siirrettiin Viipurin kautta Äyräpäähän kenttävarustustoihin. Ks. myös 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 2.–3.4. ja 13.–14.6.1944. SPK 24146 ja 24147. KA; 7./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 2.–3.4. ja 13.–14.6.1944. SPK 24150. KA; 8./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 3.4. ja 14.6.1944. SPK 24156. KA.

⁵²³ IV AKEop-os 174/III/211 sal./3.4.1944 ”HTK 1:n majoitus täydennyksen saapumisen jälkeen”. T 7518/23. KA. Täyd.P X:n nimi oli myöhemmin Täyd.P M (Malkamäki). Ks. esim. HTK 1 1753/Koul./2.sal./24.5.1944 ”Koulutus kesäkuulla”. T 7518/23. KA. PMop-os 468/Op.15.d.sal./3.3.1944. SPK 20881/Liite 708. KA; III AKE 612/III/2c.sal./3.4.1944 ”Täyd.P 3 laajentaminen”. SPK 4287/Liite 16. KA.

myös Täyd.P 3:een tuli huhtikuussa 1 600 uutta varusmiestä, pataljoona laajennettiin käsittämään kolme koulutuspataljoonaa, jotka sijoitettiin Käkisalmeen, Kirvuun ja Särkisaloon.⁵²⁴

Päämajan koulutusosasto pyysi helmikuussa 1944 yhtymiltä tietoja täydennyspataljoonien koulutuspäivistä.⁵²⁵ Kannaksen Ryhmän Esikunnan vastauksessa todettiin, että koulutuskuukauden aikana kussakin täydennyspataljoonassa oli kuusi koulutuspäivää viikossa, kenttätyöleirillä kaksi ja varuskuntapalveluksessa myös kaksi koulutuspäivää viikossa. Näin kunkin HTK 1:n täydennyspataljoonan osalle tuli kolmen kuukauden aikana yhteensä 40 koulutuspäivää eli keskimäärin 3,5 koulutuspäivää viikossa.⁵²⁶ Muihin täydennyspataljoonisiin verrattuna HTK 1:ssä oli selvästi vähemmän koulutuspäiviä.⁵²⁷ Tehostaakseen koulutusta täydennyspataljoonissa Päämaja määräsi koulutuksen sekä välttämättömän työ- ja vartiopalvelun suhteen seuraavasti: jos mies oli saanut alle viiden kuukauden alokaskoulutuksen, ensimmäisten kolmen kuukauden aikana koulutuksen suhde muuhun palvelukseen oli 3:1 ja kun mies oli saanut yli viiden kuukauden alokaskoulutuksen, ensimmäisten kolmen kuukauden aikana suhdeluksi oli 2:1. Mikäli mies vielä tämän jälkeen jäi täydennyspataljoonaan, koulutuksen ja työpalvelun suhde oli 1:1. Suhdeluvut tarkoittivat neliviikkoisjaksoissa laskettuja vuorokausia.⁵²⁸ IV AKE sovelsi kuitenkin määräystä HTK 1:n olosuhteita vastaavaksi.⁵²⁹

Helmikuusta 1943 lähtien HTK 1:ssä oli ollut koulutettavana kahden eri saapumiserän varusmiehiä, mutta vasta toukokuussa 1944 IV AKE antoi Päämajan ohjeistuksen perusteella uudet koulutusohjeet täydennyspataljoonille. Koulutus jaettiin nuorempien ja vanhempien ikäluokkien koulutusjaksoon. Nuorempien ikäluokkien koulutuksen kesto oli kolme kuukautta, jonka jälkeen miesten oli oltava yk-

⁵²⁴ Ibidem. Täyd.P 3:n esikuntaa vahvistettiin ja määrättiin kaikkien kolmen pataljoonan ylemmäksi johtoportaaniksi ("rykmentin esikunta"). Käkisalmen koulutuspataljoona käsitti Täyd.P 3:n koulutusyksiköt, mutta sen krh-joukkue laajennettiin krh-komppaniaksi. Kirvun koulutuspataljoonaan kuului neljä kiväärikomppaniaa ja konekiväärikomppania, kun taas Särkisalon pataljoonassa oli kolme kiväärikomppaniaa ja konekiväärikomppania. Koulutuspataljoonisiin tarvittava runko- ja muu henkilöstö määrättiin 10.D:sta ja 15.D:sta. III AKE 618/III/2c.sal./4.4.1944 "Koul.pat:ien runkohenkilöstö". SPK 4287/Liite 18. KA.

⁵²⁵ PMkoul-os 843/Koul.1/1 sal./4.2.1944 "Tilasto koulutuspäivistä täydennyspataljoonissa". T 17654/1. KA.

⁵²⁶ Kan.REop-os 336/II/223 sal./24.2.1944 "Tilasto koulutuspäivistä täyd.pat:issa". T 17654/1. KA; HTK 1 411/Koul./10.sal./8.2.1944 "Tilasto koulutuspäivistä täydennyspataljoonissa". T 7518/23. KA.

⁵²⁷ Vrt. esim. Aun.REknto-os 1944/I c/51./26.2.1944 "Tilasto koulutuspäivistä täydennyspataljoonissa". T 17654/1. KA; Maa.REop-os 69/Koul.1/1 sal./22.2.1944 "Tilasto koulutuspäivistä Täyd.P:issa". T 17654/1. KA; 14.DE 183/III/3/L. 804 sal./19.2.1944 "Täyd.P:n koulutuspäivät". T 17654/1. KA ja 3.DEop-os 697/II/10 c/23.2.1944 "Tilasto koulutuspäivistä täydennyspataljoonissa". T 17654/1. KA.

⁵²⁸ PMkoul-os 1513/Koul.1/sal/20.3.1944 "Koulutuksen ja työn suhde täydennyspataljoonissa". T 17654/1. KA.

⁵²⁹ IV AKEop-os 21/Koul./201 sal./30.3.1944 "Koulutuksen ja työn suhde täydennyspataljoonissa". T 7518/23. KA; IV AKEop-os 40/Koul./201/sal/13.4.1944 "Koulutuksen ja työn suhde täydennyspataljoonissa". T 7518/23. KA; HTK 1 161/Koul./1.sal./15.4.1944 "Koulutuksen ja työn suhde täydennyspataljoonissa". T 7518/23. KA. Ks. myös HTK 1 1887/Koul./10.sal./10.6.1944 "Koulutuksen ja työn suhde Täyd.P 13:ssa". T 7518/23. KA.

sittäisinä taistelijoina täydennyskelpoisia etulinjan joukkoihin. Koulutuksen pääpaino oli muodollisessa ja sovelletussa taistelukoulutuksessa, asemasotakoulutuksessa, ase käsittelyssä ja ampumakoulutuksessa. Panssarinlähitorjuntakoulutus oli annettava kaikille ”Sodanajan koulutusohjeita n:o 2:n” mukaisesti. Vanhempien ikäluokkien koulutus määrättiin yksityiskohtaisesti opetusaiheittain ja pääpaino oli taistelukoulutuksessa, asemasotakoulutuksessa sekä erikoiskoulutuksessa.⁵³⁰ Todennäköisesti HTK 1:n muut tehtävät olivat estäneet ohjeistuksen antamisen aikaisemmin.

HTK 1:n täydennyspataljoonien konekiväärikomppanioiden, kranaatinheitinjoukkueiden ja panssarintorjuntatykkijoukkueiden koulutus muodosti oman kokonaisuutensa. Kun koulutuskeskuksista HTK 1:een siirretyt asevelvolliset oli sijoitettu täydennyspataljooniin, yleensä vajaaksi jääneet konekiväärikomppaniat sekä kranaatinheitin- ja panssarintorjuntatykkijoukkueet jouduttiin täydentämään kiväärimiehillä. Tämän vuoksi konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntatykkimiesten erikoiskoulutus jouduttiin pääsääntöisesti aloittamaan kokonaan alusta. HTK 1:n koulutusohjeissa erikoiskoulutus oli yleensä omana kohtana, jossa annettiin yksityiskohtaiset ohjeet koulutuksen suorittamisesta konekiväärikomppanioissa sekä kranaatinheitin-, panssarintorjuntatykki- ja panssarintorjuntakiväärijoukkueissa. Erikoiskoulutus käsitti pääasiassa kaluston käsittelyä sekä muodollista ja sovellettua taistelukoulutusta.⁵³¹

Jalkaväen viestijoukkueiden täydennyshenkilöstön koulutuksessa oli pitkään ongelmia. Voimassa olleiden täydennysmääräysten mukaan jalkaväen viestijoukkueiden täydennyshenkilöstön peruskoulutus olisi pitänyt antaa jalkaväen koulutuskeskuksissa, jonka jälkeen heidät olisi siirretty täydennyskoulutukseen yhtymien täydennyspataljooniin. Järjestelmä olisi kuitenkin edellyttänyt, että jalkaväen koulutuskeskuksissa olisi pitänyt antaa kyseiselle henkilöstölle ainakin viestitoiminnan peruskoulutus, koska sen järjestämiseen yhtymissä ei enää ollut mahdollisuuksia. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, koska jal-

⁵³⁰ IV AKEop-os 110/Koul./203 sal/16.5.1944 ”Täydennyspataljoonien koulutus”. T 7518/23. KA; HTK 1 1561/Koul./I.sal./26.5.1944 ”Täydennyspataljoonien koulutus”. T 7518/23. KA. Asemasotakoulutus oli kokonaisuus joka sisälsi seuraavat asiat: toiminta vartiopaikalla, tarkastuspartio ja sen toiminta, suojautuminen vihollisen tarkka-ampujilta, ansakentät ja varovaisuustoimenpiteet, partiointi (tiedustelu- ja väijytyspartiot), iskuryhmän ja -osaston toiminta, vastaisku ja taisteluhaudan vyörytys, korsun lähipuolustus ja tukikohdan vaihto sekä kaikkien edellisten opetusaiheiden harjoittelu pimeällä. Ks. myös HTK 1 1753/Koul./2.sal./22.5.1944 ”Koulutus kesäkuulla”. T 7518/23. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 62–63.

⁵³¹ Aspara 1983, s. 63. Erikoiskoulutuksesta tarkemmin ks. esim. HTK 1 1347/I/27 sal/6.11.1942 ”2.koulutusviikon ohjelmisto”. T 7507/D/13.KA; HTK 1 1412/I/27 sal/13.11.1942 ”3.koulutusviikon ohjelma”. T 7507/D/13. KA; HTK 1 572/II/2 sal/11.3.1943 ”Koulutus 15.3.–25.4.43”. T 7507/D/14. KA; HTK 1 3432/Koul./2 sal/16.12.1943 ”Koulutus ja järjestely”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 769/III/2.sal./20.12.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 2 ajalle 27.12.43–27.1.44”. T

kaväen koulutuskeskusten organisaatiossa ei ollut viestielintä, jossa koulutus olisi voitu järjestää. Yhtymien viestikomentajat joutuivatkin usein siirtämään kenttäarmeijan viestipataljoonille tulleesta täydennyserästä miehiä myös jalkaväen viestijoukkueisiin, koska viestikomentaja vastasi viestitoiminnasta koko yhtymän toiminta-alueella. Tämän seurauksena viestijoukoille tarkoitettu täydennyshenkilöstö ei riittänyt edes tappioiden korvaamiseen puhumattakaan viestipataljoonien perusvajauksen täydentämisestä. Eniten kärsivät kuitenkin jalkaväen viestijoukkueet, jotka olivat saaneet täydennyksenä jopa tehtäviinsä kouluttamattomia miehiä.⁵³² Esimerkiksi Kannaksen Ryhmän jalkaväkijoukkojen viestielimet eivät olleet vuoden 1943 lokakuun alkuun mennessä saaneet lainkaan viestihenkilötäydennystä, jonka vuoksi henkilöstövajaus Kannaksen jalkaväkijoukkojen viestielimissä oli noin 730 aliupseeria ja miestä.⁵³³

Päämajan viestikomentajan esityksestä jalkaväen viestijoukkueiden henkilöstön täydennys ja koulutus järjestettiin syksyllä 1943 kokonaan uudelleen. Jalkaväen viestihenkilöstöksi tarvittavat miehet varattiin kunkin ikäluokan jalkaväkeen määrätystä asevelvollisista. Saatuaan jalkaväen koulutuskeskuksissa yleissotilaallisen noin kolmen kuukauden alokaskoulutuksen, siirrettiin viestimieheksi sopiviksi katsotut miehet Viestikoulutuskeskukseen, jossa puhelinmiehille annettiin noin kahden kuukauden ja radiomiehiksi koulutettaville noin kolmen kuukauden viestierikoiskoulutus. Viestikoulutuksen päätyttyä alokkaat palautettiin takaisin jalkaväen koulutuskeskuksiin, joista heidät jaettiin jalkaväen henkilötäydennyksen mukana viestimiehinä henkilötäydennyskeskuksiin. Viestikomentajan valvomana kyseinen yhtymä jakoi jalkaväen viestimiehet edelleen jalkaväkirykmenttien viestijoukkojen täydennykseksi. Järjestelyyn siirryttiin vuoden 1925 ikäluokan ensimmäisestä saapumiserästä alkaen. Poikkeuksen muodosti II/1924 saapumiserän jalkaväen viestimiesten täydennyksen ja koulutuksen järjestely. Jalkaväen viestihenkilötäydennykseksi tarkoitetut miehet siirrettiin lokakuussa 1943 Henkilötäydennyskeskuksiin, joissa heidän koulutustaan oli jatkettava uutta jalkaväen viestielinten henkilöstön viestikoulutusohjelmaa noudattaen.⁵³⁴ HTK 1:een siirrettiin vuoden 1924 toisesta saapumiserästä yhteensä 103

7507/D/14. KA; HTK 1 648/Koul./2 sal./28.2.1944 ”Koulutus ja järjestelyt HTK 1:ssä”. T 7518/23. KA; HTK 1 1753/Koul./2.sal./24.5.1944 ”Koulutus kesäkuulla”. T 7518/23. KA.

⁵³² PMv-os I 6807/Viesti 1/12/d/sal./3.10.1943 ”Jalkaväen viestielinten henkilötäydennys”. T 17174/9 tai T 13600/10. KA.

⁵³³ Kan.REvtsto n:otta/17.12.1943. Asiakirjan on laatinut Kannaksen Ryhmän viestikomentaja eversti Veikko Veijola. T 13600/10. KA.

⁵³⁴ PMv-os I 6807/Viesti 1/12/d/sal./3.10.1943 ”Jalkaväen viestielinten henkilötäydennys”. T 17174/9 tai T 13600/10. KA. Jalkaväen viestihenkilöstön oma koulutusohjelma laadittiin syksyllä 1943. Ohjelma oli jaettu kahden kuukauden puhelinmiesten koulutukseen ja kolmen kuukauden radiomiesten koulutukseen. Sekä puhelin- että radiomiesten koulutuksen pääpaino oli erikoiskoulutuksessa, jota oli yhteensä 172 tuntia kuukaudessa. Oppitunnit oli supistettu minimiin, ja esimerkiksi radiomiesten toisen ja kolmannen kuukauden erikoiskoulutus käsitti vain käytännön harjoituksia (sähkötyökoulutus, kalus-

jalkaväen viestimiestä ja vuoden 1925 I saapumiserästä 88 viestimiestä.⁵³⁵ Huhtikuussa 1944, jolloin HTK 1:een siirrettiin 76 uutta jalkaväen viestimiestä, keskukseseen perustettiin viestikomppania miesten jatkokouluttamiseksi. Esimerkiksi radiomiehiä ei voitu käyttää radioasemilla ilman jatkokoulutusta.⁵³⁶

Alipäällystön koulutus HTK 1:ssä käsitti täydennyspataljoonien kaaderiin kuuluvan aliupseereiden sekä koulutuskeskuksista tulleiden ryhmänjohtajien ja oppilaiden jatko- ja täydennyskoulutuksen. Ennen henkilötäydennyskeskuksien uudelleenjärjestelyä alipäällystön koulutus rajoittui lähinnä komppanianpäälliköiden pitämiin puhutteluihin, joissa pääasiassa käsiteltiin seuraavan päivän palvelusta.⁵³⁷ Kannaksen Ryhmän Esikunnan ohjeistuksen puuttuessa vuoden 1923 ikäluokan alipäällystökoulutus tapahtui edelleen lähinnä harjaannuttamalla aliupseereita ja ryhmänjohtajia käytännön koulutustehtävissä.⁵³⁸ Esimerkiksi helmikuussa 1943 Täyd.P 3:n aliupseerikoulutuksessa korostettiin oppituntien ja harjoitusten suunnittelua sekä komentamis- ja käskynantotaidon kehittämistä.⁵³⁹

Helmikuussa 1943 HTK 1:n täydennyspataljoonissa otettiin käyttöön uusi ryhmänjohtajakoulutusohjelmisto. Käytännössä alipäällystön koulutus järjestettiin edelleen täydennyspataljoonissa tilanteen ja olosuhteiden mukaan yleensä komppanioittain. Päivittäisten puhuttelujen lisäksi iltaisin tai viikonloppuisin pidettiin valmennus- ja koulutustilaisuuksia, joissa käsiteltiin ryhmänjohtajan ja aliupseerin toimintaa eri tilanteissa, kuten sisäpalveluksessa, muodollisessa ja sovelletussa taistelukoulutuksessa, suljetussa järjestyksessä sekä ase- ja ampumakoulutuksessa. Myös käskynantotekniikkaa harjoiteltiin. Koulutustilaisuuksiin osallistuivat yleensä sekä ryhmänjohtajat että täydennyspataljoonan runkohenkilöstöön kuuluvat aliupseerit. Tällöin esimerkiksi runkohenkilöstöön kuuluville aliupseereille pidettiin oppitunteja ohjesäännöistä tai eri taistelulajeista, kun taas ryhmänjohtajille pidettiin käytännön harjoi-

to-oppi ja viestiliikenne). Myös koulutusaiheet oli yksilöity tarkasti. Kotij.E 1855/Koul. 1/281.sal/28.9.1943. T 10559–10560/21. KA; PMv-os I 6702/Viesti 1/12 d/sal/3.10.1943. T 17174/9. KA.

⁵³⁵ Kan.REvtsto n:otta/17.12.1943. Asiakirjan on laatinut Kannaksen Ryhmän viestikomentaja eversti Veikko Veijola. T 13600/10. KA.

⁵³⁶ IV AKE 569/I/207 a/sal./12.4.1944 "HTK 1:een komennettavat". HTK 1:n viestikomppanian henkilöstö komennettiin Kannaksen viestijoukoista. Komppaniaan kuului radio- ja puhelinjoukkue. Ks. myös E/V.Koul.P 41/I/3 a sal./5.4.1944 "Viestimiesten koulutustaso". T 13600/10. KA.

⁵³⁷ Aspara 1983, s. 65; Kan.R:n HTK:n esikunta 777/I/27 sal/6.8.1942 "Koulutusohje n:o 1". T 7507/D/13. KA.

⁵³⁸ Aspara 1983, s. 65. Vrt. HTK 1 1412/I/27 sal/13.11.1942 "3.koulutusviikon ohjelmisto". T 7507/D/13. KA; HTK 1 1448/I/27.sal./14.11.1942 "4.koulutusviikon ohjelmisto". T 7507/D/13. KA.

⁵³⁹ Täyd.P 3 61/I/11.sal./6.2.1943 "Täyd.P 3:n käsky koulutuksesta". T 7507/D/14. KA.

tuksia, kuten esimerkiksi ryhmä hyökkäyksessä, piikkilankaesteen rakentaminen, tiedustelupartion toiminta sekä panssarivarmistus.⁵⁴⁰

Täydennyskoulutusta annettiin myös erillisillä ryhmänjohtajakursseilla. Kurseja voitiin järjestää vain harvoin, sillä alipäällystö oli jatkuvasti sitoutunut itse koulutustehtäviin. Kesällä 1943 halkotyöleirin yhteydessä esimerkiksi Täyd.P 3:ssa järjestettiin komppanioittain viiden päivän täydennyskurssi aliupseereille, ryhmänjohtajille ja oppilaille. Kurssin tarkoituksena oli kehittää kouluttaja-, johtaja- ja käs-kynantotaitoa. Kurssin tiivis ohjelma oli monipuolinen käsittäen muun muassa oppituntien ja harjoitusten suunnittelua ja pitämistä.⁵⁴¹ HTK 1:n kranaatinheitin- ja panssarintorjuntaryhmänjohtajien ja ali-päällystön täydennyskoulutus tapahtui kyseisissä joukkueissa käytännön ryhmänjohtajatehtävissä. Ti-lanteen salliessa saatettiin järjestää muutaman päivän mittaisia täydennyskursseja, joiden opetusaiheet painottuivat oman koulutushaaran erityiskysymyksiin.⁵⁴²

Vuoden 1944 alussa ryhmänjohtajien koulutus ohjeistettiin HTK 1:ssä uudelleen. Tähän oli syynä tammikuussa 1944 käyttöön otettu vuoden 1925 ikäluokan ryhmänjohtajakurssin koulutusohjelmisto. Ryhmänjohtajat oli totutettava ja harjaannutettava käs-kynantoon, ylläpitämään ryhmässään sotilaallista kuria, johtamaan ryhmäänsä eri lähestymismuodoissa sekä johtamaan ryhmänsä taistelu- ja tulitoimintaa. Lisäksi kaikessa toiminnassa ryhmänjohtajia oli huolellisesti valvottava ja ohjattava, jotta heidän toimintaansa, komentoihinsa, käskyihinsä ja huomiokykyynsä saataisiin tarpeellinen kokemus ja varmuus.⁵⁴³ Ryhmänjohtajien täydennyskoulutus painottui siis edelleen käytännön harjoitteluun. II/1925 saapumiserän ryhmänjohtajille puolestaan järjestettiin kesä–heinäkuussa 1944 ryhmänjohtajakurssit. Opetusta pidettiin kahtena iltana viikossa.⁵⁴⁴

Neuvostoliiton suurhyökkäys katkaisi HTK 1:n ja III AK:n täydennyspataljoonien koulutuksen. Esimerkiksi Kainuusta saapunut ja HTK 1:een toukokuussa 1944 liitetty Täyd.P 13 määrättiin 10.6. reserviksi Suomenlahden rannikolle Inon maastoon, kun taas Täyd.P M (Malkamäki) ja Täyd.P 1 siirrettiin

⁵⁴⁰ Aspara 1983, s. 66. Vrt. Täyd.P 3 61/II.sal./6.2.1943 ”Täyd.P 3:n käsky koulutuksesta”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 102/I/11 sal/26.2.1943. T 7507/D/14. KA; HTK 1 3153/Koul./2.sal./27.11.1943 ”Koulutus 1.12.43–31.1.44”. T 7507/D/14. KA; HTK 1 3432/Koul./2 sal/16.12.1943 ”Koulutus ja järjestelyt”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 66/II/2 sal/4.2.1944. T 7518/23, Täyd.P 3 107/II/2 sal/26.2.1944. T 7518/23. KA.

⁵⁴¹ Täyd.P 3 331/II/2 sal/4.6.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 5 ajalla 7.6.–18.7.43”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 338/II/2 sal/9.6.1943. T 7507/D/14. KA.

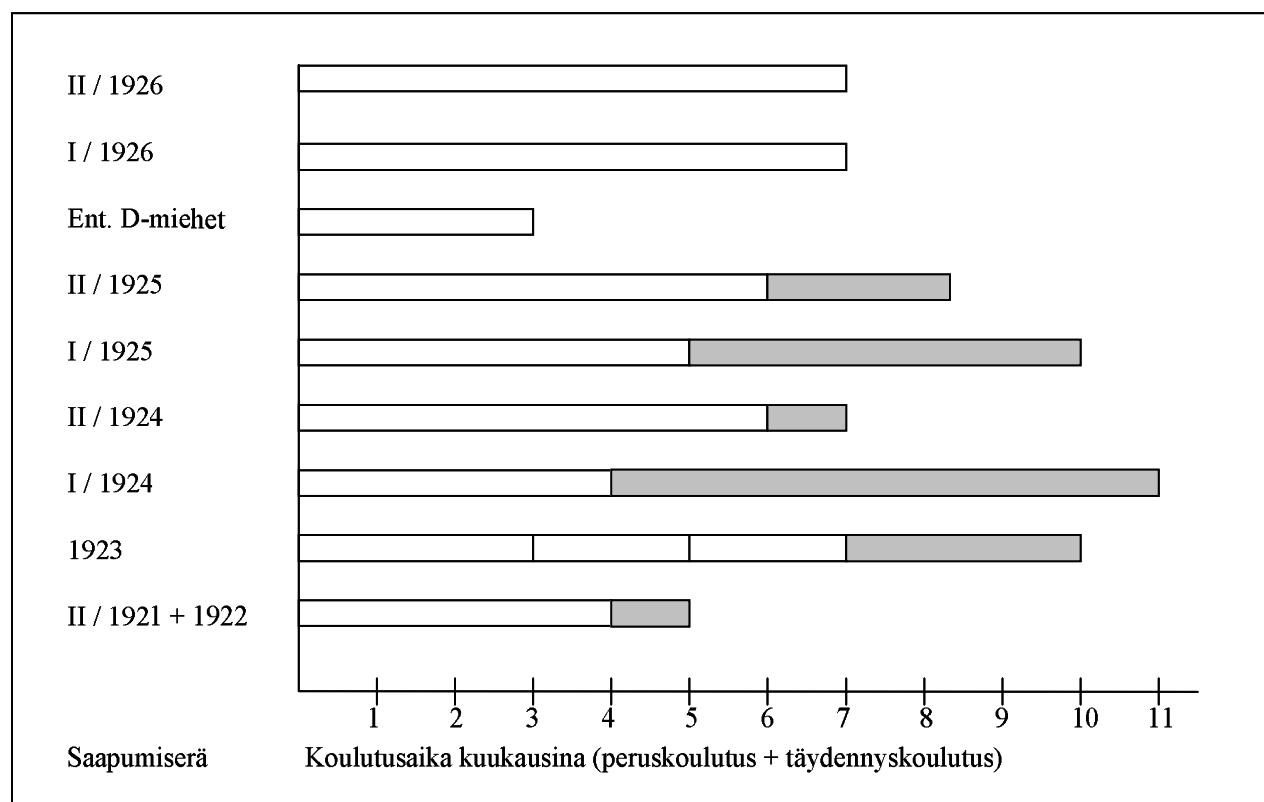
⁵⁴² Täyd.P 3 66/II/2 sal/4.2.1944. T 7518/D/23. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 66.

⁵⁴³ HTK 1 640/Koul./2 sal./28.2.1944 ”Koulutus ja järjestelyt HTK 1:ssä”. T 7518/23. KA.

⁵⁴⁴ HTK 1 1753/Koul./2.sal./24.5.1944 ”Koulutus kesäkuulla”. T 7518/23. KA.

19.6. Viipurinlahden saariston varmistukseksi.⁵⁴⁵ III AK:n täydennysmuodostelmat määrättiin puolestaan kesäkuun lopulla taaempien asemien varustelutöihin.⁵⁴⁶ Heinäkuussa 1944 yhdistettiin Täyd.P 1, Täyd.P M, Täyd.P 10 ja Täyd.P 13 uudeksi Täydennyspataljoona 1:ksi, jonka toiminta lopetettiin 30.10.1944.⁵⁴⁷ Pataljoonassa annettiin koulutusta välirauhan tuloon saakka. Yksi tärkeimmistä koulutusaiheista oli panssarintorjuntakoulutus.⁵⁴⁸ III AK:n Täyd.P 2:sta ja 3:sta puolestaan muodostettiin uusi Täydennyspataljoona 3, jonka toiminta lopetettiin 25.11.1944.⁵⁴⁹

Kuva 9. Jalkaväen asevelvollisten koulutusaika koulutuskeskuksissa ja täydennyspataljoonissa 1941–1944.

⁵⁴⁵ Ks. esim. Kuussaari 1957, s. 99 ja 256–257. Vrt. E/Täyd.P 13 sotapäiväkirja 23.5. ja 10.6.1944. SPK 24321. KA. Täyd.P 13 osallistui RTR 2:lle alistettuna Ino–Humaljoen viivytystaisteluihin 14.–17.6.

⁵⁴⁶ III AKEop-os 1817/III/3b/sal./29.6.1944 ”Varustustyöt”. SPK 4287/Liite 70. KA. III AK:n täydennysmuodostelmat oli tässä vaiheessa nimetty Täyd.P 2:ksi ja Täyd.P 3:ksi.

⁵⁴⁷ E/Täyd.P 13 sotapäiväkirja 14.7.1944. SPK 24321. KA; E/Täyd.P 1:n sotapäiväkirja 15.7. ja 30.10.1944. SPK 24131. KA. Pataljoonan kokoonpanoon kuului neljä kiväärikomppaniaa ja yksi raskas komppania.

⁵⁴⁸ E/Täyd.P 1:n sotapäiväkirjan merkinnät elokuussa 1944. SPK 24131. KA.

⁵⁴⁹ PMjärj-os 1798/lkp sal/9.7.1944. T 22520/F 41. KA; PMjärj-os 2107/Lkp.sal/30.7.1944 ”Henkilötäydennyskeskuksien sijoituspaikat”. T 22520/Hh 4. KA; Täyd.P 3:n sotapäiväkirja 25.11.1944. SPK 24160. KA.

Kuvassa 9 on esitetty jatkosodan aikana palvelukseen määrättyjen jalkaväen asevelvollisten koulutusaika. Jalkaväen koulutuskeskuksissa annettu peruskoulutus on merkitty kuvaan valkoisella ja henkilö-
täydennyskeskusten täydennyspataljoonissa annettu täydennyskoulutus harmaalla. Peruskoulutuskau-
den pituudessa on huomioitu kunkin saapumiserän maataloustöistä tai muista työkomennuksista aiheu-
tuneet keskeytykset. Täydennyskoulutuskauden pituus on laskettu sen mukaan, milloin kyseisen saa-
pumiserän pääosa siirrettiin täydennyspataljoonista kenttäarmeijan jalkaväkijoukkoihin. Esimerkiksi
HTK 1:n täydennyspataljoonissa oli lokakuusta 1943 lähtien koulutettava kahden eri saapumiserän
asevelvollisia. Kuvasta 9 havaitaan selvästi, että syyskuussa 1941 palvelukseen astuneen saapumiserän
koulutusaika oli lyhin eli yhteensä noin viisi kuukautta. Tämä saapumiserä siirrettiin suoraan Kannak-
sen yhtymien joukko-osastoihin, joissa miehille annettiin noin kuukauden pituinen täydennyskoulutus
ennen siirtoa etulinjaan. Teoriassa jatkosodan pisin koulutusaika noin yksitoista kuukautta oli saapu-
miserällä I/1924, mutta sen todellinen koulutusaika Kannaksen Ryhmän jalkaväkijoukkojen kannalta
tarkasteltuna oli kuitenkin paljon lyhyempi HTK 1:n täydennyspataljoonien erilaisten komennustehtä-
vien vuoksi. Tämä on huomioitava myös seuraavien saapumiserien täydennyskoulutuksen pituudessa
HTK 1:ssä. Koulutus oli kokonaan keskeytyksissä kesä–heinäkuun 1944 torjuntataistelujen ajan, mikä
on otettu huomioon II/1925 saapumiserän täydennyskoulutuksen pituudessa. Reservin upseereiden
osalta kuvan 9 koulutusaikoihin on vielä lisättävä kyseisen upseerikurssin aika. Kokonaisuutena kuva-
ta 9 voidaan päätellä, että jatkosodan asemasotavaiheessa koulutettujen jalkaväen asevelvollisten kou-
lutusajat muodostuivat lopulta yllättävänkin pitkiksi.

4.2.5 Koulutus Järjestely- ja toipilaskoulutuskeskuksissa

Jalkaväen Koulutuskeskus 18:n nimi muutettiin 18. tammikuuta 1942 Järjestelykeskus 1:ksi ja Jalka-
väen Koulutuskeskus 10 Järjestelykeskus 2:ksi⁵⁵⁰ Järjestelykeskuksiin saapui miehiä lähes päivittäin
sotasairaaloista ja suojeluskuntapiireistä. Toisaalta täydennyslähetyksiä rintamalle lähti vähintään kak-
si kertaa viikossa. Koska yksittäinen mies viipyi keskuksessa kolmesta viiteen päivään eli käytännössä
vain varustamisen ajan,⁵⁵¹ maksimiajan ollessa yleensä kaksi viikkoa,⁵⁵² ei yhteisen koulutusohjelman
läpivienti ollut edes mahdollista. Koulutus järjestettiin siten, että täydennyskomppanioissa noudatettiin

⁵⁵⁰ Ks. esim. Järj.K 1:n toimintakertomus 20.11.1941–15.9.1942, s. 13. SPK 13746. KA; Järj.K 2:n toimintakertomus
20.11.1941–15.9.1942, s. 19. SPK 13778. KA.

⁵⁵¹ Järj.K 1:n toimintakertomus 20.11.1941–15.9.1942, s. 13. SPK 13746. KA.

⁵⁵² Järj.K 2:n toimintakertomus 20.11.1941–15.9.1942, s. 19. SPK 13778. KA.

koulutusupseerin laatimaa yhtä tai kahta vakioviikko-ohjelmaa. Täydennyskomppaniaan saapuneen miehen koulutus aloitettiin kyseisen päivän ohjelmasta. Jos mies oli keskuksessa noin viikon, koko viikko-ohjelma oli suoritettu. Ohjelman painopiste oli suljetussa järjestyksessä, ryhmän taistelukoulutuksessa sekä ase käsittelyssä. Myös vuodenaajat otettiin huomioon vaihtamalla vakio-ohjelmaa vuodenaajan mukaan. Alipäällystön jatkokoulutusta ei annettu erillisenä, vaan aliupseerit toimivat käytännön ryhmänjohtajatehtävissä yksiköissä.⁵⁵³

Rintamakelpoisten toipilaiden lukumäärä vähentyi vuonna 1942 niin paljon, että Järjestelykeskus 2:n toiminta lopetettiin elokuussa.⁵⁵⁴ Elokuussa 1942 Kotijoukkojen Esikunta antoi uudet koulutusohjeet Järjestelykeskus 1:lle ja toipilaskoulutuskeskuksille. Koulutusohjeiden uusimisen tärkeimmät syyt olivat yksittäisen miehen keskuksessa viettämä lyhyt aika ja jatkuva henkilöstön vaihtuvuus. Järjestelykomppanioihin päivittäin saapunut henkilöstö yhdistettiin samaksi harjoitusosastoksi, joka jaettiin kivääriryhmiksi ja neljä ryhmää käsittäviksi joukkueiksi. Harjoitusosasto oli koossa siihen saakka, kunnes koko henkilöstö oli lähetetty täydennykseen. Koulutusohjelmaa supistettiin huomattavasti. Koulutusaiheiksi määrättiin suljettu järjestys, ryhmän taistelukoulutus, konepistoolin käsittely, kenttäammunta ja muutama yleissotilaallinen oppitunti. Asiakirjan liitteenä oli järjestelykomppanian neljän päivän koulutusohjelmaluonnos. Toipilaskoulutuskeskuksessa piti soveltuvin osin noudattaa edellä mainittuja suuntaviivoja paitsi niin sanottujen hermotoipilaiden osalta, joiden ohjelma oli vieläkin kevyempi sisältäen suljettua järjestystä, liikuntakoulutusta, kenttätöitä ja työpalvelua. Ei-rintamakelpoisten miesten koulutusohjelmaan kuului tärkeänä osana myös varuskuntavartiopalvelus.⁵⁵⁵

Järjestelykeskus 1:n koulutus jakaantui komppanianpäällikkö- ja joukkueenjohtajakoulutukseen, ryhmänjohtajakoulutukseen, täydennyshenkilöstön koulutukseen, joka oli pääasiassa suljettua järjestystä ja osittain taistelukoulutusta sekä keskuksen kaaderihenkilöstön koulutukseen. Täydennyshenkilöstön koulutuksen tarkoituksena oli sotilaallisen kurin kohottaminen.⁵⁵⁶ Koulutus Järjestelykeskus 1:ssä oli kuitenkin toisarvoista. Koulutusta tärkeämpänä pidettiin sellaisen täydennysorganisaation luomista, joka mahdollistaisi hyvin Järjestelykeskus 1:n päätehtävän eli henkilöstön lähettämisen kenttäarmeij-

⁵⁵³ Järj.K 1:n toimintakertomus, s. 13–14. SPK 13746. KA ja Järj.K 2:n toimintakertomus, s. 16. SPK 13778. KA. Koko alaluvun osalta ks. myös Aspara 1983, s. 40–43.

⁵⁵⁴ Järj.K 2:n toimintakertomus 20.11.1941–15.9.1942. SPK 13778. KA; Järj.K 1:n toimintakertomus 20.11.1941–15.9.1942, s. 17. SPK 13746. KA; ks. myös Tiainen, s. 77.

⁵⁵⁵ Kotij.E 1620/Koul.1/281 sal/3.8.1942 ”Järjestely- ja toipilaskeskusten koulutusohjelma”. T 17652/1. KA.

⁵⁵⁶ Järj.K 1:n toimintakertomus 15.9.1942–18.11.1944, 10–11. SPK 13747. KA. Koulutus jaettiin kevät-, syksy- ja talvi-toimintakauteen.

jaan.⁵⁵⁷ Vuonna 1943 koulutuksen merkitys väheni entisestään. Keskuksen koulutusupseerin virka lakkautettiin ja koulutus supistui vain kaikkein välttämättömimpään ja koskemaan pääasiassa keskuksen kaaderihenkilöstöä. Täydennyshenkilöstölle pidettiin päivittäin suljettua järjestystä ja ajan salliessa myös taistelukoulutusta aina kesään 1944 saakka, jolloin torjuntataistelujen tappioiden aiheuttama suuri täydennystarve keskeytti koulutuksen kokonaan.⁵⁵⁸

Nurmeksessa talvimajoitukseen soveltumattomissa parakeissa toiminut Jalkaväen Koulutuskeskus 20 lakkautettiin vuoden 1942 tammikuun lopussa, koska Lahden Jalkaväen Koulutuskeskus 19:ssä oli riittävästi majoitustilaa kaikkia jalkaväen toipilaita varten.⁵⁵⁹ Kesästä 1943 alkaen Jalkaväen Koulutuskeskus 19:ään lähetettiin pääasiassa rintamapalvelukseen soveltumattomia palveluskelpoisuusluokan B II miehiä. Koska koulutuskeskus palveli enää vain Kotijoukkojen omaa tarvetta, sen nimi muutettiin Kotijoukkojen Henkilötäydennyskeskukseksi (HTK/Kotij.) kesäkuussa 1943.⁵⁶⁰ Elokuussa 1944 sen nimi muutettiin HTK 12:ksi, jonka nimisenä se toimi marraskuussa 1944 tapahtuneeseen lakkauttamiseensa saakka.⁵⁶¹

Koulutus toipilaskeskuksissa oli pääasiassa ylläpitävää. Sen tarkoituksena oli kevyen palveluksen avulla kuntouttaa toipilaat rintamakelpoisiksi. Palvelus järjestettiin yhteistoiminnassa lääkärin kanssa, ja toipilaat olivat jatkuvan lääkärintarkkailun alaisena.⁵⁶² Toipilaskoulutuskeskuksissa miehet jaettiin vammojen laadun mukaan eri yksiköihin. Miehet olivat toipilaskoulutuskeskuksissa keskimäärin yhdestä kahteen viikkoa, jonka jälkeen heidät siirrettiin Järjestelykeskusten kautta kenttäarmeijaan.⁵⁶³ Koulutus käsitti pääasiassa liikuntakasvatusta, suljettua järjestystä kurin ylläpitämiseksi, ampumakoulutusta ja vartiopalvelusta.⁵⁶⁴ Kaikessa toiminnassa otettiin huomioon eri toipilasasteella olevien miesten kunto ja vastaanottokyky.⁵⁶⁵ Koulutuskeskuksen päällikkö ohjasi koulutusta koulutuskäskyillä tai ohjeilla, joiden perusteella yksiköiden päälliköt laativat omat viikkopalvelusohjelmansa jakaen koulutettavat yksikön sisällä kuntonsa perusteella kahteen ryhmään. Käytössä oli myös vakioituja viikkopal-

⁵⁵⁷ Järj.K 1:n toimintakertomus 15.9.1942–18.11.1944, s. 5 ja 10–11. SPK 13747. KA.

⁵⁵⁸ Järj.K 1:n toimintakertomus 15.9.1942–18.11.1944, s. 4–5 ja 10. SPK 13747. KA.

⁵⁵⁹ Jv.Koul.K 19–HTK/Kotij.–HTK 12 toimintakertomus 5.9.1941–30.11.1944. SPK 7183. KA; Jv.Koul.K 20:n toimintakertomus 28.8.–15.1.1942. P 10463. KA

⁵⁶⁰ Jv.Koul.K 19–HTK/Kotij.–HTK 12 toimintakertomus ajalta 5.9.1941–30.11.1944, s. 2. SPK 7183. KA.

⁵⁶¹ Jv.Koul.K 19–HTK/Kotij.–HTK 12 toimintakertomus ajalta 5.9.1941–30.11.1944, s. 3. SPK 7183. KA.

⁵⁶² Jv.Koul.K 19:n toimintakertomus, s. 4. SPK 7183. KA.

⁵⁶³ Jv.Koul.K 19–HTK/Kotij.–HTK 12 toimintakertomus, s. 4. SPK 7183. KA ja Jv.Koul.K 20 toimintakertomus, s. 1–2. P 10463. KA.

⁵⁶⁴ Jv.Koul.K 19:n toimintakertomus, s. 4. SPK 7183. KA.

⁵⁶⁵ Jv.Koul.K 20 toimintakertomus, liite 5. P 10463. KA.

velusohjelmia, joita toistuvasti noudatettiin.⁵⁶⁶ Eriasteisille toipilaille laadittiin myös eritasoisia ohjelmia.⁵⁶⁷

Ilkka Aspara on tutkimuksessaan päätenyt johtopäätökseen, että koulutettavien lyhyt viipymisaika sekä henkilöstön jatkuva liike sisään ja ulos järjestely- ja toipilaskoulutuskeskuksista aiheutti suuria vaikeuksia säännöllisen ja tehokkaan koulutuksen järjestämiseksi. Kun lisäksi huomioidaan koulutusolosuhteet ja kouluttajahenkilöstöön liittyvät tekijät, ei koulutus täydennys- ja toipilaskoulutuskeskuksissa ollut kovin tehokasta ja täysipainoista.⁵⁶⁸ Järjestely- ja toipilaskoulutuskeskusten toimintakertomusten perusteella Asparan päätelmiin voi yhtyä. Kotijoukkojen 1.7.1941–31.8.1944 välisenä aikana kenttäarmeijaan lähettämästä täydennyshenkilöstöstä lähes 126 000 miestä oli sellaisia, jotka rintamajoukoissa haavoituttuaan tai sairastuttuaan olivat sotasairaaloitten kautta siirretty Kotijoukkoihin ja rintamakelpoisiksi toivuttuaan palautettu järjestely- ja toipilaskoulutuskeskusten kautta takaisin omiin joukko-osastoihinsa.⁵⁶⁹ Nämä miehet eivät saaneet enää täydennyskoulutusta henkilötäydennyskeskusten täydennyspataljoonissa.

Jalkaväen toipilaiden siirto takaisin kenttäarmeijaan entisiin yksiköihinsä osoittautui hyökkäysvaiheessa ja vuoden 1942 alkupuolella tärkeäksi. Esimerkiksi Karjalan Armeija ilmoitti marraskuussa 1941, että erikoiskoulutuksen saanutta henkilöstöä oli lähes mahdotonta täydentää. Siksi oli erittäin tärkeää saada kyseinen erikoishenkilöstö takaisin omiin yksiköihinsä. Joukkojen mielialalle oli myös tärkeää, että haavoittuneet ja sairastuneet palautettiin sotasairaaloista takaisin entisiin yksiköihinsä, jolloin tappiot eivät vaikuttaneet liian suurilta.⁵⁷⁰ Koko jatkosodan ajan jalkaväen koulutusjärjestelmää tarkasteltaessa on kuitenkin todettava, että jalkaväen järjestely- ja toipilaskoulutuskeskusten sekä henkilötäydennyskeskusten toiminta oli suurelta osin päällekkäistä. Jalkaväen järjestely- ja toipilaskoulutuskeskusten tehtävät olisi voitu suoraan liittää henkilötäydennyskeskusten tehtäviin vuoden 1942 syksyn uudelleenjärjestelyjen yhteydessä ja siten vapauttaa enemmän henkilöstöä muiden koulutuskeskusten käyttöön.

⁵⁶⁶ Jv.Koul.K 19:n toimintakertomus, s. 4. SPK 7183. KA ja Jv.Koul.K 20 toimintakertomus, s. 3 ja liite 5. P 10463. KA.

⁵⁶⁷ Sk.Yt. 686/Y.t/II/1.12.1941. T 17651/13. KA.

⁵⁶⁸ Aspara 1983, s. 42–43.

⁵⁶⁹ Tiainen, s. 38. Kotijoukkojen Esikunnan laatiman tilaston mukaan 1.7.1941–31.8.1944 välisenä aikana lähetettiin kenttäarmeijalle sekä meri- ja ilmavoimille täydennyksenä yhteensä lähes 387 000 miestä. Ibidem. Esimerkiksi Järj.K 1:n 13.9.1942–18.11.1944 kenttäarmeijalle lähettämän täydennyshenkilöstön kokonaisvahvuus oli 100 932 miestä. Järj.K 1:n toimintakertomus 15.9.1942–18.11.1944, Liite 7. SPK 13747. KA.

⁵⁷⁰ Kar.AE:n knto-os 4403/I/14/18.11.1941 ”Henkilöstön palauttaminen koulutuskeskuksista entisiin joukko-osastoihinsa”. T 2218/3. KA. Saikkonen 2007, s. 63.

4.2.6 Koulutuksen toteutus ja sisältö Kannaksen Ryhmän sotatoimiyhtymissä

Jatkosodan ensimmäinen varusmiestäydennyserä lähetettiin suoraan Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymisiin tammikuussa 1942. IV AKE arvioi Karjalan kannakselle saapuneiden täydennysmiesten koulutustasoa divisioonien ilmoitusten perusteella. 2.Divisioona totesi alokkaiden⁵⁷¹ jalkaväkikoulutuksen olevan yleensä tyydyttävällä tasolla. Koulutuksen pääpaino näytti kuitenkin olleen kalustokoulutuksessa, kun taas taistelukoulutus oli ollut heikkoa ja kaavamaisista. Erityisesti konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntataistelukoulutuksen taso oli heikko. Maaston hyväksikäyttöön ei ollut kiinnitetty riittävästi huomiota eikä myöskään venäläisten konetuliaseiden ja käsikranaattien käyttöön. Eri koulutuskeskusten alokkaiden koulutustasossa ei ollut huomattavaa eroa.⁵⁷² JR 49 arvioi rintamalle saapuneita täydennysmiehiä seuraavasti:

Nuoret miehet tekivät heti alussa hyvän vaikutuksen. Varusteet olivat uusia ja he olivat saaneet sangen hyvän alokaskoulutuksen. Nyt kun rykmentti oli levossa, voitiin pojille antaa kunnollinen taistelukoulutus. Heistä kehittyikin erinomaisia taistelijoita, kuten rykmentin myöhemmissä vaiheissa saatiin todeta.⁵⁷³

15.Divisioonan JR 57:n ilmoituksen mukaan alokkaiden koulutustaso oli epätasainen. Keskinkertaista heikompi oli myös Jalkaväen Koulutuskeskus 7:stä⁵⁷⁴ saapuneiden koulutustaso. Sotilaallinen käyttäytyminen oli yleensä epävarmaa, mutta kuri tyydyttävä. Muodollinen taistelukoulutus oli tyydyttävällä tasolla, kun taas varsinainen taistelunmukainen toiminta oli hapuilevaa ja epävarmaa. Myös talvikoulutus oli puutteellinen. Vartiopalvelukseen ei ollut kiinnitetty riittävästi huomiota. Kiväärikoulutuksen saaneiden alokkaiden ampumakoulutus todettiin puutteelliseksi ja ampumataito heikoksi.⁵⁷⁵

⁵⁷¹ Koulutuskeskuksista ja henkilötäydennyskeskuksista rintamajoukkoihin siirrettyjä nuorempia täydennysmiehiä kutsuttiin joukko-osastoissa koko jatkosodan ajan alokkaiksi, vaikka he olivat vannoneet sotilasvalan. Kun seuraavan saapumiserän täydennysmiehet saapuivat rintamalle, tunnustettiin edellisen saapumiserän alokkaat ”vanhoiksi”. Pipping 1978, s. 147–148.

⁵⁷² 2.DE 1951/I/25 sal./L 592/12.2.1942. T 17652/1. KA.

⁵⁷³ E/JR 49:n toimintakertomus 1941–1944, s. 58. SPK 12346. KA. Vrt. Peitsara (et al.) 1981, s. 85.

⁵⁷⁴ Jv.Koul.K 7 toimi Peipohjassa 18.6.1941–31.1.1942. Jv.Koul.K 7 toimintakertomus ajalta 17.6.1941–30.1.1942. P 10463. KA.

⁵⁷⁵ JR 57 170/III/44. sal./12.2.1942 ”Koulutuskeskuksista saapuneet nuoret sotamiehet”. Asiakirja liittyy 15.DE:n puhelinsanomaan n:o 488/I/8/11.2.1942. T 17652/1. KA. Asiakirjan lopussa oleva JR 57:n komentajan everstiluutnantti Yrjö Valjakan kommentti on mielenkiintoinen: ”Ihmetystä on täällä herättänyt se salaperäisyys, joka ympäröi alokkaiden saapumista joukko-osastoon. Heistä ei kerta kaikkiaan saatu etukäteen mitään tietoja eikä lukumääriä, ei saapumisaikoja, ei koulutuskeskuksia, ei eri saapumisryhmiin kuuluvien koulutushaaroja eikä mitään tietoja koulutussaavutuksista koulutuskeskuksissa (mm. ammunnat jne.).” Tällaiset ennakkotiedot olivat luonnollisesti erittäin tarpeellisia joukko-osastoille alokkaiden jakamiseksi eri yksiköihin ja jatkokoulutuksen suunnittelemiseksi.

10.Divisioonan komentaja eversti Jussi Sihvo esitti lausunnossaan, että *koulutuskeskuksissa kielletäisiin aliupseereiksi ylentäminen* [kursivointi JL]⁵⁷⁶. Sihvo perusteli esitystään sillä, että hänen joukoissaan palveli miehiä, jotka olivat saaneet aliupseerikoulutuksen ja palvelleet rintamalla jo 4–5 kuukautta, mutta heitä ei voitu ylentää aliupseereiksi, koska aliupseerimäärävahvuus olisi ylittynyt. Koulutuskeskuksesta oli kuitenkin lähetetty joukkoihin täydennyksenä varusmiesaliupseeri, joka oli palvellut vasta kuusi kuukautta ja ylennetty alikersantiksi vajaa kuukausi korpraaliksi nimittämisen jälkeen. Sihvo totesi aiheellisesti, että ”tällaisten aliupseerien koulutustaso, kokemus sekä kykeneväisyys aliupseeritehtäviin ei kuitenkaan vastaa läheskään rintamajoukoissa palvelleiden, vielä ylentämättömien aliupseerikoulutuksen saaneiden miesten tasoa.”⁵⁷⁷ Sihvon lausunto kuvaa erittäin hyvin jalkaväen koulutuskeskuksissa syksyllä 1941 annetun ryhmänjohtajakoulutuksen tasoa.

Yksityiskohtaisin lausunto alokkaiden koulutustasosta oli 18.Divisioonan komentajan kenraalimajuri Aaro Pajarin lausunto. Pajari totesi JR 46:een ja 48:aan saapuneista alokkaista, että heidän mielialansa oli hyvä ja pyrkimys päästä mukaan taistelutoimintaan kova. Vaikka sotilaallinen käytös oli moitteetonta, se kaipasi jatkuvaa koulutusta. Mieskohtainen taistelutaito oli heikkoa, ja Pajarin mielestä koulutuskeskuksissa ei ollut riittävästi kiinnitetty huomiota taistelukoulutukseen. Alokkaiden toiminta ryhmän, joukkueen ja komppanian puitteissa oli vielä hapuilevaa ja kaavamaista. Pajari arvioi, että taistelutoiminnan heikkoon tasoon vaikutti huomattavasti myös ryhmänjohtajien heikko taso, sillä heiltä puuttuivat käytännön johtamistaito, aloitekykyinen toimintavarmuus ja johtamistoiminnassa tarvittava käskytekniikka. Alokkaiden ase käsittely oli varmaa ja ampumataito yleensä tyydyttävä. Kaikki aseet oli kohdistettu ja ammuntoja suoritettu sekä pimeällä että valoisalla. Erikoiskoulutuksesta Pajari totesi, että kranaatinheitinmiesten koulutustaso oli hyvä lukuun ottamatta tulenjohtohenkilöstöä, joka tarvitsi enemmän käytännön koulutusta. Panssarintorjuntatykkimiehet olivat saaneet koulutuskeskuksessa hyvän koulutuksen. Viestimiesten koulutustaso oli osittain tyydyttävä ja osittain välttävä. Viestikoulutuksen saaneiden miesten puutteen vuoksi JR 48:ssa oli viestimiehiksi jouduttu siirtämään jalkaväkikoulutuksen saaneita miehiä. Radiomiesten sähkötystaito oli tyydyttävä. Muusta erikoishenkilöstöstä taistelulähettien ja kirjurien taso oli tyydyttävä, kun taas lääkintä- ja kaasusuojelumiesten koulutustaso oli toistaiseksi heikko. Lopuksi kenraalimajuri Pajari totesi, että:

Noin kahden viikon kuluttua katson ko. rykmenttien täysin pystyvän huolehtimaan etulinjan taistelutehtävistä nykyisessä asemasotavaiheessa. Yleistasoa pidän lyhyen koulutusajan huomioiden

⁵⁷⁶ 10.DE 399/I/12/12.2.1942 ”Alokkat”. T 17652/1. KA.

⁵⁷⁷ Ibidem.

hyvinkin tyydyttävänä. Nuorekas innostus, reipas mieliala ja hyvä henki ovat edelleenkin tunnusomaisia alokkaiden keskuudessa.⁵⁷⁸

Koulutuksen yleisjärjestelyissä kesäkuussa 1941 Päämaja oli määrännyt täydennyshenkilöstön koulutusajaksi kaksi kuukautta. Alokkaina palvelukseen astuville asevelvollisille oli siis annettava kahdessa kuukaudessa sellainen koulutus, että heitä voitiin koulutuskauden päätyttyä käyttää kenttäarmeijan täydennykseen yksittäisinä miehinä.⁵⁷⁹ Koulutustavoitetta on pidettävä erittäin vaativana, koska rauhan ajan kuuden kuukauden alokaskoulutuskauden tavoitteena oli antaa asevelvolliselle sellainen koulutus, että häntä voitiin käyttää koulutuskauden päätyttyä sodassa yhdessä vanhempien sotamiesten kanssa.⁵⁸⁰ Kotijoukkojen Esikunnan laatima kahdeksan viikon peruskoulutusohjelma osoittautuikin syksyllä 1941 liian tiukaksi. Kotijoukkojen Esikunta totesi marraskuun lopulla 1941, ettei ohjelman edellyttämää tietomäärää ollut omaksuttu kahdessa kuukaudessa. Pääasiallisina syinä pidettiin kouluttajahenkilöstön vähälukuisuutta ja heikkoa koulutustasoa, opetusvälineiden puutetta ja majoitusolosuhteita.⁵⁸¹ Vaikka Päämaja jatkoi alokkaiden peruskoulutusaikaa lopulta kahdella kuukaudella⁵⁸², alokkaiden koulutustaso kokonaisuutena ei noussut kovin korkealle, kuten edellä mainituista yhtymien lausunnoista voidaan päätellä. Ilkka Asparan tutkimuksen mukaan koko ikäluokan koulutustasosta on vaikea esittää yleispätevää arviota koulutusolosuhteiden vaihdellessa eri puolilla maata, mutta eri tarkastuskertomusten perusteella tulokset olivat joissakin koulutuskeskuksissa jopa hyviä.⁵⁸³ Eniten ensimmäisen

⁵⁷⁸ 18.DE 331/III/19 sal./10.2.1942. T 18002/1. KA. Kenraalimajuri Aaro Pajarin lausunnon lisäksi myös 18.DE antoi oman lausuntonsa, jossa mm. todetaan, että koulutus koulutuskeskuksissa on ollut liian teoriavoittoista käytännön harjoittelun kustannuksella. Lisäksi pikakivääriin (Lahti-Saloranta ja Dektjarjev) käsittely on ollut heikkoa, koska koulutuskeskuksissa on käytetty pääasiassa ranskalaisia pikakiväärejä. Ampumataito on yleensä heikko, samoin kenttäpalvelus. Alokkaat olivat saapuessaan täysin tottumattomia kenttäelämään. 18.DE 350/III/19 sal./12.2.1942 ”Alokkaiden koulutus, varusteet ym.” T 17652/1. KA. Vrt. E/JR 46 97/I/3 sal./22.1.1942 ”Alokkaiden koulutustaso”. T 2562/9. KA; E/JR 46 170/I/3 sal./8.2.1942 ”Alokkaiden koulutustaso”. T 2562/9. KA; E/JR 48 113/I/3c sal./20.1.1942 ”Alokkaiden koulutustaso”. T 2562/9. KA.

⁵⁷⁹ Kotij.E 940/Koul.1/sal./21.6.1941 ”Käskey koulutuksen järjestelystä koulutuskeskuksissa”. Kotij.E koul.tsto/Fa 26. KA. Ks. myös Kotij.E:n koulusto:n (Koul.1) sotapäiväkirjan liitteet. T 17483. KA. Kahden kuukauden alokaskoulutusaika kesketettiin Päämajasta. Ks. esim. PMkoulusto 2373/Koul./2.sal/10.11.1941 ”Alokaskoulutusaika”. T 17651/13. KA. PM:n yleisesikunnan päällikön kenraaliluutnantti E. Hanell ja komentoesikunnan päällikön kenraalimajuri W. Tuompon allekirjoittamassa asiakirjassa korostetaan, että alokaskoulutusajaksi syyskuun kuluessa ja myöhemmin palvelukseen astuneille ennen koulutusta saamattomille alokkaille lasketaan kaksi kuukautta.

⁵⁸⁰ Ks. esim. Huhtala 1941, s. 7. Rauhan ajan alokaskoulutuskaudella opetettiin sotamiehen välttämätön yleiskoulutus, mieskohtainen koulutus, välttämättömin ampumakoulutus, aseteknillisen koulutuksen alkeet, muodollinen koulutus kompanian puitteissa, taistelukoulutus ryhmän, taisteluryhmän ja alustavasti joukkueen puitteissa sekä kenttäpalveluksesta marssivarmistus ja vartio- sekä partiokoulutuksen alkeet. Ibidem.

⁵⁸¹ Kotij.E 1631/Koul.1/281 sal./29.11.1941 ”Koulutus 1.12.1941 alkaen”. T 17651/13 tai SPK 17483/Liite 113. KA.

⁵⁸² Kotij.E 1397/Koul.1/281 sal./3.11.1941 ”Koulutus”. T 17651/13. KA tai SPK 17483/Liite 88; Kotij.E 1504/Koul.1/281 sal./17.11.1941 ”Talvikoulutus koulutuskeskuksissa”. T 17651/13. KA tai SPK 17483/Liite 100; Kotij.E 1631/Koul.1/281.sal./29.11.1941 ”Koulutus 1.12.1941 alkaen”. T 17651/13 tai SPK 17483/Liite 113. KA. Ks. myös Aspara, s. 16.

⁵⁸³ Aspara, s. 18. Ks. myös Sotakoulutuksen ylitarkastajan kertomus tarkastuksesta Jv.Koul.K 2:ssa 21.11.1941. SPK 25897. KA; Jv.Koul.K 2:n toimintakertomus, II osa, s. 15–16. SPK 25897. KA. Aspara toteaa, että koulutuskeskusten ta-
sossa lienee ollut eroja. Joitakin mainintoja eri koulutuskeskusten tasosta löytyy erilaisista tarkastuskertomuksista ja yhty-

jatkosodan aikana koulutetun alokassaapumiserän koulutustasoon vaikutti se, että loppukesällä 1941 kenttäarmeijaan siirrettiin myös koulutuskeskusten kaaderihenkilöstön rintamakelpoisin ja varsinkin koulutuskokemusta saanut osa⁵⁸⁴. Lisäksi on huomioitava, että Kotijoukkojen koulutuskeskusten toiminta vakiintui vasta syksyllä 1941. Päämajan koulutustoimisto lähetti Karjalan Armeijan ja IV AK:n lausunnot myös Kotijoukkojen Esikunnalle.⁵⁸⁵ Karjalan Armeijan lausunnon perusteella Päämaja korosti marraskuussa 1941 antamiensa ohjeiden lisäksi, että vuoden 1923 ikäluokan koulutuksessa oli erityisesti kiinnitettävä huomiota jalkaväen konetuliaseiden ja käsikranaattien käsittelyyn ja käyttöön, jotka ”tärkeinä koulutushaaroina kuuluvat taistelukoulutukseen”.⁵⁸⁶

4.2.6.1 15.Divisioona

I AKE antoi tammikuussa 1942 15.Divisioonalle täydennykseksi saapuvien alokkaiden koulutuksen suuntaviivat. Alokasyksiköiden koulutus oli aloitettava mahdollisimman nopeasti kuuden viikon ohjelmaa noudattaen. Ensimmäisen viikon painopiste oli ryhmien ja joukkueiden kouluttamisessa ehjiksi kokonaisuusiksi sekä ase käsittelyssä. Toisella viikolla painopiste oli perusyksiköiden koulutuksessa. Samalla aloitettiin erikoismiesten koulutus. Kolmannella viikolla aloitettiin totuttaminen etulinjapalvelukseen alistamalla alokasjoukkueita etulinjan yksiköille. Niille ei kuitenkaan vielä annettu itsenäistä rintamavastuuta. Samaan aikaan jatkettiin erikoismiesten koulutusta ja osastokoulutusta sekä annettiin kenttätöyökoulutusta taaemmissa asemissa. Kuuden viikon koulutuksen tavoitteena oli hyvä kuri, oman aseensa varma käsittely- ja ampumataito, avomuodossa liikkuminen maastossa (myös pimeällä), käyttäytyminen vihollistulella sekä perehtyminen erilaisiin kenttätöihin.⁵⁸⁷

I AKE:n antamien suuntaviivojen perusteella divisioonan esikunta määräsi yksityiskohtaiset koulutusohjeet JR 57:lle. Huomionarvoista 15.Divisioonan koulutusohjeissa on, että asiakirjan merkintöjen perusteella ne on laatinut divisioonan komentaja eversti Niilo Hersalo.⁵⁸⁸ Tärkeimmät koulutusaiheet

mien lausunnoista. Esim. Jv.Koul.K 8 lienee ollut hyvätasoinen koulutuskeskus. Tähän viittaa mm. JR 48:n kirj 43/I/3a sal/20.1.1942. T 2562/9. KA.

⁵⁸⁴ Kotij.E 1512/Järj.3/46.sal/12.8.1941 ”Henkilöstön vaihto Kotijoukkojen ja kenttäarmeijan välillä”. SPK 17462. KA. Yhteensä koulutuskeskuksista siirrettiin kenttäarmeijaan 300 upseeria ja 600 aliupseeria.

⁵⁸⁵ PMkoulusto 694/Koul./2.sal/12.2.1942 ”Kar.A:lle Kotij:sta saapuneiden alokkaiden koulutustaso”. T 17652/1. KA; PMkoulusto 712/Koul./2.sal/16.2.1942 ”IV AK:lle Kotij:sta saapuneiden alokkaiden koulutustaso”. T 17652/1. KA.

⁵⁸⁶ PMkoulusto 694/Koul./2.sal/12.2.1942 ”Kar.A:lle Kotij:sta saapuneiden alokkaiden koulutustaso”. T 17652/1. KA.

⁵⁸⁷ I AKE 84/III/94 sal./10.1.1942 ”Koulutus ja järjestelyt JR 57:ssä”. T 17652/1 ja T 3091/7. KA. I AK:n joukoista vain JR 57 vastaanotti alokkaita. Petramaa 1956, s. 55.

⁵⁸⁸ 15.DE 37/III/64 sal./16.1.1942 ”Koulutuksen suuntaviivat JR 57:n alokasyksiköiden kouluttamiseksi”. T 17652/1 ja T 3091/7. KA. I AKE lähetti 15.D:n ohjeet tiedoksi myös Päämajan koulutustoimistolle. I AKE 160/III/94 a sal./17.1.1942. T

olivat muodollinen koulutus, ase- ja kalustoteknillinen koulutus, ampumakoulutus, kenttävarustustyöt sekä taistelukoulutus. Koulutuksen alussa erityishuomio oli kiinnitettävä suljettuun järjestykseen, jota oli myöhemmin jatkettava muiden harjoitusten yhteydessä. Muodolliseen koulutukseen sisältyi myös ryhmän avojärjestyksen sekä joukkueen ja komppanian perusrhmitysmuotojen harjoittelu. Ase- ja kalustoteknillisessä koulutuksessa painotettiin ase käsittelyä. Jokaisen miehen oli opittava käsittelemään varmasti ja nopeasti ensin omaa asettaan ja sitten yksikön ryhmäaseita. Myös käsikranaattien ja kasa-panosten käyttö oli opetettava. Ampumakoulutus oli järjestettävä siten, että jokainen mies ampuu kouluammuntoja ennen siirtymistään etulinjaan. Vaatimus ei koskenut panssarintorjuntatykki- eikä kraanaatinheitinammuntoja. Kenttävarustustöiden merkitystä varsinkin puolustuksessa oli korostettava alokkaille. Käytännön harjoitustyöt oli aloitettava jo ensimmäisen koulutuskuukauden aikana taaemmassa asemassa. Koulutuksen jälkeen oli osattava kaivaa ampumahauta, valmistaa avoin ja katettu pesäke sekä rakentaa piikkilankaeste ja espanjalainen ratsu. Hersalon mukaan myös sisäpalvelukseen oli kenttäoloissa kiinnitettävä jatkuva huomio. Korsu- ja telttajärjestys sekä palvelustoimet oli järjestettävä kuten rauhan aikana. Alokkaiden esiintyminen, kunnianteko ja esimiehen puhutteleminen oli oltava yhtä sotilaallista kuin rauhan aikana. Siten ”valmistaudutaan etulinjan vartio- ym. tehtävien huolellisiksi suorittajiksi. Esimiehet eivät saa tinkiä yhtään tällaisissa seikoissa”.⁵⁸⁹

Alokkaiden taistelukoulutus oli joko mieskohtaista tai osaston taistelukoulutusta. Mieskohtaisessa taistelukoulutuksessa tärkeimmät koulutusaiheet olivat maaston arviointi ja hyväksikäyttö, havaintojen teko, tuliaseman valinta ja valmistaminen sekä tulitoiminnan perusteet, tulen ja liikkeen vuorovaikutuksen perusteet, etulinjan vartio- ja tähytyspalvelu, suunnistaminen sekä käyttäytyminen haavoittuneena, eksyneenä ja vangiksi joutuneena. Etummaisten vartioelinten toiminnan yhtenäistämiseksi ja yksinkertaistamiseksi annettiin ohjeet saksalaisten uusimmasta vartiopalvelusmenetelmästä. Sen mukaan vartion muodostaisi yksi ryhmä. Vartioita oli samassa tukikohdassa yksi tai useampia tilanteen, maaston näkyvyyden tai vuorokauden ajan mukaan. Vartio asetti yhden tai useampia (tavallisesti kak-

17652/1. KA. Niilo Hersalo oli 15.D:n komentajana yksi niistä kolmesta divisioonankomentajasta, jotka johtivat samaa yhtymää sodan alusta syksyyn 1944 saakka. Muut olivat kenraalimajuri Kaarlo Heiskanen (11.D) ja kenraalimajuri Erkki Raappana (14.D). Ansioluettelot 7520, 26907 ja 32877. KA; Jatkosodan historia 4, s. 290 (kuva); Pekola 1995, s. 235 (kuva).

⁵⁸⁹ 15.DE 37/III/64 sal./16.1.1942 ”Koulutuksen suuntaviivat JR 57:n alokasyksiköiden kouluttamiseksi”. T 17652/1 ja T 3091/7. KA. Vrt. myös 15.DE 54/III/64./22.1.1942 ”Ohje N:o 2 palveluksen järjestelystä”. SPK 6178/Liite 1. KA. Tarkennukseksi määrättiin, että jos yksikkö ei kuulunut etulinjan joukkoihin, palvelusta oli viikossa 46–48 tuntia. Tästä ajasta koulutusta oli oltava ”nuorennetuissa yksiköissä” 50 % (sikäli kun joukon sijoitus etulinjan rykmentissä sen sallii) ja ”vanhennetuissa yksiköissä” 30 %. Muu aika oli käytettävä työpalveluun. Nuorennetuissa yksiköissä oli erityisesti keskityttävä upseerien ja aliupseerien kouluttajataitojen parantamiseen, kun taas vanhennetuissa yksiköissä koulutuksen pääpaino oli sotilaallisen käyttäytymisen ja vartiopalveluksen kertaamisessa sekä ampuma- ja hiihtoharjoituksissa.

si) vartiomiehiä. Osaston taistelukoulutus annettiin joukkueittain tai komppanioittain sovellettuina taisteluharjoituksina. Tärkeimpiä harjoitusaiheita olivat joukkueen ja vahvennetun komppanian järjestyminen puolustukseen, etulinjassa olevan vahvennetun joukkueen miehittämän tukikohdan vaihto, hyökkäys vaihtelevassa maastossa sisäänmurto mukaan luettuna, vastaiskun suorittaminen joukkueella ja kenttävarustetun tukikohdan vyöryttäminen.⁵⁹⁰

Kahden ensimmäisen viikon aikana koulutusta järjestettiin noin 40 tuntia viikossa ja seuraavan kuukauden aikana 45 tuntia viikossa, mikäli joukko ei ollut etulinjassa. Kaikesta koulutukseen varatusta ajasta oli käytettävä muodolliseen harjoitteluun 35 %, ase- ja kalustoteknilliseen koulutukseen 30 %, ampumakoulutukseen 10 %, taistelukoulutukseen 15 % sekä muuhun koulutukseen 10 %.⁵⁹¹ Kahden viikon koulutuksen jälkeen sijoitettiin kolmasosa kummastakin alokaspataljoonasta kymmeneksi vuorokaudeksi etulinjaan. Etulinjaan siirretyt osastot jaettiin ryhmittäin siellä jo oleviin joukkoihin. Alokaille koulutettiin jatkuvan valvonnan ja ohjauksen avulla etulinjan vartio- ja varmistuspalvelus, yhteydenpito, tulitorjunnan suorittaminen, käyttäytyminen vihollistulesa (varsinkin huomioiden tykistö-tuli ja tarkka-ampujat) sekä vihollispartioiden havaitseminen ja karkottaminen. Erityisesti eversti Niilo Hersalo painotti vanhempien sotakokemusta omaavien miesten oikeaa suhtautumista alokkaisiin. Pioneeri-, viesti- ja huoltohenkilöstön koulutuksessa oli sovellettava edellä esitettyjä suuntaviivoja sekä annettava kunkin aselajin erikoiskoulutusta, jossa päähuomio oli kaluston ja tarvikkeiden käsittelyssä ja hoidossa.⁵⁹² JR 57:n I ja II Pataljoonan sotapäiväkirjojen perusteella alokkaiden koulutuksessa noudatettiin melko tarkkaan divisioonan laatimaa koulutussuunnitelmaa. I P:n täydennyskoulutus päättyi 30. maaliskuuta, jolloin se siirrettiin etulinjaan. II P:n koulutus jatkui kuukauden pidempään.⁵⁹³

Maaliskuussa 1942 15.Divisioona ohjeisti reservissä olevien jalkaväkiyksiköiden koulutuksen. Divisioonan komentajan Hersalon mukaan:

Pitkäaikainen asemasota 'maaduttaa' joukon samalla kun koulutuksen luoma taito heikkenee. Sen vuoksi asemasodan joukko ei ole ilman muuta kelpoinen liikuntasodan kenttätaisteluun. [...] Jo-

⁵⁹⁰ Ibidem.

⁵⁹¹ 15.DE 37/III/64 sal./16.1.1942 "Koulutuksen suuntaviivat JR 57:n alokasyksiköiden kouluttamiseksi". T 17652/1 ja T 3091/7. KA. Kahden viikon koulutuksen jälkeen painopiste siirtyi taistelukoulutukseen (35 % koulutukseen varatusta ajasta) ja muodollisen koulutuksen osuutta vähennettiin.

⁵⁹² Ibidem.

⁵⁹³ I/JR 57 sotapäiväkirjan merkinnät 13.1.–30.3.1942. SPK 13308. KA. Esimerkiksi rintamapalveluksen harjoittelu aloitettiin 5.2. II/JR 57:n sotapäiväkirjan merkinnät 16.1.–4.5.1942. SPK 13322. KA. II P:n rintamapalveluksen harjoittelu alkoi 9.2. Ks. myös 3./JR 57:n sotapäiväkirjan merkinnät 12.1.–31.3.1942. SPK 13236. KA; vrt. 6./JR 57:n sotapäiväkirjan merkinnät 12.1.–4.5.1942. SPK 13258. KA.

kainen reserviin siirretty tai siellä oleva yksikkö on pantava tehokkaaseen koulutukseen. Kuri, reipas sotilaallinen esiintyminen ja valppaus on palautettava heihin. Kuri on kaiken perusta, ja sen täytyy näkyä ulkoisessa esiintymisessäkin. Lisäksi on yksilöistä jälleen taottava yhtenäinen, kiinteään yhteistoimintaan kelpoinen taistelujoukko.⁵⁹⁴

Koulutuksessa noudatettiin divisioonan määräysten lisäksi ohjesääntöjä sekä mieskohtaisessa ja ryhmän taistelukoulutuksessa joukoille jaettua ”Jalkaväen taisteluoppaan I ja II osaa”⁵⁹⁵. Osastojen sovelletun taistelukoulutuksen tilanteet ja niiden läpivienti toteutettiin ”Kiväärijoukkueen johtaja” sekä ”Reserviupseeri johtajana” kirjojen esimerkkien perusteella. Hersalo siis hyödynsi divisioonansa koulutuksessa aikaisemmin laatimiaan oppaita ja niiden koulutusohjeita. Tässä tutkimuksessa käytetyn lähdeaineiston perusteella vastaavaa ei tapahtunut muissa yhtymissä tai joukoissa. Lisäksi Hersalo korosti, että taisteluharjoitusten oli oltava yksinkertaisia tilanteita, joissa keskityttiin vain pääseikkojen koulutamiseen. 15.Divisioonan reserviyksiköiden koulutuksen suuntaviivojen liitteenä jaettiin yksityiskohmainen koulutusohjelma ampumaohjelmistoinen. Huoltotehtävät, sisäpalvelus, kenttävarustustyöt sekä urheilu- ja kilpailutoiminta eivät sisällyneet koulutukseen. Koska reservissä oleva pataljoona joutui tekemään myös kenttävarustus- tai muita töitä, koulutus ja työpalvelu järjestettiin siten, että perusyksikkö suoritti jompaakumpaa yhden kokonaisen päivän kerralla. Yhteensä 100 tuntia sisältäneen koulutusohjelman läpivienti edellytti noin kolmen viikon reservissä oloa. Tällöin käytettiin koulutukseen $\frac{2}{3}$ ja työpalveluun $\frac{1}{3}$ kokonaisajasta.⁵⁹⁶

Aliupseerien koulutus tapahtui joko miehistön koulutuksen yhteydessä tai kaksipäiväisissä koulutustilaisuuksissa. Aliupseerit osallistuivat miehistökoulutukseen johtamalla muodollisia harjoituksia ja toimimalla ryhmänjohtajina taisteluharjoituksissa. Erillisissä koulutustilaisuuksissa puolestaan aliupseereille annettiin välttämättömin kouluttajakoulutus ja perehdytettiin ohjesääntöjen tärkeimpiin kohtiin. Lisäksi aliupseerit koottiin palveluspäivää edeltävänä iltana yksiköittäin puhutteluun, jossa heidät pe-

⁵⁹⁴ 15.DE 249/III/64 sal./31.3.1942 ”Koulutuksen suuntaviivat reservissä olevalle jv.yksiköille”. T 3221/1 ja T 3091/7. KA.

⁵⁹⁵ 15.D:n joukoille jaetut monistheet ”Jalkaväen taisteluopas, I ja II osa” olivat eversti Niilo Hersalon laatimia. Taisteluoppaan I osa käsitteli yksittäisen (jalkaväki)miehen toimintaa, mutta se oli perustietoa kaikille aselajeille. II osa käsitteli vain kivääriryhmän toimintaa, mutta sitä voitiin soveltaen käyttää myös muissa jalkaväkiyksiköissä. Taisteluoppaan tarkoituksena oli esittää joukoille ne välttämättömimmät taistelutoiminnalliset periaatteet, jotka ryhmänjohtajien ja miesten oli osattava ja käytännössä hallittava. Hersalon mukaan yksittäisen miehen hyvä taistelutaito muodosti erittäin tärkeän perustan osastojen tehokkaalle taistelutoiminnalle. Jokaisen miehen oli hallittava seuraavat asiat: maaston selostaminen, maalin havaitseminen ja maalin määrittely, etäisyyden arviointi, maaston hyväksikäyttö, tuliaseman valinta ja tulitoiminta, tuli ja liike, työvälineiden käyttö, naamioiminen, käsikäähmä, käsikranaattien käyttö, kaasusuojelu, toiminta pimeällä, suojasavussa ja sumussa, tähytys- ja lähettipalvelus, suunnistaminen sekä käyttäytyminen haavoittuneena, eksyneenä ja vangiksi joutuneena. 15.DE 97/III/64./4.2.1942. T 3091/7. KA. Ks. Asiakirjan liitteenä oleva ”Jalkaväen taisteluopas, I osa”.

⁵⁹⁶ 15.DE 249/III/64 sal./31.3.1942 ”Koulutuksen suuntaviivat reservissä olevalle jv.yksiköille”. T 3221/1 ja T 3091/7. KA. Asiakirjan jakelu oli erittäin laaja. Sitä jaettiin 15.D:n joukoille 170 kappaletta. Liitteenä ollut koulutusohjelmaa puolestaan jaettiin 377 kappaletta.

rehdytettiin seuraavan päivän palvelusohjelmaan. Nuorempien upseerien valmennuksessa meneteltiin vastaavalla tavalla. Pataljoonan komentaja laati joukolleen viikkopalvelusohjelman, jossa kullekin yksikölle osoitettiin koulutus- ja työpalvelupäivät sekä koulutusaiheet. Sen perusteella yksiköiden päälliköt laativat päiväpalvelusohjelman, jonka pataljoonan komentaja hyväksyi. Hersalon mielestä koulutuksen onnistumisen kannalta oli välttämätöntä, että pataljoonan komentajat ja yksiköiden päälliköt valvoivat tiivistä koulutusta ja johtivat itse tärkeimmät harjoitukset.⁵⁹⁷

15.Divisioonan vuoden 1942 alkupuolella antamat alokas- ja reserviyksiköiden koulutuksen suuntaviivat ovat myöhemmin arvioiden erinomaiset. Oleellisinta 15.Divisioonan koulutusohjeissa oli, että reserviyksiköiden taistelukoulutuksessa painotettiin myös puolustustaistelua. Yksityiskohtaisten koulutusaiheiden ja -tavoitteiden lisäksi ohjeissa käsiteltiin myös paljon opetustekniikkaa. 15.Divisioonan koulutusohjeet olisivat sellaisenaan soveltuneet minkä tahansa yhtymän käyttöön, mutta esimerkiksi Päämajan koulutustoimistossa ohjeet eivät aiheuttaneet mitään toimenpiteitä. Sitä vastoin Kannaksen Ryhmän Esikunta jakoi 15.Divisioonan koulutusohjeet alaisilleen yhtymille.

15.Divisioonassa aloitettiin vuonna 1942 myös laaja kurssitoiminta asevelvollisten koulutustasossa havaittujen puutteiden poistamiseksi. Ennen kesää divisioona järjesti yhteensä 21 eri kurssia, joille osallistui yhteensä 640 upseeria, aliupseeria ja miestä. Suurin osa kursseista oli jalkaväki- ja aselajiupseerikursseja, joilla erityisesti pyrittiin parantamaan upseereiden kouluttamistaitoa. Myös talousupseerien ja keittäjien osaamisessa oli havaittu puutteita.⁵⁹⁸ Loppuvuoden koulutuksessa painotettiin upseerien jatkokoulutusta, ampumakoulutusta sekä asevelvollisten jatko- ja täydennyskoulutusta. Erityisesti koulutuksessa oli pyrittävä kohottamaan heikoksi osoittautunutta mieskohtaista ja ryhmän taistelutaitoa, sillä se muodosti perustan isompien osastojen taistelutoiminnalle.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ Ibidem. Koulutusohjelman yksityiskohtainen tuntilaskelma opetusaiheittain oli seuraava: yleissotilaallinen koulutus 6 tuntia (oppitunteja), sisäpalvelus ja vartiopalvelus 4 tuntia (pääpaino majoitusalueen ja etulinjan vartiomiehen toiminnassa), suljettu järjestys 20 tuntia, muodollinen taistelukoulutus 16 tuntia, sovellettu taistelukoulutus 32 tuntia (ryhmän, joukkueen ja vahvistetun joukkueen toiminta sekä hyökkäyksessä että puolustuksessa), ampumakoulutus 10 tuntia, ase käsittely 5 tuntia, huoltokoulutus 5 tuntia ja valistustoiminta 2 tuntia.

⁵⁹⁸ 15.DE 259/III/64 sal./3.4.1942 ”Kurssitoiminta”. T 3221/1. KA. Jalkaväkiupseerikursseja järjestettiin neljä, tykistöupseerikursseja neljä, keittäjäkursseja kolme, panssarintorjuntakursseja kaksi, huoltoupseerikursseja kaksi, viestiupseeri-, kranaatinheitin-, pioneeri- ja kaasusuojaus-upseerikursseja yksi sekä hiihtokurssi ja taisteluvälinehuoltokurssi. Näillä kursseilla noin puolet 15.D:n jalkaväkiupseereista sai välttämättömimmät perusteet koulutustoimintaa varten. 15.DE 249/III/64 sal./31.3.1942 ”Koulutuksen suuntaviivat reservissä olevalle jv.yksiköille”. T 3221/1. KA.

⁵⁹⁹ 15.DE 1203/III/64 sal./5.10.1942 ”Havaintoja ja ohjeita jalkaväen pikkutaktillisen toiminnan suhteen”. T 3091/7. KA; JR 15:n sotapäiväkirja 10.9.1942: Divisioonan komentajan neuvottelutilaisuus. SPK 10637/Liite 40. KA.

Vuoden 1942 lopulla rykmenttien ja divisioonan esikunnan johdolla järjestettiin sotilaskoulutuskilpailut. Jalkaväkirykmenttien vastuulla olivat kiväärikomppanioiden väliset kahden ryhmän muodostaman osaston taisteluampumakilpailut, konekiväärikomppanioiden väliset konekivääripuolijoukkueen taisteluampumakilpailut sekä puhelin- ja radioryhmän muodostaman viestiosaston yhdistetty suunnistamis-, viestipalvelu- ja ampumakilpailu. Divisioonan esikunta puolestaan järjesti jalkaväkipataljoonien väliset kahden ryhmän muodostaman osaston taisteluampumakilpailun, jalkaväkipataljoonien väliset konekivääripuolijoukkueen taisteluampumakilpailun sekä upseerien maastokilpailun. Upseerien maastokilpailussa, joka oli sekä pataljoonien että rykmenttien välinen, kutakin pataljoonaa edusti yhdeksän upseeria ja rykmenttiä 32 upseeria.⁶⁰⁰ Jos tällaiset sotilaskilpailut olisivat olleet käytössä kaikissa Kannaksen Ryhmän yhtymissä⁶⁰¹, ne olisivat mahdollistaneet divisioonien ja jalkaväkirykmenttien koulutustason vertailun.

Vuonna 1943 15.Divisioonan kurssiohjelmaan tulivat divisioonan esikunnan järjestämät komppanianpäällikkökurssit ja vanhempien aliupseerien kurssit. Divisioonan kurssitoiminnan koulutuskeskukseksi vakiintui Leinikylä.⁶⁰² Vaikka divisioonan komentaja kenraalimajuri Niilo Hersalo korosti alkuvuodesta 1943 tarkka-ampuja-, iskujoukko-, panssarintorjunta-, kouluttaja- sekä tiedustelu- ja suunnistamis- koulutusta, käytännössä 15.Divisioonan koulutus painottui entistä enemmän kurssitoimintaan.⁶⁰³ Esimerkiksi JR 15:ssä järjestettiin maaliskokuussa 1943 kolme panssarijääkärikurssia (eli panssarintorjuntakurssia; JL), talousaliupseerikurssi, korsujen vanhempien kurssi, kuormasto- ja eläinlääkintä- aliupseerikurssi, ampumateknillinen kurssi, asealiupseerikurssi, komppanian vääpeli- huoltokurssi sekä tarkka-ampujakurssi.⁶⁰⁴ Toisaalta reservipataljoonissa oli myös käytössä vuonna 1943 kahden viikon vakiokoulutusohjelma, joka sisälsi oppitunteja ja harjoituksia divisioonan ohjeistuksen mukai-

⁶⁰⁰ 15.DE 1266/III/64./19.10.1942 ”Sotilaskilpailut”. T 3221/1. KA; JR 15:n sotapäiväkirja 27.10.1942: Pöytäkirja rykmentin komentajan puhuttelusta. SPK 10637/Liite 59. KA; JR 57:n sotapäiväkirja 30.10., 27.11., 28.11. ja 6.12.1942. SPK 13209. KA; JR 15:n sotapäiväkirja 4.–5.11., 11.11., 16.11., 23.11., 4.12. ja 14.–15.12.1943. SPK 10627. KA.

⁶⁰¹ Myös muissa yhtymissä jalkaväkijoukoille järjestettiin erilaisia sotilaskilpailuja. Esimerkiksi 2.D:ssä järjestettiin vuonna 1942 tiedustelupartiointikilpailu ja marssikilpailu. E/JR 49 2055/III/454 sal./17.8.1942 ”Tiedustelupartiointimestaruuskilpailut”. SPK 12342/Liite 130. KA; JR 49:n sotapäiväkirja 16.9.1942. SPK 12342/Liite 133. KA.

⁶⁰² 15.DE 1432/III/65.sal./18.12.1942 ”Kompp.päälliköiden ja vanh. aliupseerien kurssit”. T 3221/1. KA.

⁶⁰³ E/JR 57 405/III/55 sal./9.3.1943 ”Kenr.maj. Hersalon puhuttelussa antamat ohjeet”. SPK 13216/Liite 55. KA. Vrt. E/JR 57 126/III/55 sal./24.1.1943 ”Ohje palveluksen järjestelystä helmikuulla”. SPK 13216/Liite 5. KA; E/JR 57 345/III/55 sal./1.3.1943 ”Ohje palveluksen järjestelystä maaliskuulla”. SPK 13216/Liite 16. KA; E/JR 57 1821/III/55 sal./30.9.1943 ”Ohje palveluksen järjestelystä lokakuulla”. SPK 13216/Liite 83. KA; E/JR 57 2047/III/55 sal./31.10.1943 ”Ohje palveluksen järjestelystä marraskuulla”. SPK 13216/Liite 95. KA. Ks. myös I/JR 15:n pataljoonan komentajan puhuttelut 12.5., 15.5., 23.5., 25.5., 14.6., 27.6., 29.6.1943. SPK 10675/Liitteet 15, 16, 18, 19, 31, 35, 37. KA.

⁶⁰⁴ JR 15 148/III/53 sal./23.2.1943 ”Koulutus ajalla 1.3.–31.5.1943”. SPK 10610/Liite 26. KA.

sesti.⁶⁰⁵ Vuoden 1943 kesäkauden tärkeimmät koulutusaiheet olivat iskujoukkokoulutus, joka pyrittiin järjestämään yhteistoiminnassa pioneerien ja liekinheittimien kanssa, ampumakoulutus sekä kaasusuojelukoulutus.⁶⁰⁶ Kesällä 1943 divisioonassa otettiin käyttöön ampumakoulutuksen tehostamiseksi perusyksiköiden kouluammuntakilpailut, pataljoonien ja erillisyyksiköiden kenttäampumakilpailut sekä rykmenttien maastoampumakilpailut.⁶⁰⁷

15.Divisioonan vuoden 1943 syyskauden ja talven 1943–1944 koulutusohjeessa määrättiin, että kii-reellisimpien kenttävarustustöiden ja majoitusjärjestelyjen päätyttyä kaikkien reserviyskiköiden koulu-tuksen tavoitteena oli tehokkaat vastaiskut. Kaikissa perusyksiköissä oli aloitettava panssarinlähitor-juntakoulutus, jonka tavoitteena oli, että jokaisessa joukkueessa huoltomuodostelmat mukaan luettuna oli aina toimintavalmis lähitorjuntaryhmä. Myös tarkka-ampujakoulutusta oli jatkettava ja tehostetta-va⁶⁰⁸. Divisioonan kurssikeskuksessa järjestettiin edelleen erilaisia kursseja upseereille ja aliupseereil-le. Esimerkiksi lokakuun 1943 lopulla järjestettiin tarkka-ampujien johtajakurssi, jonka tarkoituksena oli yhtenäistää divisioonan tarkka-ampujakoulutus sekä antaa paremmat valmiudet kurssilaisille johtaa tarkka-ampujien käyttöä etulinjassa.⁶⁰⁹

Vuonna 1944 lisääntyntä kurssitoimintaa kuvaa hyvin myös JR 57:n kevätkauden kurssitoiminta. Rykmentti järjesti kolme panssarinlähitorjuntakurssia, kaksi tarkka-ampujakurssia, kolme rintama-aliupseerien jatkokoulutuskurssia, kolme asehuoltokurssia sekä asealiupseerikurssin, kun taas patal-joonien vastuulla olivat vahvennetun kiväärijoukkueen taisteluammunnat sekä panssarinlähitorjunta-, iskuosasto- ja ajomieskurssit. Kurssien yhteenlaskettu vahvuus oli noin 600 aliupseeria ja miestä, mut-ta lähdeaineiston perusteella voidaan olettaa, ettei kaikkia kursseja järjestetty pataljoonissa. Rykmentin panssarinlähitorjuntakursseilla koulutettiin torjuntaryhmien johtajat, ja pataljoonien kurssien pääpaino oli miehistön panssarintorjuntavälineiden käsittelyssä sekä toiminnassa kyseisen pataljoonan vastuu-alueen panssarintorjuntakohteissa.⁶¹⁰ 15.Divisioonan reservipataljoonien koulutuksen toteutus muuttui

⁶⁰⁵ Ks. esim. I/JR 15:n pataljoonan komentajan puhuttelu 27.6.1943. SPK 10675/Liite 35.

⁶⁰⁶ JR 15 362/Koul.a/53 sal./27.5.1943 ”Koulutus kesä- ja heinäkuulla”. SPK 10610/Liite 46. KA.

⁶⁰⁷ E/JR 57 806/I/29./2.7.1943 ”Käskey ampumakoulutuksen tehostamisesta”. SPK 13216/Liite 51. KA.

⁶⁰⁸ Ks. esim. E/JR 57 813/III/55 sal./14.4.1944 ”Tarkka-ampujatoiminta”. SPK 13217/Liite 46. KA. JR 57 perusti tarkka-ampujajoukkueen, johon määrättiin kunkin pataljoonan seitsemän parasta tarkka-ampujaa. Joukkue toimi kunkin pataljoon-an lohkokolla noin viikon kerrallaan.

⁶⁰⁹ 15.DEop-os 963/III/55 sal./28.9.1943 ”Koulutus- ja sotilaskilp.toiminta”. T 4396/8. KA.

⁶¹⁰ E/JR 57 494/III/55 sal./2.3.1944 ”Kurssitoiminta”. SPK 13217/Liite 24. KA. Vrt. E/JR 57 956/III/55 sal./29.4.1944 ”Koulutusohjelma toukokuulle”. SPK 13217/Liite 57. KA. Sotapäiväkirjojen perusteella ainakin II P:ssa kurssit järjestettiin rykmentin määräyksen mukaisesti. II/JR 57:n sotapäiväkirja 4.3., 30.3. ja 4.5.1944. SPK 13334. KA; 5./JR 57:n sotapäivä-kirja 4.3., 8.3. ja 15.3.1944. SPK 13253. KA. I P:n sotapäiväkirjoissa ei koulutuksesta mainita juuri mitään, kun taas III

vuoden 1944 keväällä 18.Divisioonan tavoin. Koulutukseen oli edelleen käytössä kolmasosa ajasta, mutta koulutus järjestettiin noin viikon pituisina koulutusjaksoina komppanioittain. Koulutus sisälsi suljettua järjestystä ja muodollisen taistelukoulutuksen lisäksi erityisesti vastahyökkäystehtävien harjoittelua, iskujoukko- ja panssarinlähitorjuntakoulutusta sekä ammuntoja.⁶¹¹ JR 57 antoi lisäksi ohjeet etulinjan tukikohdissa järjestettävästä ”taistelukoulutuksesta”, jossa päähuomio oli kiinnitettävä sisäänmurron rajoittamiseen, vastaiskuihin aseisiin murtautuneen vihollisen lyömiseksi, vastaiskuihin naapuritukikohtaan taistelusta nopeasti irrotettavilla joukoilla sekä toimenpiteisiin aseisiin murtautuneen vihollispanssarien tuhoamiseksi. Erityisesti korostettiin, että taisteluun sidotut miehet jatkavat taistelua panssarien sisäänmurrosta välittämättä. Tukikohtakoulutusta painotettiin vielä kesäkuun koulutusohjeessa.⁶¹² Edellä mainitut koulutusohjeet osoittavat, että 15.Divisioonassa valmistauduttiin jo selvästi pahimman varalle. Käytetyillä lähteillä ei kuitenkaan voida osoittaa, että etulinjan tukikohdissa olisi annettu tällaista koulutusta.

Erillinen Pataljoona 25:lle⁶¹³ toukokuussa 1944 annettu koulutusohjelma oli jaettu kahteen jaksoon. Ensimmäisen koulutusviikon ohjelmassa oli suljettua järjestystä muun koulutuksen yhteydessä, ase- ja ampumakoulutusta, taistelukoulutusta (harjoitusaiheina muun muassa toiminta vihollisen eri aseiden vaikutuksen alaisena, maalien havaitseminen, etäisyydenarviointi, käyttäytyminen ja toiminta parivartiossa, ryhmän puolustus ja hyökkäys), muodollista taistelukoulutusta (joukkueen etenemismuodot avo- ja metsämaastossa myös pimeällä sekä siirtyminen liikkeestä puolustukseen tai hyökkäykseen) ja kaikkien 15.Divisioonan alueella annettujen pysyväisluonteisten määräysten kertaaminen ja selvittely (esimerkiksi taistelutoimintaa, tappioiden välttämistä, sisäpalvelusta ja huoltoa koskevat määräykset). Toisen koulutusviikon ohjelmaan sisältyi tärkeimpien asioiden kertauksen lisäksi iskuosasto- ja panssarinlähitorjuntakoulutusta sekä joukkueen ja komppanian hyökkäys- ja puolustusharjoitukset.⁶¹⁴ Kol-

P:ssa kurssitoiminta aloitettiin vasta toukokuussa 1944. I/JR 57:n sotapäiväkirja 1.3.–31.5.1944. SPK 13316. KA; III/JR 57:n sotapäiväkirja 19.5., 22.5., 25.5. ja 26.5.1944. SPK 13335. KA.

⁶¹¹ E/JR 57 1143/III/52 sal./23.5.1944 ”Rykmentin käsky reservipataljoonan ryhmityksestä ja käytöstä”. SPK 13217/Liite 67. KA.

⁶¹² E/JR 57 956/III/55 sal./29.4.1944 ”Koulutusohjelma toukokuulle”. SPK 13217/Liite 57. KA; E/JR 57 1257/III/55 sal./4.6.1944 ”Koulutusohjelma kesäkuulle”. SPK 13217/Liite 73. KA.

⁶¹³ Alun perin 15.D:aan kuulunut III/JR 36 siirrettiin marraskuun 1942 lopulla Aunuksen Ryhmään (17.D). Maaliskuussa 1944 pataljoona määrättiin takaisin vanhaan divisioonaansa Karjalan kannakselle ja nimettiin myöhemmin Er.P 25:ksi. Pataljoona oli siirron jälkeen VT-aseaman kenttävarustustöissä toimien samalla armeijakunnan reservinä. Koulutusta annettiin yksi päivä viikossa. Er.P 25:n sotapäiväkirja 17.3.–25.5.1944. SPK 6903. KA.

⁶¹⁴ 15.DEop-os 570/III/45 c.sal./20.5.1944 ”Käsky Er.P 25:lle”. SPK 6155/Liite 36. KA. Hersalon kädenjälki näkyy koulutusohjeessa selvästi: ”Suurimpia heikkouksia meillä on se, että kouluttajat eivät korjaa virheitä – eivät edes huomaa niitä – vaan tyytyvät puolinaisuuksiin. Samalla harjoituksissa ei ole sotilaallista vauhtia, vaan ne muodostuvat kouluttajan yksin-

men ensimmäisen viikon aikana pataljoonan palvelus jaettiin siten, että yksi kolmasosa oli koulutuksessa ja kaksi kolmasosaa kenttävarustustöissä.⁶¹⁵ Pataljoonan koulutus jäi siis pahasti kesken Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkaessa.

Yhteenvetona 15.Divisioonan osalta voidaan todeta, että niin joukkojen, päällystön, alipäällystön kuin miehistönkin koulutukseen kiinnitettiin divisioonassa paljon huomiota asemasotavaiheen aikana. Tähän vaikutti eniten divisioonan komentajan kenraalimajuri Niilo Hersalon myönteinen asenne ja aktiivisuus koulutuksen kehittämisessä. Koulutuksen suunnitelmallisuudesta ja tehokkuudesta kertovat paitsi divisioonan esikunnan ja jalkaväkirykmenttien yksityiskohtaiset koulutusohjeet myös koulutusioiden säännöllinen käsittely divisioonan komentajan, rykmentin komentajien ja pataljoonien komentajien puhutteluissa.

4.2.6.2 10.Divisioona

10.Divisioonan Esikunta antoi määräykset yhtymänsä koulutuksesta tammikuun 31. päivänä 1942. Rintamalla vallitsevan tilanteen vuoksi päähuomio oli edelleenkin taistelutoiminnassa ja kenttävarustustöissä, joiden ohella joukkoja voitiin myös kouluttaa. 10.Divisioonan mukaan tehokkaan koulutuksen järjestämisessä oli kuitenkin huomattavia vaikeuksia, jotka aiheutuivat pätevän kouluttajahenkilöstön ja sopivien koulutustilojen puutteesta. Puutteista huolimatta joukkojen koulutus oli aloitettava niin tehokkaasti kuin mahdollista. 10.Divisioonan koulutusohje oli 15.Divisioonan tavoin hyvin yksityiskohtainen ja laaja sisältäen koulutuksen yleiset perusteet, ohjeet jalkaväki-, tykistö-, kenttätyö- ja viestikoulutukselle sekä huolto-osien erikoiskoulutukselle. Joukko-osastojen tai vastaavien komentajien oli laadittava ohjeiden perusteella pataljoonille tai patteristoille omat yksityiskohtaiset koulutussuunnitelmansa.⁶¹⁶

10.Divisioonan koulutusohjeen mukaan koulutusta annettiin pääasiassa niille pataljoonille tai yksiköille, jotka olivat vuorollaan reservissä. Reservissä olevien joukkojen pääpaino oli kuitenkin selvästi

puheluksi ja vetelehtimiseksi. Mikään ei alenna kuria ja taistelutahtoa enempää kuin tällaiset ”koulutusmenetelmät”. Liikäksi opetetaan kaiken maailman sivuasioita kykenemättä seulomaan oleellisen tärkeitä pääasioita.”

⁶¹⁵ Er.P 25:n sotapäiväkirja 26.5.–11.6.1944. SPK 6903. KA.

⁶¹⁶ 10.DE 207/II/101.sal/31.1.1942 ”Koulutuksen järjestely jk.osastoissa”. T 3221/1. KA. Divisioonan joukkojen koulutustasoa ja koulutusta oli käsitelty joukko-osastojen ja pataljoonan komentajien (vast.) neuvottelutilaisuudessa 28.1.1942. Koulutuksen suurin vaikeus oli puute kouluttajahenkilöstöstä. Joissakin pataljoonissa ei ollut pataljoonan komentajaa lukuun ottamatta ainoatakaan upseeria, joka olisi saanut edes jonkinlaista kouluttajakokemusta.

kenttävarustustöissä, joihin varattiin neljä päivää viikossa, kun taas koulutukseen oli käytössä vain yksi päivä viikossa. Muu aika varattiin huoltopalvelukseen ja virkistystoimintaan. Divisioonan jalkaväkikoulutus jaettiin upseeri-, aliupseeri- ja miehistökoulutukseen. Upseerit jaettiin kolmeen eri koulutusryhmään: komppanian päälliköt ja varapäälliköt, nuoremmat upseerit sekä huoltoupseerit. Upseereiden tärkeimmät koulutusaiheet olivat kouluttajakoulutus, karttahaarjoitukset, maasto- ja taisteluharjoitukset, ase- ja ampumakoulutus sekä liikuntakasvatus. Koulutus annettiin pääasiassa pataljoonan komentajien johdolla. Upseereiden koulutukseen sisältyivät myös asemasodasta ja yleensä puolustustaistelusta saatujen kokemusten lisäksi vastaiskujen suoritus ja hyökkäysharjoitukset. Aliupseereita ei voitu erottaa omaksi koulutusryhmäkseen, koska kouluttajia ei ollut riittävästi. Joukkueenjohtajina toimivat aliupseerit koulutettiin nuorempien upseerien koulutusryhmässä ja muut miehistökoulutuksen yhteydessä. Aliupseerikoulutuksen tavoitteena oli, että kaikki ryhmänjohtajina toimivat saivat kivääriryhmänjohtajan peruskoulutuksen. Miehistökoulutuksessa korostettiin sotilaallista kuria, taistelukoulutusta sekä ase- ja ampumakoulutusta. Oppitunneilla oli muun muassa opetettava sotilasrikoslain seuraamukset miehen poistuessa luvatta palveluspaikastaan. Taistelu- ja suljetun järjestyksen harjoituksilla pyrittiin kehittämään miesten sotilaallisuutta ja taistelukuntoa sekä -taitoa niin jalkaväessä kuin muissa aselajeissa.⁶¹⁷

Eri koulutustilaisuuksissa huomioitiin myös jalkaväen ja tykistön yhteistoiminta. Kummankin aselajin oli oltava selvillä toistensa taistelusuunnitelmista. Etulinjassa erityisesti jalkaväkiyksiköiden oli tiedettävä tykistön maalialueet ja harjoiteltava maalien osoittamismenetelmiä. Tykistöupseereiden oli puolestaan harjoituksissa tarkoin tutustuttava jalkaväen taistelusuunnitelmiin eri tilanteissa ja selvítettävä oma toimintansa vastaavissa tilanteissa. Kenttätyökoulutuksesta, joka jaettiin sulutus-, tienrakennus- ja kenttävarustuskoulutukseen, annettiin tarkimmat vaatimukset eri aselajeille. Perusyksiköiden päälliköt ja väpeliit sekä huoltoupseerit koulutettiin valvomaan oman yksikkönsä huoltoa ja kirjanpitoa päivittäisillä tarkastuksilla.⁶¹⁸

Huhtikuussa 1942 10.Divisioona käski supistamaan joukkojensa koulutusta huomattavasti ja keskittämään kaiken saatavissa olevan työvoiman taisteluhautojen, korsujen ja muiden puolustuslaitteiden sekä teiden kunnostamiseen kelirikon vuoksi. Joukkojen oli laadittava seuraavaksi kolmeksi kuukaudeksi koulutussuunnitelma tammikuussa annettua ohjetta noudattaen. Erityisesti suunnitelmissa oli huomioi-

⁶¹⁷ 10.DE 207/II/101.sal/31.1.1942 ”Koulutuksen järjestely jk.osastoissa”. T 3221/1. KA.

⁶¹⁸ Ibidem. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen käsitellä kaikkia koulutusaiheita, joita 10.D:n ohjeessa oli yhteensä neljä sivua.

tava nuoremman päällystön, alipäällystön ja miehistön iskujoukkokoulutus.⁶¹⁹ 10.Divisioonan jalkaväkijoukkojen osalta asemasotavaiheen tutkimusta on vaikeuttanut etenkin arkistomateriaalin puute sekä toisaalta lukuisat joukkojen siirrot. Divisioonan jalkaväkijoukoista JR 1 oli ainoa, joka pysyi divisioonassa koko jatkosodan ajan. Esimerkiksi vuoden 1942 lopulla 10.Divisioonaan kuului JR 1, kaksipataljoonainen JR 46 sekä RajaJP 1 ja RajaJP 2, kun taas vuoden 1944 alussa divisioonan jalkaväkijoukoina olivat JR 1, JR 58 ja HeimoP 3. Koko 10.Divisioonaa siirrettiin kesäkuussa 1943 Päämajan reserviksi VT-linjan kenttävarustustoihin.⁶²⁰

Vuoden 1943 heinä–joulukuussa JR 1:n yksiköillä oli yksi koulutuspäivä viikossa. Sotapäiväkirjojen perusteella pataljoonat antoivat omat koulutusohjeensa yksiköille, joiden päälliköt vastasivat koulutuksen toteutuksesta. Koulutuksen painopiste oli selvästi suljetun järjestyksen ja muodollisen taistelukoulutuksen harjoituksissa, joiden lisäksi pidettiin muun muassa oppitunteja, ampumakoulutusta, taistelukoulutusta ja marssiharjoituksia.⁶²¹ Erikoiskoulutusta annettiin pataljoonien järjestämällä kursseilla. Pataljoonissa järjestettiin ainakin panssarintorjunta-, tarkka-ampuja-, kaasusuojelu- sekä taistelulähetti- ja tähytajakursseja.⁶²² Erityinen huomio JR 1:n sotapäiväkirjoissa kiinnittyy siihen, että puolen vuoden aikana ampumakoulutusta ja varsinaista taistelukoulutusta järjestettiin vain muutaman kerran. Komppanioilla oli yleensä omat ampumapäivät.⁶²³ Taistelukoulutuksen harjoitusaiheina oli muun muassa komppanian puolustukseen ryhtyminen, panssarintorjuntakiväärijoukkueella vahvistetun kiväärikomppanian puolustus kenttälinnoitetussa asemassa sekä konekiväärijoukkueella vahvistetun kiväärikomppanian hyökkäys kenttälinnoitettua vihollista vastaan (mukaan lukien sisäänmurto ja vyörytys).⁶²⁴ Rykmentin kranaatinheitinkomppania osallistui divisioonan kranaatinheitinleirille elokuussa ja upseerien sekä aliupseerien jatkokoulutus järjestettiin syyskuussa. Kranaatinheitinmiehistön erikois-

⁶¹⁹ 10.DE 667/II/101.sal./16.4.1942 ”Koulutussuunnitelmia kevät- ja kesäkautta varten”. T 3641/18. KA.

⁶²⁰ Ks. esim. Müller 1956, s. 160.

⁶²¹ I/JR 1:n sotapäiväkirja 1.6.–31.7.1943, passim. SPK 8821. KA; I/JR 1:n sotapäiväkirja 1.8.–31.12.1943, passim. SPK 8822. KA; II/JR 1:n sotapäiväkirja 1.7.–31.12.1943, passim. SPK 8831. KA; III/JR 1:n sotapäiväkirja 12.6.–31.12.1943, passim. SPK 8842. KA; I./JR 1:n sotapäiväkirja 1.7.–31.12.1943, passim. SPK 8715. KA; 2./JR 1:n sotapäiväkirja 1.6.–31.12.1943, passim. SPK 8723. KA; 5./JR 1:n sotapäiväkirja 21.6.–7.7.1943, passim. SPK 8739. KA; 5./JR 1:n sotapäiväkirja 8.7.–31.12.1943, passim. SPK 8740. KA; 7./JR 1:n sotapäiväkirja 1.7.–31.12.1943, passim. SPK 8769. KA; 10./JR 1:n sotapäiväkirja 1.8.–31.12.1943, passim. SPK 8783. KA.

⁶²² I/JR 1:n sotapäiväkirja 10.9. ja 3.10.1943. SPK 8822. KA; II/JR 1:n sotapäiväkirja 7.6., 8.6., 28.6.–4.7., 17.9.1943. SPK 8831. KA; 7./JR 1:n sotapäiväkirja 20.11. ja 27.11.1943. SPK 8740. KA.

⁶²³ 1./JR 1:n sotapäiväkirja 12.10.1943. SPK 8715. KA; 2./JR 1:n sotapäiväkirja 14.8. ja 9.11.1943. SPK 8723. KA; 5./JR 1:n sotapäiväkirja 27.7. ja 27.10.1943. SPK 8740. KA; 10./JR 1:n sotapäiväkirja 26.10. ja 12.11.1943. SPK 8783. KA; I/JR 1:n sotapäiväkirja 12.–15.10. ja 8.–13.11.1943. SPK 8822. KA; III/JR 1:n sotapäiväkirja 12.–13.11. ja 29.–30.12.1943. SPK 8842. KA.

⁶²⁴ II/JR 1:n sotapäiväkirja 28.8. ja 25.9.1943. SPK 8831. KA; III/JR 1:n sotapäiväkirja 17.12.1943. SPK 8842. KA; 5./JR 1:n sotapäiväkirja 24.11. ja 11.12.1943. SPK 8740. KA; 10./JR 1:n sotapäiväkirja 4.12.1943. SPK 8783. KA.

koulutus annettiin lokakuussa.⁶²⁵ Vuoden 1944 tammi–toukokuussa koulutus JR 1:ssä jatkui samoilla periaatteilla. Vuoteen 1943 verrattuna panssarinlähitorjunta-, ampuma- ja iskuosastokoulutuksen määrä lisääntyi selvästi.⁶²⁶ Esimerkiksi pataljoonittain järjestettyjen panssarinlähitorjuntakurssien jälkeen lähitorjuntakoulutus annettiin komppanioittain⁶²⁷. Komppaniat järjestivät myös joitakin puolustustais- teluharjoituksia⁶²⁸. JR 1:n lähes vuoden kestäneestä reserviajasta koulutukseen käytettiin yhteensä noin kuusi viikkoa.

JR 58:n koulutuksen toteutus ei eronnut JR 1:n koulutuksesta. Vuoden 1944 tammi–toukokuussa rykmentissä oli myös yksi koulutuspäivä viikossa.⁶²⁹ JR 58:n historiikin mukaan suurin osa harjoituksista oli vastahyökkäysharjoituksia⁶³⁰, mutta sotapäiväkirjojen perusteella vastahyökkäysten harjoittelu oli vain osa koulutusta. JR 58:n jalkaväkijoukkojen koulutus painottui vuoden 1944 alussa suljetun järjestyksen ja muodollisen taistelukoulutuksen harjoituksiin. Ampumakoulutusta ja iskuosastokoulutusta oli selvästi enemmän, mutta panssarinlähitorjuntakoulutusta taas vähemmän kuin JR 1:ssä.⁶³¹ JR 58:n viisi ja puoli kuukautta kestäneestä reserviajasta koulutukseen käytettiin yhteensä noin kolme viikkoa.

4.2.6.3 2.Divisioona

IV AKE antoi omat ohjeensa nuorempien sotamiesten koulutuksen jatkamiseksi tammikuun lopulla 1942. Asiakirja jaettiin myös 10. ja 15.Divisioonalle I AKE:n kautta. Koulutuskauden pituudeksi määrättiin noin kaksi kuukautta. Operatiivisessa osastossa laaditun asiakirjan mukaan tammikuussa 1942

⁶²⁵ 13./JR 1:n sotapäiväkirja 6.–11.8.1943. SPK 8791. KA; 13./JR 1:n sotapäiväkirja 9.–18.9., 15. ja 22.10.1943. SPK 8792. KA.

⁶²⁶ 1./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 8716. KA; 4./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 8733. KA; 10./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 8784. KA; 13./JR 1:n sotapäiväkirja 27.–29.1.1944. SPK 8795. KA.

⁶²⁷ 1./JR 1:n sotapäiväkirja 8.1., 16.2., 11.3., 17.3., 22.–29.3., 14.4., 21.4.1944. SPK 8716. KA; 4./JR 1:n sotapäiväkirja 8.1., 7.2., 6.3., 11.3., 22.–29.3., 14.4., 21.4., 28.4., 4.5.1944. SPK 8733. KA; 10./JR 1:n sotapäiväkirja 27.2., 14.–15.4., 21.4., 29.4.1944. SPK 8784. KA; 14./JR 1:n sotapäiväkirja 4.2., 17.–23.3.1944. SPK 8795. KA.

⁶²⁸ 1./JR 1:n sotapäiväkirja 8.4.1944 Puolustusharjoitus: Vahvennettu kiväärikomppania kenttälinoitetussa asemassa; 29.4.1944 Harjoitus: Vahvennetun kiväärikomppanian vastahyökkäys asemeimme tunkeutunutta panssarivaunuilla vahvistettua viholliskiilaa vastaan. SPK 8716. KA; 4./JR 1:n sotapäiväkirja 8.4. ja 29.4.1944. SPK 8733. KA; 10./JR 1:n sotapäiväkirja 8.4.1944. SPK 8784. KA.

⁶²⁹ 3./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13391. KA; 4./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13396. KA; 5./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13401. KA; 7./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13409. KA; 11./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13431. KA.

⁶³⁰ Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 178. Lisäksi teoksessa todetaan, että liikunta massahiihtoineen oli jokaviikkoista, joissakin yksiköissä jokapäiväistä.

⁶³¹ 3./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13391. KA; 4./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13396. KA; 5./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13401. KA; 7./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13409. KA; 11./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–15.5.1944, passim. SPK 13431. KA.

joukko-osastoihin tulleiden alokkaiden koulutustaso oli vaatimaton ja hyvin epätasainen. Alokasrykmenttien taisteluarvon pikaiseksi kohottamiseksi koulutus oli aloitettava heti siitäkin huolimatta, että tehokkaan koulutuksen järjestäminen nykyisissä olosuhteissa tuotti suuria vaikeuksia joukkojen ollessa melko tiukasti sidottuna taistelutehtäviin. Koulutus oli saatava mahdollisimman tehokkaaksi. Taistelukoulutuksen painopiste oli ryhmän ja joukkueen hyökkäystaistelukoulutuksessa aktiivisen taistelutoiminnan ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Erityisesti oli harjoiteltava nopeita vastaiskuja asemaan tunkeutuneen vihollisen lyömiseksi. Pääosa kenttäpalvelukseen varattavasta ajasta käytettiin hiihtomarsseihin fyysisen kestävyuden ja hyvän hiihtotaidon saavuttamiseksi. Niukasta koulutusajasta huolimatta myös konetuliaseiden käsittelyä ja aseteknillistä koulutusta painotettiin, jotta niiden toiminta hallittiin kaikissa olosuhteissa. Ampumakoulutusta kaikilla aseilla jatkettiin siten, että miehet saivat tarvittavan varmuuden aseensa käytössä taisteluolosuhteissa. Kenttätöistä miehet saivat tarpeellisen taidon ja kokemuksen osallistuessaan jatkuvasti puolustusaseman varustustöihin. Taistelulähetit, tähystäjät ja tarkka-ampujat koulutettiin muun koulutuksen yhteydessä, mutta jos aika ja käytettävissä oleva kouluttajavoima sallivat, heistä voitiin muodostaa omat koulutusryhmänsä.⁶³² Yksityiskohtaisten koulutusohjelmien laatiminen oli divisioonien esikuntien vastuulla. Koulutusohjelmissa oli huomioitava saadut sotakokemukset. Verrattaessa IV AKE:n koulutusohjetta I AKE:n ohjeistukseen, voidaan todeta, että IV AKE:n ohje oli huomattavasti pelkistetympi ja vaatimattomampi. Ehkä juuri tämän vuoksi 15.Divisioonan komentaja eversti Niilo Hersalo lähetti IV AKE:lle tiedoksi ”Koulutuksen suuntaviivat JR 57:n alokasyksiköiden kouluttamiseksi” sekä ”Jalkaväen taisteluoppaan I ja II osan”, jotka oli jaettu 15.Divisioonan joukoille.⁶³³

2.Divisioonan JR 58:ssa alokkaiden vastaanotto oli muihin Kannaksen niin sanottuihin alokasrykmentteihin verrattuna täysin poikkeuksellinen. JR 58:aan saapuneille uusille miehille ei ollut mahdollisuutta järjestää minkäänlaista täydennyskoulutusta, vaan I Pataljoona siirrettiin etulinjaan jo kolmen päivän ja II Pataljoona viikon kuluttua miesten saapumisesta.⁶³⁴ Kun kummankin pataljoonan kaksi kiväärikomppaniaa oli etulinjassa ja yksi reservissä, varusmiesten täydennyskoulutus järjestettiin reservi-

⁶³² IV AKEop-os 70/III/216 sal./25.1.1942 ”Ohje nuorempien sotamiesten koulutuksen jatkamiseksi”. T 3091/7. KA. IV AKE määräsi nuorempien sotamiesten koulutuskauden pituudeksi noin kaksi kuukautta. IV AKE käyttää siis alokkaiden täydennyskoulutuksesta termiä ”nuoremman sotamiehen koulutuskausi”. Vrt. PvPEkoul-os n:o 320/Koul. 1/40/sal ”Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941”, s. 8. KA. Rauhan ajan varusmieskoulutuksessa alokaskoulutuskautta seuraavat kuusi kuukautta muodostivat nuoremman sotamiehen koulutuskauden. Tämän koulutuskauden jälkeen sotamiehistä voitiin muodostaa sotakelpoisia yksiköitä. Nuoremman sotamiehen koulutuskaudella koulutuksen painopiste oli taistelukoulutuksessa. Huhtala 1941, s. 8–9.

⁶³³ 15.DE 97/III/64./4.2.1942. T 3091/7. KA.

⁶³⁴ I/JR 58 sotapäiväkirja 11.–14.1.1942. SPK 13451. KA; II/JR 58 sotapäiväkirja 12.–19.1.1942. SPK 13459. KA.

komppanioissa kahden viikon jaksoissa. Divisioonan toisessa alokasrykmentissä JR 49:ssä puolestaan varusmiehille annettiin noin kahden ja puolen kuukauden koulutus ennen etulinjaan siirtoa.⁶³⁵ JR 49:n osalta huomionarvoista on se, ettei varusmiesten täydennyskoulutusta varten laadittu koulutusohjelmia. Rykmentin ohjeen mukaan koulutuksessa painotettiin ase- ja ampumakoulutusta, taistelukoulutusta sekä marssi- ja hiihtokoulutusta. Muodollista koulutusta annettiin vain sen verran, kuin miesten sotilaallisuuden sekä joukon kurin ja hallinnan kehittämiseksi oli tarpeen.⁶³⁶ Helmikuussa 1942 rykmentti antoi tarkennuksia koulutukseen. Koulutuksen pääpaino oli ase- ja taistelukoulutuksessa. Asekoulutuksessa korostettiin erityisesti sotasaalisaseiden käsittelyä. Nuorempien upseerien koulutustilaisuuksia järjestettiin kerran viikossa rykmentin johdolla, kun taas aliupseerikoulutus annettiin pataljoonittain ja erillisyyksikoittain. Esimerkiksi I Pataljoonan upseereille järjestettiin kaksipäiväinen koulutustilaisuus Suojeluskuntain Päälystökoulun joukkueenjohtajakursseilla käsitellyistä asioista ja aliupseerioppilaiden jatkokoulutuskurssille osallistui 74 oppilasta⁶³⁷. Kranaatinheitin-, konekivääri-, panssarintorjuntakivääri- ja viestialiupseerien koulutus puolestaan keskitettiin II Pataljoonaan.⁶³⁸ Koulutuskauden lopussa järjestettiin kaksipuoliset taisteluharjoitukset, joissa yksi kiväärikomppania hyökkäsi toisen toimiessa puolustajana. Molempien kiväärikomppanioiden vahvistuksena oli konekivääri- ja kranaatinheitinjoukkue.⁶³⁹ 2.Divisioonan kumpaakaan alokasrykmenttiä ei saatu määrävahvuiseksi, jonka vuoksi palvelukseen jätettiin vuosina 1909–1911 syntyneitä aliupseereita ja miehiä joukkueen varajohtajiksi, ryhmänjohtajiksi ja joihinkin erikoistehtäviin. Vanhempien ikäluokkien kotiuttamisen vuoksi jokaiseen avoimeksi jäävään erikoistehtävään valittiin uusista miehistä sopivin, joka oli mahdollisimman nopeasti käytännön harjoittelulla opetettava tehtävänsä. Erikoistehtävissä oli siis kaksinkertainen miehitys eli eräänlainen opettaja–oppilas -asetelma.⁶⁴⁰

2.Divisioona antoi uudet koulutusohjeet kesäkuussa 1942. Jalkaväkijoukoissa oli jatkettava hyökkäyskoulutusta ja erityisesti iskuosastokoulutusta, joka aloitettiin myös etulinjajoukkojen reserviyksiköissä.

⁶³⁵ I/JR 49:n sotapäiväkirja 19.1.–14.4.1942. SPK 12420. KA; II/JR 49:n sotapäiväkirja 16.1.–1.4.1942. SPK 12435. KA; Peitsara (et al.) 1981, s. 85–87.

⁶³⁶ JR 49 187/II/23 sal./17.1.1942 ”Rykmentin käsky koulutuksesta”. SPK 12342/Liite 102. KA.

⁶³⁷ I/JR 49:n sotapäiväkirja 16.2., 27.3. ja 10.4.1942. SPK 12420. KA. II Pataljoonan aliupseerioppilaiden jatkokoulutus aloitettiin helmikuun alussa, ja kurssi kesti koko kuukauden. II/JR 49:n sotapäiväkirja 2.2. ja 28.2.1942. SPK 12435. KA.

⁶³⁸ JR 49 535/II/76 sal./23.2.1942 ”Koulutusohjeita”. SPK 12342/Liite 95. KA. Ensimmäisissä ammunnoissa havaittiin, että ampumakoulutus koulutuskeskuksissa oli ollut puutteellista. Ks. esim. II/JR 49:n sotapäiväkirja 9.2.1942. SPK 12435. KA.

⁶³⁹ I/JR 49:n sotapäiväkirja 30.3., 31.3. ja 9.4.1942. SPK 12420. KA. Koulutuskausi huipentui hyökkäystaisteluharjoitukseen, johon osallistuivat 2.K, 3.K, 4.K ja krh-joukkue. I/JR 49:n sotapäiväkirja 10.4.1942. SPK 12420. KA.

⁶⁴⁰ II/JR 49:n sotapäiväkirja 8.1. ja 9.1.1942. SPK 12435. KA; JR 49 187/II/23 sal./17.1.1942 ”Rykmentin käsky koulutuksesta”. SPK 12342/Liite 102. KA. Vrt. Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 152. Molemmat alokasrykmentit muodostettiin tässä vaiheessa kaksipataljoonaisiksi.

Harjoitukset pyrittiin järjestämään yhteistoiminnassa pioneerien kanssa. Mielenkiintoinen yksityiskohta asiakirjassa on, että: ”*Mahdollista liikuntasotaan siirtymistä varten on sekä etulinja- että reservijoukoissa järjestettävä marssiharjoituksia. Tällöin tulee joukoilla olla mukanaan täysi aseistus ja varustus.*” [kursivointi JL]⁶⁴¹ Upseerien jatkokoulutuksesta voidaan esimerkkinä mainita elokuussa 1942 JR 49:ssä aloitetut upseerien taktilliset kurssit. Kurssiohjelman pääpaino oli iskujoukkotoiminnassa, mutta ohjelmassa oli myös oppitunti saksalaisten sotakokemuksista.⁶⁴²

Vuoden 1943 kesäkauden koulutussuunnitelmat 2.Divisioonassa eivät juurikaan eronneet muista Kannaksen jalkaväkijoukoista. Periaatteena divisioonan koulutuksessa oli, että reservissä oleville osille pidettiin koulutusta vähintään yksi vuorokausi kymmentä vuorokautta kohti. Siesjärvellä levossa olevalle pataljoonalle laadittiin kuitenkin laajempi koulutusohjelma. Divisioonan komentaja kenraalimajuri Armas Martola painotti reservikomppanioiden koulutuksessa panssarintorjunta-, iskujoukko- ja ryhmitysharjoituksia sekä ampumakoulutusta, kun taas tykkikomppanioiden koulutuksessa oli huomioitava erityisesti suuntauskoulutus sekä ajo- ja asemaanmenoharjoitukset.⁶⁴³ Heinä–elokuussa 1943 divisioona järjesti kolme kaksiviikkoista komppanianpäällikkökurssia, joiden tärkeimmät opetusaiheet olivat kouluttamistaito, taktilliset harjoitukset, taisteluhautapalvelus ja ase käsittely.⁶⁴⁴

Siesjärvellä reservissä olleen II/JR 7:n koulutussuunnitelma kesäkuussa 1943 oli hyvin yksityiskohtainen. Miehistö-koulutukseen oli käytettävissä 21 koulutuspäivää ja yhteensä 105 tuntia. Miehistö-koulutukseen varatusta ajasta puolet oli suunniteltu muodolliseen ja sovellettuun taistelukoulutukseen. Muu koulutus käsitti suljettua järjestystä, ase käsittelyä ja kaasusuojelukoulutusta. Upseerien jatkokoulutus tapahtui osittain taistelukoulutuksen yhteydessä ja osittain keskustelutilaisuuksissa. Aliupseerien jat-

⁶⁴¹ 2.DE 814/III/8 sal./L 3142/17.6.1942. SPK 12342/Liite 115. KA. Mikko Karjalaisen väitöstudiumin mukaan Suomen ylin sodanjohto jatkoi vielä vuoden 1942 aikana hyökkäysoperaatioiden suunnittelua, vaikka laajamittaisia hyökkäysoperaatioita ei enää toteutettu. Syynä tähän oli se, että suunnitelmat olisivat valmiina, jos suomalaisten eteneminen tulisi saksalaisten menestyksen myötä mahdolliseksi. Muun muassa Kannaksen Ryhmän komentajan kenraaliluutnantti Öhquistin mielestä hyökkäysoperaatio onnistuisi, mikäli siihen ryhdyttäisiin. Karjalainen 2009, s. 164–165.

⁶⁴² E/JR 49 1951/III/429 sal./8.8.1942 ”Ups.takt.kurssi”. SPK 12342/Liite 128. KA. Kurssija järjestettiin viisi, ja kunkin vahvuus oli 25–30 upseeria.

⁶⁴³ 2.DEop-os 752/III/10 sal./2.6.1943 ”Koulutussuunnitelmat kesäkautta varten”. T 8516/79. KA.

⁶⁴⁴ I/JR 7:n sotapäiväkirja 12.–24.7., 28.7.–10.8. ja 13.–26.8.1943. SPK 9650. KA; I/JR 7 986/III/92 sal./28.6.1943 ”Ohjelmaehdotus komppanianpäällikkökurssille 12.–25.7.1943”. T 8516/79. KA. Kurssin opetusohjelman oli laatinut I/JR 7:n komentaja majuri Viljo Ratia, joka toimi kurssien johtajana suoraan 2.D:n komentajan alaisuudessa. Ks. myös Ratia, Saersalo & Arosilta 1982, s. 167.

kokoulutus⁶⁴⁵, kaasusuojelu-, panssarintorjunta- ja ajomiesten sekä taistelulähetien erikoiskoulutus annettiin kursseilla.⁶⁴⁶ Komppanioiden sotapäiväkirjojen perusteella suunnitelman mukaista koulutusta ei pystytty toteuttamaan missään yksikössä. Pataljoona oli siirretty reserviin jo maaliskuun alussa, mutta koulutukseen käytettiin sotapäiväkirjojen mukaan vain 1/3–1/4 koko ajasta.⁶⁴⁷

I/JR 7:n, joka siirrettiin reserviin Siesjärvelle kesäkuun lopulla 1943, koulutussuunnitelma jaettiin viiteen osaan. Ensimmäisen kaksiviikkoisen jakson pääpaino oli suljetussa järjestyksessä, ase käsittelyssä ja liikuntakasvatuksessa. Toinen koulutusjakso koostui kaasusuojelu-, panssarintorjunta-, taistelulähetti-, tarkka-ampuja-, viesti- ja pioneerikursseista. Neljä viikkoa kestäneen kolmannen jakson aiheena oli muodollinen ja sovellettu taistelukoulutus. Neljännen osan muodosti noin kuukauden pituinen aliupseerikoulu. Suunnitelman viimeisen osan mukaan yleiskoulutus, ase käsittely ja liikuntakasvatus jatkuivat koko koulutuksen ajan ja ampumakoulutus aloitettiin ensimmäisen jakson päättyttyä. Taistelukoulutusvaiheen loppuksi oli tarkoitus järjestää koko pataljoonan taisteluharjoitus.⁶⁴⁸ Kun suunnitelman toteutumista tarkastellaan jälleen komppanioiden sotapäiväkirjoista, voidaan todeta, ettei tämänkään suunnitelman mukaista koulutusta järjestetty missään komppaniassa.⁶⁴⁹ Vaikka pataljoona oli levossa lokakuun alkupuolelle saakka, komppanioissa keskimäärin koulutukseen käytetty aika vastasi neljää viikkoa työpalveluksen ja muun toiminnan viedessä pääosan ajasta. Koulutussuunnitelmassa olleet kurssit kuitenkin järjestettiin, mutta sitä vastoin pataljoonan taisteluharjoitus peruutettiin.⁶⁵⁰

⁶⁴⁵ Pataljoonassa oli keväällä järjestetty kuusiviikkoinen aliupseerikurssi sellaisille aliupseereille, jotka eivät olleet käyneet aikaisemmin aliupseerikoulua sekä korpraaleille ja sotamiehille, joilla oli hyvät johtajaominaisuudet. II/JR 7 472/I/15 sal./26.3.1943 ”Aliupseerikurssi”. T 8516/79. KA.

⁶⁴⁶ E/JR 7 1329/371/III/92 sal./27.5.1943 ”Koulutussuunnitelma kesäkautta varten”. T 8516/79. KA; II/JR 7 899/I/15 sal./27.5.1943 ”Kesäkuun koulutussuunnitelma”. T 8516/79. KA.

⁶⁴⁷ 5./JR 7:n sotapäiväkirja 1.3.–26.6.1943. SPK 9611. KA; 6./JR 7:n sotapäiväkirja 2.3.–26.6.1943. SPK 9616. KA; 7./JR 7:n sotapäiväkirja 3.3.–26.6.1943. SPK 9620. KA; 8./JR 7:n sotapäiväkirja 3.3.–26.6.1943. SPK 9624. KA. Lähimpänä koulutuksen toteutuminen oli 6.K:ssa, jonka koulutusjakso järjestettiin 7.–24.6.

⁶⁴⁸ I/JR 7 741/III/92 sal./25.5.1943 ”Koulutussuunnitelma”. T 8516/79. KA.

⁶⁴⁹ 1./JR 7:n sotapäiväkirja 26.6.–11.10.1943. SPK 9602. KA; 2./JR 7:n sotapäiväkirja 27.6.–11.10.1943. SPK 9604. KA; 3./JR 7:n sotapäiväkirja 26.6.–11.10.1943. SPK 9606. KA; 4./JR 7:n sotapäiväkirja 27.6.–10.10.1943. SPK 9609. KA.

⁶⁵⁰ I/JR 7:n sotapäiväkirja 1.7.–11.10.1943. SPK 9650. KA; I/JR 7 1244/III/92 sal./28.7.1943 ”AUK:n toiminta”. T 8516/80. KA. Aliupseerikurssin pituus oli kuusi viikkoa. Kurssille komennettiin kaikki aliupseerikurssin käymättömät aliupseerit, ryhmänjohtajina toimineet korpraalit ja erityisen ansioituneet sotamiehet, joilla oli edellytykset ryhmänjohtajan tehtäviin. ”Pataljoonan taisteluharjoitus” oli tarkoitettu taistelunäytökseksi saksalaisille vieraille. Harjoituksen opetustarkoituksena oli konekivääri-, kranaatinheitin- ja tykkijoukkueella vahvistetun kiväärikomppanian ryhmittymisen, ryhmittymisenä eteneminen, hyökkäys ja puolustuksen järjestely, mutta harjoitus peruutettiin. I/JR 7 1402/III/92 sal./19.8.1943 ”Harjoitussuunnitelma (vahvistettu komppania hyökkäyksessä)”. T 8516/80. KA; I/JR 7:n sotapäiväkirja 24.8.1943. SPK 9650. KA.

Etulinjassa olleen JR 58:n kesäkauden koulutussuunnitelmassa painotettiin reservikomppanioiden iskuryhmäharjoituksia yhteistoiminnassa pioneerijoukkueen kanssa sekä pataljoonien ja erillisyyksiköiden kaasusuojelukoulutusta, joka oli pidettävä kaikille heinäkuun puoliväliin mennessä. Siesjärven harjoitusleirillä jatkettiin koko kesäkauden kaksiviikkoisia kursseja, joilla järjestettiin ryhmän ja joukkueen taistelukoulutusta sekä suljettua järjestystä. Tykkikomppanioiden tykkijoukkueilla oli tykki- ja suuntausharjoituksia tuliasemissa ja lähitorjuntajoukkueella yksi panssarintorjuntaharjoitus kuukaudesta.⁶⁵¹ 2.Divisioonan etulinjan joukkojen kurssitoiminnasta vuonna 1943 esimerkkinä voidaan mainita JR 49, jossa järjestettiin kesällä 1943 kaasusuojelukurssi, pioneeri-, panssarintorjunta- ja miinoituskurssi, puhelinaliupseeri- ja -miehistökurssi, pataljoonien ja perusyksiköiden panssarintorjuntaryhmien kurssi, upseerien taktillisen kurssit, vääpelikurssi sekä talous- ja asealiupseerikurssi.⁶⁵² Reserviyyksiköiden koulutukseen varattiin aikaa puolitoista vuorokautta viikossa, ja tärkeimmät koulutusaiheet olivat iskujoukkoharjoitus, ryhmitys- ja suunnistusharjoitus toimintasuuntiin sekä ampumakoulutus.⁶⁵³ Syksyllä 1943 JR 49:ssä aloitettiin pataljoonien ja erillisyyksiköiden aliupseerien koulutus noin kuukauden pituisilla aliupseerikursseilla, joille komennettiin kerralla noin 90 oppilasta. Tavoitteena oli kouluttaa kaikki rykmentin aliupseerit ja aliupseeritehtävissä palvelevat korpraalit.⁶⁵⁴

2.Divisioonan koulutuskeskus perustettiin joulukuun 1943 alussa Siesjärvelle. Koulutuskeskuksen toiminta alkoi panssarinlähitorjuntakursseilla, joilla koulutettiin joukkojen panssarinlähitorjuntakoulutuksessa seuraavana vuonna tarvittavat kouluttajat.⁶⁵⁵ Vuoden 1944 kurssitoiminta jaettiin joukkueenjohtajakursseihin ja aliupseerikursseihin. Molemmat kurssit, joiden kesto oli kuusitoista vuorokautta, järjestettiin samanaikaisesti. Kurssit olivat yleiskursseja, jotka oli tarkoitettu kaikille nuoremmille upseereille ja upseerikokelaille aselajista riippumatta mukaan luettuna esikunta- ja huoltotehtävissä palvelevat sekä kaikille aliupseereille. Kurssien opetusohjelma sisälsi upseerin ja aliupseerien yleiskoulu-

⁶⁵¹ JR 58 1382/II/4 a.sal./27.5.1943 ”Koulutussuunnitelma kesäkautta varten”. T 8516/79. KA.

⁶⁵² E/JR 49 1428/II/154 sal./27.5.1943 ”Koulutus”. T 8516/79. KA. Kaasusuojelukoulutus jatkui koko kesän pataljoonissa ja perusyksiköissä. Kursseja järjestettiin useita, jotta kyseinen henkilöstö rykmentistä saatiin koulutettua. Esimerkiksi upseerien taktillisia kursseja järjestettiin viisi. E/JR 49 1725/II/188 sal./21.6.1943 ”Ups.takt.kurssi”. T 8516/79. KA. Kurssin tarkoituksena oli perehdyttää upseerit taktisten asioiden lisäksi panssarintorjuntaan ja uusiin panssarintorjunta-aseisiin (75 K/40 -kalusto) sekä kranaatinheitin uusiin ampumamenetelmiin. Panssarintorjuntakoulutuksesta tarkemmin ks. E/JR 49 1641/II/178 sal./14.6.1943 ”Pst.kurssit”. SPK 12343/Liite 19. KA. Kahdella eri pst-kurssilla koulutettiin yhteensä 86 miestä.

⁶⁵³ II/JR 49:n sotapäiväkirja 3.7.1943. SPK 12436. KA.

⁶⁵⁴ E/JR 49 2838/II/253 sal./28.9.1943 ”Käsky Aliupseerikoulun perustamisesta JR 49:ään”. T 8516/80. KA.

⁶⁵⁵ 2.DEop-os 1452/III/10 sal./26.11.1943 ”2.D:n Koul.keskuksen perustaminen”. T 8516/80. KA; 2.DEop-os 1492/III/10 sal./6.12.1943 ”Kurssitoiminta 2.D:n Koul.K:ssa”. T 8516/80. KA; E/JR 7 3672/785/III/92 sal./29.11.1943 ”2.D:n Koul.keskuksen perustaminen”. T 8516/80. KA.

tuksen lisäksi panssarinlähitorjunta-, iskujoukko- ja välttämättömän kaasusuojelukoulutuksen. Pääpaino oli panssarinlähitorjuntakoulutuksessa⁶⁵⁶. Toukokuun 1944 loppuun mennessä molempia kursseja järjestettiin seitsemän, joille komennettiin yhteensä 175 upseeria ja 250 aliupseeria.⁶⁵⁷ Lähes 75 % kurssilaisista oli divisioonan jalkaväkijoukoista. Kurssien opetusohjelmassa huomiota herättää kaasusuojelukoulutus, joka nähtiin vuonna 1944 yhtä tärkeäksi kuin panssarinlähitorjunta- ja iskujoukkokoulutus.

4.2.6.4 18.Divisioona

IV AKE:n ohjeistuksen perusteella 18.Divisioonan Esikunnassa laadittiin tammikuussa 1942 koulutussuunnitelma ja -tavoitteet jalkaväki-, tykistö-, pioneeri- ja viestijoukkojen uusille täydennysmiehille. Yksityiskohtaisten koulutusohjelmien suunnittelu määrättiin pataljoonan komentajien tehtäväksi. Koulutuksessa oli huomioitava Päämajan ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” -sarjassa julkaistut sotakokemukset. Jalkaväen taistelukoulutuksen painopiste oli ryhmän ja joukkueen hyökkäystaistelukoulutuksessa päämääränä peräänantamattoman hyökkäyshengen luominen. Koulutusohjeen mukaan aloikaiden peruskoulutus oli ollut liian teoriavoittoista. Tämän vuoksi muodollisessa ”taisteluäksisissä” oli kehitettävä konemaisen varma ja nopea aseiden käyttö, kyky edetä ja suojautua taitavasti, asemaanmeno, toimenpiteet tuliasemassa, tulitoiminta sekä joukon toiminta hyökkäyksen eri vaiheissa. Tämän jälkeen aloitettiin sovellettu taistelukoulutus, jossa korostettiin kaksipuolisia yhteistoimintaharjoituksia. Ohjeessa annettiin tärkeimmät harjoitusaiheet kivääri-, konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntatykkijalkaväelle. Erityisesti korostettiin, että miehet oli totutettava huolella kenttäolosuhteisiin ja heidän fyysistä kuntoaan oli kaikin tavoin pyrittävä kohottamaan. Asekäsittelyn päämääränä oli, että jokainen mies osasi käsitellä oman aseensa lisäksi konepistoolia, pikakivääriä ja konekivääriä sekä käsikranaatteja ja kasapanoksia. Kenttätökökoulutus annettiin IV AKE:n koulutusohjeen mukaisesti etulinjassa pääpuolustusaseman varustustöiden yhteydessä. Suljetun järjestyksen harjoituksia pidettiin vain muun harjoittelun, kokoontumisen tai järjestäytymisen yhteydessä. Tarvittaessa miehille pidettiin myös yleissotilaallisia oppitunteja. Jalkaväen ja pioneerien ryhmänjohtajatilanteen parantamiseksi divisioona järjesti helmi–maaliskuussa 1942 noin kuukauden pituisen aliupseerikurssin, jonka vahvuus

⁶⁵⁶ Koul.K/2.D 75/11 sal./11.12.1943 ”Koul. kesk. perustaminen ja koulutus”. T 8516/80. KA. Panssarinlähitorjuntakoulutukseen varattiin seitsemän kurssipäivää, kaasusuojelukoulutukseen neljä ja iskujoukkokoulutukseen kaksi päivää.

⁶⁵⁷ 2.DEop-os 1617/III/10 sal./25.12.1943 ”2.D:n Koul.K:n järjestely ja kurssitoiminta”. T 8516/80. KA; Koul.K/2.D 75/11 sal./11.12.1943 ”Koul. kesk. perustaminen ja koulutus”. T 8516/80. KA.

oli 150 oppilasta. Aliupseerikurssin lisäksi divisioona järjesti myös lääkintäsotamies- ja kaasusuojelukurssin. Kaasusuojelumiehiksi koulutettaville annettiin lisäksi tähystäjä- ja taistelulähetikoulutus.⁶⁵⁸ Joukkojen lääkintäsotamiesten vajuksen vuoksi divisioona järjesti kesäkuussa uuden lääkintäsotamieskurssin⁶⁵⁹. Esimerkiksi JR 48:ssa varusmiesten täydennyskoulutus toteutettiin siten, että ennen etulinjapalvelusta miehille annettiin noin viiden viikon koulutus. Kuukauden kestäneen etulinjapalveluksen aikana miehet saivat sotatilanteen mukaisen partio- ja vartiokoulutuksen sekä käytännön opetusta kenttätöistä ja muista etulinjapalvelukseen kuuluvista tehtävistä. Tämän vaiheen jälkeen miehille annettiin selustassa vielä pari viikkoa sovellettua taistelukoulutusta.⁶⁶⁰

Kun 18.Divisioonan JR 6 siirrettiin lepoon helmikuun lopulla 1942, sen pataljoonissa ja erillisyyksiköissä aloitettiin jatkokoulutus rykmentin koulutustason kohottamiseksi. Upseerikoulutus toteutettiin käskyteknisinä harjoituksina, karttajarjoituksina ja maastoharjoituksina, joissa huomioitiin rykmentin taistelutehtävä. Aliupseerikoulutus järjestettiin käskyteknisinä ja maastoharjoituksina. Miehistökoulutuksen alkuvaiheessa painopiste oli suljetussa järjestyksessä sotilaallisen kurin parantamiseksi, ja myöhemmin koulutuksen pääpaino oli hyökkäystaistelukoulutuksessa sekä ase- ja ampumakoulutuksessa. Koulutuskauden loppuvaiheessa taistelukoulutuksen painopiste oli selvästi iskuryhmäkoulutuksessa.⁶⁶¹ JR 48:n alokaspataljoonien koulutusta jatkettiin, kun rykmentin joukot siirrettiin Suomenlahden lohkolle toukokuussa 1942. Koulutus aloitettiin tiukalla suljetun järjestyksen harjoituksilla sotilaallisen kurin palauttamiseksi. Tämän jälkeen siirryttiin aikaisemmin jaetun koulutusohjelman mukai-

⁶⁵⁸ 18.DE 270/III/17 sal./2.2.1942 ”Divisioonan käsky nuorempien sotamiesten koulutuksen jatkamiseksi”. T 3091/7. KA; 18.DE 280/III/17 sal./3.2.1942 ”Divisioonan käsky aliupseerikurssin perustamista varten”. T 2562/8. KA; 18.DE 281/III/17 sal./3.2.1942 ”Divisioonan käsky lääkintäsotamieskurssin järjestämistä varten”. T 2562/8. KA; Ks. myös 18.DE 244/III/3 sal./30.1.1942. T 2562/8. KA. Divisioonan komentaja kenraalimajuri Aaro Pajari ilmoitti JR 46:n ja JR 48:n komentajille alokkaiden koulutuksesta, joka tulisi kestämaan noin kaksi kuukautta. Koulutuskautsi jaotellaan kuitenkin siten, että rykmentit ovat osan ajasta etulinjassa taistelukokemuksen saamiseksi. JR 46 ja JR 48 tulevat siirtymään etulinjaan aikaisintaan 15.2. Ibidem. 18.D:n tammikuun käskyssä todettiin, että: ”*Alokkaiden saavuttua on heti ryhdyttävä mitä voimaperäisimpään koulutukseen antamalla alokkaille ensikädessä välttämättömin koulutus silmälläpitäen puolustusta talviolosuhteissa ja yhteistoiminnassa etulinjan rykmenttien kanssa on alokkaat vähitellen – aluksi päiväsaikaan – totutettava asemaolosuhteisiin...*” 18.DE 37/III/3 sal./8.1.1942 ”Divisioonan käsky JR 48:n henkilöstön vaihdosta (kotiuttamisesta) ja joukkojen uudelleenryhmittämisestä”. SPK 12206. KA.

⁶⁵⁹ 18.DE 583/II/9.sal./23.5.1942 ”Divisioonan käsky lääkintäsotamieskurssin järjestämistä varten”. T 2562/8. KA.

⁶⁶⁰ I./JR 48:n sotapäiväkirja 15.1.-18.2.1942. SPK E/JR 48 284/I/3c sal./9.2.1942 ”Koulutusohjelmat”. T 2562/9. KA.

⁶⁶¹ E/JR 6 134/II/10 sal./23.2.1942 ”Koulutus”. T 2562/9. KA. JR 6:n I ja II Pataljoona siirrettiin lepoon, mutta III/JR 46 alistettiin JR 46:lle. Lisäksi II/JR 6, 13./JR 6, 14./JR 6 ja Jääk./II P osallistuivat maaliskuussa 1942 Suursaaren valtauksen. Ks. esim. Häkkinen 1986, s. 209, 211, 214 ja 245. Vrt. I/JR 6:n sotapäiväkirja 24.2.–20.5.1942. SPK 9512. KA ja II/JR 6:n sotapäiväkirja 25.2.–10.3. sekä 7.4.–18.5.1942. SPK 9529. KA.

seen koulutukseen, jonka pääpaino oli hyökkäystaistelussa. Erityishuomio kiinnitettiin iskuryhmien koulutukseen.⁶⁶²

JR 46:n kesäkauden koulutus jaettiin reserviläisten ja asevelvollisten koulutukseen. Pääasiassa huolto-
tehtäviin ja hevosmiehiksi sijoitettuja reserviläisiä ei voitu koota yhtenäiseksi koulutusosastoksi, jonka
vuoksi heille järjestettiin komppanioittain joka toinen päivä suljettua järjestystä ja liikuntakasvatusta.
Painopiste oli tammikuussa saapuneiden varusmiesten koulutuksessa, joille oli annettu noin kuukauden
täydennyskoulutus ennen etulinjaan siirtymistä. Koulutuksessa keskityttiin aluksi suljettuun järjestyk-
seen ja mieskohtaiseen taistelukoulutukseen, jonka jälkeen aloitettiin ryhmän ja vahvistetun joukkueen
taisteluharjoitukset. Iskuryhmäkoulutus annettiin pataljoonittain viikon kursseilla, joilla kullakin kou-
lutettiin noin 70 miestä. Myös taistelulähetikkoulutus annettiin pataljoonien järjestämällä kursseilla.
Marssiharjoituksia järjestettiin melko usein, koska miehistön marssikyky oli heikko. Koulutusjakso
kaikkien osalta kesti noin viisi viikkoa. Kun pataljoonat siirrettiin uudelleen etulinjaan, varusmiesten
sotilaallinen taso sekä taistelutaito ja -kunto olivat huomattavasti parempia kuin talvella ja keväällä.
Harjoitusten valmisteluihin kiinnitettiin erityistä huomiota. Yksiköiden päälliköt valmensivat yksityis-
kohtaisesti alijohtajansa edellisenä iltana seuraavan päivän palvelukseen ja valvoivat henkilökohtaises-
ti harjoitusten läpivientiä.⁶⁶³ 2.Divisioonan tavoin myös 18.Divisioonan koulutuksessa painotettiin eri-
tyisesti hyökkäystoimintaa. Esimerkiksi JR 6:n koulutuskäskyssä todettiin, että ”... Rykmentin siirryt-
tyä reserviin, on jatkokoulutus aloitettava täydellä tarmolla ja koko koulutus keskitettävä silmälläpitä-
en hyökkäystoimintaa lisäksi huomioiden, että mahdollinen hyökkäyksemme tulee tapahtumaan suu-
rimmalta osaltaan *avomaastossa ja asutuskeskusten raunioissa*. [kursivointi JL]”⁶⁶⁴ Toisin sanoen kou-
lutuskäskyssä viitataan epäsuorasti mahdolliseen etenemiseen Leningradin suuntaan.

Syksyllä 1942 18.Divisioonassa aloitettiin nuorempien jalkaväkiupseerien kertaus- ja jatkokoulutus.
Upseerit jaettiin neljään eri koulutusryhmään joukko-osastoittain. Koulutusta pidettiin muutamana päi-

⁶⁶² 18.DEop-os 435/II/9 sal./16.4.1942 ”Koulutussuunnitelma kertauskoulutuksen aloittamiseksi taistelukorsun valtausta ja iskuryhmien toimintaa silmälläpitäen”. T 2562/8. KA; 18.DE 1018/III/3 sal./12.5.1942 ”Divisioonan käsky joukkojen vaihto varten”. SPK 12206. KA; 18.DE 1517/III/3 sal./11.8.1942 ”Divisioonan käsky joukkojen vaihtoa varten”. SPK 12206. KA. Vrt. Sorko (et al.) 2009, s. 186.

⁶⁶³ E/JR 46 604/I/3.sal./23.5.1942 ”Rykmentin käsky jatkokoulutuksesta ajalla 26.5.–6.6.1942”. T 2562/9. KA; E/JR 46 785/I/3.sal./2.7.1942 ”Kertomus rykmentin toiminnasta ajalla 21.5.–30.6.1942”. T 2562/9. KA; E/JR 46 911/I/3.sal./7.8.1942 ”Kertomus rykmentin toiminnasta ajalla 1.7.–31.7.1942”. T 2562/9. KA. Vrt. I/JR 46:n sotapäiväkirja 21.5.–17.8.1942. SPK 12112. KA; II/JR 46:n sotapäiväkirja 26.5.–1.7.1942. SPK 12125. KA; 3./JR 46:n sotapäiväkirja 21.5.–30.6.1942. SPK 12073. KA; 3./JR 46:n sotapäiväkirja 1.7.–17.8.1942. SPK 12074. KA; 6./JR 46:n sotapäiväkirja 26.5.–1.7.1942. SPK 12080. KA; 7./JR 46:n sotapäiväkirja 26.5.–1.7.1942. SPK 12088. KA.

⁶⁶⁴ E/JR 46 604/I/3.sal./23.5.1942 ”Rykmentin käsky jatkokoulutuksesta ajalla 26.5.–6.6.1942”. T 2562/9. KA.

vänä viikossa kolmen kuukauden ajan. Opetusaiheet jakaantuivat teknilliseen (muun muassa jalkaväen aseet, tähytys- ja tulenjohtovälineet, linnoituslaitteet, kenttävarustukset, viestivälineet), taktilliseen (muun muassa puolustuksen järjestely sekä ryhmän, joukkueen ja komppanian toiminta puolustusasemassa, yhteistoiminta tykistön ja kranaatinheittimistön kanssa, vastaiskut, iskuryhmän toiminta) sekä ampuma- ja huoltokoulutukseen.⁶⁶⁵ JR 6:ssa ja JR 48:ssa puolestaan järjestettiin kuukauden pituiset aliupseerikurssit vuoden 1942 lopulla. Pataljoonat ja erillisyyksiköt komensivat kurseille nuorempia aliupseerikurssin käymättömiä aliupseereita sekä ryhmänjohtajatehtävissä olleita korpraaleja ja sotamiehiä. JR 6:n aliupseerikurssin kivääri- ja konekiväärilinjalta oli noin 65 oppilasta ja JR 48:n kivääri-, konekivääri- ja panssarintorjuntakiväärilinjalta noin 80 oppilasta.⁶⁶⁶

Joulukuussa 1942 18.Divisioona antoi määräyksen rykmenttien koulutuskeskusten perustamisesta ja ohjeet talvikauden koulutuksesta. 18.Divisioona arvioi taistelutoiminnan hiljentyvän talvella entisestään, jolloin joukoille jäisi enemmän aikaa. Esimerkiksi maataloustyöt vaativat vain murto-osan siitä mies- ja hevosmäärästä, minkä ne sitoivat kevään, kesän ja syksyn 1942 kuluessa. Työn ja toiminnan puute aiheutti sotaväsymystä, jota voitaisiin tehokkaasti estää ja samalla kehittää taistelutaitoa irrottamalla taistelujoukoista miehiä erilaisille kursseille saamaan koulutusta ja virkistäytymään. Näillä perusteilla 18.Divisioona määräsi kunkin jalkaväkirykmentin, divisioonan tykistöjoukkojen sekä viesti- ja pioneerijoukkojen perustamaan oman koulutuskeskuksensa, johon talvikauden 1942–1943 kurssi-toiminta keskitettiin. Helmikuun 1943 loppuun mennessä jalkaväkirykmenttien koulutuskeskuksissa järjestettiin seuraavat kurssit: tarkka-ampujakurssi, nuorempien aliupseerien jatkokoulutuskurssi⁶⁶⁷, jääkärijoukkueiden kurssi ja hiihtovalmennusleiri. Koska kullekin kurssille komennettava henkilöstö oli suurimmaksi osaksi irrotettava etulinjasta, koulutuskeskuksien maksimivahvuus (opettajat, oppilaat, huolto- ja toimistohenkilökunta) sai olla korkeintaan 75 miestä. Myös kurssien pituus rajoitettiin maksimissaan kahteen viikkoon. Divisioonan komentaja kenraalimajuri Aaro Pajari painotti erityisesti

⁶⁶⁵ 18.DEop-os 862/II/9 sal./11.8.1942 ”Divisioonan käsky jalkaväen upseerien jatkokoulutusta varten”. T 2562/8. KA; JR 27 2358/III/1 sal./24.8.1942 ”Nuor. upseerien jatkokoulutus”. T 2562/9. KA; E/JR 46 689/II/10.sal./24.8.1942 ”Nuorempien jv.upseerien kertaus- ja jatkokoulutusohjelma”. T 2562/9. KA; E/JR 48 1758/I/3a sal./24.8.1942 ”Upseerikoulutusohjelma ajalla 1.9.–1.12.1942”. T 2562/9. KA.

⁶⁶⁶ E/JR 6 956/II/10 sal./10.11.1942 ”Au-kurssi”. T 2562/9. KA; E/JR 48 2581/I/3b sal./7.12.1943 ”Au.kurssi”. T 2562/9. KA; JR 48:n sotapäiväkirja 7.12.1942. SPK 12207. KA.

⁶⁶⁷ 18.DE lähetti rykmenteille aliupseerien jatkokoulutuskurssin ohjelman. Kurssin pituus oli kaksi viikkoa. Ohjelma sisälsi oppitunteja ja harjoituksia. Oppituntien aiheina oli muun muassa johtamistaitoa, taktiikkaa ja huoltokoulutusta, kun taas harjoitukset käsittivät pääasiassa suljettua järjestystä, ampumakoulutusta sekä muodollista ja sovellettua taistelukoulutusta. Taistelukoulutuksen harjoitusaiheina olivat muun muassa iskuryhmän toiminta, joukkueen etenemismuodot, ryhmän toiminta hyökkäyksessä, taisteluryhmän hyökkäys vihollispesäkettä vastaan yhteistoiminnassa konekiväärijoukkueen ja pans-

koulutuskeskusten huoltojärjestelyjä kanttiineineen, majoitustiloineen ja viihdytystilaisuuksineen, jotta kursseille pyrkiminen muodostuisi halutuksi eikä välttämättömäksi pahaksi.⁶⁶⁸ Edellä mainittujen kurssien lisäksi esimerkiksi JR 48:n koulutuskeskuksessa järjestettiin maaliskuussa 1943 vielä konepistooli-, pikakivääri- ja konekivääriampujien kurssi.⁶⁶⁹ Koulutuskeskusten perustamisen jälkeen divisioonan koulutus painottui pääasiassa kurssitoimintaan.⁶⁷⁰ Esimerkiksi helmikuussa 1943 divisioonan esikunta totesi, että ”saatujen kokemusten perusteella on todettu, että nykyisessä vaiheessa joukkojen koulutus on kyllin tehokasta vain erilaisen kurssitoiminnan avulla”.⁶⁷¹ 18.Divisioonan jalkaväkirykmenttien koulutuskeskuksissa koulutettiin kesään mennessä noin 1 000 miestä eli noin 300 miestä rykmenttiä kohden toiminnan jatkuessa samansuuntaisena koko vuoden.⁶⁷² Kesällä 1943 divisioonan kurssiohjelmassa olivat upseerien pioneerikurssit, viestikurssi sekä kuusiviikkoinen aliupseerikurssi, joka jaettiin kivääri-, konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntalinjoihin, ja lokakuussa divisioonaa järjesti vielä perusyksiköiden päälliköiden kurssit.⁶⁷³

Suomenlahden loholla levossa olleen JR 48:n koulutusohjeessa todettiin koulutuksen järjestelyissä esiin tulleet vaikeudet, jotka yleistyivät asemasotavaiheen aikana muissakin Kannaksen Ryhmän jalkaväkijoukoissa. Yksityiskohtaisten koulutusohjelmien ja viikkopalvelusohjelmien laatiminen määrättiin pataljoonien komentajien ja yksiköiden päälliköiden vastuulle. Kun vartiopalveluksen ja lukuisten työkomennusten vuoksi kiväärikomppanioista saatiin harjoituksiin vain yhdestä kahteen joukkuetta kerralla, pataljoonien komentajat yhdistivät eri yksiköiden miehistön pari kertaa viikossa vahvenneiksi kiväärikomppanioiksi. Aamupäivisin järjestettiin yleensä taistelukoulutusta ja iltapäivisin muodollista koulutusta sekä urheilua. Pääpaino oli hyökkäystaistelukoulutuksessa aktiivisen taistelutoi-

sarintorjuntaryhmän kanssa, joukkue puolustuksessa sekä vihollisen suorittaman sisäänmurron rajoittaminen. 18.DE 189/II/9 sal./12.2.1943 Liite: ”Aliupseerien jatkokoulutuskurssin ohjelma”. T 8516/79. KA.

⁶⁶⁸ 18.DEop-os 1256/II/9 sal./3.12.1942 ”Divisioonan käsky rykm:ien koulutuskeskusten perustamista ja koulutustoimintaa varten”. T 3221/1. KA. Koulutuskeskusten paikat olivat: JR 6 Haapalan kylä, JR 27 (kulloinkin Rajajoen loholla oleva rykmentti) Kellomäki–Kuokkala, JR 48 (kulloinkin Suomenlahden loholla oleva rykmentti) Käkösensää, tykistöjoukot Pitkäjärven parakkikylä sekä viesti- ja pioneerijoukot pataljooniensa yhteydessä. Ks. myös JR 48:n sotapäiväkirja 3.12., 18.12. ja 31.12.1942. SPK 12207. KA; II/JR 6:n sotapäiväkirja 3.1., 18.1., 9.2., 14.2.1943. SPK 9526. KA.

⁶⁶⁹ JR 48:n sotapäiväkirja 5.3.1942. SPK 12197. KA.

⁶⁷⁰ E/JR 6 1099/II/10 sal./12.12.1942 ”JR 6:n koulutuskeskuksessa suoritettavat kurssit”. T 2562/9. KA; JR 27 3475/I/28 sal./12.12.1942 ”JR 27:n koulutuskeskus”. T 2562/9. KA; E/JR 48 2600/I/3c sal./9.12.1942 ”Rykmentin käsky koulutuksesta ja kurssien järjestelyistä”. T 2562/9. KA.

⁶⁷¹ 18.DEop-os 235/III/3 sal./17.2.1943 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtamista varten”. SPK 6262. KA.

⁶⁷² 18.DEop-os 201/II/9 sal./13.2.1943. T 8119/10. KA; JR 6 250/III/10 sal./19.2.1943. T 8119/12. KA; JR 27 631/III/1 sal./19.2.1943. T 8119/12. KA; JR 48 386/I/3 a sal./19.2.1943. T 8119/12. KA; Aspara 1983, s. 70.

⁶⁷³ Ks. esim. JR 48:n sotapäiväkirja 12.6. ja 3.10.1943. SPK 12197. KA. Aliupseerikurssin vahvuus oli noin 70 oppilasta. JR 27:n sotapäiväkirja 11.10., 18.10. ja 26.10.1943. SPK 11039. KA.

minnan kehittämiseksi. Taisteluharjoitusten aiheina, jotka oli pyrittävä pitämään VT-asemassa, olivat muun muassa vihollisen tukikohdan valtaaminen, vahvennettu joukkue hyökkäyksessä vihollisen päävastarinta-asemaa vastaan, vahvennettu joukkue tukikohtana varustetussa asemassa sekä reservin vastaisku ja vastahyökkäys vahvennetulla joukkueella ja vahvennetulla kiväärikompanialla. Joukkojen koulutuksessa painotettiin myös taistelulähetti- ja tähystäjäkoulutusta sekä ase- ja ampumakoulutusta.⁶⁷⁴

Vuoden 1944 koulutuksesta 18.Divisioonassa saa erinomaisen yleiskuvan JR 48:n koulutusohjeesta, joka annettiin kun rykmentti siirtyi Rajajoen lohkolta Suomenlahden lohkolle. Runsaan vartiopalveluksen ja työkomennusten vuoksi koulutuksen tavoitteena oli entisen taistelukunnan säilyttäminen. Pataljoonissa ja erillisyksiköissä koulutukseen varattiin yksi koulutuspäivä ja vartiopalveluksessa oleville miehille kaksi koulutuspäivää viikossa. Huomattava osa koulutusajasta varattiin suljettuun järjestykseen miesten sotilaallisen kurin parantamiseksi etulinjapalveluksen jälkeen. Myös muodollista taistelukoulutusta painotettiin. Huomionarvoista koulutusohjeessa oli se, että siinä määrättiin tarkasti kaikki jalkaväkiammunnat, jotka oli suoritettava tammi–maaliskuun välisenä aikana. Panssarintorjuntakoulutus jatkui maaliskuun loppuun saakka. Koulutus painottui selvästi eri kurseille. Maaliskuun loppuun mennessä rykmentissä järjestettiin kaksi jääkärikurssia, ryhmänjohtajakurssi, taistelijakurssi ja tarkka-ampujakurssi, joilla koulutettiin yhteensä noin 250 miestä.⁶⁷⁵

JR 6:n reservipataljoonien koulutus puolestaan toteutettiin siten, että kenttävarustustöiden ja muun työpalvelun ohessa pataljoonissa järjestettiin koulutusviikko kerran kuukaudessa. Koulutusohjelmaan sisältyi muutama oppitunti, kahdeksan vakioharjoitusta ja erikoiskoulutuskurssit. Suljetun järjestyksen lisäksi harjoitusten aiheina olivat muodollinen taistelukoulutus, vartiopalvelus etulinjassa, puolustus-taistelu kenttävarustetussa asemassa, panssarintorjuntaharjoitus, suunnistamisharjoitus sekä asekäsitte-lyä ja kenttäammunta. Erikoiskoulutusta annettiin panssarintorjunta-, tarkka-ampuja-, iskuryhmä-,

⁶⁷⁴ E/JR 48 2600/I/3c sal./9.12.1942 ”Rykmentin käsky koulutuksesta ja kurssien järjestelyistä”. T 2562/9. KA. Kuukauden kestänyt aliupseerikurssi jakaantui kolmeen linjaan, joista kiväärilinjalla oppilaita oli 63, konekiväärilinjalla seitsemän ja panssarintorjuntakiväärilinjalla kahdeksan. Kolmella tarkka-ampujakurssilla, jotka kestivät 12 vuorokautta, koulutettiin yhteensä 96 miestä I ja II Pataljoonasta, Esikuntakomppaniasta ja Kranaatinheitinkomppaniasta. Myös rykmentin jääkäri-joukkueille järjestettiin oma kurssi. Vrt. Sorko (et al.) 2009, s. 203–204.

⁶⁷⁵ E/JR 48:n sotapäiväkirja 16.1.1944: Rykmentin käsky koulutuksen järjestämiseksi (N:o 207/I/9a sal./16.1.1944). SPK 12209. KA.

ajomies- ja kaasusuojelukursseilla.⁶⁷⁶ Tämä oli varmasti huomattavasti tehokkaampi tapa toteuttaa joukkojen koulutus kuin kerran viikossa järjestetty koulutuspäivä.

4.2.6.5 Jalkaväkijoukkojen koulutuksen erityispiirteet

Tammikuun 1942 täydennyserä oli jatkosodan ajan suurin täydennyserä Kannaksen yhtymissä. Heikon peruskoulutuksen vuoksi vuoden 1942 alkupuolen koulutus keskittyi kaikissa yhtymissä alokkaiden täydennyskoulutukseen, jossa pääpaino oli taistelukoulutuksessa ja kenttäpalveluksessa. Tämän täydennyserän jälkeen jalkaväen varusmiehet siirrettiin aluksi koulutukseen Henkilötäydennyskeskus 1:n täydennyspataljooniin, josta heidät jaettiin myöhemmin täydennyksenä Kannaksen Ryhmän yhtymiin. Myöhemmin asemasotavaiheessa jalkaväkirykmentteihin lähetetyt täydennyserät olivat huomattavasti pienempiä. Esimerkiksi JR 57 sai lokakuussa 1942 täydennyksenä noin 90 varusmiestä, jotka saivat ennen siirtoa etulinjaan kolmen viikon perehdyttämiskoulutuksen rintamaolosuhteisiin 15.Divisioonan koulutuskeskuksessa Leinikylässä ja rykmentin Aliupseerikoulussa⁶⁷⁷. Helmikuussa 1943 JR 57 sai 42 täydennysmiestä, jotka jaettiin yksiköihin kolmen viikon erikoiskurssien jälkeen⁶⁷⁸, kun taas JR 15:ssä uusista täydennysmiehistä muodostettiin niin kutsuttu harjoituskomppania ennen miesten siirtoa yksiköihin⁶⁷⁹. Lokakuussa 1943 HTK 1:stä siirrettiin 15.Divisioonaan yhteensä 504 miestä, joille annettiin kahden viikon perehdyttämiskoulutus rykmenteissä ennen pataljooniin siirtoa⁶⁸⁰. Myös etulinjassa pyrittiin jatkamaan täydennysmiesten koulutusta, jossa korostettiin erityisesti vartiopalveluksen suorittamista sekä ampumakoulutusta. Taistelukoulutuksessa oli huomioitava toiminta pimeässä järjestämällä suunnistamis-, ryhmittyneenä etenemis- ja vastaiskuharjoituksia pimeän aikana.⁶⁸¹ 18.Divisioonaan lähetettiin puolestaan helmikuussa 1943 yhteensä 319 täydennysmiestä, syyskuun 1943 lopussa 337 miestä ja lokakuussa 1943 yhteensä 515 varusmiestä. Kun miehet jaettiin pataljooniin ja yksiköihin,

⁶⁷⁶ III/JR 6:n sotapäiväkirja 6.–12.3. ja 25.4.–1.5.1944. SPK 9554. KA;

⁶⁷⁷ I/JR 57:n sotapäiväkirja 3.10. ja 25.10.1942. SPK 13308. KA; Pekola 1995, s. 160 ja 162 (sotapäiväkirjan merkinnät 25.9. ja 9.10.1942); Pekola 2001, s. 100.

⁶⁷⁸ E/JR 57 275/I/15 sal./17.2.1943 ”Täydennys”. SPK 13216/Liite 14. KA. Varusmiehet olivat saaneet konekivääri-, panssarintorjunta- ja kranaatinheitinmiehen peruskoulutuksen.

⁶⁷⁹ JR 15 182/II/53 sal./6.3.1943 ”Rykmentin käsky n.k. Harjoituskomppanian jaosta”. SPK 10610/Liite 30. KA. Ks. myös E/JR 15:n sotapäiväkirja 19.2., 2.3. ja 6.3.1943. SPK 10628. KA.

⁶⁸⁰ 15.DEknto-os 2762/I/10 sal./16.10.1943 ”Täydennyksen jako”. T 4396/7. KA; E/JR 57 1869/I/26 sal./4.10.1943 ”Siirrot ja täydennys”. SPK 13216/Liite 83. KA; I/JR 57:n sotapäiväkirja 18.10. ja 31.10.1943. SPK 13310. KA; II/JR 57:n sotapäiväkirja 29.9.1943 ja 6.10.1943. SPK 13327. KA. Syyskuun lopussa pataljoonan saapuneille 109 alokkaalle järjestettiin viikon perehdyttämiskoulutus ennen yksiköihin jakoa; E/JR 57 1821/III/55 sal./30.9.1943 ”Ohje palveluksen järjestelystä lokakuulle”. SPK 13216/Liite 83. KA; III/JR 57:n sotapäiväkirja 18.10.1943. SPK 13348. KA. Ks. myös Pekola 1995, s. 197–140 (sotapäiväkirjan merkinnät 29.9., 18.10., 19.10. ja 24.10.1943); Pekola 2001, s. 105 ja 110.

⁶⁸¹ E/JR 57 2047/III/55 sal./31.10.1943 ”Ohje palveluksen järjestelystä marraskuulla”. SPK 13216/Liite 95. KA.

määrät eivät olleet kovin suuria. 18.Divisioonassa täydennyksenä tulleiden varusmiesten perehdyttämiskoulutus annettiin pataljoonittain.⁶⁸² 2.Divisioonan täydennyserän vahvuus helmikuussa 1943 oli 287 varusmiestä, jotka lähes kaikki jaettiin JR 49:ään.⁶⁸³ Vastaavalla tavalla Kannaksen yhtymien rykmenteihin ja pataljooniin jaettiin vuoden 1944 täydennyserät. Oleellisinta tämän tutkimuksen kannalta on se, että Kannaksen jalkaväkirykmenteissä varusmiehille annettiin perehdyttämiskoulutus kyseisen rintamalohkon erityisolosuhteisiin ennen siirtoa etulinjan joukkoihin.

Kaikissa Kannaksen yhtymissä oman koulutustilaisuutensa muodosti reservipataljoonan vaihto takaisin etulinjaan. Ennen vaihtoa uudet johtajat ja miehet perehdytettiin tarkasti tehtäviinsä. Perusyksiköiden päälliköiden perehdyttäminen aloitettiin yleensä kahta vuorokautta ennen vaihtoa. Komppanian päälliköllä oli tavallisesti mukana yksi upseeri, yksi aliupseeri/joukkue ja yksi mies/ryhmä, jotka sijoitettiin vaihdettavan joukon vastaaviin yksiköihin. Heidän tehtävänään oli tutustua uuteen asemaan ja tehtävään sekä vaihdon yhteydessä opastaa oma joukkonsa paikoilleen. Perehdyttämistilaisuudessa käsiteltiin muun muassa kaikki tiedot vihollisesta, kuten aktiiviset pesäkkeet, vihollispartioiden käyttämät kulkureitit sekä tykistön ja kranaatinheittimien maalialueet, oma puolustusjärjestelmä yksittäisen asean, vartiomiehen ja tarkka-ampujan tarkkuudella, kyseisten taisteluasemien vartio- ja erikoisohjeet, naapurien puolustuksen järjestely siinä laajuudessa, kun se vaikutti omaan toimintaan, miinoitusten ja ansoitusten yksityiskohtainen järjestely maastossa, lohkolla olevien konekiväärien ja panssarintorjuntatykkien asemat ja tehtävät sekä yhteistoiminta, lohkolla toimivien tykistön ja kranaatinheitintulenjoh-

⁶⁸² 18.DE:n sotapäiväkirja 18.2.1943, 30.9.1943, 17.10.1943, 19.10.1943 ja 24.10.1943. Vuoden 1923 ikäluokan varusmiehet jaettiin helmikuussa seuraavasti: 131 miestä JR 6:een, 82 miestä I/JR 27:een, 83 miestä JR 48:aan ja 23 miestä III/JR 58:aan. SPK 6258. KA. Syys-lokakuun 1943 varusmiesten jaosta ks. esim. Häkkinen (et al.) 1986, s. 331; I/JR 6:n sotapäiväkirja 30.9.1943, 17.10.1943, 19.10.1943 ja 24.10.1943. SPK 9514. KA; II/JR 6:n sotapäiväkirja 22.10. ja 25.10.1943. SPK 9526. KA; JR 48:n sotapäiväkirja 30.9.1943, 17.10.1943, 19.10.1943 ja 24.10.1943. SPK 12197. KA. Knut Pipping kuvaa teoksessaan ”Komppania pienoisyhteiskuntana” erinomaisesti yksikkönsä koostumuksen muutosta jatkosodan aikana. Pippingin komppania 2.KKK/JR 12 perustettiin YH:n alkaessa vakinaisessa palveluksessa olevista asevelvollisista, jotka olivat vuonna 1920 syntyneitä. Kesäkuussa 1941 yksikköön saapuneet reserviläiset muuttivat komppanian ikärakennetta siten, että perustamisen jälkeen komppanian vanhin mies oli syntynyt vuonna 1896 ja nuorin 1921 ja vuosina 1920–1921 syntyneitä oli 39 % komppanian kokonaisvahvuudesta. Elo–syyskuussa 1941 saapunut ensimmäinen täydennys oli Pippingin mukaan kirjavaa niin kotiseudun kuin iänkin suhteen. Kun kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyissä JR 12:sta tuli lopulta niin sanottu nuorennettu jalkaväkirykmentti, siirrettiin kaikki ennen vuotta 1912 syntyneet miehet III Pataljoonaan. Pippingin komppaniasta siirrettiin pois yhteensä 32 miestä ja tilalle tuli 28 miestä ikäluokista 1912–1921 sekä 17 alokasta ikäluokasta 1922. Nuorennusprosessi jatkui lokakuussa 1942, kun komppania sai täydennyksenä 45 alokasta vuoden 1923 ikäluokasta ja lokakuussa 1943, jolloin komppaniaan tuli 22 alokasta vuoden 1924 ikäluokan toisesta saapumiseraista. Huhti–toukokuussa 1944 komppaniaan siirrettiin täydennyksenä 31 reserviläistä III/JR 12:sta ja EK/6.D:sta. Ihantalan torjuntataistelujen jälkeen heinäkuussa 1944 yksikköön tuli 44 miestä ikäluokista 1906–1910 ja elokuussa 34 miestä ikäluokista 1904–1905. Pipping 1978, s. 51–52, 145. Pipping toteaa johtopäätöksinään, että suurin osa komppanian täydennysmiehistä tuli varsin suurissa erissä, jonka vuoksi komppanian koostumus vaihteli huomattavasti vuosien aikana. Yleensä vanhemmat ja heikommat miehet sijoitettiin huoltoon.

⁶⁸³ 2.DE 1488/I/24 sal./15.2.1943. SPK 12343/Liite 14. KA; JR 49 487/I/334 sal./17.2.1934. SPK 12343/Liite 15. KA.

tajien tulenjohtopaikat ja tehtävät sekä yhteistoiminta, lohkon kenttävarustussuunnitelma ja miten työtä on jatkettava sekä tarvittavat huoltoasiat, kuten lohkolla olevien teiden ja polkujen käyttömahdollisuudet. Vaihdon yhteydessä uusi henkilöstö perehdytettiin aseimiinsa koemiehityksellä, jonka aikana jokaiselle miehelle selvitettiin kyseisen paikan erikoisohjeet ja muut tarvittavat yksityiskohtaiset asiat. Erityinen huomio kiinnitettiin kaikkien uusien miesten, kuten täydennysmiesten, sairaalasta palanneiden tai muista yksiköistä siirrettyjen perehdyttämiseksi rintamalohkon taisteluolosuhteisiin ja vaatimuksiin.⁶⁸⁴ Tutkimuksessa käytettyjen sotapäiväkirjojen perusteella kaikissa Kannaksen joukoissa järjestettiin perehdyttämiskoulutus ennen joukon siirtymistä lepovaiheen jälkeen etulinjaan.

Kannaksen Ryhmä Esikunta jakoi Päämajan kaasusuojelukoulutusohjeet yhtymilleen huhtikuussa 1942. Vuoden 1942 kaasusuojelukoulutuksen tavoitteena oli, että joukkojen kaasusuojeluelimet olivat kaasusuojelumateriaalin varastoinnista huolimatta henkilöstönsä ja koulutustasonsa puolesta jatkuvasti toimintakykyisiä. Joukkojen koulutus rajoitettiin siihen, että jokainen mies tunsu kaasunaamarin ja perehtyi sen käyttöön. Koulutusta järjestettiin sekä Kaasusuojelukoulutuskeskuksessa että yhtymissä. Esimerkiksi 18.Divisioonassa kaasusuojelu-upseereille järjestettiin huhtikuussa jatkokoulutuskurssi, ja kaasusuojelualiupseerien sekä -miehistön kouluttamiseksi divisioonassa järjestettiin kolme kaksiviikkoista kurssia. Ensimmäisellä kurssilla koulutettiin JR 6:n, JR 27:n ja JR 47:n kaasusuojelualiupseerit ja -miehistö.⁶⁸⁵ Keväällä 1943 Päämaja laajensi kenttäarmeijan kaasusuojelukoulutusta. Esimerkiksi Kannaksen Ryhmän Esikunnan määräyksen mukaan joukkojen kaasusuojeluelimien koulutus oli suoritettava joukko-osastoittain 5.6.1943 ja joukkojen kaasusuojelukoulutus 15.7.1943 mennessä. Asiakirjan liitteenä jaettiin Päämajan laatimat yksityiskohtaiset koulutusohjeet.⁶⁸⁶ Kannaksen joukkojen kaasusuojelukoulutuksen tavoitteena oli, että jokainen mies tuntee kaasunaamarinsa ja osaa sen käytön, pystyy antamaan itselleen henkilökohtaisen ensiavun sekä osaa toimia kaasun ja savun vaikutuksen alaisena. Harjoitusten vuoksi ja kokemusten saamiseksi kaasusuojelumateriaalin jakelu joukoille tehtiin hälytysluonteisesti siten, että 18.Divisioonassa materiaali jaettiin kaikille joukoille ja muissa yh-

⁶⁸⁴ Ks. esim. 18.DEop-os 413/III/3 sal./20.3.1943 ”Divisioonan käsky varovaisuustoimenpiteiden tehostamiseksi”. SPK 6262. KA; JR 48:n sotapäiväkirja 2.9.1943. SPK 12197. KA.

⁶⁸⁵ Ks. esim. 18.DE 599/kss.kom./8./17.4.1942 ”Kss.koulutus”. T 2562/8. KA. Kss.aliupseeri- ja miehistökurssin ohjelma oli kopioitu suoraan Päämajan asiakirjasta. Kaasusuojelukoulutuskeskuksen huhti–toukokuun kursseilla koulutettiin rintamajoukkojen uudet kaasusuojelu-upseerit. Kotij.E:n koulutustoimiston kurssitilasto 1942. SPK 17485/Liite 401.

⁶⁸⁶ Kan.RE 520/Kss.Kom./203f sal./28.4.1943 ”Käsky kss.valmiuden tehostamiseksi”. SPK 14273. KA; E/JR 57 812/III/65 sal./11.5.1943 ”Valmistautuminen vih:n ks.toiminnan varalta”. SPK 13216/Liite 29. KA; E/JR 57 943/III/65 sal./2.6.1943 ”Ohje kss.valmiuden tehostamiseksi”. SPK 13216/Liite 36. KA; E/JR 57 965/III/65 sal./6.6.1943 ”Joukkojen kss.koulutus”. SPK 13216/Liite 40. KA.

tymissä vähintään yhdelle rykmentille. Kannaksen yhtymissä toimittiin määräysten mukaisesti.⁶⁸⁷ Vuonna 1944 kaasusuojelukoulutuksen merkitys kasvoi entisestään. Muun muassa III AK:n kaikille perusyksiköiden päälliköille järjestettiin huhti–toukokuussa 1944 kolmipäiväinen kaasusuojelukurssi⁶⁸⁸, ja esimerkiksi 15.Divisioonan jalkaväkirykmenttien jokaisesta perus- ja erillisyyksiköstä komennettiin kolme aliupseeria rykmenttien omille kaasusuojelukursseille⁶⁸⁹.

Kesällä 1942 Kannaksen yhtymissä alettiin kouluttaa jalkaväkirykmenttien ja pataljoonien jääkärijoukkueita, jotka koottiin divisioonittain noin kahden viikon pituiselle erikoiskoulutuskurssille. Jääkärijoukkueet komennettiin kursseille päällystöineen ja alipäällystöineen, jotka toimivat kurssilla kouluttajina ja apukouluttajina saaden samalla itse erikoiskoulutusta. Kurssin tarkoituksena oli kouluttaa kunkin divisioonan jääkärijoukkueista yhtenäinen ja tehokas tiedustelujoukko, jota tilanteen mukaan voitiin käyttää jääkärikomppanian, erillisinä jääkärijoukkueina tai partioina.⁶⁹⁰ Kannaksen divisioonien jääkärijoukkueet koottiin vastaavalla tavalla koulutukseen myös kesällä 1943.⁶⁹¹ Tutkimusmateriaalin perusteella jääkärijoukkueita käytettiin hyvin usein partiotoiminnan lisäksi vankien sieppauksiin ja vihollisen tukikohtien tai asepesäkkeiden tuhoamiseen. Säännöllisen koulutuksen ansiosta jääkärijoukkueilla oli paremmat edellytykset edellä mainittuihin taistelutehtäviin kuin muilla jalkaväkijoukoilla.

Vuoden 1942 lopulla Päämajan määräyksestä aloitettu kranaatinheitinkoulutus jatkui aktiivisena Kannaksen yhtymissä vuonna 1943. Yhtymien kranaatinheitinupseerien koulutus järjestettiin vuoden 1942 loppuun mennessä.⁶⁹² Koulutukselle oli selvästi tarvetta. Kranaatinheitinupseerien koulutustaso ennen

⁶⁸⁷ Ks. esim. Kan.RE 520/Kss.Kom./203f sal./28.4.1943 ”Käsky kss.valmiuden tehostamiseksi”. SPK 14273. KA; 18.DEop-os 613/III/3 sal./28.4.1943 ”Divisioonan käsky kss.valmiuden tehostamiseksi”. SPK 6262. KA; JR 15 325/II/61 sal./11.5.1943 ”Käsky kss. valmiuden tehostamiseksi”. SPK 10610. KA; 2.DE 249/kss.kom./2 a.sal./2.5.1943 ”Käsky kss.valmiuden tehostamiseksi”. T 8516/79. KA; 2.DE 266/kss.kom./2 a sal./11.5.1943 ”Kss.koulutus”. T 8516/79. KA; I/JR 7 sotapäiväkirja 31.5.1943. Pataljoonassa alkoi 12 vuorokautta kestävä kaasusuojelukurssit. SPK 9650. KA.

⁶⁸⁸ E/JR 57 838/III/55 sal./17.4.1944 ”Perusyksiköiden päälliköiden kss.kurssi”. SPK 13217/Liite 48. III AK järjesti yhteensä yhdeksän kurssia.

⁶⁸⁹ E/JR 57 879/III/65 sal./20.4.1944 ”Perusyksikön aliupseerien kss.koulutus”. SPK 13217/Liite 52. Kurssille komennetut aliupseerit olivat nuorempia aliupseereita, jotka eivät kuuluneet yksiköiden kaasusuojeluelimiin tai -ryhmiin eivätkä olleet saaneet miehistölle tai aliupseereille määrättyä kaasusuojeluperuskoulutusta.

⁶⁹⁰ Ks. esim. 10.DE 883/II/101.sal./20.5.1942 ”Jääkärijoukkueiden koulutus”. T 3641/14 tai T 3221/1. KA; JR 49 1344/III/280 sal./3.6.1942. SPK 12342/Liite 113. KA.

⁶⁹¹ 15.DEop-os 530/III/56 sal./2.6.1943 ”Jääk.joukkueitten koulutus”. T 4396/8. KA; E/JR 15 446/I/12 sal./3.6.1944 ”Jääk.joukkueitten koulutus”. SPK 10610/Liite 49. KA; E/JR 57 951/III/55 sal./3.6.1943 ”Jääk.joukkueitten koulutus”. SPK 13216/Liite 38. KA. Vrt. JR 48:n sotapäiväkirja 14.1.1943: Rykmentin käsky jääkärihenkilöstön kurssista”. SPK 12197. KA. JR 48 koulutti jääkärijoukkueensa uudelleen jo tammi–helmikuussa 1943. Tärkeimmät koulutusaiheet olivat tiedustelu, venäläisten toimintaperiaatteet tiedustelussa ja vanginsieppaamisessa, iskuryhmän toiminta, suunnistaminen ja hiihtoharjoitukset.

⁶⁹² 10.DEtyk.kom 4414/Tyk./236 sal./26.9.1942 ”Div. tykistön kurssitoiminta”. T 13596/10. Asiakirjan liitteen mukaan krh-upseerien koulutus järjestettiin loka–marraskuussa 1942. Ks. myös 18.DEtyk.kom 1292/Tyk./III/8 sal./14.10.1942

yhtymissä järjestettyä jatkokoulutusta oli hyvin erilainen. Suurin osa kranaatinheitinyksiköiden päällystöstä oli saanut Upseerikoulussa heikohkon kranaatinheitinkoulutuksen. Lisäksi useita upseereita oli sodan aikana siirretty kiväärijalkaväestä kranaatinheitinyksiköihin. Koulutuksen kirjavuutta lisäsi myös se, ettei käytössä ollut lainkaan kranaatinheitinampumaohjesääntöä tai vastaavaa kirjallisuutta, vaikka ampumatekniset ja tulenjohtomenetelmät olivat kehittyneet huomattavasti. Edellä mainittujen syiden vuoksi sekä koulutus että tulitoiminta järjestettiin jalkaväkirykmenteissä eri tavalla.⁶⁹³ Seuraavana vuonna kaikissa Kannaksen yhtymissä aloitettiin kranaatinheitinialiupeerien koulutus ampumateknillisen tason parantamiseksi ja yhdenmukaistamiseksi. Koulutus järjestettiin yhtymissä divisioonan tykistökomentajan johdolla kurssimuotoisesti, mutta hieman eripituisina kursseina ja eri järjestelyillä.⁶⁹⁴ Esimerkiksi 18.Divisioonan kranaatinheitinyksiköiden aliupeerit koulutettiin kolmessa osassa tuliasema-, viesti- sekä tulenjohto- ja tähystyslinjalla. Tällä järjestelyllä divisioonan kaikista kranaatinheitinyksiköistä ja -joukkueista kolmasosa aliupeereista irrotettiin kerralla kurssille. Poikkeuksellista 18.Divisioonan toiminnassa oli se, että rykmenteissä oli järjestettävä valmennuskurssit kullekin opeutusryhmälle ennen divisioonan kurssin alkamista, jotta kaikilla aliupeereilla olisi samanlaiset perustiedot.⁶⁹⁵ Kannaksen Ryhmän kranaatinheitinjoukkojen kaikki aliupeerit oli jatkokoulutettu kesään 1943 mennessä.

Kranaatinheitinkoulutus jatkui tehokkaana vuoden 1943 loppuun saakka, jotta kaikki kranaatinheitinkomppaniat ja -joukkueet saatiin vaatimuksia vastaavalle tasolle tulenavausvarmuudessa ja tulinopeudessa. 2.Divisioonassa aloitettiin jo keväällä 1943 kranaatinheitinmiesten koulutus. Koulutus aloitettiin pataljoonien kranaatinheitinjoukkueista, jotka irrotettiin vuorotellen etulinjasta ja korvattiin joko yksittäisten heittimien siirtelyllä toisilta lohkoilta tai vaihtamalla tilalle reservissä ollut kranaatinheitinjouk-

”Krh.koulutus”. T 2562/9. KA ja JR 57:n sotapäiväkirja 7.10., 11.10. ja 6.11.1942. SPK 13209. KA. 18.D:ssa krh-upseerikurssit pidettiin marras–joulukuussa 1942, kun taas 15.D:n krh-upseerikurssi järjestettiin 9.–28.11.1942. Pääasiassa kurssien pituus ja sisältö vastasivat Päämajan kurssisuunnitelmaa. Vrt. PMkoul-os 4754/Koul.1/11.sal/10.11.1942

”Krh.kurssit yhtymissä”. T 19134/4. KA.

⁶⁹³ 18.DEtyk.kom 1693/Tyk./III/8 sal./19.12.1942 ”Krh.koulutus”. T 2562/9. KA. Asiakirjassa todettiin, että: *”Luonnollisesti tällaisella kahden viikon kurssilla ei ole voitu antaa täysin perusteellista koulutusta, mutta pohja sille on kuitenkin luotu, jota nyt on helppo täydentää joukko-osastoissa.”*

⁶⁹⁴ 2.DE 378/Tyk./III/5 sal./30.1.1943 ”Krh-aliupseerien kertauskurssit”. T 13596/28. KA; 10.DEtyk.kom 89/Tyk./236 b.sal./7.1.1943 ”Krh.aliups.kurssit”. T 13596/28. KA; 15.DEtyk.kom 3531/Tyk./43.sal./27.12.1942 ”Krh.aliupseerikurssi”. T 2146/12. KA; 18.DEtyk.kom 1082/Tyk./III/8 sal./17.12.1942 ”Krh.aliupseerien jatkokoulutus”. T 13596/10. KA. Kurssien kouluttajat ja tarvittava koulutuskalusto määrättiin yhtymien kranaatinheitinyksiköistä.

⁶⁹⁵ 18.DEtyk.kom 1082/Tyk./III/8 sal./17.12.1942 ”Krh.aliupseerien jatkokoulutus”. T 13596/10. KA. Ks. myös JR 48:n sotapäiväkirja 6.1.1943: Rykmentin käsky krh-aliupseerien valmennuskurssista. SPK 12197. KA. JR 48:n valmennuskurssille komennettiin yhteensä 108 krh-aliupseeria.

kie. Heitinmiesten koulutus järjestettiin viikon pituisella kurssilla.⁶⁹⁶ 15.Divisioonan kranaatinheitinjoukot koottiin vuorotellen kesä–elokuussa neljälle eri kranaatinheitinleirille, jotka kestivät kaksi viikkoa.⁶⁹⁷ 10.Divisioonan kranaatinheitinosastojen tulitoimintakoulutus järjestettiin syyskesällä siten, että kunkin rykmentin tai vastaavan kranaatinheitinjoukot muodostivat yhden koulutusyksikön kranaatinheitinkomppanian päällikön johdolla. Kolmen ensimmäisen viikon aikana pidettiin viikoittain kolme koulutuspäivää ja neljännellä sekä viidennellä viikolla oli kaksi ammuttapäivää.⁶⁹⁸ 18.Divisioonassa upseerien ja aliupseerien koulutusta jatkettiin rykmenteissä kranaatinheitinkomppanioiden päälliköiden johdolla. Myös miesten erikoiskoulutukseen varattiin yksi päivä viikossa.⁶⁹⁹ Noin puoli vuotta kestäneen intensiivisen koulutusvaiheen jälkeen Kannaksen Ryhmän kranaatinheitinyksiköiden koulutuksessa saavutettua tasoa mitattiin kesällä 1943 divisioonittain järjestetyillä koulutustasokilpailuilla. Koulutustaso mitattiin asemaanmeno ja suuntaus-, laskijain, suuntakehäaliupseerien, tulenjohtoryhmien sekä viestiryhmien kilpailussa.⁷⁰⁰ Vuoden 1943 lopulla ja seuraavana vuonna kranaatinheitinkoulutusta jatkettiin kertauskursseilla.⁷⁰¹ Kannaksen yhtymien jääkäri- ja kranaatinheitinjoukkojen koulutus herättää kuitenkin kysymyksen, miksi muiden jalkaväkijoukkojen osalta ei toimittu asemasotavaiheessa vastaavalla tavalla. Tutkimuksen perusteella tämä olisi ollut mahdollista kaikissa jalkaväkirykmenteissä. Kahden viikon yhtäjaksoinen ja suunnitelmallinen koulutus esimerkiksi komppanioittain olisi ollut huomattavasti tehokkaampaa kuin yksi koulutuspäivä viikossa. Tutkimuksessa käytetyn lähdemateriaalin perusteella Kannaksen yhtymissä ei järjestetty edes kiväärikomppanian taisteluharjoituksia muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.

⁶⁹⁶ 2.DEop-os 215/III/10 sal./3.3.1943 ”Krh.koulutus”. T 8516/79. KA.

⁶⁹⁷ E/JR 57 983/III/55 sal./8.6.1943 ”Krh.yksiköitten koulutus”. SPK 13216/Liite 41. KA; E/JR 57 991/III/55 sal./9.6.1943 ”Krh.yksiköiden leiriharjoitus”. SPK 13216/Liite 41. KA; JR 15 422/II/45 sal./13.6.1943 ”Krh:n harjoitusleiri”. SPK 10610/Liite 50. KA; JR 15 467/II/45 sal./27.6.1943 ”Krh:n harjoitusleiri”. SPK 10610/Liite 58. KA. Vrt. Pekola 2001, s. 108.

⁶⁹⁸ 10.DEtyk.kom 2899/Tyk./236 c sal./26.8.1943 ”10.D:n krh.osastojen tulitoimintakoulutus syyskuussa 1943”. T 13596/28. KA. Koulutus toteutettiin siten, että 1. päivänä siihen osallistui puolet upseereista ja aliupseereista, 2. päivänä toinen puoli upseereista ja aliupseereista ja 3. päivänä koulutuksessa oli koko heitinjoukkue. Tulitoimintakoulutus järjestettiin käytännön harjoitteluna, koska vain siten saavutettiin välttämätön toimintavarmuus ja -nopeus.

⁶⁹⁹ 18.DEtyk.kom 689/Tyk./309 sal./20.4.1943 ”Kranaatinheitinkoulutusohje N:o 2”. T 13596/28. KA; JR 48:n sotapäiväkirja 22.4.1943: Rykmentin käsky krh-upseerien jatkokoulutuksesta; 26.9.1943: Rykmentin osallistuminen divisioonan krh.aliupseerikurssille; 1.10.1943: Rykmentin käsky krh.upseerien sekä ryhmänjohtaja- ja tulenjohtoaliupseerien ampumateknillisestä jatkokoulutuksesta ajalla 1.10.1943–31.1.1944. SPK 12197. KA.

⁷⁰⁰ 15.DEtyk.kom 540/46.sal./8.4.1943 ”Käsky 15.D:n krh.joukkueiden koulutustasokilpailuja varten 3.–14.5.1943”. T 13596/28. KA; 18.DEtyk.kom 689/Tyk./309 sal./20.4.1943 ”Kranaatinheitinkoulutusohje N:o 2”. T 13596/28. KA; 2.DEtyk.kom 2409/Tyk./III/7 sal./18.6.1943 ”Krh-yksiköiden koulutustasokilpailut”. T 8516/79. KA; 15.DE 836/Tyk./46 sal./4.6.1943 ”Krh.joukkueiden koulutustasokilpailut”. T 13596/28. KA.

⁷⁰¹ Ks. esim. E/Rask.Psto 27 N:o 1504/20.9.1943 ”Krh.ups. kertauskurssi”. Kyseessä oli 2.D:n krh-upseerien kertauskurssi. T 8516/80. KA; 2.DEtyk.kom 896/Tyk./III/9 sal./23.2.1944 ”Krh-aliupseerikurssi”. T 13595/13. KA.

Erityisesti tykkikomppanioiden eli panssarintorjuntaan tarkoitettujen yksiköiden jatkokoulutus laiminlyötiin vuosina 1942–1943 lähes kokonaan. Toisaalta on kuitenkin huomioitava, että noin puolet Kannaksen Ryhmän tykkikomppanioista varustettiin ja koulutettiin Saksasta vuosina 1943–1944 hankitulle uudelle 75/K 40 panssarintorjuntatykkikalustolle. Keväällä 1943 maahan saapuneen ensimmäisen erän tykeistä Kannaksen Ryhmälle jaettiin neljän tykkikomppanian kalusto. Varsinaisen tykkikoulutuksen lisäksi kullekin tykkikomppanialle koulutettiin panssaritraktorinkuljettajat, joiden koulutus järjestettiin Panssarikoulutuspataljoonassa Varkaudessa kahdessa erässä kesä–heinäkuussa 1943.⁷⁰² Kun vuoden 1944 helmi–maaliskuussa panssarintorjuntatykkejä saatiin Saksasta lisää⁷⁰³, vastaavanlainen koulutus järjestettiin myös muille uudella kalustolla varustetuille tykkikomppanioille. Karjalan kannaksen divisioonien toiset tykkikomppaniat saivat keväällä 1944 uudet 75 K/40 tykit, joiden koulutus kesti noin kaksi viikkoa.⁷⁰⁴ Samaan aikaan jalkaväkirykmenttien ja 19.Prikaatin tykkikomppanioiden kalustoa vahvistettiin kahdella 76 mm:n rykmentinkanuunalla.⁷⁰⁵ Kalustokoulutuksen lisäksi tykkikomppanioiden heikkoa koulutustasoa pyrittiin kohottamaan vuonna 1944 tiiviillä panssarinlähitorjuntakoulutuksella.⁷⁰⁶

Kannaksen Ryhmän Esikunta antoi joukoilleen ohjeen panssarintorjunnan tehostamiseksi jo helmikuussa 1943. Asiakirjassa esitettiin puolustussuunnitelmissa huomioitavat panssarintorjuntakeinot ja annettiin myös yleisohjeet joukkojen panssarintorjuntakoulutuksesta. Taistelukoulutuksessa oli aina huomioitava vihollisen panssarivaunujen käyttö ja panssarintorjunta. Päämääränä oli totuttaa joukot ”hyökkäysvaunukauhun” voittamiseen. Varsinaisten panssarintorjuntamiesten koulutuksen tavoitteena vuonna 1943 oli yksi ”panssarijääkäriryhmä” kutakin kiväärikomppaniaa kohti.⁷⁰⁷ Kannaksen Ryhmän

⁷⁰² PMkoul-os 2640/Koul.1/11 sal./2.6.1943 ”Pst.tykkien vaihdon aiheuttamat kurssit”. T 17653/7. KA; PM 2871/Ase 2/45 B sal./27.5.1943 ”Pst.tykkien vaihdon aiheuttama koulutustarve”. T 17653/7. KA. Tuolloin 18.D:lle alistetut 10. ja 20.Tyk.K saivat 75 K/40 kaluston ja 21.Tyk.K sekä 2.D:lle alistettu 38.Tyk.K 75 K/97–38 kaluston. 10.Tyk.K:n sotapäiväkirja 16.6., 20.6.–30.6.1943. SPK 23973. KA; 20.Tyk.K:n sotapäiväkirja 15.6., 20.6.–2.7.1943. SPK 24001. KA; 21.Tyk.K:n sotapäiväkirja 25.7., 28.7.–13.8., 19.8.1943. SPK 24005. KA; 38.Tyk.K:n sotapäiväkirja 25.7., 28.7.–14.8.1943. SPK 24060. KA.

⁷⁰³ Terä 1967, s. 48. Helmi–maaliskuussa 1944 Suomeen saatiin 80 kappaletta 75 K/40 tykkejä.

⁷⁰⁴ 32.Tyk.K:n sotapäiväkirja 21.3., 24.3.–28.3. ja 12.4.–25.4.1944. SPK 24047. KA; 36.Tyk.K:n sotapäiväkirja 20.3.–31.5.1944. SPK 24057. KA; 26.Tyk.K:n sotapäiväkirja 15.3. ja 23.3.1944. SPK 24028. KA;

⁷⁰⁵ Ks. esim. E/JR 57 698/III/60 sal./2.4.1944 ”RK-kaluston jako pst.aseiden sijoitus”. SPK 13217/Liite 37; E/JR 57 826/III/55 sal./15.4.1944 ”Koulutus”. SPK 13217/Liite 47. 76 RK/27:n tykkimiehistön koulutus, joka annettiin 10.D:n tykistöharjoitusleirillä, kesti kaksi viikkoa. Vrt. 52.Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.4. ja 3.4.1944. SPK 24074. KA; JR 58:n sotapäiväkirja 31.3. ja 19.4.1944. SPK 13364. KA; 14./JR 1:n sotapäiväkirja 1.4.1944. SPK 8795. KA; 14./JR 49:n sotapäiväkirja 2.5.1944. SPK 12410. KA; E/JR 6:n sotapäiväkirja 25.4.1944. SPK 9389. KA; 14./JR 48:n sotapäiväkirja 23.4. ja 29.4.1944. SPK 12278. KA.

⁷⁰⁶ Tutkimuksessa käytetyt tykkikomppanioiden sotapäiväkirjat vuodelta 1944, passim. KA.

⁷⁰⁷ Kan.REop-os 113/III/201 sal./17.2.1943 ”Ohje ps.torjunnan tehostamiseksi”. SPK 14273. KA. Vrt. 15.DEop-os 460/III/55.sal./13.5.1943 ”Divisioonan käsky panssarintorjunnan järjestämiseksi”. SPK 6167/Liite 12. KA. 15.D korosti,

Esikunta ei jakanut minkäänlaista panssarintorjuntakoulutusohjetta jalkaväkijoukoille, mutta sitä vastoin tykistöjoukoille jaettiin yksityiskohtaiset koulutusohjeet toukokuussa 1943.⁷⁰⁸ Tällainen toiminta osoittaa melkoista yhteistoiminnan puutetta Kannaksen Ryhmän Esikunnassa. Toisaalta tämä ei ole yllättävää, koska esikunnasta puuttui koulutuksesta vastannut toimisto. Panssarinlähitorjuntakoulutus alkoi Kannaksen joukoissa toden teolla vuoden 1943 lopulla. Kannaksen Ryhmän Esikunnan asiakirja panssarinlähitorjuntakoulutuksen aloittamisesta oli lähes suora kopio Päämajan määräyksestä. Kannaksen Ryhmä kuitenkin korosti, että panssarinlähitorjuntakoulutuksen pääpaino oli oltava käytännön harjoituksissa ja että koulutuksen oli oltava jatkuvaa.⁷⁰⁹

Huomionarvoista on se, että 18.Divisioona antoi joukoilleen yksityiskohtaiset ohjeet panssarinlähitorjuntakoulutuksen järjestämisestä jo lokakuun lopulla 1943. Divisioona järjesti marraskuussa neljä kolmipäiväistä lähitorjuntakurssia, joilla koulutettiin noin 120 upseeria ja aliupseeria. Kursseille komennettiin nuorempia upseereita ja vanhempia aliupseereita, jotka toimivat kurssin jälkeen kouluttajina joukko-osastojen omilla lähitorjuntakursseilla. Joulukuun 1943 loppuun mennessä divisioonan kaikissa joukko-osastoissa ja huoltomuodostelmissa järjestettiin myös kolmipäiväiset panssarinlähitorjuntakurssit, joilla jokaiseen komppaniaan koulutettiin erilaisten lähitorjuntavälineiden käytön ja riittävän lähitorjuntatekniikan hallitseva henkilöstö. Koulutusohjeen perusteella 18.Divisioonassa oli ymmärretty, että panssarinlähitorjunta ei enää ollut vain erikoismiesten tehtävänä, vaan jokaisen miehen etulinjasta huoltomuodostelmiin saakka oli kyettävä lähitorjuntaan panssareiden uhatessa.⁷¹⁰ Divisioonan joukoissa panssarinlähitorjuntakoulutusta jatkettiin vastaavalla tavalla myös vuonna 1944.⁷¹¹

Kannaksen yhtymissä vuonna 1942 aloitetun upseerikoulutuksen lisäksi jalkaväen upseerien täydennys- ja jatkokoulutusta annettiin Suojeluskuntain Päälystökoululla. Reservin upseerien osalta tär-

että torjuntaan oli määrättävä vakinaisesti paikalla oleva miehistö, jolle oli annettava tehtävän suorittamiseen vaadittava jatkuva koulutus (erityisesti oli kiinnitettävä huomio lähitorjuntamiesten valintaan).

⁷⁰⁸ Kan.REtyk-os 1258/Tyk./42 sal./10.5.1943 ”Pst.koulutus”. T 13596/27. KA; 10.DEtyk.kom 1390/Tyk./236 o sal./29.4.1943 ”Ps.torjuntakoulutus”. T 13596/27. KA. Tykistön pst.rhmiin ja yleinen panssarintorjuntakoulutusohjelma oli laadittu 10.D:ssa.

⁷⁰⁹ Vrt. PMkoul-os 5419/Koul.1/11.sal./1.11.1943 ”Ps.lähitorjuntakoulutus”. T 17653/6. KA ja Kan.REop-os 1546/II/214 a sal./12.11.1943 ”Ps.lähitorjuntakoulutus”. T 13596/27. KA.

⁷¹⁰ 18.DEop-os 1182/II/9 sal./24.10.1943 ”Divisioonan käsky ps.lähitorjuntakoulutuksen järjestämiseksi ja torjuntavalmiuden tehostamiseksi”. T 8516/80. KA. Kannaksen Ryhmän Esikunta jakoi 18.D:n koulutusohjeen muille yhtymille marraskuun alussa. Kan.REop-os 1503/II/216 a sal./3.11.1943 ”Ps.lähitorjuntakoulutuksen järjestely”. T 8516/80. KA. Vrt. JR 48:n sotapäiväkirja 13.12.1943. SPK 12197. KA. Rykmentin joukoissa panssarinlähitorjuntakoulutus annettiin joulukuun 1943 aikana.

⁷¹¹ Ks. esim. 14./JR 48:n sotapäiväkirja 22.3.–3.4.1944. SPK 12278. KA; III/JR 48:n sotapäiväkirja 9.1., 6.3., 11.3., 14.3., 17.–18.3., 3.–5.4.1944. SPK 12334. KA;

keimmät opetustilaisuudet olivat maaliskuussa 1942 aloitetut niin sanotut rintamaupseerikurssit, joiden nimi muutettiin myöhemmin joukkueenjohtajakursseiksi. Niille komennettiin osanottajiksi rintamajoukoista joukkueenjohtajia ja nuorempia komppanian päälliköitä.⁷¹² Tuusulassa järjestettiin yhteensä yhdeksän kahden viikon kurssia, joilla sai täydennyskoulutuksen 1 023 reservin upseeria. Viimeinen joukkueenjohtajakurssi järjestettiin syyskuussa 1942, jonka jälkeen joukkueen johtajien täydennyskoulutus siirrettiin sotatoimiyhtymien tehtäväksi.⁷¹³

Joukkueenjohtajakurssin tarkoituksena oli perusyksikkötasolla esiintyneiden taktillisten menettelytapojen ja keksintöjen opettaminen suomalaisten sotakokemusten pohjalta sekä perusyksikön huollon, erityisesti asehuollon, kouluttaminen. Pääosa kurssiajasta käytettiin ase- ja ampumakoulutukseen sekä taistelukoulutukseen, mutta niiden lisäksi opetusohjelmassa oli myös oppitunteja miehistön sotilaskasvatuksesta ja henkisestä huollosta. Päämaja määräsi sotatoimiyhtymille kunkin kurssin oppilaskiintiön.⁷¹⁴ Kun Kannaksen Ryhmän oppilaskiintiö oli noin 25 % kurssien vahvuudesta, joukkueenjohtajakursseilla koulutettiin Kannaksen yhtymistä noin 255 jalkaväkiupseeria. Pataljoonan määrävahvuuteen suhteutettuna tämä tarkoitti noin kahdentoista pataljoonan kaikkien joukkueenjohtajien ja komppanianpäälliköiden osallistumista kurseille, mikä puolestaan oli noin kolmasosa Kannaksen yhtymien jalkaväkipataljoonien kokonaismäärästä vuonna 1942. Suojeluskuntain Päälystökoulu esitti, että vuonna 1943 koululla olisi järjestetty vielä neljä rintamaupseerikurssia, joiden pääpaino olisi ollut kouluttajakoulutuksessa. Suojeluskuntain Päälystökoulu perusteli esitystään sillä, että asemasodan aikana oli kiinnitettävä entistä suurempi huomio joukkojen ja miesten koulutukseen, josta vähälukuinen kantahenkilökunta ei yksin kykenisi suoriutumaan, vaan avuksi oli koulutettava reservin upseereita.⁷¹⁵ Päämaja ei suostunut esitykseen, vaan vuoden 1942 syyskuussa Suojeluskuntain Päälystökoululla aloitettiin pataljoonan komentajien kouluttaminen. Syksyn aikana koululla toimeenpantiin kaksi rintamakomppanianpäällikkö- ja pataljoonan komentajakurssia, joita jatkettiin vuonna 1943 pataljoonan

⁷¹² PMkoulusto 790/Koul./11.sal./20.2.1942 ”Kursseja joukkueen (vast.) johtajille ja nuoremmille komppanian (vast.) päälliköille”. SPK 17484/Liite 418.

⁷¹³ Sk.PK:n oppilasluettelot 1940–1943. Sk.PK Bab 2. KA; Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA. Vrt. Kilkki, s. 382.

⁷¹⁴ PMkoulusto 790/Koul./11.sal./20.2.1942 ”Kursseja joukkueen (vast.) johtajille ja nuoremmille komppanian (vast.) päälliköille”. SPK 17484/Liite 418; PMkoulusto 1408/Koul./11.sal./9.4.1942 ”Rintamaups.kurssit IV–V Sk.PK:ssa”. Sk.PK Fa 9. KA; PMkoulusto 2005/Koul./11.sal./25.5.1942 ”Rintamaups.kurssit VI–VII Sk.PK:ssa”. Sk.PK Fa 7. KA; PMkoulusto 2484/Koul./11.sal./27.6.1942 ”Rintamaups.kurssit VIII–IX Sk.PK:ssa”. Sk.PK Fa 7. KA; Sk.PK:n oppilasluettelot 1940–1943. Sk.PK Bab 2. KA; Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA. Kolmen ensimmäisen kurssin oppilaskiintiö oli 100, touko–kesäkuussa 1942 järjestetyn kahden kurssin oppilaskiintiö nostettiin 180 oppilaaseen ja lopuilla neljällä kurssilla oli 120 oppilaspaikkaa.

⁷¹⁵ Sk.PK 829/Adj.sal./28.10.1942 ”Kurssitoiminta Sk.PK:ssa v. 1943”. Sk.PK Fa 7. KA.

komentajakurssin ja lopulta komentajakurssin nimellä. Viimeinen kurssi alkoi kesäkuussa 1944, mutta se jouduttiin keskeyttämään parin päivän toiminnan jälkeen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen vuoksi. Kaksi ensimmäistä kurssia kesti kaksi ja muut kolme viikkoa.⁷¹⁶

Kannaksen jalkaväkirykmenteissä joukkojen huoltokoulutus oli melko vähäistä. Upseerien ja aliupseerien täydennyskoulutuskurssien ohjelmiin lisättiin vuonna 1943 oppitunnit johtajan velvollisuuksista valtion omaisuuden valvonnassa ja johtajan velvollisuuksista alaistensa huollon valvojina. Päämajan huolto-osaston mukaan valtion omaisuuden hoitamista käsittävälle opetusaineelle oli kaikessa koulutuksessa, kurseilla ja kouluissa varattava riittävä tuntimäärä. Aine ei kuulunut huoltokoulutukseen, vaan johtajakoulutukseen.⁷¹⁷ Jalkaväkirykmenttien toimitusmiesten ja -aliupseerien koulutusta järjestettiin sekä yhtymissä että rykmenteissä, mutta osa heistä komennettiin myös Päämajan järjestämille kursseille⁷¹⁸. Esimerkiksi Lahdessa järjestettiin Armeijan Keittäjäkurseja 27.8.1941 alkaen. Kurssit kestivät parisen viikkoa kurssilaisten määrän vaihdeltaessa 33:sta 63 henkilöön. Viimeinen keittäjäkurssi Lahdessa päättyi 24.5.1942, jonka jälkeen kurseja jatkettiin ensin Viipurissa ja myöhemmin Utissa. Pelkästään vuoden 1942 aikana Viipurissa järjestettiin 17 keittäjäkurssia, joille osallistui yhteensä 694 miestä⁷¹⁹. Kaikkiaan keittäjäkurseilla koulutettiin noin 2 000 keittäjää, jotka kohottivat huomattavasti ruoanvalmistustaitoa kenttäarmeijassa.⁷²⁰ Tutkimuksessa käytettyjen lähteiden perusteella huollon eri toimialojen tehtävät opittiin Kannaksen jalkaväkijoukoissa pääsääntöisesti käytännön työssä. Monissa tehtävissä jalkaväkirykmenteissä erikoishenkilöstön apuna toimineet miehet oppivat nopeasti tehtävässä tarvittavat taidot ja pystyivät tarvittaessa täyttämään heidän paikkansa.

⁷¹⁶ PMkoul-os 3260/Koul.1/11.sal/13.8.1942 ”Rintamaupseerikurssit”. Sk.PK Fa 9. KA; Sk.PK:n oppilasluettelot 1940–1943. Sk.PK:n Bab 2. KA; Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA.

⁷¹⁷ PMh-os 298/Huolto 4/17.sal./7.4.1943 ”Besorgaus”. T 17653/2. KA. Samassa asiakirjassa määrättiin, että kaikkien kursien ja sotakoulujen opetusohjelmien huoltokoulutukseen oli lisättävä oppitunti sotavarustekirjanpidosta. Päämaja oli kiinnittänyt asiaan huomiota jo heinäkuussa 1942. PMkoulsto 2850/Koul./2.sal./19.7.1942 ”Koulutuksessa käsiteltävä valtion omaisuuden hukkaaminen ja anastaminen”. SPK 17485/Liite 351. KA. ”Besorgaus” tarkoitti sotavarustuksen ja sotasaaliin hukkaamista sekä luvatonta haltuunottoa. Ibidem.

⁷¹⁸ Ks. esim. 15.DE:n os.3 676/V/94.E.sal./31.5.1943 ”Kuljettajien jatkokoulutus”. T 4396/8. KA; 15.DEop-os 510/III/55.sal./28.5.1943 ”Taloushenkilöstön jatkokoulutus”. T 4396/8. KA. Kaksi viikkoa kestäneillä taloushenkilöstön kursseilla koulutettiin kaikkien pataljoonien talousupseerit (talousupseerikurssi), pataljoonien ja erillisyksiköiden kaikki talousaliupseerit (talousaliupseerikurssi) sekä perusyksiköiden kaikki keittäjät (kaksi keittäjäkurssia). Vrt. Kan.RE 3999/I/207a/sal./11.10.1943 ”Kengitysseppä-, el.lääk.- ja rehuestariau:ien koulutus”. T 4396/8. KA; 15.DEknto-os 2715/I/12 sal./6.11.1943 ”Keng.seppä-, el.lääk.- ja rehuestariau:ien koulutus”. T 4396/8. KA. 15.D komensi kiintiön mukaiset oppilaat jalkaväkirykmenteistä.

⁷¹⁹ Armeijan Keittäjäkurssi 100/6/sal./3.1.1943 ”Armeijan Keittäjäkurssin toimintakertomus v:lta 1942”. T 17653/7. KA. Viipurissa pidetyt kurssit 1–5 ajalla 16.2.–30.4. olivat Lahdessa toimineen Armeijan Keittäjäkurssin rinnakkaiskursseja, joiden opetuksesta ja yleisistä järjestelyistä vastasi Lotta Svärdin Rajatoimisto. 1.6. alkaen kurssien opetus ja järjestelyvastuu Viipurissa siirtyi kenttäarmeijalle.

⁷²⁰ Tirronen, Hämäläinen & Viinikainen 1988, s. 617.

4.3 Sotakokemusten hyödyntäminen Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutuksessa

4.3.1 Omien joukkojen sotakokemukset

Kun kenttäarmeija siirtyi asemasotavaiheeseen, Päämaja jatkoi sotakokemusten julkaisemista edelleen ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” -julkaisusarjassa. Vuoden 1942 aikana opasta julkaistiin keskimäärin kaksi kertaa kuukaudessa ja vuonna 1943 enää keskimäärin yksi opas kuukaudessa. Kun vuoden 1941 hyökkäysvaiheen aikana sarjassa julkaistiin 33 numeroa, vuonna 1942 ilmestyi 26 ja seuraavana vuonna enää 16 julkaisua. Vuonna 1944 julkaistiin enää 11 ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” (ks. Kuva 8, s. 104). Vesa Tynkkynen mukaan julkaisumäärien lasku kuvastaa omalta osaltaan vaipumista passiivisuuteen.⁷²¹ Toisaalta vuosien 1941–1942 julkaisumäärästä voidaan myös todeta, etteivät Päämajan koulutustoimiston pienet resurssit yksinkertaisesti enää riittäneet asevelvollisten koulutuksen suunnitelmalliseen kehittämiseen ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” julkaisusarjan viedessä koko toiminnan päähuomion. Tästä huolimatta omien joukkojen koulutuksesta julkaistiin sarjassa vain yksi artikkeli ja sekin jo heinäkuussa 1941, eikä tutkimusmateriaalin perusteella julkaisusarjaa muutenkaan hyödynnetty koulutuksessa merkittävästi. Esimerkiksi HTK 1:ltä puuttuivat kokonaan numerot 1–50 vielä kesäkuussa 1944⁷²². Koulutussuunnitelmissa tai -ohjeissa annettuja yleisiä määräyksiä ”taistelukoulutuksessa on huomioitava tähän saakka saadut kokemukset nykyisessä sodassa sekä vihollisen että omien joukkojen toiminnassa. Kokemukset on esitetty PM:n julkaisuissa ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta”.⁷²³ oli kouluttajien heikon tason vuoksi hyvin vaikea toteuttaa käytännössä. Miten koulutuskeskusten koulutusupseerit tai etulinjan upseerit olisivat voineet soveltaa julkaisusarjan sotakokemuksia joukkojen koulutuksessa, jos siihen ei pystynyt Päämajakaan? Loppujen lopuksi Kotijoukkojen Esikunnan elokuussa 1941 tekemät muutokset ja lisäykset jalkaväen koulutusohjelmistoon jäivät ainoaksi koulutussuunnitelmaksi jatkosodan aikana, jossa yksityiskohtaisesti hyödynnettiin ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” -julkaisuja.

⁷²¹ ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta 1-86”. T 17654/14. KA; Tynkkynen 1996, s. 140. Sarjan viimeinen osa numero 86 jaettiin joukoille 18. syyskuuta 1944. Jatkosodan aikana sarjassa julkaistiin yli 600 erillistä artikkelia. Sisältö jakaantuu kolmeen luokkaan, joista suurin kokonaisuus on Neuvostoliiton toimintaa käsittelevät artikkelit. Myös omaa toimintaa käsittelevä kokonaisuus erottuu selvästi erilaisista aseista annettujen ohjeiden rinnalla. Yksittäisistä aiheista panssarintorjuntaa käsiteltiin eniten. Tynkkynen 1996, s. 139. Alkuperäiset kappaleet ovat Päämajan koulutusosaston arkistossa. T 17654/14. KA. ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” numero 87 oli painovalmiina koulutusosastolla syyskuussa 1944, mutta sitä ei enää julkaistu. T 17654/14. KA.

⁷²² E/HTK 1 1821/Koul./16.sal./5.6.1944 ”Päämajan julkaisuja”. T 7518/23. KA. HTK 1:n päällikön everstiluutnantti Aarne Hirvan allekirjoittamasta esityksestä selviää, ettei HTK 1:lle ollut jaettu edes Päämajan julkaisemia ”Sodan ajan koulutusohjeita 1–7”. Tätä on jo pidettävä melkoisena virheenä Kannaksen Ryhmän Esikunnan toiminnassa.

⁷²³ Kotij.E 760/Koul.1/281.sal./25.8.1941 ”Lisäyksiä ja muutoksia koulutusohjelmistoihin”. SPK 17483/Liite 41. KA.

Wolf H. Halsti toteaa kriittisesti teoksessaan ”Ratkaisu 1944”, että ylempää tulleet koulutusohjeet eivät vastanneet tarkoitustaan. Halstin mukaan Päämajan koulutusosasto julkaisi sodan aikana suuret määrät koulutuskirjasia, jotka käsittelivät enimmäkseen asemasodan pikkutaktillisia menetelmiä. Näillä koulutuskirjasilla Halsti tarkoittanee julkaisusarjaa ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta”, joka hänen mielestään palveli lähinnä operatiivista ja taktillista toimintaa. Sarjan julkaisuihin ei sisällynyt yksityiskohtaisia ohjeita koulutusta varten, mutta juuri niitä Halstin mukaan olisi tarvittu joukko-osastoissa. Halstin mielestä rintamakomentajat rykmentistä alaspäin eivät saamansa materiaalin perusteella pystyneet laatimaan sellaisia koulutusta uudistavia ohjeita, joita ”venäläisen taistelutavan muuttuminen olisi vaatinut”.⁷²⁴ Toisaalta niiden uudistaminen ja kehittäminen ei rykmentin- tai pataljoonankomentajien tehtäviin kuulunutkaan.

Sotatilanteen aiheuttamia ongelmia kenttäarmeijan koulutuksessa käsiteltiin ensimmäisen kerran vuonna 1942 Suojeluskuntain Päälystökoulun pataljoonankomentajakursseilla. Kurssien opetusmetodina käytettiin kurssilaisten alustusten pohjalta käytyjä keskusteluja, joiden perusteella laaditun muistion Päämajan koulutusosasto lähetti eteenpäin laajalla jakelulla tammikuussa 1943.⁷²⁵ Kurssien keskustelukysymykset antavat hyvän kuvan rintamalla koetuista ongelmista joukkojen koulutuksessa. Yleisenä havaintona muistiossa todettiin, että sodan pitkittymisen ja taistelutoiminnan hiljentymisen vuoksi joukkojen toiminta oli keskittynyt pääasiassa vartiopalvelukseen, kenttävarustustöihin ja puoli-rauhanomaiseen huoltotoimintaan. Sota-aikana puutteellisen peruskoulutuksen saaneen nuoremman päällystön, alipäällystön ja miehistön sotakokemukset olivat jääneet vähäisiksi ja erityisesti hyökkäysvaiheen sotakokemukset olivat lähes olemattomat. Tämän vuoksi rintamajoukkojen koulutuksen pääpaino pitäisi suunnata hyökkäystaisteluun ja hyökkäysvaiheesta saatujen sotakokemusten kouluttamiseen. Muistion mukaan tärkeimmät koulutusaiheet kenttäoloissa olivat vartiopalvelus, ase- ja ampu- makoulutus, suljettu järjestys sekä taistelukoulutus.⁷²⁶

⁷²⁴ Halsti 1957, s. 82.

⁷²⁵ PMkoul-os 498/Koul.1/2 sal/29.1.1943 ”Sk.PK:n keskustelukysymyksiä”. T 4931/11. KA.

⁷²⁶ Sk.PK 1015/Adj.sal./T/29.12.1942 ”Sk.PK:n keskustelukysymyksiä”. Sk.PK Fa 9. KA; Sk.PK:ssa v. 1942 pidettyjen eri kurssien keskustelukysymykset n:ot 11–22. Liite PMkoul-os 498/Koul.1/2 sal/29.1.1943. T 4931/11 ”Sk.PK:n keskustelukysymyksiä”. KA. Koulutusta käsittelevät keskustelukysymykset olivat: ”Mihin kenttäoloissa olevan pataljoonan koulutuksessa olisi pyrittävä, mitä koulutettava ja mitkä tekijät vaikuttavat näissä olosuhteissa joukon koulutukseen?” sekä ”Miten olisi pataljoonassa järjestettävä yksiköiden päälliköiden, nuorempien upseerien sekä aliupseerien ja ryhmänjohtajien koulutus pataljoonan ollessa kokonaisuudessa etulinjassa tai pataljoonan ollessa lohkon reservinä osallistuessa taaemman aseman kenttätöihin?”

Pataljoonan koulutukseen vaikuttavista tekijöistä muistiossa todettiin, että reservissä olevia yksiköitä voitaisiin kouluttaa tehokkaammin kuin etulinjassa olevia. Tämän vuoksi reserviyksiköiden toiminnan painopisteen oli oltava koulutuksessa. Etulinjassa olevan joukon koulutukseen vaikuttivat eniten kenttävarustustyötilanne sekä vihollisen aktiivisuus. Lyhyiden kurssien järjestäminen esimerkiksi joukkueittain tehostaisi huomattavasti koulutusta. Tosin tällainen menettely rasittaisi etulinjan vartiopalvelusta, mutta joukon taisteluvälikäyttö ei kärsisi, sillä kurssi voisi samaan aikaan toimia joukon reservinä. Erityishuomio oli kiinnitettävä kouluttajien valintaan, ja pataljoonan komentajan oli henkilökohtaisesti johdettava koulutusta. Sopivalla tavalla järjestetty ja johdettu koulutus parantaisi joukon sotilaallista kuria sekä lisäisi sen taistelukuntoa ja -taitoa. Koulutustaso ei ainoastaan määrännyt joukon taktillista käyttöarvoa, vaan pienentäisi myös tappioita. Koulutuksen menestykselliseen toteuttamiseen tarvittaisiin hyvin koulutettu päällystö ja alipäällystö.⁷²⁷ Suojeluskuntain Päällystökoulussa laaditusta aineistosta ei tehty johtopäätöksiä Päämajan koulutusosastossa eikä edes annettu ohjeita, miten ehdotuksia olisi pitänyt hyödyntää kenttäarmeijan koulutuksessa. Aineisto jaettiin sellaisenaan eteenpäin.⁷²⁸ Toisaalta Suojeluskuntain Päällystökoulun muistio on selvästi ollut perustana Päämajan myöhemmin laatimalle ”Sodanajan koulutusohjeita n:o 5:lle”, jossa annettiin ohjeet etulinjassa olevan jalkaväkijoukon koulutuksesta⁷²⁹.

Ensimmäisen sotavuoden tärkeimmät kenttäarmeijan koulutukseen vaikuttaneet omien joukkojen sotakokemukset koskivat kranaatinheitinlaitteita. Sekä Aunuksen että Maaselän Ryhmän tykistön sotakokemuskertomuksissa todettiin, että erityisesti jalkaväen uusien 120 millimetrin kranaatinheitinlaitteiden käytössä oli ollut suuria puutteita, jotka olivat osittain aiheutuneet kranaatinheitinkomppanioiden henkilöstön puutteellisesta koulutuksesta ja osittain siitä, ettei jalkaväkirykmenteissä ollut taktista taitoa käyttää oikein kyseisiä yksiköitä. Jalkaväenjohtajien vaatimuksesta kranaatinheitinkomppaniat olivat toimineet hajallaan jopa heittimittain, jolloin niiden tulen keskittäminen samaan maaliin ei enää ollut mahdollista. Ongelmana oli myös kenttätykistön ja kranaatinheitinlaitteiden mahdollisimman tehokas tulen keskittäminen, jota muun muassa vaikeutti yhtenäisten tulikomentojen puute. Tähän oli puolestaan syynä kranaatinheitinhenkilöstön heikon koulutustason lisäksi ohjesääntöjen puute. Kun tykistön tulenjohtomenetelmät ja tulikomenteiden tekniikka oli jatkuvasti kehittynyt, ei kranaatinheitinlaitteiden osalta ollut saatu

⁷²⁷ Ibidem.

⁷²⁸ PMkoul-os 498/Koul.1/2 sal/29.1.1943 ”Sk.PK:n keskustelukysymyksiä”. T 4931/11. KA

⁷²⁹ Vrt. Sk.PK:ssa v. 1942 pidettyjen eri kurssien keskustelukysymykset n:ot 11–22. Liite PMkoul-os 498/Koul.1/2 sal/29.1.1943 ”Sk.PK:n keskustelukysymyksiä”. T 4931/11. KA ja ”Sodanajan koulutusohjeita. N:o 5.” Etulinjassa olevan jv.joukon koulutusohje. PMkoul-os 179/Koul.2/23 sal/18.1.1944. T 17654/13. KA.

uusia ohjeita, vaan toiminnassa käytettiin edelleen vanhentuneita tai puutteellisia menetelmiä.⁷³⁰ Maa-selän Ryhmän sotakokemuksissa todettiin lisäksi, että kranaatinheitinupseerien tulenjohtajien oli oltava upseereita, jotka olivat saaneet siihen tarvittavan koulutuksen ja kykenivät kouluttamaan myös miehistöä, ja että Upseerikoulussa kranaatinheitinupseerien koulutuksen pääpaino oli ilmeisesti ollut taktillisessa ja yleisessä johtajakoulutuksessa, jolloin kurssilla kiinnitettiin liian vähän huomiota ampumateknilliseen koulutukseen.⁷³¹

Sotakokemusten perusteella kranaatinheitinupseerien koulutuksen ja käytön tarkastaminen sekä kehittäminen liitettiin Päämajassa tykistön tarkastajan tykistönkenraali Vilho Nenosen tehtäviin lokakuussa 1942. Vuoden 1942 lopulla kenttäarmeijassa aloitettiin järjestelmällinen kranaatinheitinupseerien koulutus, joka laajeni seuraavana vuonna myös kaikkiin kranaatinheitinyksiköihin.⁷³² Kannaksen Ryhmän kranaatinheitinjoukkojen intensiivinen ja tehokas koulutus osoitti, että ratkaisu oli aivan oikea. Kranaatinheitinmiesten peruskoulutuksen osalta voidaan todeta, että se jatkui ennallaan jalkaväen koulutuskeskuksissa. Ainoa muutos tapahtui kranaatinheitinryhmänjohtajien koulutuksessa vuoden 1942 lopulla. Kalusto- ja kouluttajapula vaikeuttivat samanaikaista koulutusta sekä kranaatinheitinkomppanioiden että ryhmänjohtajakurssilla, jonka vuoksi kranaatinheitinryhmänjohtajien peruskoulutus keskitettiin joulukuussa 1942 Jalkaväen Koulutuskeskus I:een Tuusulaan.⁷³³

Kotijoukkojen kranaatinheitinkoulutuksessa havaittujen ongelmien vuoksi Päämajan koulutusosasto esitti huhtikuussa 1944 Kranaatinheitinkoulutuskeskuksen perustamista, jonne olisi keskitetty niin alokkaiden peruskoulutus kuin kenttäarmeijan upseerien ja aliupseerien kertaus- ja täydennyskurssitkin. Esityksen tärkeimpinä perusteluina todettiin kouluttajatarpeen väheneminen, jolloin uuden koulutuskeskuksen johtoon ja vanhemmiksi kouluttajiksi olisi voitu irrottaa pätevimmät ja kokeneimmat kranaatinheitinupseerit sekä koulutuskaluston keskitetty käyttö, jolloin uusi koulutuskeskus olisi voitu varustaa riittävällä heitinkalustolla ja parhailla mahdollisilla teknisillä välineillä. Ainoana haittapuole-

⁷³⁰ MaaREop-os 3192/III/7 sal./20.7.1942 ”Tykistön alaa koskevia sotakokemuksia”. SPK 4868. KA; Aun.R:n sotakokemukset Osa I: tykistö. SPK 4868. KA; Tynkkynen 1996, s. 209. Vrt. Järvinen 1950, s. 66, 177.

⁷³¹ MaaREop-os 3192/III/7 sal./20.7.1942 ”Tykistön alaa koskevia sotakokemuksia”. SPK 4868. KA.

⁷³² PMjärj-os 2396/Järj.1/23 sal./25.10.1942 ”Tykistön johto- ja palvelussuhteet”. T 19134/4. KA; PMkoul-os 4754/Koul.1/11.sal/10.11.1942 ”Krh.kurssit yhtymässä”. T 19134/4. KA. Ks. myös esim. 18.DETyk.kom 1005/Tyk./III/8 sal./10.12.1942 ”Kurssitoiminta”. T 13596/10. KA.

⁷³³ Kotij.E 2339/Koul.1/281 sal./17.11.1942 ”Krh.au.-kurssin toimeenpano”. Kotij.E koul.tsto/Fa 35. KA; Aspara 1983, s. 37–38. Asparan mukaan jalkaväen koulutuskeskuksissa oli kranaatinheitinkalustoa koko jatkosodan ajan liian vähän tehoon koulutuksen järjestämiseksi. Vaikka helmikuuhun 1942 mennessä koulutuskeskuksiin oli pääpiirtein saatu määrävahvuinen heitinkalusto, tulenjohto-, tähytys- ja mittausvälineet puuttuivat lähes kokonaan. Aspara 1983, s. 50.

na esityksessä todettiin, että yhteistoiminta jalkaväen kanssa olisi saattanut vähentyä. Kranaatinheitinkoulutuskeskus olisi alistettu koulutuksellisesti tykistön tarkastajalle.⁷³⁴ Päämajan Tykistöosasto puolsi tehtyä esitystä toteamalla, että kranaatinheitinkoulutuksen keskittämällä saavutettavat edut olivat siitä aiheutuvia haittoja suuremmat. Tykistöosasto korosti erityisesti, että kehittämistyö kranaatinheitintyön ampumatekniikassa, organisaatiossa ja toiminnassa jatkuisi edelleen, joten kranaatinheitinkoulutuksen keskittäminen aiheuttaisi entistä tiiviimmän yhteistyön sekä Päämajan Tykistöosaston ja Kranaatinheitinkoulutuskeskuksen välillä että Päämajan Tykistöosaston ja sotatoimiyhtymien välillä.⁷³⁵ Neuvostoliiton suurhyökkäys kesäkuussa 1944 keskeytti valmistelut Kranaatinheitinkoulutuskeskuksen perustamiseksi.

Päämajan koulutusosaston esitystä voidaan pitää oikeana. Kenttäarmeijan sotakokemuksissa todettujen puutteiden vuoksi kranaatinheitinkoulutuksen keskittämiseen olisi pitänyt ryhtyä jo vuonna 1942. Asemasotavaiheen alkupuolella ei kuitenkaan haluttu tai ymmärretty purkaa jalkaväen koulutuskeskusten organisaatiota, joka perustui jalkaväkirykmentin kokoonpanoon käsittäen myös panssarintorjuntaelimet ja kranaatinheitinkomppanian. Kun lisäksi huomioidaan kenttäarmeijan henkilötäydennyksen toteuttamistapa eli yksilötäydennys, panssarintorjunta- ja kranaatinheitinkoulutuksen keskittämiseksi omiin koulutuskeskuksiinsa ei ollut käytännössä mitään esteitä. Muun jalkaväen kanssa tarvittavat yhteistoimintaharjoitukset olisi voitu järjestää esimerkiksi täydennyspataljoonissa.

Laajaa huomiota syksyllä 1942 sai 3./JR 51:n päällikön kapteeni L.A. Lakion laatima selostus ”Suomalainen sotilas tulitaistelussa”, jossa muun muassa esitettiin havaintoja miesten toiminnasta erilaisissa taistelutilanteissa ja päällystön asennoitumisesta miehistöön. Yhteenvetona Lakio totesi, että:

Kaikki edellä esitetyt seikat ovat sen luonteisia, että niihin voidaan saada parannus koulutuksen avulla. Nyt kun sota on kestänyt jo näin kauan, ovat miehet kouliintuneet vähitellen itsestään. [...] Toista vuotta on kuitenkin täytynyt käydä sotaa, ennen kuin he ovat oppineet tehtävänsä. Suurimpana heikkoutena koulutuksessamme on ollut huono kuri. Alokasaikana oli kuri kova, mutta mitä pitemmälle palvelusaika kului, sitä löysemmäksi tuli kuri. ”Vanhat miehet” eivät enää tieneet kurista mitään. Reservin harjoituksissa oli kuri vieläkin löysempi ja sodan syttyessä ei kurista enää voitu puhuaakaan. Asia pitäisi olla juuri päinvastoin.⁷³⁶

⁷³⁴ PMkoul-os 2868/Koul.2/20 sal./30.4.1944 ”Ehdotus pst.- ja krh.koulutuksen uudelleenjärjestelyksi”. T 17654/12. KA.

⁷³⁵ PMtyk-os 2401/Tyk.1/13.sal./12.5.1944 ”Pst.- ja krh.koulutuksen uudestijärjestely”. T 17654/12. KA.

⁷³⁶ Ks. esim. Kotij.E 2031/Koul.1/207.sal./6.10.1942 ”Sotakokemuksia”. SPK 17485/Liite 379. KA. JR 51 kuului 7.Divisioonaan (Aunuksen Ryhmä). Jäljennöksen lopussa huomautettiin, että esitys on laadittu reserviläisyksiköstä saatujen kokemusten perusteella.

Lakio on tietämättään osunut suoraan sodan ajan koulutuksen suurimpaan ongelmaan. Ongelma lienee tiedostettu myös Päämajan ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosastoissa, sillä Lakion selostus jaettiin hyvin laajasti sekä kenttäarmeijaan että koulutuskeskuksiin.⁷³⁷

Asemasodan olosuhteiden aiheuttamat tärkeimmät koulutusaiheet alokkaiden täydennyskoulutuksessa ennen rintamajoukkoihin siirtoa olivat toiminta ja erityisesti vartiopalvelus etulinjassa. Kotijoukkojen Esikunta piti näitä koulutusaiheita niin tärkeinä, että ne lisättiin myös asevelvollisten peruskoulutukseen. Koulutuksessa oli huomioitava erityisesti suojainen liikkuminen etulinjassa, miinoitukset ja maastosta löytyvien räjähtämättömien ammusten käsittely. Etulinjan vartiopalveluksesta annetuissa ohjeissa ja määräyksissä puolestaan käsiteltiin yksityiskohtaisesti käyttäytymistä vartiopaikalla, vihollisesta tehtyjen havaintojen aiheuttamia toimenpiteitä, omien liikkumisen valvontaa, varmistuspartioiden toimintaa, ase- ja tunnuksien käyttöä sekä vartion vaihtoa.⁷³⁸ Ylipäällikön määräyksestä Päämaja oli korostanut huolellisuutta etulinjassa liikuttaessa jo huhtikuussa 1942. Varomattomuudesta aiheutuneiden tappioiden vuoksi erityisesti etulinjassa liikkuvat upseerit määrättiin noudattamaan tarkasti niitä järjestys-, varovaisuus- ja suojautumismääräyksiä, joita kyseisellä loholla oli annettu ja joita heidän oli vaadittava myös alaisensa noudattamaan. Etulinjassa oli myös vältettävä kokoontumista, jotta se ei kiinnittäisi vihollisen huomiota. Etulinjassa tarkastuksella liikkuva upseeri tai upseeriryhmä saattoi huolimattomalla toiminnallaan paljastaa vihollisen tähystäjille tai tulenjohtajille tärkeitä taisteluasemia ja antaa siten viholliselle mahdollisuuden maalien tulittamiseen. Näin saatettiin aiheuttaa omille joukoille joko heti tai myöhemmin turhia tappioita.⁷³⁹

Huhtikuussa 1942 ylipäällikkö Mannerheim kiinnitti huomiota omista ansoituksista ja miinoituksista aiheutuneisiin tappioihin. Omien joukkojen tappiot olivat aiheutuneet pääasiassa huonosta sulutuskoulutuksesta sekä osittain kokemattomuudesta ja varomattomuudesta. Rakennettuja ansa- ja miinakenttiä oli joukkojen vaihdon jälkeen ryhdytty purkamaan tuntematta niiden tarkkaa rakennetta ja sijoitusta. Ansa- ja miinakenttien paikkoja määrättäessä ei ollut riittävästi mietitty omien joukkojen toimintaa, eikä niistä ollut laadittu tarkkoja piirroksia. Varsinkin jalkaväkijoukot olivat tehneet ansoituksia laati-

⁷³⁷ PMkoul-os 4037/Koul.1/22.sal./4.10.1942 ”Sotakokemuksia”. T 17652/15. KA; Kotij.E 2031/Koul.1/207.sal./ 6.10.1942 ”Sotakokemuksia”. SPK 17485/Liite 379. KA; Aun.REknto-os 8768/1/24 e/27.9.1942 ”Sotakokemuksia”. SPK 4868. KA.

⁷³⁸ Kotij.E 2256/Koul.1/281.sal./4.11.1942 ”Koulutuksessa huomioitavia asioita”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA. Asiakirjan liitteenä jaettiin kaikille koulutuskeskuksille erään etulinjan rykmentin ohjeet käyttäytymisestä etulinjassa, vartiopalveluksen suorittamisesta sekä vihollisvakoojien kiinniotamisesta ja edelleen toimittamisesta. Kotijoukkojen Esikunta korosti etulinjan vartiopalveluksesta annettujen määräysten huomioimista koulutuksessa.

⁷³⁹ PMknto-os 1516/Kom.2/29/sal./27.4.1942 ”Huolellisuutta etulinjassa liikuttaessa”. SPK 17484/Liite 279. KA.

matta niistä piirroksia tai jättäneet ne merkitsemättä maastoon. Omien tappioiden estämiseksi sekä ansoitusten ja miinoitusten tehon lisäämiseksi ylipääällikkö määräsi, että ansoitus- ja miinoituskoulutusta oli tehostettava ja että ansojen ja miinojen asettaminen oli sallittu vain pioneerikomantajien johdolla laadittua sulutussuunnitelmaa noudattaen. Rakentamiseen sai käyttää pioneeripataljoonia ja rykmenttien pioneerijoukkueita, jotka olivat saaneet tehtävään tarvittavan sulutuskoulutuksen.⁷⁴⁰

Elokuussa 1943 Päämajan koulutusosasto lähetti sotatoimiyhtymille uutta kuuden kuukauden koulutusohjelmistoa koskevan lausuntopyynnön. Päämajan tavoitteena oli saada asevelvollisten peruskoulutus vastaamaan mahdollisimman hyvin sotatilanteen vaatimuksia ja muodostaa sodan ajan koulutuksen painopiste entistä selvemmin vain tärkeimpiin asioihin. Tämän vuoksi yhtymien oli omiin kokemuksiin perustuen esitettävä, mitä opetusaiheita ohjelmistosta oli vähennettävä ja mitä lisättävä sekä mahdolliset muut muutostarpeet. Edelleen lausuntopyynnössä todettiin, että koulutuksen lähtökohtana oli kolmen kuukauden alokasaika, mutta lausunnoissa oli huomioitava alokasajan mahdollinen pidentäminen viiteen kuukauteen.⁷⁴¹

Yhtymien lausunnot olivat ristiriitaiset. Lähes jokaisen koulutusaiheen kohdalla oli vaatimuksia sekä lisäämisestä että vähentämisestä. Tämän tutkimuksen kannalta erityisen merkillepantavaa on se, ettei taistelukoulutuksessa korostettu puolustusharjoitusten lisäämisen tarvetta tai että hyökkäysharjoitusten lukumäärää olisi esitetty vähennettäväksi. Panssarintorjuntakoulutukseen esitetyt muutokset eivät koskeneet yleistä panssarintorjuntakoulutusta, vaan vähäisiä muutoksia panssarintorjuntatykkikomppanioiden koulutukseen.⁷⁴²

Kannaksen Ryhmän lausunnosta vastasi toimikunta, jonka puheenjohtajana oli JR 27:n komentaja eversti Lauri Haanterä. Kannaksen Ryhmän lausunnon mukaan hyökkäysvaiheen kokemusten ja koulutuskeskuksista saapuneiden uusien täydennysmiesten koulutustason perusteella suurimpina puutteina asevelvollisten koulutuksessa oli taisteluolosuhteiden mukainen aseiden käsittely ja taistelutekniikka yleensä, välttämättömimmän suojautumisen laiminlyönti sekä oikeiden etäisyyksien säilyttäminen taisteluryhmyksessä. Jalkaväen koulutusohjelmistoon tehtävistä muutoksista korostettiin pimeätoimintaa,

⁷⁴⁰ PMop-os 747/Op.1/17 c/sal./17.4.1942. SPK 17484/Liite 269. KA.

⁷⁴¹ PMkoul-os 4036/Koul.1/1 sal/12.8.1943 ”Koulutettavien ikäluokkien koulutus”. T 17653/1. KA.

⁷⁴² Aspara 1983, s. 27–28. Ks. myös Yhteenvedo kenttäarmeijan asiantuntijain vuoden 1924 ikäluokan koulutusohjelmia koskevista lausunnoista. Ei tunnistetietoja. T 17653/1. KA. Yhteenvedossa on esitelty keskeisimmät kohdat Kan.R:n,

iskuryhmäkoulutusta, suoja-aseman ja vaihtoaseman tärkeyttä, vihollisen tarkka-ampujatoimintaa, varitiokoulutusta etulinjassa mukaan luettuna vihollisen vanginsieppaustoiminta sekä asekasittelyä ja ampumakoulutusta. Sitä vastoin teoreettista opetusta jalkaväen kuuden kuukauden ohjelmistossa oli Kannaksen Ryhmän lausunnon mukaan aivan liikaa samoin kuin kaasusuojelukoulutusta. Konekivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntajalkaväen osalta huomautukset olivat samansuuntaisia.⁷⁴³ Edellä esitetystä lausunnosta ilmenee selvästi, että Kannaksen yhtymien jalkaväkikoulutuksessa painotettiin rintamaolosuhteiden asettamien vaatimusten mukaista koulutusta, kun taas koulutuskeskuksissa annettava peruskoulutus vastasi enemmänkin rauhan ajan koulutusta. Merkittävää on myös se, että Kannaksen Ryhmän lausunto huomioitiin erityisesti HTK 1:n täydennyspataljoonien koulutuksessa⁷⁴⁴. Yhteenvetona Kannaksen Ryhmän lausunnosta voidaan todeta, että siinä korostettiin puolustustaistelua palvelevaa koulutusta, vaikka tätä ei suoranaisesti lausunnossa mainitakaan.

Yhtymiltä saamiensa lausuntojen perusteella Päämaja antoi Kotijoukkojen Esikunnalle määräyksen koulutusohjelmiston tarkistamisesta. Ohjelmisto todettiin kokonaisuudessaan hyväksi, mutta entistä selvempi painopiste oli luotava suljetun järjestyksen koulutukseen, muodolliseen ja sovellettuun taistelukoulutukseen, ase- ja ampumakoulutukseen sekä kenttäpalveluun. Lisäksi teoreettista koulutusta oli vähennettävä. Tarkistustyön perustaksi määrättiin Kannaksen Ryhmän Esikunnan ja 8.Divisioonan toimikuntien lausunnot.⁷⁴⁵

Vastineessaan Kotijoukkojen Esikunta totesi yhtymien lausuntojen suuren erilaisuuden ja yhtymien asiantuntemattomuuden koulutuskeskusten oloista ja toimintaedellytyksistä.⁷⁴⁶ Edelleen Kotijoukkojen Esikunta totesi, että osa jalkaväen koulutusohjelmistoista oli jo uusittu ja osaa uusittiin parhaillaan. Käytännössä jalkaväen kuuden kuukauden ohjelmistoa muutettiin antamalla koulutuskeskuksille eril-

Aun.R:n, Maa.R:n, III AK:n ja 14.D:n lausunnoista. Joissakin kohdissa on huomautettu, minkä yhtymän lausunnosta on kyse.

⁷⁴³ Kan.REop-os 1267/II/214 a sal./18.9.1943 ”Lausunto koulutettavien ikäluokkien koulutuksesta”. T 17653/1. KA. Toimikunnan jalkaväkijäsenenä oli majuri Alfons Sundblad (myöhemmin IV/19.Pr:n komentaja). HTK 1:n edustajana kokoukseen osallistui koulutusupseeri majuri Olavi Rossi. Vrt. Yhteenveto kenttäarmeijan asiantuntijain vuoden 1924 ikäluokan koulutusohjelmia koskevista lausunnoista. Ei tunnistetietoja. T 17653/1. KA.

⁷⁴⁴ Vrt. Täyd.P 1 448/III/1/2.sal./12.11.1943 ”Kenttättyökoulutus”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 2 521/III/2.sal./13.12.1943 ”Selostus kenttättyöleiriltä”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 746/II/2.sal./8.12.1943 ”Kenttättyökoulutus”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 107/II/2.sal./26.2.1944 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 4 ajalle 1.–30.3.44”. T 7518/23. KA.

⁷⁴⁴ HTK 1 3432/Koul./2 sal/16.12.1943 ”Koulutus ja järjestelyt”. T 7507/D/14. KA; Täyd.P 3 769/II/2.sal./20.12.1943 ”Täyd.P 3:n koulutusohje n:o 2 ajalle 27.12.43–27.1.44”. T 7507/D/14. KA.

⁷⁴⁵ PMkoul-os 4747/Koul.1/1 sal/25.9.1943 ”Koulutettavien ikäluokkien koulutusohjelmistot”. T 17653/1. KA.

⁷⁴⁶ Kotij.E 2252/Koul.1/281 sal/20.11.1943 ”Koulutettavien ikäluokkien koulutusohjelmistot”. T 17653/1. KA.

liskäskyjä saapumiserien koulutuksen tehostamisesta joissakin opetusaiheissa.⁷⁴⁷ Koulutusohjelmisto pysyi siis periaatteessa samana jatkosodan loppuun saakka.

4.3.2 Neuvostojoukkojen toiminnan vaikutus

Päämajan koulutusosasto ryhtyi vuonna 1943 aktiivisesti keräämään tietoja neuvostojoukkojen eri toimintoista, joita voitaisiin hyödyntää omien joukkojen koulutuksessa⁷⁴⁸. Kannaksen sotatoimiyhtymien koulutussuunnitelmista voidaan erottaa kolme kokonaisuutta, jotka aiheutuivat pääasiassa neuvostojoukkojen toiminnasta. Nämä olivat iskuosastokoulutus, vanginsieppaustoiminnan torjuminen ja tarkka-ampujakoulutus.

Neuvostojoukkojen tarkka-ampujatoiminnan menestys vuonna 1942 johti omien joukkojen vastatoimenpiteisiin. Ensimmäiset tiedot venäläisten tarkka-ampujien toiminnasta jaettiin joukoille jo joulukuussa 1941. Joukkoja kehoitettiin yksinkertaisesti varovaisuuteen asemissa liikkueensa ja toimiessaan sekä naamioinnin merkitystä.⁷⁴⁹ Seuraavana vuonna neuvostojoukkojen tarkka-ampujatoimintaa käsiteltiin ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” oppaiden kahdessa numerossa, mutta vasta vuonna 1943 Päämaja kiinnitti joukkojen huomion vastatoimenpiteisiin, jotta omat tappiot saataisiin vähentymään ja vastustajan tarkka-ampujat eliminoidua.⁷⁵⁰ Maaliskuussa 1943 Päämaja julkaisi yksityiskohtaiset tiedot ja omien joukkojen havainnot vihollisen tarkka-ampujatoiminnasta. Koulutuksessa huomioitaviin torjuntatoimenpiteisiin kiinnitettiin erityinen huomio.⁷⁵¹ Myös Kannaksen Ryhmän sotatoimiyhtymissä

⁷⁴⁷ Aspara 1983, s. 28.

⁷⁴⁸ PMkoul-os 3965/Koul.2/22 sal./11.8.1943 ”Sv. kuulustelukysymyksiä”. T 17653/13. KA. Koulutusosastolle oli lähetettävä kaikki tiedot seuraavista vihollisen toiminnoista (suoritus, järjestely, valmistautuminen ja koulutus): 1) vanginsieppaustoiminta, 2) maavoimien tähystystoiminta, 3) tarkka-ampujatoiminta sekä 4) kaukopartio- ja partisaanitoiminta.

⁷⁴⁹ ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:o 35”. T 17654/14. KA.

⁷⁵⁰ ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:o 41 ja 47”. T 17654/14. KA.

⁷⁵¹ ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:o 65”. T 17654/14. KA. Oppaassa oli kaksi kokonaisuutta: 1) Vihollisen ohjeita tarkka-ampujien valmennuksesta ja toiminnasta (mm. tarkka-ampujan yksilölliset ominaisuudet sekä tarkka-ampujan toiminta tiedustelutehtävissä, hyökkäystaistelussa ja puolustuksessa) ja 2) Omien joukkojen havainnot vihollisen tarkka-ampujatoiminnasta (mm. vihollisen tarkka-ampujatoiminnan järjestely, käyttäyspaikat ja toiminta, ampumamatka ja -aika, harhauttaminen sekä omat torjuntatoimenpiteet). Koulutuksessa huomioitavia asioita olivat muun muassa taistelu- ja juoksuautojen syventäminen, varoitustaulut asemissa, kypärän käyttö etulinjassa ja tähystyspaikkojen vaihtaminen. Etulinjan johtajilta poistettiin komentovyöt, arvomerkit ja karttalaukut ja esimerkiksi pataljoonan komentajien oli kannettava etulinjassa liikkueensa kivääriä, etteivät he erottuisi joukosta. Ibidem. Materiaali perustuu Maaselän Ryhmän joukkojen havaintoihin vihollisen tarkka-ampujatoiminnasta 16.–28.2.1943 sekä Päämajan tiedusteluosaston sotavankien kuulustelumateriaaliin. PMtied-os 2568/Tied.1/sal./9.3.1943 ”Havaintoja vihollisen tarkka-ampujatoiminnasta Maa.R:n lohkolle”. T 17653/13. KA; PMtied-os 2996/Tied.1/sal./18.3.1943 ”Tarkka-ampujien valmennus ja toiminta Karjalan rintamalla”. T 17653/13. KA; PMtied-os 1819/Tied.1/sal./19.2.1943 ”Ohjeita tarkka-ampujille”. T 17653/13.KA.

korostettiin toimenpiteitä vihollisen tarkka-ampujien aiheuttamien tappioiden pienentämiseksi⁷⁵². Vaikka neuvostoliittolaisten tarkka-ampujien vaikutus saatiin etulinjan joukkojen koulutuksella vähenemään, tappioita syntyi koko asemasotavaiheen ajan.

Neuvostojoukkojen tehokas tarkka-ampujatoiminta johti oman tarkka-ampujakoulutuksen aloittamiseen ja kehittämiseen jalkaväkijoukoissa⁷⁵³. Suomalaisten tarkka-ampujien merkitystä, koulutusta ja käyttöä käsiteltiin Suojeluskuntien Päälystökoululla vuonna 1942 pidetyillä rintamaupseerikursseilla. Päämajan koulutusosasto jakoi asiasta laaditun muistion laajalla jakelulla kenttäarmeijalle. Muistiossa todettiin tarkka-ampujakoulutuksen välttämättömyys ja annettiin perusteet koulutuksen läpiviennistä.⁷⁵⁴ Jalkaväen tarkka-ampujakoulutus yhdenmukaistettiin vasta syksyllä 1943, jolloin Päämajan koulutusosaston ”Sodanajan koulutusohjeita n:o 1” julkaistiin.⁷⁵⁵

Tarkka-ampujakurssin johtajaksi oli pataljoonasta valittava upseeri, joka oli erittäin hyvä ampuja ja kiinnostunut ammunnasta. Koska tarkka-ampujien koulutus ei ollut massakoulutusta, vaan siinä tarvittiin mahdollisimman paljon henkilökohtaista ohjausta, kullakin peruskurssilla koulutettiin kiväärikomppaniasta neljä miestä (kaksi tarkka-ampujaparia) ja pataljoonan jääkärijoukkueesta kaksi miestä (yksi tarkka-ampujapari). Yksikön päällikön oli kivääriampumaohjelmiston ammuntojen tulosten perusteella valittava tarkka-ampujakurssille sellaiset miehet, jotka ampumataitonsa ja muiden ominaisuuksiensa puolesta omasivat luontaisia taipumuksia kehittyä taitaviksi tarkka-ampujiksi. Tarkka-ampujaperuskurssin pituus oli vuodenajan mukaan 20–25 päivää. Mikäli miehet eivät olleet aikaisemmin saaneet minkäänlaista tarkka-ampujakoulutusta, heidät komennettiin noin viikon kestävälle peruskurssin ensimmäiselle jaksolle, jonka jälkeen koulutus jatkui yhtenä päivänä viikossa, kunnes koko peruskurssi oli suoritettu.⁷⁵⁶

⁷⁵² E/JR 57 223/III/54 sal./10.2.1943 ”Toimenpiteet vih. tarkka-amp.tulen aiheuttamien tappioiden pienentämiseksi”. SPK 13216/Liite 8. KA; I/JR 57 72/III/54 sal./15.2.1943 ”Toimenpiteet vih. tarkka-amp.tulen aiheuttamien tappioiden pienentämiseksi”. SPK 13216/Liite 11. KA; ; III/JR 57 100/III/54 sal./14.2.1943 ”Toimenpiteet vih. tarkka-amp.tulen aiheuttamien tappioiden pienentämiseksi”. SPK 13216/Liite 12. KA. Vrt. myös E/JR 57 490/III/59 sal./25.3.1943 ”Vihollisen tarkka-ampujatoiminta”. SPK 13216/Liite 17a. KA ja 18.DE:n sotapäiväkirja 9.2. sekä 13.2.1943. SPK 6258. KA.

⁷⁵³ Ks. esim. Tulppala 1990, s. 6–7. Tulppalan tutkimus suomalaisten tarkka-ampujien toiminnasta jatkosodan aikana perustuu pääasiassa Maaselän Ryhmän aineistoon.

⁷⁵⁴ PMkoul-os 711/Koul.1/2 sal./14.2.1943 ”Sk.PK:n keskustelukysymyksiä”. T 17653/13. KA. Ks. myös Sk.PK 88/Adj.sal./10.2.1943 ”Tarkka-ampujien merkitys, koulutus ja käyttö”. T 17653/13. KA.

⁷⁵⁵ Sodanajan koulutusohjeita. N:o 1. Tarkka-ampujakoulutus (Pataljoonan tarkka-ampujaperuskurssi). PMkoul-os 4879/Koul.2/3 sal/29.9.1943. T 17654/13. KA.

⁷⁵⁶ Ibidem.

Kannaksen Ryhmän joukoissa aloitettiin keskitetty tarkka-ampujakoulutus vuoden 1943 alussa. Esimerkiksi 2.Divisioonassa koulutus järjestettiin rykmenteittäin kaksi viikkoa kestäneillä kursseilla, jonka tärkeimmät opetusaiheet olivat ammunta 200–700 metrin matkalta kiikarikiväärillä ja tavallisella kiväärillä, etäisyyden arvioiminen, tähystys ja maalin havaitseminen. 2.DE antoi joukoilleen myös ohjeet tarkka-ampujien käytöstä etulinjassa.⁷⁵⁷ Alkuvuoden aikana pelkästään JR 7:ssä koulutettiin 35 tarkka-ampujaa.⁷⁵⁸ 15.Divisioonassa tarkka-ampujakurssit järjestettiin pataljoonittain⁷⁵⁹, kun taas 18.Divisioonassa tarkka-ampujakoulutus keskitettiin jalkaväkirykmentteihin perustettujen koulutuskeskusten kurssiohjelmaan.⁷⁶⁰ Tiiviin tarkka-ampujakoulutuksen ansiosta viholliselle aiheutetut tappiot kasvoivat myös merkittävästi⁷⁶¹. Esimerkiksi JR 48:n ilmoitusten mukaan rykmentin tarkka-ampujat ampuivat ajalla 22.2.–31.5.1943 Rajajoen lohkolla yhteensä 118 vihollissotilasta.⁷⁶² Tarkka-ampujatoimintaan kiinnitettiin Kannaksen joukoissa erityistä huomiota. Kullakin lohkolla nimettiin toiminnasta vastaava upseeri, jonka päätehtävänä oli johtaa ja valvoa tarkka-ampujien toimintaa. Varsinaiset tarkka-ampujat puolestaan vapautettiin kokonaan vartiopalveluksesta yöllä.⁷⁶³ Suomalaiset pystyivät tehostetun koulutuksen jälkeen luomaan Kannaksen eri rintamalohkoille tarkka-ampujaverkon, joka pakotti neuvostojoukkoja lisäämään varovaisuuttaan ja naamiointiaan. Suomalaisia tarkka-ampujia käytettiin myöhemmin pareittain toisen toimiessa ampujana ja toisen tähystäessä

⁷⁵⁷ 2.DEop-os 140/III/12.sal./13.2.1943 ”Tarkka-ampujatoiminta”. SPK 12343/Liite 12. KA. Asiakirjan mukaan Kannaksen Ryhmän komentaja oli antanut suullisesti ohjeet tarkka-ampujatoiminnasta. Tarkka-ampujakursseja oli järjestetty jo vuoden 1942 lopulla. Esimerkiksi JR 6 järjesti oman tarkka-ampujakurssin joulukuussa 1942. E/JR 6 1099/II/10 sal./12.12.1942 ”JR 6:n koulutuskeskuksessa suoritettavat kurssit”. T 2562/9. KA. Seuraava kurssi järjestettiin jo tammikuussa 1943. Vrt. E/JR 57 490/III/59 sal./25.3.1943 ”Vihollisen tarkka-ampujatoiminta”. SPK 13216/Liite 17a. KA. Asiakirjan liitteenä oli yksityiskohtaiset ohjeet tarkka-ampujakoulutuksesta; E/JR 57 710/III/59 sal./27.4.1943 ”Tarkka-ampujatoiminta”. SPK 13216/Liite 24a. KA ja 18.DE:n sotapäiväkirja vuodelta 1943, passim. SPK 6258. KA.

⁷⁵⁸ E/JR 7 1903/500/III/92 sal./9.7.1943 ”Tarkka-ampujakoulutus”. T 8516/79. KA.

⁷⁵⁹ JR 15 148/II/53 sal./23.2.1943 ”Koulutus aikana 1.3.–31.5.43”. SPK 10610/Liite 26. KA; I/JR 15:n tarkka-ampujakurssin yksityiskohtainen koulutusohje”. SPK 10675/Liite 7. KA; I/JR 15:n pataljoonan komentajan puhuttelu 11.2.1943. SPK 10675/Liite 16.

⁷⁶⁰ 18.DEop-os 1256/II/9 sal./3.12.1942 ”Divisioonan käsky rykm:ien koulutuskeskusten perustamista ja koulutustoimintaa varten”. T 2562/8. KA. Vrt. E/JR 6 1099/II/10 sal./12.12.1942 ”JR 6:n koulutuskeskuksessa suoritettavat kurssit”. T 2562/9. KA; JR 27 3475/I/28 sal./12.12.1942 ”JR 27:n koulutuskeskus”. T 2562/9. KA; E/JR 48 2600/I/3c sal./9.12.1942 ”Koulutus ja kurssit”. T 2562/9. KA. JR 6:ssa ja JR 27:ssä järjestettiin kaksi tarkka-ampujakurssia, kun taas JR 48:n toimeenpani peräti neljä tarkka-ampujakurssia, joilla koulutettiin noin 130 tarkka-ampujaa. JR 48 sotapäiväkirja 9.12.1942 (”Rykmentin käsky koulutuksesta ja kurssien järjestelyistä”). SPK 12207. KA; JR 48:n sotapäiväkirja 21.1.1943 (”Rykmentin käsky IV tarkka-ampujakurssin toimeenpanosta”). SPK 12197. KA.

⁷⁶¹ 2.DEop-os 231/II/9 d sal./6.3.1943 ”Yleinen tilanne sekä katsaus taistelutoimintaan 2.Divisioonan lohkolla helmikuulla 1943”. SPK 5319/Liite 4. KA. Vrt. muut 2.D:n vuoden 1943 ja vuoden 1942 katsaukset. SPK 5319, passim. SPK 5316, passim. KA. Ks. myös Pekola 1995, s. 225. Sotapäiväkirjan merkintä 8.4.1944.

⁷⁶² JR 48:n sotapäiväkirjan liite 6. SPK 12197. KA. Ks. myös Sorko et.al. 2009, s. 204. Vrt. esim. 18.DEop-os 1293/III/5 sal./4.12.1943 ”Katsaus 18.D:a vastassa oleviin vihollisjoukkoihin sekä taistelutoimintaan D:n lohkolla ajalla 1.-30.11.1943”. SPK 6262. KA.

⁷⁶³ JR 48:n sotapäiväkirja 13.9.1943 ”Rykmentin käsky siirtymisestä Rajajoen lohkolle”. SPK 12197. KA.

maaleja joko paljain silmin tai kiikarilla.⁷⁶⁴ Tähystyksellä saatiin myös arvokkaita tietoja vihollisen toiminnasta, ja eräillä Kannaksen lohkoilla suomalaisten puolelta voitiin seurata neuvostojoukkojen liikkeitä yksityiskohtaisesti.

Asemasotavaiheen taistelutoiminnassa aloite siirtyi vuoden 1942 lopulla neuvostojoukoille. Yleistilanteen muutosta vuoden 1942 lopulla kuvasi hyvin se, että marras–joulukuun aikana suomalaiset torjuivat yhteensä 34 komppanian–pataljoonan -laajuista hyökkäystä⁷⁶⁵. Neuvostojoukkojen taistelutoiminnan tarkoituksena oli koko asemasotavaiheen ajan pääasiassa tiedustelu ja vankien sieppaaminen. Kun suomalaiset joukot eivät enää lainkaan osoittaneet vastaavanlaista aktiivisuutta, Päämajan operatiivinen johto kiinnitti omien joukkojen passiivisuuteen huomiota. Vihollinen oli rauhallisen rintamatilanteen vuoksi jopa pystynyt irrottamaan Suomen rintamalta jatkuvasti joukkoja ja siirtämään niitä muualle. Lisäksi Päämajassa arvioitiin, että omien joukkojen hyökkäystaito ja -henki oli laskenut.⁷⁶⁶ Joukkojen aktivoimiseksi ylipäällikkö Mannerheim käski sotatoimiyhtymiä valmistelemaan rajoitettuja hyökkäyksiä, joilla aikaansaataisiin tarpeellisia parannuksia omiin puolustusasemiin.⁷⁶⁷

Kannaksen Ryhmän komentaja kenraaliluutnantti Harald Öhquist antoi tammikuussa 1943 divisioonilleen käskyn ”rajoitetusta aktiivisesta toiminnasta” vihollisen harhauttamiseksi ja sen etulinjan joukkojen sitomiseksi sekä omien joukkojen hyökkäyshengen ja -taidon jatkuvaksi ylläpitämiseksi.⁷⁶⁸ Tehtävä toteutettiin aktiivisella välimaaston partioinnilla ja rajoitetuilla hyökkäyksillä edullisissa olosuhteissa. Toimintaan liittyi oleellisesti myös vangin sieppaaminen. Välimaaston partioinnin tarkoituksena oli selvittää muun muassa vihollisen etummaisten asemien yksityiskohtainen kulku ja mikäli mahdollista miehitys sekä aseistuksen sijoitus ja perehdyttää omat joukot etumaastoon. Miestö valittiin huolellisesti ja koulutettiin kutakin tehtävää varten perusteellisesti. Rajoitettuja hyökkäyksiä oli suunniteltava tarpeellisten parannusten aikaansaamiseksi omiin puolustusasemiin sekä kiusallisten vihollispesäkkeiden ja -tukikohtien hävittämiseksi. Omien tappioiden minimoimiseksi korostettiin tehtävän huolellista

⁷⁶⁴ Sk.PK 88/Adj.sal./10.2.1943 ”Tarkka-ampujien merkitys, koulutus ja käyttö”. T 17653/13. KA; Tulppala 1990, s. 13.

⁷⁶⁵ PMop-os 59/Op.1/25.a/sal./13.1.1943. T 15706/3. KA. Vrt. PMop-os 2000/Op.1/5d/sal./26.10.1942. SPK 20880/Liite 557. KA.

⁷⁶⁶ PMop-os 45/Op.1/5.d/sal./12.1.1943. T 17653/13. KA tai SPK 20880/Liite 572. KA; Kan.REop-os 29/III/201 sal./18.1.1943 ”Kannaksen Ryhmän käsky rajoitettua aktiivista toimintaa varten”. SPK 14273. KA. Yhtymien oli tehtävä esityksensä hyökkäyksistä Päämajan operatiiviselle osastolle, joista oli selvittävä hyökkäyksen tarkoitus ja tavoite, suoritus-aika sekä niihin käytettävät voimat. Päämaja korosti, että hyökkäyksien toteuttamiseen oli saatava ylipäällikön lupa.

⁷⁶⁷ Karjalainen 2009, s. 242. Karjalainen on päätenyt johtopäätökseen, että hyökkäyksellisen toiminnan taustalla ei ollut halu omaan aktiiviseen toimintaan sinänsä, vaan vihollisen aktiiviseen toimintaan vastaaminen. Ibidem.

⁷⁶⁸ Kan.REop-os 29/III/201 sal./18.1.1943 ”Kannaksen Ryhmän käsky rajoitettua aktiivista toimintaa varten”. SPK 14273. KA.

suunnittelua, valmistelua ja koulutusta. Tehtävään valittu joukko oli koulutettava takamaastossa yksityiskohtaisesti tukikohdan tai pesäkkeen valtaukseseen, vangin sieppaamiseen ja kohteen hävittämiseen. Suunnittelussa ja harjoittelussa huomioitiin myös tykistön tulituki ja yhteistoiminta pioneerien kanssa.⁷⁶⁹ Kuten Kannaksen Ryhmän ohjeistuksesta voidaan päätellä, varsinainen iskuosastohyökkäys oli hyvin nopea ja häikäilemätön toimenpide, mutta ennalta toteutetut valmistelut, kuten tiedustelu, tehtävän suunnittelu sekä valmistava ja sovellettu koulutus, sitoivat iskuosastohyökkäykseen valitut miehet tehtävään useiksi päiviksi tai jopa viikoiksi.

Karjalan kannaksen jalkaväkijoukoissa iskuosastokoulutus aloitettiin jo vuonna 1942. 15.Divisioonan ensimmäinen iskuosastokurssi järjestettiin kesäkuussa 1942, jonka jälkeen koulutus alkoi rykmenteissä⁷⁷⁰. Myös Kannaksen muissa yhtymissä iskuosastokoulutus aloitettiin vuoden 1942 aikana. Kannaksen Ryhmän Esikunta lähetti yhtymiensä kokemukset iskuosastojen toiminnasta, kokoonpanosta ja koulutuksesta Päämajaan vuoden 1943 alussa. Iskuosastotoimintaa käytettiin Karjalan kannaksen asemotavaiheessa pääsääntöisesti väkivaltaiseen tiedusteluun, vanginsieppaukseen, neuvostojoukkojen bunkkerin, pesäkkeen, tukikohdan tai muun kohteen tuhoamiseen sekä omiin aseisiin tunkeutuneen vihollisen tuhoamiseen ja menetettyjen taisteluasemien takaisin valtaamiseen. Usein yllä mainittuja tehtäviä yhdistettiin samaan iskuosastohyökkäykseen.⁷⁷¹ Kannaksen Ryhmän aineisto on selvästi ollut perustana Päämajan myöhemmin samana vuonna laatimalle ”Sodanajan koulutusohjeita N:o 4:lle” eli jalkaväkijoukkojen iskuosastokoulutuksen yleisjärjestelyille.⁷⁷²

⁷⁶⁹ Ibidem. Divisioonien suunnitelmat, joista oli selvittävä hyökkäyksen tarkoitus, tavoite, suoritusajankäytettävät voimat ja ampuvat väkiväkekulutus, oli lähetettävä Kannaksen Ryhmän komentajan hyväksyttäväksi.

⁷⁷⁰ JR 57:n sotapäiväkirja 8.–14.6.1942. SPK 13209. KA; III/JR 57:n sotapäiväkirja 8.6.1942. SPK 13346. KA; III/JR 57:n sotapäiväkirja, s. 18. SPK 13346. KA; I/JR 57:n sotapäiväkirja 13.7.1942. SPK 13308. KA; Pekola 1995, s. 148 ja 151; Pekola 2001, s. 98–99;

⁷⁷¹ Kan.REOp-os 38/III/216 sal./22.1.1943 ”Iskuryhmät”. T 17653/13. KA; 2.DE 33/III/4 d. sal./20.1.1943 ”Iskuryhmät”. T 17653/13. KA; 10.DE 65/III/19.sal./21.1.1943 ”Iskuryhmän kokoonpano ja koulutus”. T 17653/13. KA; 15.DE 47/III/54.sal./21.1.1943 ”Lausunto iskuryhmistä”. T 17653/13. KA; 18.DEOp-os 35/II/9 sal./21.1.1943 ”Iskupioneerikoulutus”. T 17653/13. KA; E/JR 6 99/II/10 sal./20.1.1943 ”Iskuryhmät”. T 17653/13. KA; JR 27 235/I/1/20.1.1943 ”Iskuryhmät”. T 17653/13. KA; E/JR 48 170/I/3c sal./20.1.1943 ”Iskuryhmä”. T 17653/13. KA; 18.DEpion.kom 106/Pion./IIb sal./20.1.1943 ”Iskupioneerikoulutus”. T 17653/13. KA.

⁷⁷² Sodanajan koulutusohjeita. N:o 4. Jv.pataljoonan iskuosastokoulutus. PMkoul-os 6793/Koul.2/3 sal/27.12.1943. T 17654/13. KA. Koulutusohjeessa oli huomioitu useita asioita Kannaksen yhtymien kokemuksista. Koulutuksen oli perustettava todelliseen tilanteeseen. Pataljoonan komentaja valitsi ja määräsi toiminnan kohteen, ellei käsky tullut rykmentin, divisioonan tai ryhmän esikunnasta. Iskuosaston harjoitukset jakaantuivat valmistavaan ja sovellettuun harjoitteluun, jonka päätyttyä suoritettiin todellinen tehtävä. Valmistava harjoittelu käsitti ase- ja ampuvakoulutusta, muodollista taistelukoulutusta sekä teoriaopetusta. Sovelletun vaiheen aikana harjoiteltiin koko tehtävä ensin osasuorituksina ja sen jälkeen yhteistoimintaharjoituksina, jotka järjestettiin päivällä, hämärässä ja pimeällä. Erityisesti korostettiin tehtävän salassa pitämistä sekä valmistelujen että koulutuksen aikana, jotta tehtävä ei epäonnistuisi. Pataljoonan iskuosastokoulutus järjestettiin edellä mainitulla tavalla kurssimuotoisesti. Päämajan tavoitteena oli, että ½–2/3 kustakin kiväärikomppaniasta ja pataljoonien

Päämajan ja Kannaksen Ryhmän aktiivista toimintaa koskevien määräysten jälkeen iskuosastohyökkäykset Kannaksen jalkaväkijoukoissa lisääntyivät merkittävästi.⁷⁷³ Niin joukko-osastojen sotapäiväkirjat kuin historiikitkin sisältävät runsaasti taistelukertomuksia vuoden 1943 aikana tehdyistä iskuosastohyökkäyksistä.⁷⁷⁴ Yhteenvedona tästä toiminnasta voidaan todeta, että kaikkiin iskuosastohyökkäyksiin sisältyi huolellinen valmistautuminen sekä miesten ja osaston koulutus. Iskuosastot koulutettiin pääasiassa takamaastossa joko niin sanotulla tukilinjalla tai vihollisasemaa muistuttavassa tukikohdassa.

Mikäli joukko-osastojen komentajilla tai divisioonien komentajilla olisi ollut valtuudet määrätä iskuosastohyökkäyksiä toimeenpanosta, toiminta Kannaksella olisi todennäköisesti ollut vieläkin vilkkaampaa ja siten kohottanut huomattavasti puolustuksen aktiivisuutta. Kun lupa iskuosastohyökkäyksiin saatiin Kannaksen Ryhmän komentajalta tai joissakin tapauksissa vasta ylipäälliköltä, oli luonnollista, ettei suuria iskuosastoja vanginsiappaus- tai tuhoamistehtäviin käytetty usein. Lisäksi ylipäällikön pyrkimys välttää tarpeettomia tappioita rajoitti iskuosastojen käyttöä, mutta toisaalta taas Päämajan asettamat vaatimukset toiminnalle lisäsivät valmistelujen huolellisuutta.

Mikko Karjalaisen mukaan asemasotavaiheen jatkuessa Päämajan operatiivisen johdon huomio kiinnittyi yhä enemmän vihollisen hyökkäystoiminnan torjumiseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että kenttäarmeijan koulutuksen painopistettä olisi muutettu puolustustaisteluun. Tärkeimpänä yksittäi-

jääkärijoukkueet kokonaisuudessaan olisivat päteviä toimimaan iskuosastoissa. Suomalaiset vierastivat saksalaista mallia, jossa iskuosastohyökkäyksiin käytettiin aina samaa ryhmää tai osastoa.

⁷⁷³ 15.DE 38/III/45 f.sal./18.1.1943 ”Divisioonan käsky vihollisen häiritsemiseksi ja sitomiseksi”. SPK 6167/Liite 5. KA; 15.DE 57/III/45 f.sal./24.1.1943 ”Divisioonan käsky rajoitettuja hyökkäyksiä varten”. SPK 6167/Liite 7.KA; 15.DE 144/III/45 f.sal./19.2.1943 ”Tst.toim.ohjeita”. SPK 6167/Liite 9. KA; JR 15 42/II/41 sal./20.1.1943 ”Rykmentin yleisohje toiminnan aktiivisuuden lisäämisestä”. SPK 10610/Liite 9. KA.

⁷⁷⁴ Ks. esim. 18.DE:n sotapäiväkirja vuodelta 1943. SPK 6258, passim. KA; II/JR 7 283/I/21 sal./22.2.1943 ”Kertomus taistelupartion toiminnasta vihollisen kenttävarustetun pesäkkeen tuhoamisessa”. SPK 14273. KA; E/JR 7 510/132/III/71 sal./28.2.1943 ”Suunnitelma iskujoukkotehtävä n:o 2:a varten”. SPK 14273. KA. Asiakirjassa merkintä: (Kan.R:n) komentaja hyväksynyt. Vrt. 2.DEop-os 219/III/4 a.sal./6.3.1943 ”Tst.partition toiminta Ohdan lohkokolla 4.3.43” ja I/JR 7 317/III/71 sal./4.3.1943 ”Taistelukertomus”. SPK 14273. KA; 18.DEop-os 384/III/4 sal./13.3.1943 ”JR 6:n suunnitteilla oleva partio-toiminta”. SPK 14273. KA. Vrt. 18.DEop-os 398/III/4 sal./16.3.1943 ”Partiointi ja hävitystoiminta 14.3.43”. SPK 14273. KA; 2.DEop-os 279/III/4 a.sal./19.3.1943 ”Taistelukertomukset”. SPK 14273. KA; 10.DE 259/III/2.sal./11.3.1943 ”Tuhoamispartition toimintasuunnitelma”. SPK 14273. KA. Vrt. 10.DE 278/III/2.sal./24.3.1943 ”Tuhoamispartition tst.kertomus”. SPK 14273. KA; 18.DEop-os 453/III/4 sal./30.3.1943 ”Partioimis- ja tuhoamistoiminta”. SPK 14273. KA; 2.DEop-os 345/III/4 a.sal./3.4.1943 ”Tst.kertomus”. SPK 14273. KA; 15.DE 383/III/52 sal./29.4.1943 ”Taistelukertomus”. SPK 14273. KA. Vrt. E/JR 57 688/III/33 sal./23.4.1943 ”Taistelukertomus”. Kertomuksessa erityisesti korostetaan, että ”huolelliset, yksityiskohtiaan myöten viimeistellyt valmistelut ovat onnistumisen perusedellytys”. SPK 14273. KA; 2.DEop-os 428/III/2 sal./20.4.1943 ”Ojaisen bunkkerin tuhoaminen”. JR 7:n suunnitelman iskuosaston vahvuus oli yhteensä 138 miestä. Suunnitelmaa ei hyväksytty. Asiakirjassa on Kan.R:n komentajan merkintä: ”Mielestäni eivät näin suurin osastoin

senä asiana esiin nousivat vihollisen onnistuneet vanginsieppaukset. Sekä sotatoimiyhtymissä että Päämajan operatiivisessa johdossa kiinnitettiin paljon huomiota vihollisen vanginsieppausten ehkäisemiseen.⁷⁷⁵ Esimerkiksi 15.Divisioonaa antoi syyskuussa 1942 ohjeet joukoilleen vanginsieppausten estämiseksi⁷⁷⁶. Eversti Valter Nordgren, joka toimi jatkosodan aikana muun muassa JR 4:n komentajana ja VI AKE:n esikuntapäällikkönä, tiivisti heti sotien jälkeen ylimmän sodanjohdon näkemykset vanginsieppauksista osuvasti. Nordgrenin mukaan vanginsieppauksiin suhtauduttiin asemasotavaiheessa hätäillen. Vihollisen onnistuessa sieppaamaan vangin, tehtiin asiasta liian suuri numero ja uhattiin asianosaista komentajaa tai päällikköä jopa kenttäoikeudella. Jokaisesta vanginsieppauksesta laadittiin laajat kuulustelupöytäkirjat ja taistelukertomukset, jotka toimitettiin yhtymien esikuntien kautta Päämajaan. Tästä oli seurauksena se, että etulinja miehitettiin entistä tiheämmin ja vähäiset reservit supistuivat edelleen.⁷⁷⁷

Joka tapauksessa vanginsieppaukset olivat myös kaikkia Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymiä koskettanut ongelma⁷⁷⁸. Karjalainen toteaa, että siihen piti luonnollisesti reagoida, mutta samalla se vei esikuntien operatiivisten osastojen huomiota pois muista tehtävistä, kuten omien hyökkäystoimenpiteiden suunnittelusta tai vaihtoehtoisesti puolustus- ja vetäytymissuunnitelmien kehittämisestä. Vanginsieppaukset olivat esillä vuosien 1942–1943 aikana jatkuvasti, mutta selvää edistystä niiden torjunnassa ei ollut havaittavissa⁷⁷⁹. Toisaalta venäläisten lukuisat onnistumiset vanginsieppauksissa kertovat myös suomalaissotilaiden välinpitämättömästä asenteesta vartiopalveluun. Vuonna 1942 Suojeluskuntain

suoritetut yritykset tässä vaiheessa ole tarpeen ja edullisia tarkoituksensa nähden". SPK 14273. KA. Ks. myös Häkkinen 1986, s. 289–294, 317–320, 329, 337–338; Pekola 2001, s. 106–107 tai Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 157–168.

⁷⁷⁵ Karjalainen 2009, s. 168. Ks. esim. PMop-os 1778/Op.1/5d/sal./20.9.1942. SPK 20880/Liite 548. KA; PMop-os 385/Op.1/5d/sal./5.3.1943. SPK 20880/Liite 595. KA;

⁷⁷⁶ 15.DE 1161/III/56 sal./25.9.1942 "Divisioonan käsky varovaisuustoimenpiteiden tehostamiseksi". SPK 10610/Liite 46. KA.

⁷⁷⁷ Eversti Nordgrenin mielipide. Upseerien keskustelutilaisuudessa Lahdessa 2.3.1945 esitetyt mielipiteet. T 18002/6a. KA.

⁷⁷⁸ Kannaksen Ryhmän yhtymien ja joukko-osastojen taistelukertomukset vihollisen vanginsieppauksista. SPK 14273. KA. Ks. myös 15.DE 1161/LLL/56 sal./25.9.1942 "Divisioonan käsky varovaisuustoimenpiteiden tehostamiseksi". SPK 6178/Liite 40. KA; 18.DEop-os 413/III/3 sal./20.3.1943 "Varovaisuustoimenpiteitä". SPK 6262. KA; JR 15 735/I/25 sal./27.9.1942 "Rykmentin käsky". SPK 10610/Liite 47. KA; JR 57 sotapäiväkirja 23.3.1943. SPK 13211. KA; E/JR 57 602/III/59 sal./11.4.1943 "Todettuja epäkohtia". SPK 13216/Liite 19. KA. Asiakirjan liitteenä oli Kannaksen Ryhmän komentajan tarkastuskäyntien havainnot (Kan.RE 1176/I/213a/sal./3.4.1943); E/JR 57 752/III/59 sal./30.4.1943 "Vartiopalvelus ja hälyttäminen". SPK 13216/Liite 25. KA; E/JR 57 783/II/47 sal./6.5.1943 "Selostus vih. toiminnasta vanginsieppauksiksi ja sen torjunnasta". SPK 13216/Liite 27. KA; 2.DE 1217/III/8 sal./28.9.1942 "Vartiopalveluksen tehostaminen". SPK 12342/Liite 134. KA; Kom/JR 49 199/I/141 sal./20.1.1943 "Vartioidin tehostaminen". SPK 12343. KA sekä II/JR 7:n sotapäiväkirja 25.1.1944: Koulutustilaisuus upseereille vihollisen vanginsieppaustoiminnasta ja sen torjunnasta. SPK 25840. KA.

⁷⁷⁹ Ks. esim. 18.DE:n sotapäiväkirja vuodelta 1943, passim. SPK 6258. KA. Sotapäiväkirjassa on lukuisia Kan.RE:n ja 18.DE:n ohjeita ja määräyksiä vihollisen vanginsieppaustoiminnan estämiseksi.

Päällystökoululla pidettyjen kurssien keskustelutilaisuuksien muistiossa todettiin vartiopalveluksen osalta, että *suomalainen sotilas ei luonteeltaan ole ollenkaan sopiva vartiotehtäviin* [kursivointi JL], jonka vuoksi asiaan oli saatava muutos koulutuksella⁷⁸⁰.

Maaliskuun alussa 1943 päämajoituspäällikö kenraaliluutnantti Aksel Airo huomautti jälleen sotatoimiyhtymien komentajia vihollisen tekemistä vanginsiappauksista, joita oli tapahtunut yhä enemmän. Ylipäällikkö Mannerheim oli huomauttanut samasta asiasta edellisellä syksynä, ja huhtikuun lopussa hän kaski alaisiaan komentajia antamaan selvityksen toimenpiteistä, joita päämajoituspäällikön lähettämän kirjeen perusteella oli suoritettu. Jotta vihollisen menettelytavat ja tehokkaiksi todetut torjuntakeinot saataisiin mahdollisimman laajasti joukkojen tietoon, Päämajan operatiivinen osasto antoi toukokuussa 1943 koulutusosaston tehtäväksi pikaisesti laatia aiheesta ohjekirjasen, joka jaettaisiin koulutusta varten kenttäarmeijan kaikille perusyksiköille, sotakouluille ja Kotijoukkojen koulutuskeskuksille. Operatiivinen osasto lähetti ohjetta varten yhtymiltä vaatimansa selostukset vihollisen vanginsiappaustoiminnasta saaduista kokemuksista ja sen torjunnassa tehokkaiksi osoittautuneista toimenpiteistä sekä kymmeniä yksityiskohtaisia selostuksia eri vanginsiappaustapauksista.⁷⁸¹ Operatiivisen osaston keräämä aineisto julkaistiin osittain ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” -sarjan vuoden 1943 numeroissa 62, 64, 72 ja 75.⁷⁸²

Ohjeiden noudattamista tehostaakseen operatiivinen osasto järjesti heinäkuussa 1943 sotatoimiyhtymille neuvottelupäivät kokemusten keräämiseksi vihollisen vanginsiappaustoiminnasta. Aihe koettiin Päämajassa tärkeäksi, sillä se aiheutti tappioita, jotka muutoin asemasotavaiheen aikana jäivät pieniksi. Neuvottelupäivillä käydyissä keskusteluissa kävi ilmi, että syntyneet tappiot johtuivat vihollisen etevästä toiminnasta. Omien joukkojen toiminnassa ei yllättävää kyllä nähty merkittäviä puutteita. Sotatoimiyhtymät esittelivät neuvottelutilaisuuden tuloksia omalle upseeristolle sekä suullisten esitysten

⁷⁸⁰ Sk.PK:ssa v. 1942 pidettyjen eri kurssien keskustelukysymykset n:ot 11–22. Liite PMkoul-os 498/Koul.1/2 sal./29.1.1943. T 4931/11. KA.

⁷⁸¹ PMop-os 766/Op.1/14.a/sal./19.5.1943 ”Ohjekirja vihollisen vanginsiappaustoiminnasta ja sen torjunnasta”. T 18002/4. KA.

⁷⁸² Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:o 62: II. Vihollisen partio toiminta; Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:o 64: III. Vihollisen vanginsiappaustoiminta; Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:o 72: III.2. Vanginsiappausr ryhmät; Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:o 75: III. Vanginsiappausten menetelmiä. T 17654/14. KA. Numeron 62 materiaali perustui Kannaksen Ryhmän lähettämään aineistoon ja numeron 64 materiaali Aunuksen Ryhmän aineistoon. Kan.REop-os 125/II/206.sal./26.1.1943 ”Vihollisen vanginsiappaustapauksien toiminta”. T 17653/13.KA; Aun.REop-os 833/Op.III/O sal./26.2.1943. T 17653/13.KA. Ks. erityisesti asiakirjojen reunamerkinnot.

että kirjallisten selostuksien avulla, joten tällä tavoin Päämajan operatiivinen osasto sai välitettyä ylimmän operatiivisen johdon ajatuksia rintamajoukoille.⁷⁸³

Joulukuussa 1943 Päämajan koulutusosasto julkaisi oppaan ”Kokemuksia vihollisen vanginsieppaustoiminnasta ja sen torjunnasta”. Opas sisälsi yhtymiltä saatuja taistelukertomuksia vihollisen vanginsieppaustoiminnasta ja sen torjunnasta. Oppaassa esitetty yhteenveto vihollisen toiminnasta ja torjuntatoimenpiteistä perustui sekä taistelukertomuksiin että heinäkuussa 1943 neuvottelupäivillä pidettyihin esityksiin. Torjuntatoimenpiteiden järjestelyssä ja koulutuksessa oli oppaan lisäksi huomioitava ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” selostukset sekä joukko-osaston omat kokemukset toiminnasta. Oppaan käyttöä koulutuksessa kuitenkin rajoitti salassapitomääräys. Päämajan ohjeistuksen mukaan opas voitiin tilapäisesti viedä pataljoonaportaaseen koulutusta varten, mutta se oli heti opetustilaisuuden jälkeen palautettava takaisin rykmentin (tai vastaavan) esikuntaan säilytettäväksi.⁷⁸⁴ Vanginsieppausten estäminen muutti vähitellen Kannaksen joukkojen puolustusryhmityksen nauhamaiseksi linjaksi, jossa miehitys oli pidettävä tiiviinä neuvostojoukkojen aktiivisen toiminnan vuoksi. Kun miehiä ja joukkoja ei ollut riittävästi, puolustuksessa ei myöskään ollut lähisyvyyttä.

4.3.3 Saksalaisten taistelukokemukset itärintamalta

Asemasodan hiljaisina vuosina suomalaiset joukot eivät saaneet omiin kokemuksiin perustunutta tietoa Neuvostoliiton taktiikan muutoksista. Vuosina 1942 ja 1943 Päämajan koulutusosaston ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” oppaita olisi julkaistu vielä vähemmän, jollei Päämajan käytössä olisi ollut saksalaisten antamaa materiaalia. Molempina vuosina neljän numeron tiedot olivat kokonaan tai lähes kokonaan suoria käännöksiä saksalaisten antamista raporteista itärintaman taistelukokemuksista.⁷⁸⁵ Kun julkaisuissa käytettiin saksalaista materiaalia, niihin oli merkitty ”saksalaisten kokemusten mu-

⁷⁸³ Karjalainen 2009, s. 169–170. Ks. esim. JR 57:n sotapäiväkirja 15.7.1943 ja 22.8.1943. SPK 13211. KA. Neuvottelupäiville osallistunut II P:n komentaja majuri Hänninen piti luennon III ja I P:n vanhemmille upseereille vanginsieppaustoiminnasta.

⁷⁸⁴ PMkoul-os 6321/Koul.2/16 sal./8.12.1943 ”Kokemuksia vihollisen vanginsieppaustoiminnasta ja sen torjunnasta”. T 6981/13. KA.

⁷⁸⁵ Vuonna 1942 seuraavat oppaat perustuivat saksalaiseen materiaaliin: ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:ot 46, 47, 51 ja 56”. Vuoden 1943 julkaisut olivat ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:ot 61, 62, 71 ja 74”. T 17654/14. KA; Tynkkynen 1996, s. 140.

kaisesti”. Vaikka kaikissa ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” numeroissa oli merkintä ”Salainen”, rintamajoukot saivat niitä helposti luettavakseen suuren jakelun vuoksi⁷⁸⁶.

”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” julkaisusarjan lisäksi saksalaisten taistelukokemuksia itärintamalta lähetettiin suoraan kenttäarmeijan yhtymille. Ensimmäiset saksalaisten sotakokemusselostukset jaettiin yhtymille jo vuonna 1942.⁷⁸⁷ Vuonna 1943 Päämajan koulutusosasto toimitti saksalaista materiaalia yhtymien esikuntiin jo paljon enemmän. Esimerkiksi maaliskuussa 1943 yhtymille jaettiin ”Änderungen und neue Grundsätze der sowjetruss. Taktik und Kampfesweise”,⁷⁸⁸ kun taas lokakuussa 1943 Päämaja lähetti armeijakuntien ja divisioonien komentajille tiedoksi ja tutustumista varten neljä käännöstä saksalaisista toiminta- ja koulutusohjeista, jotka perustuivat saksalaisten vuoden 1943 taistelukokemuksiin itärintamalla.⁷⁸⁹ Vaikka saksalaisten sotakokemukset oli tarkoitettu jaettavaksi vain divisioonatasolle saakka, Päämajan ohjeistuksesta huolimatta ainakin 2.Divisioona jakoi suomennokset pataljoonatasolle saakka.⁷⁹⁰ Suojeluskuntain Päälystökoululla tammikuussa 1944 ylemmälle päälystölle pidetyn kurssin jälkeen saksalaisten saamia sotakokemuksia jaettiin suomenkielisinä käännöksinä useammin ja laajemmalla jakelulla. Helmi–huhtikuussa 1944 lähetetty materiaali käsitteli usean saksalaisen yhtymän saamia kokemuksia Neuvostoliiton suurhyökkäyksen toteutuksesta ja torjunnasta vuosina 1942 ja 1943.⁷⁹¹ Lisäksi yhtymille jaettiin XXXIX Panssariarmeijakunnan taisteluohje puolustuksen järjestämiseksi.⁷⁹² Osa näistä sotakokemusselostuksista ei kuitenkaan ollut enää ajan tasalla vuonna 1944. Toukokuussa 1944 yhtymille lähetettiin Saksassa kuukautta aikaisemmin julkaistua materiaalia,

⁷⁸⁶ Ks. esim. 15.DE 102/III/64 sal./6.2.1942 ”Koulutus”. T 2146/12. KA. Asiakirjassa viitattiin PM:n ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta N:oon 39”, jonka mukaan vihollinen käyttää menestyksellä yötoimintaa. Tämän vuoksi etulinjan joukkojen valppautta yön aikana oli tehostettava ja yötaistelutaitoa kohotettava koulutuksella. Lisäksi asiakirjassa korostettiin, että koulutuksessa oli huomioitava joukkojen toimintaan oleellisesti vaikuttavat seikat ”Taktillisista ym. tiedoista” myös taannehtivasti, ja ”*komentajien oli sen mukaisesti osoitettava ne kohdat, joilla oli arvokkaampi merkitys*”.

⁷⁸⁷ Ks. esim. 18.DEop-os 668/II/9 sal./15.6.1942 ”Divisioonan käsky saatujen kokemusten huomioimisesta koulutuksessa”. T 2562/8. KA; PMkoul-os 3267/Koul.1/1.sal./15.8.1942 ”Saksal. koulutusohjeita”. T 3221/1. KA; 18.DEop-os 1327/II/9 sal./18.12.1942 ”Sotakokemuksia”. T 2562/8. KA. Viimeinen asiakirja on mielenkiintoinen, sillä se on käännös saksalaisten kokemuksista neuvostojoukkojen vastahyökkäyksistä itärintamalla ja niiden perusteella annetuista koulutusohjeista. Asiakirjan jakelu 18.D:ssa ulottui rykmenttiportaaseen.

⁷⁸⁸ PMkoul-os 1237/Koul.1/22.sal./13.3.1943 ”Saksal. sotakokemuksia”. T 10559–10560/21. KA. Selostuksen oli saanut Päämajan koulutusosaston päällikkö everstiluutnantti Harry Hirki OKH:sta komennusmatkallaan Saksaan. Tutustumisen jälkeen selostus oli koottava ryhmien (vast.) esikuntiin säilytettäväksi.

⁷⁸⁹ PMkoul-os 4995/Koul.2/22 sal./8.10.1943 ”Suomennoksia saksal. toiminta- ja koul.ohjeista”. T 8516/80. KA.

⁷⁹⁰ Ibidem. Ks. erityisesti asiakirjan reunamerkinnyt. Vrt. Kan.REop-os 1446/II/214 a sal./18.10.1943 ”Suomennoksia saksal. toiminta- ja koul.ohjeista”. T 8516/80. KA.

⁷⁹¹ PMkoul-os 1103/Koul.2/21 sal./18.2.1944 ”Saksalaisten sotakokemuksia itärintamalla”. T 21443. KA; PMkoul-os 1931/Koul.2/26 sal./22.3.1944 ”Saksal. sotakokemusselostusten lähettäminen”. T 21443. KA; PMkoul-os 1950/Koul.2/26 sal./23.3.1944 ”Saksal. sotakokemusselostusten lähettäminen”. T 21443. KA; PMkoul-os 2201/Koul.2/26 sal./4.4.1944 ”Saksal. sotakokemusselostusten lähettäminen”. T 21443. KA.

⁷⁹² PMkoul-os 2528/Koul.2/26 sal./20.4.1944 ”Saksalaisia sotakokemuksia”. T 21443. KA.

joka edelleen käsitteli neuvostojoukkojen suurhyökkäyksiä itärintamalla ja niiden torjunnasta saatuja kokemuksia.⁷⁹³ Kun Neuvostoliiton suurhyökkäys oli jo alkanut Karjalan kannaksella kesäkuussa 1944, suomalaisjoukoille jaettiin saksalaisen panssarintorjuntaoppaan suomenkielinen käännös ”Idän taistelujen kokemuksia kaikkien aseiden panssarintorjunnasta” tuhannen kappaleen painoksena.⁷⁹⁴ On huomionarvoista, että saksalaisten sotakokemusmateriaalia olisi pystytty jakamaan yhtymille jo huomattavasti aikaisemmin kuin vuonna 1944.⁷⁹⁵

Saksalaisten sotakokemuksiin suhtauduttiin niin Päämajassa kuin yhtymien esikunnissakin usein ylimielisesti tai niitä tulkittiin sotatilanteeseen nähden väärin. Esimerkiksi lokakuun 1943 lopussa julkaistussa ”Sodanajan koulutusohjeita N:o 2:ssa” todettiin suoraan saksalaisten sotakokemusten perusteella, että ”venäläisen jalkaväen taistelutaito on suhteellisen alhainen ja se on toiminnassaan – etenkin hyökkäyksessä – miltei kokonaan riippuvainen panssariaseen välittömästä tuesta”⁷⁹⁶. Suurimpana syynä suomalaisten suhtautumiseen lienee vaikuttanut saksalaisten heikko menestys Pohjois-Suomen operaatioissa ja saksalaisten kärsimät tappiot itärintamalla. 20. Vuoristoarmeijan komentaja kenraalileversti Eduard Dietl totesi tammikuussa 1944, että suomalaisilla tuskin on mahdollisuuksia torjua Neuvostoliiton suurhyökkäystä, koska he ovat edelleen siinä käsityksessä, että venäläiset ovat samalla tasolla kuin talvisodassa⁷⁹⁷. Saksalaisten sotakokemusselostusten hyödyntämistä rajoittivat myös tiukat salassapitomääräykset. Päämajan määräyksen mukaan niitä ei saanut säilyttää divisioonaporrasta alempana, joten mahdollisen joukko-osastokierroksen jälkeen ne oli palautettava takaisin sotatoimiyhtymän esikuntaan. Kaikissa yhtymissä salassapitomääräyksiä ei kuitenkaan noudatettu, vaan saksalaisten sotakokemukset jaettiin jopa pataljoonatasolle saakka. Kannaksen yhtymien upseereilla ei siis ollut puutetta saksalaisten sotakokemusmateriaalista.

⁷⁹³ PMkoul-os 3206/Koul.2/26 sal./10.5.1944 ”Suomennos Einzelnachrichten des Ic-Dienstes Ost:sta”. T 21443. KA; PMkoul-os 3447/Koul.2/26 sal./20.5.1944 ”Saksal. sotakokemuksia”. T 21443. KA; PMkoul-os 3565/Koul.2/26 sal./25.5.1944 ”Saksalaisia sotakokemuksia”. T 21443. KA.

⁷⁹⁴ PMkoul-os 4128/Koul.2/26a. sal./14.6.1944 ”Saksalaisten itärintamalla saamia panssarintorjuntakokemuksia”. T 21443. KA. Opasta jaettiin kesäkuun lopulla 500 kappaletta myös koulutuskeskuksille. PMkoul-os 4347/Koul.2/26 sal./23.6.1944 ”Saksalaisten pst.kokemuksia”. T 21443. KA.

⁷⁹⁵ Tynkkynen 1996, s. 162–163.

⁷⁹⁶ PMkoul-os 5420/Koul.2/3 sal./28.10.1943 ”Sodanajan koulutusohjeita n:o 2”. T 17654/13. KA. Ks. myös Tiihonen 2000, s. 136 ja Liite 15, s. 9. Tiihonen toteaa ”Sodanajan koulutusohjeesta n:o 2”, että ”*siinäkin suhtauduttiin neuvostoliittolaisten torjuntaan vanhojen periaatteiden mukaisesti, joille oli haettu vahvistukseksi saksalaisten sotakokemusten vakuutuksia neuvostojalkaväen heikkoudesta.*”

⁷⁹⁷ Erfurth 1954, sotapäiväkirjan merkintä 21.1.1944, s. 19.

Suurimman huomion saksalaisten sotakokemuksista sai eversti Nobisin luento Suojeluskuntain Päälystökoululla tammikuussa 1944. Päämajan koulutusosastolla todettiin syksyllä 1943, että Neuvostoliiton taktiikan ja taistelutekniikan kehitys oli kulkenut nopeasti eteenpäin. Kenttäarmeijassa vallitsi laaja tietämättömyys uusista haasteista.⁷⁹⁸ Koulutusosaston päällikkö eversti Harry Hirki teki marraskuun 5. päivänä vuonna 1943 ehdotuksen ”orientoivan ps.taistelukurssin toimeenpanemiseksi eversteille ja everstiluutnantteille”. Päämajoitustestarin kenraaliluutnantti Aksel Airon puollettua esitystä Mannerheim hyväksyi sen marraskuun 24. päivänä.⁷⁹⁹

Päämaja antoi kurssin toimeenpanokäskyn joulukuun 7. päivänä. Kurssin lopullisena tavoitteena oli perehdyttää osanottajat venäläisten hyökkäystaktiikkaan ja -tekniikkaan sekä suomalaisten panssarintorjuntataktiikkaan ja osittain myös -tekniikkaan. Kolmantena kokonaisuutena kurssilla käsiteltiin sotavarustuksen saantimahdollisuuksia vallitsevissa olosuhteissa. Kurssille osallistuvien oli etukäteen perehdyttävä puna-armeijan uuteen kenttäohjesääntöön. Päämajan toimeenpanokäskyn mukaan kurssilla oli tilaa yhteensä 64 upseerille. Rintamajoukoista komennettaisiin yksi upseeri kustakin yhtymästä prikaatista alkaen eli yhteensä 37 osallistujaa. Näiden lisäksi oli varattu Päämajan, Kotijoukkojen, puolustushaarojen ja sotakoulujen edustajille 27 paikkaa. Saksa nimesi joulukuun loppupuolella kurssin luennoitsijaksi eversti E. Nobisin, joka oli taistellut itärintamalla Kaukasuksen alueella.⁸⁰⁰ Päämajan saksalaisen yhteysupseerin jalkaväenkenraali Waldemar Erfurthin pyynnöstä eversti Nobis piti myös Päämajan kenraaleille ja eversteille 9. tammikuuta 1944 esitelmän aiheesta ”Venäläisten hyökkäysmenetelmät”.⁸⁰¹

Esiupseerien orientoiva kurssi järjestettiin 10.–12.1.1944 Suojeluskuntain Päälystökoululla Tuusulassa. Kurssille osallistui lopulta 57 upseeria. Alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen yhtymät olivat esittäneet kurssille myös rykmentin komentajia. Kannaksen Ryhmän operatiivisen osaston päällikön

⁷⁹⁸ Tynkkynen 1996, s. 159.

⁷⁹⁹ PMkoul-os:n päällikön eversti H. Hirkin ehdotus 5.11.1943. Kirjelmän reunamerkintöinä on Airon puolto ja Mannerheimin periaatteellinen hyväksyntä. T 17653/6. KA. Hirkin esittämän noin viikon mittaisen kurssin tarkoituksena olisi ollut kouluttaa kuhunkin divisioonaan ja upseerikoulutusta antavaan sotakouluun panssarialaa tunteva upseeri. Rintamajoukoissa nämä upseerit olisivat edelleen perehdyttäneet esikuntien henkilöstön ja joukkojen komentajat pataljooniin saakka venäläisten hyökkäystaisteluun ja sen torjuntaan.

⁸⁰⁰ Tynkkynen 1996, s. 160.

⁸⁰¹ PMkoul-os 92/Koul.1/17 sal./5.1.1944 ”Saksal. ups. luento”. T 19136/10. KA. Eversti Kaarlo Vaala kertoi samana päivänä Erfurthille, että marsalkka oli esityksen jälkeen määrännyt Kannaksen Ryhmän komentajan kenraaliluutnantti Harald Öhquistin ja erään toisen Kannaksella olleen kenraalin matkustamaan vielä samana yönä Päälystökoululle ja osallistumaan siellä pidettäville luennoille. Erfurth 1954, s. 10. Kenraaleita ei kuitenkaan mainita kurssin oppilasluettelossa. Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA.

everstiluutnantti Martti Sarparannan lisäksi Karjalan kannakselta osallistuivat kurssille 10.Divisioonan esikuntapäällikkö everstiluutnantti Erkki Kukkonen, 15.Divisioonan esikuntapäällikkö everstiluutnantti Sulo Häkkinen ja Ratsuväkiprikaatin Esikunnasta majuri Carl-Birger Petander. Kannaksen rykmentin komentajista Tuusulaan komennettiin JR 6:n komentaja everstiluutnantti Reino Inkinen (18.D) sekä JR 49:n komentaja everstiluutnantti Ragnar Wahlbeck (2.D). 19.Prikaatista kurssille osallistuivat everstiluutnantti Santeri Särnä ja majuri Karl-Erik Oljemark.⁸⁰²

Tammikuussa 1944 Suojeluskuntain Päälystökoululla järjestetty kurssi oli ensimmäinen ja ainoa jatkosodan aikana Päämajan toimesta järjestetty opetustilaisuus ylemmälle päälystölle. Eversti Nobisin luentosarja perustui saksalaisten vuonna 1943 saamiin itärintaman sotakokemuksiin. Nobis käsitteli puna-armeijan operaatioiden kahta keskeistä piirrettä: suurhyökkäyksen toteutusta ja tulen käyttöä syvissä operaatioissa. Suurhyökkäyksen torjuntatoimenpiteitä käsiteltiin omana kokonaisuutenaan luentosarjan toisessa osuudessa. Nobis korosti puolustuksen rakenteessa niin ryhmytyksen kuin panssari-torjunnan syvyyttä sekä pientenkin reservien käyttöä ennen sisäänmurron laajentumista läpimurrok-si.⁸⁰³ Vesa Tynkkysen mukaan saksalaisten näkemykset puolustuksen rakenteesta olivat tarkentuneet sodan aikana. Tynkkysen näkemys perustuu sekä Nobisin luentomateriaaliin että saksalaisten Pääma-jaan lähettämiin sotakokemuskertomuksiin. Eversti Nobisin luennoissa esitettiin ensimmäisen kerran jatkosodan aikana kenttäarmeijan ylemmälle johdolle Neuvostoliiton uusien ohjesääntöjen toimintape-riaatteista saatuja käytännön kokemuksia.⁸⁰⁴

Suojeluskuntain Päälystökoulu lähetti everstin Nobisin saksankielisen luentomateriaalin Päämajaan tammikuun lopulla vuonna 1944. Tarkoituksena oli jakaa siitä kopiot kaikille kurssin osallistujille.⁸⁰⁵ Päämajan koulutusosasto kuitenkin käänsi koko materiaalin suomeksi ja jakoi osan siitä vasta huhti-

⁸⁰² Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA; Kan.RE 4938/I/207c/sal./18.12.1943 ”Ups. orientoiva kurssi”. Sk.PK Fa 10. KA ja T 17653/6. KA. Vesa Tynkkynen ja Tapio Tiihonen eivät ole tutkimuksissaan huomioineet lainkaan 15.D:n esikuntapäällikön everstiluutnantti Sulo Häkkisen osallistumista kurssille. Tämä johtunee siitä, että Sk.PK:n oppi-lasluettelossa ja luentomateriaalin jaossa Häkkisen joukko-osastoksi oli merkitty Upseerikoulu (peiteluku 0505). Häkkinen siirrettiin Upseerikouluun vasta kurssin jälkeen, joten hän on varmasti toimittanut kurssilta saamansa tiedot ja materiaalin myös 15.D:n komentajalle kenraalimajuri Niilo Hersalolle. Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA; Sk.PK 35/Adj.sal./E/20.1.1944 ”Esiups. orientoiva kurssi”. T 21443. KA; ansioluettelo 8054 Häkkinen. KA; Pekola 1995, s. 210: merkintä 19.1.

⁸⁰³ Tynkkynen 1996, s. 161. Ks. myös Nobisin luentosarjan suomenkielinen yhdistelmä. T 21443. KA.

⁸⁰⁴ Tynkkynen 1996, s. 161–162.

⁸⁰⁵ Sk.PK:n 35/Adj.sal./E/20.1.1944. Sk.PK Fa 15. KA.

kuun alussa kaikille yhtymille useampana kappaleena.⁸⁰⁶ Saksalaisten puolustuksen rakennetta ja torjuntamenetelmiä sekä niistä saatuja kokemuksia käsittelevää osuutta ei luentosarjasta jaettu lainkaan. Tynkkynen arvioi, että näin meneteltiin ilmeisesti sen takia, etteivät tiedot missään tapauksessa joutuisi Neuvostoliiton haltuun.⁸⁰⁷ Loppuun oli kuitenkin lisätty saksalaisilta saatuja tietoja panssarintorjunnan järjestelystä ja venäläisten panssarivoimista.⁸⁰⁸ Tapio Tiihosen mukaan etulinjan joukot saivat luettavakseen Nobisin esitelmän ”rauhallisemmassa” muodossa. Alkuperäisestä materiaalista jäljellä oli esitelmän runko, mutta kaikki neuvostojoukkojen suurhyökkäyksen todellista tuhovaikutusta kuvaavat esimerkit oli jätetty pois. Toisin sanoen etulinjaan lähetetyssä suomennoksessa kuvataan puna-armeijan hyökkäyksen luonne, mutta siitä ei selviä neuvostohyökkäyksen valtava voima verrattuna puolustajiin. Esitys jäi pelkästään suuntaa-antavaksi.⁸⁰⁹

Vaikka esiupseerien orientoiva kurssi kuuluu tämän tutkimuksen temaattisen rajauksen ulkopuolelle, on huomioitava, että kenttäarmeijan joukkojen koulutuksen kannalta Nobisin luento antoi kokonaan uudet taktiset perusteet puolustustaistelun kouluttamiseksi kenttäarmeijalle. Kysymys oli vain siitä, hyödynsivätkö kenttäarmeijan yhtymistä kurssille osallistuneet upseerit Nobisin luentojen periaatteita yhtymänsä koulutuksessa. Martti V. Terä ja Tapio Tiihonen ovat tutkimuksissaan todenneet, että vuoden 1944 alussa kenttäarmeijan puolustustaistelun periaatteet olivat suurin piirtein samat kuin talvisodassa. Esimerkiksi puolustusaseman kaistojen leveys, niiden jako ja miehitys sekä yksityiskohtainen järjestely perustuivat voimassa olleisiin ohjesääntöihin, joiden mukaan torjuva, tiivis puolustus merkitsi tasaista voimien jakoa koko rintaman leveydelle. Suomen kenttäarmeijan puolustustaistelun peruspiirre oli reservien käyttö menetetyn aseman palauttamiseksi. Reservin vastaisku ja -hyökkäys oli siten kaikissa portaissa toimivien johtajien tuntema ainoa keino järkytetyn tilanteen palauttamiseksi tasapainoon. Lisäksi talvisodan osittain menestyksekkäs vastaiskutaktiikka vahvisti uskoa tämän opin oikeellisuuteen.⁸¹⁰ Martti V. Terä arvioi tutkimuksessaan, että vanhentuneiden ohjesääntöjen ja doktriinin vaikutuksesta varsinainen puolustustaistelu oli kenttäarmeijan ja sen eri yksiköiden vähiten tuntema ja hallitsema taistelulaji.⁸¹¹ Tätä näkemystä tukevat myös Ilkka Asparan tutkimustulokset, joiden mukaan

⁸⁰⁶ PMkoul-os 2178/Koul.2/26.sal/1.4.1944 ”Saksal. sotakokemusselostusten lähettäminen”. T 21443. KA. Jakelu oli 800 kappaletta. Jakelun määrä on nähtävissä asiakirjan alkuperäisessä allekirjoituskappaleessa. Joukoille jaetussa painetussa asiakirjassa ei ole merkitty jakelun määrää.

⁸⁰⁷ Tynkkynen 1996, s. 162. Ks. myös Nobisin luentosarjan suomenkielinen yhdistelmä. T 21443. KA.

⁸⁰⁸ PMkoul-os 2178/Koul.2/26.sal/1.4.1944 ”Saksal. sotakokemusselostusten lähettäminen”. T 21443. KA. Joukko-osastojen (vast.) oli tutustumisen jälkeen palautettava asiakirja divisioonan esikuntaan (vast.) säilytettäväksi.

⁸⁰⁹ Tiihonen 2000, Liite 15, s. 7–8. Tiihonen arvioi, että menettelyllä pyrittiin olemaan hermostuttamatta joukkoja.

⁸¹⁰ Terä 1967, s. 122–123. Vrt. Tiihonen 2000, s. 97–98.

⁸¹¹ Terä 1967, s. 124.

puolustustaistelun koulutus asevelvollisten peruskoulutuksessa jatkosodan aikana laiminlyötiin lähes kokonaan.⁸¹² On kuitenkin huomattava, että Mikko Karjalaisen väitöstutkimuksen mukaan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu Päämajassa jatkui vuoden 1942 jälkipuoliskolle saakka. Mikäli saksalaisten eteneminen Leningradin tai Pohjois-Suomen suunnalla olisi jatkunut, myös suomalaiset olisivat olleet valmiita jatkamaan etenemistä pidemmälle. Vasta vuoden 1942 loppupuolella operaatiosuunnitelmat muuttuivat puolustukselliseksi.⁸¹³ Hyökkäysoperaatioiden suunnittelu lienee myös suurin syy siihen, että jalkaväen koulutuksessa vuonna 1942 painotettiin erityisesti hyökkäystaistelua, vaikka suomalaisten hyökkäysoperaatiot olivat pysähtyneet kaikilla rintamasuunnilla vuoden 1941 loppuun mennessä.

Suomalaiset saivat tietoa saksalaisten taistelukokemuksista itärintamalla myös saksalaisten suomalaisille järjestämästä koulutuksesta. Saksalaisten Suomen kenttäarmeijalle jatkosodan aikana järjestämä koulutus voidaan karkeasti jakaa kolmeen osa-alueeseen: varsinaisiin koulutustilaisuuksiin, tutustumiskäynteihin Saksan itärintamalle sekä eri kursseihin Saksan sotakouluissa. Tutustumiskäynnit Saksan itärintamalle sekä eri kurssit Saksan sotakouluissa koskivat vain kantahenkilökuntaa.⁸¹⁴ Ari Leinon tutkimuksessa koulutuksen sisältö on jaettu aselajeittain.⁸¹⁵ Päämajan koulutusosaston toimeenpanemat koulutuskomennukset Saksaan helmikuun 1942 ja syyskuun 1944 välisenä aikana kenttäarmeijan osalta jakaantuivat seuraavasti: panssariaselaji yhteensä 73 osallistujaa (kolmetoista eri koulutuskomennusta), viesti 53 osallistujaa (kymmenen koulutuskomennusta), pioneeri 37 osallistujaa (kahdeksan koulutuskomennusta), jalkaväki 26 osallistujaa (viisitoista koulutuskomennusta), huolto 26 osallistujaa (kolmetoista koulutuskomennusta) ja kenttätykistö yhdeksän osallistujaa (kuusi koulutuskomennusta). Aselajien keskinäinen järjestys on lähes sama sekä koulutuskomennusten että osallistujien lukumäärällä mitattuna.⁸¹⁶ Lukujen perusteella voidaan selvästi todeta, että kenttäarmeijan koulutuskomennusten painopiste Saksassa oli panssari-, viesti- ja pioneeriaselajissa. Merkillepantavaa koulutuskomennuksissa on se, että suomalaisilta jalkaväkiupseereilta katosi kokonaan kosketus Saksan itärintaman joukkoihin vuoden 1943 toukokuun jälkeen. Jalkaväen osalta seuraavat merkittävimmät tutustumiskäynnit ta-

⁸¹² Aspara 1983, passim.

⁸¹³ Karjalainen 2009, s. 272, 277–278, 282–283.

⁸¹⁴ Leino 1994, Liite 2; Tynkkynen 1996, s. 151–158, 210, 215, 218; Tynkkynen 2007, s. 761–770.

⁸¹⁵ Leino 1994, s. 44–45. Tässä yhteydessä on todettava, että Leinon tutkimusmateriaalista lähes joka viides kurssi on jäänyt luokittelematta aselajin mukaan, koska Leinon mukaan komennuksen tarkoitus on näissä tapauksissa ilmaistu hyvin yleisesti ja epämääräisesti. Leinon tutkimustuloksia voidaan kuitenkin tarkentaa. Esimerkiksi jalkaväen kurssit on helppo erottaa luokittelemattomista koulutuskomennuksista. Toisaalta Leino on virheellisesti luokitellut jalkaväkikursseja – erityisesti panssarintorjuntakurssit – panssariaselajiin. Tässä tutkimuksessa esitetyt luvut on korjattu Leinon tutkimustuloksista.

⁸¹⁶ Leino 1994, s. 44–45, Liite 2. Ari Leinon tutkimuksesta puuttuva vuoden 1943 toinen rynnäkötykkikurssi on huomioitu panssariaselajin luvuissa. Ks. myös edellinen alaviite.

pahtuivat vasta keväällä 1944, jolloin suomalaisupseerit hakivat Saksasta viimeisimpiä itärintaman sotakokemuksia.⁸¹⁷

Saksalaisten Suomen kenttäarmeijalle jatkosodan aikana järjestämä koulutus eri sotakouluissa tarkentuu Vesa Tynkkynen tutkimuksesta. Suomalaisten osallistuminen Saksan Sota-akatemian yleisesikuntaupseerikursseille alkoi kesäkuussa 1942, ja jatkosodan aikana kurssin suoritti neljä maavoimien upseeria. Suomalaisupseerit osallistuivat yleisesikuntaupseerikurssien lisäksi myös muille kursseille. Eriyisesti pioneeri- ja viestiaselaji lähettivät vuosina 1942–1943 runsaasti upseereitaan Saksaan erilaisille komentaja- ja päällikkökursseille. Jalkaväkiupseereita puolestaan komennettiin jalkaväki- ja panssarikomppanian päällikkökursseille sekä vastaaville pataljoonan komentajakursseille. Näiden opetustilaisuuksien lisäksi Saksassa järjestettyyn koulutukseen sisältyi aseteknisiä kursseja ja tutustumismatkoja, joissa tyypillisesti perehdyttiin vain oman alan tekniikkaan.⁸¹⁸ Kun suomalaisten jalkaväkiupseerien osallistumista Saksan sotakoulujen eri kursseille ja tutustumiskäyntejä itärintamalla tarkastellaan kokonaisuutena, voidaan todeta, että niiden vaikutus jalkaväen koulutuksen ja etenkin Kannaksen yhtymien koulutuksen kehittämiseen oli hyvin vähäinen. Suomalaisten matkakertomukset jaettiin yleensä divisioonien esikuntiin, joista niitä ei enää toimitettu alaspäin.

Kaikkein pisimmän ajan Saksan itärintamalla oli suomalainen SS-pataljoona, joka sai Saksassa myös perusteellisen alokas- ja erikoiskoulutuksen ennen rintamalle siirtymistään⁸¹⁹. Suomalaisten SS-miesten on täytynyt saada hyvinkin selvät kokemukset sekä neuvostojoukkojen toiminnasta että saksalaisista taistelutavoista, jotka välittyivät pataljoonan lakkauttamisen jälkeen jollakin tavalla myös suomalaisille joukoille.⁸²⁰ Toisaalta on huomioitava, että suomalaiset SS-miehet kotiutettiin itärintamalta ennen kuin uuden neuvostotaktiikan mukaiset hyökkäykset pääsivät todella käyntiin⁸²¹. Osa SS-miehistä palasi Suomeen jo alkuvuodesta 1942. Esimerkiksi aliupseereille järjestettiin kesällä 1942 Parolassa kurssit, jonka jälkeen he saivat pätevyyden erikoistehtäviin Suomen kenttäarmeijassa.⁸²² Suomalainen SS-pataljoona lakkautettiin heinäkuussa 1943 Mannerheimin toivomuksesta. Rintamakelpoiset SS-miehet siirrettiin kenttäarmeijan eri joukko-osastoihin seuraavasti: Kannaksen Ryhmään

⁸¹⁷ Tynkkynen 1996, s. 155; Tiihonen 2000, Liite 15 passim.; Leino 1994, Liite 2.

⁸¹⁸ Tynkkynen 1996, s. 157. Ks. erityisesti alaviite 216; Vrt. Leino 1994, Liite 2.

⁸¹⁹ Jokipii 2000, s. 331–377.

⁸²⁰ Tynkkynen 2007, s. 768; Tynkkynen 1996, s. 156.

⁸²¹ Tiihonen 2000, Liite 15: s. 12.

⁸²² Jokipii 2000, s. 423–424, 425–426. Tähän ryhmään kuului 21 upseeria ja 117 aliupseeria. Jokipii 2000, s. 731.

noin 160 miestä, Aunuksen Ryhmään noin 200 miestä, Maaselän Ryhmään noin 110 miestä, 14.Divisioonaan noin 30 miestä, III Armeijakuntaan noin 50 miestä ja pieni määrä Kotijoukkoihin. Näiden lisäksi 88 SS-miestä komennettiin Upseerikoulun 57. kurssille.⁸²³ Esimerkiksi 15.Divisioonan JR 15 vastaanotti 11 SS-miestä, joista sijoitettiin kolme kuhunkin pataljoonaan ja yksi sekä tykki- että kranaatinheitinkomppaniaan, kun taas 10.Divisioonan JR 1:n ensimmäiseen pataljoonaan tuli yhteensä 17 SS-miestä⁸²⁴. Tämän tutkimuksen lähdemateriaalin perusteella yksityiskohtaisen kokonaiskuvan muodostaminen suomalaisten SS-miesten saamista kokemuksista ja niiden hyödyntämisestä esimerkiksi Kannaksen Ryhmän eri joukkojen toiminnassa tai koulutuksessa ei ole ollut mahdollista. Se olisi kuitenkin oman, perusteellisen tutkimuksen arvoinen aiheensa.

4.3.4 15.Divisioonan koulutukselle uudet perusteet helmikuussa 1944

Suomen sotilaallinen asema muuttui perin pohjin tammi–helmikuussa 1944 Neuvostoliiton murtaessa suurhyökkäyksellään lopullisesti saksalaisten saartorenkkaan Leningradin ympärillä ja työntäessä saksalaiset aina Narva-joelle saakka. Tämän tutkimuksen kysymyksenasettelu ei edellytä yksityiskohtaista syventymistä yleiskuvaan, jonka Päämaja ja ylipäällikkö Mannerheim saivat tiedustelutilanteesta keväällä 1944. Esimerkiksi Martti V. Terä on todennut tutkimuksessaan, että Päämaja oli vakuuttunut siitä, että Neuvostoliitto ryhtyisi jossakin vaiheessa hyökkäykseen Karjalan kannaksella. Epäselvää oli vain ajankohta, jolloin hyökkäys alkaisi.⁸²⁵ Kesän 1944 kokonaistilanteesta on kirjoitettu paljon. Martti Turtolan mukaan tutkimus, kirjoittelu ja muistelu on ajautunut loputtomalta vaikuttavaan pohdintaan siitä, olisiko Neuvostoliiton suurhyökkäykseen voitu varautua paremmin⁸²⁶.

Päämajan operatiivisen osaston päällikön eversti Valo Nihtilän aloitteesta päämajoituspäällikön kenraaliluutnantti Aksel Airo lähetti ylipäällikön käskystä joulukuun puolivälissä 1943 sotatoimiyhtymiin kirjeen, jossa muistutettiin vihollisen toiminnan kehittymisestä ja siitä, että hyökkäys on melkoisella var-

⁸²³ Jokipii 2000, s. 722. Jokipiin arvion mukaan Waffen-SS:n suomalaispataljoona oli sotansa loppuvaiheissa elokuusta 1942 huhtikuuhun 1943 itärintaman taisteluissa karaistunut valiojoukko: tehokas, kova ja epätoivoisiltakin näyttäneissä tilanteissa lannistumaton. Jokipii 2000, s. 732.

⁸²⁴ E/JR 15:n sotapäiväkirja 22.7.1943. SPK 10629. KA; I/JR 1:n sotapäiväkirja 22.7.1943. SPK 8821. KA.

⁸²⁵ Terä 1967, s. 122. Terän lisäksi useat muut kirjoittajat ja tutkijat ovat syventyneet vuoden 1944 tilanteeseen. Esimerkiksi Wolf H. Halsti, Lennart Oesch ja Lauri Jäntti ovat todenneet teoksissaan, että Kannaksen tapahtumien kehityksen perussyynä oli sarja virheellisiä ratkaisuja ja toimenpiteitä, joita taas Terä pitää toisarvoisina. Ks. Terä 1967, s. 171. Uusimmista tutkimuksista ks. esim. Karjalainen 2009, s. 246–257, Tiuhonen 2000, s. 97–141 tai erityisesti Juhola, Paulaharju & Strömberg 2004, passim.

⁸²⁶ Turtola 2005, s. 171–172.

muudella joskus tulossa. Tämän vuoksi yhtymissä oli tarkistettava puolustussuunnitelmat, tehostettava koulutusta ja kenttävarustustöitä sekä pyrittävä sotaväsymyksen torjumiseen. Vihollisen joukkojen tunnustettiin olevan laadultaan omien joukkojen kanssa samalla tasolla ja joissakin suhteissa jopa edellä.⁸²⁷

Keski-Kannakselle III AK:n oikealle siivelle sijoitetun 15.Divisioonan komentaja kenraalimajuri Niilo Hersalo laati 2. helmikuuta 1944 muistion ”Nykytilanteen sotilaallisista vaatimuksista ja toimenpiteistä”⁸²⁸. Hersalon muistiossa esitettiin lyhyehkö kuvaus venäläisten suurhyökkäyksen laadusta ja menetelmistä, joiden perusteella annettiin määräykset ja ohjeet divisioonan puolustuksen parantamiseksi. Kenraalimajuri Hersalo päätyi puolustajan toimintaa arvioidessaan johdonmukaiseen päätelmään. Pääaseman etulinjan miehitys ei saanut olla liian vahva eikä massoitunut, koska silloin se olisi altis liian suurille tappioille ja tulisi hyödyttömästi lyödyksi. Pääpuolustuslinja oli miehittävä mahdollisimman heikolla elävällä voimalla, ja suurin osa siitä oli sijoitettava vihollisen tehokkaimman tulivalmistelun vaikutusalueen ulkopuolelle. Siellä miesten oli oltava valmiina nopeaan vastatoimintaan vihollisen hyökkävää jalkaväkeä vastaan. Hersalon mukaan hyökkäyksen torjunnan karkein ja pääasiallinen työ oli jätettävä tykistön ja kranaatinheittimistön tehtäväksi. Tämän vuoksi tehokkaan tulenjohton järjestäminen ja ylläpitäminen oli torjunnan onnistumisen edellytys.⁸²⁹

Koska 15.Divisioonalla ei ollut lainkaan omaa jalkaväkireserviä, Hersalo antoi tarkat ohjeet myös reservien muodostamisesta. Komppanian reservit oli muodostettava kunkin komppanian eri joukkueista irrottamalla esimerkiksi yksi ryhmä ryhmänjohtajineen kustakin joukkueesta. Kun komppanioiden reservit oli koottu, pataljoonan reservi voisi olla taaempänä, jolloin sillä olisi paremmat mahdollisuudet lepoon, virkistykseen, huolto- ja muun työpalvelun tekemiseen sekä koulutukseen ja harjoituksiin. Jalkaväkirykmenteille oli muodostettava oma reservi. Hersalon mukaan tehtävään voitiin käyttää pataljoonien jääkärijoukkueita, joille oli asetettava yhteinen johto. Myös divisioonalle oli koottava pataljoonan vahvuinen oma reservi käyttämällä siihen kaikkien divisioonaan kuuluvien erikoisjoukkojen,

⁸²⁷ PMop-os 2153/Op.1/28.f/sal./17.12.1943. T 15710/4. KA. Ks. myös Karjalainen 2009, s. 248.

⁸²⁸ 15.DEop-os 120/III/45e sal./2.2.1944. Pk 2501/4. KA tai SPK 6155/Liite 8. Kenraali N.V. Hersalon pikkukokoelmassa säilytettyä komentajan kappale on tämän tutkimuksen kannalta huomattavasti arvokkaampi Hersalon asiakirjaan tekemien marginaalimerkintöjen vuoksi kuin esimerkiksi 15.D:n sotapäiväkirjan liitteenä tai Päämajaan lähetetty versio. Ks. myös Terä 1967, s. 125–127.

⁸²⁹ Hersalon muistio, s. 3–4. 15.DEop-os 120/III/45e sal./2.2.1944. Pk 2501/4. KA. Hersalo on kirjoittanut oman asiakirjakkappaleensa etusivulle, että ”asiat on esitetty vielä laajemmin selvitettyinä puhuttelussa 3.2. kaikille joukko-osastojen, pataljoonien ja patteristojen komentajille, aselajikomentajille ja -joukkojen päälliköille, huoltopäällikölle ja div:n lääkinnälle sekä eläinlääkinnälle.” Ks. myös Karjalainen 2009, s. 250.

pioneeri-, viesti-, huolto- ja esikuntayksiköiden henkilöstöä. Johdon tälle taktiselle yksikölle asettaisi divisioonan esikunta. Hersalo määräsi, että divisioonan reservipataljoonan ”kokoonpano on heti suunniteltava ja koulutus aloitettava viipymättä. Perusteluna tämän tilapäisyksikön varaamiseen ja valmentamiseen riittänee tosiasia, että äärimmäisessä tapauksessa sellainen on joka tapauksessa muodostettava.”⁸³⁰

Hersalon muistiossa annettiin myös yleisohjeet panssarintorjunnan järjestelystä. Ohjeiden mukaan tykkikompaniat eivät saaneet pitää taisteluasemissa enempää kuin noin puolet kalustostaan ja henkilöstöään. Muu osa oli porrastettava syvyyteen aina rykmentin reservien tasalle saakka. Raskaat 75 millimetrin panssarintorjuntatykit pidettiin divisioonan käytössä. Niitä varten oli koko puolustusaseman syvyydessä valmistettava runsaasti vaihtoasemia, joihin jokaisen tykin henkilöstön oli etukäteen omalla kaistallaan tutustuttava. Suunnitellun puolustusaseman syvyyteen oli kaikkialle kaivettava runsaasti suojakuoppia, erityisesti teiden varsille sekä reservien, komentopaikkojen, majoitusalueiden ja huoltoelinten läheisyyteen suojautumista ja panssarinlähitorjuntaan määrättävien elinten toimintaa varten. Miinakentille oli saatava suurempi syvyys panssarivaunujen todennäköisillä etenemisurilla. Tykistön ja kranaatinheitin tuliasemat oli varustettava panssarin- ja muuta lähitorjuntaa varten. Muista toimenpiteistä Hersalo muun muassa totesi, että koska divisioonan esikunta oli liian kaukana taistelujoukoista, oli esikunnalle rakennettava taistelunjohtopaikka lähemmäs etulinjaa, tykistöllä oli oltava varustettujen vaihtoasemien lisäksi valeasemia ja kaikki puhelinyhteydet etulinjasta aina pataljoonan komentopaikkojen tasalle saakka oli kiinnitettävä taistelu- ja yhdyshautojen seinien alaosaan tai kaivettava maahan. Lisäksi yhteydet taistelualueella oli varmennettava radiolla ja läheteillä.⁸³¹

Erittäin merkittävä toimenpide oli muistioon sisältyvä määräys puolustustaisteluun painottuvan yleisen koulutuksen aloittamisesta koko divisioonassa. Hersalo toteaa muistiossaan koulutuksen merkityksestä seuraavasti:

Kaikki viimeaikaiset tapahtumat – niin iskujoukko- kuin torjuntatehtävät samoin kuin vartiopalvelus, vanginsiippausosastojen karkottaminen, oma tulitoiminta, suojautuminen vihollistulelta –

⁸³⁰ Hersalon muistio, s. 6–7. 15.DEop-os 120/III/45e sal./2.2.1944. Pk 2501/4. KA. Muistion marginaalimerkintöjen mukaan kompaniat muodostettaisiin seuraavasti: 1.K Pion.P 36:n yksi Pioneerikomppania, 2.K kolme divisioonaportaan joukkuetta ja yksi viestijoukkue sekä 3.K yksi divisioonaportaan joukkue, yksi VP 36:n joukkue ja kaksi tykistön joukkuetta. Komppanioiden perustaminen käskettiin joukoille siten, että 1.K:n muodosti Pion.P 36, 2.K:n VP 36 ja 36.Talouskomppania sekä eräät divisioonan esikuntakomppanian osat ja 3.K:n pääosin 15.D:n hiiltämö, 36.Vaateskomppania ja 36.Talouskomppania. Ks. esim. Tynkkynen 1996, s. 171.

⁸³¹ Hersalon muistio, s. 7–8. 15.DEop-os 120/III/45e sal./2.2.1944. Pk 2501/4. KA.

ovat osoittaneet, miten tärkeätä on ollut se koulutus, jota asemasotavaiheessa on yhtymän puitteissa suoritettu. Tappiomme lienevät pienemmät kuin minkään muun yhtymän ja useimmat taistelutehtävät, varsinkin eräissä joukko-osastoissa, on suoritettu taitavasti loppuun saakka. Mahdollisuuksien rajoissa on jatkuvasti huolehdittava siitä, että taitomme yhä kohoaa, sillä parantamisen varaa on kaikesta huolimatta runsaasti. Tällöin on muistettava, että joukko taistelee niin kuin sitä johdetaan (johtajakoulutus) ja että vain huolellinen mieskohtainen koulutus kykenee luomaan yksilöistä kiinteän, taistelukelpoisen joukon (mieskohtainen sekä siihen liittyvä pienempien osastojen yhteistoimintakoulutus).⁸³²

Koulutuksessa korostettiin vartiopalveluksen, tulikurin, ampumakoulutuksen, tarkka-ampujatoiminnan, yksityisen miehen ja osaston liikkumisen ja suojautumisen, varsinaisen puolustus-taistelun suorituksen, iskuosastotoiminnan sekä panssarinlähitorjunnan merkitystä. Edelleen muistiossa annettiin koulutusvaatimukset kranaatinheitin- ja tykistöjoukoille sekä panssarintorjuntatykki-, pioneeri-, viesti- ja ilmatorjuntayksiköille. Lisäksi käskettiin kaikkia divisioonan joukkoja tehostamaan viimeiseen saakka oman henkilöstönsä koulutusta ja puolustuslaitteiden rakenteellista parantamista. ”Jokainen hikipisara, joka vuodatetaan kenttävarustusten parantamiseen tai taidollisen tason kohottamiseen, säästää verta”.⁸³³ Kokonaisuutena voidaan todeta, että Hersalon muistiossa on paljon vaikutteita saksalaisten sotakokemuksista ja erityisesti eversti Nobisin luentomateriaalista. Merkittävintä on kuitenkin se, että Hersalon esittämät asiat käsiteltiin eri pataljoonan komentajien puhutteluissa jo helmikuun alkupuolella. Samalla 15.Divisioonan jalkaväkijoukoissa aloitettiin Hersalon vaatimat valmistelut ja koulutus puolustuksen kehittämiseksi, joita jatkettiin koko kevään.⁸³⁴ Vaikka Nobisin luentoa käsiteltiin ainakin jonkin verran myös Kannaksen muissa yhtymissä, saksalaisten kokemuksia ei sovellettu omaan toimintaan vastaavalla tavalla kuin 15.Divisioonassa. Esimerkiksi JR 49:n komentaja eversti Ragnar Wahlbeck piti 2.Divisioonan komentajan kenraalimajuri Armas Martolan määräyksestä divisioonan joukkojen komentajille luentosarjan Nobisin kokemuksista, jotka oli huomioitava 2.Divisioonan puolustuksen järjestelyissä.⁸³⁵ Samoin 10.Divisioonassa aihetta käsiteltiin upseeriluennolla esikunta-

⁸³² Hersalon muistio, s. 9. 15.DEop-os 120/III/45e sal./2.2.1944. Pk 2501/4. KA.

⁸³³ Hersalon muistio, s. 9–12. 15.DEop-os 120/III/45e sal./2.2.1944. Pk 2501/4. KA. Tappioiden osalta Hersalo on oikeassa. Ks. Raunio, Manninen & Leskinen 1994, s. 494 Taulukko: ”Maavoimien divisioonien ja prikaatien taistelutappiot jatkosodan vuosina” (Yhtymien Päämajalle tekemien määräaikaisilmoitusten mukaan).

⁸³⁴ JR 15:n sotapäiväkirja 11.2.1944, 11.4.1944, 30.5.1944. SPK 10611. KA; I/JR 15:n sotapäiväkirjan liitteet 1944, passim. Tarkemmin esim. 5.2.1944, 12.2.1944. SPK 10679/Liite 6 ja Liite 8. KA; E/JR 57 437/III/52 sal./25.2.1944 ”Rykmentin reservin uudelleen muodostaminen”. SPK 13217/Liite 19. KA; I/JR 57:n sotapäiväkirja 4.2.1944, 4.4.1944. SPK 13316. KA; II/JR 57:n sotapäiväkirja 12.2.1944, 16.2.1944. SPK 13332. KA; 15.DEop-os 608/III/50c/sal./28.5.1944 ”Havaintoja etulinjalpalveluksesta ja joukkojen työtehosta”. Pk 2501/4. KA; 15.DEop-os 622/III/52 b.sal./30.5.1944 ”Määräyksiä etulinjalpalveluksesta”. Pk 2501/4. KA;

⁸³⁵ Koskimaa 1996, s. 150. Vrt. esim. II/JR 7:n sotapäiväkirja 19.2.1944. Pataljoonan komentajan puhuttelu. Käsiteltiin mm. eversti Nobis’in luentojen yhdistelmä. SPK 25840. KA; III/JR 7:n sotapäiväkirja 6.2.1944. Pataljoonan komentajan puhuttelu. SPK 9668. KA; II/JR 49:n sotapäiväkirja 2.2.1944, 8.3.1944, 15.3.1944 ja 19.5.1944. Pataljoonan komentajan puhuttelut; 31.5.1944. Upseeriharjoitus ja puhuttelu. Selostus rykmentin upseeriharjoituksessa pidetystä esitelmästä saksala-

päällikön everstiluutnantti Erkki Kukkosen johdolla. Myös jalkaväkirykmenttien komppanianpäälliköt olivat tilaisuudessa paikalla.⁸³⁶

Hersalon muistio oli tarkoitettu vain 15.Divisioonan puolustuksen arvioinniksi ja kehittämiseksi, mutta se olisi soveltunut sellaisenaan yleisohjeeksi kaikille yhtymille. Erityisesti Hersalon yksityiskohtaiset määräykset ja ohjeet divisioonassa toteutettavista toimenpiteistä, kuten koulutuksen käynnistämisestä sekä reservien muodostamisesta, vastasivat täysin sotatilanteen vaatimuksia. Tätä taustaa vasten on vaikea ymmärtää, ettei esimerkiksi Kannaksen Ryhmän Esikunta jakanut Hersalon muistiota muille yhtymille ja määrännyt aloittamaan vastaavia toimenpiteitä. Tässä yhteydessä on todettava, että Hersalon muistio lähetettiin tiedoksi myös Päämajaan⁸³⁷. Muissa Kannaksen joukoissa puolustustaistelun huomioiminen koulutuksessa sivuutettiin kokonaan⁸³⁸. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen varalta kuitenkin annettiin sekä Päämajasta että eri yhtymien esikunnista paljon ohjeita ja määräyksiä, jotka olivat tilanteeseen soveltuvia. Pääosin ne käsittelivät puolustusasemien varustelutöitä. Tosiasiassa niiden vaikutus puolustusjärjestelyjen vahvistamiseen jäi vähäiseksi, koska käskyjen toimeenpanoa ei valvottu riittävän aktiivisesti⁸³⁹.

Ylipäällikkö Mannerheim antoi maaliskuun alussa 1944 Karjalan kannaksella rintamavastuussa olleille armeijakuntien komentajille kenraaliluutnantti Taavetti Laatikaiselle ja kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuolle määräyksen kiinnittää erityistä huomiota puolustusvalmiuden kehittämiseen.⁸⁴⁰ Viikkoa myöhemmin IV AK määräsi kaikki joukot tehostamaan varustustöitä pääasemassa. IV AKE kiinnitti joukkojen huomiota erityisesti panssarintorjuntaan:

Koska vihollisella on mahdollisuudet suunnata meitä vastaan suuret määrät uudenaikaisia ps-vaunuja, käsken jatkuvasti huolella kehittämään pst-aseita ja menetelmiä. Tämän takia on edel-

laisten uusimmista kokemuksista panssarintorjunnassa. Luennon jälkeen komentaja käsitteli kysymystä laajasti eri näkökulmista. SPK 12437. KA; JR 49:n sotapäiväkirja 15.5.1944. SPK 12344. KA.

⁸³⁶ 4./JR 58:n sotapäiväkirja 11.2.1944. SPK 13396. KA; 5./JR 58:n sotapäiväkirja 11.2.1944. SPK 13401. KA. Luennon aiheena oli: "Venäläishyökkäys ja sen kehitys nykysodan aikana. Katsaus puolustukseemme venäläishyökkäystä silmällä pitäen." Everstiluutnantti Kukkonen luennoi aiheesta myös divisioonan esikunnan upseereille. 10.DE:n Os.3:n sotapäiväkirja 17.2.1944. SPK 5941. KA.

⁸³⁷ Hersalon muistio on arkistoitu Päämajan operatiivisen osaston Maavoimatoimiston materiaaliin. T 15706/4. KA.

⁸³⁸ 2.D:n komentaja kenraalimajuri Armas Martola toteaa muistelmissaan, että: "Myös pidin huolta siitä, että sekä upseereille että aliupseereille annettiin säännöllistä jatkokoulutusta erityisesti puolustustaistelua silmällä pitäen." Martola 1973, s. 169. Divisioonan koulutusohjeet eivät kuitenkaan tue Martolan omaa näkemystä, mutta toisaalta lähteissä ei myöskään ole viitteitä upseerien kartta- tai maastoharjoitusten aiheista.

⁸³⁹ Ks. esim. Terä 1967, s. 109; Karjalainen 2009, s. 256.

⁸⁴⁰ PMop-os 471/Op.1/5.d/sal./3.3.1944. T 15707/9. KA; PM:n spk 3.3.1944. SPK 20812, s. 1139. KA. Ylipäällikön antaman käskyn viimeisessä kohdassa todetaan: "Muut työt, paitsi puolustusta välittömästi palvelevat, on harkiten lopetettava ja työvoima käytettävä puolustuksen tehostamiseen."

leenkin jatkettava pst-tykkiasemien rakentamista syvyyteen. Kaikki joukot (huolto ja esikunnat ml.) on kouluttettava pystyviksi suorittamaan tehokasta ps-torjuntaa. Erityisen tärkeää on, että etulinjan joukot pysyvät asemissaan, vaikka ps-vaunut murtautuisivatkin sisään.⁸⁴¹

Edelleen huhtikuussa Mannerheim muistutti sotatoimiyhtymiä asemasotavaiheen aiheuttamasta joukkojen ja johtajien taistelutahdon heikkenemisestä. Ylipäällikön ohjeen mukaan joukkojen pitkäaikaista oloa samalla lohkolla ja samoissa asemissa oli vältettävä. Divisioonien, rykmenttien ja pataljoonien komentajia käskettiin vaihtosiirtojen avulla huolehtimaan siitä, ettei mikään yksikkö joudu liian kauan toimimaan samoissa asemissa.⁸⁴² Mikko Karjalainen on todennut, että yleisesikunnan päällikkö Erik Heinrichs muokkasi operatiivisen osaston laatimaa tekstiä huomattavasti neutraalimpaan suuntaan ennen kuin ylipäällikkö allekirjoitti asiakirjan. Jos ylipäällikön ohje olisi ollut sävyiltään tiukempi, se olisi todennäköisesti saanut aikaan voimakkaampia toimenpiteitä rintamajoukoissa.⁸⁴³ Tässä tutkimuksessa käytetyn lähdemateriaalin perusteella ei selvinnyt, miksi määräys joukkojen vaihdosta annettiin vasta keväällä 1944. Yhtymien aktiivisemmat vaihtosiirrot etulinjasta reserviin asemasotavaiheessa olisivat parantaneet merkittävästi myös joukkojen koulutusmahdollisuuksia. Tutkimuksessa tarkastelluista divisioonista vain 10.Divisioona irrotettiin etulinjasta ylipäällikön reserviksi. 10.Divisioona oli kesäkuusta 1943 toukokuuhun 1944 eli lähes vuoden reservissä päätehtävänä VT-aseman kenttävarustustyöt. Pääsääntöisesti divisioonan jalkaväkijoukoilla oli koulutusta vain yhtenä päivänä viikossa.

Yhteenvetona saksalaisten itärintaman taistelukokemusten hyödyntämisestä Kannaksen yhtymien koulutuksessa voidaan todeta, että saksalaisten neuvot ja kokemukset siitä, miten suurhyökkäyksen torjuntaan pitäisi valmistautua, oli siis luettu, jaettu joukoille – ja jätetty pääasiassa huomioimatta käytännössä paitsi 15.Divisioonassa. Toisaalta saksalaisten käyttämä taktiikka ei välttämättä olisi johtanut yhtään parempaan tulokseen. Saksalaismallin soveltaminen olisi edellyttänyt voimakkaita vastahyökkäyksiä, joihin Karjalan kannaksella ei riittänyt resursseja. Samalla vastahyökkäykset olisivat aiheuttaneet vaa-

⁸⁴¹ Terä 1967, s. 128.

⁸⁴² PMop-os 961/Op.1/5.d/sal./17.4.1944. T 15707/11. KA; PM:n spk 17.4.1944. SPK 20812, s. 1179. KA. Esimerkiksi III AKE lähetti asiakirjan alaisilleen joukoille. III AKE 813/III/3 a.sal./20.4.1944 ”Ote PM:n kirjelmästä”. SPK 6155/Liite 28. KA.

⁸⁴³ Karjalainen 2009, s. 254. Alustavassa luonnoksessa teksti aikoi lauseella: ”Olen havainnut, että pitkäaikainen asemasota ja joukkojen liiallinen tottuminen aseimiinsa ovat olleet omiaan heikentämään johtajien ja joukkojen aktiivista taisteluhenkä ja alentamaan niiden hyökkäyksellistä taistelutaitoa.” Karjalaisen mukaan lainaus kertoo suoraan sen, mitä operatiivisella osastolla asiasta ajateltiin. Heinrichsin muotoilun jälkeen kirje alkoi kuitenkin seuraavasti: ”Pitkäaikainen asemasota ja joukkojen liiallinen tottuminen aseimiinsa ovat – kuten toistuvat kokemukset muualta ovat osoittaneet – usein omiaan heikentämään johtajien ja yksikköjen taisteluhenkä ja alentamaan niiden hyökkäyksellistä taistelutaitoa.” Ibidem. Toisin sanoen Heinrichsin mukaan tämä ei ollut ongelma suomalaisissa rintamajoukoissa.

ran merkittävien suomalaisvoimien motittamisesta.⁸⁴⁴ Itärintamalla venäläisten läpimurtohyökkäykset olivat toistuvasti johtaneet huomattavien saksalaisjoukkojen saartamiseen.

4.4 Koulutusolosuhteet

Jalkaväen koulutuskeskusten toiminta vakiintui syksyn 1941 aikana. Kun heikoimmissa olosuhteissa toimineet jalkaväen koulutuskeskukset voitiin lakkauttaa vuoden 1942 alussa, myös majoitus- ja harjoitusolosuhteet olivat koulutuksen kannalta suhteellisen hyvät. Lisäksi suurimmat puutteet asevelvollisten varustuksessa ja koulutuskalustossa saatiin korjattua vuoden 1942 alkuun mennessä. Esimerkiksi helmikuuhun 1942 mennessä koulutuskeskuksiin oli saatu lähes määrävahvuinen kranaatinheitinkalusto, mutta tulenjohto-, tähytys- ja mittausvälineet puuttuivat melkein kokonaan⁸⁴⁵. Vaikka määrävahvuus kranaatinheitinkaluston osalta saavutettiin, niitä ei ollut riittävästi tehokkaan koulutuksen järjestämiseksi. Heikoin tilanne koko asemasotavaiheen ajan oli panssarintorjuntakivääreissä, joita ei ollut riittävästi. Vaikka niiden määrää pystyttiin myöhemmin lisäämään siten, että vuonna 1943 joissakin koulutuskeskuksissa oli neljä panssarintorjuntakivääriä⁸⁴⁶, koulutus oli yleensä annettava kursseilla.⁸⁴⁷

Eniten jalkaväen asevelvollisten peruskoulutusta häirtasivat jokavuotiset maatalouslomat ja erilaiset työkomennukset sekä päällystön ja alipäällystön heikko kouluttamistaito. Erityisesti vuoden 1942 maatalous- ja metsätyöt katkaisivat käytännössä kaikkien jalkaväen koulutuskeskusten säännöllisen toiminnan. Kahden kuukauden ja joidenkin miesten osalta jopa neljän kuukauden keskeytys koulutukses-

⁸⁴⁴ Oesch 1957, s. 84; Heinrichs 1959 II, s. 355; Ylikangas 2007, s. 49. 10.D:n tykistökomendantin eversti Valdemar Mandelinin toimintakertomuksessa divisioonan tykistön toiminnasta ajalla 1.6.–30.6.1944 todettiin, että ”saksalaisten sotakokemuksina esitetyt merkit, joista voidaan päätellä bolshevikkien valmistelevan vakavaa hyökkäystä, pitivät yksityiskohtaisesti paikkansa niin vihollisen toimintojen kuin niiden aikajaksottelujenkin suhteen.” Kertomus 10.D:n tykistön toiminnasta 1.6.–30.6.1944. SPK 5975. KA. Kertomus on laadittu 18.8.1944.

⁸⁴⁵ Kotij.E 1675/Tväl/6 sal/14.2.1942. PK 1440/17. KA; Aspara 1983, s. 50.

⁸⁴⁶ Ks. esim. Jv.Koul.K 25:n toimintakertomus, s. 41. SPK 8627. KA; Jv.Koul.K 22:n toimintakertomus, s. 15. SPK 8569. KA; Aspara 1983, s. 50.

⁸⁴⁷ Ks. esim. Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus, Liite 3, eri ikäluokkien koulutuskertomukset. SPK 8355. KA. Vrt. muiden Jv.Koul.K:ien toimintakertomukset. KA; Aspara 1983, s. 50.

sa vaikutti negatiivisesti saapumiserän koulutustasoon.⁸⁴⁸ Myös seuraavan vuoden elo–syyskuussa maatalouslomat katkaisivat koulutuksen kuukaudeksi.⁸⁴⁹

Kouluttajatilanne jalkaväen koulutuskeskuksissa oli koko jatkosodan ajan heikko sekä laadullisesti että määrällisesti.⁸⁵⁰ Kouluttajatilannetta pyrittiin parantamaan monin eri tavoin. Koulutuskeskuksissa järjestettiin vuodesta 1942 lähtien jatkuvasti reservin upseerien ja aliupseerien jatko- ja kertauskoulutusta kouluttamistaidon parantamiseksi⁸⁵¹. Jalkaväen koulutuskeskusten päällystön ja alipäällystön kouluttamistaitoa kehitettiin myös Jalkaväen Aliupseerikoulun⁸⁵² ja Suojeluskuntain Päälystökoulun kouluttajakursseilla. Jalkaväen raskasaseupseerien koulutus käynnistyi Suojeluskuntain Päälystökoululla syksyllä 1942. Syys–lokakuussa 1942 koululla järjestettiin kaksi kranaatinheitinkurssia⁸⁵³, jotka kestivät kahdesta kolmeen viikkoa. Saman vuoden marras–joulukuussa järjestettiin vielä kranaatinheitinperuskurssi, joka oli tarkoitettu koulutuskeskusten kranaatinheitinkouluttajille. Vastaavat kurssit olivat Suojeluskuntain Päälystökoulun ohjelmassa vielä keväällä 1943 ja kesällä 1944. Konekivääriupseerien kouluttajakursseja järjestettiin marraskuussa 1942 sekä keväällä 1943.⁸⁵⁴ Laajimmaksi muodostui kuitenkin panssarintorjuntaupseerien kouluttajakoulutus, joka alkoi Päälystökoululla elokuussa 1943 kaksiviikkoisella panssarintorjuntakiväärijoukkueenjohtajien kurssilla ja jatkui loppuvuonna tykkikomppanian päälliköiden kurssilla sekä panssarinlähitorjuntakursseilla. Vuoden 1943 lopulla kenttäarmeijasta koulutuskeskuksiin siirretyille upseereille järjestettiin kolme 2–3 viikon pituista kurssia kouluttamistaidon parantamiseksi. Lisäksi saman vuoden aikana järjestettiin vielä reservistä koulutuskeskusten kouluttajatehtäviin kutsutuille vanhemmille upseereille oma kolmen viikon valmennuskurs-

⁸⁴⁸ Ks. esim. Jv.Koul.K 15:n toimintakertomus ajalta 15.1.–31.12.42. SPK 8527. KA; Jv.Koul.K 2 N:o 3528/III/6/sal./20.10.1942 ”Täydennyspataljooniin siirrettävien koulutustaso”. T 7507/D/13. KA tai Kan.RE 3901/I/213.sal./23.10.1942 ”Täydennyspataljooniin siirrettävien koulutustaso”. T 7507/D/13. KA. Viime mainitun asiakirjan liitteenä oli selvitys Jv.Koul.K 8:sta HTK 1:een siirrettävien miesten koulutustasosta. Aspara 1983, s. 20–21.

⁸⁴⁹ Kotij.E 2739/Järj.3/18.sal./18.8.1943 ”Vuoden 1924 ikäluokan lomauttaminen koulutuskeskuksista sadonkorjuutöihin”. SPK 17475. KA. Lomauttaminen tapahtui ylipäällikön määräyksestä kuukaudeksi ja koski kaikkia jalkaväen koulutuskeskuksissa palvelleita vuoden 1924 ikäluokan aliupseereita ja miehiä.

⁸⁵⁰ Aspara 1983, s. 43–46 ja 80.

⁸⁵¹ Ks. esim. Jv.Koul.K 15:n toimintakertomus ajalta 15.1.–31.12.42. SPK 8527. KA. Vrt. muiden Jv.Koul.K:ien toimintakertomukset. KA.

⁸⁵² Kotij.E 1071/Koul.1/305.sal./4.6.1943 ”Jv.AUK:ssa toimeenpantava kouluttaja-au.kurssi”. SPK 17485/Liite 411. KA. Neljä viikkoa kestäneelle kurssille komennettiin kenttäarmeijasta yhteensä 709 oppilasta, joiden oli oltava aliupseerikurssin suorittaneita ja kouluttajatehtäviin pystyviä. Kurssin jälkeen aliupseerit siirrettiin koulutuskeskuksiin. Ks. myös Kotij.E koul.tsto:n sotapäiväkirja 19.5.1943. SPK 17482. KA.

⁸⁵³ Sk.PK:n laatiman kurssiohjelman hyväksyi tykistönkenraali Vilho Nenonen. Sk.PK 639/Adj.sal./25.8.1942. Kotij.E koulsto/Fa 36. KA.

⁸⁵⁴ Sk.PK:n oppilasluettelot 1940–1943. Sk.PK Bab 2. KA; Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA; PMkoul-os 3883/Koul.1/11 sal./20.9.1942 ”Krh.koulutus Jv.rask.asekurssi II:lla”. Kotij.E koulsto/Fa 32. KA; PMkoul-os 3495/Koul.1/11 sal./25.8.1942 ”Rintamaupseerikursseja”. Kotij.E koulsto/Fa 32. KA; PMkoul-os 3363/Koul.1/11 sal./18.8.1942 ”Rintamaups.kurssien ohjelma”. Kotij.E koulsto/Fa 32. KA. Vrt. Kilkki 1978, s. 383.

si⁸⁵⁵ sekä pari lyhyempää opetustilaisuutta koulutuskeskusten muulle henkilöstölle.⁸⁵⁶ Kursseilla käsiteltiin koulutuskeskuksen kiväärikomppanian peruskoulutusta uusien opetusohjelmien mukaisesti, opiskeltiin ohjesääntöjä sekä tutustuttiin perusyksikön hallintoon ja huoltoon. Suojeluskuntain Päälystökoulun kouluttajakursseille osallistui yhteensä noin 950 raskasase- ja 700 kiväärijalkaväen upseeria sekä kenttäarmeijasta että Kotijoukoista.⁸⁵⁷

Upseerikoulusta siirrettiin useasti oppilaita ja upseereita kouluttajiksi koulutuskeskuksiin.⁸⁵⁸ Samoin toimittiin Jalkaväen Aliupseerikoulun kanssa.⁸⁵⁹ Myös Maasotakoulun vuonna 1943 valmistunut kadettikurssi toimi kahdessa osassa koulutuskeskuksissa kouluttajina.⁸⁶⁰ Nämä siirrot merkitsivät vain väliaikaista parannusta tilanteeseen. Hankalin tilanne koulutushenkilöstön riittävyudessa aiheutui uusien koulutuskeskusten perustamisesta. Varsinkin vuosina 1943 ja 1944 perustettiin runsaasti uusia koulutuskeskuksia, joiden kouluttajat määrättiin kenttäarmeijasta.⁸⁶¹ Useat kenttäarmeijasta siirretyt upseerit ja aliupseerit olivat koulutustehtäviin täysin sopimattomia. Suurimpina heikkouksina mainittiin täydellinen kokemattomuus koulutustehtävissä, palvelushaluttomuus sekä peruskoulutuksen puute.⁸⁶² Tämän vuoksi kenttäarmeijasta koulutuskeskuksiin siirretyille kouluttajille ryhdyttiin lopulta antamaan valmennuskoulutusta.⁸⁶³ Huonoin kouluttajatilanne oli kesällä 1944, jolloin jalkaväen koulutuskeskukset tyhjennettiin lähes kokonaan kenttäkelpoisesta henkilöstöstä. Reservistä kutsuttiin palvelukseen vanhempiin ikäluokkiin kuuluneita upseereita, joilla ei ollut kouluttajakokemusta.⁸⁶⁴ Myös näille up-

⁸⁵⁵ Sk.PK 79/Adj.sal./4.2.1943 ”Reservistä kutsuttujen upseerien kouluttajakoulutus”. Sk.PK Fa 10. KA.

⁸⁵⁶ Sk.PK 183/Adj.sal.E./9.3.1943 ”Kurssit”. Sk.PK Fa 10. KA.

⁸⁵⁷ Sk.PK:n oppilasluettelot 1940–1943. Sk.PK Bab 2. KA; Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA; Alahonko 1998, s. 167–169; Kilkki 1978, s. 383–384.

⁸⁵⁸ Ks. esim. Kotij.E 2359/Järj.3/49.sal./11.9.1941 ”UK:n oppilaiden siirto jv.koulutuskeskuksiin”. SPK 17483. KA; Kotij.E 115/Koul.1/302.sal./20.1.1942 ”UK:n upseerien ja kokelaiden komentamista ja siirtoa koul.k:iin”. T 17652/3. KA; Kotij.E 2491/Koul.1/207.sal./12.12.1942 ”UK:n 55.kurssin oppilaiden jako”. SPK 17485. KA.

⁸⁵⁹ Kotij.E 2402/Koul.1/281.sal./26.11.1942. Kotij. koul.tsto/Fa 35. KA; Kotij.E 2391/Koul.1/207.sal./26.11.1942 ”Jv.AUK:sta kotij. saatavia aliupseereita”. SPK 17485/Liite 394. KA; Kotij.E 945/Koul.1/201.sal./20.5.1944 ”Kouluttajien valmennus tehtäviinsä”. T 17654/1. KA; Kotij.E 1407/Järj.3/2.sal./24.5.1944 ”Jv.AUK:n keskeyttäminen ja Jv.Koul.K 34:n perustaminen”. SPK 17476. KA.

⁸⁶⁰ Jv.koul.keskusten aliupseeri- ja upseerivaihtelut, tilasto. Ei tunnistetietoja. T 10559–10560/26. KA.

⁸⁶¹ Kotij.E creed-sanoma 458/Koul.1/207.sal./12.3.1943 ”Kenttäarmeijasta luvattujen ups. ja aliups. siirtäminen koul.keskuksiin”. SPK 17485/Liite 405. Vrt. Kotij.E koul.tsto:n sotapäiväkirja 11.–12.3.1943. SPK 17482. KA. Uusia jalkaväen koulutuskeskuksia varten saadaan kenttäarmeijasta 200 upseeria ja 1 000 aliupseeria. Ks. myös Kotij.E 1259/Järj.3/2.sal./3.5.1944 ”Kouluttaja-aliups.tarve 10.6.1944 palv. astuville nostomiehille”. T 17654/1. KA.

⁸⁶² Jv.Koul.K 25:n toimintakertomus, s. 2. SPK 8627. KA; Jv.Koul.K 23:n toimintakertomus, s. 22. SPK 8583. KA; Jv.Koul.K 28:n toimintakertomus, s 4: Koulutuskeskukseen saatu 176 aliupseeria 21:stä joukko-osastosta. Näistä 129 oli jv.koulutettu ja 131 toiminut ryhmänjohtajatehtävissä, 45 kirjureina, varasto yms. huollon tehtävissä. SPK 8656. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 46.

⁸⁶³ Ks. esim. Kotij.E 828/Koul.1/201.sal./5.5.1944 ”Kenttäjoukoista saapuvien ups. valmennuskoulutus”. T 17654/1. KA.

⁸⁶⁴ Kotij.E 1330/Koul.1/201 sal/4.7.1944 ”Reservistä saapuneiden upseerien valmennuskoulutus”. T 17654/1. KA ja Kotij.E 1446/Koul.1/201 sal/15.7.1944. Kotij.E koul.tsto/Fa 55. KA.

seereille järjestettiin koulutuskeskuksissa valmennuskoulutusta, mutta varusmiesten peruskoulutus kesällä 1944 oli pääasiassa koulutuskeskuksiin jääneiden aliupseerien varassa.⁸⁶⁵

Upseerien ja aliupseerien vaihtosiirrot kenttäarmeijan ja Kotijoukkojen välillä aloitettiin jo elokuussa 1941. Siirtojen tarkoituksena oli saada rintamakokemusta koulutuskeskuksiin ja vastaavasti antaa mahdollisuus koulutuskeskusten henkilöstölle saada rintamakokemusta, joka oli esimerkiksi Upseerikoulun pääsyvaatimuksena.⁸⁶⁶ Henkilöstön vaihtojärjestelmässä ei kuitenkaan päästy tyydyttäviin tuloksiin koko sodan aikana. Rintamajoukot lähettivät usein huonoimman upseeri- ja aliupseeriaineksen koulutuskeskuksiin⁸⁶⁷. Yleinen käsitys kenttäarmeijassa oli, että koulutuskeskukseen joutuminen oli rangaistus ja että sinne siirrettiin vain sellaiset, jotka syystä tai toisesta olivat sopimattomia rintamalle.⁸⁶⁸ Asparan tutkimuksen mukaan jalkaväen koulutuskeskusten päälliköistä ainakin 17 oli epäonnistunut rintamalla menettämällä rykmentin tai pataljoonan komentajuuden tai muuten osoittautunut rintamatehtäviin soveltumattomiksi.⁸⁶⁹ On kuitenkin syytä korostaa, että tavalla tai toisella epäonnistuminen rintamakomentajana ei tarkoittanut sitä, että kyseinen upseeri olisi ollut sopimaton koulutuskeskuksen päälliköksi.

Käytännössä ongelmana oli se, että kouluttajiksi siirrettävät määrättiin yhtymille lukumääräisesti, eikä siirron kestoa ilmoitettu. Tämä antoi yhtymille vapaat kädet valita poissiirettävä henkilöstönsä. Ongelman ratkaisuksi sotakoulutuksen ylitarkastaja ehdotti, että oli luotava säännöllinen vuorottelu Kotijoukkojen ja kenttäarmeijan välillä. Siirrettävä henkilöstö oli nimettävä, siirron oli oltava määräaikainen (kuusi kuukautta) ja siirron päätyttyä yhtymän oli saatava omat miehensä takaisin. Jos upseeri tai

⁸⁶⁵ Kotij.E 1330/Koul.1/201.sal/4.7.1944 ”Reservistä saapuneiden upseerien valmennuskoulutus”. T 17654/1. KA; Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus, liite 3. SPK 8355. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 46.

⁸⁶⁶ Sorko (et al.) 2009, s. 168. Esimerkiksi JR 48 vaihtoi elokuussa 1942 Kotijoukkojen kanssa noin 100 miestä. PMknto-os 1768/Kom 1 a/sal/20.4.1944. T 10559–10560/26. KA; Kotij.E 602/Koul.1/207 sal/31.3.1943. Kotij. koul.tsto/Fa 43. KA; PMknto-os 2951/Kom.1/h/sal./23.7.1943 ”Upseerien vaihtosiirto”. T 17653/2. KA. Viimeksi mainitun asiakirjan mukaan Kotijoukkojen koulutuskeskuksissa palveli heinäkuussa 1943 yhteensä 162 kouluttajaupseeria, joista seitsemällä oli rintamakokemusta talvisodasta muiden ollessa kokonaan vailla rintamakokemusta. Kaikki siirrettiin kenttäarmeijaan, josta lähetettiin vastaava määrä upseereita koulutuskeskuksiin. Päämajan komento-osasto korosti, että kouluttajaksi siirrettävien oli ehdottomasti kyettävä toimimaan kouluttajina ja heillä oli oltava vähintään viiden kuukauden rintamapalvelus.

⁸⁶⁷ PMknto-os 93/Kom.2/1/sal./14.1.1944 ”Kelvottoman kouluttaja-aineksen vaihtaminen”. T 17654/2. KA. Kotij.E:n ilmoituksen perusteella Päämajan määräsi takaisin joukko-osastoihinsa yhteensä 40 aliupseeria, jotka olivat täysin sopimattomia kouluttajatehtäviin. Ks. myös Kotij.E koul.tsto/Fa 46. KA. Kansiossa on lukuisia asiakirjoja upseerien ja aliupseerien sopimattomuudesta koulutus- tai huoltotehtäviin.

⁸⁶⁸ Sk. Yt. 420/Y.t/II/224 b.sal/14.4.1944 ”Koulutuskeskusten kouluttajavoima”. T 10559–10560/26. KA.

⁸⁶⁹ Aspara 1983, s. 43–44. Vrt. PMknto-os:n salainen arkisto 1940–1944. T 22316/2, 7, 9, 10, 13, 14. KA. Halstin mukaan rintamatehtävissä epäonnistuneilta puuttui menestymisen tärkein edellytys, arvovalta. Halsti 1974, s. 256. Myös rintamalla ansioituneita komentajia siirrettiin Kotijoukkoihin, kuten JR 7:n komentajan eversti Armas Kempin tapaus osoittaa. Eversti Armas Kempin siirrosta tarkemmin ks. esim. Kemppi 2008, s. 167–172.

aliupseeri ei kyennyt hoitamaan tehtäviään rintamalla, ei hän kyennyt kouluttamaankaan. Tällainen upseeri- ja aliupseeriaines oli sotakoulutuksen ylitarkastajan mukaan vapautettava ja määrättävä työvelvolliseksi. Tämä ehdotus sai kannatusta myös Päämajassa, mutta järjestelyä ei ehditty toteuttaa kuin osittain ennen sodan loppumista.⁸⁷⁰

Suurin haittatekijä varusmiesten koulutuksessa HTK 1:ssä oli täydennyspataljoonien käyttö koulutuksen kannalta toisarvoisiin tehtäviin. Kannaksen Ryhmässä olisi varmasti ollut mahdollista käyttää muitakin joukkoja HTK 1:lle määrättyihin tehtäviin, kuten Viipurin varuskunnan vartiopalvelukseen. Koulutuksen tasoon ja tehoon vaikutti myös täydennyspataljoonien kouluttajien taso. Kannaksen yhtymistä komennettujen upseerien ja aliupseerien kouluttamistaito ei ollut kovin hyvä, ja toisinaan heillä esiintyi jopa välinpitämättömyyttä koulutustehtäviä kohtaan. Alipäällystö vaihtui usein, ja koulutuksessa käytettiin apuna ryhmänjohtajia, joiden omakin koulutus oli vielä kesken.⁸⁷¹ Nämä asiat olisivat olleet Kannaksen Ryhmän Esikunnan korjattavissa, mutta sen alaisissa yhtymissäkin oli pulaa hyvistä kouluttajista.

Asemasotavaihetta on totuttu pitämään rauhallisena ajanjaksona. Karjalan kannaksen asemasotavaiheessa ei kuitenkaan ollut päivääkään, etteivätkö neuvostojoukot olisi jollakin rintamanosalla ampu-neet tykistöllä, kranaatinheittimillä tai suora-ammunta-aseilla. Erityisesti etulinjan joukkojen koulutusolosuhteita arvioitaessa on huomioitava, että sotaa käytiin koko ajan puolin ja toisin partioiden, väkivaltais-in tiedusteluhyökkäyksin, vanginsiappauksin ja iskuosastohyökkäyksin. Etulinjan jatkuva vartiomiehitys ja asemien valvonta oli kaiken lisäksi hyvin rasittavaa, joten etulinjan joukoissa koulutuk-selle ei käytännössä jäänyt juurikaan mahdollisuuksia⁸⁷². Koulutuksen vaarallisuutta etulinjan läheisyydessä kuvaa se, että vuonna 1942 Kannaksella eräs jalkaväkiyksikkö järjesti marssiharjoituksen sul-jetussa muodossa alueella, jonne vihollinen pystyi ampumaan tykistöllään ja jopa tähystämään am-muntaa. Harjoituksen järjestäneelle yksikölle aiheutuneiden tappioiden vuoksi Päämaja kielsi ylipääl-

⁸⁷⁰ Sk. Yt. 420/Y.t/II/224 b.sal/14.4.1944 ”Koulutuskeskusten kouluttajavoima”. T 10559–10560/26. KA.

⁸⁷¹ HTK 1 1412/I/27 sal/13.11.1942. T 7507/D/13. KA; HTK 1 2375/Koul./2 sal/15.9.1943. T 7507/D/14. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 64.

⁸⁷² Ks. esim. everstiluutnantti O. Savolahden sotakokemukset (Sodissa saadut kokemukset rauhanaikaisen ups.-, aliups.- ja miehistökoulutuksen tehokkuudesta ja puutteista). T 18002/11. KA; majuri O. Rysän sotakokemukset (Puolustus asemaso-dassa: palveluksen järjestely). T 18002/12. KA sekä Etelä-Hämeen Sotilasläänin kootut sotakokemukset (V: Puolustustais-telu). T 18002/12. KA.

likön määräyksestä harjoitukset kokonaan tällaisilla alueilla.⁸⁷³ On hämmästyttävää, miten tällaisen koulutuksen järjestely on ylipäätään ollut edes mahdollista etulinjassa.

10.Divisioonaa lukuun ottamatta muiden Kannaksen yhtymien jalkaväkirykmentit olivat käytännössä koko asemasotavaiheen ajan rintamavastuussa. Periaatteessa rykmenttien rintamavastuut pyrittiin jakamaan siten, että kaksi pataljoonaa sekä tukevat yksiköt olivat etulinjassa ja yksi pataljoonaa reservissä. Kummankin pataljoonan lohkolla puolestaan oli kaksi kiväärikomppaniaa etulinjassa ja yksi pataljoonan reservinä. Esimerkiksi JR 58:lla vaihtoajat olivat aluksi neljä viikkoa edessä ja kaksi takana, myöhemmin kuusi viikkoa etulinjassa ja kolme reservissä⁸⁷⁴. Kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyt, paikalliset olosuhteet, joukkojen siirrot ja uusien yhtymien perustaminen, kuten Ratsuväkiprikaatin siirto Kannakselle⁸⁷⁵ ja 19.Prikaatin perustaminen⁸⁷⁶, vaikuttivat merkittävästi divisioonien taisteluryhmitykseen ja reserveihin asemasotavaiheessa (ks. Kuva 7, s. 84).⁸⁷⁷ Esimerkiksi 15.Divisioonan lohko leveni vuodenvaihteessa 1943–1944 siten, että molemmista jalkaväkirykmenteistä oli ryhmitettävä kaikki kolme pataljoonaa etulinjaan. JR 15:n lohkolla oli reservinä RajaJP 2. Kevättalvella 1944 divisioona sai takaisin entisen pataljoonansa, joka nimeksi tuli Er.P 25. Pataljoonaa käytettiin VT-aseman varustustöissä, ja samalla se oli III Armeijakunnan reservinä.⁸⁷⁸ 18.Divisioonassa rintamavastuun järjestely puolestaan vakiintui siten, että JR 27 ja JR 48 vuorottelivat Suomenlahden rannikkolohkon ja Rajajoen puolustuksessa. Tällöin katsottiin, että rannikkolohkoa puolustanut rykmentti oli levossa, vaikka tälläkin rintamalohkolla oli omat vaikeutensa. JR 6 puolusti yksinomaan Valkeasaaren lohkoa huolehtien joukkojen vaihdoista omilla reserveillaan.⁸⁷⁹

Etulinjapalvelun ja reservitehtävien välistä suhdetta on tarkoituksenmukaista kuvata pataljoonittain. Esimerkiksi I/JR 7 oli etulinjassa vuoden 1941 joulukuusta kesäkuun 1943 loppuun eli yhteensä 19

⁸⁷³ E/JR 49 1949/III/428 sal./8.8.1942 ”Marssiminen vih. tykistötulen alaisilla alueilla”. SPK 12342/Liite 127. KA. Nelijonossa marssineesta osastosta kaatui neljä ja haavoittui neljä miestä. Asiakirjan merkintöjen perusteella se oli jaettu Kannaksen Ryhmän joukoille laajalla jakelulla. Vrt. PMop-os 1461/Op.1/14.c.sal./30.7.1942. SPK 20880/Liite 525. KA.

⁸⁷⁴ Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 156.

⁸⁷⁵ Kan.REop-os 53/III/201 sal./27.1.1943 ”Kannaksen Ryhmän käsky Ylipäällikön reservin sijoittamisesta Karjalan kannakselle”. SPK 14273. KA.

⁸⁷⁶ PMjärj-os 1961/Lkp.sal./31.10.1943 ”Käsky uusien joukkojen muodostamiseksi”. T 19180/104. KA. Tällä asiakirjalla määrättiin 19., 20. ja 21.Prikaatin muodostaminen, joista 19.Pr sijoitettiin Karjalan kannakselle.

⁸⁷⁷ Ks. esim. Müller 1956, s. 140–175 sekä Kartta 2: Suomalaisen ryhmittymys Karjalan kannaksella 1.3.1942 ja Kartta 3: Suomalaisen ryhmittymys Karjalan kannaksella huhtikuun puolivälissä 1944.

⁸⁷⁸ Müller 1956, s. 166–167.

⁸⁷⁹ Sorko (et al.) 2009, s. 172–242, erityisesti s. 182. JR 27:n ja JR 48:n vaihdot tehtiin noin kolmen kuukauden välein; vrt. Müller 1956, s. 148; Häkkinen 1986, s. 205–208 ja 237–370, passim. Kannaksen yhtymien etulinjan joukkoja vaihdettiin niin usein, ettei niitä tässä yhteydessä ole tarpeen selvittää tarkemmin.

kuukautta. Tämän jälkeen pataljoona oli 2.Divisioonan reservinä Siesjärvellä reilut kolme kuukautta ja siirrettiin takaisin etulinjaan lokakuussa 1943.⁸⁸⁰ Tällaisista pitkistä reservijaksoista oli omat haittansa. I/JR 57:n sotapäiväkirjan mukaan pataljoonalle määrätty työtotehtävät heikensivät sotilaallista kuria, koska komppaniat jouduttiin hajottamaan lukuisiin eri työkohteisiin. Heti kun miehet olivat palanneet komennuksilta ja työpalveluksesta takaisin yksiköihinsä, niissä aloitettiin tiukka suljetun järjestyksen harjoittelu.⁸⁸¹ Vastaavasti II/JR 7 oli etulinjassa 15 kuukautta ja vajaan neljän kuukauden reservissä olon jälkeen siirrettiin takaisin etulinjaan kesäkuun lopulla 1943. Seuraavan kerran pataljoona määrättiin divisioonan reserviksi yhdentoista kuukauden kuluttua eli toukokuussa 1944.⁸⁸² I/JR 58:n etulinjapalvelu kesti puolestaan vuoden 1942 tammikuusta marraskuuhun 1943 eli yhteensä 22 kuukautta, jonka jälkeen koko rykmentti liitettiin 10.Divisioonaan ja siirrettiin VT-aseman varustelutöihin.⁸⁸³ I/JR 57 oli vuoden 1942 alusta kesäkuuhun 1944 etulinjassa noin 21 kuukautta ja 15.Divisioonan reservinä viisi kertaa yhteensä kahdeksan kuukauden ajan.⁸⁸⁴

Kannaksen Ryhmään kuuluneiden rajajääkäripataljoonien⁸⁸⁵ tehtävät ja toiminta eivät juuri eronneet muista jalkaväkijoukoista. Asemasotavaiheen toiminnassa vuorottelivat etulinjapalvelus ja reservitehtävät. RajaJP 1 oli vuoden 1942 alusta heinäkuuhun 1943 etulinjassa noin 16 kuukautta ja selustan reservitehtävissä vain kaksi kuukautta, kun taas RajaJP 2 oli vuoden 1942 alusta kesäkuuhun 1944 etulinjassa noin 24 kuukautta ja reservissä viisi kuukautta.⁸⁸⁶ Myös RajaJP 1:n ja 2:n sotapäiväkirjojen mukaan niiden toiminta reservissä käytettiin lähes kokonaan kaikkeen muuhun kuin koulutukseen eli lepoon, huoltoon, liikuntakasvatukseen, linnoitus- ja tietöihin tai muuhun työpalvelukseen⁸⁸⁷. Toisaalta

⁸⁸⁰ I/JR 7:n sotapäiväkirja 28.11.1941 (etulinjaan). SPK 9649. KA; I/JR 7:n sotapäiväkirja 24.6.1943, 27.6.1943 (reserviin) ja 12.10.1943 (etulinjaan). SPK 9650. KA. Sotapäiväkirjaan on tarkkaan kirjattu I P:n töiden tuloksia 19 kuukauden ajalta: 4 480 m taisteluhautaa, 2 010 m yhteyshautaa, 8 505 m piikkilankaestettä, 23 kk-asemaa, 55 korsua, 6 saunaa, 25 asevelitaloa, 20 000 mottia halkoja ja 700 m verhottua hautaa.

⁸⁸¹ I/JR 7:n sotapäiväkirja 8.9.1943. SPK 9650. KA. Jokaisen miehen oli myös amuttava divisioonan määräämät ammunnat ennen takaisin etulinjaan paluuta. Sotilaallisen kurin heikkenemisestä tarkemmin ks. esim. 15.DEos.1 1195/1/20./23.5.1943 ”Sotilaallinen käyttäytyminen”. SPK 13216. KA.

⁸⁸² II/JR 7:n sotapäiväkirja 30.11.1941 (etulinjaan), 3.3.1943 (reserviin), 26.6.1943 (etulinjaan) ja 22.5.1944 (reserviin). SPK 25840. KA.

⁸⁸³ JR 58:n sotapäiväkirja 9.11.1943 ja 14.11.1943. SPK 13363. KA; Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 174–175.

⁸⁸⁴ I/JR 57:n sotapäiväkirjat 1942–1944, passim. SPK 13308, 13310 ja 13316. KA.

⁸⁸⁵ Vuoden 1941 loppuun mennessä oli perustettu kuusi rajajääkäripataljoonaa, joista kaksi toimi Karjalan kannaksella (RajaJP:t 1 ja 2). Jatkosodan rajajääkärijoukoista RajaJP 2 oli ainoa, joka taisteli Karjalan kannaksella koko sodan ajan. RajaJP 1 siirrettiin heinäkuussa 1943 Syvärille. Särkisilta 1993, s. 4–5; Närhisalo 1967, passim. ja s. 158.

⁸⁸⁶ RajaJP 1:n sotapäiväkirjat 1942–1944, passim. SPK 21059, 21060. KA; RajaJP 2:n sotapäiväkirjat 1942–1943, passim. SPK 21096, 21098. KA. Vrt. Närhisalo 1967, s. 156, 164. RajaJP 1 oli Kannaksen Ryhmän reservinä 5.9.–7.10.1942 ja 25.6.–17.7.1943. RajaJP 2 toimi 10.D:n reservinä 6.10.–16.11.1942 ja 26.6.–1.10.1943 sekä III AK:n reservinä 22.5.–9.6.1944.

⁸⁸⁷ Ibidem. RajaJP 2:n vuoden 1943 reservikaudella lauantait määrättiin pataljoonan yleiseksi koulutuspäiväksi. Muu aika käytettiin majoitusolojen parantamiseen ja kenttävarustustöihin 10.D:n määräyksestä. RajaJP 2:n toimintakertomukset ajal-

etulinjapalveluksen aikana yksiköt vuorottelivat muutaman viikon ajan reservissä, jolloin yleensä järjestettiin yksi koulutuspäivä viikossa. Harjoitusten aiheina olivat muun muassa reservikomppanian toiminta ja vastaiskun suorittaminen sisään murtautuneen vihollisen lyömiseksi sekä iskujoukon toiminta.⁸⁸⁸ Vaikka edellä mainitut pataljoonat muodostavat vain otannan kaikista Kannaksen jalkaväkipataljoonista, niiden perusteella voidaan selvästi todeta, että suurin osa asemasotavaiheesta oli etulinjapalvelusta.

Joukkojen koulutukseen olisi kuitenkin ollut useita mahdollisuuksia, mutta reservissä olleiden joukkojen säännöllistä ja suunnitelmallista koulutusta haittasivat lukuisat eri tekijät. Reserviyksiköiden tärkeimpänä tehtävänä oli valmistautua vastaiskuihin etulinjassa olevien pataljoonien suuntaan⁸⁸⁹. Vuonna 1944 reserviyksiköiden valmistautumistehtävät vastahyökkäyksiin toteutettiin pääasiassa siten, että vain päällystö tutustui etenemisteihin sekä maastoon ja olosuhteisiin etulinjassa olevien joukkojen lohkoilla.⁸⁹⁰ Seuraavaksi tärkeimpänä tehtävänä olivat kenttävarustustyöt⁸⁹¹. Esimerkiksi JR 57:n tilasto vuoden 1942 kenttävarustustöistä osoitti, että I Pataljoona oli käyttänyt 63 983 miestyöpäivää, II Pataljoona 28 593 miestyöpäivää ja III Pataljoona 57 560 miestyöpäivää kenttävarustustöihin⁸⁹². Jalkaväkipataljoonan määrävahvuuteen suhteutettuna työsuoritukset merkitsivät sitä, että vuonna 1942 käytännössä JR 57:n koko I Pataljoona teki pelkästään kenttävarustustöitä 62 vuorokautta, II Pataljoona 28 vuorokautta ja III Pataljoona 56 vuorokautta. Tutkimuksessa käytettyjen lähteiden perusteella JR 57:n tilastoa voidaan pitää muiden rykmenttien työsuoritusten osalta suuntaa-antavana. Kenttävarustustöitä tehtiin Kannaksella koko asemasotavaiheen ajan. Esimerkiksi 2.Divisioonan rintamalohkon tukilinjän

ta 1.7.–30.9.1943. SPK 21098. KA. Täydennysmiehistä voidaan todeta, että esimerkiksi lokakuussa 1943 RajaJP 2:een saapuneille 120 täydennysmiehelle järjestettiin reservikomppaniassa viikon pituinen perehdyttämiskoulutus, jonka jälkeen heidät sijoitettiin vanhojen rajajääkärerien joukkoon etulinjaan. RajaJP 2:n sotapäiväkirja 19.10. ja 25.10.1943. SPK 21097. KA; Purhonen 1994, s. 158.

⁸⁸⁸ 1./RajaJP 1:n sotapäiväkirja 6.6.1942, 16.6.1942, 28.7.1942 ja 25.11.1942 (Alokkaiden koulutus: suljettua järjestystä ja asekasittelyä). SPK 21066. KA. Pataljoonilla oli yleensä kaksi komppaniaa vuorollaan neljä viikkoa etulinjassa kolmannen toimiessa kaksi viikkoa reservissä lepäämässä ja linnoitustöissä. Kilkki 1994, s. 104.

⁸⁸⁹ Reservit ja niiden tehtävät määrättiin divisioonien operatiivisissa käskyissä. Ks. esim. 2.DEop-os 845/III/1 b sal./14.7.1943 ”2.Divisioonan puolustuskäsky”. SPK 5319/Liite 11. KA; 10.DE 1433/III/104.sal./21.11.1942 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamiseksi”. SPK 12062/Liite 161. KA; 15.DE 106/III/54 sal./6.2.1942 ”Divisioonan käsky”. SPK 6178/Liite 3. KA; 15.DE 1174/III/50 f.sal./26.9.1942 ”Divisioonan käsky reservien järjestelystä”. SPK 6178/Liite 41. KA; 18.DEop-os 235/III/3 sal./17.2.1943 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtoa varten”. SPK 6262. KA; 18.DEop-os 752/III/3 sal./22.5.1943 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtoa varten”. SPK 6262. KA; 18.DEop-os 1286/III/3 sal./9.9.1943 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtoa varten”. SPK 6262. KA; 18.DEop-os 800/III/3 sal./3.6.1944 ”Divisioonan valmistautumisesta vastahyökkäystoimintaan ja VT-aseman miehittämiseen”. SPK 6263. KA. Ks. myös E/JR 48:n sotapäiväkirja 11.4.1944 ”Rykmentin käsky Rajajoen lohkolle siirtymistä ja puolustukseen asettumista varten”. SPK 12209. KA.

⁸⁹⁰ Kan.REop-os 249/III/201 sal./18.2.1944 ”Valmistautuminen vastahyökkäystoimintaan”. SPK 6155/Liite 13. KA.

⁸⁹¹ Ks. esim. 18.DEop-os 157/III/3 sal./3.2.1943 ”Puolustusasemien kenttävarustussuunnitelmia”. SPK 6262. KA.

⁸⁹² Pekola 2001, s. 104.

koko leveydelle rakennettiin vuonna 1942 piikkilankaeste ja vuonna 1943 komppanioiden komento-
paikkojen tasalle niin sanottu bunkkerilinja syvyyden luomiseksi puolustusasemalle⁸⁹³. VT-aseman
kenttävarustustöissä vuosina 1943–1944 töiden suhde koulutukseen oli 3:1 eli kolmen työpäivän jäl-
keen yksi päivä varattiin koulutukseen. Kun sunnuntait olivat lepo- ja huoltopäiviä, viikon aikana oli
yleensä vain yksi koulutuspäivä⁸⁹⁴. Lisäksi reservijoukkoja käytettiin säännöllisesti myös maatalous-,
metsä- ja tietöihin sekä rakennustöihin.⁸⁹⁵ Reservijoukkojen koulutusmahdollisuuksia arvioitaessa on
myös huomioitava, että pataljoonat olivat harvoin määrävahvuisia⁸⁹⁶. Kun tilanne rintamalla rauhoittui,
kenttäarmeijassa otettiin käyttöön niin sanotut vuorolomat, joilla oli tärkeä merkitys miesten mielialo-
jen kohottamisessa. Lomia pyrittiin asemasotavaiheen aikana myöntämään siten, että keskimäärin noin
10 % kirjavahvuudesta oli vuorollaan lomalla. Lomien pituus oli 7–10 vuorokautta, johon lisättiin
matkapäivät.⁸⁹⁷ Kun edellä mainittuihin tekijöihin lisätään vielä Kannaksen yhtymissä massiiviseksi
laajentunut liikuntakasvatus- ja kilpailutoiminta, varsinainen joukkojen koulutus jäi toissijaiseksi.⁸⁹⁸

⁸⁹³ Koskimaa 1996, s. 99–100, 150. Ks. myös I/JR 7:n sotapäiväkirjan merkinnät 1942–1943. SPK 9649 ja 9650, passim. KA; II/JR 7:n sotapäiväkirjan merkinnät 1942–1943. SPK 25840, passim. KA.

⁸⁹⁴ Kan.REop-os 958/II/214c sal./12.7.1943 ”Koulutus ja k.varustustyöt”. T 13596/28. KA. Kannaksen Ryhmän ohjeen mukaan viikossa oli yksi varsinainen koulutuspäivä, viisi työpäivää ja yksi päivä varattiin lepoon sekä huoltoon. Varsinaisen koulutuspäivien tarkoituksena oli ylläpitää ja kehittää joukkojen taistelukelpoisuutta, jonka vuoksi päivä oli käytettävä muodolliseen ja sovellettuun taistelukoulutukseen. Tärkeimmät harjoitusaiheet olivat liikkuminen ryhmittyneenä erilaisissa maastoissa, hyökkäystaistelu, marssit ja ammunnat. Tavallisina työpäivinä tapahtuneen koulutuksen tavoitteena oli kurin palauttaminen ja ylläpitäminen sekä liikuntakasvatus. Vrt. III AKE 1137/III/3b sal./21.5.1944 ”Käsky 18.D:n käytöstä VT-aseman varustamistyöhön”. SPK 4287/Liite 32. KA; 18.DEop-os 782/III/3 sal./28.5.1944 ”Divisioonan käsky VT-aseman varustamistöistä”. SPK 6263. KA. Ks. myös Müller 1956, s. 162.

⁸⁹⁵ Ks. esim. 18.DE:n sotapäiväkirja 10.–13.2.1943. SPK 6258. KA. Divisioonan reservipataljoonasta komennettiin 300 miestä metsäyöleirille. 18.DEop-os 1286/III/3 sal./9.9.1943 ”Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtoa varten”. SPK 6262. KA; 18.DEop-os 1770/III/3 sal./4.12.1943 ”Divisioonan käsky henkilöstön kommentaarisesta metsätalousskysy N:o 4:n edellyttämille hakkuuleireille”. SPK 6262. KA; III/JR 57:n sotapäiväkirja. Katsaus huhtikuun ja toukokuun 1943 toimintaan. Toukokuun osalta todetaan, että: ”Loppukuusta vähennettiin vielä koulutusta varustustöiden kustannuksella.” SPK 13347. KA; III/JR 57:n sotapäiväkirja. Katsaus kesäkuun 1943 toimintaan. SPK 13348. KA. Ks. myös Sorko (et al.) 2009, s. 187–192, 224 ja Martola 1973, s. 168–169.

⁸⁹⁶ Ks. esim. III/JR 57 402/I/18 sal./31.5.1943 ”Luettelo III/JR 57:n komennushenkilöstöstä”. Pataljoonasta oli luettelon mukaan komennuksella yhteensä 203 miestä. Lukuun ei sisälly lomalaisia. SPK 13352/Liite 4. Vrt. Pekola 2001, s. 109. Elokuun 1943 lopussa rykmentistä oli eri komennuksilla 311 miestä. JR 48:sta puolestaan oli elokuun 1943 alussa komennettuna yhteensä 1 027 miestä rykmentin ulkopuolelle. JR 48:n sotapäiväkirja v:lta 1943. SPK 12197/Liite 13. KA. Tammi-kuussa 1944, jolloin JR 48 oli Suomenlahden loholla, rykmentin ulkopuolisilla komennuksilla oli yli 300 miestä ja helmi-maaliskuussa noin 200–250 miestä. Sorko (et al.) 2009, s. 234.

⁸⁹⁷ Ks. esim. II/JR 6:n tst.kertomus sodassa 1941. 4.jakso: Puolustustaistelut Aleksandrovka–Valkeasaari, s. 5–6. SPK 9379. KA; II/JR 57:n sotapäiväkirja 3.4.1942. SPK 13321. KA; Järvinen 1950, s. 278–279; Sorko (et al.) 2009, s. 188 ja 192. JR 48:ssa pyrittiin siihen, että kukin mies pääsisi noin kolmen kuukauden välein lomalle. Lomaprocentti oli 8 % kirjavahvuudesta, mutta reserviläisiä pääsi 10 % lomalle ja varusmiehiä vastaavasti vähemmän; Pekola 2001, s. 97. JR 57:ssä reserviläisten lomaprocentti oli 15 %, etulinjan varusmiehillä 5 % ja takana olevilla yksiköillä 10 %; Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 143.

⁸⁹⁸ Martola 1973, s. 168; Koskimaa 1996, s. 138–142; Sorko (et al.) 2009, s. 206 ja 210; Pekola 1995, s. 76; Häkkinen 1986, s. 366–368; Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 190–196. Liikuntakasvatuksen ja kilpailutoiminnan merkitystä ei voi kuitenkaan aliarvioida. Asemasotavaiheen suosituin ja osanotoltaan runsain vapaa-ajan harrastus oli liikunta eri muodoissaan, joka oli tärkein tekijä miesten kenttäkelpoisuuden ylläpitäjänä. JR 7 komentaja eversti Adolf Ehrnrooth totesi liikuntakasvatuksen merkityksestä seuraavasti: ”Urheilutoiminta oli omiaan ylläpitämään reipasta mielialaa, valppautta ja site-

Etenkin vuonna 1943 kenttävarustus-, maa- ja metsätalous- sekä tietyt ja muut työkomennukset keskeyttivät ajoittain koulutuksen kokonaan, ja kaikki irrotettavissa oleva henkilöstö keskitettiin rykmentteille määrättyjen töiden suoritukseen.⁸⁹⁹ Tämä oli suurin syy siihen, että Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutuksen painopiste muuttui vuoden 1942 lopulla reserviyksiköistä rykmenttien koulutuskeskuksiin.

Kannaksen Ryhmän jalkaväkijoukkojen koulutusta vaikeutti kuitenkin eniten reservin päällystön ja alipäällystön heikko kouluttamistaito. Tosin on huomattava, että päällystö ja alipäällystö hallitsivat paremmin koulutustehtävänsä kenttäarmeijassa kuin jalkaväen koulutuskeskuksissa⁹⁰⁰. Ammattitaitoisen kouluttajahenkilöstön puute jalkaväkijoukoissa tiedostettiin jo vuoden 1942 alussa⁹⁰¹. Tilannetta pyrittiin korjaamaan upseerien ja aliupseerien täydennys- ja jatkokoulutuksella, mutta kovin merkittävästi kouluttamistaito ei parantunut. Edellä mainittujen syiden vuoksi toiminta keskitettiin divisioonien ja rykmenttien koulutuskeskuksiin, joiden runkohenkilöstöksi voitiin määrätä parhaat jalkaväkikouluttajat⁹⁰². Pataljoonankomentajan oli koulutusta suunnitellessaan ja järjestäessään otettava huomioon, että komppanioiden johtohenkilöstön – ryhmänjohtajista alkaen usein komppanian päällikköön saakka – kouluttajakoulutus ja -kokemus oli puutteellinen. Tämän vuoksi ”johtohenkilöstön asenne sotilaalliseen koulutukseen rintamalla oli usein väheksyvä, jopa torjuvakin, ellei kysymyksessä ollut suoranainen valmentautuminen suunniteltuihin torjuntatoimenpiteisiin tai annettujen taistelutehtävien suorittamiseen.”⁹⁰³ Kouluttajakokemuksen puute vaikutti haitallisesti niin harjoitusten järjestelyissä kuin itse

kyttä sillä seurauksella, että selviydyimme hyvin tehtävästä kesän 1944 suurtaisteluissa. Olen ehdottomasti sitä mieltä, että liikuntatoiminta kohotti suuresti etulinjan miesten mielialaa. --- Ne pojat, jotka olivat joukon parhaita urheilijoita, olivat myöskin parhaita taistelijoita.” Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 190.

⁸⁹⁹ JR 15 851/II/67 sal./31.10.1943 “Tilannetiedoitus N:o 4 (21.10.-30.10.43)”. SPK 10610/Liite 70. KA. Vrt. myös muut JR 15:n tilannetiedotukset. SPK 10610, passim. KA; 18.DEop-os 235/III/3 sal./17.2.1943 “Divisioonan käsky puolustustaistelun jatkamista ja joukkojen osittaista vaihtoa varten”. SPK 6262. KA; Kan.REop-os 671/III/217 sal./12.8.1943 “Koulutusasioiden hoidosta huolehtivan elimen perustaminen sotat.yht. johtoportaisiin”. T 17653/3. KA. Kannaksen yhtymissä oli käytössä palkkiolomat tärkeimpien työsaavutusten parantamiseksi. 18.DE:n sotapäiväkirja 7.2.1943. SPK 6258. KA.

⁹⁰⁰ Halsti 1974, s. 255–256; Junttila 1955, s. 23–24.

⁹⁰¹ 10.DE 207/II/101.sal/31.1.1942 ”Koulutuksen järjestely jk.osastoissa”. T 3221/1. KA. Divisioonan joukkojen koulutustasoa ja koulutusta oli käsitelty joukko-osastojen ja pataljoonan komentajien neuvottelutilaisuudessa 28.1.1942. Koulutuksen suurin vaikeus oli puute kouluttajahenkilöstöstä. Joissakin pataljoonissa ei ollut pataljoonan komentajaa lukuun ottamatta ainoatakaan upseeria, joka olisi saanut edes jonkinlaista kouluttajakokemusta. Vrt. 15.DE 259/III/64 sal./3.4.1942 ”Kursstoiminta”. T 3221/1. KA. 15.D:ssa oli todettu, että upseerien koulutuskyky oli heikko, jonka vuoksi divisioonan upseereille järjestettiin useita kursseja. Näillä kursseilla noin puolet 15.D:n jalkaväkiupseereista sai välttämättömimmät perusteet koulutusta varten. 15.DE 249/III/64 sal./31.3.1942 ”Koulutuksen suuntaviivat reservissä oleville jv.yksiköille”. T 3221/1. KA.

⁹⁰² Ks. esim. Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 182.

⁹⁰³ Sodanajan koulutusohjeita. N:o 5. PMkoul-os 179/Koul.2/23 sal/18.1.1944. T 17654/13. KA.

kouluttamisessakin, mitä vielä korosti väärä asenne.⁹⁰⁴ Kannaksen yhtymien pataljoonatasoon päällystöstä ja alipäällystöstä suurin osa oli reserviläisiä, joille sotiminen ei ollut ammatti vaan velvollisuus. Veli-Matti Syrjö on todennut, että tämän vuoksi muodollinen kuri etulinjassa ei paljoa merkinnyt eikä ohjesääntöjen mukainen käskyvaltasuhde kerta kaikkiaan toiminut⁹⁰⁵.

4.5 Koulutuksen valvonta

Asevelvollisten peruskoulutusta valvottiin aktiivisella tarkastustoiminnalla. Koulutustarkastuksista vastasivat suoraan ylipäällikön alaisena Päämajassa toiminut sotakoulutuksen ylitarkastaja, Kotijoukkojen Esikunnan koulutuksen tarkastaja ja koulutuskeskusten päälliköt.⁹⁰⁶ Ylipäällikkö Mannerheim tutustui asemasodan aikana useasti alokkaiden peruskoulutukseen Kotijoukkojen koulutuskeskuksissa⁹⁰⁷, mutta tämän tutkimuksen perusteella Päämajan ylimmässä johdossa toistui koulutuksen koordinoimisessa sama ongelma kuin tiedustelussa. Kukaan ei kontrolloinut toimintaa.⁹⁰⁸ Vielä selvemmin asian esittää teoksissaan Wolf H. Halsti, jonka mielestä erityisesti kenttäarmeijan koulutuksen laiminlyönti oli yksinomaan ylijohdon syytä.⁹⁰⁹ Kenraaliluutnantti Hugo Östermanin muistelmissa todetaan, että jo puolustusneuvoston puheenjohtajakautenaan joukkojen koulutuskysymykset ja sotaharjoitukset olivat jääneet Mannerheimilta vähemmälle huomiolle.⁹¹⁰ Kun lisäksi huomioidaan yleisesikunnan

⁹⁰⁴ Ibidem. Ohjeessa korostettiin joukon komentajan vastuuta. Komentajan oli saatava päällystönsä ja alipäällystönsä vakuuttamaan jatkuvan yleisen sotilaallisen koulutuksen välttämättömyydestä ja tärkeydestä myös etulinjan joukoissa puolustotamme nykyisessä vaiheessa. Lisäksi komentajan oli jatkuvasti annettava päällystölle ja alipäällystölle kouluttajavalmennusta.

⁹⁰⁵ Syrjö 1991, s. 264–265. Vrt. myös Halsti 1957, s. 81–85.

⁹⁰⁶ Tynkkynen 1996, s. 141; Aspura 1983, s. 52.

⁹⁰⁷ Tuompo 1968, s. 199, 207, 226, 227–228, 231, 244. Ks. myös Pst.Koul.K:n toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1944, s. 20. SPK 19126. KA. Mannerheimille myös esiteltiin Päämajassa tarkastuskertomusten tärkeimmät havainnot. Ks. esim. Sk. Yt. 902/Y.t./224/sal./8.9.1943 ”Tyk.Koul.K 3:n tarkastuskertomus”. T 19134/14. KA tai PMkoulusto 1480/Koul./6.sal./26.4.1942 ”Koulutus ym. koulutuskeskuksissa”. SPK 17484/280. KA. Viime mainitussa asiakirjassa ylipäällikkö oli kiinnittänyt huomiota neljän eri koulutuskeskuksen koulutustoiminnan epäkohtiin ja vaati Kotijoukkojen komentajaa ryhtymään toimenpiteisiin niiden korjaamiseksi.

⁹⁰⁸ Vrt. Tiuhonen 2000, s. 133. Koulutuksen osalta Päämajan ylimmällä johdolla on ymmärrettävä akselia Mannerheim–Heinrichs–Tuompo.

⁹⁰⁹ Halsti 1957, s. 83–84; Halsti 1974, s. 256. Halstin lausuntoja ei voi sivuuttaa huomiotta. Hän ei toistelee teoksissaan muiden ajatuksia, vaan kertoo kriittisesti omista kokemuksistaan ja näkemyksistään. Everstiluutnantti Halsti toimi jatkosodassa mm. III AK:n huoltopäällikkönä ja 3.D:n esikuntapäällikkönä. Halsti kertoo, miten eräässä 3.D:n komentajan kenraalimajuri Aaro Pajarin pitämässä puhuttelussa eräät pataljoonan komentajat suoraan myönsivät, että koulutusta oli laiminlyöty siksi, ettei miehistö siitä pitänyt, reservin upseerit ja aliupseerit eivät alaa hallinneet ja he itse – komentajat – eivät pitäneet alaiensa suututtamista hauskana. Eräs pataljoonan komentaja jopa katsoi tarpeelliseksi varoittaa divisioonan komentajaa asiasta, mutta hänet siirrettiin pian muihin tehtäviin. Halsti 1974, s. 256.

⁹¹⁰ Österman 1968, s. 263; Turtola 1997, s. 151. Östermanin mielestä esimerkiksi korkeimman päällystön operatiivinen koulutus laiminlyötiin. Lisäksi hän epäilee, tunsiko Mannerheim tarpeeksi hyvin käytettävissään olevan sotavälineen ja oliko hän täysin selvillä nykyaikaisen sodan kovuudesta. Österman toteaa, että ”Ylipäällikkö oli pikemminkin pysynyt tyy-piltään ensimmäisen maailmansodan aikaisena suurvallan armeijan ratsuväen kenraalina, jonka käsitykset esimerkiksi

päällikön Erik Heinrichsin kriittinen näkemys, jonka mukaan ylipäälliköllä oli tietyissä asioissa hyvin vanhentuneita käsityksiä⁹¹¹, on ymmärrettävissä esimerkiksi Päämajan voimakas panostaminen kenttäarmeijan kaasusuojelukoulutukseen.

Edellä esitetyt argumentit huomioiden ylipäällikön 26.2.1942 päivätty kirje vaikuttaa teennäiseltä. Kirjeessään Mannerheim henkilökohtaisesti kiittää sotakoulutuksen ylitarkastajana toiminutta kenraaliluutnantti Östermania *tuloksellisesta koulutustyön ohjauksesta* [kursivointi JL] Samalla ylipäällikkö antoi tunnustusta kaikille niille upseereille, jotka olivat Östermanin ohjauksessa tehneet koulutustyötä.⁹¹² Sotakoulutuksen ylitarkastaja toimi kuitenkin suoraan ylipäällikön alaisena, eikä Östermanilla ollut suoraa käskyvaltasuhdetta sotakouluihin tai koulutuskeskuksiin. Vaikka ylipäällikkö pyrki kirjeellään todistamaan, että Östermanin hoitama sotakoulutuksen ylitarkastajan tehtävä oli tärkeä ja arvostettu, Österman siirrettiin uuteen tehtävään puolustusvoimain yleistarkastajaksi kesällä 1942. Östermanin mielestä koulutusosaston kokoonpanoon syksyllä 1942 liitetty liikuntakasvatustoimisto oli omiaan kuvaamaan Päämajassa vallalle pääsystä näkemystä joukkojen sotakoulutuksesta.⁹¹³

Kotijoukkojen Esikunnan koulutustarkastuksista vastasi koulutuksen tarkastaja.⁹¹⁴ Vuonna 1944 Esikunnassa toimi myös Kotijoukkojen yleistarkastaja, jonka tehtävänä oli muun muassa koulutuskeskusten rangaistuspäiväkirjojen ja kantelukirjojen sekä päävartioiden tarkastus.⁹¹⁵ Sotakoulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset lähetettiin Päämajaan osoitettuna suoraan ylipäällikölle sekä tiedoksi Kotijoukkojen Esikuntaan.⁹¹⁶ Kotijoukkojen tarkastajien koulutustarkastuskertomukset puolestaan lähetettiin yleensä sellaisenaan kaikille koulutuskeskuksille noudatettaviksi merkinnällä ”Kertomuksissa mainitut huomautukset on koulutuskeskuksien koulutuksessa huomioitava”⁹¹⁷. Vuoden 1942 jälkeen

johtamismenetelmistä ja aikatekijän vaikutuksista eivät oikein hyvin sopineet puutteellisesti varustettujen suomalaisten reserviläisyhtymien johtamiseen.” Österman 1968, s. 264.

⁹¹¹ Turtola 1988, s. 176. Tässä yhteydessä on kuitenkin korostettava, että Heinrichs ei suoraan mainitse koulutusta.

⁹¹² Puolustusvoimain ylipäällikkö 26.2.1942. T 17652/1. KA. Kirjeen jakeluna oli Sotakoulutuksen ylitarkastajan lisäksi kaikki yhtymät ja Päämajan osastot. Ks. myös Kan.RE 320/I/14./1.3.1942 ”Jäljennös Puolustusvoimain Ylipäällikön kirjelmästä pvm:ltä 26.2.1942”. T 13596/10.

⁹¹³ Pv. Yt.E:n esitys N:o 1178/Yl.tark./224./25.11.1943. T 18002/5. KA.

⁹¹⁴ Kotij.E:n koulusto:n sotapäiväkirja 18.6.1941–22.11.1944, Liite 422: Koulustustoimiston (Koul. 1) toimintakertomus, s. 2–3. SPK 17485. KA.

⁹¹⁵ Kotijoukkojen toimintakertomus (1944). T 17644/81. KA.

⁹¹⁶ PMkoul-os:n salaista kirjeistöä vuodelta 1943. T 17653/3: Sotakoulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset. KA; Kotij.E:n koul.1 arkisto 1943–1944. Kotij.E koulsto/Fa 56: Koulutustarkastukset. KA.

⁹¹⁷ Kotij.E 1108/Koul.1/313.sal/30.5.1942. T 17652/2. KA.

tarkastuskertomuksista pyrittiin laatimaan lyhyet otteet, joihin koottiin koulutuksessa havaitut merkittävimmät puutteet ja virheet.⁹¹⁸

Jalkaväen koulutuskeskusten päälliköt tekivät koulutustarkastuksia vuonna 1941 ilman ohjeistusta. Koulutuksen valvonnan tehostamiseksi Kotijoukkojen Esikunta määräsi vuoden 1942 alussa kaikille koulutuskeskuksille aikaan sidotut koulutustarkastusajankohdat. Koulutuskeskuksen päällikön oli pidettävä kaikissa yksiköissään kaksi koulutustarkastusta kullekin ikäluokalle, ensimmäinen neljännellä koulutusviikolla ja toinen perusteellisempi tarkastus 7. ja 8. koulutusviikon aikana. Tarkastuksista oli lähetettävä kertomukset Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosastolle.⁹¹⁹ Kun alokkaiden peruskoulutuskautta pidennettiin vuoden 1942 lopulla, koulutuskeskuksen päällikön ensimmäinen koulutustarkastus oli pidettävä seitsemännellä koulutusviikolla ja toinen kolmannen koulutuskuukauden päätyttyä. Tarkastuksista oli edelleen lähetettävä kertomukset Kotijoukkojen Esikunnalle.⁹²⁰ Tarkastustoiminnasta kertyi runsaasti materiaalia. Esimerkiksi pelkästään maaliskuussa 1942 koulutuskeskusten päälliköiden tekemät tarkastuskertomukset käsittivät yhteensä 221 sivua. Kotijoukkojen Esikunnan koulutusosasto laati materiaalista yhteenvedon, johon koottiin koulutuksessa havaitut yleisimmät puutteet ja virheet. Tämän jälkeen aineisto lähetettiin Päämajan koulutusosastolle sekä sotakoulutuksen ylitarkastajalle.⁹²¹

Useat muutkin johtoportaat tarkastivat koulutuskeskusten ja sotakoulujen toimintaa. Tarkastuksia suorittivat Sotataloustarkastajan esikunta, Päämajan pääintendentin osaston tarkastajat sekä Sotatalouden tarkastus.⁹²² Suurimmat päällekkäisyydet olivat Kotijoukkojen Esikunnan tarkastajien ja Sotakoulutuksen ylitarkastajan välillä. Tarkastuksia oli niin usein ja ilman koordinoitua, että yleisesikunnan päällikkö jalkaväenkenraali Erik Heinrichs kiinnitti lopulta asiaan huomiota, jottei jatkuvilla peräkkäisillä tarkastuksilla olisi vähennetty niiden merkitystä.⁹²³

⁹¹⁸ Kotij.E:n koulutustoimiston (Koul. 1) toimintakertomus, s. 2–3. Kotij.E:n koulusto:n (Koul.1) sotapäiväkirja. SPK 17485/Liite 422. KA.

⁹¹⁹ Kotij.E 41/Koul.1/281.sal/7.1.1942 ”Käsky 15.–19.1.42 saapumiserän koulutusta varten”. T 17652/1. KA.

⁹²⁰ Kotij.E 2067/Koul.1/281 sal/12.10.1942 ”Käsky v. 1924 ikäluokan, 27.10.42 saapumiserän koulutuksesta”. Kotij.E koulsto/Fa 35. KA.

⁹²¹ Kotij.E 669/Koul.1/313.sal/24.3.1942 ”Tarkastuskertomukset”. T 17652/2. KA.

⁹²² Sk. Yt 228/Y.t/II223.sal/6.2.1944. T 10559–10560/25. KA.

⁹²³ PMknto-os 3552/Kom.2/7./24.10.1943 ”Tarkastusten suorittaminen”. T 17750/10. KA; Aspara 1983, s. 52. Koulutustarkastusten volyyminä kuvaa vuoden 1944 toimintaa, jolloin koulutuskeskuksissa ja sotakouluissa tehtiin yhteensä 72 koulutustarkastusta. Sotakoulutuksen ylitarkastaja apulaisineen suoritti 49 ja Kotijoukkojen Esikunnan koulutuksen tarkastaja 23 tarkastusta. Taulukko koulutuskeskuksissa suoritetuista tarkastuksista. Ei tunnistetietoja. T 10559–10560/27. KA.

Kenttäarmeijassa koulutuksen valvonta kuului armeijakuntien, divisioonien, jalkaväkirykmenttien ja pataljoonien komentajien tehtäviin. Tutkimuksessa käytetyn lähdemateriaalin perusteella koulutuksen valvonta ja varsinaiset koulutustarkastukset esimerkiksi Kannaksen Ryhmän yhtymissä jäivät hyvin vähäiseksi. Myös sotakoulutuksen ylitarkastajan tehtäviin vuoden 1943 alusta kuuluneita Täydennyspataljoonien koulutustarkastuksia ei juurikaan tehty. Yksittäisen koulutuskeskuksen kannalta tarkasteltuna säännöllisistä koulutustarkastuksista oli varmasti hyötyä, mutta koulutuksen pitkäjänteiseen kehittämiseen tarkastuskertomusten perusteella ei kyetty sen enempää Päämajassa kuin Kotijoukkojen Esikunnassakaan.

Koulutuksen valvonnassa ja erityisesti johtamisessa suurin huomio kiinnittyi Kannaksen Ryhmän Esikunnan passiivisuuteen. Esimerkiksi Kannaksen Ryhmän Esikunnan kaikki asemasotavaiheessa antamat koulutuksen suuntaviivat olivat suoria kopioita Päämajan määräyksistä. Passiivisuus selittyy suurimmalta osin sillä, ettei Kannaksen Ryhmän Esikunnassa ollut koulutuksesta vastaavaa elintä. Kriittisesti tarkastellen erilainen työpalvelus, liikuntakasvatus-, kilpailu- ja viihdytystoiminta sekä kenttävarustustyöt olivat Kannaksen Ryhmän Esikunnassa merkittävämmässä asemassa kuin koulutus. Käytännössä Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutuksen suunnittelu ja järjestelyt olivat täysin divisioonien komentajien ja HTK 1:n päällikön vastuulla, ja tarkemmat koulutusohjelmat laadittiin jalkaväkirykmenttien esikunnissa tai pataljoonissa.

Tämä luku osoittaa selvästi, että käytännössä asevelvollisten koulutus alkoi kaikissa Kannaksen sota-toimiyhtymissä tammikuussa 1942, jolloin jatkosodan ensimmäinen alokassaapumiserä tuli täydennyksenä joukko-osastoihin. Koulutuksen tarkoituksena oli uusien miesten koulutustason ja taistelukelpoisuuden nopea kohottaminen. Koulutuksen pääpaino oli taistelukentällä tarvittavien taitojen opettamisessa eli taistelukoulutuksessa ja kenttäpalveluksessa. Kaikkia miehiä ei voitu sijoittaa koulutuskeskuksissa annetun erikoiskoulutuksen mukaisiin tehtäviin, eikä kaikkien alojen erikoiskoulutusta ollut annettu koulutuskeskuksissa. Monet varusmiehet saivat erikoiskoulutuksensa vasta rintamalla. Kun neuvostojoukkojen toiminta Kannaksella oli suhteellisen hiljaista, olosuhteet mahdollistivat uusien miesten kouluttamisen etulinjapalvelukseen. Tämä oli ainoa kerta, kun jalkaväen koulutuskeskuksissa peruskoulutuksen saaneet varusmiehet siirrettiin suoraan rintamajoukkoihin. Muut täydennyserät siirrettiin peruskoulutuksen jälkeen HTK 1:n täydennyspataljooniin saamaan täydennyskoulutusta. Täydennyspataljoonista jalkaväkijoukkoihin siirretyille varusmiehille annettiin yleensä vielä muutaman

viikon perehdyttämiskoulutus, jossa uusille miehille opetettiin paikalliset rintamaolosuhteet, kuten vihollisen toiminta sekä tukikohta- ja vartiopalvelus.

Suurin muutos jalkaväen koulutuksessa tapahtui lokakuussa 1942, jolloin otettiin käyttöön ”Jalkaväen kuuden kuukauden peruskoulutusohjelmisto vuoden 1924 ikäluokkaa varten”. Koulutusohjelma sisälsi peruskoulutuksen lisäksi kolmen kuukauden täydennyskoulutusohjelmiston, mikä mahdollisti sisällöltään samanlaisen koulutuksen sekä jalkaväen koulutuskeskuksissa että sotatoimiyhtymien täydennyspataljoonissa. Uusitus jalkaväen koulutusohjelmassa kuten Kannaksen sotatoimiyhtymien vuoden 1942 koulutussuunnitelmissakin korostettiin edelleen hyökkäystaistelua. Tämä osoittaa, että vuonna 1942 jalkaväen koulutuksessa selvästi huomioitiin vielä mahdollisuus liikuntasodan jatkumiseen. Varusmiesten lyhyt peruskoulutusaika huomioiden hyökkäystaistelun painottamista voidaan myös pitää oikeana. Kun kaikkia asioita ei voitu sisällyttää muutaman kuukauden alokaskoulutukseen, oli alokaiden kannalta huomattavasti järkevämpää keskittyä aktiiviseen toimintaan. Vuoden 1924 ikäluokan koulutusohjelmia suunniteltaessa päällimmäisenä lieneekin ollut ajatus, että jos mies osaa hyökätä, osaa hän myös puolustaa. Tutkimuksen perusteella voidaan kuitenkin osoittaa, että puolustustaisteluun kuuluvat harjoitukset lisääntyivät Kannaksen jalkaväkijoukoissa vuodesta 1943 lähtien selvästi. Esimerkiksi HTK 1:n täydennyspataljoonien koulutusohjelmaan lisättiin rintamaolosuhteita vastannut asemasotakoulutus vuonna 1943.

Tärkeimmät koulutusaiheet kaikissa Kannaksen jalkaväkijoukoissa olivat tarkka-ampuja-, iskujoukko-, kaasusuojelun- ja panssaritorjuntakoulutus. Suunnitelmallinen iskujoukkokoulutus aloitettiin jo vuonna 1942, tarkka-ampujakoulutusta tehostettiin vuonna 1943 ja vuonna 1944 painopiste oli panssarinlähitorjuntakoulutuksessa. Vaikka kaasusuojelukoulutusta korostettiin voimakkaasti joka vuosi, sitä on pidettävä suurimpana virheenä jalkaväen koulutuksessa. Kaasusuojelukoulutukseen käytetty aika ja panostus olivat täysin turhia, sillä koulutus ei missään vaiheessa perustunut todelliseen uhkaan. Kannaksen yhtymät, jalkaväkirykmentit ja pataljoonat noudattivat kuitenkin tunnollisesti Päämajan kaasusuojelukoulutuksesta antamia tiukkoja määräyksiä. Tärkeimpien koulutusaiheiden perusteella jalkaväen koulutus painottui pääasiassa asevelvollisten henkilökohtaisten taistelutaitojen kehittämiseen joukkojen taistelukelpoisuuden kehittämisen jäädessä toissijaiseksi. Jalkaväkijoukkojen osalta painopiste oli kranaatinheitin- ja jääkärijoukkojen koulutuksessa, kun taas kiväärikomppanioiden koulutus rajoittui pääasiassa vastahyökkäysten harjoitteluun. Osa Kannaksen yhtymien tykkikomppanioista koulutettiin uudelle Saksasta hankitulle panssaritorjuntatykkikalustolle, mutta muuta koulutusta tykkikompani-

oiden miehistölle ja alipäällystölle ei juurikaan annettu. Jalkaväkijoukkojen stabiili toiminta samalla rintamalohkolla aiheutti myöhemmin sen, että vastahyökkäysten suunnitteluun osallistui vain päällystö, eikä koko reserviyksikön vastahyökkäysharpjoituksia enää järjestetty. Iskujoukkokoulutuksella ja iskuosastojen hyökkäyksillä neuvostojoukkojen aseisiin luotiin perusta kesän 1944 torjuntataistelujen nopeille vastaiskuille. Yhteistoimintaharjoitusten ja pataljoonan taisteluharjoitusten suunnitelmallinen järjestäminen laiminlyötiin kaikissa Kannaksen yhtymissä. Tutkimuksessa käytetyn lähdemateriaalin perusteella Kannaksen Ryhmän sotatoimiyhtymissä ei esimerkiksi asemasotavaiheessa järjestetty ainoatakaan koko pataljoonan taisteluharjoitusta. Tätä on pidettävä suurimpana puutteena jalkaväkijoukkojen koulutuksessa. Sama puute oli todettu jalkaväkijoukkojen koulutuksessa jo talvisodan päättyttyä, mutta talvisodan opetuksista huolimatta jatkosodan aikana asiassa ei tapahtunut mitään muutosta.

Alipäällystön ja päällystön koulutus tapahtui pääasiassa eri kursseilla, joita järjestettiin vuodesta 1942 lähtien koko sodan ajan. Alipäällystön koulutuksen tarkoituksena oli antaa jatkokoulutusta jo aliupseerikurssin käyneille ja toisaalta peruskouluttaa myös uusia aliupseereita joukkoihin. Yhdenmukaisten koulutustavoitteiden ja koulutusohjelmien puuttuessa niin alipäällystön kuin päällystönkin koulutuksen järjestelyt ja käsitteet vaihtelivat paljon. Aliupseereille tai aliupseeriksi koulutettaville järjestetyistä kursseista käytettiin useita eri nimityksiä, kuten ryhmänjohtajakurssi, aliupseerikurssi, nuorempien aliupseerien jatkokoulutuskurssi, aliupseerien jatkokoulutuskurssi sekä vanhempien aliupseerien kurssi. Samalla kurssilla voitiin kouluttaa jo rauhan aikana aliupseerikoulutuksen saaneita aliupseereita, sodan aikana aliupseereiksi ylennettyjä, jotka eivät olleet aikaisemmin saaneet minkäänlaista aliupseerikoulutusta, jalkaväen koulutuskeskuksissa eripituisia ryhmänjohtajakursseja käyneitä aliupseereita tai korpraaleita, ryhmänjohtajatehtävissä rintamalla toimineita korpraaleita sekä ryhmänjohtajiksi soveltuvia taistelutehtävissä ansioituneita miehiä. Pääasiassa aliupseerikoulutus järjestettiin rykmenteissä, mutta myös yhtymät järjestivät alipäällystön erikoiskursseja. Esimerkiksi kranaatinheitinalipäällystön jatkokoulutus tapahtui divisioonien johtamana. Alipäällystön kurssien pituus vaihteli kahdesta kuuteen viikkoon siten, että varsinainen aliupseerikurssi oli tavallisesti kuukauden pituinen, kun taas jatkokoulutuskurssien pituus vakiintui kahdesta kolmeen viikkoon. Alipäällystön jatkokoulutuksesta huolimatta Upseerikouluun komennettujen oppilaiden koulutustaso oli hyvin epätasainen, jonka vuoksi yhtymissä aloitettiin kesällä 1943 valmennuskurssit Upseerikouluun oppilaiksi ehdotettaville.

Suojeluskuntain Päällystökoulussa aloitettu nuorempien jalkaväkiupseerien jatkokoulutus siirtyi kokonaan yhtymien vastuulle vuoden 1942 lopulla. Upseerien koulutus tapahtui yleensä divisioonien joh-

tamana, mutta koulutuksen toteutus ja tavoitteet vaihtelivat yhtymittäin. Tärkeimmiksi koulutustilaisuuksiksi muodostuivat komppanianpäällikkö- ja joukkueenjohtajakurssit. Kurssien lisäksi nuorempia upseereita koulutettiin karttaharjoituksissa, maastoharjoituksissa ja lyhyissä yhdestä kahteen päivään kestäneissä opetustilaisuuksissa, joissa käsiteltiin muun muassa johtamis- ja kouluttamistaitoa.

Asemasotavaiheen koulutusta Kannaksen jalkaväkijoukoissa voidaan kuvata kolmitasoiseksi. Koulutusta annettiin etulinjassa, reservissä sekä rykmentin tai divisioonan koulutuskeskuksessa. Etulinjassa koulutus tapahtui muun palveluksen ja taistelutoiminnan yhteydessä. Koulutusohjelmia etulinjan joukoille ei laadittu, eikä joukkoa ollut mahdollista koota yhteen koulutusta varten. Vihollisen toiminta koulutti miehiä jatkuvasti. Esimerkiksi käyttäytyminen vihollistulesa opittiin vähitellen vaistomaiseksi toiminnaksi, joka osaltaan vähensi tappioita. Henkilökohtaisen aseiden käsittely parani omalla harjoittelulla muun muassa aseiden huoltamisen aikana. Myös aseiden käsittely opittiin vaistomaiseksi toiminnaksi – niin valoisalla kuin pimeälläkin. Etulinjassa usein tiedostamattomana tapahtuneen koulutuksen merkitys oli ennen kaikkea siinä, että miehet tottuivat itsenäiseen taistelutoimintaan.

Reservikomppanioille ja -pataljoonille pyrittiin laatimaan koulutusohjelmat yhtymien suuntaviivojen mukaisesti. Käytettävissä ollutta aikaa ei hyödynnetty koulutuksessa parhaalla mahdollisella tavalla. Jalkaväkirykmenttien ja pataljoonien koulutusohjeista huolimatta reservissä olleen joukon ajasta vain $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{3}$ käytettiin koulutukseen. Reservipataljoonasta saattoi olla ainoastaan yksi komppania koulutuksessa muiden ollessa kenttävarustustöissä tai komennettuna erilaisiin työtehtäviin. Myös lepoon, huoltoon ja liikuntakasvatukseen käytettiin runsaasti aikaa. Reservijoukkojen koulutus käsitti pääasiassa suljettua järjestystä, asekasittelyä, ampumakoulutusta, iskujoukkoharjoituksia ja hyökkäysharjoituksia, jotka yleensä suunnattiin etulinjaa kohti vastaiskuharjoitteluna. Vuodesta 1943 lähtien koulutus Kannaksen yhtymissä painottui entistä selvemmin jalkaväkirykmenttien ja divisioonien niin kutsuttuihin rintamakoulutuskeskuksiin. Miehistön ja alipäällystön koulutus keskitettiin rykmenttien kursseille ja päällystön sekä jalkaväkirykmenttien toimitushenkilöstön koulutus pääasiassa divisioonien kursseille. Päällystön ja jalkaväen erikoishenkilöstön koulutettiin myös Päämajan ja Kotijoukkojen järjestämällä kursseilla. Periaatteessa koulutus Kannaksen yhtymien rintamakoulutuskeskuksissa vastasi rauhan aikaisia koulutusolosuhteita. Kun kurssilaisten majoitus yleensä oli parakeissa, esimerkiksi sisäjärjestys voitiin pitää kasarmiolosuhteita vastaavana. Koulutustilaisuuksien ja kurssien ohjelma oli tiukka ja tiivis, mutta virkistystä ja lepoa ei unohdettu. Sotilaallisuudesta huolimatta kurssit toivat kaivattua vaihtelua yksitoikkoiseen etulinjapalvelukseen.

5 NEUVOSTOLIITON SUURHYÖKKÄYS KESKEYTTÄÄ KENTTÄARMEIJAN KOULUTUKSEN

Vaikka venäläisten myönnettiin sitten talvisodan suuresti kehittyneen sekä tekniseltä varustukseltaan että taistelutaidoltaan, kuviteltiin kehityksen omalla puolellamme olleen suhteellisesti ainakin samanlaista.⁹²⁴

Venäläiset olivat kouluttaneet uudet joukot, jotka osasivat sotia. Käyttää aseita ja maastoa hyväksi. Arvioimme väärin heidän taitonsa. Panssarikauhut ja -nyrkit puuttui kun läpimurto tapahtui.⁹²⁵

Minä olen muuttanut käsitystäni. Olen useasti viime kuukausien aikana ihmetellyt saksalaisten liikkuvaa sodankäyntiä venäläisten hyökkäyksiä torjumisessa. Nyt ymmärrän Teidän tilanteenne täydellisesti.⁹²⁶

5.1 Uusien panssarinlähitorjunta-aseiden koulutus IV ja III Armeijakunnassa

Kenttäarmeijan panssarinlähitorjunta sai uutta ulottuvuutta, kun saksalaiset panssarinlähitorjunta-aseet panssarinyrkit ja panssarinkauhut tulivat Suomeen 11.4.1944⁹²⁷. Saksalaiset eivät esittäneet mitään rajoituksia uusien erikoisaseiden käytölle. Saksassa arvioitiin Suomeen toimitettujen lähitorjunta-aseiden riittävän noin tuhannen panssarivaunun tuhoamiseen tai toimintakyvyttömäksi tekemiseen eli käytännössä yhden suurhyökkäyksen torjuntaan.⁹²⁸ Päämaja jakoi peruserän lähitorjunta-aseita koeammuntojen jälkeen armeijakunnille, Aunuksen Ryhmälle ja erillisille yhtymille 29.4. päivätyllä asiakirjalla. Saksasta hankitut aseet olivat Suomessa tiukkojen salassapitomääräysten alaisia. Päämajan ase-esikunta painotti, että:

Aseet on käsiteltävä erittäin salaisina ja on ne varastoitava rykmentin portaaseen. Pataljoonille luovutetaan niitä vain koulutustilaisuuksiin, kuitenkin viivytyksettä silloin, kun panssareiden esiintymistä on odotettavissa. Aun.R:lle ja II AK:lle jaetut Faustpatronet [käsipatruuna eli panssarinyrkki; JL] on annettu toistaiseksi vain koulutuskäyttöön. Aseiden jaosta joukoille käsketään erikseen.⁹²⁹

⁹²⁴ Terä 1967, s. 168–169.

⁹²⁵ Veteraani, 2.Divisioona. Moisala & Alanen 1989, s. 93.

⁹²⁶ Jalkaväenkenraali Erik Heinrichs Päämajan Saksan yhteysupseerille kenraali Waldemar Erfurthille 12.6.1944. Waldemar Erfurthin sotapäiväkirja 12.6.1944, Erfurth 1954, s. 162.

⁹²⁷ Ks. esim. Terä 1967, s. 33 ja Tynkkynen 1996, s. 178. Aseiden viralliset nimikkeet keväällä 1944 Suomessa olivat käsipatruuna (Faustpatrone) ja panssarinkauhu (Panzerschreck). Käsipatruunan nimeksi vahvistettiin elokuussa 1944 panssarinyrkki. PM Jv. Y 245/Pst./33 sal./29.8.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille n:o 8”. T 18003/11. KA; Käkälä 2000, s. 389 ja 393.

⁹²⁸ Terä 1967, s. 33–34; Käkälä 2000, s. 389, 392. Martti Turtolan mukaan saksalaisten arvio oli kuitenkin täysin teoreettinen eikä vielä todista, että suurhyökkäyksen panssarikärjet olisi tällä määrällä kyetty torjumaan. Turtola 2005, s. 175.

⁹²⁹ PM 2761/Ase 2/411 sal./29.4.1944 ”Saksal.ps.lähitorjunta-aseet”. T 17654/1. KA. Armeijakunnille ja erillisille yhtymille jaettiin yhteensä 900 käsipatruunaa (53 % kokonaismäärästä) ja 274 panssarinkauhua ammuksineen (93 % kokonaismäärästä). Päämajan ase-esikunnan päällikön poissa ollessa asiakirjan on allekirjoittanut eversti Henrik Schreck. Erkki Käkälä arvelee, että ase-esikunnan päällikön sijainen on käskenyt aseiden varastoinnista neuvoteltuaan asiasta luultavasti ensin

Koulutuksen kannalta uusien lähitorjunta-aseiden tasaista jakoa voidaan pitää perusteltuna. Panssarintorjunnan painopistettä tällaisella jakoperiaatteella ei pystytty luomaan minkään armeijakunnan vastualueelle.

Päämajan koulutusosaston päällikkö, eversti Harry Hirki tutustui lähitorjunta-aseisiin sekä niiden koulutukseen ja kokoonpanoihin Saksassa 24.–30.4.1944. Hirki toi mukanaan Suomeen saksankieliset koulutusohjeet ja opaskirjaset, joita tarvittiin toukokuussa Suojeluskuntain Päälystökoululla alkaneilla kouluttajakursseilla. Kahden ensimmäisen kurssin kouluttajana toimi majuri Eero Utela, joka puolestaan oli perehtynyt uusiin aseisiin ja saksalaisten panssarijääkärien lähitorjuntakoulutukseen toisella Saksan-komennuksellaan 15.4.–9.5.1944 Jalkaväkikoulussa Döberitzissä. Utela hankki komennuksellaan aineistoa, jonka pohjalta tehtiin muun muassa aseiden koulutuksessa tarvittavat havaintotaulut Suomessa.⁹³⁰

Uusien panssarintorjunta-aseiden koulutus oli tarkoitus toteuttaa siten, että Suojeluskuntain Päälystökoululla pidettäisiin aluksi kouluttajakurssit everstilutnantti Kaarle Haatajan johdolla. Kurssien jälkeen koulutus aloitettaisiin joukoissa. Päämajan koulutusosasto pyysi 5. toukokuuta aseosastoa toimittamaan erikoispanssarintorjuntakursseilla tarvittavan opetusmateriaalin Suojeluskuntain Päälystökoululle⁹³¹ ja antoi kouluttajakurssien toimeenpanokäskyn 8. toukokuuta. Erikoispanssarintorjuntakurssi n:o 1 alkoi 22. päivänä toukokuuta kestäen viisi päivää. Seuraava kurssi alkoi 29. päivänä toukokuuta.⁹³² Näillä kahdella ensimmäisellä kurssilla koulutettiin 78 jalkaväkiupseeria. Kesäkuun 17. päivään mennessä pidettiin vielä kaksi kurssia, joille osallistui 76 kenttätykistön upseeria.⁹³³ Kesäkuun lopulle oli suunniteltu vielä kaksi kurssia eri puolustushaarojen ja aselajien upseereille, mutta Neuvos-

päämajajoitustestarin ja tykistön tarkastajan kanssa, jonka vastuualueeseen asehankinta-asiat kuuluivat. Käkelä 2000, s. 397. Käkelän tulkintaa voidaan pitää oikeana. Saksalaisten panssarintorjunta-aseiden koulutuksesta oli vastuussa Päämajan koulutusosasto, joka oli komentopäällikön alainen, mutta niiden jaon määräsi operatiivinen osasto, joka oli päämajajoitustestarin alainen. Yhtymissä aseet kuuluivat ampumarvike- ja taisteluvälinehuoltoon, joka taas oli tykistökomendantin alainen. Juhola, Paulaharju & Strömberg 2004, s. 158.

⁹³⁰ Käkelä 2000, s. 397. Vrt. Leino 1994, Liite 2. Utelan komennuksen tarkoituksena oli ”Perehtyminen panssarintorjunta- ja kaukotorjuntavälineisiin” ja Hirkin ”Tutustuminen itärintaman taistelukokemuksiin ja panssarintorjuntaan”.

⁹³¹ PMkoul-os 3022/Koul.1/11.sal./5.5.1944 ”Erikoisps.lähitorjuntakurssien opetusvälineet”. T 17654/8. KA. Tilaus sisälsi muun muassa viisi panssarinkauhua ja 20 ammusta sekä 20 käsipatruunaa käyttöohjeineen.

⁹³² PMkoul-os 3102/Koul.1/11.sal./8.5.1944 ”Erikoisps.lähitorjuntakurssit”. T 17654/8. KA; Sk.PK 482/Adj.sal./E/16.5.1944 ”Erik.ps.lähit.kurssi N:o 1”. T 17654/8.KA.

⁹³³ PMkoul-os 3593/Koul.1/11.sal./26.5.1944 ”Erik.ps.lähit.kursseille 3 ja 4 komennettavat”. Sk.PK Fa 13. KA; Sk.PK:n oppilasluettelot 1943–1944. Sk.PK Bab 3. KA.

toliiton suurhyökkäyksen vuoksi kurssija ei voitu järjestää suunnitellusti.⁹³⁴ Toukokuun viimeisenä päivänä Päämajan koulutusosasto antoi sotatoimiyhtymille ohjeen erikoispanssarinlähitorjunta-aseiden koulutuksesta jalkaväessä. Kun Suojeluskuntain Päälystökoulun kouluttajakursseilla koulutetut upseerit olivat palanneet takaisin joukko-osastoihinsa, niissä oli heti aloitettava uusien lähitorjunta-aseiden koulutus henkilöstölle. Kouluttajina sai käyttää vain erikoispanssarinlähitorjuntakurssin käyneitä upseereita. Ensimmäiseksi oli koulutettava tykkikomppanioiden ja konekiväärikomppanioiden lähitorjuntajoukkueet. Toiseksi tärkeimpään koulutusryhmään kuuluivat jalkaväkirykmenttien jääkärijoukkueet ja neljä miestä pataljoonien kaikista kiväärijoukkueista.⁹³⁵ Jalkaväkirykmentin määrävahvuuteen suhteutettuna tämä tarkoitti aluksi noin 300 miehen kouluttamista.

Tämän tutkimuksen kannalta merkillepantavaa on se, että useat tutkijat ovat myöhemmin kritisoineet uusien panssarinlähitorjunta-aseiden jaon viivyttelyä ja koulutuksen hitautta.⁹³⁶ Jos Päämajan koulutussuunnitelmaa verrataan edellisvuonna kenttäarmeijassa aloitettuun panssarinlähitorjuntakoulutukseen, voidaan todeta, että uusien panssarinlähitorjunta-aseiden koulutus kouluttajaupseereille ja rintamajoukoille noudatti täsmälleen samaa periaatetta ja aikataulua kuin aiempi lähitorjuntakoulutus. Toisin sanoen uusien aseiden täysipainoinen koulutus etulinjan joukoissa olisi voitu aloittaa vasta sen jälkeen, kun toiminnassa tarvittavat kouluttajat olivat palanneet takaisin joukkoihinsa ja sotatoimiyhtymät antaneet omat toimeenpanokäskynsä koulutuksen järjestämisestä.

Toisaalta aseiden jakoa etulinjan joukoille olisi voitu nopeuttaa muutamilla viikoilla. Esimerkiksi IV Armeijakunta sai jo toukokuun puolivälissä uusia panssarinlähitorjunta-aseita, jotka varastoitiin IV AK:n ampumatarvikekenttämakasiiniin Perkjärvelle. Kaikkiaan IV AK sai 90 panssarinkauhua ammuksineen sekä 452 panssarinyrkkiä eli noin 30 % koko ensimmäisestä erästä, mutta ne jaettiin rintamavastuussa oleville yhtymille näytösammuntoja ja koulutustilaisuuksia varten vasta kesäkuun alussa.

⁹³⁴ PMkoul-os 3745/Koul.1/11.sal./1.6.1944 ”Erikoisps.lähitorjuntakurssi 5 ja 6”. Sk.PK Fa 13. KA; IV AKE 1337/1/207c/sal./14.6.1944 ”Erik.ps.lähit.kurssi 5:n peruutus”. Sk.PK Fa 13. KA.

⁹³⁵ PMkoul-os 3691/Koul.1/1 sal/31.5.1944 ”Erikoisps.lähitorj.asekoulutus jv:ssä”. T 17654/1. KA. Asiakirjan päiväämätön versio löytyy mapista T 17654/8. Koulutusohjeen liitteenä annettiin väliaikaiset ohjeet panssarinkauhujen sijoittamisesta organisaatioon. Aseiden lyhyestä ampumaetäisyydestä huolimatta niitä ei sijoitettu komppanioiden panssarintorjuntaryhmiin. Jalkaväkirykmenteissä tykkikomppanioiden lähitorjuntajoukkueet oli aseistettava kahdellatoista panssarinkauhulla. Pataljoonan konekiväärikomppanian panssarintorjuntakiväärijoukkueen yhteen ryhmään sijoitettiin kolme panssarinkauhua. Komppanioiden panssarintorjunta-aseeksi tuli käsipatruuna, jonka ampumaetäisyys oli vain muutamia kymmeniä metrejä. Etulinjan joukoissa käsipatruunat (panssarinyrkit) oli tarkoitus sijoittaa kiväärijoukkueisiin siten, että lyhyen koulutuksen jälkeen kuka tahansa joukkueesta olisi kyennyt käyttämään tätä uutta kertakäyttöistä asetta. Ks. myös Tynkkynen 178–179.

⁹³⁶ Ks. esim. Juhola, Paulaharju & Strömberg 2004, s. 157–158; Turtola 2005, s. 175–176; Ylikangas 2007, s. 53.

Rintamavastuussa ollut 10.Divisioona piti ne varastossaan 9.6. saakka⁹³⁷, kun taas 2.Divisioona jakoi panssarinkauhut ja panssarinyrkit koeamuntojen jälkeen rykmenttiportaaseen koulutuskäyttöön 8. kesäkuuta alkaen.⁹³⁸ Jos kaikki edellä esitetyt tapahtumat ja toimenpiteet sijoitetaan aikajanalle ja verrataan kokonaisuutta aikaisempaan lähitorjuntakoulutukseen, voidaan helposti todeta, että panssarinkauhujen ja panssarinyrkkien koulutusta ei olisi juurikaan voitu aikaistaa kenttäarmeijassa. Tosiasiassa uusien lähitorjunta-aseiden koulutusaikataulu oli tiukempi kuin aiempi lähitorjuntakoulutus, sillä Kotijoukkojen kouluttajaupseerikursseja ei järjestetty lainkaan. Erikoispanssarinlähitorjuntakursseille osallistuneet kouluttajaupseerit eivät ennättäneet aloittaa uusien lähitorjunta-aseiden koulutusta rintamajoukoissa ennen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkua. Salassapitomääräysten lisäksi uusien aseiden koulutusta rintamajoukoille vaikeutti myös puute suomenkielisistä käyttöohjeista. Päämajan koulutusosasto jakoi väliaikaisen koulutusohjeen panssarinkauhua varten vasta 12.6.1944⁹³⁹, vaikka panssarinkauhun suomenkielinen käyttö- ja koulutusohje oli Suojeluskuntain Päälystökoulun käytössä jo ennen ensimmäistä erikoispanssarinlähitorjuntakurssia toukokuussa⁹⁴⁰. Panssarinyrkkien ja panssarinkauhujen virallinen suomenkielinen käyttöohje jaettiin kenttäarmeijalle vasta 28.6.1944.⁹⁴¹ Päämajan jopa flegmaattiseksi mainittua suhtautumista uusiin panssarinlähitorjunta-aseisiin arvioitaessa on kuitenkin huomioitava, että Päämajassa ei uskottu suurhyökkäyksen alkavan vielä kesäkuussa. Kun operatiivinen johto ei luottanut tiedustelun hankkimiin ja välittämiin hälyttäviin tietoihin,⁹⁴² miksi panssarinkauhu-

⁹³⁷ Juhola, Paulaharju & Strömberg 2004, s. 158. Valkeasaaren lohkon puolustuksesta vastannut JR 1 sai panssarinkauhut ja -nyrkit 9.6. klo 11. Neuvostojoukkojen valmistava hyökkäys Länsi-Kannaksella oli alkanut viisi tuntia aikaisemmin. Rykmentin komentajan everstiluutnantti Tauno Viljasen mukaan ”aseet saatiin rykmentin komentajan erityisestä pyynnöstä, kun vasemman vierusosaston [Er.P 12/2.D; huom. JL] komentaja everstiluutnantti V. Ursin ilmoitti 8.6. n. klo 23.45, että hän on lähettänyt ps.kauhut ja nyrkit eteen ja että hän oli usean päivän ajan kouluttanut niiden käyttäjiä. Joko välittömästi tämän jälkeen tai 9.6. aamulla JR 1:n komentaja kysyi uudestaan divisioonasta, eikö näitä välineitä ole, sillä jo ainakin viikon oli rykmentin koulutuskeskuksessa odotettu näitä aseita, jotka divisioonassa oli luvannut niin pian kuin mahdollista.” Eversti T.V.Viljasen tekemät huomautukset majuri V.Pekkarisen laatimaan taistelukertomukseen Valkeasaaren taistelusta 9.–10.6.44. Pk 1240/81. KA.

⁹³⁸ Ilmanen 2005, s. 18, 53. Jaettujen aseiden lukumäärät eivät olleet suuria. Esimerkiksi 2.D:n JR 7 ja JR 49 saivat kumpikin seitsemän panssarinkauhua sekä 35 panssarinyrkkiä ja Er.P 12 sekä 47. Tyk.K kolme panssarinkauhua ja 20 panssarinyrkkiä. Ibidem. Vrt. 47. Tyk.K:n sotapäiväkirja 8.6.1944. SPK 24069. KA. Panssarinkauhuja ei siis ollut jakaa edes Päämajan väliaikaisen sijoitusohjeen edellyttämää määrää. Vrt. PMkoul-os 3691/Koul.1/1 sal/31.5.1944 ”Erikoisps.lähitorj.-asekoulutus jv:ssä”. T 17654/1. KA.

⁹³⁹ PMkoul-os 4097/Koul.2/23 sal./12.6.1944 ”Väliaikainen koulutusohje panssarinkauhua varten”. T 18003/9 ja Sk.PK Fa 15. KA. Koulutusohjeen jakelu oli 1000 kappaletta, joista lähes neljäsosa meni Aunuksen Ryhmälle. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen painopistesuunnassa Karjalan kannaksella taistelleet IV ja III AK saivat yhteensä vain 180 koulutusohjetta. Ks. edellä mainitun asiakirjan jakelu.

⁹⁴⁰ Sk.PK 496/Adj.sal./E./20.5.1944. Sk.PK Fa 15. KA.

⁹⁴¹ PMase-os 4450/Ase 2/231 sal./28.6.1944 ”Saksal. ps.lähitorjunta-aseiden käyttöohjeiden jako”. T 18003/10. KA. Käyttöohjetta jaettiin yhteensä 6 000 kappaletta, ja asiakirjan mukaan jakelu oli tarpeen mukaan ulotettava jalkaväen, tykistön ja pioneerien perusyksikkötasalle saakka (3–4 kpl/yksikkö). Ibidem. Päämajan aseosasto oli pyytänyt aseiden käyttöohjeita taisteluvälineosastolta jo maaliskuussa 1944, jotta ne olisi voitu liittää uuteen Ps.lähitorjuntaoppaaseen. PMaseos. 1857/Ase 2/601 sal./23.3.1944 ”Ofenrohr ja Faustrohr aseiden käyttöohjeet”. T 17654/12. KA.

⁹⁴² Juutilainen 2007, s. 795, 799; Juutilainen 2002, s. 240. Ks. myös Juhola, Paulaharju & Strömberg 2004, passim.

jen ja panssarinyrkkien jakoa sekä koulutusta olisi pitänyt kiirehtiä? Päämajassa eri osastot jatkoivat toimintaansa aivan kuin mitään poikkeavaa ei olisi ollut odotettavissa⁹⁴³. Tämän tutkimuksen perusteella väitteet siitä, että uusien aseiden käyttäjien koulutus olisi laiminlyöty ennen Neuvostoliiton suurhyökkäystä, ovat jälkiviisautta ja perustuvat osin jopa virheellisiin johtopäätöksiin. Panssarinkauhut ja panssarinyrkit yksinkertaisesti saatiin maahan liian myöhään.

Kenttäarmeijan panssarintorjunnan kriisi ratkesi kahteen asiaan: ensinnäkin Saksa toimitti Valkeasaaren läpimurron jälkeen Suomeen lisää panssarinlähitorjunta-aseita ja toiseksi Päämajaan sekä sotatoimiyhtymiin nimettiin panssarintorjuntaupseerit. Mannerheimin avunpyynnön jälkeen pieni erä panssarintorjunta-aseita lennätettiin Lapista Etelä-Suomeen jo kesäkuun 17. päivänä ja pari päivää myöhemmin Turkuun tuotiin moottoritorpedoveneillä 8 500 panssarinyrkkiä ja suuri määrä panssarinkauhuja ammuksineen⁹⁴⁴. Päämaja jakoi panssarinyrkit käyttöön vielä samana päivänä, ja neljäsosa panssarinyrkeistä toimitettiin suoraan Länsi-Kannaksella taistelevalle IV Armeijakunnalle.⁹⁴⁵ Yhtenäisen panssarintorjunnan johdon puuttuessa panssarintorjunnan käytännön toteutus rintamajoukoissa oli ollut sekalaista ja eritasoista. Jokainen johtaja järjesti lähitorjunnan parhaaksi katsomallaan tavalla, eikä panssarintorjuntaa kokonaisuutena kontrolloinut kukaan. Kesäkuun 1944 puolivälissä koulutusosaston päällikkö eversti Harry Hirki määrättiin Päämajan panssarintorjuntaupseeriksi⁹⁴⁶. Hirkin esityksestä päämajajoituspäälliköksi Aksel Airo hyväksyi panssarintorjuntaupseerien nimeämisen myös armeijakuntiin ja suoraan Päämajan johdossa oleviin divisiooniin panssarintorjunnan keskitettyä tehtävien hoitamista varten.⁹⁴⁷ Heinäkuun alussa panssarintorjuntaupseerien nimeäminen laajeni koskemaan kaikkia divisioonia ja prikaateja.⁹⁴⁸ Panssarintorjuntaupseerien nimeäminen tapahtui nopeasti. Esimerkiksi 18.Divisioonassa oli nimetty panssarintorjuntaupseeri jo Talin taisteluvaiheen alkaessa 25. kesäkuuta.⁹⁴⁹ Panssarintorjuntaupseeri vastasi yhtymän panssarintorjunnan yleissuunnittelusta ja toteutuksesta.

⁹⁴³ Kuussaari 1957, s. 28; Tirronen 1980, s. 231.

⁹⁴⁴ Terä 1967, s. 110; Erfurth 1954, s. 162, 171; Juutilainen 2002, s. 240.

⁹⁴⁵ PMase-os 4363/Ase 2/351 sal./24.6.1944 "Saksal. ps.lähitorjunta-aseiden jako". T 18003/10. KA; Juutilainen 2002, s. 240.

⁹⁴⁶ Tynkkynen 1996, s. 179–180.

⁹⁴⁷ PMkoul-os 4361/Pst./33 sal./23.6.1944 "Pst.upseerin määrääminen ak:iin ja erillisiin div:iin". T 18003/9. KA. Asiakirjassa todetaan, että "mikäli upseerit eivät ennestään ole perehtyneet ps.lähitorjuntavälineisiin (panssarikauhu ja käsipatruuna), heidät on komennettava Pst.Koul.K:een n. 4 päiväksi seuraamaan näillä aseilla varustettujen Er.Pst.Os:jen koulutusta". Asiakirjan liitteenä jaettiin lyhyt selostus yhtymien pst.upseerien tehtävistä, lyhyt selostus Er.Pst.Os:jen käytöstä, panssarivaunun tuhoutumisen toteaminen ja Er.Pst.Os:n määrävahvuus. Vrt. myös PMkoul-os 4464/Pst./33.sal./30.6.1944 "Pst". T 18003/9. KA. Asiakirjassa korostetaan pst.upseerien valinnan merkitystä ja tehtävien tärkeyttä.

⁹⁴⁸ PMkoul-os 4517/Pst./33 sal./2.7.1944 "Pst.upseerin määrääminen". T 18003/9. KA.

⁹⁴⁹ IV AKE:n op-os:n pst.tsto:n sotapäiväkirja 25.6.1944 ja 29.6.1944. SPK 4389. KA. Vrt. III AKE 2898/I/7 sal/29.6.1944. T 18003/10.KA; II AKE 2140/III/25 sal/30.6.1944. T 18003/10. KA; 14.DE 774/III/3.7.1944. T 18003/10. KA; PMkoul-os

Panssarintorjuntaupseerin tehtäviin kuului muun muassa yhtymän panssarintorjunnan yleissuunnitelman laatiminen, mikä sisälsi varsinaisten panssarintorjunta-aseiden ja miinojen käytön lisäksi eri aselajien käytön panssarintorjunnassa. Edelleen panssarintorjuntaupseerin oli muodostettava liikkuva panssarintorjuntareservi, jolla voitiin muuttaa yhtymän panssarintorjunnan painopistettä. Hänen tehtäviinsä sisältyi myös panssarintorjuntakoulutuksen järjestäminen ja koulutuksen valvonta joukoissaan.⁹⁵⁰

Edellä mainittujen toimenpiteiden seurauksena panssarinlähitorjuntaosastoja ryhdyttiin muodostamaan kesäkuun lopulla organisaation kaikille tasoille. Armeijakuntien ja divisioonien perustamat lähitorjuntaosastot oli tarkoitettu ensisijaisesti panssarintorjuntareserviksi ja panssarintorjunnan syvyyden luomiseksi. Esimerkiksi III AK antoi jo 22.6. yhtymilleen käskyn perustaa nopeasti neljä panssarinyrkki-ryhmää käsittävä lähitorjuntajoukkue divisioonan komentajan käyttöön.⁹⁵¹ IV AK:n panssarintorjuntaupseeriksi nimetty everstilutnantti Kaarle Haataja puolestaan antoi määräyksen muodostaa Linnoituspataljoona 5:n miehistöstä lähitorjuntaosaston 26.6. aamuun mennessä IV AK:n käyttöön. Myös yhtymien panssarintorjuntareservien määrää pyrittiin lisäämään muodostamalla lähitorjuntaosastoja kaasusuojelukomppanioista ja aselajijoukoista.⁹⁵² Muun muassa Syväriltä Karjalan kannakselle siirretty V AK:n Pioneeripataljoona 13 sai heti Viipurin luoteispuolelle saavuttuaan panssarintorjuntatehtäviä, ja pioneerijääkärijoukkueesta muodostettiin AK:n panssarintorjuntareservi 26.6. Joukkue sai pika-koulutuksen panssarinyrkeille. Runsaan viikon kuluttua pataljoonan pioneerikomppanioihin muodostettiin panssarintorjuntaryhmät, joille järjestettiin 7.7. yhden päivän kestänyt koulutustilaisuus.⁹⁵³ 18.Divisioonan 36. Kaasusuojelukomppaniasta ryhdyttiin muodostamaan lähitorjuntajoukkueita 25.6. alkaen, ja samana päivänä muodostettiin IV AK:n Pioneeripataljoona 14:stä lähitorjuntaosasto, joka lähetettiin heti tukemaan 18.Divisioonan taistelua.⁹⁵⁴ III AK antoi niin ikään käskyn kouluttaa kaikki

4901/Pst./33.sal./17.7.1944 Liite: ”Yhtymien pst-upseerit 11.7.1944”. T 18003/10.KA. Vrt. 18.DE:n sotapäiväkirja 26.6.1944: 18.D sai IV AKE:n käskyn pst-upseerin nimeämisestä vasta 26.6.1944. Kriittisen tilanteen vuoksi IV AKE nimesi 18.D:n pst-upseerin jo edellisenä päivänä. SPK 6251. KA.

⁹⁵⁰ PMkoul-os 4361/Pst./33 sal./23.6.1944 ”Pst.upseerin määrääminen ak:iin ja erillisiin div:iin”. T 18003/9. KA. Panssarintorjuntaupseerin vastuulla oli yhtymän upseereiden panssarintorjuntakoulutus, panssarintorjuntaelinten koulutus sekä joukkojen yleinen panssarintorjuntakoulutus.

⁹⁵¹ III AKE 1725/III/2h sal./22.6.1944 ”Lähitorjuntaosaston perustaminen yhtymiin”. T 6179/36. KA; Ilmanen 2005, s. 55–56.

⁹⁵² IV AKE:n op-os:n pst.tsto:n sotapäiväkirja 25.6.1944. SPK 4389. KA.

⁹⁵³ Roudasmaa 1991, s. 116. Koulutuspäivän opetusaiheet olivat: vihollisen panssarivaunut, panssaritaktiikka ja saadut kokemukset, panssarimiina m/41, tien ja rautatien miinoittaminen, panssarinyrkki ja sen käyttö sekä väijytyksen järjestäminen (miinat, sokaisupullot, heittopanakset).

⁹⁵⁴ IV AKE:n op-os:n pst.tsto:n sotapäiväkirja 25.6.1944. SPK 4389. KA; Pion.P 14 sotapäiväkirja 23.6.1944. SPK 19519. KA. Ks. myös Vankka 1999, s. 176–182. Jäljennös taistelukertomuksesta ”Pst.Os. Tuomisen osallistuminen Portinhoikan taisteluun 28.–29.6.1944.”

kaasusuojelukomppaniat yhtymien panssarintorjuntareserveiksi. Kaasusuojelukomppanioista muodostetut lähitorjuntaosastot oli tarkoitettu ensisijaisesti läpi murtautuneiden panssarivaunujen tuhoamiseen.⁹⁵⁵ 15.Divisioonan jalkaväkirykmenttien kuhunkin pataljoonaan perustettiin kesäkuun lopulla yksi panssarinkauhuilla ja käsipatruunoilla varustettu panssarintorjuntaryhmä ja niiden lisäksi kumpaankin rykmenttiin yksi käsipatruunajoukkue. Näiden koulutus aloitettiin heti pataljoonien komentajien ja tykkikomppanioiden päälliköiden valvomana.⁹⁵⁶ Uusia lähitorjuntaosastoja perustettiin myös tykistö- ja huoltojoukkoihin. Nämä osastot oli tarkoitettu lähinnä joukkojen oman toiminnan suojaamiseen.⁹⁵⁷

Panssarinyrkkejä ja panssarinkauhuja jaettiin etulinjan joukoille sitä mukaa kun niitä saatiin käyttöön.⁹⁵⁸ Esimerkiksi Aunuksesta Karjalan kannakselle siirretty 4.Divisioonan Esikunta antoi vielä 17.6. ohjeet pienien ja nopeasti liikkuvien panssarintorjuntaosastojen perustamisesta *vanhoilla lähitorjuntavälineillä* [kursivointi JL]⁹⁵⁹. Kiivaista taisteluista huolimatta uusien lähitorjunta-aseiden koulutus aloitettiin kaikilla tasoilla.⁹⁶⁰ Pikakoulutuksen vuoksi aseiden käytössä oli aluksi puutteita, joiden vuoksi ainakin muutama panssarinyrkin käyttäjä menehtyi aseensa peräsuihkuun⁹⁶¹. IV AKE painotti erityisesti panssarinkauhu- ja käsipatruunamiesten koulutusta, joka oli kaikin keinoin pyrittävä saamaan niin tehokkaaksi kuin tilanne sen salli. Käsipatruunakoulutuksessa painotettiin tähtäyspisteen valintaa, kun

⁹⁵⁵ III AKE 1876/III/2b/sal./2.7.1944 ”Kss.komppanioiden koulutus”. T 6179/37. KA; Ilmanen 2005, s. 86.

⁹⁵⁶ E/JR 57 1415/III/59 sal./25.6.1944 ”Pst.elimien perustaminen”. SPK 13217/Liite 85. KA. Pataljoonan panssarintorjuntaryhmän vahvuus oli 1+10 ja se muodostettiin konekiväärikomppanian panssarintorjuntakiväärijoukkueesta. Ryhmän aseistuksena oli kolme panssarinkauhua ja kymmenen käsipatruunaa. Rykmentin käsipatruunajoukkueen vahvuus oli 1+2+17, jotka komennettiin osittain pataljoonien konekiväärikomppanioiden panssarintorjuntakiväärijoukkueista ja tykkikomppaniasta. Joukkueen aseistuksena oli 60 käsipatruunaa.

⁹⁵⁷ Ilmanen 2005, s. 91.

⁹⁵⁸ Esimerkiksi 18.D:lle alistettu RajaJP 2 sai muutaman panssarinkauhun 16.6. illalla. Pataljoonan komentopaikalla pidettiin muutamalle panssarintorjuntamiehelle puolisen tuntia kestänyt pikakoulutus periaatteella ”*tuonne ammus, tuosta laukaisu ja varokaa takalieskaa*”. Purhonen 1994, s. 175, 177; Närhisalo 1967, s. 167.

⁹⁵⁹ 4.DE:n os 2 1092/III/19 sal./17.6.1944. SPK 5426/Liite 31. KA. Määräys koski JR 5:a, JR 25:a, Pion.P 25:a ja 34.Tyk.K:a. Lisäksi divisioonan johtoon muodostettiin oma panssarintorjuntaosasto. Panssarintuhojoasastoja oli tarkoitus käyttää selustaan tunkeutuneita panssareita vastaan, jonka vuoksi osastojen oli oltava mahdollisimman liikkuvia. Uusia lähitorjunta-aseita ei mainita, vaan toiminta perustui panssarimiinoihin, kasapanoksiin, savukäsikranaatteihin ja sokaisupuloihin. Ks. myös 4.DEop-os 1089/III/2 sal./14.6.1944 ”Divisioonan käsky”. SPK 5426/Liite 29. KA. Panssarintorjunnassa korostettiin kaikkien joukkojen (huoltojoukot ja aselajit ml.) panssarimiinoituskoulutusta. 4.D oli kesäkuun 6. päivänä määrätty reservitehtävästä Maaselän kannakselta Syvärille, mutta Valkeasaaren läpimurron jälkeen 4.D:n siirto keskeytettiin ja kuljetukset käännettiin Karjalan kannakselle. Tämän vuoksi yhtymälle ei ollut jaettu uusia lähitorjunta-aseita.

⁹⁶⁰ IV AKE:n op-os:n pst.tsto:n sotapäiväkirja 26.6.1944, 27.6.1944 ja 30.6.1944. SPK 4389. KA. Ks. myös E/JR 49:n sotapäiväkirja 21.6.1944. SPK 12344. KA. JR 49:n käskyssä 2063/III/2 sal./21.6.1944 todettiin 20 mm:n pst-kiväärit täysin käyttökelvottomiksi nykyiseen panssarintorjuntaan. Sen vuoksi 20 mm:n pst-kiväärit kerättiin pois kiväärikomppanioiden pst-ryhmistä, jotka varustettiin panssarinkauhuilla. Pst-ryhmille annettiin aluksi yksi ps.kauhu/ryhmä, ja täydennyksen saavuttua kolme ps.kauhua/ryhmä. Aseiden koulutus oli aloitettava viipymättä panssarinkauhuryhmän koulutusohjeen mukaisesti. Konekiväärikomppanioiden sijoitetut pst-kiväärit jäivät edelleen pataljoonien käyttöön mahdollista pesäkeammuntaa ja ilmatorjuntaa varten.

⁹⁶¹ E/18.DE:n sotapäiväkirja 23.6.–7.7.1944. SPK 6251. KA; Kilkki 1998, s. 71–72.

taas panssarinkauhukoulutuksessa korostettiin tähytäjän sekä tulenkorjauksen merkitystä. Koulutuksessa panssarinlähitorjuntamiehistä oli luotava ”todellisia panssarikauhuja”.⁹⁶² 18.Divisioonassa uudet lähitorjunta-aseet olivat vielä pääosin jakamatta etulinjan joukoille Talin taistelujen alkaessa, minkä vuoksi IV AKE alisti yhtymälle lisää panssarintorjuntavoimaa.⁹⁶³ Lisäksi divisioona sai 26.6. IV AKE:lta määräyksen aloittaa panssarinkauhujen ja panssarinyrkkien koulutuksen mahdollisimman nopeasti.⁹⁶⁴ Itä-Karjalasta Kannakselle siirretty 6.Divisioona järjesti koordinoitusti uusien lähitorjuntavälineiden koulutuksen taisteleville osilleen ennen niiden osallistumista Tali-Ihantalan taisteluihin. Esimerkiksi JR 12:n lähitorjuntaorganisaatio muodostettiin jo junakuljetuksen aikana Karjalan kannakselle. Uusia lähitorjunta-aseita jaettiin käyttäjille heti junakuljetuksen jälkeen. Aamulla 27.6. rykmentin upseereille pidettiin lyhyt koulutustilaisuus aseiden käytöstä ja saman päivän illalla aseiden koulutus käynnistettiin kaikissa perusyksiköissä.⁹⁶⁵ Vaikka koulutustapahtumat kestivät korkeintaan muutamia tunteja, pikakoulutuksen vaikutukset näkyivät nopeasti lähitorjuntaryhmien tehokkaana taistelutoimintana.⁹⁶⁶ Yhden vuorokauden aikana (29.6. aamu – 30.6. aamu) Tali-Ihantalan taisteluissa tuhottiin panssarinkauhuilla ja panssarinyrkeillä yhteensä 38 panssarivaunua tai rynnäkkötykkiä, joista JR 12:n osuus oli 33 vaunua. JR 12:n sotapäiväkirjassa on 29.6. merkintä: ”Ei panssarikauhua, miehet käyvät rohkeasti tuhoamaan vaunuja.”⁹⁶⁷ IV AK:n alaisissa joukoissa lähitorjuntaosastoille oli järjestetty kaksipäiväinen lähitorjuntakurssi heinäkuun loppuun mennessä. Tämän jälkeen kursseja päätettiin jatkaa siten, että niitä järjestettiin myös kiväärikomppanioiden miehille sekä aselajijoukoille.⁹⁶⁸

Myös 2.Divisioonassa aloitettiin uusien lähitorjunta-aseiden koulutus kesäkuun lopulla. Aluksi koulutukseen osallistuivat varsinaiset lähitorjunta-osastot, mutta esimerkiksi II/JR 49:ssä pataljoonan jokai-

⁹⁶² IV AKEop-os 6/Pst./III/219.sal./25.6.1944 ”Panssarintorjunta”. Koulutuksen tehostamisen lisäksi asiakirjassa määrätään saattamaan uusista panssarintorjunta-aseista saadut myönteiset kokemukset viipymättä kaikkien miesten tietoon. Jäljennös asiakirjasta Vankka 1999, s. 174–175.

⁹⁶³ IV AKE:n op-os:n pst.tsto:n sotapäiväkirja 25.6.1944. SPK 4389. KA. Esimerkiksi 1.Er.Pst.Os alistettiin IV AKE:lle, joka siirsi sen heti 18.D:n tueksi. Osasto osallistui taisteluun jo 28.6.1944. 1.Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 28.6.1944. SPK 6677. KA.

⁹⁶⁴ 18.DE:n sotapäiväkirja 26.6.1944 klo 23.00. SPK 6251. KA.

⁹⁶⁵ IV AKE:n op-os:n pst.tsto:n sotapäiväkirja 27.6.1944. SPK 4389. KA; JR 12:n sotapäiväkirja 27.6.1944 klo 8.00. SPK 10336. KA; II/JR 12:n sotapäiväkirja 27.6.1944 klo 18.30–19.30. SPK 10425. KA; III/JR 12 1912/I/8 sal./10.9.1944 ”Taistelukertomus III/JR 12:n toiminnasta Ihantalan ratkaisutaistelussa 27.6.–7.7.1944.” SPK 10339. KA.

⁹⁶⁶ Ks. esim. 2.DEpst.kom 5/Pst./sal./5.7.1944 ”Sotakokemustietojen lähettäminen”. SPK 5323. KA; 4.DEop-os 1217/III/15 sal./3.7.1944 ”Tuhotut ps.vaunut”. SPK 5426/Liite 78. KA; PMkoul-os 4366/Koul.2/25 sal./24.6.1944 ”Sotakokemustietojen lähettäminen.” T 18003/9. KA. Kannaksen Joukkojen komentajan mukaan kokemukset uusista panssarintorjunta-aseista olivat hyvin myönteiset. Sitä todistivat taisteluissa panssarinkauhulla ja käsipatruunalla saavutetut lukuisat T 34 ja KV-panssarivaunujen tuhoamiset ja venäläisten panssarijoukoista saatujen sotavankien kertomukset.

⁹⁶⁷ JR 12:n sotapäiväkirja 29.6.1944. SPK 10336. KA; Ilmanen 2005, s. 42–43, 101.

⁹⁶⁸ Ilmanen 2005, s. 94.

sen upseerin oli osallistuttava johonkin koulutustilaisuuteen. Koulutustapahtumia järjestettiin myös rykmenttien johdolla. Koulutukseen käskettiin jokaisesta yksiköstä muutamia miehiä, joiden tehtävänä oli toimia kurssin jälkeen kouluttajina omissa yksiköissään.⁹⁶⁹ Heinäkuun lopulla 2.Divisioona järjesti joukoittain lähitorjuntaharjoituksen, johon osallistui yksi upseeri ja kaksi aliupseeria divisioonan jokaisesta yksiköstä ja erillisjoukkueesta. Osallistujien oli järjestettävä vastaava koulutustapahtuma omissa yksiköissään.⁹⁷⁰ 15.Divisioonassa puolestaan panssarinkauhujen ja panssarinyrkkien koulutus aloitettiin heinäkuun alussa. Ensimmäiseksi koulutettiin pataljoonien lähitorjuntaryhmät, joiden koulutus kesti kolme päivää.⁹⁷¹

V AK:n reservinä olleen 10.Divisioonan jalkaväkirykmentteihin perustettiin ja koulutettiin heinäkuun alkupuolella omat panssarinkauhujoukkueet, jotka sijoitettiin rykmenttien esikuntakomppaniaan⁹⁷². Kesä–elokuussa 1944 yhtymien käyttöön perustettiin ja koulutettiin myös kymmenen erillistä panssarintorjuntaosastoa. Panssarintorjuntakoulutuskeskus sai määräyksen perustaa ensimmäiset viisi osastoa kesäkuun 18. päivänä. Seuraavien viiden osaston perustamisesta annettiin käsky heinäkuun 9. päivänä. Ensimmäisten osastojen kokoonpanossa oli kaksi panssarintorjuntajoukkuetta, joissa oli yhteensä 24 panssarinkauhua. Organisaatiota muutettiin heinäkuussa siten, että osastoon lisättiin kolmas joukkue. Joukkueessa oli kahden panssarinkauhuryhmän lisäksi yksi panssarinyrkkiryhmä. Erillisten panssarintorjuntaosastojen käytössä päädyttiin siihen, että pääosa osastosta jätettiin liikkuvaksi panssarintorjuntareserviksi ja vain pienempi osa alistettiin etulinjaan.⁹⁷³ Panssarintorjuntakoulutuskeskuksen yhteyteen muodostettiin täydennyselin, joka koulutti ja varusti erilliset panssarintorjuntaosastot. Kun osastojen oli oltava valmiita siirtymään kenttäarmeijaan jo neljän päivän koulutuksen jälkeen, niiden koulutuksessa keskityttiin vain oleellisimpaan. Koulutus käsitti panssarinkauhun ja panssarinyrkin ominaisuudet, rakenteen ja osat, niiden ammuksat ja käyttöperiaatteet sekä ammunnan. 1. Erillisen Panssarintorjuntaosaston koulutus alkoi 20.6.1944, ja se siirrettiin kenttäarmeijaan 25.6. Viimeisen eli 10. Erilli-

⁹⁶⁹ E/JR 49 1229/II/11 sal./27.6.1944 "Ps.lähitorjuntakoulutuksen aloittaminen". T 8460/2. KA; E/JR 49 2158/II/11 sal./30.6.1944 "Pst.kurssi". T 8460/2. KA. Vrt. Ilmanen 2005, s. 93.

⁹⁷⁰ E/JR 49 2254/II/1 sal./26.7.1944 "Pst.harjoitus 31.7.1944". T 8460/2. KA; JR 49:n sotapäiväkirja 31.7.1944. SPK 12344. KA. JR 49:ssä lähitorjuntaharjoitukseen osallistui yhteensä 40 upseeria ja aliupseeria. Vrt. Ilmanen 2005, s. 94.

⁹⁷¹ JR 15:n sotapäiväkirja 6.7.1944. SPK 10612. KA. Vrt. Pekola 1995, s. 253.

⁹⁷² E/JR 1:n sotapäiväkirja 6.7.1944. SPK 8705. KA; Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 320.

⁹⁷³ PMjärj-os 1412/Lkp.sal/18.6.1944. T 18003/9. KA; 2.Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 4.7.1944. SPK 6678. KA; Kotij.E 1522/Järj.4/53 a.sal./11.7.1944. T 18003/9. KA; PMjärj-os 1779/Lkp.sal./9.7.1944. T 18003/9. KA; PM 4677/Pst./33 sal/10.7.1944. "Tiedoituksia pst.upseereille n:o 4". T 18003/11. KA. Ks. myös Tynkkynen 1996, s. 179; Ilmanen 2005, s. 18.

sen Panssarintorjuntaosaston koulutus päättyi 12. elokuuta 1944.⁹⁷⁴ Näistä osastoista taistelutoimiin ehti osallistua vain 1., 3. ja 5. Erillinen Panssarintorjuntaosasto.⁹⁷⁵

Tali-Ihantalan ja Vuosalmen torjuntataisteluissa lähitorjuntamiehet tuhosivat yhteensä 143 neuvosto-panssarivaunua. Tuhottujen vaunujen lukumäärä vastasi noin kolmen määrävahvuisen venäläisen panssariprikaatin vaunukaluston täydellistä tuhoamista.⁹⁷⁶ Kun huomioidaan lähitorjuntamiehille annettu pikakoulutus, lukumäärää on pidettävä torjuntataistelujen lopputuloksen kannalta merkittävänä. Onkin perusteltua todeta, että ilman vuoden 1943 lopulla aloitettua kenttäarmeijan panssarinlähitorjuntakoulutusta tällaiseen saavutukseen ei olisi päästy kesän 1944 torjuntataisteluissa. Kun lähitorjunnassa tarvittavat perusteet, kuten venäläisten panssarivaunujen ominaisuudet ja tuhoajapartion toiminta, oli jo koulutettu miehille, uusien aseiden tehokkaaseen käyttöön riitti lyhyt käyttökoulutus. Samalla on huomioitava, että panssarintorjunta laajeni kaikkien aselajien toiminnaksi, kun se vuoteen 1944 saakka oli ollut jalkaväen erikoismiesten vastuulla. Panssarinkauhut ja panssarinyrkit lisäsivät merkittävästi miesten luottamusta omiin aseisiin, mikä puolestaan kohotti kaikkien joukkojen taistelutahtoa.

5.2 Koulutuksen merkitys 10.Divisioonan ja 18.Divisioonan taistelukyvyyn palauttamisessa

10.Divisioona oli vain muutamaa viikkoa ennen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkua ottanut rintamavastuun 18.Divisioonalta IV AK:n oikealla siivellä.⁹⁷⁷ 10.Divisioonan jalkaväkijoukkojen suunnitelmallinen koulutus oli laiminlyöty pitkän reservijakson aikana. VT-aseman keskeneräiset varustelutyöt olivat olleet tärkeämpiä kuin joukkojen taistelukyvyyn säilyttäminen. JR 1 otti vastaan neuvostojoukkojen kovimman iskun Valkeasaaren loholla 9.–10.6.1944. Tykistön, ilmavoimien ja panssarivaunujen massamainen käyttö, henkilöstö- ja asetappiot sekä joukkoihin levinnyt pakokauhu aiheuttivat rykmentin asemien murtumisen⁹⁷⁸. 10.Divisioona pyrittiin nopeasti saamaan sotatoimikelpoiseksi IV AK:n reservinä VT-aseman takana, mutta JR 1:n puolustus hajosi toistamiseen 17.6. rantatien suunnassa. Yksitoista vuorokautta kestäneiden viivytystaistelujen jälkeen 10.Divisioona siirrettiin Vii-

⁹⁷⁴ Pst.Koul.K:n toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1941, s. 25–26. SPK 19126. KA.

⁹⁷⁵ Er.Pst.Os:n sotapäiväkirjat. SPK 6677–6686. KA. 5.Er.Pst.Os alistettiin perustamisen jälkeen III AK:lle, joka alisti heti osastosta yhden joukkueen Vuosalmella taistelevalle 2.D:lle. 5.Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 15.7.1944. SPK 6681. KA; 3.Er.Pst.Os alistettiin VI AK:lle ja edelleen 15.Pr:lle sekä 5.D:lle. 3.Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 15.7.1944. SPK 6679. KA.

⁹⁷⁶ Ks. esim. Ilmanen 2005, s. 110.

⁹⁷⁷ III AKE 960/III/3b.sal./4.5.1944 ”III AK:n käsky 10.D:n vaihdosta”. SPK 4287/Liite 25. KA.

⁹⁷⁸ E/JR 1 25/III/15.sal./2.7.1944 ”JR 1:n taistelukertomus ajalla 9.6.–30.6.1944” ks. erityisesti s. 14. SPK 5975. KA; Leinonen 1979, s. 14–15. Kun JR 1 koottiin pataljoonittain 12.6. mennessä, sen taistelukyky oli erittäin heikko. Lähes kaikki raskaat aseet oli menetetty ja päällystötappiot olivat erittäin suuret.

purin pohjoispuolelle uudelleen koottavaksi ja varustettavaksi. Divisioonan taisteluarvo ei enää täysin palautunut. Viipurinlahden taisteluissa 10.Divisioona oli pääasiassa V AK:n reservinä ja sen jälkeen kenttävarustustöissä.⁹⁷⁹

10.Divisioonan jalkaväkijoukkojen varsinainen koulutusvaihe alkoi 24. kesäkuuta ja kesti noin viikon.⁹⁸⁰ Koulutus toteutettiin pataljoonan komentajien johdolla komppanioittain. Erikoiskoulutus, kuten kranaatinheitin-, panssarintorjunta- ja viestikoulutus annettiin pataljoonittain järjestetyillä kursseilla. Sotilaallisen kurin parantamiseksi järjestettiin päivittäin suljettua järjestystä, panssarinlähitorjuntakoulutus annettiin kaikille ja taistelukoulutuksessa painotettiin ryhmän, joukkueen ja komppanian avomuoto- sekä ryhmitysharjoituksia. Miehistä vallinnutta panssarikauhua pyrittiin poistamaan uusien panssarinlähitorjunta-aseiden näytösammunnoilla. Lisäksi miehistölle pidettiin oppitunteja sotilaallisen kurin merkityksestä ja valtion omaisuuden hoidosta.⁹⁸¹ Myös kenttävarustustöiden ohessa koulutettiin samoja asioita.⁹⁸²

Vähän ennen neuvostojoukkojen suurhyökkäystä 18.Divisioona oli vaihdettu pääasemasta 10.Divisioonaan ja siirretty VT-aseman varustelutöihin Itä-Kannakselle. Divisioona alistettiin myöhemmin IV AK:lle, ja 19.6. se ryhmittyi VKT-linjalle niin sanotulle Repolan lohkolle. 18.Divisioonan joukot kävivät Repolan lohkolta kiivaita puolustustaisteluita, kunnes 25.6. neuvostojoukot murtautuivat 18.Divisioonan puolustuksen läpi kummaltakin puolen Leitimojärveä. Talin taistelujen aikana divi-

⁹⁷⁹ 10.D:n taisteluista tarkemmin ks. esim. Kuussaari 1957, s. 46–51, 54–74, 78–80, 117–120, 130–135, 157–163, 182–185, 204–209, 233, 241–242. Vrt. Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 212–310; Moisala & Alanen 1988, s. 210. Tässä yhteydessä on korostettava, että 10.D:n JR 58 taisteli sitkeästi ja menestyksellisesti koko viivytys- ja vetäytymisvaiheen ajan, eikä missään vaiheessa JR 58:n puolustusasemista luopuminen tapahtunut paniikinomaisesti. Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 307–308; Koskimaa 1993, s. 69. Kenraalimajuri Antero Svenssonin komentama V AK, esikunta ja armeijakuntajoukot alistettiin Aunuksesta Karjalan kannakselle saavuttuaan Kannaksen Joukkojen komentajalle kenraaliluutnantti Lennart Oeschille. Kannaksella Vuoksen länsipuolella toimineet joukot jaettiin VKT-asemassa kahdeksi armeijakunnaksi, joista oikealla oli V AK ja vasemmalla IV AK. V AK otti rintamavastuun 22.6.1944. Ks. esim. PMop-os 1635/Op.1/5d/sal./19.6.1944. SPK 20881/Liite 836. KA; KaJoKE 97/Op./44 sal./20.6.1944 ”Kannaksen Joukkojen Komentajan käsky”. SPK 20881/Liite 862. KA; KaJoKE 155/Op./III sal./22.6.1944 ”Kannaksen Joukkojen Komentajan käsky”. SPK 20881/Liite 871. KA.

⁹⁸⁰ JR 58 ?/I/8.b.sal./3.7.1944 ”Taistelukertomus ajalta 9.6.–30.6.1944”, s. 12. SPK 5975. KA; E/JR 1 25/III/15.sal./2.7.1944 ”JR 1:n taistelukertomus ajalla 9.6.–30.6.1944”, s. 25. SPK 5975. KA; Er.P 20 17/Kom./21./5.7.1944 ”Er.P 20:n taistelukertomus 9.6.–30.6.1944”. SPK 5975. KA.

⁹⁸¹ Leinonen 1979, s. 26 ja Liite 2.7: I/JR 1:n koulutuksen toteuttaminen 24.6.–4.7.1944. Vrt. 4./JR 58:n sotapäiväkirja 24.–29.6.1944 ”Komppaniolla joka päivä suljettua ja panssarintorjuntakoulutusta”. SPK 13396. KA; 5./JR 58:n sotapäiväkirja 26.–28.6. ja 1.–6.7.1944. SPK 13401. KA; I/JR 1:n sotapäiväkirja 24.6.–4.7.1944. SPK 8823. KA; II/JR 1:n sotapäiväkirja 23.6.–4.7.1944. SPK 8829. KA; Er.P 20:n sotapäiväkirja 26.6.–1.7.1944. SPK 6829. KA.

⁹⁸² Ks. esim. 2./JR 1:n sotapäiväkirja 16.7. ja 19.7.1944. SPK 8724. KA; 6./JR 1:n sotapäiväkirja 13.7., 20.7., 23.7. ja 25.7.1944. SPK 8762. KA; 9./JR 1:n sotapäiväkirja 16.7., 18.7. ja 28.7.1944. SPK 8780. KA; Er.P 20:n sotapäiväkirja 5.7.–11.7.1944. SPK 6829. KA.

sioonan joukot alistettiin muille yhtymille. Heinäkuun alussa 18.Divisioona koottiin IV AK:n reserviksi, ja noin kahden viikon järjestely- ja koulutusvaiheen jälkeen divisioona vaihdettiin etulinjaan 3.Divisioonan tilalle, joka oli yli kuukauden puolustanut VKT-linjaa.⁹⁸³

JR 48:n kokoaminen aloitettiin Ihantalan pohjoispuolella 28.6. ja sen taistelukyvyn palauttaminen kesti 12.7. saakka. Varsinainen koulutusvaihe alkoi 6.7., mutta panssarintorjuntaharjoituksia järjestettiin jo aikaisemmin. 18.Divisioonan panssarintorjuntaupseerin koulutusohjeen mukaan ensimmäisellä koulutusjaksolla panssarinlähitorjuntakoulutusta oli annettava yhteensä 20 tuntia⁹⁸⁴. Rykmentin komentajan eversti Väinö Forsbergin puhuttelussa pataljoonien komentajille ja erillisyksiköiden päälliköille korostettiin täydennysmiesten koulutuksen tarpeellisuutta, jotta olisi saatu koulutukseltaan mahdollisimman yhtenäiset ryhmät ja joukkueet. Koulutuksen pääpaino oli asekäsitelyssä ja taistelukoulutuksessa, jossa erityisesti harjoiteltiin maaston hyväksikäyttöä, kaivautumista ja ryhmittyneenä liikkumista sekä suljetussa järjestyksessä, jota pidettiin päivittäin. Lisäksi täydennysmiehet ampuivat kohdistusammunnat ja panssarintorjunta-, viesti- sekä kranaatinheitinmiehille annettiin erikoiskoulutusta päivittäin. Rykmentin lepo-, täydennys- ja koulutusvaihe päättyi 11.7., jonka jälkeen rykmentti siirtyi kenttävarustustöihin ja vaihtoi JR 6:n lepoon ja täydennettäväksi. Heinäkuun lopulla JR 48 siirrettiin uudelleen rintamavastuuseen Noskuan lohkolle.⁹⁸⁵ JR 48 miehitti lohkon siten, että kaksi pataljoonaa oli etulinjassa ja yksi pataljoona reservissä. Reservipataljoonan yksiköt olivat kaksi viikkoa kerrallaan kenttävarustustöissä ja kaksi viikkoa koulutettavana.⁹⁸⁶

Koulutuksen merkitys taistelukyvyn palauttamisessa selviää III/JR 48:n laatimasta lyhyestä yhteenvedosta lepovaiheen päättyessä:

Raskaan viivytysvaiheen, etenkin Talin valtaviiden materiaalistaistelujen suuresti harventama ja loppen uuvuttama pataljoona oli käyttänyt lepoaikansa tarkoin levon, huollon, täydennyksen ja koulutuksen merkeissä. [...] Suuret materiaalimenetykset korvattiin. Miehistötäydennyksenä saatiin 1905–08 syntyneitä, joukossa täysin sairaita miehiä, joten iskukyky ei suinkaan noussut sille ta-

⁹⁸³ 18.D:n taisteluista tarkemmin ks. esim. Kuussaari 1957, s. 172–175, 196–198, 201–202, 236–238, 254, 260–261, 293, 301–306, 313–321, 334–350. Vrt. Moisala & Alanen 1988, s. 211.

⁹⁸⁴ 18.DE:n sotapäiväkirja 6.7.1944. SPK 6251. KA. Panssarinlähitorjuntakoulutuksen ohjelma oli seuraava: 1) Kokemuksia lähitorjuntamiesten taistelutavoista erilaisilla lähitorjuntavälineillä (1 h), 2) Käsi- ja käsipatruunan ja kauhun vaikutuskohteet erilaisissa ps.vaunuissa (1 h), 3) Ps.kauhu- ja käsipatruunaryhmän aseman valinta, asemaan meno ja aseman varustaminen (8 h), 4) Ps.kauhuryhmän toiminta, siirtyminen vaihtoasemaan ja suoja-asemaan (4 h), 5) Yhteistoiminta ps.kauhun ja käsipatruunamiesten kesken syvyyspörrästyksessä (4 h), 6) Tuhoajapartiotoiminta savua ja sokaisuvälineitä käyttäen (2 h).

⁹⁸⁵ E/JR 48:n sotapäiväkirja 29.7.1944. SPK 12209. KA; I/JR 48:n sotapäiväkirja 5.7.–11.7.1944. SPK 12303. KA; II/JR 48:n sotapäiväkirja 4.7.–11.7.1944. SPK 12324. KA; III/JR 48:n sotapäiväkirja 5.7.–12.7.1944. SPK 12334. KA. Vrt. Soroko (et al.) 2009, s. 424–426.

⁹⁸⁶ E/JR 48:n sotapäiväkirja 29.7.1944. SPK 12209. KA.

solle, mitä se oli ennen vihollisen suurhyökkäystä. Koulutusaika käytettiin kurin palautukseen ja taistelukoulutukseen, lähinnä saadut uudet kokemukset huomioiden. Mieliälä nousi lepopvaiheen aikana huomattavasti tilanteen vakauduttua rintamalla. Lisäksi saksalaisten aseapu antoi uutta uskoa.⁹⁸⁷

Molempien divisioonien osalta voidaan todeta, että koulutusvaihe alkoi noin viikon kuluttua taistelusta irrottamisen jälkeen, kun tarvittavat materiaali- ja henkilöstöpuutteet oli ensin täydennetty. Jalkaväkijoukkojen suunnitelmallinen ja tehokas koulutus kesti noin viikon, ja sitä jatkettiin niiden joukkojen osalta, jotka siirrettiin kenttävarustustöihin. Pääpaino koulutuksessa oli taistelukoulutuksen perusharjoituksissa, panssarilähtörjuntakoulutuksessa, ase- ja ampumakoulutuksessa sekä suljetussa järjestyksessä. Erikoiskoulutus annettiin pääasiassa pataljoonien järjestämällä kursseilla, kun taas muu koulutus järjestettiin komppanioittain. Koulutuksen merkitystä arvioitaessa on huomioitava täydennyshenkilöstön suuri määrä. Kun pääosa täydennysmiehistä oli vanhempia ikäluokkia ja taisteluun tottumattomia, koulutus oli välttämätöntä ennen rintamapalvelusta. Koulutuksen ensisijaisena tavoitteena olikin täydennyshenkilöstön taistelutaitojen parantaminen. Koulutus oli tärkeimpiä tekijöitä, joilla taistelukuntonsa menettäneen joukon taistelukyky palautettiin kesällä 1944.

5.3 Koulutuksen ohjeistus kesän 1944 torjuntataistelujen jälkeen

Viipurin menetyksen jälkeen Kannaksen joukkojen läntisimmät yhtymät koottiin V AK:ksi Viipurinlahden länsirannalle. Taistelujen tauottua Viipurinlahdella V AKE antoi alaisilleen joukoille koulutusta koskevat ohjeet heinäkuussa. V AKE:n operatiivisen osaston laatima asiakirja kuvaa koruttomasti jalkaväkijoukkojen tilaa torjuntataistelujen jälkeen.

Käytyjen taisteluiden aikana riveistä poistuneiden ja täydennykseksi saapuneiden suuresta lukumäärästä johtuen on joukkojen koulutuksellinen yleistaso taantunut niin paljon, että joukko-osastojen jopa perusyksiköidenkin ryhmittyneenä liikkuminen on sangen kyseenalaista. On selvää, ettei minkäänlainen operoiminen tällaisilla joukoilla tule kysymykseen, vaan yrityksen seurauksena on epämääräisen lauman johtaminen, joka ei pysy johtajan käsissä ja kärsii turhia tappioita.⁹⁸⁸

Koulutustason kohottamiseksi armeijakunnan yhtymissä ja joukoissa aloitettiin tarmokas ja keskitetty koulutus, jossa opetettiin vain taistelutaitoa edistävät asiat ja karsittiin pois kaikki varsinaiselle taistelutoiminnalle tarpeettomat opetusaiheet. Koulutuksessa keskityttiin pelkästään ryhmittymisharjoituk-

⁹⁸⁷ III/JR 48:n sotapäiväkirja 12.7.1944. SPK 12334. KA.

⁹⁸⁸ V AKEop-os 866/III/128 a.sal./18.7.1944 ”Yhtymien komentajille”. T 6982/15. KA.

siin ja ryhmittyneenä etenemiseen eli toisin sanoen muodolliseen taistelukoulutukseen, panssarinlähitorjuntaan sekä ase käsittelyyn. Asiakirjan liitteenä annettiin erillinen ohje panssarinlähitorjuntakoulutuksesta, jonka päämääränä oli totuttaa miehet henkisesti kestämaan panssarihyökkäyksiä sekä harjoittaa heidät konemaisen varmaan ja nopeaan lähitorjuntavälineiden käyttöön kaikissa taistelutilanteissa yhteistoiminnassa muiden aseiden ja aselajien kanssa. Lähitorjuntakoulutus jaettiin kalusto- ja taktilliseen koulutukseen.⁹⁸⁹ Panssarintorjuntakoulutuksen tehostamiseksi V AKE järjesti alaisilleen joukoille elokuussa 1944 neljä panssarintorjuntaupseerikurssia, joille osallistui noin 160 upseeria.⁹⁹⁰

Valkeasaaren läpimurrossa ja sen jälkeisissä viivytystaisteluissa pahoin kärsinyt 10.Divisioona oli pääasiassa V Armeijakunnan reservinä Viipurinlahden taistelujen ajan. 10.Divisioonan antamassa koulutusohjeessa 21. heinäkuuta muun muassa todettiin, että joukkojen yleinen koulutustaso oli huonontunut, eivätkä joukot osanneet esimerkiksi kunnolla liikkua ryhmittyneenä. Koulutuksessa oli opetettava vain taistelutaitoa ja kuria edistäviä asioita. Divisioonan joukoissa järjestettiin kuukauden mittaiset aliupseerikurssit ja erikoiskurssit panssarintorjuntamiehille, tarkka-ampujille sekä konekivääriampujille.⁹⁹¹ JR 58:ssa joukkojen koulutukseen käytettiin lähes puolet ajasta ja vähintään kaksi päivää viikossa. Muodollisen taistelukoulutuksen lisäksi erityisesti harjoiteltiin ryhmittyneenä liikkumista todellisissa vastahyökkäyssuunnissa. Kesän taistelukokemusten perusteella vastahyökkäyssuuntiin kaivettiin myös niin sanottuja poterouria, jolloin tärkeimmissä suunnissa oli jokaista miestä varten suojakuoppia. Aliupseerien jatkokoulutus aloitettiin heinäkuun lopulla pataljoonittain kolmen viikon kurseilla.⁹⁹²

Kun 3.Divisioona siirrettiin IV AK:n reserviksi heinäkuussa 1944, divisioonan joukoissa aloitettiin muiden tavoin koulutus. Joukkojen koulutustasoa pidettiin hyvin epätasaisena, sillä myös 3.Divisioona oli saanut paljon vanhempiin ikäluokkiin kuuluvia täydennysmiehiä. Koulutuksen tavoitteena oli tor-

⁹⁸⁹ Ibidem. Kalustokoulutuksessa oli opetettava panssarinkauhun ja käsipatruunan käsittely ja tähtäys erilaisiin maaleihin, panssarivaunu- ja savukäsikranaattien sekä sokaisupullojen käyttö ja panssarivaunumiinojen käyttö. Taktillisen koulutuksen harjoitusaiheet olivat taistelu ps.vaunuja vastaan taisteluhaudasta tai ampumakuopista, lähitorjuntapesäkkeen valinta sekä tuhoajapartion toiminta. Taktillisen koulutuksen harjoituksissa oli korostettava, että konetuliaseet ja kiväärimiehet taistelevat vihollisen jalkaväkeä vastaan ja lähitorjuntamiehet panssarivaunuja vastaan. ”*Tämä on jalkaväen panssarintorjunnan perusedellytys*”.

⁹⁹⁰ V AKEop-os 135/Pst./129.sal./3.8.1944 ”V AK:n pst.upseerikurssit”. T 18003/9. KA. Jokaisen kurssin kesto oli kuusi päivää ja pääopetusaiheet ase käsittely eri panssarintorjuntavälineillä, panssarintorjuntataktiikka ja taistelukoulutus (tuhoajapartio/panssarinkauhuryhmä). Kurssiohjelmaan sisältyi myös panssarintorjunnan kartta- ja maastoharjoitus sekä keskustelua taistelukokemuksista.

⁹⁹¹ 10.DEop-os 226/III/2.sal/21.7.1944. T 10827/40. KA. Asiakirja perustuu edellä mainittuun V AKE:n ohjeeseen. Vrt. 9./JR 1:n sotapäiväkirja 23.7.1944. Komppanian päällikön puhuttelu aliupseerikursseille komennetuille. SPK 8780. KA.

⁹⁹² Ratia, Saressalo & Arosilta 1982, s. 319.

juntataistelussa havaittujen puutteiden korjaaminen ja vanhempien miesten koulutustason pikainen kohottaminen. Päälystön ja alipäälystön koulutuksessa keskityttiin komentamis- ja johtamisharjoitteluun sekä uusien panssarintorjunta-aseiden käyttöön. Johtamiskoulutuksen painopiste oli erityisesti niissä keinoissa ja toimenpiteissä, joilla estettiin joukon hajaantuminen ja karkaamistapaukset. Miehistökoulutuksen painopiste oli suljetussa järjestyksessä, jota järjestettiin päivittäin sotilaallisen kurin, reippauden ja ryhdikkyuden kohottamiseksi, aseäsittelyssä (erityisesti panssarinlähitorjunta-aseet) ja täydennysmiesten ampumakoulutuksessa, ryhmitysmuotojen ja niiden muutosten harjoittelussa, taistelukoulutuksessa (”ripeat ja yksinkertaiset hyökkäystehtävät”) sekä hälytysharjoituksissa. Panssarinlähitorjuntakoulutuksen tehostamiseksi divisioona järjesti kaksi lähitorjuntakurssia perusyksiköiden panssarinlähitorjuntakouluttajille. Kurssien tarkoituksena oli kouluttaa kaikkiin perusyksiköihin vähintään yksi upseeri, joka oli saanut panssarinlähitorjuntakoulutuksen.⁹⁹³

IV AKE antoi oman koulutusohjeensa 16.8.1944. Ohjeessa oli samoja elementtejä kuin 3.Divisioonan koulutuskäskyssä. Vaikka ohjeessa määrättiin selvästi, että koulutuksen pääpaino oli käytännössä kiinnitettävä vain oleellisimpaan, kuten aktiiviseen puolustustaisteluun, uusiin panssarintorjunta-aseisiin ja pimeätoimintaan, niin silti päälystön, alipäälystön ja miehistön koulutuksessa huomioitavia asioita lueteltiin runsaasti. Tämä kertoo siitä, ettei IV AKE määrännyt joukkojensa koulutukseen selvää painopistettä torjuntataistelujen kokemuksista huolimatta. Päälystön koulutuksessa oli muun muassa keskityttävä komentamis- ja johtamisharjoituksiin, hyökkäys- ja iskujoukkotoimintaan, panssarintorjuntaan, kenttävarustustöiden ja naamiointin suunnitteluun ja johtamiseen, vastuuvellisuuden kehittämiseen sekä päälystön rooliin taistelumoraalin kehittämisessä ja säilyttämisessä. Alipäälystön koulutuksessa opetettavia asioita olivat muun muassa kenttävarustustöiden valvonta, aliupseerin arvovallan ja vastuuvellisuuden kehittäminen sekä miehistä ja valtion omaisuudesta huolehtiminen, kun taas miehistön koulutuksessa korostettiin suljettua järjestystä, ase- ja ampumakoulutusta, muodollista taistelukoulutusta, marssikoulutusta ja hälytysharjoituksia.⁹⁹⁴

III AKE antoi koulutuksen suuntaviivat joukoilleen heinäkuun lopulla. Vuosalmen menestyksellisten torjuntataistelujen jälkeen lepoon siirretyn 2.Divisioonan koulutusohjeet, jotka perustuivat III AKE:n suuntaviivoihin, sisälsivät samoja asioita muiden yhtymien kanssa. Koska divisioona oli saanut täydennyksenä taistelukunnoltaan hyvin erilaista henkilöstöä, jokaisesta joukko-osastosta oli koulutettava

⁹⁹³ 3.DEop-os 1761/II/10c/sal./26.7.1944 ”Divisioonan käsky koulutusta varten”. T 13595/13. KA.

⁹⁹⁴ IV AKEop-os 216/Koul./201.sal./16.8.1944. T 13600/10. KA.

hyvähenkinen ja taisteluarvoltaan tasainen joukko. Koulutuksesta jätettiin pois kaikki epäolennainen ja keskityttiin taistelukokemuksiin perustuen vain yksittäisen miehen ja joukon taistelutaidon ja -kunnan lisäämiseen. Tärkeimmät harjoitusaiheet olivat hälytysharjoitukset, joilla parannettiin liikkeellelähtövalmiutta marssille ja vastaiskuihin, uusien panssarilähitorjunta-aseiden käsittely sekä ryhmitysmuodot ja niiden muutokset. Päällystön ja alipäällystön koulutuksen painopiste oli komentamis- ja johtamisharjoittelussa, jotta johtaja vaikeimmissakin olosuhteissa hallitsisi joukkonsa. Sotilaallisen kurin kohottamiseksi pidettiin päivittäin lyhyt suljetun järjestyksen harjoitus. Koulutus aloitettiin etulinjan reserviyksiköistä taaempiin huoltomuodostelmiin saakka. Taistelujoukoissa koulutuksen suhde kenttävarustustöihin oli 1:3 eli yksi päivä koulutusta ja kolme työtä.⁹⁹⁵ Toisin sanoen tässä suhteessa ei ollut tapahtunut mitään muutosta asemasotavaiheen toimintaan. Rykmentit tarkensivat omissa käskyissään 2.Divisioonan antamaa koulutusohjetta. Esimerkiksi JR 49:ssä koulutuksen pääpaino oli taistelukoulutuksessa ja koulutukseen käytettiin kaksi päivää viikossa.⁹⁹⁶ Er.P 12:ssa koulutus järjestettiin kompanioittain kahtena päivänä viikossa. Pataljoonan komentajan ohjeistuksen mukaan pääpaino koulutuksessa oli muodollisessa taistelukoulutuksessa, ase käsittelyssä ja ryhmittymisharjoituksissa. Kompanioiden käsipatruunaryhmille järjestettiin kahden päivän erikoiskoulutus.⁹⁹⁷

Myös 15.Divisioona jakoi III AKE:n koulutuksen suuntaviivat joukoilleen. Esimerkiksi JR 57:n koulutusohjeessa painotettiin täsmälleen samoja asioita kuin 2.Divisioonan koulutusohjeessa. JR 57:ssä koulutukseen käytettiin viikoittain yhtäjaksoisesti puolitoista päivää.⁹⁹⁸ Heinä–elokuussa 1944 rykmentissä järjestettiin yhteensä kahdeksan kolmipäiväistä lähitorjuntakurssia panssarinkauhuilla ja panssarinyrkeillä. Kurseilla koulutettiin yhteensä 180 aliupseeria ja miestä pataljoonien panssarintorjuntaosastoista ja kompanioiden lähitorjuntaryhmistä.⁹⁹⁹

⁹⁹⁵ 2.DEop-os 897/III/1 b.sal./23.7.1944 ”Taistelutoiminta, kenttävarustustyöt ja koulutus”. SPK 5323. KA. Divisioonan panssarilähitorjuntaosastojen koulutuksesta annettiin vielä eri ohjeet. Vrt. 2.DEop-os 891/III/5 sal./20.7.1944 ”Kenttävarustustyöt”. SPK 5323. KA ja 2.DEop-os 909/III/21 sal./25.7.1944 ”Kuri ja järjestys”. SPK 5323. KA.

⁹⁹⁶ JR 49:n sotapäiväkirja 6.–8.8.1944 ja 11.8.1944. SPK 12345. KA. Koulutusohjetta tarkennettiin rykmentinkomentajan pitämän koulutustarkastuksen jälkeen. Koulutuksessa oli keskityttävä vain muodolliseen taistelukoulutukseen, jonka ohessa pidettiin ampumakoulutusta ja ase käsittelyä. Komppanianpäällikön oli itse johdettava koko yksikön harjoituksia. JR 49:n sotapäiväkirja 18.–19.8.1944. SPK 12345. KA.

⁹⁹⁷ Er.P 12:n sotapäiväkirja 21.7. ja 26.7.1944. SPK 6747. KA. Sotapäiväkirjan mukaan: ”Koulutuksen tärkeyteen kiinnitettävä suurta huomiota.” Päivittäin järjestettiin myös suljetun järjestyksen harjoitus joukkueittain.

⁹⁹⁸ E/JR 57 1823/III/59 sal./27.7.1944 ”Taistelutauon hyväksikäyttö”. SPK 13217/Liite 106. KA.

⁹⁹⁹ E/JR 57 1849/III/55 sal./28.7.1944 ”Ps.lähitorj.kurssit miehistölle”. SPK 13217/Liite 107. KA; E/JR 57 2022/III/55 sal./8.8.1944 ”Ps.lähitorj.kurssit miehistölle”. SPK 13217/Liite 111. KA.

Joukkojen koulutuksessa oli kuitenkin samoja heikkouksia kuin asemasodan aikana. 15.Divisioonan komentajan kenraalimajuri Niilo Hersalon mukaan täydennyksenä tulleet vanhempien ikäluokkien upseerit ja aliupseerit, jotka joutuivat ottamaan vastuun koulutuksesta, eivät hallinneet yksinkertaisimpiakaan sotilaskoulutuksen periaatteita. Hersalo korosti, että mikäli upseeri hallitsi kouluttajan tehtävät, hänellä oli myös kaikki edellytykset osastonsa tehokkaaseen johtamiseen taistelussa. III AK aloitti Hersalon esityksestä täydennyksenä saapuneiden upseereiden täydennyskoulutuksen, joka keskitettiin 15.Divisioonan kurssikeskukseen. Armeijakunnan täydennysupseerien joukkueenjohtajakursseja järjestettiin kaksi ennen välirauhaa.¹⁰⁰⁰

15.Divisioonan osalta Hersalo määräsi erityisesti pataljoonien komentajat ja yksiköiden päälliköt valvomaan, seuraamaan ja ohjaamaan koulutusta. Reservissä olevat yksiköt käyttivät koulutukseen kaksi päivää viikossa. Harjoitusten painopiste oli muodollisessa taistelukoulutuksessa, sovelletussa taistelukoulutuksessa, kuten joukkueen toiminta taisteluhaudan vyörytyksessä ja joukkueen vastaisku metsämaastossa sekä ase käsittelyssä. JR 15:ssä koulutus järjestettiin siten, että kolmasosa pataljoonasta oli kerralla harjoituksissa. Rykmentissä myös pidettiin elo–syyskuussa yhteensä viisi panssarinlähitorjuntakurssia. Syyskuun alussa 15.Divisioonassa järjestettiin vielä kaikille jalkaväkiupseereille niin sanotut kouluttajatoiminnalliset harjoituspäivät.¹⁰⁰¹

Päämajan komento-osasto antoi kenttäarmeijalle koulutuksen suuntaviivat 17. elokuuta 1944. Rintamille vakiintunutta rauhallisempaa tilannetta oli hyödynnettävä puolustuksen lujittamiseksi ja kehittämiseksi. Ylipäällikkö Mannerheimin nimissä laaditussa asiakirjassa määrättiin kaikin käytettävissä olevin keinoin huolehtimaan joukkojen jatkuvasta koulutuksesta ja erityisesti taistelukoulutuksesta rintamaolosuhteissa aina kun se oli mahdollista. Koulutuksessa oli otettava huomioon torjuntataistelujen aikana vihollisen menettelytavoista ja omasta toiminnasta saadut runsaat kokemukset. Ohjeessa korostettiin muutamia kesän 1944 taisteluissa esiin tulleita asioita, kuten oikean suojautumisen ja kaivautumisen välttämättömyyttä, panssarihyökkäyksissä jalkaväen järkkymätöntä taistelua vihollisen jalkaväkeä vastaan sekä sen yhteydessä eri panssarinlähitorjuntavälineiden ja -keinojen yleistuntemuksen te-

¹⁰⁰⁰ III AKE 4142/I/7 sal./8.8.1944 ”Upseerikoulutus”. T 10224/18. KA; 2.DEop-os 967/III/10 sal./2.8.1944 ”Upseerikoulutus”. T 10224/18. KA; 19.Pr.E 1280/II/94 sal./31.7.1944 ”Upseerikoulutus”. T 10224/18. KA; 15.DEop-os 1170/III/56 b.sal./3.8.1944 ”Ups.koulutus”. T 10224/18. KA. Ks. myös Kurssikeskus/15.DE n:otta/9.8.1944 ja 29.8.1944: AK:n täydennysupseerien joukkueenjohtajakurssien palvelusohjelmat. T 10224/18. KA.

¹⁰⁰¹ 15.DEop-os 1374/III/56 c.sal./28.8.1944 ”Koulutuksen tehostaminen”. Pk 2501/4 tai T 10224/18. KA; E/JR 15 245/II/55 sal./18.8.1944 ”Koulutus”. T 10224/18. KA.

hostamista, vastaiskujen ja -hyökkäysten suunnitelmallisuutta ja nopeutta, huoltoportaiden taisteluvallisuuden ylläpitämistä, eri aselajien ja aseiden yhteistoimintaa sekä oma-aloitteisuutta ja ripeyttä kaikessa taistelutoiminnassa. Lopuksi korostettiin, että kaikessa koulutuksessa oli taistelutaidon ohella kiinnitettävä huomiota aktiivisuuden ja taistelutahdon kehittämiseen.¹⁰⁰² Koska asiakirja oli laadittu komento-osastossa, voidaan olettaa, että ohjeistus on tullut suoraan ylipäällikkö Mannerheimilta. Edellistä argumenttia tukee myös se, että ohjeistuksessa oli paljon vaikutteita jalkaväen tarkastajan kenraaliluutnantti Hugo Östermanin henkilökohtaisesti ylipäällikölle 8.8.1944 lähettämästä mietinnöstä, jossa käsiteltiin kenttäarmeijan koulutusta sekä joukoissa vallitsevan kurin ja hengen parantamista.¹⁰⁰³ Päämajan asiakirja jaettiin sellaisenaan esimerkiksi III AK:n yhtymille ja joukoille.¹⁰⁰⁴ Merkillepantavaa on se, että Päämajan koulutusohjeessa ei millään tavalla korostettu joukkojen sotilaallisen kurin parantamista tai edes ylläpitämistä.

Joukkojen koulutuksesta annetun esikäsken lisäksi Päämajan koulutusosaston tarkoituksena oli julkais- ta koulutuksen yleiset suuntaviivat ja suunnitelma kurssitoiminnasta syyskaudelle 15.9.–31.12.1944. Koulutuksen pääpaino olisi ollut erityisesti torjuntataistelujen aikana vihollisen toimintatavoista ja omasta toiminnasta saaduissa sotakokemuksissa. Kurssitoiminnassa oli huomioitava, että kenttäarmeijan aliupseereille sekä miehistölle tarkoitettuja kursseja suunniteltaisiin vain välttämättömin ja että saman alan kursseja ei järjestettäisi kuin yksi kerrallaan. Lisäksi useampien perättäisten kurssien toimeenpanon välillä oli oltava riittävän pitkä aika, jotta komennuksista aiheutuvat sijaisuudet tai muut sellaiset asiat voitiin järjestää vaikeuksitta joukoissa.¹⁰⁰⁵

5.4 Kesän 1944 torjuntataistelujen vaikutus koulutuksen sisältöön

Jos tarkastellaan kesän 1944 torjuntataistelujen vaikutusta Kannaksen sotatoimiyhtymien koulutus- suunnitelmiin heinä–elokuussa 1944, tilanteen vakiinnuttua pääpaino jalkaväen koulutuksessa oli sul-

¹⁰⁰² PMknto-os 2828/Kom.2/26/sal./17.8.1944 ”Joukkojen koulutus”. T 9539/21. KA. Asiakirjan allekirjoittajina ovat komentoesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Wiljo Tuompo ja komento-osaston päällikkö eversti Kaarlo Vaala. Asiakirjan merkintöjen perusteella sen on laatinut eversti Kaarlo Vaala. Esimerkiksi V AKE jakoi koulutusohjetta 170 kappaletta alaisilleen yhtymille ja joukoille asiakirjaan tehtyjen jakelumerkintöjen perusteella.

¹⁰⁰³ PMJvYt 4/Henk./1.sal./8.8.1944 ”Mietintö joukoissa vallitsevan koulutuksen, kurin ja hengen parantamisesta”. T 17815. KA. Österman toteaa mietinnössään, että rintamajoukkojen jatkuva järkevä koulutus on lopulta tehokkain keino kurin ja hengen ylläpitämisessä ja kehittämisessä.

¹⁰⁰⁴ III AKEop-os 2769/III/2b.sal./22.8.1944 ”Joukkojen koulutus”. T 10224/18. KA; 2.DEop-os 1066/III/10 sal./23.8.1944 ”Joukkojen koulutus”. T 8516/83. KA.

¹⁰⁰⁵ PMkoul-os 6048/Koul.1/1.sal./24.8.1944 ”Koulutuksen yleiset suuntaviivat ja kurssitoiminta syyskaudella 15.9.–31.12.1944”. Kotij.E koul.tsto/Fa 60. KA

jetussa järjestyksessä, muodollisessa taistelukoulutuksessa ja panssarilähitorjuntakoulutuksessa. Suurimmat puutteet jalkaväen koulutuksessa asemasotavaiheen aikana olivat siis olleet sotilaallisen kurin ylläpidossa, ryhmittyneenä liikkumisessa erityisesti metsämaastossa ja panssarintorjunnassa.

Tärkeimpiä yksittäisiä muutoksia jalkaväen koulutuksessa tapahtui III AK:ssa, jossa aloitettiin elokuussa 1944 yhteistoimintaharjoitukset rynnäkötykkikomppanian ja jalkaväen kanssa. Harjoitukset järjestettiin aluksi 2.Divisioonassa, jonka jälkeen ne jatkuivat 15.Divisioonassa. Harjoitusvaiheen jälkeen yksi divisioonien reservipataljoonista määrättiin erityisesti valmistautumaan vastahyökkäyksiin rynnäkötykkikomppanian tukemana, jolloin kyseiselle pataljoonalle voitiin antaa vielä lisäkoulutusta.¹⁰⁰⁶ Vielä edellisvuonna Panssaridivisioonan komentaja kenraalimajuri Ruben Lagus oli jyrkästi kieltänyt panssarivaunujen käytön jalkaväen harjoituksissa eri yhtymien lukuisista esityksistä huolimatta.¹⁰⁰⁷ Laguksen mukaan divisioonan vähälukuista panssarivaunukalustoa ei ollut mahdollista käyttää jalkaväen tai erilaisten koulujen ja kurssien koulutuskalustona. Lisäksi Lagus totesi, että:

Jalkaväen harjoittaminen yhteistoimintaan panssarivaunujen kanssa on kokonaan turhaa jo senkin vuoksi, ettei käytettävissä oleva kalusto riitä koulutukseen, eikä toiminnan aikanaan tule riittämään muiden yhtymien kuin panssaridivisioonan käyttöön. [...] Yhteistoimintakoulutus vaatii suunnitelmallista, pitkäaikaista kouluttamista. Vakamukseni on, ettei meillä ole tilaisuutta eikä varaa ulottaa tätä koulutusta Ps.D:n ulkopuolelle.¹⁰⁰⁸

Kesän 1944 torjuntataistelut osoittivat Laguksen näkemyksen vanhentuneeksi. Jalkaväen oli osattava taistella myös yhteistoiminnassa panssarivaunujen ja rynnäkötykkien kanssa.

¹⁰⁰⁶ III AKE 17/Pst./4.sal./2.8.1944 ”Yhteisharjoitusten järjestäminen 3./Ryn.Tyk.P:n kanssa”. T 10224/18. KA; JR 57 2007/III/55 sal./7.8.1944 ”Harjoitussuunnitelma”. T 10224/18. KA; JR 49:n sotapäiväkirja 6.–8.8.1944 ja 11.8.1944. SPK 12345. KA. Esimerkiksi JR 57:ssä yhteistoimintaharjoituksia oli yhteensä yhdeksän. Harjoitusosastona oli vahvennettu komppania, jonka kokoonpanoon kuului kiväärikomppania, konekiväärijoukkue, panssarilähitorjuntaryhmä, pioneeriryhmä ja kranaatinheitinryhmä. Osastot muodostettiin siten, että kunkin pataljoonan kaikki yksiköt osallistuvat yhteen harjoitukseen. E/JR 57 2020/III/55 sal./7.8.1944 ”Yhteisharjoitukset”. SPK 13217/Liite 110. KA.

¹⁰⁰⁷ PMkoul-os 2246/Koul.1/1 sal./12.5.1943 ”Ps.vaunujen tilaaminen koulutustarkoituksiin”. T 17653/1. KA; Aun.REknto-os 2720/Ic/24 d./17.4.1943 ”Koul.tarkoituksiin käytettäviä ps.vaunuja”. T 17653/1. KA; Ps.DE 195/II/11 sal./26.4.1943 ”Ps.D:n ps.vaunujen käyttö koulutustarkoituksiin”. T 17653/1. KA; Ps.DE 590/III/315 sal./26.7.1943 ”Ps.vaunujen komentaminen Ps.Pr:n ulkopuolelle”. T 17653/2. KA; Maa.REop-os 3765/III/26 sal./15.11.1943 ”Ps.vaunujen tilaaminen koulutustarkoituksiin”. T 17653/2. KA. Ks. myös Ps.DE 27/II/14 b.sal./8.1.1944 ”Pst.ups.koulutus ja ps.vaunujen käyttö koulutustilaisuuksiin”. T 17654/1. KA.

¹⁰⁰⁸ Ps.DE 590/III/315 sal./26.7.1943 ”Ps.vaunujen komentaminen Ps.Pr:n ulkopuolelle”. T 17653/2. KA. Lagus ehdotti, että sotatoimiyhtymistä komennettaisiin jalkaväki-, tykistö-, pioneeri- ja viestiupseereita seuraamaan Ps.D:n yhteistoimintaharjoituksia, joita järjestettiin viikoittain. Laguksen mielestä oli varmaa, että tästä järjestelystä olisi huomattavasti suurempi hyöty kuin panssarivaunujen komentamisesta jalkaväen käyttöön.

Sotilaallisen kurin ja suljetun järjestyksen painottaminen jalkaväen koulutuksessa ei ole yllättävää. Kuten tutkimuksessa on aiemmin todettu, suljetun järjestyksen ja sotilaallisen kurin merkitys väheni jatkuvasti asemasotavaiheessa sekä rintamajoukkojen koulutuksessa että yleisesti. Neuvostoliiton aloitettua suurhyökkäyksensä kesäkuussa 1944 Karjalan kannaksella Suomen kenttäarmeijassa ilmeni uusi ja poikkeuksellisen suuriin mittoihin paisunut ongelma: sotilaskarkuruus. Pahimpina kesäkuun päivinä likimain kolmannes Kannaksen joukoista seikkaili harhateillä, ja näistä lähes kolmannes oli sotilaskarkureita.¹⁰⁰⁹ Heikki Ylikankaan mukaan: ”Aivan ilmeisesti päätekijä oli vastustajan murskaava ylivoima Karjalan kannaksella.”¹⁰¹⁰ Mannerheimin muistelmissa puolestaan todetaan, että tämä ei johtunut yksinomaan vihollisen musertavasta ylivoimasta, vaan myös siitä, että:

Miltei kolme vuotta kestänyt asemasota, jonka aikana meidän oli ollut pakko sijoittaa joukkoja linnoittamistöihin ja luovuttaa sotilaita kotiseutuuskareihinsa, oli vienyt terän miesten sotatottumukselta.¹⁰¹¹ [...] Lisäksi nuorimmilta ikäluokiltamme puuttui sotakokemusta, joten suuri osa miehistöstä sai tulikasteensa vasta kesäkuussa 1944.¹⁰¹²

Monissa yhteyksissä jälkimmäistä käsitystä on pidetty yhtenä selityksenä kesäkuun 1944 sotilaskarkuruudelle¹⁰¹³, mutta tämän tutkimuksen perusteella kokemattomuudesta ei voida puhua kuin vuoden 1925 ikäluokan osalta.

Jukka Kulomaan väitöstutkimuksessa käsitys, että nuorten ikäluokkien taistelumoraali olisi yleisesti ollut muita heikompi kesällä 1944, osoittautui virheelliseksi. Kun vuoden 1941 hyökkäysvaiheessa enintään 24 vuotta täyttäneitä sotilaskarkureita oli ollut vain viidennes (20,1 %), oli kesällä 1944 enintään 23 vuotta täyttäneitä melkein kolmannes (32,6 %) kaikista iältään tunnetuista karkureista. Suurin osa tähän ryhmään kuuluneista oli tullut rintamalle rauhallisen asemasotavaiheen aikana, joten tätä

¹⁰⁰⁹ Kulomaa 1995, s. 264–266 ja 363. Vrt. Ylikangas 2007, s. 310.

¹⁰¹⁰ Ylikangas 2007, s. 312.

¹⁰¹¹ Mannerheim 1952, s. 464.

¹⁰¹² Mannerheim 1952, s. 465.

¹⁰¹³ Ks. esim. Halsti 1974, s. 256–257 ja Tiihonen 2000, s. 124. Halstin mukaan vuonna 1944 riveissä oli lähes satatuhatta sodan aikana koulutettua ”taistelualokasta”. Tiihonen toteaa muun muassa, että ”*Etulinjassa kesäkuun alussa olleet JR I ja JR 58 olivat malliesimerkkejä siitä, miten kokemattomia joukkoja eteen oli viety rintamapalvelukseen. ... Divisioonan rykmenteissä vähintään puolet miehistä oli vuonna 1925 syntyneitä*”. Väite ei pidä paikkaansa. Vuoden 1942 tammikuussa JR 58:aan tuli täydennyksenä yhteensä 1 488 alokasta, mikä merkitsi jo 41 % rykmentin määrävahvuudesta. Tämän jälkeen kenttäarmeijan joukko-osastoihin siirrettiin täydennyksenä kolme saapumiserää ennen kuin oli vuoden 1925 ikäluokan vuoro. I/JR 58 sotapäiväkirja 11.1.1942. SPK 13451. KA ja II/JR 58 sotapäiväkirja 12.1.1942. SPK 13459. KA. Myös Lauri Jäntti on teoksessaan ”Kannaksen suurtaisteluissa kesällä 1944” todennut virheellisesti, että 10.D:ssä oli juuri (Tiihonen tulkitsee tämän ”keväällä 1944”. Tiihonen 2000, s. 124) tehty 70–80 % nuorennussiirrot miehistössä ja upseeristossa. Jäntin teoksesta puuttuvat lähdeviitteet, joten tässä yhteydessä ei ole mahdollista tarkastaa, mihin väite perustuu. Vaikka huomioitaisiin kaikki 10.D:aan jatkosodan aikana siirretyt alokastäydennyserät, myös Jäntin prosentuaalinen arvio on liian suuri.

taustaa vasten suurhyökkäyksen moraalinen vaikutus ei ollut yllättävää. IV AK:n kaikkien jalkaväkijoukkojen prosentuaalinen ikäjakauma välittömästi taisteluvaihetta edeltäneeltä ajalta (22.5.1944) kertoo nuorten miesten kokonaisuuden olleen kuitenkin selvästi karkuriosuutta suuremman. Vuonna 1921 ja sen jälkeen syntyneitä oli 46,2 % koko IV AK:n jalkaväkijoukkojen henkilöstöstä. Vanhimpien reserviläisten – 36 vuotta (v. 1944) täyttäneiden ja sitä vanhempien – osuus sen sijaan jäi selvästi karkuriosuutta alhaisemmaksi (0,8 % / 10,3 %). Kulomaan mukaan trendi on kiistaton, vaikka armeijakunnan jakaumasta puuttuvatkin kesällä uudelleen palvelukseen kutsutut vuosina 1902–1908 syntyneet, eivätkä prosenttilukujen erot siten liene tosiasiallisesti olleet aivan näin suuria.¹⁰¹⁴

Kulomaan mukaan tulosta tukevat monet täydennyksenä tulleista vanhoista ikäluokista annetut kielteiset lausunnot. Näiden, osittain jo yli 40-vuotiaiden miesten, havaittiin unohtaneen paljon aikanaan saamastaan sotilaskoulutuksesta – varsinkin uudempien aseiden tuntemus ja käsittelytaito oli heikkoa – ja heiltä puuttui myös itseluottamusta. Panssaridivisioonassa saatujen kokemusten mukaan täydennysmiesten kunto ja koulutustaso eivät ”likimainkaan vastanneet jääkärijoukoille asetettavia vaatimuksia”. III AK:sta ilmoitettiin vanhemman täydennyshenkilöstön olleen ”kunnoltaan ja taisteluhengeltään paljon alkuperäistä heikompaa” ja VI AK:n komentaja, kenraalimajuri Armas Martola piti vanhimpien taisteluarvoa vetäytymisvaiheessa melkein olemattomana. IV AK:n HTK 1:ssä oli havaittu monen täydennysmiehen odottaneen sijoitusta huoltotehtäviin tai linnoitustöihin, mutta pettyneen suuresti jouduttuaan etulinjan jalkaväkijoukkoihin.¹⁰¹⁵ Uuno Moisalan ja Pertti Alasen veteraanitutkimuksessa on saatu samansuuntaisia tuloksia kuin Kulomaan väitöstutkimuksessa. Kesän 1944 Kannaksen torjuntataistelujen taistelutahdon ylläpitäjänä käskyjen totteleminen ja kuriin mukautuminen osoittautui sotaveteraanien vastauksissa selvästi muita tärkeämmäksi tekijäksi. Eri yhtymien suhtautumisessa ei ollut suuria eroja, mutta vuonna 1917 ja sitä ennen syntyneet arvostivat sotilaallista kuria selvästi vähiten. Vuonna 1921 tai myöhemmin syntyneille eli kaikille jatkosodan aikana koulutetuille ikäluokille kuriasioilla oli huomattavasti suurempi merkitys kuin vanhemmille ikäluokille.¹⁰¹⁶

Jäntti 1955, s. 48. Tosiasiassa vuonna 1925 syntyneiden siirrot Kannaksen jalkaväkijoukkojen täydennykseksi alkoivat vasta 12.6.1944. PMLkp-tsto:n sotapäiväkirja 12.6., 12.–24.6. ja 25.6.–1.7.1944. SPK 20907. KA.

¹⁰¹⁴ Kulomaa 1995, s. 284. Vrt. myös E/JR 57 979/II/32 sal./9.5.1944 ”Palveluksessa olevat ikäluokat”. SPK 13217/Liite 66. KA. Rykmentin kirjavahvuudesta 46,7 % oli vuosina 1921–1923 syntyneitä, kun taas vuosina 1924–1925 syntyneitä rykmentin kirjoilla oli vain 225 miestä.

¹⁰¹⁵ Kulomaa 1995, s. 285.

¹⁰¹⁶ Moisala & Alanen 1988, s. 179–182, 191–193 ja 205–206.

Koulutussuunnitelmissa ja -ohjeissa korostettiin myös suomalaisjoukkojen heikkoa kykyä liikkua ryhmittyneenä erilaisessa maastossa ja erityisesti pimeällä. Tämän suomalaisen sotilaan perustaidon harjoittelu oli yksinkertaisesti unohdettu lähes kokonaan Kannaksen yhtymissä asemasodan aikana. Myös marssikoulutus asemasotavaiheessa oli minimaalista. Sitä vastoin neuvostojoukkojen kykyä liikkua maastossa oli suomalaisille yllätys kesällä 1944. Rajajääkäripataljoona 6:n komentaja majuri Matti Murole totesi kesäkuussa 1944, että jos huomioidaan talvisodan jälkeinen kehitys venäläisten toiminnassa: ”He ovat jo opettajiaan taitavampia. Olemme joutuneet mestarista oppipojaksi. Ilman suurempia perusteluja totean, että sen minkä vihollinen osaa, se taito meiltä puuttuu.”¹⁰¹⁷

Kenttämajurin panssaritorjuntaan liittyvät asiat olivat niin Päämajassa kuin sotatoimiyhtymissäkin vuoden 1944 kesäkuun lopulle saakka hajallaan monen eri osaston vastuulla. Neuvostoliiton aloitettua suurhyökkäyksensä Karjalan kannaksella Päämajaan ja yhtymiin nimettiin panssaritorjuntaupseerit kriittisen tilanteen vuoksi.¹⁰¹⁸ Heinäkuun alussa 1944 Päämajan koulutusosasto alkoi julkaista sarjaa ”Tiedoituksia pst.upseereille”. Tämä julkaisusarja ei varsinaisesti ollut koulutusohje, vaan sisälsi pääasiassa panssaritorjuntataktiikkaa, tietoja venäläisten panssaritaktiikasta ja panssarivaunuista sekä sotakokemuksia panssaritorjunnasta. Koulutuksellisesti tärkein oli ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 4”, jossa käsiteltiin panssarinkauhujen taktillista sijoitusta, suojasavujen käyttöä panssaritorjunnassa sekä panssarinkauhun ja käsipatruunan käyttöä taistelussa¹⁰¹⁹. Sarjaa jaettiin pienellä jakelulla yhtymien operatiivisille osastoille tai toimistoille ja panssaritorjuntaupseereille sekä suurella jakelulla rykmenttiportaaseen¹⁰²⁰. Sarjan viimeinen osa oli numeroltaan kahdeksan, ja se julkaistiin elokuun lopulla 1944.¹⁰²¹

Panssaritorjunta laajeni kesän 1944 torjuntataistelujen jälkeen kaikkien aselajien ja joukkojen toiminnaksi. Panssarinkauhujen ja panssarinyrkkien suunnitelmallisen ja määrätietoisen koulutuksen ansiosta

¹⁰¹⁷ RajaJP 6 1036/I/60 d/sal./9.6.1944 ”Partiotoiminta”. SPK 21195. KA. Tarkemmin neuvostojoukkojen valmistautumisesta Kannaksen suurhyökkäykseen ks. esim. Moštšanski 2010, s. 28–30.

¹⁰¹⁸ Ks. esim. Tynkkynen 1996, s. 179–180.

¹⁰¹⁹ PMkoul-os 4677/Pst./33 sal./10.7.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 4”. T 18003/11. KA.

¹⁰²⁰ PMkoul-os 4624/Pst./33 sal./6.7.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 2”. T 18003/11. KA.

¹⁰²¹ PMkoul-os 4513/Pst./33 sal./1.7.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 1”. T 18003/11. KA; PMkoul-os 4624/Pst./33 sal./6.7.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 2”. T 18003/11. KA; PMkoul-os 4649/Pst./33 sal./6.7.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 3”. T 18003/11. KA; PMkoul-os 4677/Pst./33 sal./10.7.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 4”. T 18003/11. KA; PMkoul-os 4904/Pst./33 sal./17.7.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 5”. T 18003/11. KA; PMkoul-os 5119/Pst./33 sal./24.7.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 6”. T 18003/11. KA; PMkoul-os 5560/Pst./33 sal./10.8.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 7”. T 18003/11. KA; PM Jv. Yt 245/Pst./33 sal./29.8.1944 ”Tiedoituksia pst.upseereille N:o 8”. T 18003/11. KA.

jalkaväkijoukkojen panssarintorjuntakyky parantui merkittävästi syyskuun alkuun mennessä. Joukkojen panssarinlähitorjuntakoulutuksen lisäksi elokuussa 1944 aloitettiin panssarintorjuntaupseerien koulutus. Suunnitelman mukaan panssarintorjuntaupseerien koulutus jaettiin yleiseen panssarintorjuntaupseerikoulutukseen, panssarintorjuntaerikoiskoulutukseen, tykkikomppanian ja panssarinkauhuosaston päällikkökurssiin sekä panssarintorjuntaesiupseerien kurssiin (armeijakuntien ja divisioonien panssarintorjuntakomentajat). Panssarintorjuntaupseerin yleiskoulutus annettiin Upseerikoulun panssarintorjuntalinjalla. Kurssin jälkeen panssarintorjuntaupseerit siirrettiin Panssarintorjuntakoulutuskeskukseen muutaman viikon jatkokoulutukseen kaukotorjunta-, lähitorjunta- tai tykkilinjalle. Tykkikomppanian ja panssarinkauhuosaston päällikkökurssin tarkoituksena oli perehdyttää oppilaat taktillisesti, taisteluteknillisesti ja huollollisesti panssarintorjuntayksikön perusteelliseen käyttöön ja antaa perusteet yksikön henkilöstön jatkokoulutukselle. Panssarintorjuntaesiupseerien kurssi oli tarkoitettu aktiivipalveluksessa oleville upseereille.¹⁰²²

Kun edellä mainittujen seikkojen lisäksi huomioidaan puolustustaistelun koulutuksen laiminlyönti, Kannaksen joukkojen koulutusta ei voida pitää merkittävänä tekijänä kesän 1944 torjuntataistelujen lopputuloksessa. Tosiasiassa kannaksella taistelleiden sotatoimiyhtymien jalkaväkijoukkojen koulutustaso laski koko kesä–heinäkuun ajan jalkaväkijoukkojen täydennykseksi lähetettyjen vanhempien ikäluokkien vuoksi. Koska Mannerheim ei halunnut siirtää koulutuskeskuksissa ollutta vuoden 1926 ikäluokkaa kenttäarmeijaan, Päämaja määräsi aikaisemmin kotiutettuja ikäluokkia takaisin palvelukseen. Kesäkuusta 1944 alkaen palvelukseen kutsuttiin ikäluokat 1908–1907, 1906–1905, 1904 ja 1903–1902, jotka käytettiin täydennykseen edellä luetellussa järjestyksessä heinäkuun loppuun mennessä. Palvelukseen uudelleen kutsuttujen vanhojen ikäluokkien ja Kotijoukoista irrotetun rintamakelpoisen henkilöstön avulla täydennystarve saatiin tyydyttävästi toteutettua, vaikka henkilöstö olikin taisteluarvoltaan heikkoa.¹⁰²³

Kannaksen sotatoimiyhtymien koulutustasoa on hyvin vaikea arvioida ja vertailla keskenään asiakirjamateriaalin perusteella. Käytännössä se onnistuisi vain, jos jatkosodan ajan koulutusta voitaisiin arvioida yleisesti hyväksyttävillä luotettavilla mittareilla. Matti Koskimaan mukaan 2.Divisioonan joukkojen koulutus asematavaiheessa järjestettiin poikkeuksellisen hyvin. Argumenttinsa perusteluina

¹⁰²² PMkoul-os 5494/Pst./33 b sal./8.8.1944 ”Pst.upseerikoulutus”. T 18003/9. KA. Ks. myös PMkoul-os 5525/Pst./33 b sal./8.8.1944 ”Pst.upseerikoulutus”. T 18003/9. KA.

¹⁰²³ PMlkip-tsto:n sotapäiväkirja 10.6., 20.6., 22.6., 30.6. ja 9.7.1944. SPK 20907. KA; Tiainen, s. 37.

Koskimaa mainitsee muun muassa Siesjärven koulutuskeskuksen, jossa pidettiin paljon eri tehtäviin liittyviä kursseja sekä opetettiin jalkaväen, tykistön ja heittimistön yhteistoimintaa, divisioonan komentajan kenraalimajuri Armas Martolan aktiivisen osallistumisen koulutuksen suunnitteluun ja valvontaan sekä tykistön ja kranaatinheittimistön ampumaharjoitukset ja erilaiset koulutuskilpailut.¹⁰²⁴ Tämän tutkimuksen perusteella 2.Divisioonan koulutuksessa ei kuitenkaan voida todeta olevan mitään poikkeuksellista muihin Kannaksen Ryhmän yhtymiin verrattuna. Vastavia arvioita on esitetty myös 18.Divisioonan osalta. JR 27:n historiikissa Arvo Ojala toi korostetusti esiin rykmentissä asem sodan aikana annetun koulutuksen, jossa divisioonan komentajan kenraalimajuri Aaro Pajarin määräykset ja järjestelyt olivat tärkeitä. Ojalan mukaan divisioonassa järjestettiin erilaisia kursseja niin paljon, että jopa kenttävarustustyöt toisinaan kärsivät, koska kursseille ja koulutustilaisuuksiin oli jatkuvasti irrotettava upseereita, aliupseereita ja miehiä etulinjapalveluksesta. ”Joka tapauksessa rykmentissä oli koulutus ehkä muiden rykmenttien yläpuolella.”¹⁰²⁵ Tutkimustulokset eivät kuitenkaan tue Ojalan argumenttia.

Yhtymien koulutustasoa voidaan osittain analysoida vertaamalla Kulomaan sekä Moisalan ja Alasen tutkimustuloksia. Tulosten avulla divisioonaa ei kuitenkaan voi asettaa paremmuusjärjestykseen. Kun verrokiksi lisätään Panssaridivisioona, voidaan tehdä suuntaa-antavia johtopäätöksiä. Kesällä 1942 perustetussa Panssaridivisioonassa, joka toimi pääasiassa ylipäällikön reservinä Äänislinnassa ja keväällä 1944 Karjalan kannaksella, koulutus oli erittäin merkittävässä asemassa. Panssaridivisioonan komentajana koko sodan ajan toiminut kenraalimajuri Ruben Lagus vaati myös joukoiltaan tiukkaa sotilaallista kuria. Kirjallisuuslähteiden perusteella Panssaridivisioonaa voidaan pitää jatkosodan parhaiten koulutettuna yhtymänä, jossa pääpaino oli joukkojen taistelukoulutuksessa ja yhteistoimintaharjoituksissa.¹⁰²⁶ Kun Neuvostoliiton suurhyökkäys alkoi, divisioonan joukot osallistuivat taisteluihin painopistesuunnassa VT-aseman edessä Polviselässä, VT-asemassa Kuuterselässä, VKT-linjalla Talissa ja Ihanalassa sekä Vuosalmella. Moisalan ja Alasen tutkimuksen mukaan Panssaridivisioonassa arvostettiin kuritekijöitä selvästi muita yhtymiä enemmän.¹⁰²⁷ Ei liene yllättävää, että Kulomaan tutkimuksessa Panssaridivisioonan karkuruusluvut jäivät huomattavasti alhaisemmiksi kuin muiden painopistesuun-

¹⁰²⁴ Koskimaa 1994, s. 262; Koskimaa 1996, s. 311–312. Koskimaan näkemys perustuu ainakin osittain Martolan omiin muistelmiin. Vrt. Martola 1973, s. 169. Martolan biografiassa ei mainita 2.D:n koulutuksesta eikä komentajan roolista mitään, mutta urheilu- ja kilpailutoimintaa selvitetään neljällä sivulla. Kemppi 2008, s. 154–176.

¹⁰²⁵ Ojala 1972, s. 184. Ojala ei kuitenkaan selvitä JR 27:n tai 18.D:n koulutusta historiikissa tämän enempää.

¹⁰²⁶ Halsti 1957, s. 81; Käkelä 1992, s. 219, 277, 280–282; Käkelä 1996, s. 72–79 ja 100–102.

¹⁰²⁷ Moisala & Alanen 1988, s. 207–208 ja 214–215.

nan yhtymien.¹⁰²⁸ Panssaridivisioonan osalta voidaan siis päätellä, että suunnitelmallisen ja hyvin toteutetun koulutuksen sekä tiukan sotilaallisen kurin vuoksi yhtymän joukot säilyttivät taistelukykynsä vaikeissakin tilanteissa.

Kulomaan tutkimuksen mukaan karkuruus oli suurinta Länsi-Kannaksen yhtymissä eli neuvostojoukkojen tärkeimmillä etenemissuunnilla kuten 18.Divisioonassa ja 10.Divisioonassa. Näiden vastapainoksi Kannaksella taisteli myös sellaisia yhtymiä, joissa karkuruutta suhteessa taistelutappioihin esiintyi erittäin vähän. Kulomaan tutkimuksessa parhaana esimerkkinä on Siiranmäessä ja Vuosalmella raskaita torjuntataisteluita käynyt 2.Divisioona, jonka tappiot olivat suuremmat kuin missään toisessa yhtymässä. Hieman rauhallisemmalle Itä-Kannakselle ryhmitetyssä, mutta myös Vuosalmella pääosin taistelleessa 15.Divisioonassa suhdeluku jäi selvästi keskitason alapuolelle. Tässä tutkimuksessa käsiteltyjen yhtymien karkuruuden ja taistelutappioiden suhdeluku kesä–elokuussa 1944 muodostui seuraavaksi: 18.Divisioona 0,40; 10.Divisioona 0,35; 2.Divisioona 0,14 ja 15.Divisioona 0,12.¹⁰²⁹ Moisan ja Alasen tutkimuksen mukaan 2.Divisioonassa kuri ja siihen asennoituminen ylittivät keskiarvon, kun taas 18.Divisioonassa kuritekijät jäivät keskiarvotulosten alapuolelle.¹⁰³⁰ 2.Divisioonan ja 15.Divisioonan tulokset ovat siis samansuuntaisia Panssaridivisioonan kanssa. Kun lisäksi huomioidaan kyseisten yhtymien koulutus suunnitelmat ja koulutuksen toteutus asemasotavaiheessa, voidaan perustellusti todeta, että teoreettisesti tarkastellen näissä yhtymissä koulutukseen on panostettu enemmän kuin 10.Divisioonassa tai 18.Divisioonassa. Heikoin yhtymä tässä vertailussa on 10.Divisioona.

Kesän 1944 torjuntataistelut paljastivat jalkaväkijoukkojen koulutuksen laiminlyönnit ja puutteet asemasodan aikana. Raskaiden taisteluiden jälkeen lepoon ja täydennykseen siirrettyjen joukkojen koulutuksen tavoitteena oli nopea taistelukelpoisuuden palauttaminen. Täydennykseksi lähetettyjen vanhempien ikäluokkien koulutustaso oli heikko, jonka vuoksi joukoille varattiin lepovaiheessa parhaimmillaan kahden viikon yhtämittainen koulutusjakso. Torjuntataistelujen jälkeinen koulutusvaihe muistuttikin periaatteiltaan ja tavoitteeltaan kesäkuun 1941 YH:n aikaista koulutusta, mutta nyt koulutukseen panostettiin kaikissa jalkaväkijoukoissa huomattavasti enemmän. Vaikka koulutuksen merkitys ja

¹⁰²⁸ Kulomaa 1995, s. 432 alaviite 544 ja s. 270 Taulukko 22. Karkuruus ja taistelutappiot eri yhtymissä kesä–elokuussa 1944.

¹⁰²⁹ Kulomaa 1995, s. 269–270 ja erityisesti Taulukko 22. Karkuruus ja taistelutappiot eri yhtymissä kesä–elokuussa 1944. Kulomaa toteaa, että pääaseman läpimurtokohdassa olleen 10.D:n suhdeluku karkuritulosten epä tarkkuudet huomioon ottaen lienee liian hyvä.

¹⁰³⁰ Moisan & Alanen 1988, s. 208, 211 ja 215.

puutteet tiedostettiin, jalkaväkijoukkojen toiminnan painopiste ei siitä huolimatta ollut ennen väli-
rauhaa koulutuksessa, vaan uuden pääpuolustusaseman kenttävarustustöissä. Toisaalta yhtymien kou-
lutusohjeiden ja joukkojen sotapäiväkirjojen perusteella koulutukseen varattiin aikaa elo–syyskuussa
1944 selvästi enemmän kuin asemasotavaiheessa.

PÄÄTELMÄT

Jatkosodan ajan jalkaväen asevelvollisten koulutusjärjestelmä, jalkaväen koulutuskeskus – täydennyspataljoona – joukko-osasto – Upseerikoulu (reservin upseereiksi koulutettavien osalta), sai lopullisen muotonsa vuoden 1943 alkuun mennessä. Jalkaväen asevelvollisten koulutusjärjestelmää täydensivät oleellisesti myös Karjalan kannaksella asemasotavaiheen aikana toimineiden sotatoimiyhtymien ja jalkaväkirykmenttien niin sanottu rintamakoulutuskeskukset, jotka perustettiin miehistön, alipäällystön ja päällystön kouluttamiseksi erilaisilla kursseilla. Jalkaväen asevelvollisten koulutuksen tarkoituksena oli toisaalta pitää Kannaksen sotatoimiyhtymien jalkaväkijoukot lukumääräisesti määrävahvuisina ja toisaalta taata joukoille sellainen koulutustaso, että ne pystyivät suoriutumaan niille määrätystä tehtävistä parhaalla mahdollisella tavalla. Tutkimuksen tärkeimpänä yleishavaintona voidaan todeta, että Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jalkaväen päällystöä, alipäällystöä ja miehistöä koulutettiin huomattavasti enemmän, mitä jatkosodan niin sanottu virallinen historia, yhtymien ja joukko-osastojen historiikit tai veteraanien sotamuistelmat ovat antaneet ymmärtää.

Sisällöllisesti asevelvollisten koulutus voidaan jakaa Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymien varsinaisen täydennyshenkilöstön peruskoulutukseen, Kannaksen rintamajoukkojen koulutukseen, päällystön ja alipäällystön jatko- ja täydennyskoulutukseen sekä erikoishenkilöstön koulutukseen. Täydennyshenkilöstöön kuuluivat päällystön, alipäällystön ja miehistön lisäksi myös niin sanottu ylimääräinen reservi sekä sotasairaaloista ja suojeluskuntapiireistä siirretyt toipilaat, jotka olivat haavoittumisensa tai sairastumisensa jälkeen tulleet takaisin rintamakelpoisiksi. Jakoa ei kuitenkaan voida pitää yksiselitteisen selvänä, koska reservin päällystön ja alipäällystön jatko- ja täydennyskoulutus sekä erikoishenkilöstön koulutus sisältyivät omalta osaltaan myös rintamajoukkojen koulutukseen.

Täydennyshenkilöstön koulutuksen tarkoituksena oli Kannaksen sotatoimiyhtymien tappioiden korvaaminen yksittäisinä miehinä. Tämä täydennysperiaate mahdollisti lyhyemmän koulutusajan kuin uusien yksiköiden tai joukkojen perustaminen. Jo ennen hyökkäysvaiheen päättymistä todettiin, että palvelukseen astuneet alokkaat eivät saavuttaneet Päämajan määräämässä kahdessa kuukaudessa riittävää osaamistasoa sodan ajan jalkaväkijoukkojen eri tehtäviin. Jalkaväen peruskoulutuskausi pidennettiin jatkosodan aikana aluksi kolmeen ja myöhemmin neljään kuukauteen, jota pidettiin minimiaikana koulutustavoitteen saavuttamiseksi. Vastaavasti asemasotavaihe mahdollisti myös jalkaväen alipäällystön ja päällystön koulutuksen pidentämisen. Teoriassa jatkosodan aikana palvelukseen astuneiden jal-

kaväen varusmiesten koulutusaika vaihteli viidestä yhteentoista kuukauteen ennen siirtoa rintamajoukkoihin, mutta käytännössä vuosina 1943–1944 Kannaksen jalkaväkijoukkoihin siirretyt varusmiehet saivat noin 7–9 kuukauden koulutuksen. Jatkosodan aikana palvelukseen astuneen varusmiehen koulutus reservin upseeriksi kesti minimissään noin kymmenen kuukautta. Pakollinen rintamapalvelus huomioiden reservin upseerien koulutusaika oli kuitenkin huomattavasti pidempi.

Jatkosodan täydennyshenkilöstö jakaantui kategorisesti reserviläisiin, varusmiehiin ja nostoväen miehiin. Knut Pippingin väitöstutkimuksen mukaan täydennyshenkilöstö sulautui eriarvoisesti alkuperäisen yksikön veteraanien joukkoon. Reserviläiset samaistuivat nopeimmin alkuperäisen rintamamiehistön kanssa – varsinkin jos he olivat jo olleet aikaisemmin rintamalla. Veteraanit pitivät reserviläisiä täysivertaisina sotilaina, koska nämä tunsivat armeijan tavat. Nostoväen miehet sopeutuivat reserviläisiä huonommin reserviläisenemmistöön. Erityisesti vanhemmat nostoväen miehet muodostivat jalkaväkijoukoissa oman sosiaalisen ryhmänsä. Yksi sopeutumattomuuden syy oli heikko fyysinen kunto. Koulutuskeskuksista saapuneet varusmiehet sulautuivat alkuperäiseen miehistöön nopeasti, jos he tulivat yksikköön ankaran taistelutilanteen aikana. Asemasotavaiheen aikana yksikön täydennykseksi tulleilta varusmiehiltä kesti pitkään tulla hyväksytyksi veteraanien joukkoon.¹⁰³¹

Suurimmat ongelmat Kannaksen sotatoimiyhtymien täydennyshenkilöstön koulutuksessa olivat jalkaväen ryhmänjohtajakoulutuksessa. Jalkaväen ryhmänjohtajiksi koulutettiin kustakin varusmiesikäluokasta määrätty prosentti koulutuskeskuksissa. Jo vuonna 1942 todettiin, ettei lyhyen peruskoulutuksen ja vain noin kuukauden ryhmänjohtajakoulutuksen saaneita aliupseereita voitu käyttää jalkaväkijoukkojen ryhmänjohtajatehtävissä ennen kuin he olivat saaneet rintamakokemusta ja täydennyskoulutusta. Jalkaväen ryhmänjohtajakoulutus sai lopullisen muotonsa vasta vuoden 1944 alussa. Erityisesti jatkosodan aikana koulutettujen ryhmänjohtajien heikko koulutustaso, mutta myös ennen sotaa koulutettujen aliupseerien huono johtamis- ja kouluttamistaito vaikuttivat paitsi rintamajoukkojen koulutukseen ja sotilaalliseen kuriin myös reserviupseerikoulutuksen järjestelyihin. Kannaksen yhtymissä ja jalkaväkirykmenteissä jouduttiin jatkuvasti järjestämään alipäällystön täydennys- ja jatkokoulutusta, jolla tilannetta pyrittiin parantamaan.

¹⁰³¹ Pipping 1978, s. 144–153. Ks. myös Heikura 1967, s. 76–77.

Kronologisesti tarkastellen Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymien koulutuksessa voidaan erottaa neljä painopistevaihetta: ylimääräisistä harjoituksista sotatoimien alkuun kestänyt aika, vuoden 1942 alkupuoli, vuoden 1944 alkupuoli ja kesän 1944 torjuntataistelujen jälkeinen asemasotavaihe. Vuoden 1941 hyökkäysvaiheen aikana ja Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana kesä–heinäkuussa 1944 ei jalkaväkijoukkojen osalta voida puhua säännöllisestä koulutuksesta, vaan koulutus painottui selvästi asemasotavaiheeseen. Kesällä 1941 ennen hyökkäyssotatoimien alkua tapahtuneen koulutuksen päämääränä oli nopea taistelukelpoisuuden luominen. Ainakin osassa Karjalan kannaksen suuntaan ryhmitetyissä jalkaväkijoukoissa tässä onnistuttiin kohtuullisesti, koska aikaa oli riittävästi niin mies- kuin joukkokohtaiseen koulutukseen. Vuoden 1942 alkupuolella Kannaksen yhtymissä keskityttiin ensimmäisen alokassaapumiserän täydennyskoulutukseen, joka käytännössä päättyi keväällä 1942. Miesten heikon peruskoulutuksen vuoksi täydennyskoulutuksen tarkoituksena oli uusien miesten koulutustason ja taistelukelpoisuuden nopea kohottaminen, jotta heidät voitiin siirtää etulinjaan. Tämän jälkeen Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutus painottui selvästi erilaisille kurseille. Kurssitoiminta lisääntyi merkittävästi vuoden 1944 alkupuolella, jolloin kaikissa joukoissa aloitettiin muun muassa laaja panssarilähtötorjuntakoulutus. Kesän 1944 torjuntataistelut puolestaan paljastivat niin miesten kuin joukkojen koulutuksessa tapahtuneet laiminlyönnit, jotka taistelutilanteen salliessa pyrittiin nopeasti korjaamaan määrätietoisella koulutuksella.

Tutkimuksen perusteella Karjalan kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutuksen päätarkoituksena oli taistelukelpoisuuden ylläpito ja kehittäminen sekä joukkojen valmentaminen annettuja taistelutehtäviä varten. Jälkimmäiseen vaikuttivat oleellisesti paikalliset olosuhteet ja joukolle annettu tehtävä, kun taas edelliseen päämäärään tähänneessä koulutuksessa painotettiin yksittäisen miehen taistelutaitoa, sotilaallista kuria ja taistelutahtoa sekä joukon kenttäkelpoisuutta. Etulinjaan sidotun joukon koulutus supistui pakosta vähiin ja kohdistui pääasiassa taistelutehtäviin kuuluvien suoritusten harjoitteluun. Rintamajoukkojen koulutustarve aiheutui pääasiassa asevelvollisten heikosta koulutustasosta, uusista taisteluvälineistä, sotakokemuksista sekä vihollisen toiminnasta. Koulutus jakaantui eri johtoportaisiin siten, että päällystölle, alipäällystölle ja miehistölle pidettiin rykmentti-, divisioona-, armeijakunta- ja päämajajohtoisia koulutustilaisuuksia tai kursseja.

Jos Kannaksen yhtymien jalkaväkijoukkojen koulutustasoa vertaillaan keskenään kesällä 1941 ja kesällä 1944, vuoden 1941 tilanteesta voidaan perustellusti todeta, että joukot eivät olleet koulutuksellisesti valmiita hyökkäyssotaan. Tähän olivat pääasiassa syynä jalkaväen koulutuksessa tapahtuneet lai-

minlyönnit ennen talvisotaa, talvisodan jälkeen toteutetut jalkaväen organisaatiomuutokset uusine aseineen ja tehon koulutus välirauhan aikana. Toisaalta kesällä 1944 Kannaksen yhtymät eivät taas olleet valmiita aktiiviseen puolustustaisteluun, jonka koulutus laiminlyötiin asemasotavaiheen aikana. Suurimmat puutteet jalkaväen koulutuksessa edellä mainitun aktiivisen puolustustaistelun lisäksi olivat panssarintorjuntakoulutuksessa, kun taas kokonaisuuden kannalta muutamia vähäpätöisiä koulutusaiheita, kuten kaasusuojelua painotettiin sotatilanteeseen nähden aivan liikaa.

Kannaksen sotatoimiyhtymien jalkaväkijoukkojen koulutuksessa oli kokonaisuutena tarkasteltuna useita puutteita, eikä sen merkitystä taistelukelpoisuuden ylläpitämisessä ymmärretty koko jatkosodan aikana. Tutkimuksen perusteella tälle löydettiin kolme merkittävää kausaliteettia. Ensimmäkin sodan ajan koulutukseen kenttäarmeijassa ei ollut valmistauduttu käytännöllisesti katsoen lainkaan. Voidaan perustellusti jopa todeta, että lähes kaikki valmistelut niin joukkojen kuin päällystön, alipäällystön ja miehistönkin koulutuksen osalta olivat suunnittelemta kenttäarmeijassa. Päämajan organisaatiossa ei ollut jalkaväen aselajikomentajaa, joka olisi vastannut jalkaväen koulutuksen kehittämisestä ja valvonnasta, armeijakuntien ja divisioonien esikuntien organisaatiosta puuttui kokonaan koulutuksesta vastannut elin eikä jalkaväkijoukkojen sodan ajan koulutuksen suuntaviivoja tai koulutusohjelmia ollut laadittu ennen jatkosodan syttymistä. Vuoden 1943 syksyyn saakka koulutuksen johtaminen sotatoimiyhtymissä oli tilapäisjärjestelyjen varassa.

Päämajalle ja Kannaksen Ryhmän Esikunnalle (vuosina 1941 ja 1944 Kannaksen armeijakunnille) olisi kuulunut lähinnä jalkaväen koulutuksen päämäärien ja tavoitteiden antaminen, divisioonaportaalille valvonta sekä koulutuksen paikallinen kehittäminen ja jalkaväkirykmenteille suorittajan vaikeahko asema. Edellä esitettyjen puutteiden vuoksi jatkosodan aikainen asevelvollisten koulutusjärjestelmä oli kokonaisuutena valmis vasta vuoden 1943 alussa. Toisaalta suhtautuminen kenttäarmeijan koulutukseen ylimmästä johdosta aina komppaniatasolle saakka kertoo omalta osaltaan siitä, ettei Suomi ollut valmistautunut pitkään sotaan. Tutkimustulokset osoittavat, että kun Kannaksen Ryhmästä puuttui koulutuksen keskitetty johto ja valvonta, koulutus järjestettiin yhtymissä eri tavalla. Eri johtoportaiden koulutussuunnitelmat, -käskyt ja -ohjeet olivat erilaisia ja eritasoisia vaihdellen yleisluonteisista ohjeista yksityiskohtaisiin tuntiohjelmiin. Koulutuksen sisältö pysyi kuitenkin suurin piirtein samanlaisena. Divisioonien, rykmenttien ja pataljoonien komentajien oma aktiivisuus sekä asennoituminen koulutukseen olivat ratkaisevassa asemassa.

Toisena merkittävänä tekijänä oli Päämajan passiivinen asenne varsinkin kenttäarmeijan koulutuksen johtamiseen. Koko jatkosodan ajan koulutuksen ylimmän johdon toimintaa leimasi hajanaisuus, eikä jalkaväen koulutusta koordinoitukukaan. Tämän vuoksi erityisesti jalkaväkikoulutuksen perustana olleita tärkeimpiä taktisia ohjesääntöjä ei pystytty uusimaan sodan aikana, vaikka siihen olisi ollut tarvetta. Päämajan koulutusosastolla oli riittävästi tietoa joukkojen ja miesten koulutuksessa havaituista puutteista, mutta jalkaväkijoukkojen koulutuksen suuntaviivoja tai koulutusohjeita ei kyetty laatimaan kuin vasta vuoden 1943 lopulla. Saksalaisilta saadut sotakokemukset jätettiin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kokonaan huomioimatta koulutuksessa. Suurin syy oli vaatimattomassa organisaatiossa. Vuoden 1943 syksyyn saakka Päämajan komentoesikuntaan kuuluneella koulutusosastolla ei ollut riittäviä henkilöstöresursseja koulutuksen kehittämiseen, suunnitteluun eikä ohjeistukseen. Suurin osa koulustuomiston ja myöhemmin muodostetun koulutusosaston ajasta meni hallinnollisiin asioihin eli käytännössä erilaisten kurssien järjestämiseen ja ”Taktillisia ym. tietoja vihollisesta” julkaisujen laatimiseen. Myös Päämajan koulutusosaston ja operatiivisen osaston yhteistyössä oli puutteita. Todennäköisesti ylipäällikön vaikutuksesta operatiivinen osasto painotti kenttäarmeijan koulutuksessa täysin vääriä asioita. Jalkaväen taktisen koulutuksen painopiste muutettiin vasta kesäkuussa 1944. Jalkaväkijoukkojen koulutusta vaikeutti myös se, ettei divisioonien tai jalkaväkirykmenttejä vaihdettu riittävän usein etulinjasta reserviin. Samalla reserviaika olisi pitänyt hyödyntää huomattavasti paremmin joukkojen ja miesten koulutukseen. On myös huomattava, että jalkaväkijoukkojen jatkuva samoissa asemissa tai reservialueilla toimiminen aiheutti liiallista mukautumista tuttuun ympäristöön.

Kolmas ja ehkä tärkein syy Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutuksen osittaiseen epäonnistumiseen oli reservin päälliköiden ja alipäälliköiden heikko kouluttamistaito. Jalkaväen komppanianpäälliköt ja joukkueenjohtajat, jotka pääasiassa olivat reservin upseereita, eivät olleet saaneet juuri minkäänlaista kouluttajakoulutusta, jolloin esimerkiksi yksinkertaisten harjoitus- tai oppituntisuunnitelmien laatiminen ja läpivienti tuotti suuria vaikeuksia. Todennäköisesti tämän vuoksi Kannaksen yhtymissä siirryttiin vuoden 1942 lopulla pääsääntöisesti kurssimuotoiseen koulutukseen, jolloin parhaat jalkaväkikouluttajat voitiin keskittää rykmenttien ja divisioonien koulutuskeskuksiin. Ratkaisua on ehdottomasti pidettävä oikeana, koska keskitetty koulutus oli huomattavasti tehokkaampaa kuin reserviyksiköissä tai -pataljoonissa pääasiassa kerran viikossa annettu koulutus. Tutkimuksen perusteella voidaan selvästi todeta, että ylemmän johtoportaan antamia koulutusohjeita ei aina osattu tai mikä todennäköisempää, ei edes haluttu noudattaa käytännössä. Jatkosodan aikana annetusta täydennys- ja jatkokoulutuksesta

huolimatta reservin päällystön ja alipäällystön kouluttaja- ja johtamistaidot eivät yksinkertaisesti riittäneet tähän vaativaan tehtävään¹⁰³².

Toisaalta myös koulutuksen valvonta laiminlyötiin lähes kokonaan. Pataljoonatasen harjoituksia ei järjestetty, koska niihin ei ylipäätään ollut edes mahdollisuuksia, mutta myös komppaniatasen taisteluharjoituksia pidettiin hyvin vähän. Merkillepantavaa on myös eri aselajien yhteistoimintaharjoitusten vähyys. Reservin päällystön ja alipäällystön kouluttamis- ja johtamistaidon puute näkyi huonosti valmisteltuina ja johdettuina harjoituksina, joiden seurauksena miesten taistelutahto ja -kyky heikkenivät. Joukon kykenemättömyys toimia johtajansa tahdon mukaisesti aiheutti pahimmillaan koko taistelusuorituksen epäonnistumisen, jolloin seurauksena olivat suhteettoman suuret tappiot saavutettuun tulokseen verrattuna. Kannaksen viivytystaistelut pääasemasta VKT-asemaan kuitenkin osoittivat, että joukko, jota asemasotavaiheessa oli koulutettu määrätietoisesti ja jossa oli tiukka sotilaallinen kuri, säilytti taistelukykinsä vaikeissa ja usein epätoivoisiltakin näyttäneissä tilanteissa. Tämän tutkimuksen perusteella tärkeimpiä syitä kesän 1944 sotilaskarkuruuteen Kannaksella oli nimenomaan joukkojen heikko koulutus sekä päällystön ja alipäällystön huono johtamistaito, jonka seurauksena miesten sotilaallinen kuri ja taistelutahto suorastaan romahtivat joissakin joukoissa. Kuten jatkosodan aikana voimassa olleessa Jalkaväen ohjesäännössä todetaan, järkkymätön sotilaallinen kuri miehiin luotiin vain tehokkaalla koulutuksella.

Juha Mälkin väitöstutkimus antaa yhden selityksen viimeksi esitettyyn kausaliteettiin. Rauhan ajan varuskunnassa rykmentin komentajan tai esikunnan käskyjä ja ohjeita oli helppo noudattaa, mutta jatkosodan olosuhteissa varusmiesarmeijasta kansalaisarmeijaksi laajentuneessa kokoonpanossa logiikka ei enää toiminut samalla periaatteella. Rauhan ajan joukko-osastossa käskyt kulkivat muuttumattomina pataljooniin ja edelleen komppanian päälliköille sekä joukkueenjohtajille, koska koko johtamisväylä oli miehitetty sotilasidentiteetin logiikan ymmärtäneillä ja tätä toimintakulttuuria ylläpitäneillä ja sitä

¹⁰³² Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä huomauttaa, että Kannaksen joukkojen päällystössä ja alipäällystössä oli varmasti myös erittäin ammattitaitoisia reserviläisjohtajia ja -kouluttajia. Ks. esim. Koskimaa 1996, s. 112. Ammattitaitoisten kouluttajien puute ei ollut vain jalkaväkijoukkojen ongelma, vaan se vaikeutti myös muiden aselajien koulutusta. Esimerkiksi kenttätykistön laajassa sotakokemuksia käsittelevässä muistiossa on yhteenvedo tykistöjoukkojen koulutuksesta jatkosodan aikana. Kenttätykistön koulutuksen epäonnistuminen johtui kolmesta tekijästä, joista yksi oli kouluttajien heikko taso. Erittäin niin sanotuissa reserviläispatteristoissa oli erittäin vähän kouluttajiksi pystyviä upseereita ja aliupseereita. Patteristossa käytännössä vain 6–7 upseeria pystyi itsenäisesti johtamaan koulutustilaisuuksia, 12–15 upseeria kykeni tyydyttävästi toimimaan harjoituksissa apukouluttajina ja muita ei voitu käyttää edes apukouluttajina. Koulutuksen onnistuminen oli siis muutamien upseerien varassa, mutta suurin osa heidän ajastaan meni taktillisiin tehtäviin ja esikuntatyöskentelyyn. Kenttätykistön sotakokemukset. Ei tunnistetietoja. T 19134/4. KA.

vahvistaneilla ammattiupseereilla. Mälkin mukaan jatkosodan aikana väylä ylsi yleensä vain pataljoonan komentajaan asti. Kenttäarmeija toimi siis vain organisaation ylätasolla rauhan ajasta tutulla sotilasidentiteettiologiikalla.¹⁰³³

Juha Mälkin tutkimusaineisto osoittaa, että sotilas- ja siviili-identiteetteihin sisältyy erilaisia käsityksiä johtajuudesta ja oletuksia oikeanlaisesta johtajan käyttäytymisestä suhteessa alaisiinsa. Sotilasidentiteetin kantavat ja sitä ylläpitämään kykenevät organisaatiotasot pystyvät toimimaan sotilaallisen kurin ihanteiden mukaisesti. Siviili-identiteettiä kantavat organisaatiotasot toimivat erilaisella toimintalogiikalla, eikä esimerkiksi sotilaallisen kurin ihanteita ole sellaisenaan mahdollista sovittaa käytäntöön, vaikka virallinen organisaatio olisikin nähnyt juuri sen keskeisenä. Organisaation ylätasoinen tuottama käsky saattoi siis muodostua erilaiseksi ja eri merkityksiseksi organisaation alatasoinen omassa ymmärryksessä. Jatkosodan aikana tämä ilmiö tuli selvemmin esiin, koska lähes kaikki jalkaväen komppanian päälliköt, mutta myös osa pataljoonan komentajista kantoivat siviili-identiteettiä. Sodan ajan joukoissa siviili-identiteetti levisi myös organisaation ylemmille tasoille, mutta sen näkyvyys heikkeni sotilasorganisaation ylätasolla. Siviili-identiteetin näkyvyys oli siis todennäköisesti vähäisintä Päämajassa ja näkyvintä yksittäisten joukkueiden tasolla.¹⁰³⁴

Mälkki on päätenyt tutkimuksessaan johtopäätökseen, että talvisodassa epäsootilaalliselta ja osin jopa kurittomalta näyttänyt etulinjan sotilas toimi lopulta enemmän metsätyömailla sisäistetyn kuin kasarmilla opetetun kurin hengessä. Tämä epävirallinen kurijärjestelmä ei kuitenkaan vähentänyt sotilaallista suorituskykyä, vaan päinvastoin tehosti sitä merkittävästi.¹⁰³⁵ Tämän tutkimuksen perusteella jatkosodan pitkässä asemasotavaiheessa tämä asetelma ei enää toiminut samalla tavalla, vaikka epäilemättä etulinjan sotilaat toimivat edelleen vastaavalla logiikalla. Sotilaallisen kurin heiketessä myös jalkaväkijoukkojen sotilaallinen suorituskyky heikkeni.

Eniten Kannaksen jalkaväkijoukkojen koulutusta haittasivat välttämättömät kenttävarustustyöt sekä rakennus-, maanviljelys- ja metsätyöt tai muut vastaavat työkomennukset, joihin käytettiin suurin osa reservissä olleiden yksiköiden ja joukkojen ajasta. Myös muut vähemmän tärkeät henkiset ja sosiaaliset askareet veivät koulutukseen käytettävissä ollutta aikaa. Koulutusta haitanneista tekijöistä Kannak-

¹⁰³³ Mälkki 2008, s. 312–314.

¹⁰³⁴ Mälkki 2008, s. 314.

¹⁰³⁵ Mälkki 2008, s. 331–348, erityisesti 336–337 ja 345.

sen yhtymissä voidaan lisäksi mainita koulutuksen tarkoituksen ja päämäärien heikko selvittäminen joukoille, valvonnan puute, koulutuksellisesti vaikeat olosuhteet etulinjassa, rintamapalveluksen rasittavuus ja levon tarve sekä jalkaväen koulutuskeskusten heikohko panos ennen kaikkea pätevän koulutajahenkilöstön puutteen vuoksi.

Kannaksen Ryhmän sotatoimiyhtymien koulutustasoa on hyvin vaikea arvioida. Yleisesti esitetyt arviot siitä, että jatkosodan aikana koulutuksensa saaneiden ikäluokkien koulutustaso olisi ollut huonompi kuin ennen talvisotaa koulutettujen, eivät tämän tutkimuksen perusteella välttämättä pidä paikkaansa. Kun koulutuksen yleisenä päämääränä Jalkaväen ohjesäännön mukaan kuitenkin oli *sotakelpoisen joukon luominen* [kursivointi JL] ja huomioidaan, ettei yhtään suomalaista jalkaväkijoukkoa saarrettu tai tuhottu Karjalan kannaksen taisteluissa kesä–heinäkuussa 1944, jalkaväen koulutustasoa Kannaksen sotatoimiyhtymissä ei voi pitää heikkona. Jatkosodan aikana luotu jalkaväen asevelvollisten koulutusjärjestelmä, jota tässä tutkimuksessa on tarkasteltu kokonaisuutena, tuotti puutteistaan ja ongelmistaan huolimatta Karjalan kannaksen jalkaväkijoukkoihin upseereita, aliupseereita ja miehiä, jotka taistelivat sodan ajan tehtävissä vähintään yhtä hyvin kuin ennen jatkosotaa koulutetut ikäluokat.

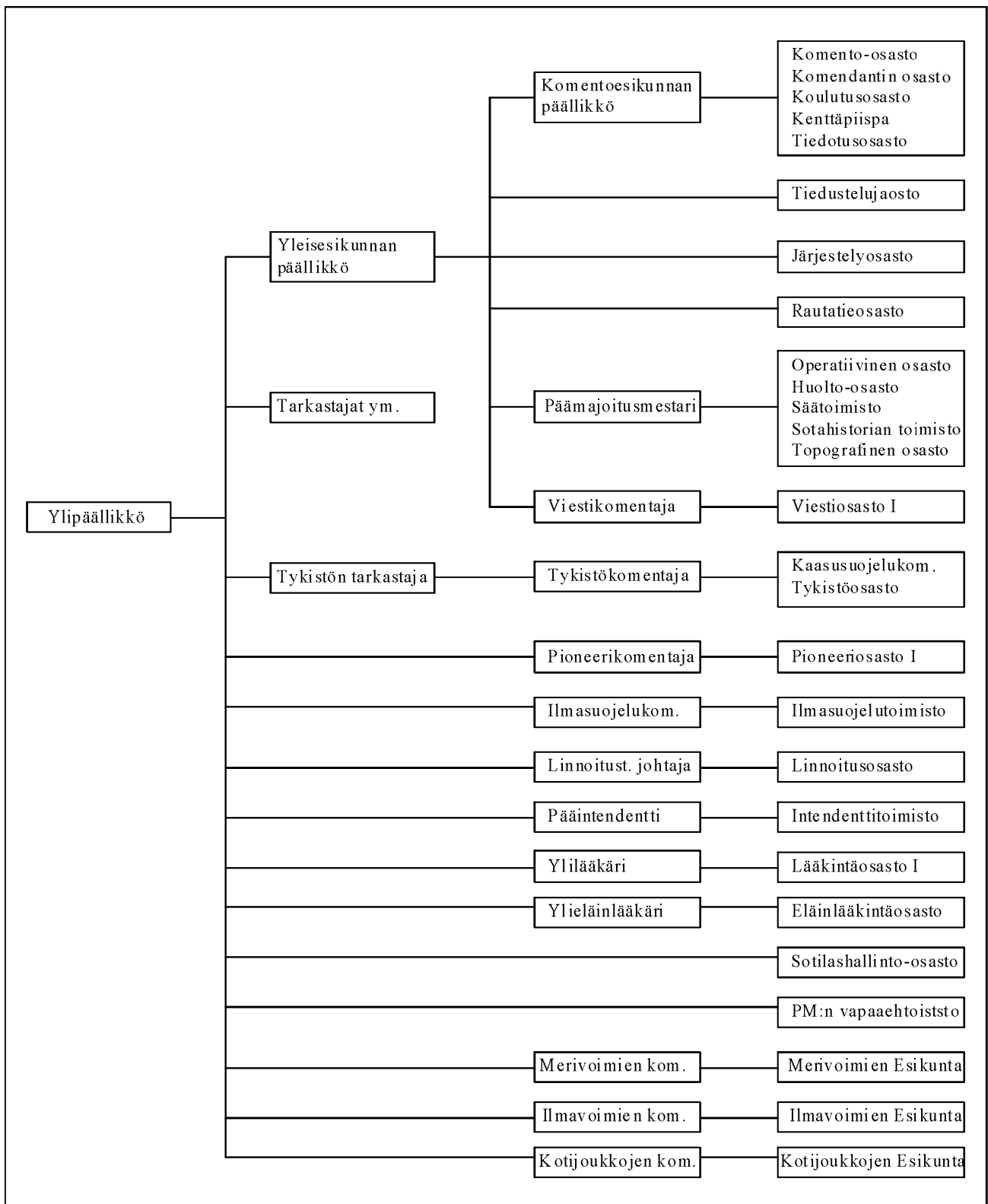
Lopuksi on kuitenkin korostettava, ettei neuvostojoukkojen suurhyökkäystä olisi torjuttu Valkeasaaressa tai VT-asemassa kesäkuussa 1944 jalkaväkijoukkojen tehokkaammalla ja suunnitelmallisemmalla koulutuksellaan. Tappion todelliset syyt olivat venäläisten täydellinen ylivoima erityisesti tykistöissä sekä lento- ja panssarijoukoissa, avoin ja tasainen maasto, suomalaisten kenttälinnoituslaitteiden heikkous ja puolustuksen linjamaisuus. Näissä olosuhteissa yksikään suomalainen divisioona ei olisi pystynyt hyvästäkään koulutuksesta huolimatta torjumaan suurhyökkäystä. Neuvostoliiton suurhyökkäys kuitenkin pysäytettiin Tali–Ihantalassa, Viipurinlahdella ja Vuosalmella lähes linnoittamattomissa puolustusasemissa, vaikka jalkaväkijoukkojen koulutustaso heinäkuussa 1944 oli laskenut entisestään raskaiden tappioiden ja palvelukseen kutsuttujen vanhempien täydennysmiesten heikon koulutuksen vuoksi. Määrätietoisemmalla ja oikeisiin asioihin painottuneella koulutuksella suomalaisjoukkojen tappiot Karjalan kannaksella kesällä 1944 olisivat todennäköisesti olleet pienemmät, mutta sodan lopputulokseen sillä ei olisi ollut vaikutusta.

Tässä tutkimuksessa on kuvattu jalkaväen asevelvollisten koulutusjärjestelmä ja jalkaväen koulutus Karjalan kannaksen sotatoimiyhtymissä jatkosodan aikana. Tutkimus voidaan laajentaa väitöstutkimukseksi käsittelemällä koko kenttäarmeijan jalkaväen koulutusta, jolloin muodostuu kokonaiskuva

siitä, vastasiko jalkaväen koulutus sotatilanteen vaatimuksia jatkosodassa Suomen eri rintamalohkoilla. Lisäksi väitöstutkimuksessa voidaan tarkastella lähemmin esimerkiksi koulutuksen johtamista eri yhtymissä, jalkaväen erikoishenkilöstön koulutusta Päämajan ja yhtymien järjestämällä kursseilla sekä Suojeluskuntain Päälystökoulun merkitystä jalkaväen koulutuksessa.

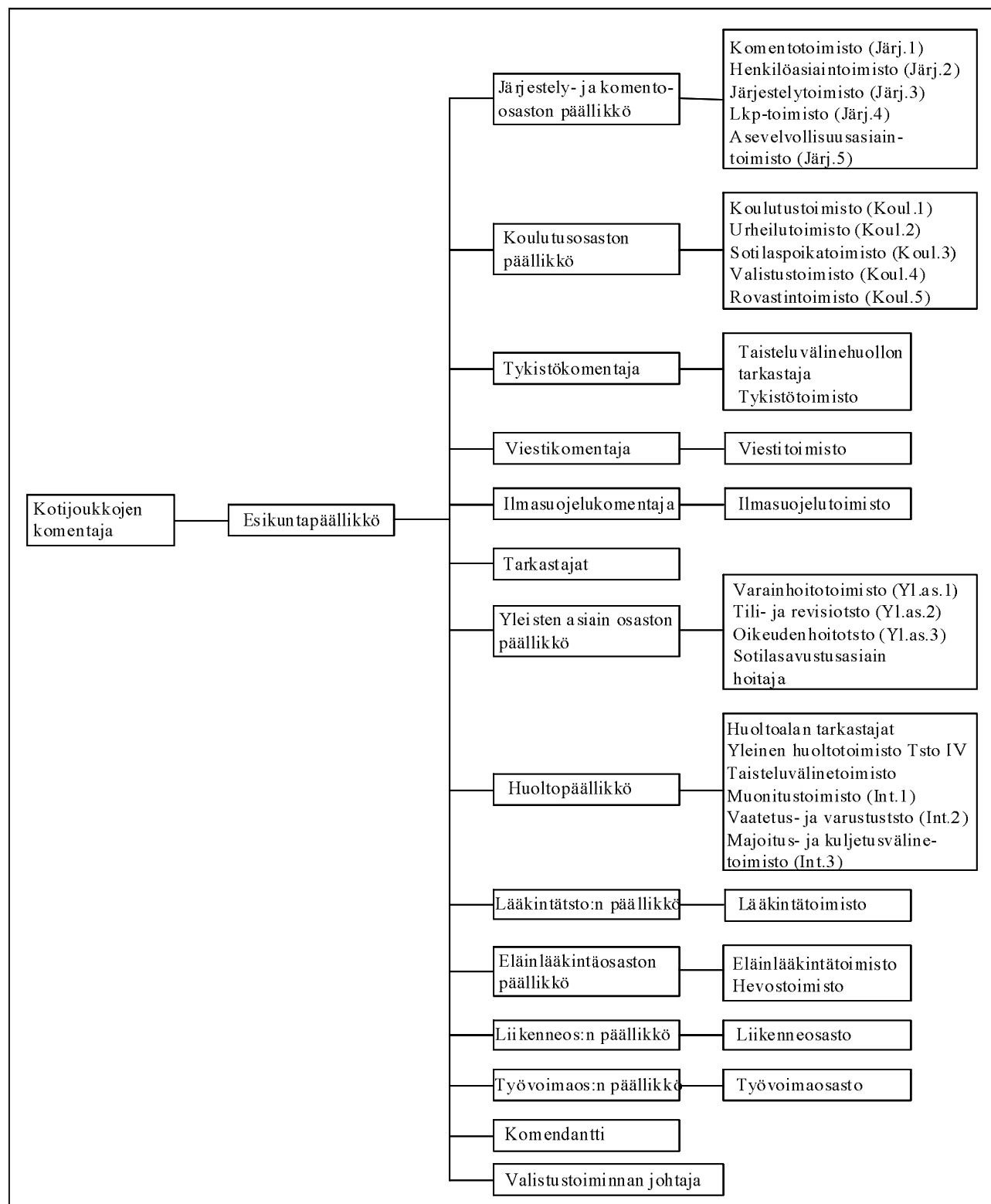
LITTEET

LIITE 1. PÄÄMAJAN ORGANISAATIO 18.6.1941.

Lähde: PMjärj-os 1185/Järj.1/23/sal./30.9.1941 "Kaaviopiirroksia PM:sta". T 3092/28. KA.

LIITE 2. KOTIJOUKKOJEN ESIKUNNAN ORGANISAATIO 1.1.1944.

Lähteet: Kotij.E 2913/Järj.3/2.sal/31.8.1943 "S.a. Kotij.E:n työnjako". SPK 17475. KA; Kotij.E

4764/Järj.3/2.sal/29.12.1943 "Asevelvollisuusasiain toimiston perustaminen Kotij.E:aan". SPK 17476. KA.

LIITE 3. JATKOSODAN AIKANA PALVELUKSEEN KUTSUTUT IKÄLUOKAT JA JALKAVÄEN KOULUTUSKESKUSTEN UUELLEENJÄRJESTELYT.

1 Syyskuussa 1941 palvelukseen kaksi ikäluokkaa

Päämajan päätöksen mukaisesti jatkosodan ensimmäinen alokassaapumiserä eli vuoden 1921 loppupuolella syntyneet ja edellisenä syksynä kutsunnoissa palvelukseen hyväksytyt asevelvolliset astuivat palvelukseen syyskuun 1. päivänä.¹⁰³⁶ Lisäksi syyskuun aikana toimitetuissa kutsuntatarkastuksissa vuoden 1922 ikäluokan asevelvolliset sekä uudelleen tarkastetut määrättiin myös palvelukseen syyskuun aikana siten, että päivittäin tarkastettu erä astui palvelukseen viiden päivän kuluttua tarkastuksesta.¹⁰³⁷ Lisäksi Kotijoukkoihin vastaanotettiin syyskuun aikana merivoimista, ilmavoimista ja Päämajan alaisista linnoitus- ja pioneerijoukoista yhteensä 7 100 upseeria, aliupseeria ja miestä, jotka koulutettiin lyhyellä kahden viikon kertauskurssilla jalkaväen täydennyshenkilöstöksi.¹⁰³⁸ Syyskuussa 1941 koulutuskeskuksiin astui palvelukseen yhteensä noin 50 250 asevelvollista.¹⁰³⁹

Kesäkuun 1941 liikekannallepanossa perustetut ja toiminnassa olleet viisitoista jalkaväen koulutuskeskusta eivät enää riittäneet kaikkien syyskuussa jalkaväkeen palvelukseen määrättyjen kouluttamiseen. Palvelukseen astuneiden asevelvollisten suuren määrän vuoksi perustettiin viisi uutta jalkaväen koulutuskeskusta: Jv.Koul.K 3 Riihimäelle, Jv.Koul.K 17 Haminaan, Jv.Koul.K 18 Lahteen, Jv.Koul.K 19 Taavettiin sekä Jv.Koul.K 20 Nurmekseen.¹⁰⁴⁰ Jalkaväen Koulutuskeskuksiin 10 ja 18 sijoitettiin ilma- ja merivoimista sekä Päämajan pioneeri- ja linnoitusmuodostelmista siirretyt reserviläiset.¹⁰⁴¹ Lisäksi useita koulutuskeskuksia siirrettiin parempiin talvimajoituspaikkoihin: Jv.Koul.K 5 Urjalasta Kouvo-

¹⁰³⁶ Kotij.E 1445/Järj.3/18.sal./8.8.1941 ”Asevelvollisten palvelukseen kutsuminen”. SPK 17472. KA.

¹⁰³⁷ Kotij.E 1856/Järj.3/18.sal./22.8.1941 ”Syyskuun kutsunnoissa 1941 palv. kutsuttujen asevelv. palvelukseen määrääminen”. SPK 17472. KA.

¹⁰³⁸ PMjärj-os 1682/Järj.3/2/XII sal./21.8.1941 ”Kotijoukkoihin koulutettavaksi irrotettava henkilöstö”. Kotij.E koulsto/Fa 24. KA; Kotij.E:n koulsto:n (Koul.1) sotapäiväkirja 23.8.1941. SPK 17482. KA. Vrt. myös Aspara 1983, s. 14.

¹⁰³⁹ Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnistetietoja. T 21407/3. KA. Vuonna 1921 syntyneitä palvelukseen hyväksytyjä alokkaita oli 11 799, vuonna 1922 syntyneitä 23 815 ja muita 7 549 (ts. kutsunnoissa uudelleen tarkastettuja ja palvelukseen hyväksytyjä).

¹⁰⁴⁰ Kotij.E 1853/Järj.3/46.sal./23.8.1941 ”Koulutuskeskusten uudestijärjestely”. SPK 17472. KA.

¹⁰⁴¹ Kotij.E 1858/Järj.4/54 sal./23.8.1941 ”Koulutuskeskusten perustaminen”. SPK 17472. KA; Kotij.E 814/Koul.1/281.sal./27.8.1941. T 17651/13. KA. Ks. myös Tiainen, s. 69, 71; Aspara 1983, s. 14.

laan ja Kuusankoskelle, Jv.Koul.K 12 Kälviältä Kuopioon, Jv.Koul.K 15 Limingasta Ouluun ja Jv.Koul.K 16 Tervolasta Kemiin.¹⁰⁴²

Koulutuskeskusten uudelleenjärjestely toteutettiin syyskuun lopulla. Jalkaväen koulutuskeskuksista muodostettiin joko alokaskoulutuskeskuksia tai niin sanottuja toipilas- ja täydennyskoulutuskeskuksia, joihin siirrettiin sotasairaaloista ja suojeluskuntapiireistä kaikki rintamakelpoisiksi tulleet toipilaat. Alokaskoulutuskeskuksien toimitus-, vartio-, esikunta- tai muihin tehtäviin käytettiin vain B II palveluskelpoisuusluokan miehiä.¹⁰⁴³ Kun Tykistön Koulutuskeskus 2:n tilalle perustettiin vielä uutena koulutuskeskuksena 7. lokakuuta 1941 Jalkaväen Koulutuskeskus 21,¹⁰⁴⁴ oli toiminnassa yhteensä 21 jalkaväen koulutuskeskusta, joista alokaskoulutuskeskuksia olivat Jv.Koul.K:t 1–9, 11–17 ja 21, täydennyskoulutuskeskuksia Jv.Koul.K:t 10 ja 18 sekä toipilaskoulutuskeskuksia Jv.Koul.K:t 19 ja 20.¹⁰⁴⁵

Jalkaväen Koulutuskeskus 18, jonka nimi muutettiin 18.1.1942 Järjestelykeskus 1:ksi, siirrettiin marraskuun lopulla kasarmimajoitukseen Lappeenrantaan. Se vastasi Karjalan kannaksen jalkaväkijoukkojen rintamakelpoisista toipilaista. Keuruulla toiminut Jalkaväen Koulutuskeskus 10, jonka nimi muutettiin myöhemmin Järjestelykeskus 2:ksi, toimi Laatokan pohjoispuolella olevien jalkaväkijoukkojen rintamakelpoisten toipilaiden täydennyskoulutuskeskuksena.¹⁰⁴⁶

2 Vuoden 1942 tammikuussa palvelukseen uusi ikäluokka

Vuonna 1923 syntyneet alokkaat sekä samoissa kutsunnoissa hyväksytyt uudelleen tarkastetut asevelvolliset, yhteensä noin 27 700 miestä, astuivat palvelukseen 15.–19.1.1942 välisenä aikana.¹⁰⁴⁷ Koulu-

¹⁰⁴² Kotij.E 1853/Järj.3/46.sal/23.8.1941 ”Koulutuskeskusten uudestijärjestely”. SPK 17472. KA; Kotij.E 2570/Järj.3/48 sal/23.9.1941 ”Koul.keskuksien uudelleenjärjestely”. SPK 17473. KA.

¹⁰⁴³ Kotij.E 2570/Järj.3/48 sal/23.9.1941 ”Koul.keskuksien uudelleenjärjestely”. SPK 17473. KA; ks. myös Tiainen, s. 70–71. Toipilaskoulutuskeskusten osalta järjestely oli ollut voimassa syyskuun 5. päivästä lähtien. Kotij.E 1889/Järj.3/19.sal/25.8.1941 ”Palvelus-, mutta ei-rintamakelpoisen henkilöstön lähettäminen koulutuskeskuksiin”. SPK 17472. KA.

¹⁰⁴⁴ Kotij.E 2621/Järj.3/19.sal/23.9.1941 ”Koul.keskuksiin lähetettävät toipilaat”. SPK 17473. KA; Kotij.E 2570/Järj.3/48 sal/23.9.1941 ”Koul.keskuksien uudelleenjärjestely”. SPK 17473. KA; Tiainen, s. 72.

¹⁰⁴⁵ Kotij.E 2570/Järj.3/48 sal/23.9.1941 ”Koul.keskuksien uudelleenjärjestely”. SPK 17473. KA; Kotij.E 4620/Järj.3/2 sal/30.12.1941. SPK 17483. KA. Vrt. Tiainen, s. 72–73 ja Aspara 1983, s. 14–15.

¹⁰⁴⁶ Kotij.E 2570/Järj.3/48 sal/23.9.1941 ”Koul.keskuksien uudelleenjärjestely”. SPK 17473. KA ja Kotij.E 3700/Järj.3/2 sal/18.11.1941 ”Järjestelykeskusten perustaminen, henkilöstön lähettäminen koulutuskeskuksiin sekä palauttaminen kenttä-armeijaan”. SPK 17473. KA; PMjärj-os N:o 1625/Järj.1/18/sal./20.11.1941. T 10559–10560/5. KA.

¹⁰⁴⁷ Kotij.E 3954/Järj.3/18/27.11.1941. ”V. 1923 syntyneiden asevelvollisten kutsuntojen toteuttaminen”. SPK 17473. KA; Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnistetietoja. T 21407/3. KA. Vuonna 1923 syntyneitä palvelukseen hyväksytyjä alokkaita oli 25 491 ja muita 2 206.

tusajaksi määrättiin kaksi kuukautta¹⁰⁴⁸, mutta ikäluokan koulutusaikaa jatkettiin ensin 31.3.1942 saakka¹⁰⁴⁹, sitten 1.5.1942 saakka¹⁰⁵⁰ ja tämän jälkeen yhä edelleen. Huonon työvoimatilanteen vuoksi jalkaväen ja ratsuväen koulutuskeskuksista lomautettiin huomattava määrä asevelvollisia maataloustöihin touko–kesäkuuksi. Heinäkuussa 1942 Päämaja määräsi lomauttamaan yhteensä 7 950 asevelvollista koulutuskeskuksista maataloustöihin elo–syyskuuksi.¹⁰⁵¹ Lisäksi elokuussa lähetettiin kuukaudeksi runsaasti asevelvollisia myös metsätöihin. Joissakin jalkaväen koulutuskeskuksissa vahvuus putosi lähes puoleen. Perusyksiköitä ja pataljoonia vähennettiin ja yhdisteltiin ja jäljelle jääneen henkilöstön koulutusta jatkettiin kertaamalla koulutusohjelmistoa.¹⁰⁵² Alkusyksystä maatalouslomilta ja metsätöistä palanneet miehet sijoitettiin omiin koulutusyksiköihin, joissa aloitettiin kertauskoulutus.¹⁰⁵³ Vuoden 1923 ikäluokan siirrot kenttäarmeijaan alkoivat jo heinäkuussa. Pääosa siirrettiin kuitenkin syys–lokakuussa ja viimeiset 6 000 miestä lokakuun 21.–25. päivänä.¹⁰⁵⁴

Koska kutsunnoissa uudelleen tarkastetuissa asevelvollisissa oli paljon jo alokaskoulutuksen saaneita miehiä, määrättiin Jalkaväen Koulutuskeskus 6 niin sanottujen vanhojen miesten koulutuskeskukseksi. Jv.Koul.K 6:ssa tällaisille miehille annettiin noin kuukauden koulutus, jonka jälkeen heidät lähetettiin rintamajoukkojen täydennykseksi. Jv.Koul.K 6 määrättiin kesäkuussa 1942 kouluttamaan lisäksi nuoria ensikertalaisia ehdonalaisia rikoksen tekijöitä eli III luokan työpalvelusvelvollisia, joista ylipäällik-

¹⁰⁴⁸ PMjärj-os 34/Lkp.sal./5.1.1942 ”Palvelukseen astuvat alokkaat”. T 17652/1. KA; PMkoulusto 82/Koul./1.sal./8.1.1942 ”15.1.42 palvelukseen astuvien alokkaiden koulutus”. T 17652/1. KA; Kotij.E 41/Koul.1/281.sal./7.1.1942 ”15.1.42 saapumiserän koulutuksen järjestely”. Kotij.E koulusto/Fa 35. KA.

¹⁰⁴⁹ PMkoulusto 1182/Koul/1 sal/23.2.1942. T 17652/1. KA; Kotij.E 469/Koul.1/281 sal/28.2.1942 ”15.1.42 saapumiserän koulutusajan pidentäminen”. T 17652/1 tai SPK 17484/Liite 225. KA.

¹⁰⁵⁰ Kotij.E 665/Koul.1/202 sal/24.3.1942 ”15.1.42 saapumiserän koulutusajan pidentäminen”. T 17652/1 tai SPK 17484/Liite 249. KA.

¹⁰⁵¹ Kotij.E 4000/Järj.3/18.sal/18.7.1942 ”Asevelvollisten lomauttaminen Kotijoukoista maataloustöihin”. SPK 17474. KA; Kotij.E 4041/Järj.3/18.sal/19.7.1942 ”Asevelvollisten lomauttaminen maataloustöihin kenttäarmeijasta”. SPK 17474. KA.

¹⁰⁵² Kotij.E 1512/Koul.1/230.sal./22.7.1942 ”Koulutus maatalouslomien aikana”. SPK 17484/Liite 350. KA; Kotij.E 4222/Järj.3/2.sal/28.7.1942 ”Jv.koulutuskeskusten väliaikainen järjestely”. SPK 17474. KA. Ks. myös. Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus, liite 1, s. 2–3. T 6708. KA; I/Jv.Koul.K 3:n (Koul.P) sotapäiväkirja 1.8.1942–31.12.1942. SPK 8416. KA; Tiainen, s. 79; Aspara 1983, s. 19. Esimerkiksi Jalkaväen koulutuskeskus 3:een jäljelle jääneistä varusmiehistä muodostettiin yksi koulutuspataljoona, johon kuului kolme kiväärikomppania, konekiväärikomppania ja kranaatinheitinkomppania. I/Jv.Koul.K 3:n (Koul.P) sotapäiväkirja 1.8.1942–31.12.1942. SPK 8416. KA.

¹⁰⁵³ Ks. esim. Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirja 23.8.1941–29.7.1942. SPK 8372. KA; Tiainen, s. 78–79; Aspara 1983, s. 18–19.

¹⁰⁵⁴ PMjärj-os 1440/Lkp.sal/12.7.1942 ”Kenttäarmeijalle annettava täydennys”. T 17750/2. KA; PMjärj-os 1477/Lkp.sal/17.7.1942 ”Käskey henkilöstön lähettämisestä koulutuskeskuksista henkilötäydennyskeskuksiin”. T 17750/2. KA; Kotij.E 4043/Järj.3/46.sal/22.7.1942 ”Henkilöstön siirtäminen koulutuskeskuksista henkilötäydennyskeskuksiin”. SPK 17474. KA. Päämajan määräyksestä ilmavoimiin sekä tykistö- ja viestijoukkoihin siirrettiin heinäkuussa 1 700 ja henkilötäydennyskeskuksiin 4 400 rintamakelpoista alokasta. Kotij.E 6100/Järj.3/46.sal/11.10.1942 ”V. 1923 ikäluokan siirtäminen koulutuskeskuksista henkilötäydennyskeskuksiin”. SPK 17474. KA. Ks. myös Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus, liite 1, s. 2–3. T 6708. KA; Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirja 30.7.1942–31.12.1942. SPK 8373. KA; Tiainen, s. 79–80; Aspara 1983, Liite 3.

kö oli määrännyt kutsuttavaksi palvelukseen vuosina 1917–1923 syntyneet.¹⁰⁵⁵ Jalkaväen Koulutuskeskus 6 toimi koko jatkosodan loppuajan niin sanottujen vanhojen miesten ja nuorten rikollisten koulutuskeskuksena kummankin ryhmän muodostaessa oman koulutuspataljoonansa.¹⁰⁵⁶

Tammikuun 1942 loppuun mennessä olivat edellisen saapumiserän täydennyssiirrot kenttäarmeijaan edistyneet niin pitkälle, että Jalkaväen Koulutuskeskukset 4, 7, 9, 13 ja 21 lakkautettiin.¹⁰⁵⁷ Nurmeksessa talvimajoitukseen soveltumattomissa parakeissa toiminut toipilaskoulutuskeskus Jalkaväen Koulutuskeskus 20 lakkautettiin myös vuoden 1942 tammikuun loppuun mennessä, koska Jv.Koul.K 19:ssa Lahdessa oli riittävästi majoitustilaa kaikkia jalkaväen toipilaita varten.¹⁰⁵⁸ Jalkaväen Koulutuskeskus 11 siirrettiin heinäkuussa 1942 Uusikaarlepyystä Dragsvikiin Tammisaareen, jonka kasarmi-alue saatiin Kotijoukkojen käyttöön.¹⁰⁵⁹ Kun Päämajan määräyksestä siirrettiin maaliskuussa 1942 Panssarikoulutuskeskuksen Panssarikoulutuskomppania Panssariprikaatin alaiseksi Varkauteen, Ps.Koul.K:n tehtäväksi jäi ainoastaan panssarintorjuntakoulutus. Keskuksen nimi muutettiin Panssarintorjuntakoulutuskeskukseksi (Pst.Koul.K), jonka tehtävä ja nimi pysyivät muuttumattomina jatkosodan loppuun saakka.¹⁰⁶⁰ Rintamakelpoisten toipilaiden lukumäärä vähentyi vuonna 1942 niin paljon, että myös Järjestelykeskus 2:n toiminta lopetettiin elokuussa.¹⁰⁶¹

3 Syksyllä 1942 käyttöön kahden saapumiserän järjestelmä

Vuonna 1924 syntyneiden ikäluokka ja sen kanssa samoissa kutsunnoissa hyväksytyt uudelleen tarkastetut asevelvolliset astuivat palvelukseen kahdessa saapumiserässä: ensimmäinen lokakuussa 1942 ja toinen maaliskuussa 1943. Päämaja määräsi kummankin saapumiserän peruskoulutusajaksi kolme

¹⁰⁵⁵ Kotij.E 3476/Järj.3/18.sal/20.6.1942 ”Ensikertalaisten nuorten v.1917–1923 syntyneiden rikollisten palvelukseen kutsuminen”. SPK 17474. KA.

¹⁰⁵⁶ Jv.Koul.K 6:n toimintakertomus, s. 4. SPK 8450. KA; ks. myös Tiainen, s. 76 ja Aspara 1983, s. 18.

¹⁰⁵⁷ Kotij.E 200/Järj. 3/48 sal/15.1.1942 ”Jv.Koul.K:n 4:n, 7:n, 9:n, 13:n ja 21:n lakkauttaminen”. SPK 17473. KA; Jv.Koul.K 4:n toimintakertomus 20.6.1941–26.1.1942. P 10463. KA; Jv.Koul.K 7:n toimintakertomus 17.6.1941–30.1.1942. P 10463. KA; Jv.Koul.K 9:n toimintakertomus 17.6.1941–31.1.1942. P 10463. KA; Jv.Koul.K 13:n toimintakertomus 18.6.1941–1.2.1942. P 10463. KA; Jv.Koul.K 21:n toimintakertomus 1.10.1941–20.1.1942. P 10463. KA.

¹⁰⁵⁸ Jv.Koul.K 19–HTK/Kotij.–HTK 12 toimintakertomus 5.9.1941–30.11.1944. SPK 7183. KA; Jv.Koul.K 20:n toimintakertomus 28.8.–15.1.1942. P 10463. KA

¹⁰⁵⁹ Kotij.E 3906/Järj.3/2.sal/11.7.1942 ”Jv.Koul.K:n 11:n siirto Uusikaarlepyystä Tammisaaren Dragsvikiin”. SPK 17474. KA.

¹⁰⁶⁰ Jv.Koul.K 11:n toimintakertomus 21.6.1941–25.11.1944. SPK 8480. KA; Pst.Koul.K:n toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1944. SPK 19126. KA.

¹⁰⁶¹ Järj.K 2:n toimintakertomus 20.11.1941–15.9.1942. SPK 13778. KA; ks. myös Tiainen, s. 77.

kuukautta.¹⁰⁶² Kun ikäluokan ensimmäinen saapumiserä astui palvelukseen 27.10.1942, Päämajan järjestelyosasto ilmoitti, ettei jatkossa palvelukseen määrättäisi enempää kuin puoli ikäluokkaa kerralla.¹⁰⁶³ Vuoden 1924 alkupuolella syntyneet miehet siirrettiin kenttäarmeijaan noin neljän kuukauden peruskoulutuksen jälkeen 20.–25.2.1943.¹⁰⁶⁴

Syksyn 1942 koulutuskeskusten uudelleenjärjestelyjen tavoitteena oli sijoittaa koulutuskeskukset Kotijoukkojen käyttöön annetuille kasarmialueille ja vapauttaa mahdollisimman paljon kouluja sekä muita julkisia rakennuksia varsinaiseen tarkoitukseensa. Koska koulutettavien asevelvollisten määrä pieneni entisestään, lakkautettiin epäedullisissa olosuhteissa toimineet Jv.Koul.K:t 2, 8, 14 ja 16 lokakuun 25. päivään mennessä. Lisäksi Jalkaväen Koulutuskeskus 3 siirrettiin Lappeenrantaan.¹⁰⁶⁵

4 Vuonna 1943 palvelukseen kolme saapumiserää

Vuonna 1943 palvelukseen astui kolme saapumiserää. Vuoden 1924 loppupuolella syntyneet ja tämän ikäluokan kanssa samoissa kutsunnoissa palvelukseen hyväksytyt uudelleen tarkastetut astuivat palvelukseen 8.–10.3.1943.¹⁰⁶⁶ Kotijoukkoihin tuli noin 16 910 miestä. Koska maaliskuussa 1943 palvelukseen astuneen saapumiserän vahvuus ei ollut paljon suurempi kuin edellisen, eivät jalkaväen koulutuskeskusten uudelleenjärjestelyt olleet tarpeellisia.¹⁰⁶⁷ Jalkaväen alokkaiden peruskoulutusajaksi määrättiin edelleen kolme kuukautta.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶² PMkoul-os 3767/Koul.1/1.sal./11.9.1942 ”1924 ikäluokan koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17653/1. KA; Kotij.E 2067/Koul.1/281.sal./12.10.1942 ”Käsky v:n 1924 ikäluokan, 27.10.42 saapumiserän koulutuksesta”. T 17652/1. KA; Kotij.E 308/Koul.1/281.sal./16.2.1943 ”Käsky v:n 1924 ikäluokan, 8.-10.3.43 saapumiserän koulutuksesta”. T 17653/1. KA.

¹⁰⁶³ Kotij.E 5333/Järj.3/18.sal./10.9.1942. ”V. 1924 syntyneiden asevelvollisten kutsunnat”. SPK 17474. KA. Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnistetietoja. T 21407/3. KA. Vuoden 1924 alkupuolella syntyneitä palvelukseen hyväksytyjä alokkaita oli 14 403 ja muita 1 373. Vrt. Aspara 1983, s. 20.

¹⁰⁶⁴ PMjärj-os 210/Lkp.sal./7.2.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä. T 22520/F 29. KA. Ks. myös Tiainen, s. 83; Aspara 1983, Liite 3.

¹⁰⁶⁵ Kotij.E 5700/Järj.3/2.sal./25.9.1942 ”Koulutuskeskusten uudestijärjestely 27.10.42 mennessä”. SPK 17474. KA; Kotij.E 6020/Järj.3/48.sal./7.10.1942 ”Käsky Jv.Koul.K:n 2, 8, 14 ja 16 lakkauttamisesta sekä Jv.Koul.K 3:n, Tyk.Koul.K 3:n ja V.Koul.K:n siirtymisestä”. SPK 17474. KA. Ks. myös Jv.Koul.K 2:n toimintakertomus 1941-1942. SPK 25897. KA; Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirja 30.7.1942–31.12.1942. SPK 8373. KA; Jv.Koul.K 8:n toimintakertomus 16.6.1941–25.10.1942. T 851. KA; Jv.Koul.K 14:n sotapäiväkirja 1942. SPK 8520. KA; Jv.Koul.K 16:n sotapäiväkirja 18.10.1941–27.10.1942. SPK 8540. KA. Vrt. Tiainen, s. 81 ja Aspara 1983, s. 20.

¹⁰⁶⁶ Kotij.E 232/Järj.3/18.sal./22.1.1943. ”Vuoden 1943 helmikuun kutsunnassa hyväksyttävien asevelvollisten palvelukseen määrääminen”. SPK 17475. KA.

¹⁰⁶⁷ Kotij.E 350/Järj.3/18.sal./2.2.1943. ”Vuoden 1943 helmikuun kutsunnassa hyväksyttävien asevelvollisten palvelukseen määrääminen”. SPK 17475. KA; Kotij.E 308/Koul.1/281.sal./16.2.1943. T 17653/1. KA; Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnistetietoja. T 21407/3. KA. Vuoden 1924 jälkipuolella syntyneitä palvelukseen hyväksytyjä alokkaita oli 13 257 ja muita 5 253. Vrt. Tiainen, s. 83; Aspara 1983, s. 21.

¹⁰⁶⁸ Kotij.E 308/Koul.1/281.sal./16.2.1943 ”Käsky v:n 1924 ikäluokan, 8.–10.3.43 saapumiserän koulutuksesta”. T 17653/1. KA.

Vuonna 1925 syntyneiden ikäluokka astui palvelukseen myös kahdessa saapumiserässä. Vuoden 1925 alkupuolella syntyneiden kutsunnat järjestettiin 20.3.–10.4.1943, ja palvelukseen hyväksytyt asevelvolliset saapuivat koulutuskeskuksiin 12.–14.4.1943.¹⁰⁶⁹ Kotijoukkoihin tuli kaikkiaan 13 038 alokasta.¹⁰⁷⁰ Kun edelliset alokkaat olivat astuneet palvelukseen kuukautta aikaisemmin, jalkaväkeen palvelukseen astuneita alokkaita varten oli perustettava viisi uutta koulutuskeskusta eli Jalkaväen Koulutuskeskukset 22–26 Forssaan, Orivedelle, Hyvinkäälle, Nurmekseen ja Raaheen. Yhtä lukuun ottamatta uudet koulutuskeskukset sijoitettiin tilapäismajoitukseen. Kaikkiin muihin paitsi Jv.Koul.K 26:een tuli kaksi koulutuspataljoonaa.¹⁰⁷¹ Jalkaväen koulutusaika pysyi ennallaan eli kolmessa kuukaudessa.¹⁰⁷² Jv.koul.K 19:n nimi muutettiin Kotijoukkojen Henkilötäydennyskeskukseksi kesäkuussa 1943.¹⁰⁷³ Molempien edellä mainittujen saapumiserien koulutusta häittäsivät jälleen komennukset maataloustöihin elo–syyskuussa.¹⁰⁷⁴

Tässä kokoonpanossa Kotijoukkojen koulutuskeskukset toimivat noin puoli vuotta. Kun kouluhallituksen pääjohtaja oli loppukesällä 1943 vaatinut Oriveden Kansanopiston rakennusten vapauttamista kouluhallituksen suunnittelemaan käyttöön, Kotijoukkojen Esikunta ryhtyi yhdessä Päämajan linnoitusosaston kanssa valmistelemaan Jv.Koul.K 23:n majoitusta linnoitusjoukoilta vapaiksi jääneisiin parakeihin Ravijoen–Virolahden ja Ihakselan–Taavetin alueelle. Näillä alueilla oli valtion omistamia parakeja niin paljon, että Jv.Koul.K 23:n lisäksi Taavettiin siirrettiin Jv.Koul.K 26 ja Ravijoen–Virolahden alueelle Jv.Koul.K 22, joiden majoitusrakennukset tarvittiin muuhun käyttöön. Parakit korjattiin talvimajoituskuntoon syyskuun alkuun mennessä, ja koulutuskeskukset siirrettiin uusille alueille syys–lokakuussa. Myös Jv.Koul.K 6 siirrettiin uuteen paikkaan.¹⁰⁷⁵ Vuoden 1924 loppupuolella synty-

¹⁰⁶⁹ Kotij.E 748/Järj.3/18.sal/2.3.1943. ”Vuoden 1925 alkupuolella syntyneiden kutsunnat”. SPK 17475. KA.

¹⁰⁷⁰ Kotij.E 920/Järj.3/18.sal/13.3.1943. ”Vuoden 1943 maaliskuuhun kutsunnassa hyväksyttävien asevelvollisten palvelukseen määrääminen”. SPK 17475. KA; Kotij.E 526/Koul.1/281.sal/22.3.1943. T 10559–10560/21. KA; Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnistetietoja. T 21407/3. KA. Vuoden 1925 alkupuolella syntyneitä palvelukseen hyväksytyjä alokkaita oli 14 453 ja muita 265. Ks. myös Tiainen, s. 84.

¹⁰⁷¹ Kotij.E 939/Järj.3/2.sal/16.3.1943 ”Uusien jv.koulutuskeskusten perustaminen”. SPK 17475. KA. Vrt. Tiainen, s. 84 ja Aspara 1983, s. 21.

¹⁰⁷² PMkoul-os 1209/Koul.1/1.sal/10.3.1943 ”1925 ikäluokan I erän koulutus koul.keskuksissa”. T 17653/1. KA.

¹⁰⁷³ Jv.Koul.K 19–HTK/Kotij.–HTK 12 toimintakertomus 5.9.1941–30.11.1944. SPK 7183. KA; Tiainen, s. 85; Aspara 1983, s. 21.

¹⁰⁷⁴ Kotij.E 2739/Järj.3/18.sal/18.8.1943 ”Vuoden 1924 ikäluokan lomauttaminen koulutuskeskuksista sadonkorjuutöihin”. SPK 17475. KA. Lomauttaminen tapahtui ylipäällikön määräyksestä kuukaudeksi ja koski kaikkia jalkaväen koulutuskeskuksissa palvelleita vuoden 1924 ikäluokan aliupseereita ja miehiä.

¹⁰⁷⁵ Kotij.E 2869/Järj.3/2.sal/28.9.1943 ”Käsky Jv.Koul.K 22 ja 23:n siirtämisestä”. SPK 17475. KA; Kotij.E 3516/Järj.3/2.sal/16.10.1943 ”Käsky Jv.Koul.K 26:n siirtämisestä”. SPK 17476. KA; Kotij.E 4000/Järj.3/2.sal/4.11.1943. T 17653/2. KA; Jv.Koul.K 22:n toimintakertomus 22.3.1943–25.10.1944. SPK 8569. KA; Jv.Koul.K 23:n toimintakertomus

neet lähetettiin kenttäarmeijaan 5.–10.10.1943 ja vuoden 1925 alkupuolella syntyneet 20.–25.10.1943.¹⁰⁷⁶

Vuoden 1925 loppupuolella syntyneiden asevelvollisten kutsuntatarkastukset pidettiin 13.9.–9.10.1943 ja hyväksytyt astuivat palvelukseen 12.–14.10.1943. Lisäksi saapui pieni määrä samoissa kutsunnoissa palveluskelpoisiksi hyväksytyjä vuonna 1906 syntyneitä ja sitä nuorempia uudelleen tarkastettuja.¹⁰⁷⁷ Kotijoukkojen koulutuskeskuksiin tuli yhteensä 14 120 miestä.¹⁰⁷⁸ Jalkaväen alokkaiden peruskoulutusajaksi määrättiin kolme ja tykistö-, viesti- sekä pioneeriaselajin alokkaiden viisi kuukautta, jonka jälkeen alokkaiden oli oltava yksittäisinä miehinä täydennyskelpoisia kenttäarmeijaan.¹⁰⁷⁹

Sotapalvelukelpoisuudesta annettu asetus ja Lääkärintarkastusohjesääntö uusittiin syyskuussa 1943.¹⁰⁸⁰ Uusien määräysten vuoksi syys–lokakuun 1943 kutsunnoissa tarkastettiin uudelleen myös vuonna 1902 syntyneet ja sitä nuoremmat aikaisemmissa kutsunnoissa kokonaan sotapalveluksesta vapautetut asevelvolliset eli D-luokkaan sijoitetut miehet. Palveluskelpoisiksi todetut noin 7 000 vuosina 1909–1925 syntynyttä määrättiin astumaan palvelukseen jalkaväkeen 25. lokakuuta.¹⁰⁸¹ Kun Kotijoukkojen oli kuitenkin perustettava kolme kevyttä kenttätykistöpatteristoa kenttäarmeijaan muodostetuille uusille prikaateille, Päämaja muutti aikaisempaa käskyään määräten tästä saapumiserästä tykistöön 64 % A I- ja A II -miehistä sekä kaikki B I -miehet. B II -miehet puolestaan määrättiin jalkaväkeen koulutettavaksi noin kahdessa kuukaudessa huolto- ja vartiointitehtäviin.¹⁰⁸² Entiset D-miehet jaettiin koulutuskeskuksiin siten, että tykistön koulutuskeskuksiin sijoitettiin yhteensä 2 125 miestä, Jalkaväen Koulu-

4.4.1943–31.10.1944. SPK 8583. KA; Jv.Koul.K 26:n toimintakertomus 22.3.1943–25.10.1944. SPK 8569. KA; Kotij.E 3690/Järj.3/2.sal/23.10.1943 ”Käsky Jv.Koul.K 6:n siirtämisestä”. SPK 17476. KA; Tiainen, s. 86.

¹⁰⁷⁶ PMJärj-os 1680/Lkp.sal/21.9.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä”. T 22520/F 29. KA; PMJärj-os 1824/Lkp.sal/12.10.1943 ”Käsky kenttäarmeijan nuorennetulle jalkaväelle annettavasta henkilötäydennyksestä”. T 22520/F 29. KA; Kotij.E 3141/Järj.3/46.sal/27.9.1943 ”V:n 1924 jälkipuoliskolla synt. miesten siirto kenttäarmeijaan”. Kotij.E koul.tsto/Fa 44 tai SPK 17476. KA; Kotij.E 3456/Järj.3/46.sal/14.10.1943 ”Käsky kenttäarmeijalle annettavasta henkilötäydennyksestä”. Kotij.E koul.tsto/Fa 44 tai SPK 17476. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 21 ja Liite 3.

¹⁰⁷⁷ Kotij.E 2744/Järj.3/18.sal/19.8.1943. ”Vuoden 1925 jälkipuoliskolla syntyneiden ja aikaisemmin asevelvollisuudesta kokonaan vapautettujen kutsunnat”. SPK 17475. KA.

¹⁰⁷⁸ Kotij.E 1875/Koul.1/281.sal/30.9.1943. T 10559–10560/21. KA; Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnistetietoja. T 21407/3. KA. Vuoden 1925 jälkipuolella syntyneitä palvelukseen hyväksytyjä alokkaita oli 14 812, muita 1 038 ja entisiä ns. D-miehiä 6 892. Vrt. myös Tiainen, s. 87; Aspara 1983, s. 22.

¹⁰⁷⁹ Kotij.E 1875/Koul.1/281 sal/30.9.1943 ”Käsky vuoden 1925 ikäluokan 12.–14.10.43 saapumiserän koulutuksesta”. T 17653/1. KA; PMkoul-os 4748/Koul.1/1.sal/25.9.1943 ”v.1925 ikäluokan II erän koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17653/1. KA. Mennala toteaa tutkimuksessaan virheellisesti jalkaväen peruskoulutusajaksi neljä kuukautta. Mennala, s. 48. Vrt. Aspara 1983, s. 22.

¹⁰⁸⁰ Asetuskokoelma n:o 772/1943.

¹⁰⁸¹ Kotij.E 3520/Järj.3/18.sal/16.10.1943 ”Ent. D-miesten palvelukseen määrääminen”. SPK 17476. KA.

¹⁰⁸² Kotij.E 3635/Järj.3/18.sal/21.10.1943 ”Ent. D-miesten palvelukseen määrääminen”. SPK 17476. KA. Ks. myös Tiainen, s. 88 ja Aspara 1983, s. 22.

tuskeskukseen 25 noin 500 miestä sekä Jalkaväen Koulutuskeskuksiin 22, 23 ja 24 noin 3 000 miestä. Vuoden 1925 toisesta saapumiserästä määrättiin tykistöön vielä myöhemmin yhteensä 735 alokasta. Edellä mainitut järjestelyt toteutettiin 6.11.1943 mennessä.¹⁰⁸³

Koska Tykistön Koulutuskeskus 3 ei voinut ottaa vastaan kaikkia tykistöön määrättyjä asevelvollisia, oli perustettava kaksi uutta tykistön koulutuskeskusta. Kun jalkaväen koulutuskeskuksissa palvelukseen määrättyt asevelvolliset sijoitettiin uudelleen, Jalkaväen Koulutuskeskus 5 vapautui tykistön käyttöön ja muutettiin Tykistön Koulutuskeskus 4:ksi.¹⁰⁸⁴ Lisäksi perustettiin Tykistön Koulutuskeskus 5 Lempäälän–Kuurilan alueelle¹⁰⁸⁵. Vuoden 1925 loppupuolella syntyneet siirrettiin kenttäarmeijan henkilötäydennyskeskuksiin 6.–9.4.1944.¹⁰⁸⁶

Kotijoukkoihin oli myös määrätty huomattava määrä virolaisia vapaaehtoisia, jotka olivat olleet koulutettavina Jalkaväen Koulutuskeskuksissa 24 ja 25. Joulukuun alussa muutettiin Jalkaväen Koulutuskeskus 26 niin sanotuksi virolaiskeskukseksi, jonne kaikki virolaiset vapaaehtoiset siirrettiin. Jalkaväen Koulutuskeskus 26 alistettiin 14.2.1944 Päämajalle. Suomalainen henkilöstö siirrettiin Jalkaväen Koulutuskeskuksesta 26:sta Jalkaväen Koulutuskeskus 23:een 9.–10.12.1943.¹⁰⁸⁷

5 Vuonna 1944 palvelukseen vuoden 1926 ikäluokka ja nostoväen II luokka

Vuoden 1926 alkupuolella syntyneiden miesten kutsunnat järjestettiin 24.1.–15.2.1944. Hyväksytyt astuivat palvelukseen 21.–23.2.1944.¹⁰⁸⁸ Kaikkiaan Kotijoukkoihin tuli 12 554 vuoden 1926 alkupuolella syntynyttä miestä ja 5 990 uudelleen tarkastettua asevelvollista, joita kutsunnoissa oli ollut huo-

¹⁰⁸³ Kotij.E 3976/Järj.3/49.sal./6.11.1943 ”V.1925 loppupuolella syntyneen henkilöstön siirto jalkaväestä tykistöön”. SPK 17476. KA; Tyk.Koul.K 3:n toimintakertomus 1.9.1942–20.11.1944. SPK 23913. KA; Jv.Koul.K 5:n toimintakertomus 18.6.1941–24.10.1943. SPK 8431. KA; Jv.Koul.K 22:n toimintakertomus 22.3.1943–25.10.1944. SPK 8569. KA; Jv.Koul.K 23:n toimintakertomus 4.4.1943–31.10.1944. SPK 8583. KA; Jv.Koul.K 24:n toimintakertomus 30.3.1943–30.11.1944. SPK 8625. KA; Jv.Koul.K 25:n toimintakertomus 26.3.1943–19.9.1944. SPK 8627. KA.

¹⁰⁸⁴ Kotij.E 3692/Järj.3/2.sal./23.10.1943 ”Käsky Jv.Koul.K 5:n lakkauttamisesta ja Tyk.Koul.K 4:n perustamisesta”. SPK 17476. KA.

¹⁰⁸⁵ Kotij.E 3860/Järj.3/2.sal./30.10.1943 ”Käsky Tyk.Koul.K 5:n perustamisesta”. Tyk.Koul.K 5 perustettiin Jv.Koul.K 6:lta vapautuneisiin tiloihin, joka puolestaan oli siirretty viikkoa aikaisemmin Aholahteen.

¹⁰⁸⁶ Kotij.E 850/Järj.3/4b.sal./31.3.1944 ”V. 1925 jälkipuoliskolla syntyneiden siirto henkilötäydennyskeskuksiin”. Kotij.E koul.tsto/Fa 62 tai SPK 17476 KA; Aspara 1983, s. 22 ja Liite 3.

¹⁰⁸⁷ Kotij.E 4548/Järj.3/18.sal./11.12.1943 ”Eestiläiset vapaaehtoiset”. SPK 17476. KA; Tiainen, s. 89.

¹⁰⁸⁸ Kotij.E:n Järj.5:n sotapäiväkirja 5.1.1944. SPK 17480. KA.

mattavan paljon. Yhteensä Kotijoukkoihin astui palvelukseen 18 544 miestä.¹⁰⁸⁹ Jalkaväen alokkaiden peruskoulutusaika pidennettiin neljään kuukauteen muiden aselajien peruskoulutuskauden pituuden ollessa edelleen viisi kuukautta. Alokkaiden koulutustavoite pysyi ennallaan eli peruskoulutuskauden jälkeen miesten oli oltava yksittäisinä miehinä täydennyskelpoisia kenttäarmeijaan.¹⁰⁹⁰

Vuoden 1926 loppupuolella syntyneiden miesten sekä nostoväen II luokan 1902 syntyneiden ja sitä nuorempien miesten kutsuntatarkastukset pidettiin 15.3.–15.4.1944. Vuoden 1926 ikäluokan toinen saapumiserä astui palvelukseen 21.–22.4.1944.¹⁰⁹¹ Kotijoukkojen koulutuskeskuksiin tuli yhteensä 12 336 asevelvollista.¹⁰⁹² Jalkaväen peruskoulutuskauden pituus oli jälleen neljä kuukautta.¹⁰⁹³ Vuoden 1944 helmikuun puoliväliin mennessä koulutus ja prikaatien kenttätykistö patteristojen perustaminen Tykistön Koulutuskeskus 4:ssä ja 5:ssä oli ehtinyt niin pitkälle, että patteristot keskitettiin sotatoimi-alueelle. Tykistössä koulutettavana ollut miesmäärä supistui tämän jälkeen ennalleen, ja Tykistön Koulutuskeskus 3 jäi jälleen aselajin ainoaksi koulutuskeskukseksi.¹⁰⁹⁴ Koska Tyk.Koul.K:t 4 ja 5 voitiin tyhjentää ja muuttaa jalkaväen koulutuskeskuksiksi, tarvittiin ainoastaan yksi uusi jalkaväen koulutuskeskus. Lakkautettujen tykistön koulutuskeskusten tilalle muodostettiin Jalkaväen Koulutuskeskukset 27 ja 28, ja kokonaan uutena koulutuskeskuksena perustettiin Jalkaväen Koulutuskeskus 29.¹⁰⁹⁵

Nostoväen II luokan ikäluokat 1904–1924 astuivat palvelukseen 10.6.1944. Vuosina 1909–1924 syntyneet rintamakelpoiset eli A I ja A II -luokan noin 3 000 miestä määrättiin jalkaväkeen, joille oli annettava neljän kuukauden peruskoulutus. Vuosina 1904–1908 syntyneet A I- ja A II -miehet sekä vuosina 1904–1924 syntyneet B I -miehet (noin 10 000) määrättiin koulutettaviksi jalkaväen huoltojoukkojen täydennyshenkilöstöksi kuuden viikon ohjelmalla. Lisäksi jalkaväen viestijoukkojen täydennyk-

¹⁰⁸⁹ Kotij.E 15/Järj.5/1 sal/5.1.1944. Kotij.E koul.tsto/Fa 62. KA; Kotij.E 141/Koul.1/201.sal/4.2.1944. T 10559–10560/26. KA; Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnustietietoja. T 21407/3. KA. Vuoden 1926 alkupuolella syntyneitä palvelukseen hyväksytyjä alokkaista oli 14 392 ja muita 5 990. Ks. myös Tiainen, s. 91.

¹⁰⁹⁰ PMkoul-os 434/Koul.1/1.sal./19.1.1944 ”v.1926 ikäluokan I erän koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17654/1. KA; Kotij.E 141/Koul.1/201.sal./4.2.1944 ”Käsky vuoden 1926 ikäluokan 21.–23.2.44 saapumiserän koulutuksesta”. T 17654/1. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 22.

¹⁰⁹¹ Kotij.E:n Järj.5:n sotapäiväkirja 23.2.1944. SPK 17480. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 22.

¹⁰⁹² Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnustietietoja. T 21407/3. KA. Vuoden 1926 jälkipuolella syntyneitä palvelukseen hyväksytyjä alokkaista oli 13 654 ja muita 483.

¹⁰⁹³ PMkoul-os 2109/Koul./1.sal./31.3.1944 ”v.1926 ikäluokan II erän koulutus koulutuskeskuksissa”. T 17654/1. KA.

¹⁰⁹⁴ Tyk.Koul.K 3:n toimintakertomus 1.9.1942–20.11.1944. SPK 23913. KA.

¹⁰⁹⁵ Kotij.E 200/Järj.3/2.sal/21.1.1944 ”Tyk.Koul.K 4 ja 5:n lakkauttaminen sekä Jv.Koul.K 27, 28 ja 29:n perustaminen”. SPK 17476. KA; Jv.Koul.K 27:n toimintakertomus 15.2.1944–31.10.1944. SPK 8649. KA; Jv.Koul.K 28:n toimintakertomus 15.2.1944–19.10.1944. SPK 8656. KA; Jv.Koul.K 29:n sotapäiväkirja 28.4.1944–31.7.1944. SPK 8665. KA; Aspara 1983, s. 22.

seksi koulutettiin 500 A-miestä.¹⁰⁹⁶ Jalkaväkeen määrättyjä asevelvollisia varten perustettiin viisi uutta Jalkaväen Koulutuskeskusta: Jv.Koul.K 30 Kokemäelle, Jv.Koul.K 31 Haapajärven–Pyhäjärven alueelle, Jv.Koul.K 32 Raahen ja Jv.Koul.K 33 Lahteen. Jv.Koul.K 11:een perustettiin ruotsinkielisiä nostoväen II luokan miehiä varten yksi pataljoona entisten lisäksi.¹⁰⁹⁷ Lisäksi perustettiin Viestikoulutuskeskus 2 nostoväen II luokan 500 miehen ja 450 jalkaväen viestimiehen kouluttamista varten. Viimeksi mainitut siirrettiin eri jalkaväen koulutuskeskuksista 30.5.1944.¹⁰⁹⁸ Jalkaväen Aliupseerikoulun toiminta lopetettiin 27.5.–10.10.1944. Sen tilalle Hämeenlinnaan ja Parolaan perustettiin Jalkaväen Koulutuskeskus 34.¹⁰⁹⁹ Ylipäällikkö ei suostunut käyttämään vuoden 1926 ikäluokkaa täydennykseen lukuun ottamatta pientä määrää tykkimiehiä, jotka olivat jonkin aikaa rintamajoukkojen patteristoissa korvaamassa niistä määrääjaksi maataloustöihin lomautettuja vanhempia miehiä¹¹⁰⁰. Vuoden 1926 ikäluokka kotiutettiin Kotijoukoista marraskuussa 1944.¹¹⁰¹

Jatkosodan aikana järjestettiin kutsunnat viidelle ikäluokalle eli vuosina 1922–1926 syntyneille. Palvelukseen määrättiin kuusi alokasikäluokkaa eli vuosina 1921 (jälkipuolella syntyneet)–1926 syntyneet. Jatkosodan aikana palvelukseen astui yhteensä 190 083 alokasta (Ks. Taulukko 2), joista Päämajan asevelvollisuusasiaintoimiston tilastojen mukaan 24 157 oli kutsunnoissa uudelleen tarkastettuja ja palvelukseen hyväksytyjä. Suurin osa alokkaista eli 179 226 määrättiin palvelukseen Kotijoukkojen koulutuskeskuksiin, ilmavoimiin määrättiin 3 188 alokasta, merivoimiin 6 262 ja kenttäarmeijaan pääasiassa Panssaridivisioonan koulutuspataljoonaan 1 407 alokasta.¹¹⁰² Taulukosta 2 voidaan selvästi havaita jalkaväen suuret tappiot hyökkäysvaiheessa, jonka vuoksi 90 % kolmen ensimmäisen saapu-

¹⁰⁹⁶ Kotij.E 1175/Järj.3/2.sal./25.4.1944 ”II lk. nostomiesten palv.otto 10.6.1944”. Kotij.E koul.tsto/Fa 62 tai SPK 17476 KA. Vuosina 1904–1908 syntyneet miehet lähetettiin työkomppanioiksi muodostettuina sotatoimialueelle 18.6. mennessä ja vuonna 1909 syntyneet sekä nuoremmat B I -miehet heinäkuun lopulla kenttäarmeijan huoltomuodostelmiin. Aspara 1983, s. 22–23.

¹⁰⁹⁷ PMjärj-os 1169/Lkp.sal/25.5.1944. T 17654/1. KA; Kotij.E 1046/Koul.1/201 sal/2.6.1944. Kotij.E koul.tsto/Fa 55. KA; Jv.Koul.K 31:n toimintakertomus 3.5.1944–24.7.1944. SPK 8682. KA; Jv.Koul.K 32:n sotapäiväkirja 3.5.1944–30.6.1944. SPK 8684. KA; Jv.Koul.K 33:n sotapäiväkirja 3.5.1944–3.11.1944. SPK 8685. KA. Vrt. Aspara 1983, s. 22–23.

¹⁰⁹⁸ V.Koul.K 2:n toimintakertomus 8.5.–3.11.1944. SPK 24698. KA; Kotij.E 1121/Järj.3/49.sal/26.4.1944. SPK 17476. KA.

¹⁰⁹⁹ Kotij.E 1407/Järj.3/2.sal/24.5.1944 ”Jv.AUK:n keskeyttäminen ja Jv.Koul.K 34:n perustaminen”. SPK 17476. KA.

¹¹⁰⁰ Ks. esim. Aun.REOp-os 1928/III b/29 sal./16.4.1944 ”Käsäy maataloustöihin lomautettavista”. SPK 20881/Liite 731. KA.

¹¹⁰¹ Kotij.E 3567/Järj.3/2.sal/8.11.1944 ”Koulutuskeskuksien lopettaminen”. SPK 17476 tai T 17654/12. KA; Aspara 1983, s. 22–23 ja Liite 3.

¹¹⁰² Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnistetietoja. T 21407/3. KA. Vrt. Suomen sota osa 9, s. 413 taulukko: ”Sodan aikana palvelukseen astuneet alokkaat”. Jatkosodan historiassa varusmiespalvelukseen kutsuttujen ikäluokkien vahvuudet poikkeavat huomattavasti tässä esitetystä. Koska teoksesta puuttuvat lähdeviitteet, tässä yhteydessä ei ole mahdollista selvittää, mistä erot aiheutuvat. Jatkosodan historia osa 4, s. 150 taulukko: ”Asemasodan aikana varusmiespalvelukseen kutsutut ikäluokat”.

miserän alokkaista määrättiin jalkaväkeen. Syksyllä 1942 jalkaväen osuus alokkaista putosi noin 70 %:iin ja vastaavasti muiden aselajien osuus kasvoi merkittävästi. Pääasiassa tämä muutos aiheutui kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyistä ja vanhempien ikäluokkien kotiuttamisista.

Taulukko 2. Palvelukseen astuneet alokkaat ja varusmiesikäluokkien koulutussuhdeprosentit vuosina 1941–1944.¹¹⁰³

Saapumiserä/ ikäluokka	Vahvuus	Jv	Rv	Pst	Yht	Ps	Tyk	Vi	Pion	Iv	Mv
II/1921	11 799	90			90	2	3	2	3		
1922	31 364	90			90	2	3	2	3		
1923	27 697	90			90	2	3	2	3		
I/1924	15 776	64	4	0,8	68,8	1,2	10	8	10	2	
II/1924	18 510	61,7	3,5	1	66,2	2	8	6	10	2	5,8
I/1925	14 718	66,7	4	1,5	72,2	1,5	6,5	4	6,5	1,8	7,5
II/1925	15 850	66,9	2,1	3,1	72,1	1,6	6,2	4,1	5,5	3,5	7
Ent. D-miehet	6 892	44,2				3,3	30,8			7,2	14,5
I/1926	20 382	77		2,2	79,2	0,6	4,9	2,9	4,4	2,9	5,1
II/1926	14 137	64,2		4	68,2	0,7	8,9	4,2	5,2	4,2	8,6
Nv. II luokka	12 958	96,2						3,8			

Selitykset: saapumiserä I/1924 = vuoden 1924 alkupuolella syntyneet, II/1924 = vuoden 1924 jälkipuolella syntyneet, jv = jalkaväki (kivääri, konekivääri, kranaatinheitin), rv = ratsuväki, pst = panssarintorjunta, yht = jalkaväki yhteensä, ps = panssarijoukot, tyk = tykistö, vi = viesti, pion = pioneeri, iv = ilmavoimat, mv = merivoimat.

¹¹⁰³ Tilasto vuosina 1941–1944 palvelukseen astuneista alokkaista. Ei tunnustietoja. T 21407/3. KA; Kotij.E 1445/Järj.3/18.sal/8.8.1941. ”Asevelvollisten palvelukseen kutsuminen”. SPK 17472. KA; Kotij.E 4300/Järj.3/18.sal/10.12.1941 ”Kutsunnassa 15.12.41–10.1.42 palvelukseen hyväksytyt asevelvolliset”. SPK 17473. KA; Kotij.E 5500/Järj.3/18.sal/16.9.1942 ”Vuoden 1924 alkupuoliskolla syntyneiden kutsunnassa hyväksytyjen asevelvollisten palvelukseen määrääminen”. SPK 17474. KA; Kotij.E 2067/Koul.1/281.sal/12.10.1942. T 17652/1. KA; Kotij.E 232/Järj.3/18.sal/22.1.1943 ”Vuoden 1943 helmikuun kutsunnassa hyväksyttävien asevelvollisten palvelukseen määrääminen”. SPK 17475. KA; Kotij.E 920/Järj.3/18.sal/13.3.1943 ”Vuoden 1943 maaliskuun kutsunnassa hyväksyttävien asevelvollisten palvelukseen määrääminen”. SPK 17475. KA; Kotij.E 526/Koul.1/281.sal/22.3.1943. T 10559–10560/21. KA; Kotij.E 1875/Koul.1/281.sal/30.9.1943. T 10559–10560/21. KA; Kotij.E:n Järj.5:n sotapäiväkirja 11.1.1944. SPK 17480. KA; Kotij.E:n Järj.5:n sotapäiväkirja 9.3.1944. SPK 17480. KA.

Jatkosodan aikana palvelukseen määrättyjen asevelvollisten palvelusajat muodostuivat hyvin eripituisiksi. Syyskuun 1941 saapumiserien palvelusaika oli luonnollisesti pisin: II/1921 saapumiserällä 39 kuukautta ja vuoden 1922 ikäluokalla noin 38,5 kuukautta. Kovin paljon näitä lyhyemmäksi ei jäänyt vuoden 1923 ikäluokan palvelusaika 34,5 kuukautta, kun taas vuoden 1924 ikäluokan palvelusaika jäi noin vuoden lyhyemmäksi kuin edellisten. I/1924 saapumiserä oli palveluksessa 25 kuukautta ja II/1924 saapumiserä 20,5 kuukautta. Vuoden 1925 alkupuolella syntyneiden palvelusaika venyi 32 kuukauteen ja jälkipuolella syntyneiden palvelusaika oli lopulta 26 kuukautta. Vuoden 1925 ikäluokka kotiutettiin palveluksesta 16.12.1945.¹¹⁰⁴ II/1924 saapumiserä ja koko vuoden 1926 ikäluokka ei siis ennättänyt sodasta huolimatta olla palveluksessa tammikuun 1941 asevelvollisuuslain edellyttämää kahta vuotta ennen kotiuttamistaan.

6 Koulutuskeskusten toiminnan lopettaminen

Kesäkuussa 1944 alkanut rintamien siirtyminen taaksepäin aiheutti sotatoimiyhtymien huoltoelimien saapumisen useiden koulutuskeskusten sijoituspaikkakunnille, minkä vuoksi ne jouduttiin siirtämään kauemmaksi rintamasta. Samalla voitiin vähentää koulutuskeskusten lukumäärää yhdistämällä siirretyt keskuksat taaempaan oleviin.¹¹⁰⁵ Päämajan ilmoituksen mukaan vuoden 1927 ikäluokkaa ei kutsutaisi palvelukseen kuin äärimmäisessä tapauksessa. Kotijoukkojen Esikunta teki kuitenkin esityksen Päämajan järjestelyosastolle ikäluokan palvelukseen kutsumisesta. Kotijoukkojen Esikunnan esityksen mukaan vuonna 1927 syntyneiden kutsunnat järjestettäisiin syyskuussa 1944, ensimmäinen saapumiserä astuisi palvelukseen lokakuussa 1944 ja toinen vasta huhti–toukokuussa 1945¹¹⁰⁶.

Yleensä koulutuskeskuksia siirrettiin vuoden 1940 rajan läheisyydestä länteen ja yhdistettiin siellä oleviin koulutuskeskuksiin. Jv.Koul.K 26 alistettiin 18.6.1944 jälleen Kotijoukkojen Esikunnalle, siirrettiin Jv.Koul.K 1:n alaiseksi ja lakkautettiin. Jv.Koul.K 3 (- II P), Jv.Koul.K 32 ja Jv.Koul.K 34 yhdistettiin Hämeenlinnaan 26.6.1944 yhdeksi koulutuskeskukseksi, jonka nimeksi tuli Jv.koul.K 3 (koulutuskeskuksia yhdistettäessä säilytettiin aina pienin numero). II/Jv.Koul.K 3 yhdistettiin samana päivä-

¹¹⁰⁴ Tilasto nuorimpien ikäluokkien palvelemasta ajasta. Ei tunnistetietoja. T 21407/3. KA.

¹¹⁰⁵ Ks. esim. Aspara 1983, s. 23.

¹¹⁰⁶ Kotij.E 2466/Järj.5/1.sal/6.8.1944. T 22520/Hh 4. Kotijoukkojen Esikunta kiinnitti kirjelmässä huomiota 17–18 vuotiaiden alokkaiden fyysiseen ja henkiseen kykyyn kestää tiivistä koulutusohjelmaa, jonka vuoksi päiväpalvelusohjelma muodostui liian pitkäksi ja rasittavaksi. Kotijoukkojen Esikunta esitti, että jalkaväen neljä kuukautta kestävä koulutusohjelma saadaan muuttaa viisikuukautiseksi, jolloin alokkeilla todettu liikaraskitus huomattavasti vähenisi.

nä Jv.Koul.K 33:een Lahdessa.¹¹⁰⁷ Jv.Koul.K 22 ja Jv.Koul.K 31 yhdistettiin Jv.Koul.K 22:ksi¹¹⁰⁸. Jv.Koul.K 23 yhdistettiin Jv.Koul.K 30:n kanssa¹¹⁰⁹. Lisäksi perustettiin 1.8.1944 uusi Jv.Koul.K 35¹¹¹⁰, jonka henkilöstöksi siirrettiin Jv.Koul.K 12:sta yksi pataljoona.¹¹¹¹

Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan Henkilötäydennyskeskus, jonka nimi 6.8.1944 alkaen oli HTK 13, alistettiin Kotijoukkojen Esikunnalle ja lakkautettiin 11.8.1944. Kotijoukkojen Henkilötäydennyskeskuksen nimi muutettiin 6.8.1944 HTK 12:ksi.¹¹¹² Jv.Koul.K 35 yhdistettiin Jv.Koul.K 27:ään 12.8.1944. Jalkaväen Koulutuskeskus 35 oli siis toiminnassa vain parisen viikkoa.¹¹¹³ Heinä–elokuun vaihteessa rintamalle palautettavien toipilaiden lukumäärä paisui suureksi. Kiinni saadut rintamakarkurit, joita oli jatkuvasti Järjestelykeskus 1:ssä noin komppanian verran tutkittavina ja vartioitavina odotamassa asiansa käsittelyä kenttäoikeudessa, lisäsivät vielä tilanahtautta. Päämajan käskyllä Järjestelykeskus 1 jaettiin 22.8.1944 kahtia ja sen kolmannelta osasta perustettiin uudelleen Järjestelykeskus 2 Pieksämäelle.¹¹¹⁴ Jv.Koul.K 25 yhdistettiin Jv.Koul.K 1:een ja lakkautettiin.¹¹¹⁵

Syyskuun 25. päivänä 1944 alkanut ikäluokkien 1902–1906 ja 1926 kotiuttaminen vähensi edelleen koulutuskeskusten lukumäärää.¹¹¹⁶ Marraskuun alussa Jalkaväen koulutuskeskuksista olivat toiminnassa enää Jv.Koul.K 1 Tuusulassa, Jv.Koul.K 3 Lempäälässä, Jv.Koul.K 6 Parolassa, Jv.Koul.K 11 Tammisaarella, Jv.Koul.K 12 Orivedellä, Jv.Koul.K 17 Turussa ja Jv.Koul.K 24 Hyvinkäällä. Lisäksi

¹¹⁰⁷ Kotij.E 1778/Järj.3/2.sal/26.6.1944 ”Käsky Jv.Koul.K 32:n ja 34:n toiminnan lopettamisesta”. SPK 17476. KA.

¹¹⁰⁸ Kotij.E 2041/Järj.3/2.sal/9.7.1944 ”Käsky Jv.Koul.K 22:n siirrosta sekä Jv.Koul.K 31:n toiminnan lopettamisesta”. SPK 17476. KA.

¹¹⁰⁹ Kotij.E 2042/Järj.3/2.sal/9.7.1944 ”Käsky Jv.Koul.K 23:n siirrosta sekä Jv.Koul.K 30:n toiminnan lopettamisesta”. SPK 17476. KA.

¹¹¹⁰ Kotij.E 2230/Järj.3/2.sal/22.7.1944 ”Käsky Jv.Koul.K 35:n perustamisesta”. SPK 17476. KA.

¹¹¹¹ Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus 22.6.1941–28.11.1944. SPK 8355. KA; Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirjat ajalta 30.6.1944–20.10.1944 ja 20.10.1944–28.11.1944. SPK 8374 ja 8375. KA; Jv.Koul.K 33:n sotapäiväkirja ajalta 3.5.1944–3.13.1944. SPK 8685. KA; Jv.Koul.K 22:n toimintakertomus ajalta 22.3.1943–25.10.1944. SPK 8569. KA; Jv.Koul.K 23:n toimintakertomus ajalta 4.4.1943–31.10.1944. SPK 8583. KA. Ks. myös Tiainen, s. 96–97.

¹¹¹² Kotij.E 2424/Järj.3/2.sal/6.8.1944 ”Koulutuskeskusten järjestely”. SPK 17476. KA; Kotij.E 2497/Järj.3/2.sal/11.8.1944 ”HTK 13:n toiminnan lopettaminen”. SPK 17476. KA.

¹¹¹³ Kotij.E 2449/Järj.3/2.sal/8.8.1944 ”Käsky Jv.Koul.K 27:n siirrosta sekä Jv.Koul.K 35:n toiminnan lopettamisesta”. SPK 17476. KA.

¹¹¹⁴ Kotij.E 2506/Järj.3/2.sal/12.8.1944 ”Käsky Järj.K 1:n jakamisesta ja Järj.K 2:n perustamisesta”. SPK 17476. KA; Järj.K 1:n toimintakertomus ajalta 15.9.1941–18.11.1944. SPK 13747. KA; Järj.K 2:n toimintakertomus ajalta 22.8.1944–20.11.1944. SPK 25922. KA. Ks. myös Tiainen, s. 97–98.

¹¹¹⁵ Kotij.E 3033/Järj.3/2.sal/14.9.1944 ”Jv.Koul.K 25:n siirto ja lopettaminen”. SPK 17476. KA.

¹¹¹⁶ Ks. esim. Kotij.E 3290/Järj.3/2.sal/11.10.1944 ”Jv.Koul.K 3:n siirto ja Jv.Koul.K 28:n lopettaminen”. SPK 17476. KA; Kotij.E 3297/Järj.3/2.sal/11.10.1944 ”Käsky Järj.K 1:n ja Järj.K 2:n siirrosta sekä Järj.K 2:n lopettamisesta”. SPK 17476. KA; Kotij.E 3298/Järj.3/2.sal/11.10.1944 ”Käsky Jv.Koul.K 12:n ja Jv.Koul.K 15:n siirrosta sekä Jv.Koul.K 15:n ja Jv.Koul.K 29:n lopettamisesta”. SPK 17476. KA; Kotij.E 3353/Järj.3/2.sal/17.10.1944 ”Käsky Jv.Koul.K 17:n, Jv.Koul.K

toiminnassa olivat Järjestelykeskus 1 Kuopiossa sekä Panssarintorjuntakoulutuskeskus Myllykoskella ja Inkeröisissä.¹¹¹⁷

Vuonna 1923 syntynyt ja sitä vanhempi päällystö, alipäällystö ja miehistö kotiutettiin 20.–30.11.1944 välisenä aikana.¹¹¹⁸ Kotiuttaminen laajennettiin 8.11.1944 koskemaan kaikki muut ikäluokat, paitsi vuonna 1924 syntyneet päällystö- ja alipäällystöaineeseen kuuluvat ja vuonna 1925 syntyneet miehet, jotka määrättiin edelleen jäämään palvelukseen. Näistä ikäluokista oli kotiutettava nostoväen II luokan asevelvolliset. Kotiuttaminen ei koskenut kantahenkilökuntaa, joka jäi edelleen palvelukseen.¹¹¹⁹ Vies-tikoulutuskeskus 2 lopetti toimintansa 1.11.1944. Sen tilalle perustettiin ”Pataljoona N” (Niemeläinen), johon kaikki palvelukseen jäävät asevelvolliset oli siirrettävä lakkautettavista koulutuskeskuksista.¹¹²⁰ Jv.Koul.K:t 1, 3, 6, 11, 12, 17 ja 24, Järj.K 1, Tyk.Koul.K 3, V.koul.K, Pion.koul.K, Pst.koul.K, HTK 12 ja Asentajakoulu lopettivat toimintansa 30.11.1944 mennessä. Täydennysmittauspatteri lakkautet-tiin 27.11.1944 ja ”Pataljoona N” 30.11.1944. Jalkaväen Aliupseerikoulu, Tykistön Aliupseerikoulu, Kaasusuojelukoulutuskeskus, Moottoriajoneuvokoulutuskeskus, Lääkintäkoulu ja Asekoulu alistettiin puolestaan Päämajalle.¹¹²¹

22:n, Jv.Koul.K 23:n ja Jv.Koul.K 33:n siirrosta sekä Jv.Koul.K 22:n, Jv.Koul.K 23:n, Jv.Koul.K 27:n ja Jv.Koul.K 33:n lopettamisesta”. SPK 17476. KA.

¹¹¹⁷ Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus 22.6.1941–28.11.1944. SPK 8355. KA; Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirjat ajalta 30.6.1944–20.10.1944 ja 20.10.1944–28.11.1944. SPK 8374 ja 8375. KA; Jv.Koul.K 6:n toimintakertomus 18.6.1941–28.11.1944. SPK 8451. KA; Jv.Koul.K 11:n toimintakertomus 21.6.1941–25.11.1944. SPK 8480. KA; Jv.Koul.K 12:n toi-mintakertomus 25.6.1941–20.11.1944. SPK 8497. KA; Jv.Koul.K 17:n toimintakertomus 27.8.1941–15.11.1944. SPK 8556. KA; Jv.Koul.K 24:n toimintakertomus 30.3.1943–30.11.1944. SPK 8625. KA; Järj.K 1:n toimintakertomus 15.9.1942–18.11.1944. SPK 13747. KA; Tyk.Koul.K 3:n toimintakertomus 1.9.1942–20.11.1944. SPK 23913. KA; V.Koul.K:n toimintakertomus 12.10.1942–30.11.1944. SPK 24672. KA; Pion.Koul.K:n toimintakertomus 16.6.1941–12.11.1944. SPK 19366. KA; Pst.Koul.K:n toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1944. SPK 19126. KA.

¹¹¹⁸ Kotij.E 3430/Järj.3/18.sal/27.10.1944 ”V.1923 ja sitä ennen synt. henkilöstön kotiuttaminen”. SPK 17476. KA.

¹¹¹⁹ Kotij.E 3584/Järj.3/18.sal/10.11.1944 ”Henkilöstön kotiuttaminen”. SPK 17476. KA.

¹¹²⁰ Kotij.E 3510/Järj.3/49.sal/3.11.1944 ”Henkilöstön siirto”. SPK 17476. KA.

¹¹²¹ Kotij.E 3567/Järj.3/2.sal/8.11.1944 ”Koulutuskeskuksien lopettaminen”. SPK 17476. KA; Jv.Koul.K 1:n toimintaker-tomus 22.6.1941–28.11.1944. SPK 8355. KA; Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirjat ajalta 30.6.1944–20.10.1944 ja 20.10.1944–28.11.1944. SPK 8374 ja 8375. KA; Jv.Koul.K 6:n toimintakertomus 18.6.1941–28.11.1944. SPK 8451. KA; Jv.Koul.K 11:n toimintakertomus 21.6.1941–25.11.1944. SPK 8480. KA; Jv.Koul.K 12:n toimintakertomus 25.6.1941–20.11.1944. SPK 8497. KA; Jv.Koul.K 17:n toimintakertomus 27.8.1941–15.11.1944. SPK 8556. KA; Jv.Koul.K 24:n toimintakerto-mus 30.3.1943–30.11.1944. SPK 8625. KA; Järj.K 1:n toimintakertomus 15.9.1942–18.11.1944. SPK 13747. KA; Tyk.Koul.K 3:n toimintakertomus 1.9.1942–20.11.1944. SPK 23913. KA; V.Koul.K:n toimintakertomus 12.10.1942–30.11.1944. SPK 24672. KA; Pion.Koul.K:n toimintakertomus 16.6.1941–12.11.1944. SPK 19366. KA; Pst.Koul.K:n toi-mintakertomus 17.6.1941–27.11.1944. SPK 19126. KA; HTK 12:n toimintakertomus 4.8.1944–30.11.1944. SPK 7184. KA.

LIITE 4. JALKAVÄEN KOULUTUSKESKUSTEN TOIMINTAPAIKKAKUNNAT, TOIMINTAJAT JA PÄÄLLIKÖT JATKOSODAN AIKANA

Jalkaväen Koulutuskeskus 1	Tuusula, Hyrylä	18.6.1941–27.11.1944
	18.6.–17.7.1941	everstiluutnantti K. Pöyry
	17.7.–29.12.1941	majuri I.V. Tuominen
	29.12.1941–20.10.1942	everstiluutnantti V. Forsberg
	20.10.1942–27.11.1944	eversti H. Kinnunen
Jalkaväen Koulutuskeskus 2	Hyvinkää	18.6.1941–20.10.1942
	18.6.1941–20.10.1942	everstiluutnantti E.T. Selkee
Jalkaväen Koulutuskeskus 3	Karkkila	ei toiminnassa (18.6.–23.8.)
	Riihimäki	5.9.1941–15.10.1942
	Lappeenranta	15.10.1942–21.6.1944
	Hämeenlinna, Parola	22.6.–19.10.1944
	Lempäälä	20.10.–27.11.1944
	22.8.–1.9.1941	majuri H. Jussila
	1.9.1941–28.10.1942	everstiluutnantti Y. Nahi
	28.10.1942–20.1.1943	everstiluutnantti Y. Pöyhönen
	21.1.–31.3.1943	majuri V. Järvinen
	1.4.–7.12.1943	everstiluutnantti T. Koponen
	8.12.–20.12.1943	everstiluutnantti F. Jansson
	20.12.1943–26.6.1944	everstiluutnantti K. Alfthan
	26.6.–4.7.1944	everstiluutnantti E. Vanttinen
5.7.–20.10.1944	everstiluutnantti O. Selinheimo	
20.10.–27.11.1944	eversti B. Polón	
Jalkaväen Koulutuskeskus 4	Forssa	18.6.1941–20.1.1942
	18.6.–29.9.1941	eversti M. Olkkonen
	30.9.–20.10.1941	everstiluutnantti J. Heikinheimo
	20.10.1941–20.1.1942	eversti M. Berg
Jalkaväen Koulutuskeskus 5	Urkala	18.6.–31.8.1941
	Kouvola (ymp.)	1.9.1941–24.10.1943
	18.6.–1.8.1941	eversti O. Nordenswan
	1.8.–6.9.1941	majuri S. Autio
	6.9.1941–17.8.1942	everstiluutnantti O. Selinheimo
	17.8.–14.10.1942	everstiluutnantti K. Laaksonen
	14.10.–20.10.1942	majuri K. Törnqvist
	20.10.1942–24.10.1943	everstiluutnantti K. Niemeläinen

Jalkaväen Koulutuskeskus 6	Lempäälä, Kuurila Aholampi Parola	18.6.1941–5.11.1943 5.11.1943–18.9.1944 18.9.–28.11.1944
	18.6.1941–29.4.1943 29.4.1943–28.11.1944	everstiluutnantti Y. Hakanen everstiluutnantti J. Kajaani
Jalkaväen Koulutuskeskus 7	Peipohja	18.6.1941–31.1.1942
	18.6.–20.10.1941 20.10.1941–31.1.1942	majuri U. Tenhunen majuri O. Saarelainen
Jalkaväen Koulutuskeskus 8	Orivesi	18.6.1941–25.10.1942
	18.6.–9.9.1941 9.9.1941–20.10.1942	majuri L. Olanterä everstiluutnantti H. Kinnunen
Jalkaväen Koulutuskeskus 9	Jyväskylä	18.6.1941–31.1.1942
	18.6.–11.8.1941 11.8.–15.8.1941 15.8.1941–31.1.1942	majuri K. Haataja kapteeni A. Varla eversti T. Vartiovaara
Jalkaväen Koulutuskeskus 10 (muutettiin Järjestelykeskus 2:ksi 18.11.1941)	Keuruu	18.6.1941–25.8.1942
	18.6.1941–25.8.1942	majuri T. Hassinen
Jalkaväen Koulutuskeskus 11 (ruotsinkielinen)	Uusikaarlepyy Tammisaari, Dragsvik	18.6.1941–16.7.1942 16.7.1942–25.11.1944
	18.6.1941–24.1.1942 24.1.–19.10.1942 20.10.1942–25.11.1944	everstiluutnantti L. Gulin eversti M. Berg everstiluutnantti K. Söderholm
Jalkaväen Koulutuskeskus 12	Kälviä Kuopio Orivesi	18.6.–31.8.1941 1.9.1941–24.10.1944 22.10.–28.11.1944
	18.6.–31.8.1941	majuri K. Kainuvaara
	1.9.1941–28.1.1942	majuri A. Tapanainen
	28.1.–12.3.1942	everstiluutnantti L. Gulin
	12.3.–15.3.1942	majuri A. Tapanainen
	15.3.–1.8.1942	everstiluutnantti E. Vanttinen
1.8.–28.8.1942	majuri A. Tapanainen	
28.8.1942–28.11.1944	everstiluutnantti E. Oksanen	

Jalkaväen Koulutuskeskus 13	Haapajärvi	18.6.1941–31.1.1942
	18.6.–3.7.1942 3.7.1941–30.1.1942	majuri E. Vähäpassi everstiluutnantti A. Rautiainen
Jalkaväen Koulutuskeskus 14	Kiuruvesi	18.6.1941–25.10.1942
	18.6.1941–20.3.1942 20.3.–20.10.1942	majuri O. Martti everstiluutnantti V. Veijola
Jalkaväen Koulutuskeskus 15	Liminka Oulu, Liminka, Raahe	18.6.–31.8.1941 1.9.1941–20.10.1944
	18.6.1941–29.3.1942 29.3.1942–20.10.1944	everstiluutnantti V. Lindén everstiluutnantti M. Raninen
Jalkaväen Koulutuskeskus 16	Tervola Kemi	18.6.–31.8.1941 1.9.1941–25.10.1942
	1.9.1941–29.1.1942 30.1.–10.4.1942 10.4.1942–10.8.1942 10.8.1942–20.10.1942	majuri V. Järvinen majuri J. Komonen everstiluutnantti A. Pihlajamaa majuri V. Järvinen
Jalkaväen Koulutuskeskus 17 (yhdistettiin Jv.Koul.K 27:n kanssa 1.11.1944)	Hamina, Inkeroinen Loviisa Turku	5.9.1941–17.7.1944 18.7.1944–31.10.1944 1.11.1944–28.11.1944
	22.8.1941–13.5.1942 13.5.1942–4.6.1942 4.6.1942–20.10.1942 20.10.1942–1.4.1943 1.4.1943–1.11.1944 1.11.1944–28.11.1944	majuri K. Breitholtz everstiluutnantti C. Wahren everstiluutnantti T. Kotilainen everstiluutnantti E. Selkee everstiluutnantti L. Ehrnrooth eversti Y. Pöyhönen
Jalkaväen Koulutuskeskus 18 (muutettiin Järjestelykeskus 1:ksi 20.11.1941. Ks. Järj.K 1)	Lahti Lappeenranta	1.9.1941–30.9.1941 1.10.1941–20.11.1941
	22.8.1941–20.11.1941	everstiluutnantti W. Fabricius
Jalkaväen koulutuskeskus 19 (muutettiin Kotijoukkojen HTK:ksi 19.6.1943. Ks. HTK 12)	Taavetti, Kivijärvi Lahti	3.9.1941–24.10.1941 24.10.1941–19.6.1943

	22.8.1941–9.10.1941 9.10.1941–4.5.1942 4.5.1942–13.5.1942 13.5.1942–19.6.1943	majuri A. Sunell everstiluutnantti A. Järvinen majuri E. Backman everstiluutnantti O. Martti
Jalkaväen Koulutuskeskus 20	Nurmes	5.9.1941–31.1.1942
	22.8.1941–18.11.1941 18.11.1941–31.1.1942	majuri T. Kolehmainen everstiluutnantti J. Heikinheimo
Jalkaväen Koulutuskeskus 21	Haapamäki	30.9.1941–31.1.1942
	7.10.1941–30.1.1942	majuri J. Komonen
Jalkaväen Koulutuskeskus 22 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 12:een)	Forssa Virolahti Haapajärvi	10.4.1943–7.9.1943 7.9.1943–15.7.1944 16.7.1944–27.10.1944
	1.4.1943–11.1.1944 11.1.1944–27.10.1944	eversti A. Kiira everstiluutnantti K. Niemeläinen
Jalkaväen Koulutuskeskus 23 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 3:een)	Orivesi Ihaksela (Taavetti) Kokemäki	10.4.1943–15.9.1943 15.9.1943–18.7.1944 19.7.1944–30.10.1944
	1.4.1943–15.6.1943 15.7.1943–9.10.1943 10.10.1943–30.10.1944	majuri K. Lauri majuri J. Anttila everstiluutnantti V. Lindén
Jalkaväen Koulutuskeskus 24	Hyvinkää	10.4.1943–28.11.1944
	1.4.1943–28.8.1944 28.8.1944–9.10.1944 9.10.1944–28.11.1944	everstiluutnantti E. Selkee eversti A. Rautiainen everstiluutnantti E. Selkee
Jalkaväen Koulutuskeskus 25 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 1:een)	Nurmes	10.4.1943–18.9.1944
	1.4.1943–18.9.1944	everstiluutnantti V. Roininen
Jalkaväen Koulutuskeskus 26 (nimi loppuajana JR 200, 14.2.– 20.6.1944 alistettuna PM:lle)	Raahe Taavetti Järvenpää	10.4.1943–25.10.1943 26.10.1943–19.6.1944 20.6.1944–22.6.1944
	1.4.1943–20.12.1943 20.12.1943–20.6.1944	everstiluutnantti K. Alfthan everstiluutnantti E. Kuusela (JR 200:n komentaja)

Jalkaväen Koulutuskeskus 27 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 17:ään)	Kouvola Turku	21.2.1944–11.8.1944 12.8.1944–31.10.1944
	29.1.1944–28.3.1944 28.3.1944–31.10.1944	eversti V. Räsänen eversti Y. Pöyhönen
Jalkaväen Koulutuskeskus 28 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 3:een)	Lempäälä, Kuurila	21.2.1944–20.10.1944
	3.2.1944–3.7.1944 3.7.1944–20.10.1944	everstiluutnantti Y. Hakanen eversti B. Polón
Jalkaväen Koulutuskeskus 29 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 12:een)	Orivesi	21.2.1944–22.10.1944
	22.2.1944–9.10.1944 9.10.1944–22.10.1944	everstiluutnantti U. Tiirikkala eversti A. Rautiainen
Jalkaväen Koulutuskeskus 30 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 23:een)	Kokemäki	9.6.1944–19.7.1944
	9.6.1944–26.6.1944 29.6.1944–19.7.1944	everstiluutnantti U. Herranen everstiluutnantti K. Alftan
Jalkaväen Koulutuskeskus 31 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 22:een)	Haapajärvi, Pyhäjärvi	9.6.1944–16.7.1944
	9.6.1944–16.7.1944	everstiluutnantti V. Veijola
Jalkaväen Koulutuskeskus 32 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 3:een)	Raahe	9.6.1944–23.6.1944
	9.6.1944–23.6.1944	everstiluutnantti K. Karmo
Jalkaväen Koulutuskeskus 33 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 1:een)	Lahti	9.6.1944–24.10.1944
	9.6.1944–24.10.1944	eversti K. Rautsuo
Jalkaväen Koulutuskeskus 34 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 3:een)	Hämeenlinna	9.6.1944–22.6.1944
	9.6.1944–22.6.1944	everstiluutnantti E. Vanttinen
Jalkaväen Koulutuskeskus 35 (lakkautettiin yhdistämällä Jv.Koul.K 27:ään)	Turku	1.8.1944–12.8.1944
	1.8.1944–12.8.1944	everstiluutnantti T. Koponen
Panssarikoulutuskeskus (Nimi 1.2.1942 alkaen Panssarintor- juntakoulutuskeskus)	Hämeenlinna Huuhanmäki Myllykoski, Inkeroinen	18.6.1941–31.1.1943 1.2.1943–22.6.1944 23.6.1944–27.11.1944

	18.6.1941–28.6.1941 26.6.1941–25.6.1944 25.6.1944–27.11.1944	majuri I. Lehtinen majuri A. Vuontela everstiluutnantti L. Oksanen
Järjestelykeskus 1	Lappeenranta Kontiolahti Pieksämäki Kouvola Kuopio	20.11.1941–13.9.1942 13.9.1942–2.7.1944 3.7.1944–22.8.1944 23.8.1944–20.10.1944 21.10.1944–18.11.1944
	20.11.1941–13.6.1942 13.6.1942–14.10.1942 14.10.1942–20.10.1942 20.10.1942–9.11.1942 9.11.1942–18.11.1944	everstiluutnantti W. Fabricius everstiluutnantti L. Gulin kapteeni H. Elo everstiluutnantti V. Veijola everstiluutnantti K. Vigren
Järjestelykeskus 2 (lakkautettiin yhdistämällä Järj.K 1:een)	Keuruu Pieksämäki	20.11.1941–25.8.1942 23.8.1944–21.10.1944
	21.11.1941–30.1.1942 31.1.1942–25.8.1942 23.8.1944–14.10.1944	majuri K. Heitto everstiluutnantti V. Laakso everstiluutnantti K. Hirvikoski
HTK 12 (Nimi 6.8.1944 saakka HTK/Kotijoukot)	Lahti	19.6.1943–28.11.1944
	19.6.1943–6.11.1943 6.11.1943–11.1.1944 13.1.1944–28.4.1944 28.4.1944–2.6.1944 2.6.1944–28.6.1944 28.6.1944–28.11.1944	everstiluutnantti O. Martti everstiluutnantti K. Niemeläinen eversti K. Rautsuo everstiluutnantti A. Järvi majuri A. Lindberg everstiluutnantti K. Karmo

Lähteet: Kotij.E järjstön (Järj. 3) sotapäiväkirjat 1941–1944, passim. SPK 17472, 17473, 17474, 17475 ja 17476. KA. Tarkemmat lähdeviittaukset asiakirjoihin liitteen 3 tekstissä. Ks. myös jalkaväen koulutuskeskusten toimintakertomukset. Vrt. Suomen sota, 9. osa s. 453–461, Taulukko 6: Koulutuskeskukset pääpiirteittäin; Tiainen, liite 10 ja Aspara 1983, liite 2.

LÄHTEET

1 ARKISTOLÄHTEET

1.1 Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Ansioluettelot ja nimikirjanotteet

19929, Ekberg, Leo Aleksander
24935, Hanell, Edvard Fritjof
7292, Heinrichs, Axel Erik
25026, Heiskanen, Juho Henrik
26907, Heiskanen, Kaarlo Aleksanteri
7520, Hersalo, Niilo Viktor
43780, Hirki, Harry
15477, Huhtala, Pauli
33457, Hägglund, Johan Woldemar
8054, Häkkinen, Sulo
23626, Isakson, Selim Engelbert
7502, Lagus, Ernst Ruben
29504, Nenonen, Vilho Petter
23818, Palojärvi, Väinö Henrik
21774, Poppius, Uolevi
32877, Raappana, Erkki Johannes
8706, Ratia, Viljo
8076, Sarlin Unio Bernhard
8520 Siilasvuo, Hjalmar Fridolf
24270, Tiainen, Lauri Taavetti
1291, Tuompo, Wiljo Einar
47958, Virkki Eino Ilmari
46830, Öhquist, Harald
8082, Österman, Hugo Viktor

Päämaja, asevelvollisuusasiaintoimisto (Järj. 3)

T 21407/3. Tilastoja, promemorioita ja kirjeistöä vuosilta 1939–1945.

T 22752/Hh 69. Kutsuntatilastoja vuosilta 1925–1943.

Päämaja, hallinnollinen osasto

T 9102/19. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuosilta 1939–1940. Mm. Päämajan kokoonpano ja työjärjestys.

Päämaja, järjestelytoimisto (Järj. 1)

T 17749/3, 11. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuosilta 1941–1942. Koulutusta ja kertausharjoituksia koskevat (koulutussuhdelaskelmat).

T 17749/4. Salaista, henkilökohtaista ja yleistä kirjeistöä 1941. Täydennystä koskevat.

T 17750/2. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuodelta 1943. Täydennystä koskevat.

T 17750/10. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuodelta 1943. Koulutus, oppaat, ohjesäännöt.

T 17751/11. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuodelta 1944. Koulutus, oppaat, ohjesäännöt.

T 22104/Hh 114. Organisaatio. Keskijohdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet v 1940.

T 22104/Hh 117. Organisaatio. Keskijohdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet v 1941.

T 22104/Hh 119. Organisaatio. Kotiesikuntien ja koulutuskeskuksien sodanajan määrävahvuudet v 1941.

T 22104/Hh 121. Organisaatio. Keskijohdon esikuntien ja erinäisten joukkojen sodanajan määrävahvuudet v 1942.

Päämaja, komento-osaston henkilöasiaintoimisto (Kom. 1)

T 22316/2. Henkilöasioita koskevaa kirjeistöä 1940. Päämajan sodanaikainen työjärjestys.

T 22316/7. Upseerien siirtoja, rangaistuksia, kuolemantapauksia ym. koskevia asiakirjoja 1941–1945.

T 22316/9. Luettelot yhtymien ja joukko-osastojen sekä sotilasläänien ja Sk-piirien komentajista 1944. Luettelo rykmentin komentajan tehtävissä olevista everstiluutnanteista 1944. Upseerien sijoitus- ja siirtoluetteloita ja -taulukoita 1944.

Päämaja, koulutusosasto

- T 17651/1, 11, 13. Salaista kirjeistöä vuodelta 1941. Yleiset koulutusasiat, ohjesääntötoimikunta ym., koulutuksen suuntaviivat ja ohjeet ym.
- T 17651/15. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuodelta 1941. Upseerikoulu.
- T 17652/1–2. Salaista kirjeistöä vuodelta 1942. Koulutuksen suuntaviivat, yleiset koulutusasiat, tarkastuskertomukset.
- T 17652/3. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuodelta 1942. Upseerikoulu.
- T 17652/5. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuodelta 1942. Muut koulut ja kurssit.
- T 17653/1–3, 6. Salaista kirjeistöä vuodelta 1943. Koulutuksen suuntaviivat ja ohjeet, yleiset koulutusasiat, sotakoulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset, muut tarkastuskertomukset, sotakoulujen kurssit.
- T 17653/4. Salaista ja yleistä kirjeistöä vuodelta 1943. Upseerikoulu.
- T 17653/7. Salaista kirjeistöä vuodelta 1943. Muut koulut ja kurssit.
- T 17654/1–2, 12–14. Salaista kirjeistöä vuodelta 1944. Yleiset koulutusasiat, koulutuksen suuntaviivat ja ohjeet, koulutusohjelmat, sotakoulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset, muut tarkastuskertomukset, sodanajan koulutusohjeet, taktilliset tiedot.
- T 17654/7. Salaista kirjeistöä vuodelta 1944. Upseerikoulu (57., 58. ja 59. kurssi).
- T 17654/8. Salaista kirjeistöä vuodelta 1944. Sotakoulujen kurssit.
- T 17644/81. Saapuneita salaisia kertomuksia ja selostuksia.
- T 18002/1. Koottuja sotakokemuksia 1942. MaaR, III AK.
- T 18002/4–5. Salaista kirjeistöä vuosilta 1941–1944. Sekalaisia sotakokemuksia, ohjesääntöjen muutosehdotuksia, yleistarkastajan muistioita sotilaskoulutuksen suunnittelusta 1941–1945 ym.
- T 18002/6–7. Alustukset ja upseerien keskustelutilaisuuksien pöytäkirjat 1945.
- T 18002/8–13. Koottuja sotakokemuksia 1945. 1., 2. ja 3. Divisioona, Kevyt Prikaati, sotilasläänit.
- T 18003/9. Salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Tiedoituksia pst.upseereille, koulutusasiat.
- T 21443/1. Sekalaista kirjeistöä vuosilta 1942–1944. Mm. saksalaisia sotakokemuksia ja koulutusohjeita ym. (eversti Nobisin luennot).

Päämaja, liikekannallepanotoimisto

- T 22520/F 28. Kirjeistöä vuodelta 1942.

T 22520/F 29. Kirjeistöä vuodelta 1942.

T 22520/Hh 4. Kirjeistöä vuosilta 1942 ja 1944. Tilastoja ym.

Päämaja, maavoimatoimisto (Op.1)

T 15706/4. Saapuneita salaisia kirjelmiä 1.9.1943–19.6.1944. Operatiiviset valmistelut, toimintaohjeet ja käskyt (AK:ien ja muiden alaisten).

Päämaja, tykistön tarkastajan toimisto

T 17524/6–10. Salaista kirjeistöä 1941.

T 19141/11. Salaista ja henkilökohtaista kirjeistöä 1.1.–27.10.1942. Koulutusasiat, taktilliset tiedot ym.

Päämaja, tykistöosasto

T 19134/4. Salaista kirjeistöä 1942. Mm. yleiset koulutusasiat, tykistökoulutusasiat, kranaatinheitinkoulutusasiat ym.

T 19134/11–13. Salaista kirjeistöä 1943. Yleiset koulutusasiat, tykistökoulutusasiat, kranaatinheitinkoulutusasiat ym.

T 19136/10–11. Salaista kirjeistöä 1944. Yleiset koulutusasiat, tykistökoulutusasiat.

T 17809/11. Tykistön tarkastajan käskyt 1941–1943, Tykistöpalvelusohjeet 1942–1943.

Päämaja, Pioneeriosasto I

T 19177/58. Pioneeritoimiston salaista kirjeistöä 1941. Koulutussuunnitelmat ja -ohjelmat, koulutustarkastukset.

T 19179/94. Pioneeritoimiston salaista kirjeistöä 1942. Pioneerikoulutusta koskevat asiat: koulutussuunnitelmat, koulutustarkastukset ym.

T 19180/104–105. Pioneeritoimiston salaista kirjeistöä 1943. Pioneerikoulutusta koskevat asiat: koulutussuunnitelmat, koulutustarkastukset ym.

T 19181/117, 123. Pioneeritoimiston salaista kirjeistöä 1944. Pioneerikoulutusta koskevat asiat: koulutussuunnitelmat, koulutustarkastukset ym.

Päämaja, kaasusuojelutoimisto

T 15805/13. Salaista kirjeistöä 1.1.–31.12.1942. Koulutusasiat.

T 15808/13. Salaista kirjeistöä 1.7.–31.12.1943. Koulutusasiat.

T 15810/10–11. Salaista kirjeistöä 1944. Koulutusasiat, Kss.Koulutuskeskus.

Päämaja, viestiosasto I

T 17159/7. Viestitoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1940–1941. Yleiset koulutusasiat, asevelvollisten alipäällystön ja miehistön koulutus, koulutuskertomukset ym.

T 17165/4. Viestitoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1942. Yleiset koulutusasiat, koulutuskertomukset ym.

T 17174/8–9. Viestitoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Yleiset koulutusasiat, yleinen koulutussuunnitelma, koulutuskertomukset ym.

T 17208/6–7. Viestitoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Yleiset koulutusasiat, upseerien koulutus, koulutuskertomukset ym.

Puolustusvoimien Pääesikunta/Päämaja, Sotahistoriallinen toimisto

T 24637/16. Eversti L. Tiaisen tutkimus ”Kotijoukot 1941–1945” sekä sen aineistoa.

Puolustusvoimain Yleistarkastajan Esikunta. Sotakoulutuksen Ylitarkastajan Esikunta

T 10559–10560/5. Saapuneita salaisia ja yleisiä kirjelmiä 1941–1942 Päämajan eri osastoilta.

T 10559–10560/6–7. Saapuneita salaisia kirjelmiä 1941–1942 Päämajalta ja Kotijoukkojen Esikunnalta ym., Taktillisia ym. tietoja vihollisesta 1–29.

T 10559–10560/13–14. Salaista ja yleistä kirjeistöä 1942, 1944. Tykistö- ja koulutusosastot, koulutus ym.

T 10559–10560/21. Salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Koulutus.

T 10559–10560/26–27. Salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Koulutus: tarkastuskertomukset, koulutussuunnitelmat, koulutusohjelmat, koulutuksen järjestely ym.

T 10559–10560/33. Salaista kirjeistöä 1942–1944. Tarkastajien tarkastuskertomuksia ja raportteja.

Jalkaväen Ylitarkastaja

T 17815. Jalkaväen Ylitarkastajan kenrl Östermanin henkilökohtaista ja salaista kirjeistöä 1944–1945.

Puolustusvoimain Pääesikunnan koulutusosasto

- T 18002/6–7. Alustukset ja upseerien keskustelutilaisuuksien pöytäkirjat 1945.
- T 18002/8–10. Koottuja sotakokemuksia 1945. 1., 2. ja 3. Divisioona sekä Kevyt Prikaati.
- T 18002/11–13. Koottuja sotakokemuksia 1945. Sotilasläänit.

Kannaksen Ryhmän Esikunta (nimenmuutos 1.3.1942) – IV Armeijakunnan Esikunta

- T 3091/7. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista kirjeistöä 1942. Koulutus.
- T 3092/28. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista kirjeistöä 1941. Koulutus, organisaatiokysymykset ym.
- T 3221/1–2. Tiedustelutoimiston (Tsto II) salaista kirjeistöä 1941–1942. Koulutussuunnitelmat, -ohjeet, -ohjelmat ja -tarkastukset sekä sota- ym. kokemukset.
- T 4823/5. Toimisto III:n (op.tsto) salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Koulutus.
- T 5852/9. Pioneeriosaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Koulutusta ja kursseja koskevat kirjelmät.
- T 5750/6. Pioneeritoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Koulutusta ja kursseja koskevat kirjelmät.
- T 7471/10. Pioneeritoimiston salaista kirjeistöä 1944. Koulutusta ja kursseja koskevat kirjelmät.
- T 9601/4. Komentotoimiston (Tsto I) salaista kirjeistöä 1942–1943. Henkilötäydennys.
- T 13600/3. Viestitoimiston salaista kirjeistöä 1941–1944. Viestikoulutuskeskus, Viestikoulutus HTK 1:ssä, UK:ssa ja MaVK:ssa.
- T 3567/2. Viestitoimiston salaista ja henkilökohtaista kirjeistöä 1940–1942. Koulutussuunnitelmat ym.
- T 13601/3. Viestitoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1941–1942. Muu koulutus ja kirjallisuus.
- T 13600/10. Viestitoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1943–1944. Koulutussuunnitelmat ja arvostelut, viestikoulutus, erikoiskoulutus, muu koulutus.
- T 13596/10. Tykistöosaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1942. Yleiset koulutusasiat, joukkojen koulutus, tykistökoulutus ym.
- T 13596/27–28. Tykistöosaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Yleiset koulutusasiat, sotakoulut, Kan.R:n ulkopuoliset kurssit, ups-, au- ja miehistökoulutus ym.

T 13595/13. Tykistöosaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Yleiset koulutusasiat, sotakoulut, Kan.R:n ulkopuoliset kurssit, ups-, au- ja miehistökoulutus ym.

III Armeijakunnan Esikunta

T 8540/11. Huoltotoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. 5. Koulutusasiat: Päälystöt-, alipäälystöt-, miehistö-, yleis- ja erikoiskoulutus, ampumakoulutus ja urheilu, koulutustarkastukset.

V Armeijakunnan Esikunta

T 6978/12. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista ja yleistä kirjeistöä 1942. Koulutus ja ohjesäännöt.

T 6980/2, 7, 8–10. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista kirjeistöä 1943. Henkilötäydennys, koulutus, ohjesäännöt, koulutusta koskevat ohjeet, kertomukset ja käskyt.

T 6981/11–13, 15. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Koulutus, ohjesäännöt ja kirjallisuus, opettajien ja oppilaiden komentaminen sotakouluihin ja kursseille, ampumakoulutusta ja koulutusta koskevia kirjelmia.

T 6982/5, 9–10. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista kirjeistöä 1944. Henkilötäydennys, koulutusta koskevat ohjeet, kertomukset ja käskyt, koulutusohjelmat.

T 9539/21. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista kirjeistöä 1944. Koulutusta koskevat ohjeet, kertomukset ja käskyt, koulutusohjelmat.

VII Armeijakunnan Esikunta

T 2072/22. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Koulutus- ja ohjesäännöt ym.

2. Divisioonan Esikunta

T 1692/5–7. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista ja yleistä kirjeistöä 1941. Koulutusta koskevat asiat.

T 6179/28. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista kirjeistöä 1944. Koulutus.

T 6179/38. Panssarintorjuntatoimiston salaista kirjeistöä 1944. Koulutus.

T 6180/22. Pioneeritoimiston salaista kirjeistöä 1944. Koulutus ja kurssit.

T 6180/27. Viestitoimiston salaista kirjeistöä 1944. Koulutus ja kirjallisuus.

T 8516/79–80. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Koulutus.

T 8516/83. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Koulutus.

3. Divisioonan Esikunta

T 7071/8, 13. Pioneeritoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Koulutus ym.

6. Divisioonan Esikunta

T 8016/8. Tiedustelutoimiston (Tsto II) salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Koulutusta koskevat asiat.

10. Divisioonan Esikunta

T 3641/14. Huoltotoimiston (Tsto IV) salaista ja yleistä kirjeistöä 1941–1942. Joukkojen koulutusta ym.

15. Divisioonan Esikunta

T 4396/7–8. Komentotoimiston (Tsto I) salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Henkilötäydennys, kurssit, koulutusasiat.

T 2146/12. Komentotoimiston (Tsto III) salaista ja kirjeistöä 1942. Koulutusasiat ja sotilaskirjallisuus.

T 10224/18. Operatiivisen toimiston (Tsto III) salaista kirjeistöä 1944. Koulutus ja kursoritoiminta ym.

18. Divisioonan Esikunta

T 3199/6–7. Komentotoimiston (Tsto I) salaista ja yleistä kirjeistöä 1942. Koulutusta ja kursseja koskevat asiat, taktillisia tietoja vihollisesta, henkilötäydennys ym.

T 9637/15, 17. Komentotoimiston (Tsto I) salaista ja yleistä kirjeistöä 1943. Koulutusta ja kursseja koskevat asiat, taktillisia tietoja vihollisesta, henkilötäydennys ym.

T 2562/2. Tiedustelutoimiston (Tsto II) salaista ja yleistä kirjeistöä 1941.

T 2562/8–9. Tiedustelutoimiston (Tsto II) salaista ja yleistä kirjeistöä 1942. PM:n, IV AK:n, KanRE:n ja 18.DE:n koulutusta koskevat kirjelmät.

T 8119/10–13. Tiedustelutoimiston (Tsto II:n) salaista kirjeistöä 1943–1944. Joukko-osastojen koulutusta koskevat kirjelmät.

Kotijoukkojen Esikunta, asevelvollisuusasiaintoimisto (Järj. 5)

F 10–F 11. Kotijoukkojen Esikunnan kirjelmät 1944.

Ha 1. Tilastot ja niiden aineistot 1944.

Kotijoukkojen Esikunta, järjestelytoimisto (Järj.3)

F 46. Koulutuskeskuksia koskevat kirjelmät ja koulutuskeskuksien tarkastuskertomukset ja toimintakertomukset 12.7.–31.12.1941.

F 66. Koulutuskeskuksia koskevat kirjelmät ja koulutuskeskuksien tarkastuskertomukset ja toimintakertomukset 1.1.–30.6.1942.

F 66 a. Koulutuskeskuksia koskevat kirjelmät ja koulutuskeskuksien tarkastuskertomukset ja toimintakertomukset 1.7.–31.12.1942.

F 89. Koulutuskeskuksia koskevat kirjelmät ja koulutuskeskuksien tarkastuskertomukset ja toimintakertomukset 1.1.–31.12.1943.

F 111. Koulutuskeskuksia koskevat kirjelmät ja koulutuskeskuksien tarkastuskertomukset ja toimintakertomukset 1.1.–30.11.1944.

P 10463/1. Koulutuskeskusten toimintakertomukset 1941–1942. Jalkaväen koulutuskeskus 4, Jalkaväen koulutuskeskus 7, Jalkaväen koulutuskeskus 9, Jalkaväen koulutuskeskus 13, Jalkaväen koulutuskeskus 20 ja Jalkaväen koulutuskeskus 20.

Kotijoukkojen Esikunta, koulutustoimisto (Koul.1)

Fa 24–29. Salaista kirjeistöä 1941.

Fa 31–34, 36, 39, 40. Salaista kirjeistöä 1942.

Fa 43–44, 46, 48, 51–52. Salaista kirjeistöä 1943.

Fa 55–58, 60–62. Salaista kirjeistöä 1943–1944.

Kotijoukkojen Esikunta, koulutustoimisto (Koul.1)

T 14898/2. Kirjeistöä 1941.

Suojeluskuntain Päälystökoulu

Bab 2. Oppilasluettelot 3.7.1940–3.8.1943.

Bab 3. Oppilasluettelot 6.8.1943–28.9.1944.

Fa 6–9. Salainen ja henkilökohtainen kirjeistö 1942.

Fa 10. Salainen ja henkilökohtainen kirjeistö 1943.

Fa 13, 15. Salainen ja henkilökohtainen kirjeistö 1944.

Jalkaväkirykmentti 1:n Esikunta

T 10827/37–38. Salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Koulutus, tiedustelu ym.

Jalkaväkirykmentti 6:n Esikunta

T 3174/4. Kirjeistöä 1941. Koulutus.

Jalkaväkirykmentti 7:n Esikunta

T 11963/33. Salaista ja yleistä kirjeistöä 1944. Koulutus.

Jalkaväkirykmentti 15:n Esikunta

T 1166/3. Salainen kirjeenvaihto 1942. Koulutus.

T 1166/18. Komentotoimiston salainen kirjeenvaihto 1941–1942. Koulutuskieltojä.

Jalkaväkirykmentti 48:n Esikunta

T 8734/5. Salainen ja yleinen kirjeenvaihto 1944. Koulutus.

T 8737/10. Salainen ja yleinen kirjeenvaihto 1944. Koulutusta koskevat käskyt, koulutusta koskevat kiellöt, koulutusohjelmat.

Jalkaväkirykmentti 49:n Esikunta

T 8460/2. Koulutusta koskevat asiat v. 1944.

Jalkaväkirykmentti 57:n Esikunta

T 9663/12. Koulutusta koskevat asiat 1944.

T 8511/24. Koulutusasiat ym. 1944.

Jalkaväkirykmentti 58:n Esikunta

T 8511/21. Koulutusasiat, operatiiviset käskyt ja kirjelmät 1943.

T 8511/24. Koulutusasiat ym. 1944.

Henkilötäydennyskeskus/Karjalan Armeija

T 3194–3195/1. Komentotoimiston salaiset kirjelmät 1941.

T 3194–3195/9–10. 1. ja 3. Komppanian asiakirjat 1941.

Henkilötäydennyskeskus 1

T 7507/D/13. Yleistä ja salaista kirjeistöä 1942.

T 7507/D/14. Yleistä ja salaista kirjeistöä 1943.

T 7518/D/23. Yleistä ja salaista kirjeistöä 1944.

Pikkukokoelmat

Pk 1440. Kenraaliluutnantti A.E. Martolan kokoelma.

/17. Asiakirjoja toiminta-ajalta Kotijoukkojen Esikunnan esikuntapäällikkönä 1941–1942.

PK 1664. Jalkaväenkenraali K.A. Tapolan arkisto.

/6. Saapuneita kirjeitä vv. 1920–1964.

PK 1272. Kenraaliluutnantti Hugo Östermanin kokoelma.

/1. Ansioluettelo ym. virkauraan liittyviä asiakirjoja ja todistuksia 1908–1972.

/7. Puheita, muistiinpanoja, arvosteluja, lehtileikkeitä ym.

PK 1240. Kenraaliluutnantti T.V. Viljasen kokoelma.

78–82. Lähdeaineistoa (jatkosota 1941–1942, 1944, yleistä, Kannas, JR 1, Valkeasaaren läpimurto).

PK 2501. Kenraali N.V. Hersalon kokoelma.

Sotapäiväkirjat

Tutkimuksessa käytetyt sotapäiväkirjat on ryhmitelty numerojärjestykseen siten, että Päämajan ja kenttärmeijan sotapäiväkirjat muodostavat oman ryhmänsä ja Kotijoukkojen Esikunnan sekä koulutuskeskusten sotapäiväkirjat oman ryhmänsä.

- SPK 4287. Os.2/III AKE:n sotapäiväkirjan liitteet 1.1.–31.7.1944.
- SPK 4389. IV AKE:n operatiivisen osaston panssarintorjuntatoimiston (Pst./III/IV AKE) sotapäiväkirja 24.6.–2.11.1944.
- SPK 5316. Tsto III/2.DE:n sotapäiväkirjan liitteitä 10.6.1941–31.12.1942.
- SPK 5319. Tsto III/2.DE:n sotapäiväkirjan liitteitä v. 1943.
- SPK 5323. Tsto III/2.DE:n sotapäiväkirjan liitteitä v. 1944.
- SPK 5334. 3.D:n sotapäiväkirja 1.7.1943–31.12.1944.
- SPK 5335. 3.D:n sotapäiväkirja 1.1.1944–4.6.1944.
- SPK 5426. Tsto III/4.DE:n sotapäiväkirjan liitteitä 1.1.–19.11.1944.
- SPK 5522. Op.os/6.DE:n sotapäiväkirjan liitepäiväkirja 1.1.–27.5.1944.
- SPK 5930. 10.D:n Erillisen Panssarintorjuntaosaston sotapäiväkirja 17.7.–19.8.1944.
- SPK 5941. 10.DE:n Osasto 3:n sotapäiväkirja 1.1.–19.6.1944.
- SPK 5975. 10.D:n joukkojen taistelukertomukset ajalta 9.6.–30.7.1944.
- SPK 6155. 15.D:n sotapäiväkirjan liitteitä 1944.
- SPK 6167. 15.D:n sotapäiväkirja 1.1.1943–31.12.1943.
- SPK 6178. Op.os/15.DE:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1942.
- SPK 6251. 18.D:n sotapäiväkirja 23.6.–7.7.1944.
- SPK 6258. 18.DE:n sotapäiväkirja 1.1.1943–31.12.1943.
- SPK 6262. Tsto III/18.DE:n sotapäiväkirjan liitteitä v. 1943.
- SPK 6263. Tsto III/18.DE:n sotapäiväkirjan liitteitä v. 1944.
- SPK 6677. 1. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 19.6.–30.10.1944.
- SPK 6678. 2. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 26.6.–24.11.1944.
- SPK 6679. 3. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 29.6.–10.11.1944.
- SPK 6680. 4. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 2.7.–4.11.1944.
- SPK 6681. 5. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 7.7.–24.11.1944.
- SPK 6682. 6. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 12.7.–12.11.1944.
- SPK 6683. 7. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 13.7.–27.10.1944.
- SPK 6684. 8. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 12.7.–10.11.1944.
- SPK 6686. 10. Er.Pst.Os:n sotapäiväkirja 12.7.–24.11.1944.
- SPK 6747. Er.P 12:n sotapäiväkirja 17.7.–31.7.1944.
- SPK 6829. Er.P 20:n sotapäiväkirja 9.6.–26.7.1944.

- SPK 6903. Er.P 25:n sotapäiväkirja 11.4.–18.8.1944.
- SPK 8705. E/JR 1:n sotapäiväkirja 27.6.–7.8.1944.
- SPK 8715. 1./JR 1:n sotapäiväkirja 30.9.1942–31.12.1943.
- SPK 8716. 1./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–24.8.1944.
- SPK 8723. 2./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 8724. 2./JR 1:n sotapäiväkirja 19.6.–14.8.1944.
- SPK 8733. 4./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–19.8.1944.
- SPK 8739. 5./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–7.7.1943.
- SPK 8740. 5./JR 1:n sotapäiväkirja 8.7.–31.12.1943.
- SPK 8762. 6./JR 1:n sotapäiväkirja 9.6.–31.7.1944.
- SPK 8769. 7./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 8780. 9./JR 1:n sotapäiväkirja 9.6.–21.8.1944.
- SPK 8783. 10./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.1943–21.8.1944.
- SPK 8784. 10./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 8791. 13./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–31.8.1943.
- SPK 8792. 13./JR 1:n sotapäiväkirja 1.9.–31.12.1943.
- SPK 8795. 14./JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 8821. I/JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1943.
- SPK 8822. I/JR 1:n sotapäiväkirja 1.8.–31.12.1943.
- SPK 8823. I/JR 1:n sotapäiväkirja 19.6.–31.7.1944.
- SPK 8829. II/JR 1:n sotapäiväkirja 9.6.–31.7.1944.
- SPK 8831. II/JR 1:n sotapäiväkirja 17.4.–31.12.1943.
- SPK 8842. III/JR 1:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9377. E/JR 6:n sotapäiväkirja 10.6.–31.12.1941.
- SPK 9379. E/JR 6:n taistelukertomukset v. 1941.
- SPK 9389. E/JR 6:n sotapäiväkirja 1.1.–15.6.1944.
- SPK 9512. I/JR 6:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1942.
- SPK 9514. I/JR 6:n sotapäiväkirja 13.8.–31.12.1943.
- SPK 9526. II/JR 6:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9529. II/JR 6:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1942.
- SPK 9533. II/JR 6:n sotapäiväkirja 1.1.–4.9.1944.
- SPK 9554. III/JR 6:n sotapäiväkirja 1.1.–19.11.1944.

- SPK 9602. 1./JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9603. 2./JR 7:n sotapäiväkirja 9.6.1941–31.12.1942.
- SPK 9604. 2./JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9606. 3./JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9609. 4./JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9611. 5./JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9616. 6./JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9620. 7./JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9624. 8./JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 9649. I/JR 7:n sotapäiväkirja 28.11.1941–31.12.1942.
- SPK 9650. I/JR 7:n sotapäiväkirja 22.5.1943–31.12.1943.
- SPK 9653. II/JR 7:n sotapäiväkirja 10.6.1941–31.12.1942.
- SPK 9666. III/JR 7:n sotapäiväkirja 10.6.1941–31.12.1942.
- SPK 9668. III/JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 10335. E/JR 12:n sotapäiväkirja 1.5.–31.8.1944.
- SPK 10339. E/JR 12:n sotapäiväkirjan liitteet v. 1944.
- SPK 10425. II/JR 12:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1944.
- SPK 10610. E/JR 15:n sotapäiväkirjan liitteitä 1942–1943.
- SPK 10611. JR 15:n sotapäiväkirja 1.1.–15.6.1944.
- SPK 10612. JR 15:n sotapäiväkirja 15.6.–8.9.1944.
- SPK 10627. JR 15:n sotapäiväkirja 5.6.–15.12.1942.
- SPK 10628. E/JR 15:n sotapäiväkirja 16.12.1942–21.7.1943.
- SPK 10629. E/JR 15:n sotapäiväkirja 22.7.–31.12.1943.
- SPK 10637. JR 15:n sotapäiväkirjan liitteet 1–71/1942.
- SPK 10675. I/JR 15:n sotapäiväkirjan liitteet 1943.
- SPK 10679. I/JR 15:n sotapäiväkirjan liitteet 1944.
- SPK 11039. JR 27:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 12062. JR 46:n sotapäiväkirja 18.6.1941–31.12.1942.
- SPK 12073. 3./JR 46:n sotapäiväkirja 19.6.1941–30.6.1942.
- SPK 12074. 3./JR 46:n sotapäiväkirja 1.7.–31.12.1942.
- SPK 12080. 6./JR 46:n sotapäiväkirja 12.5.–31.12.1942.
- SPK 12088. 7./JR 46:n sotapäiväkirja 15.4.–23.7.1942.

- SPK 12112. I/JR 46:n sotapäiväkirja 1.1.–24.9.1942.
- SPK 12125. II/JR 46:n sotapäiväkirja 2.5.–6.7.1942.
- SPK 12191. JR 48:n sotapäiväkirjan liitteitä 1941–1942.
- SPK 12197. JR 48:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 12206. JR 48:n sotapäiväkirjan liitenippu 1941–1942.
- SPK 12207. JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.1941–31.12.1942.
- SPK 12209. JR 48:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 12210. 1./JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.1941–18.10.1942.
- SPK 12278. 14./JR 48:n sotapäiväkirja 1.1.–17.11.1944.
- SPK 12303. I/JR 48:n sotapäiväkirja 9.6.–27.8.1944.
- SPK 12324. II/JR 48:n sotapäiväkirja 12.6.–31.7.1944.
- SPK 12334. III/JR 48:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 12342. JR 49:n sotapäiväkirja 18.6.1941–31.12.1942.
- SPK 12343. JR 49:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 12344. JR 49:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 12345. JR 49:n sotapäiväkirja 9.6.–8.11.1944.
- SPK 12346. E/JR 49:n toimintakertomus 1941–1944.
- SPK 12410. 14./JR 49:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 12420. I/JR 49:n sotapäiväkirja 18.6.1941–12.5.1942.
- SPK 12435. II/JR 49:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1942.
- SPK 12436. II/JR 49:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 12437. II/JR 49:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 13209. JR 57:n sotapäiväkirja 18.6.1941–31.12.1942.
- SPK 13211. JR 57:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 13216. JR 57:n sotapäiväkirjan liitteet 1943.
- SPK 13217. JR 57:n sotapäiväkirjan liitteet 1944.
- SPK 13236. 3./JR 57:n sotapäiväkirja 20.6.1941–26.4.1942.
- SPK 13253. 5./JR 57:n sotapäiväkirja 1.1.–9.4.1944.
- SPK 13258. 6./JR 57:n sotapäiväkirja 26.7.1941–13.12.1942.
- SPK 13308. I/JR 57:n sotapäiväkirja 10.1.1942–31.12.1942.
- SPK 13310. I/JR 57:n sotapäiväkirja 1.1.1943–31.12.1943.
- SPK 13316. I/JR 57:n sotapäiväkirja 1.1.1944–31.7.1944.

- SPK 13321. II/JR 57:n sotapäiväkirja 18.6.1941–31.12.1942.
- SPK 13322. II/JR 57:n sotapäiväkirja 18.6.1941–20.8.1942.
- SPK 13325. II/JR 57:n sotapäiväkirja 1.1.1943–6.6.1943.
- SPK 13326. II/JR 57:n sotapäiväkirja 7.6.1943–23.8.1943.
- SPK 13327. II/JR 57:n sotapäiväkirja 24.8.1943–24.12.1943.
- SPK 13332. II/JR 57:n sotapäiväkirja 24.12.1943–9.5.1944.
- SPK 13334. II/JR 57:n sotapäiväkirja 1.1.–25.10.1944.
- SPK 13346. III/JR 57:n sotapäiväkirja 27.5.1942–27.11.1942.
- SPK 13347. III/JR 57:n sotapäiväkirja 28.11.1943–31.5.1943.
- SPK 13348. III/JR 57:n sotapäiväkirja 1.6.1943–31.12.1943.
- SPK 13352. III/JR 57:n sotapäiväkirjan no 4/1943 liitteet.
- SPK 13355. III/JR 57:n sotapäiväkirja 1.1.–24.11.1944.
- SPK 13364. JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–23.8.1944.
- SPK 13391. 3./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–17.8.1944.
- SPK 13396. 4./JR 58:n sotapäiväkirja 2.1.–23.8.1944.
- SPK 13401. 5./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–23.8.1944.
- SPK 13409. 7./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–23.8.1944.
- SPK 13431. 11./JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.–23.8.1944.
- SPK 13451. I/JR 58:n sotapäiväkirja 1.1.1942–21.6.1942.
- SPK 13459. II/JR 58:n sotapäiväkirja 18.6.1941–16.7.1942.
- SPK 14272. Kan.RE:n operatiivisen osaston sotapäiväkirja 14.1.–4.3.1944.
- SPK 14273. Kan.RE:n sotapäiväkirjan liitteet 1942–1943.
- SPK 20795. Sotakoulutuksen ylitarkastajan esikunnan sotapäiväkirja 4.5.1943–4.11.1944.
- SPK 20810. Päämajan sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1942.
- SPK 20811. Päämajan sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 20812. Päämajan sotapäiväkirja 1.1.1944–28.4.1945.
- SPK 20879. Päämajan sotapäiväkirjan liitteet n:o 201–400 (1941–1942).
- SPK 20880. Päämajan sotapäiväkirjan liitteet n:o 401–600 (1942–1943).
- SPK 20881. Päämajan sotapäiväkirjan liitteet n:o 601–800 (1943–1944).
- SPK 20907. Päämajan liikekannallepanotoimiston (Järj.3) sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1944.

- SPK 20908. Päämajan koulutusosaston sotapäiväkirja 1941–1942.
- SPK 21059. RajaJP 1:n sotapäiväkirja 1.11.1941–31.12.1942.
- SPK 21060. RajaJP 1:n sotapäiväkirja 1.1.1943–29.12.1943.
- SPK 21066. 1./RajaJP 1:n sotapäiväkirja 27.10.1941–28.1.1943.
- SPK 21096. RajaJP 2:n sotapäiväkirja 25.4.1942–31.12.1942.
- SPK 21097. RajaJP 2:n sotapäiväkirja 29.11.1942–1.1.1944.
- SPK 21098. RajaJP 2:n sotapäiväkirjan liitteet: taistelu- ja toimintakertomukset ajalta 1.1.1943–13.12.1943.
- SPK 23973. 10. Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 24001. 20. Tyk.K:n sotapäiväkirja 13.12.1942–31.12.1943.
- SPK 24005. 21. Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 24028. 26. Tyk.K:n sotapäiväkirja 2.1.–12.11.1944.
- SPK 24031. 27. Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 24047. 32. Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.1.–20.8.1944.
- SPK 24057. 36. Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.1.–13.11.1944.
- SPK 24060. 38. Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.1.–31.12.1943.
- SPK 24069. 47. Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 24074. 52. Tyk.K:n sotapäiväkirja 1.1.–31.7.1944.
- SPK 24130. Täyd.P 1:n sotapäiväkirja 20.10.1942–31.12.1943.
- SPK 24131. E/Täyd.P 1:n sotapäiväkirja 15.7.–30.10.1944.
- SPK 24138. Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 20.10.1942–31.12.1943.
- SPK 24141. 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 17.8.–20.9.1943.
- SPK 24142. 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 23.9.–23.10.1943.
- SPK 24143. 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 23.10.–1.12.1943.
- SPK 24144. 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 2.12.1943–23.1.1944.
- SPK 24145. 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 24.1.–26.3.1944.
- SPK 24146. 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 27.3.–27.5.1944.
- SPK 24147. 5./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 28.5.–8.7.1944.
- SPK 24150. 7./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 25.10.1943–11.7.1944.
- SPK 24156. 8./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 23.10.1943–11.7.1944.
- SPK 24158. Täyd.P 3:n sotapäiväkirja 20.10.1942–22.6.1944.
- SPK 24159. Täyd.P 3:n sotapäiväkirja 22.6.–20.8.1944.

- SPK 24160. Täyd.P 3:n sotapäiväkirja 1.8.–25.11.1944.
- SPK 24168. 6./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 21.10.1942–19.5.1943.
- SPK 24169. 6./Täyd.P 2:n sotapäiväkirja 20.5.1943–26.12.1943.
- SPK 24172. 10./Täyd.P 3:n sotapäiväkirja 20.10.1942–25.8.1944.
- SPK 24321. E/Täyd.P 13:n sotapäiväkirja 17.5.–14.7.1944.
- SPK 25840. II/JR 7:n sotapäiväkirja 1.1.1943–31.12.1943.
-
- SPK 7184. Jv.Koul.K 19–HTK Kotij.–HTK 12:n toimintakertomus ajalta 5.9.1941–30.11.1944.
- SPK 8352. Jv.Koul.K 1:n sotapäiväkirja ajalta 22.6.1941–28.5.1943.
- SPK 8353. Jv.Koul.K 1:n sotapäiväkirja ajalta 29.5.1943–19.5.1944.
- SPK 8354. Jv.Koul.K 1:n sotapäiväkirja ajalta 20.5.1941–28.11.1944.
- SPK 8355. Jv.Koul.K 1:n toimintakertomus ajalta 22.6.1941–28.11.1944.
- SPK 8372. Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirja ajalta 23.8.1941–29.7.1942.
- SPK 8374. Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirja ajalta 30.6.1944–20.10.1944.
- SPK 8375. Jv.Koul.K 3:n sotapäiväkirja ajalta 20.10.1944–28.11.1944.
- SPK 8431. Jv.Koul.K 5:n toimintakertomus ajalta 18.6.1941–24.10.1943.
- SPK 8450. Jv.Koul.K 6:n toimintakertomus ajalta 18.6.1941–28.11.1944.
- SPK 8480. Jv.Koul.K 11:n toimintakertomus ajalta 21.6.1941–25.11.1944.
- SPK 8497. Jv.Koul.K 12:n toimintakertomus ajalta 25.6.1941–20.11.1944.
- SPK 8518. Jv.Koul.K 14:n sotapäiväkirja ajalta 19.6.1941–30.11.1941.
- SPK 8519. Jv.Koul.K 14:n sotapäiväkirja ajalta 1.12.1941–12.6.1942.
- SPK 8520. Jv.Koul.K 14:n sotapäiväkirja ajalta 15.6.1942–25.11.1942.
- SPK 8527. Jv.Koul.K 15:n toimintakertomus ajalta 21.6.1941–28.10.1944.
- SPK 8540. Jv.Koul.K 16:n sotapäiväkirja ajalta 18.10.1941–27.10.1942.
- SPK 8556. Jv.Koul.K 17:n toimintakertomus ajalta 27.8.1941–15.11.1944.
- SPK 8569. Jv.Koul.K 22:n toimintakertomus ajalta 22.3.1943–25.10.1944.
- SPK 8583. Jv.Koul.K 23:n toimintakertomus ajalta 4.4.1943–31.10.1944.
- SPK 8625. Jv.Koul.K 24:n toimintakertomus ajalta 30.3.1943–30.11.1944.
- SPK 8627. Jv.Koul.K 25:n toimintakertomus ajalta 26.3.1943–19.9.1944.
- SPK 8649. Jv.Koul.K 27:n toimintakertomus ajalta 15.2.1944–31.10.1944.
- SPK 8656. Jv.Koul.K 28:n toimintakertomus ajalta 16.2.1944–19.10.1944.

- SPK 8665. Jv.Koul.K 29:n sotapäiväkirja ajalta 1.10.1941–20.1.1942.
- SPK 8666. Jv.Koul.K 29:n toimintakertomus ajalta 1.10.1941–20.1.1942.
- SPK 8682. Jv.Koul.K 31:n toimintakertomus ajalta 3.5.1944–24.7.1944.
- SPK 8684. Jv.Koul.K 32:n sotapäiväkirja ajalta 3.5.1944–30.6.1944.
- SPK 8685. Jv.Koul.K 33:n sotapäiväkirja ajalta 3.5.1944–3.11.1944.
- SPK 13746. Järj.K 1:n toimintakertomus ajalta 20.11.1941–15.9.1942.
- SPK 13747. Järj.K 1:n toimintakertomus ajalta 15.9.1942–18.11.1944.
- SPK 13778. Järj.K 2:n toimintakertomus ajalta 20.11.1941–15.9.1942.
- SPK 17461. Kotij.E:n järjestelytoimiston sotapäiväkirja 18.6.1941–3.12.1944.
- SPK 17466. Kotij.E:n järjestelytoimiston (Järj. 1 a) sotapäiväkirjan liitteet 1941–1942.
- SPK 17472. Kotij.E:n järjestelytoimiston (Järj.3:n) sotapäiväkirja ajalta 20.6.1941–28.8.1943.
- SPK 17473. Kotij.E:n järjestelytoimiston (Järj.3:n) sotapäiväkirja 3.9.1941–28.2.1942.
- SPK 17474. Kotij.E:n järjestelytoimiston (Järj.3:n) sotapäiväkirja 1.3.1942–14.10.1942.
- SPK 17475. Kotij.E:n järjestelytoimiston (Järj.3:n) sotapäiväkirja 15.10.1942–13.9.1943.
- SPK 17476. Kotij.E:n järjestelytoimiston (Järj.3:n) sotapäiväkirja 15.9.1943–30.11.1944.
- SPK 17480. Kotij.E:n asevelvollisuusasiaintoimiston (Järj.5:n) sotapäiväkirja 1.1.1944–4.12.1944.
- SPK 17482. Kotij.E:n koulutustoimiston (Koul.1:n) sotapäiväkirja 18.6.1941–22.11.1944.
- SPK 17483. Kotij.E:n koulutustoimiston (Koul.1:n) sotapäiväkirjan liitteet 1-142.
- SPK 17484. Kotij.E:n koulutustoimiston (Koul.1:n) sotapäiväkirjan liitteet 143–350.
- SPK 17485. Kotij.E:n koulutustoimiston (Koul.1:n) sotapäiväkirjan liitteet 351–421.
- SPK 19126. Panssarintorjuntakoulutuskeskuksen toimintakertomus 17.6.1941–27.11.1941.
- SPK 19366. Kertomus Pioneerikoulutuskeskuksen toiminnasta 10.6.1941–12.11.1944.
- SPK 23940. Tyk.Koul.K 4:n sotapäiväkirja 25.10.1943–14.2.1944.
- SPK 25897. Jv.Koul.K 2:n toimintakertomus ajalta vv 1941–1942. I osa 17.6.1941–15.1.1942, II osa 16.1.1942–25.10.1942.
- SPK 25922. Järj.K 2:n toimintakertomus ajalta 22.8.1944–20.10.1944.
- SPK 26233. Tyk.Koul.K 4:n toimintakertomus 25.10.1943–14.2.1944.

Sotakorkeakoulun diplomityöt

Aspara, Ilkka: Reservin alipäällystön ja miehistön koulutus jalkaväessä Suomen sodan 1941–1944 aikana. MSL 37 SKK 1515, Helsinki 1983.

Junttila, Paavo: Taistelutehon laskemiseen vaikuttaneet tekijät sodan 1941–44 aikana ja siitä tehtävät johtopäätökset. MSL 19 SKK 512, Helsinki 1952.

Keronen, Olavi: Puolustusvoimien rauhan ajan varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen maavoimissa vv 1919–1975 erityisesti jalkaväen kannalta tarkasteltuna. MSL 35 SKK 1370, Helsinki 1979.

Kettinen, Uolevi: Henkilötäydennyksen tarve ja järjestely. MSL 20 SKK 591, Helsinki 1954.

Koivula, Harry: Sodanaikaiselle koulutukselle asetettavat vaatimukset ja koulutuksen järjestely Kotijoukoissa. MSL 18 SKK 441, Helsinki 1950.

Leinonen, Antti: Taistelukykyensä menettäneen joukon taistelukyvyn palauttaminen Suomen sotien 1939–45 kokemusten valossa. MSL 35 SKK 1374, Helsinki 1979.

2 PAINETUT LÄHTEET

2.1 Ohjesäännöt ja oppaat:

Aseopas I ja III. Venäläisiä aseita, Helsinki 1940.

Ampumaohjelmisto, Helsinki 1932.

Esikuntaopas. Ohjeita armeijakunnan ja divisioonan esikuntien työskentelyä varten. Toinen painos, Helsinki 1940.

Jalkaväen koulutus 1 (Jv.Koul.1), Helsinki 1943.

Jalkaväen ohjesääntö I (J.O. I). Helsinki 1932.

Jalkaväen ohjesääntö II₁ (J.O. II₁). Taistelun yleiset perusteet. Helsinki 1932.

Jalkaväen ohjesääntö II₂ (J.O. II₂). Yksikköjen taistelu. Helsinki 1932.

Jalkaväen pikatuliaseiden käyttöopas, Helsinki 1941.

Kaasusuojeluohjesääntö (Kss. O). Helsinki 1938.

Kenttäohjesääntö (K.O). Yleinen osa. Helsinki 1931.

Kenttäohjesääntö I (K.O. I). Helsinki 1927.

Kenttäohjesääntö III (K.O. III).

Kenttäsiltaohjesääntö (K. Silta O.), Helsinki 1941.
 Kenttätöohjesääntö II (K. Työ O. II). Helsinki 1931.
 Lääkärintarkastusohjesääntö (L.T.O.), Helsinki 1943.
 Muutokset ja lisäykset JO I:een ja JO II₂:een. Helsinki 1941.
 Ratsuväen ohjesääntö I (Rv. O. I), Helsinki 1939.
 Sisäpalvelusohjesääntö (S.O.). Helsinki 1936.
 Sotilaan talviopas (Uud.p.), Mikkeli 1941.
 Sotilaskuljettajan käsikirja (4. uud. ja lisätty painos), Helsinki 1941.
 Sotilaskuljetusohjesääntö (S.K.O.) 1.osa, Rautatiet. Helsinki 1930.
 Syöksyjoukko-opas, Helsinki 1939.
 Taktilliset oppaat I–XII, Helsinki 1939–1940.
 Tiedusteluopas. Helsinki 1939.
 Telttaohjesääntö (Telta O.). Helsinki 1938.
 Varuskuntaohjesääntö (V.O.). Helsinki 1941.

2.2

Aikalaiskirjallisuus:

Asevelvollisuuslainsäädäntö selityksineen. Toim. V. Merikoski, Porvoo 1941.
 Erfurth, Waldemar: Sotapäiväkirja vuodelta 1944, Porvoo 1954.
 Hersalo, Niilo: Reserviupseeri johtajana. Periaatteita ja soveltamisesimerkkejä kiväärijalkaväen nuoremmalle upseeristolle, Helsinki 1935.
 Hersalo, Niilo: Kiväärijoukkueen johtaja. Johtajatoiminnallinen oppikirja alemmalle johtajistolle, Helsinki 1940 (2. painos).
 Huhtala, Pauli: Jalkaväen ryhmänjohtaja. Opas nuorelle aliupseerille, Helsinki 1932.
 Huhtala, Pauli: Reserviupseeri. Reserviupseerien ja -aliupseerien kertaus- ja jatko-opiskelukirja, Porvoo 1940.
 Huhtala, Pauli: Ryhmänjohtajan taisteluopas 1, Kivääri- ja pikakivääriryhmän koulutus ja taistelu, Porvoo 1940 (2. uusittu painos).
 Huhtala, Pauli: Sotamies. 1, Sotamiehen tietopuolisen koulutuksen perusasiat. 2. täydennetty ja korjattu painos teoksesta Varusmiehen muistiopas, Porvoo 1941.
 Koulutuksen suuntaviivat maavoimissa v. 1940. Helsinki 1940.
 Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941. Helsinki 1941.
 Martola, Armas-Eino: Sodassa ja rauhassa: Muistelmia, Helsinki 1973.

- Ratia, Viljo: Kouluttajan kirja. Sotilaskoulutuksen ja -opetuksen opas, Helsinki 1943.
- Roos, H; Ekman, T & Susi, S (toim.): Upseerin käsikirja, Helsinki 1940 (5. painos).
- Talvela, Paavo: Muistelmat 2. Sotilaan elämä, Helsinki 1977. Toim. Tervasmäki, Vilho & Ahto, Sampo.
- Tuompo, W.E.: Päiväkirjani Päämajasta 1941–1944, Porvoo 1968.

3 KIRJALLISUUS JA OPINNÄYTTEET

- Aalto, Erkki (et al.): JR 2 Kannaksella ja Syvärillä, Lappeenranta 1996.
- Ahtiainen, Eeva-Kaisa: Woldemar Hägglund – Kollaan kenraali, Keuruu 2009.
- Alahonko, Seppo: Kaikki isänmaalle – Suojeluskuntain Päälystökoulu 1919–1944. Helsinki 1998.
- Alajoki, Matti: Tykistökenraali Vilho Petter Nenonen. Keuruu 1975.
- Bourke, Joanna: Uusi sotahistoria. Teoksessa: Ihminen sodassa, Jyväskylä 2006.
- Elfvengren, Eero & Turtola, Martti: Sotahistorian tutkimus puolustusvoimissa 80 vuotta. Tiede ja ase 63, s. 7–22. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, Helsinki 2005.
- Eriksson, Päivi & Koistinen, Katri: Monenlainen tapaustutkimus, Kerava 2005.
- Erkkilä, Erkki: JR 1:n vaiheet 1941–1944, Lappeenranta 1983.
- Hahtela, Martti; Juutilainen, Antti & Salmela, Väinö: Taisteleva JR 9. Jalkaväkirykmentti 9 1941–1944, Joensuu 1987.
- Halonen, Pekka: Puolustusvoimien koulutuskulttuurin rakentuminen, Diss. Tampereen yliopisto, Helsinki 2007.
- Halsti, Wolf H.: Ratkaisu 1944. Suomen sota 1939–1945 osa 3, Keuruu 1957.
- Halsti, Wolf H.: Aika vaatii veronsa. Muistelmat 2, 1939–1948. Keuruu 1974.
- Hartikainen, Pertti: Hugo Viktor Österman. Sotaväen päällikkö – rakentaja ja puolustaja, Diss. Helsingin yliopisto, Helsinki 2001.
- Heikura, Mikko: Rintamajoukkojen mieliala. Tutkimus Suomen armeijan rintamajoukkojen mielialasta Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan aikana 1941–1944, Helsingin yliopiston sosiologian lisensiaattityö, Helsinki 1967.
- Heinrichs, Erik: Mannerheim Suomen kohtaloissa II. Suomen marsalkka, Keuruu 1959.
- Hietanen, Silvo: YH:n kaksi kuukautta. Teoksessa: Itsenäisyyden puolustajat. Rintamalla, Porvoo 2002. (Hietanen 2002 a)

- Hietanen, Silvo: Aseistautuva kansakunta 1940–1941. Teoksessa: Itsenäisyyden puolustajat. Rintamalla, Porvoo 2002. (Hietanen 2002 b)
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula: Tutki ja kirjoita, 15., uudistettu painos, Hämeenlinna 2009.
- Huttunen, Mika: Tapaustutkimus operaatiotaidossa ja taktiikassa. Teoksessa: Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta, Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitos, Helsinki 2008.
- Huttunen, Mika & Metteri, Jussi (toim.): Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta, Maanpuolustuskorkeakoulu Taktiikan laitoksen julkaisusarja 2, Taktiikan asiatietoa n:o 1/2008, Helsinki 2008.
- Häkkinen, Edvin (et al.): Kannaksen kahlaajat. JR 6 jatkosodassa, Turku 1986.
- Härkönen, Toivo: Jalkaväkirykmentti 43 jatkosodassa, Mikkeli 1992.
- Härkönen, Toivo: Sotavuodet etulinjalla. Päiväkirja kannakselta 1939–1944, Oulu 1985.
- Ilmanen, Sakari: Panssarinlähitorjunta Tali-Ihantalan ja Äyräpää–Vuosalmen taisteluissa kesällä 1944, Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu -tutkielma (SM 72 sotahistoria), Helsinki 2005.
- Immonen, Björn (et al.): Tammidivisioona. Kertomus jalkaväen ja tykistön yhteistyöstä jatkosodassa, Porvoo 1999.
- Itsenäisen Suomen kenraalikunta 1918–1996. Koonnut ja toimittanut: Lipponen, Rauno. Porvoo 1997.
- Jatkosodan historia 1. Talvisodasta jatkosotaan, sota alkaa. Sotatieteen laitoksen julkaisu ja XXV:1, Porvoo 1988.
- Jatkosodan historia 4. Saksalaisarmeijan hyökkäys Pohjois-Suomessa, asemasota, vetäytyminen Karjalan kannaksella. Sotatieteen laitoksen julkaisu ja XXV:4, Porvoo 1993.
- Jatkosodan historia 6. Meri- ja ilmapuolustus, hallinto ja sotatalous, huolto ja aselajit, Kotijoukot. Sotatieteen laitoksen julkaisu ja XXV:6, Porvoo 1994.
- Jokipii, Mauno (toim.): Tuntemattoman sotilaan rykmentti. Jalkaväkirykmentti 8:n historia, Juva 1991.
- Jokipii, Mauno: Panttipataljoona. Suomalaisen SS-pataljoonan historia, Jyväskylä 2000 (4.painos).
- Jokisipilä, Markku: Toinen maailmansota ihmiskunnan kollektiivisessa muistissa. Teoksessa: Sodan totuudet, Jyväskylä 2007.

- Juhola, Aimo E.; Paulaharju, Jyri & Strömberg, Georg-Eric: Päämajan hukatut kuukaudet. Tilannekuvan hahmottuminen Kannaksella 1944, Jyväskylä 2004.
- Junttila, Paavo: Eräitä näkökohtia taistelutehon laskemiseen vaikuttaneista tekijöistä sodan 1941–1944 aikana. *Tiede ja ase* 13, s. 12–48. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, Helsinki 1955.
- Juutilainen, Antti: Tapahtumat Karjalan kannaksen vastaisella rintamalla kesäkuusta elokuun alkuun. Teoksessa: *Jatkosodan historia 2. Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XXV:2*. Porvoo 1989.
- Juutilainen, Antti: Nuoren jääkäriin tie. Jääkäripataljoona 6 1943–1944, Jyväskylä 1993.
- Juutilainen, Antti: Vetäytymisestä torjuntavoittoihin. Teoksessa: *Suomi 85 Itsenäisyyden puolustajat, osa Rintamalla*. Porvoo 2002.
- Juutilainen, Antti & Koskimaa, Matti: Maavoimien joukkojen perustaminen. Teoksessa: *Jatkosodan pikkujättiläinen*, Porvoo 2007.
- Juutilainen, Antti: Taistellen torjuntavoittoon. Teoksessa: *Jatkosodan pikkujättiläinen*, Porvoo 2007.
- Jäntti, Lauri: Sota Kannaksella 1944 ja Viipurin viimeinen päivä, Porvoo 1985.
- Jäntti, Lauri: Kannaksen suurtaisteluissa kesällä 1944: ”Kesäsodan” taustaa, tapahtumia ja lähikuvia, Porvoo 1955.
- Järvinen, Yrjö: Jatkosodan taistelut. Jatkosodan taktiikkaa ja tapahtumia, Porvoo 1950.
- Kairinen, Paavo A.: JR 35 sotatiellä 1941–1944, Loimaa 1991.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*, Tampere 2000.
- Karjalainen, Mikko: Ajatuksista operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa, Diss. Helsingin yliopisto. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, N:o 12, Helsinki 2009.
- Kemppainen, Ilona: Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen – Sotia koskevan historiakeskustelun laajeneminen ja moniarvoistuminen. Teoksessa: *Sodan totuudet*, Jyväskylä 2007.
- Kemppi, Jarkko: *Jalkaväenkenraali A.E. Martola*, Keuruu 2008.
- Kesseli, Pasi: Lähdekritiikki operaatiotaidon ja taktiikan tutkimuksessa. Teoksessa: *Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta*, Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitos, Helsinki 2008. (Kesseli 2008 a)

- Kesseli, Pasi: Operaatiotaito ja taktiikka tieteenalana. Teoksessa: Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta, Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitos, Helsinki 2008. (Kesseli 2008 b)
- Kesseli, Pasi: Mihin sotahistorian tutkimuksen painopiste tulisi tulevaisuudessa suunnata? Teoksessa: Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Helsinki 2008. (Kesseli 2008 c)
- Kilkki, Pertti: Upseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. Teoksessa: Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779–1979, Joensuu 1978.
- Kilkki, Pertti & Pohjanpää, Heikki: Suomen ratsuväen historia 2, Ratsuväki Suomen sodassa 1939–1944, Vammala 1991.
- Kilkki, Pertti: Valo Nihtilä – päämajan eversti, Juva 1994.
- Kilkki, Pertti: Muistakaa, heille kallis on maa... Piikkirykmentti Kannaksella 1944, Helsinki 1998.
- Kilkki, Pertti: Hangosta Petsamoon. Rajajääkärijoukot sodassa 1941–1944, Keuruu 1999.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta, Jyväskylä 2006.
- Klefström, Kalevi: YH – ylimääräiset harjoitukset. Teoksessa: Talvisodan pikkujättiläinen, Porvoo 1999.
- Kortelainen, Jorma: Mörön taival. Jalkaväkirykmentti 51 Suomen sodassa 1941–1942, Joensuu 1985.
- Koskimaa, Matti: Veitsen terällä. Vetäytyminen Länsi-Kannakselta ja Talin–Ihantalan suurtaistelu kesällä 1944, Porvoo 1993.
- Koskimaa, Matti: Murtajan tykistö. 2. divisioonan tykistön taistelut 1941–1944, Porvoo 1994.
- Koskimaa, Matti: Tyrjän rykmentti. JR 7:n ja Er.P 12:n taistelut jatkosodassa, Porvoo 1996.
- Koukkunen, Heikki: Koulutuksen järjestely puolustusvoimissa. Teoksessa: Suomen sota 1941–1945, 1. osa. Kuopio 1965.
- Kulju, Mika: Kenraalin viisi sotaa. Hjalmar Siilasvuon elämäkerta, Juva 2011.
- Kulomaa, Jukka: Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana, Diss. Helsingin yliopisto, Helsinki 1995.

- Kulomaa, Jukka: Rintamakurin vaietut sivut. Teoksessa: Teloitettu totuus – kesä 1944, Jyväskylä 2008.
- Kuosa, Maunu: Täss' Savon joukko tappeli. Jalkaväkirykmentti 30 1941–1944, Kuopio 1968.
- Kuosa, Tauno: A.O. Pajari. Viiden sodan soturi, Porvoo–Helsinki–Juva 1981.
- Kuussaari, Eero: Venäläisten suurhyökkäys Karjalan kannaksella kesällä 1944. Teoksessa: Suomen sota 1941–1945, 7.osa, Kuopio 1957.
- Käkelä, Erkki: Laguksen miehet – Marskin nyrkki. Suomalainen panssariyhtymä 1941–1944, Hämeenlinna 1992.
- Käkelä, Erkki: Marskin panssarintuhoajat. Suomen panssarintorjunnan kehitys ja panssariyhtymän panssarintorjuntayksiköiden historia, Helsinki 2000.
- Käkelä, Erkki: Ruben Lagus, panssarikenraali, Hämeenlinna 1994.
- Käkelä, Erkki: Laguksen rynnäkötykit – Rynnäkötykkipataljoona 1943–1944. Porvoo 1996.
- Kärävä, Simo: Satakunnan miehiä jatkosodassa. I/JR 36:n ja III/JR 57:n vaiheita vuosina 1941–44, Helsinki 1982.
- Laaksonen, Lasse: Todellisuus ja harhat. Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940. Diss. Helsingin yliopisto, Helsinki 1999.
- Laaksonen, Lasse: Eripuraa ja arvovaltaa – Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen. Jyväskylä 2004.
- Laine, Markus; Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.): Tapaustutkimuksen taito. Helsinki 2007.
- Laine, Markus & Peltonen, Lasse: Ikkuna muutokseen. Teoksessa: Tapaustutkimuksen taito. Helsinki 2007.
- Lauerma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa. Tiede ja ase 35, s. 73–117. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, Helsinki 1977.
- Leino, Ari: Aseveljet toistensa opissa – suomalaisten ja saksalaisten sotilaallinen koulutusyhteistyö jatkosodan aikana 1941–1944. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1994.
- Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.): Jatkosodan pikkujättiläinen, Porvoo 2007.
- Mannerheim, Gustaf: Muistelmat II, Helsinki 1952.
- Manninen, Ohto: Osasto Helsinki ja Tykistökoulutuskeskus 3. Tykistökoulutuskeskus 3:n 1942–1944 Muistojulkaisu 4:n s. 21–23, 1996.

- Mennala, Timo: Varusmieskoulutusjärjestelmän kehittyminen 1918–1945. Maanpuolustuskorkeakoulun kadettitutkielma (442 sotahistoria), Helsinki 2000.
- Metteri, Jussi: Laadullinen tutkimus. Teoksessa: Ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan laadullisesta tutkimuksesta, Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitos, Helsinki 2008.
- Mikola, Keijo: Reserviupseerikoulutus Suomessa. Teoksessa: Reserviupseerikoulu 1920–1960, Helsinki 1960.
- Mikola, Keijo: Reservin upseeristomme viime sodissa. Teoksessa: Ympyröiltä kansalaisvastuuseen – RUK:n 50-vuotisjuhlakirja. Tapiola 1970.
- Mikola, Keijo & Juutilainen, Antti: Suomen sotilaalliset ratkaisut alkuvuoden 1941 aikana. Teoksessa: Jatkosodan historia 1. Talvisodasta jatkosotaan, sota alkaa. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:1, Porvoo 1988.
- Moisala, Uno & Alanen, Pertti: Kun hyökkääjän tie suljettiin. Neuvostoliiton suurhyökkäys kesällä 1944 Karjalan kannaksella veteraanitutkimuksen ja neuvostolähteiden valossa, Helsinki 1988.
- Moštšanski, Ilja: Kannaksen suurhyökkäys 1944 venäläisin silmin. Suomennos Simo Liikanen Bengt Erikssonin ruotsinkielisen käännöksen pohjalta. Asiatarkastajat Carl-Fredrik Geust, Erkki Käkelä ja Esa Muikku, Latvia 2010.
- Müller, Eino: Asemasotavaihe Karjalan kannaksella. Teoksessa: Suomen sota 1941–1945, 6. osa, Helsinki 1956.
- Mälkki, Juha: Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla ”talvisodan ihmeeksi”. Diss. Helsingin yliopisto, Helsinki 2008.
- Nurminen, Tapio: Muuttuva armeija. Teoksessa: Teloitettu totuus – kesä 1944, Jyväskylä 2008.
- Nykvist, Nils-Erik: Sextiettan. Infanteriregemente 61 1941–1944, Helsinki 1986.
- Närhisalo, Einari (toim.): Rajalta toiselle ja takaisin. Kaakkoisrajalla vuonna 1941 perustettujen rajajoukkojen taistelu Suomen sodassa 1941–1945, Mikkeli 1967.
- Oesch, Lennart: Suomen kohtalon ratkaisu Kannaksella v. 1944, Helsinki 1956.
- Ojala, Arvo: Kärkirykmenttinä halki kannaksen: JR 27, Valkeakoski 1972.
- Ojala, Arvo: Lounais-Hämeen rykmentin taistelujen tie: JR 23, Er.P 15 ja Er.P 21, Valkeakoski 1971.

- Ojala, Arvo: Paalun divisioonan taistelujen tie. Kronikka vuosilta 1941–1944, Forssa 1974.
- Ojala, Arvo: Salon seudun rykmentin tie. JR 34, III/15.Pr, Valkeakoski 1971.
- Palmunen, Einar: Hämmäläisdivisioona Jatkosodassa. 5.Divisioona 1941–1944, Hämeenlinna 1964.
- Partanen, Jukka; Pohjonen, Juha & Tuunainen, Pasi: E.J. Raappana – rajan ja sodan kenraali, Keuruu 2007.
- Peitsara, Tapio (et al.): 2.Divisioonan Jalkaväkirykmentti 49 sodassa vv. 1941–44, Helsinki 1981.
- Pekola, Antti: Karhun kämmen lyö. JR 15:n historia, Pori 1995.
- Pekola, Antti: Kannaksella loppuun asti. JR 57 taistelee, Vantaa 2001.
- Petramaa, Ahti: Järjestelytoimenpiteet kenttäarmeijassa asemasodan aikana. Teoksessa: Suomen sota 1941–1945, 6. osa. Helsinki 1956.
- Pipping, Knut: Komppania pienoisyhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944. Diss. Turun yliopisto 1947, suom. Heikki Vilén, Helsinki 1978.
- Pohjamo, Eino: Rauta palaa. Jänkäjääkärit Vienan-kanavalla ja Ihantalassa. JR 12:n taisteluita vv. 1943–1944, Hämeenlinna 1980.
- Purhonen, Aimo (toim.): Tie Ihantalán tulimyrskyyn. Rajajääkäripataljoona 2 jatkosodassa, Jyväskylä 1994.
- Ratia, Viljo; Saressalo, Leo & Arosilta, Esko: Kutsui ääni isänmaan. Jalkaväkirykmentti 58 1941–1944, Vaasa 1982.
- Raunio, Ari: Jatkosodan hyökkäysvaihe. Teoksessa: Suomi 85 Itsenäisyyden puolustajat, osa Rintamalla. Porvoo 2002.
- Raunio, Ari; Manninen, Ohto & Leskinen, Jari: Jatkosodan ja Lapin sodan hinta. Teoksessa: Jatkosodan historia 6. Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XXV:6. Porvoo 1994.
- Reini, K.O.: Valmistelut puolustusvoimain saattamiseksi sodan ajan kannalle. Teoksessa: Suomen sota 1941–1945, 1. osa. Kuopio 1965.
- Renvall, Pentti: Nykyajan historiantutkimus, Helsinki 1965.
- Roudasmaa, Stig: Pioneeripataljoona 13 1941–1944, Helsinki 1991.
- Saarinen, Eero-Eetu: Pioneeriaselajin historia 1918–1968, Jyväskylä 1975.

- Saikkonen, Tomi: Henkilötappioiden täydentäminen talvi- ja jatkosodassa, Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu -tutkielma (SM 369 sotahistoria), Helsinki 2007.
- Savola, Olli: Rajalta rajalle ja takaisin. II/KTR 19 jatkosodassa 1941–1944, Helsinki 1985.
- Seppälä, Helge: Karl Lennart Oesch. Suomen pelastaja, Jyväskylä 1998.
- Seppälä, Raimo: Kenraali ja pahat linnut. Hj. Siilasvuo 1892–1947, Keuruu 1984.
- Sinerma, Martti: Taavetti Laatikainen – legenda jo eläessään, Porvoo 1978.
- Sinerma, Martti: Lauri Malmberg ja suojeluskunnat, Keuruu 1995.
- Smedjebacka, Helge: Jääkärikenraalin elämä. F.U. Fagernäs 1894–1980. Suomennos Matti Kettunen, Helsinki 1993.
- Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää. Toim. Markku Jokisipilä, Jyväskylä 2007.
- Sorko, Kimmo: Kolmen rintaman rykmentti JR 50 1941–1944, Saarijärvi 1988.
- Sorko, Kimmo; Parantainen, Jukka-Pekka & Isosomppi, Sakari: Vornan taistelutaival. Jalkaväkirykmentti 50 1941–1944, Jyväskylä 2007.
- Sorko, Kimmo; Strang, Mikko; Isosomppi, Sakari & Virtanen, Kari: Jalkaväkirykmentti 48. Taistelut ja tapahtumia 1941–1944, Saarijärvi 2009. Uudistettu ja laajennettu laitos teoksesta Jalkaväkirykmentti 48 jatkosodassa (Virtanen, Kari).
- Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2, N:o 11, Helsinki 2008.
- Suomen sota 1941–1945, 1. osa. Kuopio 1965.
- Suomen sota 1941–1945, 6. osa. Asemasotavaihe maarintamilla. Helsinki 1956.
- Suomen sota 1941–1945, 7. osa. Venäläisten suurhyökkäys Karjalan kannaksella kesällä 1944. Kuopio 1957.
- Suomen sota 1941–1945, 9. osa. Merivoimat, ilmavoimat, kotijoukot ja naisjärjestöt. Kuopio 1960.
- Susitaival, Paavo: Rykmentti taistelee. Jalkaväkirykmentti 29 vuosina 1941–42, Porvoo 1948.
- Särkisilta, Sakari (toim.): Rajajääkäripataljoona 1. Kuvitettu sotapäiväkirja 1941–1944, Loimaa 1993.
- Tapola, Päivi: Ajan paino. Jalkaväenkenraali K.A. Tapolan elämä, Jyväskylä 2004.

- Tarkki, Uuno: Miksi menetimme Viipurin? Mitä todella tapahtui Viipurissa 20.6.1944, Jyväskylä 1990.
- Tervasmäki, Vilho: Aaverykmentti kolmella kannaksella. JR 5:n tie jatkosodassa 1941–1944, Porvoo 1992.
- Tervasmäki, Vilho; Vuorenmaa, Anssi & Juutilainen, Antti: Ylimääräisten harjoitus merkitys. Teoksessa: Talvisodan historia 1. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:1. Porvoo 1977.
- Terä, Martti V.: Kesäkuun kriisi 1944, Helsinki 1967.
- Tiainen, Lauri: Kotijoukkojen ja suojeluskuntajärjestön toiminta. Teoksessa: Suomen sota 1941–1945, 9. osa, Helsinki 1960.
- Tiainen, Lauri: Kotijoukkojen toiminta sodan 1941–1944 aikana, Helsinki. Tarkka valmistumisvuosi ei ole tiedossa. Harry Koivulan diplomityön lähdeluettelossa valmistumisvuodeksi on merkitty 1949. Säilytys Kansallisarkistossa. Aineisto on arkistoitu myös Puolustusvoimien Pääesikunnan Sotahistoriallisen toimiston materiaaliin. T 24637/16. KA.
- Tiihonen, Tapio: Karjalan kannaksen suurtaistelut kesällä 1944, Diss. Helsingin yliopisto, Espoo 2000.
- Tirronen, Eino; Hämäläinen, Osmo & Viinikainen, Esko (toim.): Puolustusvoimien huolto 1918–1986, Mikkeli 1988.
- Toivonen, Niko: Suomalainen iskuosastotoiminta Karjalan kannaksella jatkosodassa. Maanpuolustuskorkeakoulun Esiupseerikurssi 61:n tutkielma, Helsinki 2009.
- Tulppala, Jyrki: Suomalaisten tarkka-ampujien toiminta sodassa 1941–1944. Taistelukoulun Jalkaväen kapteenikurssi 63:n tutkielma, Tuusula 1990.
- Tuokko, Kaino: Vaiennettu kenraali. Paavo Johannes Paalu, Saarijärvi 2003.
- Tuokko, Kaino: Yleisesikuntaeversti Martti Vilho Vihma 1898–1963, Saarijärvi 2006.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä 2002.
- Turtola, Martti: Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali, Keuruu 1988.
- Turtola, Martti: Aksel Fredrik Airo. Taipumaton kenraali, Helsinki 1997.
- Turtola, Martti: Jääkärikenraali Einar Vihma. Ihantalan taistelun ratkaisija, Keuruu 2005.

- Tuunainen, Pasi: ”Saamani kuva on masentava” – näkemyksiä suomalaisten sotapäiväkirjojen lähdearvosta, käytöstä ja säilyttämisestä. *Tiede ja ase* 64, s. 196–220. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, Helsinki 2006.
- Tynkkynen, Vesa: Divisioonien uudelleenjärjestelyt hyökkäysvaiheen jälkeen 1941–1942. Seminaarityö 12.11.1992 Helsingin yliopisto. Kansallisarkisto.
- Tynkkynen, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa, Diss. Helsingin yliopisto, Joutsa 1996.
- Tynkkynen, Vesa: Koulutusvaihtoa ja kursseja aseveljien kesken. Teoksessa: *Jatkosodan pikkujättiläinen*, Porvoo 2007.
- Ukkola, Timo: Koulutus maavoimissa jatkosodan aikana. Maanpuolustuskorkeakoulun kandidaatintutkielma (SK 829 sotahistoria), Helsinki 2006.
- Ukkola, Timo: Suomen ja Saksan koulutusyhteistyön merkitys jatkosodassa. Maanpuolustuskorkeakoulun pro gradu -tutkielma (SM 506 sotahistoria), Helsinki 2008.
- Usva, Kalevi: IV AK:n puolustusvalmistelut Pääasemassa ja vetäytyminen VKT-asemaan vuonna 1944. *Tiede ja Ase* 26, s. 98–154. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, Helsinki 1968.
- Vankka, Eero: Pion.P 14 – IV AK:n pioneeripataljoona 1941–1944, Vantaa 1999.
- Viljanen, Tauno: Ylipäällikön ja Päämajan toiminta. StietNK-1/79. KA. Laatumisaika ei ole tiedossa.
- Vuorenmaa, Anssi; Laakso, Veikko & Soila, Antero: Kotijoukkojen toiminta. Teoksessa *Talvisodan historia 4*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:4. Porvoo 1979.
- Vuorenmaa, Anssi: Aseistautuva kansakunta 1940–1941. Teoksessa: *Kansakunta sodassa, osa 1. Sodasta sotaan*. Helsinki 1989.
- Wallenius, Ossi: Tjugofyran. Infanteriregementet 24:s historia i kriget 1941–1944, Helsinki 1974.
- West, Kurt: Hurrit itärintamalla. Nuori sotamies JR 61:ssä, Otalampi 2004.
- Yin, Robert K.: *Case Study research. Design and Methods*. 4th ed. Sage Ltd., London 2009.
- Ylikangas, Heikki: Romahtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944, Keuruu 2007.
- Österman, Hugo: Neljännesvuosisata elämästäni, Porvoo 1968.